NİKAH - İKİNCİ FASIL

VELİLER VE ŞÂHİDLER

5652-1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]قال رَسُولُ اللهِ #: أيُّمَا امْرَأةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إذْنِ وَلِيِّهَا فإنَّ نِكَاحَهَا بَاطِلٌ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. وَإنْ دَخَلَ بِهَا فَالْمَهْرُ لَهَا بِمَا اسْتَحَلَّ مِنْ فَرْجِهَا. فإنِ اشْتَجَرُوا فَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ َ وَلِيَّ لَهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (5652)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hangi kadın velisinin izni olmaksızın nikahlanırsa onun nikahı batıldır!" buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Devamla:
"Eğer kocası zifaf yaptıysa, kadının fercinden helal addetmiş olması sebebiyle mehir kadınındır. Eğer (veliler) ihtilafa düşerlerse, sultan, velisi olmayanların velisidir." [Ebu Davud, Nikah 20, (2083); Tirmizî, Nikah 14, (1102).][1]

5653-2- وفي رواية لهما، عن أبى موسى رَضِيَ اللهُ عَنه:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ َ نِكَاحَ ً بِوَلِيٍّ[.والمراد »بِاشْتِجار« هنا المنع من العقد دون المشاحة في السَّبَق إليه .

2. (5653)- Yine Ebu Davud ve Tirmizî'de Ebu Musa (radıyallahu anh)' dan gelen bir rivayette: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Velisiz nikah yoktur!" demiştir. [Tirmizî, Nikah 14, (1101); Ebu Davud, Nikah 20, (2085).][2]

AÇIKLAMA:

1- Veli, Hanefîlere göre, hür ve mükellef olmak şartıyla, tertibe göre asabedir, sonra anne, sonra zevil-erham -yakınlık tertibiyle- sonra mevla'lmüvalat, en sonda da kadı gelir.
Bunların herbiri teferruatı gerektiren ayrı bir mevzu teşkil eder. Sadece baba tarafından akrabayı ifade eden ve birinci derecede velayet hakkına sahip olan asabeyi açıklayacağız.[3]
Asabe veraset ve hacb tertibi üzere şu dört mertebeye ayrılır:
1) Fürû, yani oğullar ve ilanihaye oğulların oğulları ve bunların erkek torunları.
2) Usul, yani babalar, babaların ilanihaye babaları, dedeleri.
3) Cüz'i eb yani anababa bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların bu tertib üzere ilanihaye oğulları.
4) Cüz'i ced yani anababa bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların bu tertip üzere ilanihaye oğulları.
2- Hadis, nikahta kadın için velinin iznini şart koşarken, "hangi kadın olursa..." diyerek bütün kadınları buna dahil etmiş, hiçbirini müstesna kılmamıştır.
3- Hadiste, velilerin nikaha izin verip vermeme hususundaki ihtilaf durumlarına temas edilmektedir.

Yani buradaki ihtilaf eşit seviyedeki velilerden birinin daha önce akde izin vermesinden gelen ihtilaf değildir. Çünkü bu durumda önceki akid esas alınır. Ayrıca, dereceleri farklı olan velilerin ihtilafı da mevzubahis olamaz. Çünkü kim akdemse söz onundur, yetki onundur.

4- Sultan, velisi olmayanın velisidir ibaresi hukuken veliye muhtaç olanların himayesinde mühim bir prensiptir. Hadiste, velilerin ihtilafı sebebiyle kadının evlenmeme durumunda veya kadının evlenmesini önleyecek bir ihtilaf durumunda o velilerin kadın üzerindeki velayetleri yok sayılır ve velayet hakkı sultana -ve onun temsilcisi kadıya- geçer demektir. Alimler: "Veli, kadını evlendirmekten imtina ederse, kadının velisi yok hükmündedir. Böylece sultan onun velisi olur" derler. Bu açıklama, normal şartlarda velisi olan kadına devletin müdahale edemeyeceğini, kişilerin velayet hakkını elinden alamayacağını ifade eder.

5- Nikahın sıhhati için veli şart mıdır, değil midir mevzuunda ulema ihtilaf etmiştir. Cumhur, şart olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Münzir'in: "Bu meselede sahabeden tek kişinin farklı düşündüğünü bilmiyorum" dediği nakledilmiştir. Ancak Hanefîler, veliyi şart koşmamıştır. Onlar İbnu Abbas'tan gelen "Dul kendi nefsine velisinden ehaktır" hadisi ile "Kız kendi nefsine velisinden ehaktır" gibi rivayetlere dayanmışlardır.

Bazı alimler, hadisin kadına hak tanıyıp kendi meselesinde ehak kıldığını, kadının izin ve rızası olmadan velinin onu evlendirme hakkı olmadığını söylemiştir .

En doğrusu, evlenme hadisesini sadece kadını ilgilendiren bir hadise olarak görmeyip, kadının yakınlarını da ilgilendiren bir hadise olduğunu kabul etmektir. Nitekim -mevzuun başında belirttiğimiz üzere- velinin izni meselesi sadece hadislerde gelmemiş, bizzat ayet-i kerimede de yerini almıştır. Cumhur da bunun gereğinde ısrar etmiştir. Velinin rızası, ilerde çıkacak problemlerde kadının himaye bulmasında avantajlar sağlar.[4]

5654 -3- وعن سَمُرَة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أيُّمَا امْرَأةٍ زَوَّجَهَا وَلِيَّانِ فهِى لِ‘وَّلِ مِنْهُمَا. وَأيُّمَا رَجُلٍ بَاعَ بَيْعاً مِنْ رَجُلَيْنِ فَهُوَ لِلْ‘وَّلِ مِنْهُمَا[. أخرجه أصحاب السنن .

3. (5654)- Hz. Semüre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Hangi kadını, (seviyesi eşit) iki veli (iki ayrı şahsa) nikahlamışsa, kadın o iki veliden önce davranana aittir. Kim iki kişiye bir şey satmışsa, o satılan şey birinci kimseye aittir." [Ebu Davud, Nikah 22, (2088); Tirmizî, Nikah 19, (1110); Nesâî, Büyû 96, (7, 314).][5]

AÇIKLAMA:

Bir kadını, seviyece eşit olan iki veli ayrı ayrı şahıslara nikahla vermiş olması halinde, bunlardan hangisi daha önce nikahladığını delillendirebilirse veya onun evvelliği hususunda her ikisi de tasdikte bulunursa, öncekinin akdi sahih olur. İkisi de aynı anda vukua gelmişse veya hangisinin önce davrandığı bilinemezse, her iki akid de batıl olur.

Keza satış için de hüküm aynıdır: Hak, sabıkın (önce davrananın)dır. Aynı anda akid yapmışlar veya hangisinin önce yaptığı bilinmezse o zaman akid batıl olur. [6]

5655- 4- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إذْنِ مَوَالِيهِ عَاهِرٌ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

4. (5655)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hangi köle, efendilerinin izni olmadan evlenirse zanidir." [Ebu Davud, Nikah 17, (2078); Tirmizî, Nikah 20, (1111, 1112).][7]

5656- 5- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ ا'يِّمُ أحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا. والْبِكْرُ تُسْتَأذَنُ في نَفْسِهَا، وَإذْنُهَا صُمَاتُهَا[. أخرجه الستة إ البخاري .

5. (5656)- Hz. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Dul nefsine velisinden ehaktır. Bakireden nefsi hususunda izin alınır, onun izni sükutudur." [Müslim, Nikah 66, (1421); Muvatta, Nikah 4, (2, 524); Tirmizî, Nikah 12, (1108); Ebu Davud, Nikah 26, (2098); Nesâî, Nikah 31, 32, (6, 84).][8]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen eyyim kelimesinin buradaki manasında ulema ihtilaf etmiştir. Hicaz uleması ve büyük çoğunluğu ile fukaha bundan murad "dul"dur demiştir. Delil olarak bir başka rivayette eyyim kelimesinin seyyib (dul) kelimesi ile açıklanmış olarak geldiğini ve ayrıca bakire kelimesinin mukabili olarak kullanıldığını, lügat olarak da çoğunlukla seyyib manasında kullanıldığını göstermişlerdir. Diğer taraftan Kûfeliler ve Züfer rahimehullah: "Burada eyyim, bekâr veya dul, kocası olmayan her kadındır, esasen onun lügat açısından gereği de budur" demişlerdir. Kelimeye verilen bu manadan çıkan şu tabii sonuca hükmetmişlerdir: "Büluğa eren her kadın kendi nefsine velisinden ehaktır, kendisi için yaptığı akid sahih nikahtır." Şa'bî ve Zührî de böyle hükmetmişlerdir. Onlara göre, "Veli nikahın sıhhati için gerekli olan rükünlerden biri değil, nikahı tamamlayıcı unsurlardan biridir."
Evzâî, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed "Nikahın sıhati velinin iznine bağlıdır" demişlerdir.
el-Kadi der ki: "Velisinden ehaktır" tabiri üzerinde de ihtilaf ettiler: "Yalnız izne mi ehaktır, yoksa izne ve nefsi üzerine akde mi ehaktır? Cumhur nazarında sadece izne ehaktır, sonuncular nazarında her ikisine de ehaktır." Resulullah'ın "kendi nefsine ehaktır" sözü lafz yönüyle Ebu Hanife ve Davud-u Zahirî'nin dediği üzere, akid vs. her şeyde velisinden ehaktır manasında olması muhtemeldir. Keza dulun, razı olmaya ehak olması da muhtemeldir. Yani, bakirenin hilafına iznini konuşarak söylemedikçe evlenmemeye de ehaktır. Lakin, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, nikahın sıhhati için velinin şart olduğuna delalet eden diğer hadislerle birlikte "Velisiz nikah yoktur" sözünün sıhhati sebebiyle ikinci ihtimal taayyün eder. Öyleyse buradaki ehakk kelimesi müşareke ifade etmektedir. Manası şudur: "Nikahta onun nefsi için bir hakkı var, velisinin de bir hakkı var. Ancak kadının hakkı velinin hakkından tekidlidir. Zira velisi onu bir dengiyle evlendirmek istese, o da imtina etse, veli izin vermeye icbar edilir. Kadın bir dengi ile evlenmek istese, veli buna imtina etse, veli izin vermeye

icbar edilir, veli direnirse, kadını kadı evlendirir. Bu durum kadının hakkının tekidli olduğuna ve üstünlüğüne delildir." (Nevevî)
2- Hadiste, "Bakirenin sükutu onun iznidir" denmiştir. Yani bakire sarih bir izin vermeye muhtaç değildir, aksine sadece sükutu izin yerine geçer, ondaki haya bu meselede konuşmasına manidir.
Nevevî: "Hadisin zahiri âmmdır, hükmü bütün kızlara ve bütün velilere şamildir, sükutu da mutlak olarak kâfidir, sahih olan da budur. Ancak ashabımız olan (Şafiîlerden) bazıları: "Eğer velisi babası veya dedesi ise, kızın iznini sormaları müstehabtır. İşte bu sormaya kızın sükutu, yeterli bir izindir. Velisi babadan ve dededen başkası ise kızın konuşması şarttır. Zira kız baba ve dededen, başkalarına nazaran daha çok utanır. Cumhurun benimsediği sahih görüşe göre, hadisin âmm olması kızda hayanın bulunması sebebiyle sükut bütün veliler için yeterlidir. "Dul"a gelince, onun konuşması gerektiği hususunda ihtilaf yoktur. Velisi baba olmuş başkası olmuş farketmez. Çünkü erkeklerle mümaresesi sebebiyle, ondaki haya, kemalini kaybetmiştir. Dulun bekareti sahih veya fasid nikahla veya şüpheli vaty veya zina ile izale olmuş farketmez. Bekareti hoplama sebebiyle veya parmakla veya uzun müddet kalmakla izale olmuş bulunsa veya dübüründen vaty olunsa, esah kavle göre o da "dul" hükmündedir, ancak "bakire hükmündedir" diyen de olmuştur."[9]

5657- 6- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه:]قَالَ رَسُولُ اللهِ # َ تُنْكَحُ ا٬يِّمُ حَتّى تُسْتَأمَرَ، وَ الْبِكْرُ حتّى تُسْتَأذَنَ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ إذْنُهَا قَالَ أنْ تَسْكُتَ[. أخرجه الخمسة .

6. (5657)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden nikahlanamaz, bakire de izni sorulmadan nikahlanamaz" buyurmuşlardı. Ashabı sordu:
"Ey Allah'ın Resulü! Onun izni nasıl olur?"
"Sükut etmesiyle!" buyurdular." [Buharî, Nikah 41, Hiyel 3; Müslim, Nikah 64, (1419); Tirmizî, Nikah 17, 18, (1107, 1109); Ebu Davud, Nikah 24, (2092, 2093); Nesâî, Nikah 33, (6, 85).][10]

AÇIKLAMA önceki hadiste yapıldı.[11]

5658- 7- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما:]أنَّ جَارِيَةً بِكْراً ذكَرَتْ لِرَسُولِ اللهِ # أنَّ أبَاهَا زَوَّجَهَا وَهىَ كَارِهَةٌ. فَخَيَّرَهَا رَسولُ اللهِ #[. أخرجه أبو داود .

7. (5658)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bakire bir kız, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek, kendisi istemediği halde, babasının evlendirdiğini söyledi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), (bu nikahı) kabul edip etmemede kızı muhayyer bıraktı." [Ebu Davud, Nikah 25, (2096).][12]

AÇIKLAMA:

Hadiste, babanın, bakire kızını, kızın istemediği kimseye zorla nikahlamasının haram olduğuna delalet var. Bu babaya haram olunca, diğer velilere evleviyetle haramdır.

* Hanefîler, bu hadise dayanarak, babanın kızı evlenmeye icbar etmesinin caiz olmadığına hükmetmiştir.
* İmam Şafii, Ahmed ve İshak ise babanın büluğa ermiş bakire kızını evlenmeye icbar edebileceğine hükmetmişlerdir. Onlar bu hükme giderken "Dul, kendi nefsine veliden ehaktır" hadisinin mefhumuna dayanmışlardır. Zira derler, hadis şu manaya delalet eder: "Bakire, dulun aksinedir ve veli ona ehaktır." Hadisinin mefhumuna dayanmışlardır. "Zira derler, hadiste şu manaya delalet var: "Bakire, dulun aksinedir ve veli ona ehaktır."
Bu istidlali zayıf bulanlar, zaafını belirten açıklamalar kaydederler. Mevzuyu uzatmaya gerek görmüyoruz.[13]

-5659 -8- وعن عائشةَ رَضِيَ اللّهُ عَنها:]أنَّ فَتَاةً قَالَتْ، يَعْنِى لِلنَّبِيِّ # إنَّ أبِى زَوَّجَنِى مِنْ ابْنِ أخِيهِ لِيَرْفَعَ بِى خَسِيسَتَهُ، وأنَا كَارِهَةٌ. فَأرْسَلَ النَّبِيُّ # الى أبِيهَا، فَجَاءَ، فَجَعَلَ ا'مْرُ إلَيْهَا. فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّهِ: إنِّى قَدْ أجَزْتُ مَا صَنَعَ أبِى، وَلَكِنْ أرَدْتُ أنْ أُعْلِمَ النِّسَاءَ أنَّ لَيْسَ لِŒبَاءِ مِنَ ا'مْرِ شَىْءٌ[. أخرجه النسائي.»ليرفع بي خسيستة« الخساسة: الدناءة، والخسيسة: الحالة التي يكون عليها الخسيس، وهو الدنئ: أى ليرفعه بى .

8. (5659)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir genç kız Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Babam beni kendisinin oğluna nikahladı, ta ki benimle onun alçaklığını gidersin. Ama ben istemiyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, babasına adam göndererek getirtti ve evlenme işini kıza bıraktı. Bunun üzerine kız: "Ey Allah'ın Resulü! Ben şimdi, babamın yaptığına izin verdim. Esasen ben kadınlara bu meselede babalara (icbar) yetkisi olmadığını göstermek istedim!" dedi." [Nesaî, Nikah 36, (6, 87); İbnu Mace, Nikah 12, (1874).][14]

-5660 -9- وعن ابنِ عُمَر رَضِيَ اللّهُ عَنهما قالَ:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: آمِرُوا النِّسَاءَ في بَنَاتِهِنَّ[. أخرجه أبو داود، وا'مْرُ بِذلِكَ لِسْتجاب .

9. (5660)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kızları hakkında kadınlarla istişare edin!" [Ebu Davud, Nikah 24, (2095).][15]

AÇIKLAMA:

Hadis, kızların evlendirilmelerinde anneleriyle istişare etmeyi emretmektedir. Alimler bu emri vücuba değil, istihbaba hamletmişlerdir. Alimler, bu davranışın kadınların gönüllerini almaya yönelik olduğunu, kadınlarla ülfet ve samimiyetin artmasını sağlayacağını, annenin rızası olmadığı takdirde karıkoca arasına soğukluk gireceğini, zira kızların, annelerine babalarından çok meylettiklerini, annelerinin sözünü dinlemeye daha çok arzulu olduklarını, ayrıca kızda, annenin bilip babanın bilemeyeceği nikahın gerektirdiği hakkı yerine getirmeye mani bir sebep veya nikahı münasip kılmayacak bir illet olabileceğini, dolayısıyla bütün bu sayılan maslahatlar için babanın anneyle konuşmasının faydalı olacağını belirtirler. Aksi takdirde, kızın evlendirilmesinde meşru veli babadır,

anne değil.[16]

*** KÜFÜVLÜK (DENKLİK)**

5661- 1- عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا خَطَبَ إلَيْكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَزَوِّجُوهُ، إَّ تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ في ا'رْضِ وَفَسَادَ عَرِيض[. أخرجه الترمذي .

1. (5661)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Dini ve ahlâkı sizi memnun eden birisi kız talep ederse onu evlendirin. Böyle yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve geniş bir fesad çıkar." [Tirmizî, Nikah 3, (1084).][17]

AÇIKLAMA:

Hadis: "Sizden birisi kızını veya bir yakınınızı evlenmek üzere isterse..." demektir. Hadis diyanet ve ahlak yönüyle takdir edilip beğenileni tercih etmeyi tavsiye etmektedir. Nitekim hadisin sonunda "Böyle yapmazsanız..." ifadesiyle "kızı diyanet ve ahlak yönüyle beğendiğinize vermeyip para, mal ve mevki yönüyle hoşunuza giden birini beklerseniz..." denmek istemiştir. Bu bekleyişten hasıl olacak fitne fesad çeşitlidir. Gayrımeşru ilişkiler ve zina yaygınlaşır, bekâr kızların sayısı artar, evlenme yaşı gecikir, yaşlı evlenmelerin birkısım mahzurları vardır; geçimsizlik, daha az sayıda çocuk yapma vs. gibi.
Tîbî der ki: "Hadiste, İmam Maik'e delil var. Zira o; "Küfüvlükte sadece din aranmalıdır" diye hükmetmiştir."
Cumhur şöyle der: "Küfüvlükte dört şeye müracaat edilir: Diyanet, hürriyet, neseb ve sanat. Dolayısıyla Müslüman kız kâfir erkekle evlenemez. Saliha da fasıkla evlenemez; hür kadın da köle ile evlenemez; nesebi meşhur olan kadın, tanınmamış bir erkekle evlenemez; tacirin kızı veya güzel bir mesleği olan kimsenin kızı kötü veya mekruh bir meslek sahibi ile evlenemez. Her halukârda, kadın veya velisi küfüvlük olmadığı halde rıza gösterip nikah yaparlarsa nikah akdi sahih olur" (Mirkat'tan).[18]

5662- 2- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]حَجَمَ أبُو هِنْدٍ رَسُولَ اللهِ # في يَافُوخِهِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: يَا بَنِى بَيَاضَةَ أنْكِحُوا أبَا هِنْدٍ وَانْكِحُوا إلَيْهِ. وَقَالَ: إنْ كَانَ في شَىْءٍ مِمَّا تَدَاوَوْنَ بِهِ خَيْرٌ فَالْحِجَامَةُ[. أخرجه أبو داود .

2. (5662)- Yine Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Hind, Resulullah'ı bıngıldak kısmından hacamat etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm:"
Ey Benî Beyâza, Ebu Hind'i evlendirin, onunla evlenin!" buyurdu ve şunu ilave etti: "Eğer tedavi için başvurduğunuz şeylerin birinde hayır varsa bu hacamattır." [Ebu Davud, Nikah 27, (2102).][19]

AÇIKLAMA:

Ebu Hind, Benî Beyâza'nın azadlısıdır, neseb itibariyle onlardan değildir. Azadlısı bir yabancı olmasına rağmen Aleyhissalâtu vesselâm'ın Beyazoğullarına: "Bunu evlendirin, onunla evlenin!" emretmesi evlilikte denklik (veya küfüvlük) için sadece "diyanet"i şart koşan Malikîlere bir delil olmaktadır. İbnu Ömer, İbnu Mes'ud ve tabiinden Muhammed İbnu Sîrin'in de bu meselede diyaneti esas aldıkları nakledilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi ulema, çoğunluk itibariyle, evlenmede aranan karı koca arasındaki "denklik" için dört şart ileri sürmüştür: Din, hürriyet, neseb, sanat. Bazıları, bunlara ilaveten ayıplardan, kusurlardan selamet ile zenginliği de zikrederek altıya çıkarmışlardır.

Cumhur, denklikte nesebe itibar etmiştir. Ebu Hanife: "Kureyş birbirine küfüvdür, Araplar da birbirlerine küfüvdürler. Hiçbir Arap Kureyş'e küfüv değildir. Nasıl ki Arap olmayanın hiçbiri Arab'a küfüv değilse" demiştir.

Süfyan Sevrî: "Bir azadlı, Arap kızıyla evlenirse nikahı feshedilir" demiştir. Bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel de böyle söylemiştir.

Şafii hazretleri mutavassıt bir görüşle, "Küfüv olmayanların nikahı haram değildir" der. Buna dayanarak Şafiiler, denk biriyle evlenmenin ve evlendirmenin kızın ve velisinin hakkı olduğunu, onlar kendi rızalarıyla bu haklarından vazgeçerlerse kimsenin itiraza hakkı olmayacağını belirtirler (Muğni'l-Muhtaç).

Alimlerin ittifak ettiği husus, diyanet denkliğinin aranmasıdır. Çünkü Kur'an'da mü'minlerin müşriklerle evlenmemesi emredilmiştir Öyle ise dini denklilikten hiç kimse vazgeçemez, bu takdirde nikah sahih olmaz.

* Burada şunu da belirtelim ki, denklik meselesinde neseb şartı ile ilgili sahih hadis yoktur. Bezzar'da Hz. Muaz'dan merfu olarak rivayet edilmiş olan "Arap Araplara, mevaliler mevalilere denktir" hadisi hem zayıftır, hem de sahih senedle sünnete aykırıdır. Çünkü Hz. Peygamber Kureyşî olan Fatıma Bintu Kays'ı azadlısının oğlu Üsame'ye teklif etmiştir (Sahiheyn). Abdurrahman İbnu Avf'ın kızkardeşi Hale, Hz. Ebu Bekir'in azadlısı Bilal'in nikahı altında idi. Resulullah'ın halasının kızı Zeyneb Bintu Cahş'ı, Aleyhissalâtu vesselâm azadlısı Zeyd'e nikahlamıştı. Ebu Huzeyfe (radıyallahu anh), azadlısı Salim'i kardeşi Velid İbnu Utbe'nin kızıyla evlendirmişti. Sahiheyn'de el-Mikdad İbnu Amr'ın, Kureyşî olan Zıbaba Bintu Zübeyr İbni Abdilmuttalib ile evlendiği belirtilir. Halbuki Mikdad Kureyşî değildir, haliftir, Mekke'ye hariçten gelmiş birisidir. Örnekler daha da çoğaltılabilir.

Şu halde neseb şartı, içtimâî çevrenin insanlar üzerinde tesis edeceği bazı müessir alışkanlıklar, örfler, âdetler sebebiyle karıkoca arasındaki uyuşma, dirlik ve ahenk nokta-i nazarından medar-ı bahs edilmiş bir şart olarak değerlendirilmelidir. Yukarıda sünnette rastlanan örnekler hep Mekke-Medine muhitinde uzun müddet yaşayıp mahallî örfü temessül ederek ayniyet kazanmış kimselerle ilgili. Bu sebeple alimlerin neseb meselesine yer vermiş olmaları bu çerçevede değerlendirilmelidir.[20]

5663- 3- وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ أحْسَابَ أهْلَ الدُّنْيَا الَّذِى يَذْهَبُونَ إلَيْهِ الْمَالُ[. أخرجه النسائي .

3. (5663)- Büreyde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Dünya ehlinin değer verdiği, peşinden koştuğu şey maldır." [Nesâî, Nikah 9, (6, 64).][21]

AÇIKLAMA:

Haseb, baba yoluyla veya insanların mefahirden saydıkları şeyler sebebiyle elde edilen şeref, itibar manasına gelir. en-Nihaye'de bazılarının "sadece baba yoluyla sahip olduğu şerefe haseb" dediğini, bazılarının ise "kişi babası olmasa da haseb ve kerem sahibi olabilir" dediğini kaydeder. Sadedinde olduğumuz hadiste dünya ehli için itibar edilen, kendisiyle şeref kazanılan, bu sebeple peşinden gidilen şeyin mal olduğu belirtilmekte, malı olana, kötü hallere sahip biri bile olsa kendisine itibar edileceği, değer verileceği belirtilmektedir. İslam, kişinin hasebini, diyanet ve takva gibi Allah nezdinde muteber olan hasletlerin teşkil etmesi gereğini tedris etmiştir. Ayet-i kerimede, Allah nezdinde, en muttakinin en değerli olduğu beyan edilmiştir.[22]

5664ـ 4ـ وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها:]أنَّ أبَا حُذَيْفَةَ بْنَ عُتْبَ بْنِ رَبِيعَةَ ابْنِ عَبْدِ شَمْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه، وَكَانَ مِمَّا شَهِدَ بَدْراً تَبَنَّى سَالِماً وَأنْكَحَهُ ابْنَةَ أخِيهِ هِنْداً بِنْتَ الْوَلِيدِ ابْنِ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ، وَهُوَ مَوْلَى ُمْرَأةٍ مِنَ ا'نْصَارِ كَمَا تَبَنَّى رَسُولُ اللهِ # زَيْداً رَضِيَ اللهُ عَنه، وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُ في الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إلَيْهِ، فَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتّى نَزَلَ قَوْلُهُ سُبْحَانَهُ وَتَعالى: أُدْعُوهُمْ َبَائِهِمْ[. أخرجه البخاري والنسائي .

4. (5664)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu Huzeyfe İbnu Utbe İbni Rebia İbni Abdi Şems (radıyallahu anh) -ki bu zat Bedir Gazvesi'ne katılmıştı- Salim'i evlat edinmiş ve kardeşinin kızı Hind Bintu'l-Velid İbni Utbe İbni Rebia ile evlendirmişti. Salim ise, ensardan bir kadının azadlısı idi. Nitekim, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da Zeyd (radıyallahu anh)'i evlat edinmişti. Cahiliye devrinde kim bir adam evlat edinirse, halk bu adamı evlat edinen kimseye nisbet ederek çağırırdı. O, ayrıca yeni babasına varis de olurdu. Bu tatbikat Rab Teala'nın şu kavl-i şerifleri nazil oluncaya kadar devam etti. (Mealen); "Onları kendi babalarına nisbet edin. Allah katında doğru olan budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, zaten onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır..." (Ahzab 5). [Buharî, Nikah 15, Megazi 11; Nesai, Nikah 8, (6, 63-64); Ebu Davud, Nikah 10, (2061).][23]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslam'ın evlilik ve akrabalık anlayışlarına giren kıymetli düsturlar ihtiva etmektedir. Şöyle ki:

* Bu hadiste, yukarıda 5662 numaralı hadisin izahında da yer verdiğimiz üzere evlenecek kız ve erkek arasında aranan denklik meselesinde, köle asıllı biri ile asaletli birinin evlenebileceği esasına güzel bir örnek var: Azad edilmiş bir köle olan Salim ile asaletli bir kadın olan Ebu Huzeyfe'nin yeğeni Hind Bintu'l-Velid evlenmiştir.

* Hadiste geçen ikinci mühim bir mesele evlatlık meselesi. Cahiliye devrinde, evlat edinme ile bir nevi hakiki evlatlık tesis edilmekte, bu yolda kazanılan evlatlar, her hususta üvey babanın oğlu muamelesini göstermektedir. İslam bunu tadil etmiş, hakiki evlatla sonradan edinilen evladın bir olmayacağı prensibini getirmiştir.[24]

Hükmî Ve Hakiki Akrabalık[25]

İslam dini, insanlar arasında içtimâî bağları artırıp kuvvetlendirmek maksadıyla vazedilmiş olan birkısım sun'î ve hükmî akrabalık müesseselerine temelde karşı çıkmaz, bilakis taraftar olur. Bu sebeple İslam beldelerinde, halen, kan bağına dayanmayan çok farklı akrabalık bağlarına, yakınlık telakkilerine rastlanır, kirvelik, sağdıçlık, hısımlık, ahiret kardeşliği gibi.
Kan bağına dayanmayan akrabalık müesseselerine cahiliye devri A-raplarında da rastlanmaktadır. Evlat edinme, ataka, müvâlat, civar[26] gibi müesseseler bunlardandır. Bu müesseseleri bidayette aynen benimseyen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) İslam'ın kuvvetlenmesinde bunlardan istifade cihetine de gitmiştir. Nitekim, hicreti müteakip vazedilen muâhat (kardeşleme) müessesesi bunun en güzel örneğidir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bilhassa Mekke'den hicret eden muhacirler ile, Medineli ensar arasında kardeşleşme tesis ederek her Mekkeliye bir Medineliyi kardeş ilan etmişti. Bu kardeşlik bağına o kadar fazla ehemmiyet ve ciddiyet kazandırmıştı ki, ölüm halinde birbirlerine varis olabiliyorlardı.
Kur'an-ı Kerim'deki اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ "İnananlar kardeştir" hükmü ise inananlar arasında tesis edilmiş bulunan bir hükmî akrabalıktan başka bir şey değildir.
İşte gerek cahiliyye devrinden intikal eden, gerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tesis ettiği ve gerekse vahiy yoluyla tesis edilmiş olan "hükmî akrabalık"ların Kur'an-ı Kerim'de tanzim edilerek bazı esaslara bağlandığına, miras, evlenme gibi mühim mevzularda "kan"a ve "akide"ye dayanan bağların tesis ettiği "hakiki" yakınlıklarla, insanların telakki ve kararlarına dayanan bağların tesis ettiği "hükmî" yakınlıkların tefrik edildiğine şahit olmaktayız:
"(Kan sebebiyle) akraba olanlar miras hususunda, Allah'ın Kitabı'nda birbirlerine, mü'minler ve muhacirlerden daha yakındırlar" (Ahzab 6) mealindeki ayet, bu mevzudaki vahiylerden biridir.
Kur'an-ı Kerim'de ehemmiyetlerine binaen "usul"e giren yakınların "hakiki" olanlarının bizzat tavsif edilerek "hükmî" olanlardan tefrik edildiğini görürüz.[27]

Hakiki Anne:

Bir çocuk için en mühim unsur ve yakın "anne" olduğuna göre, bununla alâkalı açıklama ile mevzuya girebiliriz: Sosyolojik açıdan bakınca, cemiyetten cemiyete farklı sebep ve şartlara müstenid, değişik "anne"lere rastlamak mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in bir kısım mühim emirlere ve teşriata menşe kıldığı "hakiki anne" ile örfen "anne" tesmiye edilen kadının belirtilmesi kaçınılmaz bir zarurettir. Kur'an'da her ikisi de zıharla ilgili olan iki ayette ele alınmıştır. "İçinizde kadınlarını zıhar yapanlar (annelerine benzeterek haram sayanlar) bilsinler ki, karıları anneleri değildir. Anneleri, ancak, onları doğuranlardır" (Mücadele 2, Ahzab 4).[28]

Hakiki Baba:

Aynen anne gibi, baba da pek çok ciddi ve mühim Kur'anî hükümlerin sebebidir. Keza muhtelif

cemiyetlerde mevcut olan hükmî "baba"larla "hakiki baba"ların tefrik edilmesi bu hükümler açısından ehemmiyet kazanmaktadır.
Kur'an-ı Kerim, bu mevzuyu bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le alâkalı olarak ele almış ve vuzuha kavuşturmuştur: Hadis, tefsir, siyer gibi her çeşit İslamî kaynaklarda görüldüğü üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kölesi Zeyd İbnu Harise'yi: "Şahit olun, Zeyd benim oğlumdur, bana varis olacak, ben de ona varis olacağım" diyerek azad etmiş ve evladlık edinmişti. Bu vak'adan sonra Zeyd hep "Zeyd İbnu Muhammed" yani Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağrılır olmuştu. Teferruatı, bizim mevzumuz açısından fazla ehemmiyet taşımayan bazı hadiseler ve bunları takip eden yanlış anlamalar üzerine, Cenab-ı Hak inzal buyurduğu bir ayetle durumu tavzih edip, yanlışlıkları önlemiştir: "Muhammed içinizden herhangi bir erkeğin babası değildir" (Ahzab 40).
Bu ayet, daha vazıh bir şekilde, Zeyd'le Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) arasında mevcut hükmî karabet sebebiyle Zeyd'in ve halkın Hz. Peygambere "baba" tabirini izafe etmelerinin, kan bağından gelen hakiki "baba-evlad" bağını tesis etmediğini açıklamış oldu. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine "baba" diye hitap edecek yaşta erkek çocuğu olmamıştır. Erkek olarak sadece Zeyd "baba" diye hitap etmiş, bu ayetle onun da "hükmî" babalıktan öte geçmediği belirtilmiştir. Bu kanunun başka vahiylerle daha da açıklığa kavuşturulacağını göreceğiz:[29]

Hakiki Evlad:

Yukardaki bahsi tamamlayan bir husus da "hakiki evlad"la "hükmî evlad" arasının tefrik edilmesiyle alâkalı vahiydir. Kur'an bu meseleye Ahzab suresinde temas ederek: (Allah) evladlıklarınızı da öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır. Bunlar sizin dillerinize doladığınız boş sözlerinizdir. Allah gerçeği söylemiştir, doğru yola O eriştirir. Evladlıkları babalarına nisbet ederek çağırın, bu Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, o takdirde onları dinde kardeşleriniz ve dostlarınız (mevaliniz) kabul edin" (Ahzab 4-5) buyurmuştur.
Rivayetler, bu ayet gelinceye kadar Zeyd İbnu Harise'ye Ashab'ın (radıyallahu anhüm) "Zeyd İbnu Muhammed" diye hitap ettiğini, bundan sonra, o tesmiyeden vazgeçildiğini belirtir. Ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak da bu tesmiye kaydedilir. Ebu Huzeyfe'nin mevlası Salim de aynen Zeyd (radıyallahu anhümâ)'in durumunda idi. Salim İbnu Ebi Huzeyfe diye çağırılıyor ve hakiki evlad muamelesi görüyordu. Yukardaki ayet inince, aile içerisine ihtilatı problem olmuş ve Ebu Huzeyfe'nin hanımı Sehle, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e başvurmuştur.
Görüldüğü üzere, vahiy evlatlıkların öz evlat tutulmalarını yasaklamakla kalmaz, onların nasıl isimlendirileceklerini de tesbit eder ki vahiyde yeralan bu ve diğer teferruat mevzunun taşıdığı ehemmiyeti ifade eder.
Aile ve akrabaların tarif ve tayini meselesinde anne, baba ve evladın kimler olduğu açıklık kazandıktan sonra bunlara bağlı olan diğerleri kendiliğinden anlaşılır.[30]

Kan Bağı Ve İman Bağı:

Akrabalık meselesinde Kur'an'ın nazar-ı dikkate arzettiği bir hususu daha belirtmede fayda var. Kur'an-ı Kerim'e göre, akrabalık bağının kamil manada gerçekleşmesi iman birliğine bağlıdır. Bu olmadığı takdirde arada gerçek akrabalık ve dostluk bağı teessüs etmez, mü'min kimse mü'min

olmayan hakkında -oğlu veya babası bile olsa- Allah'tan mağfiret bile dileyemez.
Bu mevzuda Kur'an'da yer alan pek çok ayetten Hz. Nuh ve oğlu, Hz. İbrahim ve babası ile alâkalı olarak gelen birkaç ayeti hatırlatmak yeterlidir.
Hz. Nuh, oğlunun gemiye binmeyerek boğulanlar arasında kalması üzerine, karaya indikten sonra
"Ey Rabbim! Oğlum da benim ailemdendir. Senin va'din haktır..." diyerek mağfiretini talep eder. Ancak Cenab-ı Hak:
Meâlen "O senin ehlinden sayılmaz, çünkü kötü bir iş işlemiştir, öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme" cevabını verir (Hud 45-46)
Keza babası için istiğfarda bulunan Hz. İbrahim de babasının "Allah' ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan yüz çevirir".
Şu ayet, mü'minlere mutlak bir şekilde kâfirlerden dost edinmemeyi emreder:
"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp kafirleri dost edinmeyin. Allah'ın aleyhinize apaçık bir ferman vermesini mi istiyorsunuz?" (Nisa 144).
Şu gelecek ayet, kan yönüyle en yakın olanın bile "dost edinmeyin" yasağına girdiğini sarih olarak ifade eder:
"Ey iman edenler! Babalarınızı, kardeşlerinizi, -küfrü imana tercih ediyorlarsa- dost edinmeyin. Sizden kim dost edinirse onlar zalimlerin ta kendileridir" (Tevbe 23).
Demek oluyor ki, inançlar ve dinî yaşayışlar birbirlerine zıd olunca kan yakınlığı fazla bir mana taşımıyor. Hz. Nuh'un inanmayan öz oğlunun O'nun ehlinden olmadığını ilan eden ayet-i kerimeye, hiçbir kan bağı olmayan Selman-ı Farisî'yi Ehl-i Beyt-i Nebevi'den sayan hadis-i şerifi ilave edebiliriz. Gerçek akrabalığın teşekkülü için kan bağının yetersizliği sebebiyle, İslam dini, -hısım ve akrabalık derecesi ne olursa olsun- farklı dine mensub olanların birbirlerine varis olmalarını yasaklamıştır. İslam'-da akrabalık telakkisinin, sosyolojik yönden kavranabilmesi için, yukarda kaydettiğimiz durumların ve mirasla ilgili bu kaydın bilinmesi gerekir.
Mümin olmayanlara "mağfiret dileğinde" bulunmanın bile yasaklanması ile alâkalı örneği bizzat Hz. Peygamber'le ilgili olarak gelen ayetlerden kaydedeceğiz: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) meşhur münafık Abdullah İbnu Übey ölünce, çok samimi bir Müslüman olan oğlunun ricası üzerine, Hz. Ömer'in itirazına rağmen, gömleğini kefen olarak verip namazını kıldırmış ve Münafikun suresinin altıncı ayetine atıfta bulunarak "Allah onlar hakkında istiğfar edip etmemekte beni serbest bıraktı" diyerek istiğfar etmeye devam edeceğini ifade etmişti. Arkadan gelen vahiy: "Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarının başında da durma" (Tebve 84) diyerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i şiddetle bundan menetti.
Yeri gelmişken kaydedelim ki, fukaha, ehl-i zimmenin (gayr-i müslim vatandaş) meskenlerinin Müslümanların meskenlerinde, ilk bakışta tefrik edici bir alâmet taşıması şartını koşarken gerekçe olarak: "Dilencilere gelip, yanlışlıkla kapılarında durup mağfiret duasında bulunmasınlar" demişlerdir.[31]

-5665 -5- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: َيَنْكِحُ الزَّانِى الْمَجْلُودُ إَّ مِثْلَهُ[. أخرجه أبو داود .

5. (5665)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Celde ile cezalandırılmış zani kimse ancak kendisi gibi biriyle evlenebilir." [Ebu Davud, Nikah 5, (2052).][32]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, alimlerimizin bir kısmı zahiri üzere anlayarak: "Kadının, zani olduğu ortaya çıkan bir erkekle evlenmesi haramdır" diye hükmetmiştir. Hadiste geçen meclud yani dövülmüşlük vasfı, çoğunluğa göre yapılan bir tavsiftir. Çünkü, kişi hakkında zina suçunun sübutu celde tatbikine yani dövülmesine bağlıdır. Zani muhsan olduğu takdirde recm cezası esas ise de, muhsan olmayana celde tatbik edilir. Hadiste muhsan olmayan zani kastedilmiş olmalıdır.
Alimler, yasağın erkek hakkında da cari olduğunu, ona da aynı şekilde zaniye bir kadınla evlenmenin haram kılınmış olduğunu belirtirler.
Hadis bu zahirî hükmü ile şu ayete muvafık düşmektedir. (Mealen): "Zina eden erkek, zina eden veya müşrik bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadını da, zina eden veya müşrik bir erkekten başkası nikah altına alamaz. Böyle bir evlilik mü'minlere haram kılınmıştır" (Nur 3).
Ne var ki, alimlerimizin ekseriyeti, ayet ve hadisi zahiri ile anlamamış, başkaca te'villere tabi tutmuşlardır. Hadiste geçen "evlenmez" tabirini rağbet göstermez şeklinde anlamıştır. Bu durumda hadisin manası: "Celde tatbik edilen zani, kendisi gibi olan kadına rağbet duyar, ilgi gösterir, keza zaniye de kendisi gibi zani olan erkeğe rağbet gösterir, onunla evlenmek ister" olur. Yani ayet ve hadis, zani ve zaniyenin kendileri gibi olanlarla evlenmeyi arzu edeceklerini haber vermiş olmaktadır. Halbuki gerek ayet ve gerek hadis, zahiriyle, zani ve zaniyelerle evlenmeyi yasaklamaktadır, onların arzularını mücerred bir ihbar da kılmamaktadır.
2- Münzirî mealini kaydettiğimiz ayetin anlaşılmasında ulemanın beş farklı görüş ileri sürdüğünü belirtir:
1) Bir kısmı: "Ayet mensuhtur!" demiştir. Said İbnu'l-Müseyyeb bu görüştedir. Şafiî hazretleri de bu görüşü iltizam etmiştir. Bu ayeti, "Dullarınızı evlendirin" (Nur 32) ayetinin neshettiğini söylemişlerdir. "Çünkü derler, zaniye de eyâma'lmüslimîne (Müslümanların dullarına) dahildirler." Alimler, çoğunluk itibariyle bu manadan hareket ederek, "Kim bir kadınla zina yaparsa, o kimse bu kadınla evlenebilir, bir başkası da o kadınla evlenebilir" demiştir.
2) Bir kısım alimler: "Burada nikahın manası vaty (temas)dır. Öyleyse ayetten murad: "Zaninin fi'line ancak kendisi gibi bir zaniye veya bir müşrike rıza gösterir ve zinayı haram bilmeyerek onun istediği şeye iştirak eder" demiştir. Ayette geçen "Böyle bir evlilik mü'minlere haram kılınmıştır" ibaresi "Allah'ın emirlerine uyup nehiylerinden kaçan kamil manadaki mü'minler"i ifade eder" diye değerlendirilmiştir.
3) Bir kısım alimler: "Celde uygulanan zani, celde uygulanan bir zaniye veya müşrike ile evlenir, keza zaniye de böyle bir zani ile evlenir" demiştir.
4) Bir kısım alimler: "Bu ayet, erkeğin zinadan kazandığından kendisine infak etmesi şartıyla evlendiği kadınla ilgilidir" demiştir. Bunlar ayetin böyle bir hadise ile ilgili olarak nazil olmasını kendilerine delil yaparlar. Nitekim Mersed İbnu Ebi'l-Mersed el-Ganevî, zina ile şöhret yapmış Anâk ile evlenmek için Resulullah'tan izin istediği vakit mezkur ayet nazil olmuş, Resulullah da bunun üzerine izin vermemiştir.
5) Bazılarına göre, ayet, zaniyenin iffetliye iffetlinin de zaniyeye nikahlanmasını haram kılmada

âmmdır.[33]

ÜÇÜNCÜ BAB

NİKÂHIN MANİLERİ

(İki fasıldır.)

*

BİRİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAMLIK

5666 -1- عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال:]حَرَمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ، وَمِنَ الصِّهْرِ سَبْعٌ؛ ثُمَّ قَرَأ: حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ اŒية[. أخرجه البخاري .

1. (5666)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan nakledildiğine göre: "Nesebten yedi, sıhriyetten de yedi kişi haram edilmiştir" demiş ve şu ayeti okumuştur. (Mealen): "Size şu kadınları nikahlamak haram kılındı: Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi emzirmiş olan süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, aranızdan zifaf geçmiş olan kadınlarınızdan doğan üvey kızlarınız. Eğer zifaf geçmemişse onların kızlarını nikahlamakta size günah yoktur. Öz oğullarınızın hanımlarını nikahlamanız ve iki kızkardeşi birden nikahınız altına almanız da size haram kılındı.." (Nisa 23). [Buharî, Nikah 24.][34]

5667 -2- وعن عَمْرُو بنُ شُعَيْب عَنْ أبيه عن جدّه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأةً فَدَخَلَ بِهَا فَ يَحِلُّ لَهُ نِكَاحُ ابْنَتِهَا، وَإنْ لَمْ يَكُنْ دَخَلَ بِهَا فَلْيَنْكِحِ ابْنَتَهَا، وَأيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأةً فَ يَحِلُّ لَهُ أنْ يَنْكِحَ أُمَّهَا دَخَلَ بِهَا أوْ لَمْ يَدْخُلْ[. أخرجه الترمذي .

2. (5667)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Bir erkek bir kadınla nikah yapar ve temasta bulunursa, artık o kadının kızını nikahlaması ona helal olmaz. Eğer kadına temas etmemişse kızını nikahlayabilir. Bir erkek bir kadını nikahlarsa, kadına temas etmiş olsa da olmasa da kadının annesiyle artık nikahlanamaz." [Tirmizî, Nikah 25, (1117).][35]

5668 -3- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]َ تَحْرُمُ أُمَّهَاتُ النِّسَاءِ إَّ بِانْضِمَامِ الْوَطْءِ الى الْعَقْدِ في ابْنَةِ وَ تَحْرُمُ ابْنَةُ إَّ بِالدُّخُولِ عَلى اُمِّ[. أخرجه الترمذي .

3. (5668)- Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle dediler: "Kadınların anneleri, kızla olan nikah akdine vaty

(temas) inzimam etmedikçe haram olmaz. Anneye duhul (temas) olmadıkça da kız haram olmaz." (Hadisin kaynağı Teysir'de sehven Tirmizî olarak zikredilmiştir. Camiu'l-Usul'de Rezin'in ilavesi olduğu belirtilmiştir.][36]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadis, evlenilmesi ebedî şekilde haram kılınan kadınları beyan etmektedir. Birinci hadiste İbnu Abbas'ın neseben haram dedikleri "...kızkardeşin kızları"na kadar sayılanlardır. Sıhrdan haram diye saydıklarına da "sizi emzirmiş olan süt anneleriniz..." diye başlayıp "iki kızkardeşi birden nikahınız altına almanız da size haram kılındı..." ya kadar olan kısım girmektedir. Ancak, hadisin Taberani'de gelen bir veçhinde İbnu Abbas, bir önceki ayetin başında yer alan "Babalarınızın nikahlamış olduğu kadınlarla da evlenmeyin" ibaresini de okuyarak: "Bu da sıhrdır" der. Böylece iki rivayet birleştirilince haramların hepsi on beşe ulaşır.
İbnu Abbas'ın bu rivayetinde süt emme yoluyla hasıl olan akrabalık da sıhriyetle ifade edilmektedir ki, bu caiz bir tesmiyedir.
Keza başkasının nikahlı hanımı da aynı şekilde, kişiye haramdır. Başkasının hanımı ve iki kızkardeşin bir nikahta birleşmesi hariç, bu sayılanların haramlığı ebedîdir.
Bu zikredilen haramlara şunlar da ilave edilmelidir:
* Dedenin mevtûesi (temas ettiği) ve bundan teselsülen yükselenler.
* Annenin annesi ve bundan yükselenler.
* Babanın annesi de böyle.
* Oğulun kızı ve ondan inenler.
* Kızın kızı ve kızkardeşin kızının kızı.
* Oğlan kardeşin kızının kızı ve oğlan ve kızkardeşin oğlunun kızı.
* Babanın halası, yükselse de.
* Annenin halası ve teyzesi, yükselse de.
* Babanın teyzesi de böyle.
* Zevcenin büyükannesi, yükselse de,
* Üvey kızların kızları, inse de,
* Üvey oğlanın kızı da böyle.
* Oğulun oğlunun hanımı da böyle.
* Kızın oğlunun hanımı da böyle.
* Kadını, halası ve teyzesiyle bir nikahta birleştirmek.
* Nesebten haram olan, sütten de haramdır. Bu meselede istisnalar müteakiben açıklanacak.[37]

.RADA' (SÜT EMME)

5669- 1- عن علي رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: إنَّ اللّهَ حَرَّمَ مِنَ الرّضَاعِ مَا حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ[. أخرجه الترمذي .

1. (5669)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Aziz ve Celil olan Allah, nesebten haram ettiğini sütten de haram etti." [Tirmizî, Rada 1, (1146).] [38]

AÇIKLAMA:

1- Radâ' (reza' diye de okunduğu vardır): Süt çocuğunun (radî'in) mahsus bir vakitte bir insanın memesinden süt emmesi ve bunun mideye inmesidir. Cumhura göre, süt emme devresi içerisinde emmişse, eline az da olsa çok da olsa bazı haramlar getirir. İmam Şafii "Haramların tahakkuku için en az beş emme gerekir" demiştir. Emme müddeti Ebu Hanife'ye göre otuz aydır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed emme müddeti için "iki yıldır" demiştir. Şafii ve Ahmed İbnu Hanbel ve diğerlerinin görüşü de böyledir. "Emmenin, haramı sağlayan emme olması için, Hanefîlere göre sütü, çocuğun memeden ağzıyla alması şart değildir.
Kadının sütü bir kaba sağıldıktan sonra biberona katılarak veya bardağa konularak içirilse veya memeden sıkılarak damlatılsa, ağız veya burun yoluyla mideye ulaşsa, hepsi sayılır. Suya, ilaca veya hayvan sütüne katılmış olan kadın sütü hakkında galibiyete itibar olunur, galib veya müsavi olursa onunla "emme" sabit olur. Taam ile karıştırılmış olan kadın sütü galib ve pişirilmemiş dahi olsa bununla "emme" tahakkuk etmez." Kadının sütü peynir, yoğurt, ayran yapılarak çocuğa verilse, yine emme hasıl olmaz. Şafiîlere göre, emmenin tahakkuku için kadın hayatta olmalı, süt en az beş ayrı seferde olmalı -her seferde az veya çok farketmez- Şafiîler, "Beş ayrı seferde olunca, kadının sütü peynir, kaymak, mahlut her ne surette olursa olsun çocuğun midesine geçince "emme" tahakkuk eder" derler.
2- Kurtubî, hadisin, "Süt emme ile doğan haramın, süt emen (radî) süt emziren (murdia) ve kocası arasında intişar ettiğine" delil olduğunu söyler. Buna göre: "Süt emene, süt emziren kadın haram olur. Çünkü annesi olmuştur. Sütannenin annesi de haram olur; çünkü o da büyükannedir ve böyle gider... Sütannenin kızkardeşi haramdır; çünkü teyze olmuştur, kızı da haramdır; çünkü kızkardeşi olmuştur. Kızın kızı da haramdır; çünkü kızkardeşinin kızı olmuştur. Kadının kocasının (başka hanımdan) kızı da haramdır; çünkü bu da kızkardeşi sayılır; kızının kızı -ve böyle inenler- haramdır; çünkü kızkardeşinin kızıdırlar. Kocanın annesi -ve böyle çıkanlar- da haramdır; çünkü babaannesidirler; kocanın kızkardeşi de haramdır; çünkü halasıdır. Tahrim (haramlık), süt akrabadan başkasına geçmez. Dolayısıyla süt emmekten hasıl olan kızkardeşi, emenin kardeşine kızkardeş olmaz, babasına da kız olmaz, çünkü aralarında emme yoktur.
Emmeden haramlık doğmasının hikmeti şudur: "Tahrimin sebebi kadın ve erkekten ayrılmış olan şeyi -ki bu süttür- çocuk gıda olarak alınca, bu onun vücudunda, diğer ikisinin cüzlerinden alınma bir cüz olur. Böylece, tahrim üçünün arasında intişar eder, çocuğun yakınlarına sirayet etmez. Çünkü onlarla sütanne ve sütbaba arasında ne bir neseb ne de bir sebep vardır."
3- Alimler: "Nesebten haram olan sütten de haram olur" şeklinde âmm olan hükümden, nesebte mutlak olarak haram olan dört kadını, süt emmede bazı hallerde istisna ederler.
1) Oğlan kardeşin annesi nesebte haramdır; çünkü ya annedir, ya da babanın hanımıdır. Süt emmede ise bazı durumlarda yabancı olur, kadını kardeş emer de, onun kardeşine haram olmaz.
2) Torunun annesi nesebte haramdır; çünkü o, ya kızıdır ya da oğulun hanımıdır; süt emmede ise, bazan yabancı olabilir. Böylece torun emer fakat kadın dedeye haram olmayabilir.

3) Çocuğun büyükannesi nesebte haramdır. Çünkü o, ya annedir, yahut da zevcenin annesidir. Süt emmede ise, bazan yabancı olabilir, çocuğu emzirmiştir, çocuğun babasına onunla evlenmek caiz olur.
4) Çocuğun kızkardeşi nesebte haramdır, çünkü o ya kızdır, yahut üvey kızdır, süt emmede ise, bu bazan yabancı olabilir. Böylece çocuk emer, fakat babaya haram olmaz.
Bir grup ulema bu dört istisnadan başka bir şey zikretmemiştir.
Nevevî der ki: "Ümmet, emen çocukla emziren kadın arasında "emme haramlığı" hasıl olduğunda icma etmiştir. Çocuk artık nikahı ebediyen haram olan oğlu olmuştur. Süt emenin kadına nazarı (bakması), kadınla halveti (başbaşa yalnız kalmaları), beraber yolculuk yapmaları helal olmuştur. Ancak, aralarında her yönden annelik ahkâmı terettüp etmez: Birbirlerine varis olamazlar, bunlardan hiçbirine diğerinin nafakası vacib olmaz, kadın lehine yapacağı şehadet reddedilmez, kadına bedel diyet alınmaz, çocuğu öldürdüğü takdirde kadın üzerinden kısas düşmez. Bu hükümlerde her ikisi de birbirine karşı yabancı gibidirler.[39]

5670-2- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]اِسْتَأذَنَ عَلىَّ أفْلَحُ أخُو أبِى الْقُعَيْسِ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ. قُلْتُ: وَاللهِ آذَنُ لَهُ حَتّى اسْتَأذِنَ رَسُولَ اللهِ # فإنَّ أخَاهُ أبَا الْقُعَيْسِ لَيْسَ هُوَ أرْضَعَنِى، وَلكِنْ أرْضَعَتْنِى امْرَأةُ أبِى الْقُعَيْسِ. فَدَخَلَ عَلىَّ رَسُولُ اللهِ #، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إنَّ أفْلَحَ أخَا أبِى الْقُعَيْسِ اسْتَأذَنَ فَأبَيْتُ أنْ آذَنَ حَتّى اسْتَأذِنَكَ. فَقَالَ النَّبِيُّ #: وَمَا مَنَعَكِ أنْ تَأذَنِينَ عَمَّكِ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنَّ الرَّجُلَ لَيْسَ هُوَ أرْضَعَنِي، وَلكِنْ أرْضَعَتْنِي امْرَأتُه. فَقَالَ: ائْذَنِى لَهُ فَإنَّهُ عَمُّكِ، تَرِبَتْ يَمِينُكِ. فَلِذلِكَ كَانَتْ عَائِشَةُ تَقُولُ حَرِّمُوا مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا تُحَرِّمُونَ مِنَ النَّسَبِ[. أخرجه الستة.

2. (5670)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor "Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah, örtünmeyi emreden ayet indikten sonra yanıma girmek için izin istedi. Ben:
"Allah'a yemin olsun, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan izin istemedikçe ben ona izni vermeyeceğim! Çünkü onun kardeşi Ebu'l-Kuays beni emziren kimse değildir, beni Ebu'l-Kuays'ın hanımı emzirdi! " dedim. Derken yanıma Aleyhissalâtu vesselâm girdiler.
"Ey Allah'ın Resulü dedim, Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah yanıma girmek için izin istedi. Ben sizden sormadıkça izin vermekten imtina ettim!" dedim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Amcana izin vermekten seni alıkoyan sebep ne?" buyurdular. Ben:
"Ey Allah'ın Resulü! dedim. Beni emziren erkek değil. Beni onun hanımı emzirdi" dedim. Resulullah yine:
"Sen onun girmesine izin ver. Zira o senin amcandır, Allah iyiliğini versin" buyurdular.
(Urve devamla der ki): "İşe bu sebeple Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):
"Neseb sebebiyle haram kıldıklarınızı emme sebebiyle de haram kılın!" derdi." [Buharî, Humus 4, Şehadat 7, Nikah 20, Müslim, Rada 2, (1444); Muvatta, Rada 2, (2, 601, 602); Tirmizî, Rada 1, (1147); Ebu Davud, Nikah 7, (2055); Nesâî, Nikah 49, (6, 99).][40]

AÇIKLAMA:

1- **Hadis, süt kardeşliği yoluyla teessüs eden akrabalık bağlarının neseb yoluyla mevcut olan akrabalık bağlarının hasıl ettiği evlenme haramlarını aynen hasıl ettiğini belirtmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, emme yoluyla hasıl olan süt amcanın, normal amca gibi evlenme**

yasağı çerçevesine girdiğini zikretmektedir.
2- Hadiste zikri geçen Eflah hakkında ihtilaf edilmiştir: İbnu Ebi'l-Kuays mı, Ebu'l-Kuays'ın kardeşi mi? Umumiyetle Ebu'l-Kuays'ın kardeşi olduğu kabul edilmiştir.
Bazı alimler, Hz. Aişe'nin iki tane süt amcası olduğunu söylemiştir; biri, babası Hz. Ebu Bekr'in süt kardeşi Ebu'l-Kuays'tır, bu zat Hz. Aişe' nin süt babasıdır da, Eflah da süt amcasıdır.
3- Hadiste geçen تَرِبَتْ يَدَاكَ أَوْ يَمِينُكَ tabiri lügat olarak "Ellerin, yahut sağ elin toprağa bulansın" demektir. Ancak kullanma durumu, zahir manasına göre değildir. Bizim "Allah iyiliğini versin" tabirimize denk bir kullanışa sahiptir.[41]

5671-3- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَالَكَ تَتُوقُ فِي قُرَيْشٍ وَتَدَعُنَا؟ فقَالَ: وَعِنْدَكُمْ شَئٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. بِنْتُ حَمْزَةَ. قَالَ: إنَّهَا َ تَحِلُّ لِي إنَّهَا ابْنَةُ أخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ[. أخرجه مسلم والنسائي.»التَّوقُ« الميل الى الشئ والرغبة فيه .

3. (5671)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Siz niye bizi bırakıp da Kureyş'e rağbet gösteriyorsunuz?" demiştim. Bana:
"Yanınızda rağbet göstereceğim bir (kadın) var mı?" dedi. Ben:
"Elbette Hamza'nın kızı var!" dedim. Bunun üzerine:
"O bana helal olmaz. Çünkü o, benim süt kardeşimin kızıdır" buyurdular." [Müslim, Rada 11, (1446); Nesâî, Nikah 50, (6 , 99).][42]

5672-4- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]دَخَلَ عَلَيّ رَسُولُ اللهِ # وَعنْدِى رَجُلٌ قَاعِدٌ. فَاشْتَدَّ ذلِكَ عَلَيْهِ، فَرَأيْتُ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّهُ أخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ. فَقَالَ: أُنْظُرْنَ مَنْ إخْوانُكُنَّ مِنَ الرَّضَاعَةَ فَإنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

4. (5672)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Yanımda oturan bir erkek olduğu halde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) odama girdi. Bu hal, ona bir hayli ağır geldi [ve rengi değişti], öfkesini yüzünden okudum. Bunun üzerine:
"Ey Allah'ın Resulü! Bu benim süt kardeşimdir!" dedim.
"Siz kadınlar süt kardeşlerinizi iyi düşünün! Çünkü süt kardeşliği, açlıktan dolayı hasıl olur!" buyurdular." [Buharî, Nikah 21, Şehadat 1; Müslim, Rada 32, (1455); Ebu Davud, Nikah 9, (2058); Nesâî, Nikah 51, (6, 102).][43]

AÇIKLAMA:

İslam açısından süt kardeşliği mühim bir husustur. Bir kısım haramları helal kıldığı gibi, diğer bir kısım helalleri de haram kılmaktadır. Bu sebepleResulullah kadınların süt kardeşlerini iyi tanımalarını emretmektedir. Emme, süt kardeşliğini sağlayacak bir emme midir, hangi yaşta bu emme vukua gelmiştir vs. Çünkü yaş haddini aşınca araya giren emmeden süt kardeşliği hasıl olmaz. Bu hadisi Hattâbi şöyle açıklar: "Manası: Haramlık hasıl olan süt emme, küçüklükte olan emmedir. Radî (süt emen), gücünü sütten alan ve açlığını onunla gideren çocuktur. Açlığını sütle gidermeyip, ekmek

ve etle veya bunlar manasında bir şeyle doyan bir çocuğun emmesinden haramlık hasıl olmaz. Alimler, emme müddetini tesbitte ihtilaf etmiştir. Bir kısmı iki yıl demiştir, Süfyan-ı Sevrî, Evzai, Şafii, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Rahuye bunlardandır. Delil olarak
"Anneler çocuklarını iki tam yıl boyunca emzirirler, bu hüküm emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir" (Bakara 233) ayetine dayanırlar. Ve "Ayet delalet eder ki, iki yıl müddeti dolunca hükmü de sona erer, müddet dolduktan sonar gelen zamana itibar edilmez" derler.
Farklı görüş sahibi olan Ebu Hanife: "İki yıl ve altı aydır" demiştir. Ancak iki talebesi İmam Muhammed ve Ebu Yusuf kendisine muhalefet eder. Züfer İbnu'l-Hüzeyl ise: "Üç yıldır" der. İmam Malik'ten rivayete göre, iki yılı taşan müddet azsa onu da iki yıla dahil etmiştir."[44]

5673 -5- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #:َ تُحَرِّمُ الْمَصَّةُ وَالْمَصَّتَانِ[. أخرجه الخمسة إ البخاري .

5. (5673)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Bir veya iki emme ile (süt kardeşliği) haramlığı hasıl olmaz." [Müslim, Rada 17, (1450); Tirmizî, Rada 3, (1150); Ebu Davud, Nikah 19, (2063); Nesâî, Nikah 51, (6, 201).][45]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu hadis ne miktar emmenin süt haramlığı getireceğini belirtmektedir. Hadiste bir emme tabiri, çocuğun, anne memesinden bir somurma ile çektiği sütü ifade eder. Değilse, bir emiş sırasında doyuncaya kadar emdiklerini anlamayacağız. Aksi takdirde, cumhura göre, hadis "bir veya iki yudum"u kastederken, bir veya iki doyumu anlamış oluruz ki bu yanlış olur.
Ancak Nevevî'nin belirttiği üzere haramı sabit kılan emme miktarında ihtilaf edilmiştir.
* Bir kısım alimler: "Beş ayrı emmeden aşağı olursa haram sabit olmaz" demiştir. Hz. Aişe, İmam Şafii ve ashabı böyle hükmetmiştir.
* Cumhur-u ulema: "Tek emme ile de haram sabit olur" demiştir. İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, İbnu Abbas, Tavus, İbnu'l-Müseyyeb, Hasan Basrî, Mekhul, Zührî, Katâde, Hammad, Malik Evzaî, Sevrî, Ebu Hanife radıyallahu anhüm ecmain bu görüştedir.
* Ashab ve sonrakilerden bir kısım alimler: "Mideye inen herşey, az da olsa çok da olsa haramı sabit kılar" demiştir.
İleri sürülen bütün görüşler, Aleyhissalâtu vesselâm'dan yapılan bir rivayete veya Kur'an'dan çıkarılan bir yoruma dayanır.[46]

5674 -6- وعن قَتَادَةُ قال:]كَتَبْتُ الى اِبْرَاهِيمَ النَّخْعِيِّ أَسْألُهُ عَنِ الرَّضَاعِ. فَكَتَبَ إنَّ شُرَيْحاً حَدَّثَنَا أنَّ عَلِيّاً وَابْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما كَانَا يَقُوَن: يُحَرِّمُ مِنَ الرَّضَاعِ قَلِيلُهُ وَكَثِيرُهُ، وَإنَّ أبَا الشَّعْثَاءِ الْمُحَارِبىَّ قَالَ: إنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها حَدَّثَتْ أنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ:َ تُحَرِّمُ الْخَطْفَةُ وَالْخَطْفَتَانِ[. أخرجه النسائي .

6. (5674)- Katâde anlatıyor: "İbrahim en-Nehai'ye yazarak emme (rada') hakkında sordum. Bana:

"Şureyh bize Hz. Ali ve İbnu Mes'ud radıyallahu anhüm'un, "Emmenin azı da çoğu da haramı sabit kılar" dediklerini yazdı." Ebu'ş-Şa'şa el-Muharibî ise: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den: "Resulullah'ın: "Bir iki emme harama sebep olmaz" dediğini rivayet etmiştir" dedi." [Nesâî, Nikah 51, (6, 102).][47]

5675-7- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]كَانَ فِيمَا نَزَلَ مِنَ الْقُرآنِ عَشْرُ رَضعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ، ثُمَّ نَسَخَهُنَّ بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ. فَتُوُفِّيَ النَّبِيُّ # وَهُنَّ فِيمَا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرآنِ[. أخرجه الستة إ البخاري .

7. (5675)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kur'an olarak inenler meyanında "Malum on emme ile haram sabit olur" ayeti de vardı. Sonra (Rab Teala) onları, malum beş emme ile neshetti. Bu (beş emme) ayetleri, Kur'an'ın okunan ayetleri arasında iken Aleyhissalâtu vesselâm vefat etti." [Müslim, Rada 24, (1452); Muvatta, Rada 17, (2, 608); Ebu Davud, Nikah 11, (2062); Tirmizî, Rada 3, (1150); Nesaî, Nikah 51, (6, 100).][48]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe'nin bu rivayetine göre, süt emme ile ilgili ilk gelen vahiy, haramları sabit kılan emmeyi en az on emme ile tesbit etmiştir. Buna göre daha az sayıdaki emme ile emilmiş olan sütle haram sübut bulmaz. Bu hüküm, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatına yakın gelen bir ayetle neshedilmiştir. Bu yeni ayet haramın sübutu için beş emmenin kafi geleceğini bildirmiştir. Şu halde ayetlerin bilahare tilaveti neshedilmiş fakat hükmü baki kalmıştır. İşte bu sonuncu nesih, Resulullah'ın vefatına öylesine yakın bir tarihte olmuş ki, Ashab'tan bir kısmı henüz duymamış ve Kur'an ayeti olarak okumaya devam etmiştir. Sonradan, bunun neshedildiğini herkes duymuş ve onu okumaktan vazgeçmişlerdir.
Nevevî bu vesile ile Kur'an'da neshin üç çeşit olduğunu açıklar:

1) Hükmü de tilaveti de neshedilen (ayet)... Sadedinde olduğumuz "on emme" meselesi buna örnektir. İlgili vahyin metni de hükmü de kaldırılmıştır.

2) Tilaveti neshedilmekle beraber hükmü devam eden (ayet).... Bunun örneği "beş emme" ile ilgili vahiydir. Bir metin olarak neshedilip Kur'an'dan çıkarılmış ise de hükmü bakidir. (İmam Şafii hazretleri emme meselesinde bu rivayeti esas almıştır.) Keza zina eden yaşlılara recmi emreden ayet de buna örnek gösterilmiştir. Kur'an'da metni yok ise de hükmü bakidir.

3) Hükmü neshedildiği halde tilaveti baki kalan (ayet). Bu çeşit nesh, miktarca öncekilerden çoktur. Bunun bir örneği "Sizden vefat edip de arkalarında hanımlarını bırakanlar, hanımlarının evlerinden çıkarılmamasını veya bir yıllık ihtiyaçlarını vasiyet etsinler" (Bakara 240) ayetidir. Bu açıklamayı yapan İmam Nevevî'nin Şafiî mezhebine mensup olduğunu unutmayalım. Hz. Aişe, Abdullah İbnu Zübeyr, Atâ, Tavus -bir rivayette Ahmed- gibi bir kısım ulema tahrim getiren emmenin beş kere olmasına hükmetmiştir. İshak, Ebu Ubeyde, Ebu Sevr, İbnu'l-Münzir, Davud-u Zahiri ve tabileri, -keza bir rivayette Ahmed - bu üç emmenin tahrim için gerekli olduğuna hükmetmişlerdir.
Ebu Hanife, İmam Malik, Sevrî, Evzai, Leys gibi bir kısım ulema da: "Tahrim için az ve çok birdir" diye hükmetmiştir. Ahmed İbn-i Hanbel'den meşhur olan kavl de budur. Bu sonuncular, وأُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي اَرْضَعْنَكُمْ ayetinin âmm olan hükmünü ve hadislerde gelen âmm rivayetleri esas almışlardır.

Cumhuru temsil eden bu görüş, rivayetlerin ihtilaf etmesi sebebiyle, "emme" denebilen asgarî miktarın esas alınmasının ihtiyata muvafık olacağını söylerler. Bu sebeple, haram tesbit edilen asgarî emme miktarını, mideye inen az miktardaki süt olarak tarif etmişlerdir.[49]

5676-8- وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال:]مَا كَانَ في الْحَوْلَيْنِ وَإنْ كَانَ مَصَّةً وَاحِدَةً فَهُوَ يُحَرِّمُ[. أخرجه مالك .

8. (5676)- Hz. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "İki yıl içerisindeki emme tek bir emmeden ibaret olsa bu, (evlenmeyi) haram kılar." [Muvatta, Radâ 4, (2, 602).][50]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, 5673 numaralı hadiste kaydedilen Hz. Aişe rivayetine muhalif de olsa, cumhur-u ulemanın amelde bunu esas aldığını belirttik. Hz. Ali, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, Malik, Ebu Hanife, Evzai Sevri, -meşhur kavlinde- Ahmed hep bu hadisi esas almışlardır. Ayetten delillerini de daha önce kaydettik.
Bu hadisin, daha önce zikri geçen ve evlenmeyi haram kılan emmenin on -ve beş emme- olduğunu beyan eden hükümlerin neshinden sonra vürud etmiş olabileceği belirtilmiştir. Dinimizin bu meselede de tedricî bir yol takip ettiği anlaşılmaktadır.[51]

5677-9- وعن عبداللهِ بن دِينَارٍ قال:]سَألَ رَجُلٌ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهما عَنْ رَضَاعَةِ الْكَبِيرِ. فَقَالَ: جَاءَ رَجُلٌ الى عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنه فقَالَ: كَانَتْ لِي وَلِيدَةٌ أطَؤُهَا اِمْرَأتِى فَأرْضَعَتْهَا. ثُمَّ قَالَتْ لِي: دُونَكَ، فَقَدْ وَاللّهِ أرْضَعْتُهَا. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنه: أوْجِعْهَا وَائْتِ جَارِيَتَكَ، فإنَّمَا الرَّضَاعَةُ فِي الصِّغَرِ[. أخرجه مالك .

9. (5677)- Abdullah İbnu Dinar anlatıyor: "Bir adam İbnu Ömer(radıyallahu anhümâ)'e büyüğün emmesinden sormuştu. Şu cevabı verdi:
"Bir adam Ömer (radıyallahu anh)'e gelip: "Benim, kendisine temasta bulunduğum bir cariyem vardı. Hanımım bunu önlemeye azmetti ve cariyeyi emzirdi ve bana da: "Sakın ha! Vallahi ben cariyeni emzirdim!" dedi. (Şimdi ne yapmalıyım?" diye) sordu. Babam Ömer ona şöyle cevap verdi:
"Hanımını çatlat: Git cariyene temasta bulun. Çünkü (harama sebep olan) emme küçüklükte olan emmedir." [Muvatta, Rada 13, (2, 606).][52]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de açıklandığı üzere, evlenme yasağı getiren emme iki yaş içerisinde olan emmedir. Bu müddet hususunda sınırı en geniş tutan İmam Âzam Ebu Hanife rahimehullah bunu "otuz ay" olarak belirlemiştir. Öyleyse bu hududu taşan bir kimsenin emmesi, harama sebep olan emme değildir. Hz. Ömer "Git cariyene temasta bulun, hanımını çatlat!..." diye latifemsi bir cevapta bulunmuştur. "Çatlat!" diye tercüme ettiğimiz kelime "canını sık", "eleme boğ" diye tercümeye daha uygunsa da, siyak itibariyle çatlat tercümesini daha muvafık bulduk.

2- Yaşlının emmesi meselesinde, hadislerde gelen bazı teferruatı müteakip rivayette kaydedeceğiz. [53]

5678- 10- وعن يَحْيى بْنُ سَعِيدٍ قال:]سَأَلَ رَجُلٌ أبَا مُوسى رَضِيَ اللهُ عَنه فَقَالَ: إنِّي مَصَصْتُ مِنْ ثَدْيِ امْرَأتِي لبَناً فَذَهَبَ في بَطْنِي. فقَالَ أبُو مُوسى: َ أرَاهَا إَّ قَدْ حَرُمَتْ عَلَيْكَ. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أُنْظُرْ مَا تُفْتَى بِهِ الرَّجُلَ؟ فَقَالَ: مَا تَقُولُ أنْتَ؟ فقَالَ: َ رَضَاعَةَ إَّ مَا كَانَ فِي الْحَوْلَيْنِ. فقَالَ أبُو مُوسى: َ تَسألُونِي عَنْ شَىْءٍ مَا دَامَ هذَا الْحَبْرُ بَيْنَ أظْهُرِكُمْ[. أخرجه مالك وأبو داود .

10. (5678)- Yahya İbnu Said anlatıyor: "Bir adam gelerek Ebu Musa (radıyallahu anh) hazretlerine şöyle bir soru sordu:
"Ben hanımımın memesinden bir miktar süt emdim ve bu mideme kadar ulaştı. (Hanım bana haram mı oldu?)" Ebu Musa:
"Ben hanımının sana haram olmasından başka bir şey görmüyorum!" dedi. Orada İbnu Mes'ud da vardır. Araya girip: "Adama verdiğin fetvaya bak!" dedi. O da:
"Pekiyi, sen ne diyorsun?" dedi. İbnu Mes'ud:
"İki yaş içerisinde olan emme için haram vardır!" buyurdu. Bunun üzerine Ebu Musa (radıyallahu anh):
"Şu alim, aranızda olduğu müddetçe bana bir şey sormayın!" dedi." [Muvatta, Rada 14, (2, 607); Ebu Davud, Nikah 213, (2059, 2060).][54]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Hz. Ebu Musa el-Eş'ari şu ayetin zahirini esas alarak, soruyu soran adamın, sütünü emmiş olduğu hanımının kendisine haram olduğunu zannetmiştir: "Size şu kadınları nikahlamak haram kılındı: Sizi emzirmiş olan süt anneleriniz.." (Nisa 23). Ancak alim olan İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) mevzuya giren bir başka ayeti hatırlayarak Ebu Musa'ya bu hükmü teemmül etmesini söyler. Bunun dayandığı ayet "Anneler çocuklarını tam iki yıl boyunca emzirirler. Bu hüküm, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir" (Bakara 233). Ayette, emme müddetinin iki yıl ile sınırlandırılmış olması, iki yılın hükmünü, bu ikiden sonrasının hükmünden farklı kılmaktadır. Böylece büyüğün emmesi küçüğün emmesinden ayrı tutulmuştur.
2- Büyüğün emmesi ile nikah haramı hasıl olmayacağı hususunda ulema icma etmiş ise de, bunun da harama sebep olacağını ifade eden rivayet de mevcuttur: Muvatta'nın bir rivayetine göre, daha önce kaydettiğimiz oğullukların hakiki oğul gibi sayılmayacağını belirten ayet (Ahzab 5) nazil olduğu zaman, bundan önce edindikleri evlada öz evlad muamelesi yapanlar sıkıntıya düşer. Bunlardan Ebu Huzeyfe'nin oğulluğu Salim var. Bunun Muvatta'da gelen kıssasını aynen takip edelim:
"...Ebu Huzeyfe'nin hanımı Sehle Bintu Süheyl, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Ey Allah'ın Resulü! Biz Salim'i oğlumuz biliyorduk. Başım ve göğsüm açıkken o benim yanıma rahat girip çıkıyordu. Zaten bizim tek evimiz var, başka bir evimiz de yok. Onun hakkında ne dersiniz?" diye sorar. Resulullah:
"Onu beş kere emzir. Süt sebebiyle o size haram olur!" diye cevap verir. Böylece kadın onu süt evladı bilirdi.

Bu fetvayı Nebevîyi Hz. Aişe de, yanına girmesini arzu ettiği erkekler hakkında uyguladı. O, kızkardeşi Ümmü Gülsüm Bintu Ebi Bekr'e ve oğlan kardeşinin kızlarına da, erkeklerden yanına girmesini arzu ettiklerine sütlerinden emzirmelerini emrederdi. Ancak, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer zevceleri, bir emzirme yoluyla herhangi bir kimsenin yanlarına girmesine mümanaat gösterdiler ve:
"Hayır! Vallahi biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Sehle Bintu Süheyl'e verdiği ruhsatın, sırf Salim'in emzirilmesi için Resulullah'ın hususi bir ruhsatı olduğu kanaatindeyiz! (Aynı usulü Salim'den başkasının tatbik etmesi helal değildir.) Vallahi, bu emzirme suretiyle yanımıza hiç kimse giremez!" dediler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, büyüklerin emzirilmesi meselesinde bu kanaatte idiler.
Görüldüğü üzere Resulullah'ın, Salim için verdiği emzirme cevazı var. Ümmühatu'l-Mü'minîn'den Hz. Aişe dışındakiler bu cevazın, sırf Salim'e mahsus bir ruhsat olduğu inancındadır. Bu sebeple hiç biri bununla amel etmemiştir. Hz. Aişe ise onu kendisi ve başkaları için de bir ruhsat bilmiş ve uygulamıştır.
Bu meselede ulema da Hz. Aişe gibi düşünmemiş, diğer Ümmühatu'l-Mü'minîn gibi hareket etmiştir. Büyüklerin emzirilmesi süt kardeşliği te'sis etmez, nikahlanma haramlığı getirmez.
3- Büyüğün kadını emmesi veya kadının büyük bir kimseyi emzirmesinin nasıl olacağına gelince, İbnu Abdilber bunu: "Sütün sağıldıktan sonra içirilmesi" diye açıklar. "Ulemadan hiçbiri kadının memesini erkeğe vermesini caiz görmemiştir" der. Kadı İyaz: "Sehle, sütünü sağmış, Salim de bunu, Sehle'nin memesine dokunmadan içmiş olmalıdır... Çünkü memeye bakması da, herhangi bir uzvuna değmesi de caiz değildir" der. İbnu Sa'd'ın Vakidî'den kaydettiği bir rivayete göre, "Sehle, sütünden bir kaba bir emişlik sağardı. Salim de onu her gün içerdi. Bu beş gün devam etti. Bundan sonra Salim, Sehle'nin yanına başı açık olduğu halde girerdi. Bu, Sehle için Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir ruhsatı idi.
Zürkâni'nin bazı ulemadan kaydına göre, bu ruhsatla Hz. Aişe'den başka hiçkimse amel edilebileceğini söylememiş, bilakis, selef ve halef uleması, büyüğün emzirilmesiyle nikah haramının hasıl olmayacağı hususunda icma etmiştir. İhtilaf, görüldüğü üzere, bidayete aittir, sonradan hilaf kalkmış, tam bir icma husule gelmiştir.[55]

5679- 11- وعن أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يُحَرِّمُ مِنَ الرّضَاعِ إِّ مَا فَتَقَ ا٫مْعَاءَ في الثَّدْيِ، وَكَانَ قَبْلَ الْفِطَامِ[. أخرجه الترمذي.

11. (5679)- Ümmü Seleme, (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Evlenmeyi haram kılan emme, çocuk memede iken, barsağı yoracak kadar olan emmedir. Bu da, sütten kesmenin şer'î müddetinden önce olmalıdır." [Tirmizî, Rada 5, (1152).][56]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste harama sebep olacak emmenin şartları belirtilmektedir:
* Çocuk memede olmalıdır. Yani, Kur'an'ın belirlediği süt emme müddeti içerisinde, Bu da

doğumdan itibaren iki yıldır. Ebu Hanife'nin altı aylık da ihtiyat payı koyarak bu müddeti otuz ay olarak tesbit ettiğini daha önce zikretmiştik.
* Miktar olarak, yemeğin yerini tutabilecek, karındaki gıda mahallini yorabilecek miktarda olmalıdır. Bazı alimlerimizce tek bir emmenin dahi bu manayı tahakkuk ettireceğine hükmedildiğini daha önce belirtmiştik. Hanefîlere göre mideye inen az miktardaki süt dahi haram getiren bir emme olur.[57]

5680-12- وعن عُقْبَةُ بْنُ الْحَارث رَضِيَ اللهُ عَنه:]أنَّهُ تَزَوَّجَ بِنْتاً ‘بِى إهَابِ ابْنِ عَزِيزٍ؛ فأتَتْهُ امْرأةٌ فقَالَتْ: إنِّى أرْضَعْتُ عُقْبَةَ وَالّتِى تَزَوَّجَ بِهَا. فَقَالَ لَهَا عُقْبَةُ: مَا أعْلَمُ أنَّكِ أرْضَعْتِنِي وَ أخْبَرْتِنِي، فَرَكِبَ الى رَسُولِ اللهِ # بِالْمَدِينَةِ، فقَالَ #: كَيْفَ وَقَدْ قِيلَ؟ فَفَارَقَهَا عُقْبَةُ وَنَكَحَتْ زَوْجاً غَيْرَهُ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

12. (5680)- Ukbe İbnu'l-Haris (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Ukbe, Ebu İhab İbnu Aziz'in kızı [Ümmü Yahya] ile evlenmişti. Kendisine [siyah] bir kadın gelerek:
"Ben Ukbe'yi ve onun evlendiği kızı emzirmiştim!" dedi. Ukbe kadına:
"Ben senin onu (gerçekten) emzirdiğini bilmiyorum. Bana (daha önce) söylemedin de!" dedi. [Ebu İhab ailesine gidip sordu. Onlar bilmediklerini söylediler. Ukbe bunun üzerine] bineğine atlayarak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmek üzere Medine'ye gitti. Aleyhissalâtu vesselâm:
"(Süt kardeşi olduğunuz) söylendikten sonra nasıl beraberliğiniz devam eder? [Onu derhal bırak!]" buyurdular. Ukbe hemen hanımından ayrıldı. Kadın da başka koca ile nikah yaptı." [Buharî, Şehadat 4, 13, 14, İlm 26, Büyu 3, Nikah 23; Tirmizî, Rada 4, (1151); Ebu Davud, Akdiye 18, (3603, 3604); Nesâî, Nikah 57, (6, 109).][58]

AÇIKLAMA:

Hadis burada, süt emme meselesinin sübutunda tek bir kadının şehadetinin kâfi geldiğini göstermek maksadıyla kaydedilmiştir. Halbuki, normal hallerde hadiseler iki erkek veya dört kadının şehadetiyle sübut bulur.
Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri siyahî köle bile olsa, emme meselesinde, tek kadının şehadetinin yeterli olacağını gösterse de, mesele ulema arasında ihtilaflıdır.
* Bazıları bu hadisle amel ederek, tek kadının şehadetiyle emmenin sübut bulacağına hükmetmiş ve böyle amel etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel, Evzai bu görüştedir. Hz. Osman, İbnu Abbas, Zührî, Hasan Basrî İshak ve İbnu Cüreyc'in de aynı görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Hz. Osman'ın siyahî bir kadının "emzirdim!" sözü üzerine birçok kimseyi hanımlarından ayırdığı rivayet edilir. İbnu Şihab: "Günümüzde bu meseleye Hz. Osman'ın kavli olarak sahip çıkılmaktadır" demiştir.
* ımam Şafi'i, bu meselede tek kadının şehadetinin caiz olmayacağını söylemiştir.
* ıbnu Hacer, Cumhur'un: "Bu meselede süt emziren kadının şehadeti yeterli değildir. çünkü bu, kendi fiiline yaptığı bir şehadettir" diye hükmettiğini belirtir.
* Hz. Ömer, Mugire ibnu Şu'be, Ali ibnu Ebi Talib ve ıbnu Abbas'ın, böyle bir şehadetle karı-kocayı ayormanın caiz olmayacağını söylediklerini Ebu Ubeyd rivayet etmiştir. bazı selef büyükleri: Bu iddianın delille kabul edilip icra edileceğini, aksi halde delilsiz iddia ile karı-kocayı ayırma kapısı açıldığı takdirde, herhangi bir kadının dilediği taktirde, dilediği karı-kocayı birbirinden

ayırabileceğini söylemiş, tek kadının iddiasıyla süt emme vak'asının sübut bulma prensibinin suistimal edilebileceğine dikkat çekmiştir.

* Şa'bi: "İç kadınla olursa bu iddia kabul edilir. Ancak kadınlardan birinin ücret talebinde bulunmaması şartıyla" demiştir. mutlak olarak "kabul edilmez" de denmiştir.

* "Böyle bir iddia mahremiyetin sübutunda kabul edilir, kadına ücret sübutunda kabul edilmez" de denmiştir.

* İmam Malik: "Başka biriyle birlikte olursa kabul edilir" demiştir.

* Ebu Hanife: "emme meselesinde, doğumu yakın hamilelerin şehadeti kabul edilmez" demiştir.

* Vekî: "Emmeye hükmetmede tek kadının şehadeti yeterli değildir. Böyle bir durumda erkek, (vacib olarak değil) ihtiyaten hanımından ayrılır" demiştir.

Bu sonuncu yoruma karşı çıkan Şevkânî, hadisin zahirinin ihtiyata yönelik bir emir olmadığını, bunu ihtiyata hamletmek için karine gerektiğini, halbuki hadisin bazı vecihlerinde, bu hususta soran zatın (Ukbe' nin) sorusunu dört sefer tekrar ettiği, her seferinde Resulullah'tan aynı cevabı aldığı, hadisin bazı veçhinde ise, "bırak onu" dediğinin tasrih edildiğini, dolayısıyla tek kadının şehadetiyle emmenin sübut bulması gerektiğini söyler.[59]

-5681 -13- وعن ابنِ عَبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما:]أنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ لَهُ اِمْرَأتَانِ أرْضَعَتْ إحْدَاهُمَا جَارِيَةً، وَا'خْرَى غُماً، أيَحِلُّ لِلْغُمِ أنْ يَنْكِحَ الْجَارِيَةَ؟ قَالَ: َ. 'نَّ اللِّقَاحَ وَاحِدٌ[. أخرجه مالك والترمذي.»اللِّقَاحُ« ماء الفحل .

13. (5681)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre: "Kendisine, iki hanımı olan bir adamdan sorulmuş, "Bu adamın hanımlarından biri bir kızı, diğeri de bir oğlanı emzirmiştir. Acaba, bu kızla oğlan birbirlerine helal olur mu?" denmiştir. İbnu Abbas:
"Hayır, çünkü erkeğin suyu birdir!" demiştir." [Muvatta, Rada 5, (2, 602, 603); Tirmizî, Rada 2, (1149).][60]

AÇIKLAMA:

Emme meselesinde mevzubahis olan sadece kadının sütü değildir, kocanın menisi de mevzubahistir. Hadiste bir olduğu belirtilen şey (likah) erkeğin suyudur. Dolayısıyla aynı kocaya sahip iki kadından birinin bir kızı, diğerinin bir oğlanı emzirmesi, bunlar arasındaki süt kardeşliğini önleyemiyor. Kadınları hamile bırakan su bir olduğu müddetçe, kadınların emzirdikleri farklı çocuklar süt kardeşi sayılmaktadırlar. İslam alimleri, kadınların emzirdiği sütün asıl itibariyle erkeğin suyundan olduğunu belirtirler. Hadiste erkeğin suyu olarak geçen likahın ilkah manasında olma ihtimaline dikkat çekilmiştir. İlkah "dölleme" demektir.[61]

-5682 -14- وعن حَجَّاجُ بْنُ حَجَّاجٌ عَنْ أبيهِ رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا يُذْهِبُ عَنِّي مَذَمَّةَ الرَّضَاعِ؟ قَالَ: غُرَّةُ عَبْدٌ أوْ أمَةٌ[. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.»وَمَذَمَّةَ الرَّضَاعِ« حقه وحرمته التي يذم مضيعها .

14. (5682)- Haccac İbnu Haccac, babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor:
"Ey Allah'ın Resulü dedim, benden emmenin üzerimde kalan hakkını giderecek olan şey (kefaret) nedir?"
"Erkek veya kadın bir köle (azadı)dır!" buyurdular." [Ebu Davud, Nikah 12, (2064); Tirmizî, Rada 6, (1153); Nesâî, Nikah 56, (6, 108).][62]

AÇIKLAMA:

1- Mezemme, uyulmadığı takdirde zemmi, ayıplamayı gerektiren şeyi ifade eder. Süt emmenin mezemmesi deyince süt emme halinde emene terettüp eden borç kastedilmiş olmalıdır. Sanki, Haccac: "Tam olarak ödemiş olmam için, üzerimdeki sütanne hakkını nasıl, ne ile düşürebilirim?" diye sormuştur. Bu, bidayette pazarlıkla tesbit edilen emzirme ücreti değildir. Bu ücretten ayrı olarak verilen bir bahşiştir. Nitekim, sütten ayırma sırasında sütanneye ziyade bir şeyler vermek âdet idi. Hadiste sanki, sütü emmiş olan kimsenin, sütannesine minnettarlığının ifadesi olarak vereceği hediyeden sorulmaktadır. Resulullah köle bağışından bahsederek, bunun yüksek tutulması gereğine dikkat çekmiştir.
2- Gurre, beyaz "köle" manasına geldiği gibi "her şeyin en iyisi" manasına da gelmektedir.
Gurre, asıl itibariyle dilimizde, hayvanın alnındaki sakar dediğimiz beyazlıktır. Buradan alınarak, herşeyin en değerlisi manasında kullanılmıştır. Mesela "Bir kavmin en kıymetli ferdi efendisidir" denmiştir. Kişinin en kıymetli malı, Araplar nezdinde, köle olduğu için köleye gurre denmiştir.[63]

İSTİDRAD:

Dinimizin süt kardeşliği meselesine verdiği ehemmiyetin ve buna bağlı olarak vazettiği evlenme yasağı bahsinin birazcık anlaşılabilmesi için, çocuğun ilk yıllarda aldığı gıdanın ehemmiyetiyle ilgili bir bahsi, şu şekilde özetlemek mümkündür: [64]

Süt Devresiyle İlgili İki Mesele

1) Gıda meselesi: Bu devrenin bilassa uzvî gelişme safhası olduğunu söyleyenleri sünnette te'yid eden bir durum, bu devrede çocuğun alacağı gıda ile ilgili olarak gösterilmesi gereken hassasiyetle ilgili talimattır. Sünnet, bariz bir şekilde süt devresi içerisinde verilen gıdanın çocuğun karakterine tesir ettiğini ifade etmektedir. Bu devre içerisinde aynı anneden emme sonucu vukua gelen süt kardeşliğinin hurmette (haram kılmada) veladet ve neseb yoluyla hasıl olan hakiki kan kardeşliğine eşit tutulması bu inancın bir sonucudur. Bu hususta ifade kesindir: "Süt kardeşliği doğum kardeşliğine mebni bütün haramları haram kılar." Bu kardeşliği kılan emme miktarında ihtilaf edilmişse de, cumhur çocuğun midesine inecek kadar emmeyi kâfi görmüştür. Buhârî'den gelen bir rivayette "açlığı örtecek miktar"dır. Bundan da maksad alınan sütün çocuğun bünyesine dahil olmasıdır: "Çocuğun kemiğini kuvvetlendirip etini bitirmedikçe "rada" yoktur." İslam alimleri bu hadise dayanarak 2 yaşına kadar alınan gıdanın et ve kemiğin yapısına girip, çocuktan bir cüz teşkil ettiğini, büyüğün aldığı gıdanın ise şariin koyduğu tahrime illet olan ba'ziyyete (çocuğun bir kısmı,

parçası olma) sebep olmadığını söylemiştir."[65]
Süt devresi içerisinde verilecek gıdanın çocukta husule getireceği tesire inancın bir başka tezahürü, ihtiyaç anında aranacak süt annesi hususundaki tavsiyede kendini göstermektedir. Rivayetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, süt annesi olarak ahmak kadınların seçilmesini yasakladığını ve "alınan sütle benzeme hasıl olur" dediğini, "ehl-i emanet olmaları sebebiyle süt annesini Müzeyne kabilesinden seçmelerini tavsiye ettiğini" kaydetmektedir. Sünnetin bu husustaki umumi kaidesi şudur: "Süt devresinde verilen süt, tabiat ve karakteri değiştirir."
İslam ulemasının bu umumi prensibi kendisine rehber edinip, hükmüyle amel etmede titizlik göstererek süt annesinde tahir bünyeli, temiz asıllı, akıllı, dindar ve güzel ahlaklı olmak, helalden beslenmek gibi vasıflar aradıklarına şahit olmaktayız. İttifakla hepsi de haramdan hasıl olacak sütte bereket ve hayrın olmadığını, bu çeşit sütle beslenen çocuğun habis tinete sahip olacağını ifade ederler. Yukardaki hadisin şerhinde Münavi ve Sehâvi'nin kaydettiklerine göre, eş-Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveynî merhum, bir gün evine girince, küçük çocuğun -ki istikbalin İmamu Ebi'l-Meali'sidir- annesinden başka bir kadını emer bulur. Cüveynî hemen çocuğu kapar, baş aşağı ederek karnını sıkar ve parmağını ağzına sokarak emdiği sütü tamamen kusturur ve: "Çocuğun mevti teshil edilse bile annesinden başkasının sütünü emdirmek suretiyle karakteri ifsad edilmemelidir" der. İmam büyüyünce, herhangi bir münazarada diline bir tutukluk gelse, bunu, o sütten midesinde baki kalan bulaşığın tesirinden bilirdi.
İmam Malik'ten, nasrani sütannesi tutulup tutulamayacağı sorulunca menfi olan cevabını şu gerekçeye dayar: "Çünkü onlar şarap içerler, domuz eti yerler. Ben, çocuğu bu yedikleri şeylerle besleyeceklerinden korkarım..." Türkçe edeb ve terbiye kitaplarına da bu prensip aynen girmiştir. Mesela İznikî şöyle der: "Ve dahi sütanaya çocuğu verirse, bir saliha ve akile ve aslı pak ve ırkı tahire ve huyu güzel ve mûtia avretten emzire. Zira çocuğa huyu tesir eder. Hadiste varid oldu ki "evlad süte göredir." Harpûtî Ömer Nâimî ise: "Humkanın (ahmak kadının) sütü zarar verir. Gafletle emzirdi isen kustur" der. Gazâlî de haramla beslenen kadından hasıl olan sütle beslenen çocuğun, ilerde habis şeylere meyledeceğini söyler.[66]
2- Gıyle: Henüz süt devresinde olan çocuğun fizikî gelişmesiyle ilgili olarak sünnette gelen ve bir kısım adab kitaplarına dahi girmiş olan bir husus da gıyel (veya gayle) meselesidir. Gıyle, zevcin, çocuk emziren zevcesi ile cima yapmasına dendiği gibi, hamile kadının çocuğunu emzirmesine de gıyle denmektedir. Bu durumda annesini emen çocuğa mugil, çocuğun emdiği süte de gayl denir. Bu süt, hastalık iras ettiği için Araplar gıyleyi kerih addederlerdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir kısım hadislerde gıyleden nehyeder. "Gıyle yapmak suretiyle çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Zira, nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim ki gayl (çocuğun emdiği süt), atlıya (atının sırtında) ulaşır ve onu atından aşağı atar." Şarihler bu yasağın, kadının hamile kalma ihtimaline binaen konduğunu belirtirler. "Zira derler, çocuk emziren kadın, hamile kaldığı takdirde, sütün kimyevî yapısı bozulup, çocuk için zararlı bir hal alacağından, bu, onun zayıflamasına sebep olacaktır. Çocuk büyüyüp ata binince onu koşturduğu zaman, bu zehirli sütün tevlid ettiği zayıflık, birden tesirini göstererek, attan düşürüp ölmesine sebep olur. Bu ise bir nevi görülüp hissedilmeyen katle benzemektedir."
Ancak şunu hemen belirtelim ki bu yasak mutlak olmadığı gibi, tahrim de ifade etmemektedir. Zira

diğer bir kısım hadisler gıyleye ruhsat vermektedir: "Gıyleden nehyetmek istemiştim, sonra hatırladım ki İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır." Münavi, az önce zikrettiğimiz gıyleden men eden hadisle bu hadis arasında bir münafaat olmadığını İbnu'l-Kayyim'den naklen kaydeder. "Çünkü der, o hadiste çocuğu zayıflatıp öldüren şeyi terk hususunda irşad ve meşveret mevcuttur, tahrim yoktur. Bundan nehyetmiyor da, Çünkü bu durum her çocuk için vaki olan müstemir ve muttarıd bir hal değildir, bazı çocuklar için sözkonusudur."
Hülasa gıyle kesin olarak yasaklanmamış, hatta Arapların bu husustaki aşırı kerahetlerini tahrif için ruhsat bile verilmiş olsa da, yine de ortada bir kerahet gözükmektedir. Nitekim Ebu Davud'un İbnu Mes'ud'dan bir tahricinde de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in (hadd-i tahrime ulaşmaksızın) kerih addettiği on şeyin onuncusu olarak da فساد الصبي zikredilmektedir ki, bundan da maksadın çocuk emziren kadınla cima olduğu belirtilmektedir. Bu keraheti te'yid eden diğer bir delil de Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile olan tezevvücü sırasındaki tutumudur. Eski kocasından yeni doğum yapan Ümmü Seleme ile evlenen Hz. Peygamber, Ümmü Seleme'yi çocuğuna (Zeyneb) süt verir gördükçe gerdeğe girmez. Durumu anlayan Ammar İbnu Yasir (ki Ümmü Seleme'nin süt kardeşidir), Zeyneb'i alır götürür. Ancak bundan sonra Hz. Peygamber Ümmü Seleme ile gerdek yapar.
Dehlevî de sözkonusu hadise dayanarak, gıylenin hadd-i tahrime ulaşmaksızın kerahetine hükmeder. İznikî de "veledi meme emer iken cima etmek velede zarardır" der.
Son olarak şunu söyleyebiliriz: Hadiste kesin bir yasaktan çok, kerahet ifade eden bir nehiy mevcuttur. Şarihler de nehye illet olan fesadın muttarıd olmayıp, kısmî olduğunu beyan etmişlerdir. Ayrıca gıyle hem cimayı hem de hamile kadının çocuğunu emzirmeyi ifade etmektedir. Şu halde çocuğunu emziren kadın, bu durumda hamile kalacak olursa çocuğunu sütten kesmek veya bir süt annesine vermek suretiyle nehy ve kerahete illet olan sebebi ortadan kaldırmış olur. Günümüz tıbbı, "gebelikte meydana gelen fizyolojik ve diğer değişmeler" sonucu hem ceninin, hem annenin, hem de anneyi emmekte olan bebeğin zarar göreceğini kabul eder. [67]

İKİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAM GEREKTİRMEYEN DURUMLAR

5683 -1- عن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]كَرِهَ رَسُولُ اللهِ # أنْ يُجْمَعَ بَيْنَ الْعَمَّةِ وَالْخَالَةِ وَبَيْنَ الْخَالَتَيْنِ وَالعَمَّتَيْنِ[. أخرجه أبو داود والترمذي.ولفظه »نَهى أنْ تُزَوَّجَ الْمَرْأةُ عَلى عَمَّتِهَا أوْ خَالَتِهَا« .

1. (5683)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hala ile teyzenin veya hala ile halanın aynı adamın nikahında birleştirilmesini mekruh addetti." [Ebu Davud, Nikah 13, (2067); Tirmizî, Nikah 30, (1125).]
Bir rivayette: "(Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)) kadının halası veya teyzesi üzerine nikahlanmasını yasakladı" denmiştir. [68]

5684 -2- وعن الشّعبِى قال:]سَمِعْتُ جَابِراً رَضِيَ اللهُ عَنه يَقُولُ: نَهى رَسُولُ اللهِ # أنْ تُنْكَحَ الْمَرْأةُ عَلى عَمَّتِهَا أوْ خَالَتِهَا[. أخرجه البخاري والنسائي .

2. (5684)- Şa'bi anlatıyor: "Hz. Cabir (radıyallahu anh)'i dinledim, "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadının halası veya teyzesi üzerine nikahlanmasını yasakladı" demişti." [Buharî, Nikah 27; Nesaî, Nikah 48, (6, 98).][69]

5685 -3- وَلِلسِّتَّةِ عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنه قـال:]نَهى رَسُولُ اللهِ # أنْ تُنْكَحَ الْمَرْأةُ عَلى عَمَّتِهَا، وَالْمَرْأةُ عَلى خَالَتِهَا. فَتَرَى خَالَةَ أبِيهَا بِتِلْكَ الْمَنْزِلَةِ[.

3. (5685)- Altı kitapta da Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den şu hadis kaydedilmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadının halası üzerine, kadının teyzesi üzerine nikahlanmasını yasakladı."
Ravi devamla dedi ki: "Biz, kadının babasının teyzesini de aynı makamda görürüz." [Buharî, Nikah 27; Müslim, Nikah 37, (1408); Muvatta, Nikah 20, (2, 532); Ebu Davud, Nikah 13, (2065, 2066); Tirmizî, Nikah 30, (1126); Nesâî, Nikah 47-48. (6, 96-98).][70]

5686 -4- وعن الضَّحَّاك بْنُ فِيرُوزْ عن أبيه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنِّى أسْلَمْتُ وَتَحْتِى أُخْتَانِ؟ قَالَ: طَلِّق أيَّتَهُمَا شِئْتَ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

4. (5686)- Dahhak İbnu Fîruz babasından naklen diyor ki: "Ey Allah'ın Resulü, dedim. Ben Müslüman olduğum zaman nikahımda iki kızkardeş vardı (ne yapalım?)"
"Onlardan dilediğin birini boşa!" emrettiler." [Ebu Davud, Talak 25, (2245); Tirmizî, Nikah 34, (1129).][71]

5687 -5- وعن قَبيصَةُ بنُ ذُؤَيْبٍ قال:]سَألَ رَجُلٌ عُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عنه عَنْ أُخْتَيْنِ مَمْلُوكَتَيْنِ؛ هَلْ يُجْمَعُ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أحَلَّتْهُمَا آيَةٌ، وحَرَّمَتْهُمَا آيَةٌ؛ وَأمَّا أنَا فَ أُحِبُّ أنْ أصْنَعَ ذلِكَ. فَخَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ، فَلَقِىَ رَجُ مِنْ أصْحَابِ رَسُولِ اللهِ # فَسَألَهُ عَنْ ذلِكَ. فقَالَ: أمَّا أنَا فَلَوْ كَانَ لِي مِنَ ا'مْرِ شَىْءٌ لَمْ أجِدْ أحَداً فَعَلَ ذلِكَ أَ جَعَلْتُهُ نَكَاً. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ رَحِمَهُ اللهُ : أُرَاهُ عَلِيّ بْنَ أبِي طَالِبٍ رَضِىَ اللهُ عَنه. قَالَ مَالِكٍ: وَبَلَغَنِي عَنِ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللهُ عنه مِثْلُ ذلِكَ[. أخرجه مالك.اŒية التي أحلتهما هى: وما ملكت أيمانكم؛ واŒية التي حرمتها: وأن تجمعوا بين ا'ختين.»النِّكَال« العقوبة والشهرة والهوان؛ والجمع بين ا'ختين بالملك حرام.

5. (5687)- Kabîsa İbnu Züeyb anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a bir adam: "Köle olan iki kızkardeş, bir kişinin nikahı altında birleştirilebilir mi?" diye sordu. Hz. Osman:
"Onların bu şekilde nikahlanmasını bir ayet helal, bir ayet de haram kıldı. Ben ise, böyle bir şeyi yapmayı sevmem!" dedi. Adam Hz. Osman'ın yanından çıktı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından bir kimseye rastladı. Bu meseleyi ona da sordu. O da:
"Bana gelince, yetki benim elimde olsa, bunu yapan birini bulduğum takdirde ona mutlaka ibaretamiz bir ceza veririm!" dedi.
İbnu Şihab rahimehullah: "Bu cevabı veren zatın Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh) olduğunu zannediyorum" dedi. İmam Malik: "Böyle bir sözü Zübeyr (radıyallahu anh)'in söylediği bana ulaştı"

demiştir." [Muvatta, Nikah 34, (6, 538-539).][72]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen beş hadisin beşi de esas itibariyle aynı meseleye temas etmektedir: Bir erkeğin, aralarında yakın akrabalık bulunan iki kadını aynı anda nikahlamasının yasaklanmış olması; iki kız kardeş, teyzeyeğen, halayeğen gibi... Şu halde bir kadının halası veya teyzesi ile nikahlı olan bir erkek, bu kadın(lar) sağ olduğu müddetçe, onların kardeş çocuklarıyla yani yeğenleriyle evlenemez. Böyle bir nikah haramdır, kesinlikle yasaklanmıştır. Bu yasak hususunda ulema icma etmiştir. Sadece bir grup harici buna karşı çıkmış ise de ulemanın icması karşısında itibar edilmez. Keza, nikahı altında bulunan kadın sağ olduğu müddetçe onun halası veya teyzesi ile de nikah yapamaz. Bu yasaklık ebedî bir haramı ifade etmez. Kadın ölür veya boşanırsa erkek önceki hanımının kızkardeşi veya halası veya teyzesi veya yeğeni olan bir başka kadınla evlenebilir.
2- Kişi Müslüman olmazdan önce bu yasağa giren iki kadınla evlenmiş ise, Müslüman olunca bu kadınlardan birini boşamak zorundadır, dilediğini boşamakta serbesttir. Şafii, Malik ve Ahmed İbnu Hanbel, "Bunlardan dilediğini seçer" derken, Ebu Hanife "hangisiyle önce evlendiyse onu seçer" demiştir.
3- 5685 numaralı rivayette ilave edildiği üzere, alimler kıyas yoluyla kadının babasının halası ile teyzesinin dahi kendi halası ve teyzesi hükmünde olması sebebiyle onların da aynı nikah altında birleştirilemeyeceğine hükmetmişlerdir.
Bu zikedilen yasak, akraba kadınların birarada olmaları halinde birbirlerine karşı korumaları gereken sıla-i rahm kopacağı içindir. Zira kumalar arasında sılanın kopmasını önlemek mümkün değildir. Hatta İbnu Hibban'ın kaydettiği bir hadiste, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir kadının halası veya teyzesi üzerine kocaya varmasını yasakladıktan sonra "Siz bunu yaparsanız aradaki sıla-i rahmi koparırsınız" buyurarak, yasağın sebebini de açıklamıştır.
4- Normalde iki kızkardeş, bir nikah altında birleştirilemez. Ancak 5687 numaralı hadiste bunların hür değil de cariye olmaları halinde birleştirilip birleştirilemeyeceği mevzubahis edilmektedir. Hz. Osman, bunu bir ayetin helal kıldığını söylemektedir. Bazı şarihler, bu ayetin Nisa suresinin 24. ayeti olduğunu belirtirler. (Mealen): "Harp esiri olarak sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınları nikah etmek de size haram kılındı..." Ayet âmm olduğu için, kardeş de olsalar cariyeler bu ifadeye dahil edilirler denmiştir. Bunu haram kılan ayetle de yine Nisa suresinin 23. ayetinin kastedildiği belirtilmiştir. (Mealen): "... ve iki kızkardeşi birden nikahınız altına almanız da size haram kılındı."
Hz. Osman bu ihtilafi belirttikten sonra tercihini açıklar: "Ben bunu yapmayı sevmem." Yani "iki kardeş olan cariyeleri aynı nikah altında toplama işini yapmam" demek ister. Buna, delillerdeki ihtilaf sebebiyle ihtiyat için hükmetmiş olabileceği gibi, yasağı mübaha bir vecibe olarak takdim etmiş de olabilir. Ancak soru sahibi, tatminkâr, kesin bir cevap alamayınca, Ashab'tan bir başkasına daha aynı şeyi sorma ihtiyacı duymuş, bu sefer daha net cevap almıştır: "Yetki benim elimde olsa, sonra bunu yapanı görsem, başkalarına ibret olacak bir ceza verirdim." Bu ceza had cezası değildir. Çünkü müteevvil, zani sayılmaz, bu hususta icma edilmiştir.
Burada ismi açıklanmayan sahabi zatın Hz. Ali olduğu tahmin edilmiştir. İbnu Abdilberr'e göre ravi Kabîsa, Hz. Ali'yi ismen zikretmekten kaçınmıştır. Çünkü halife Abdülmelik İbnu Mervan'la sohbeti mevcuttur. O sıralarda Emevî hanedanı Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin isminin zikrini istiskal etmekte,

hele Hz. Osman'a muhalefet eden hususlarda hiç tahammül gösterememekte idi.[73]

5688-6- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]طَلَّقَ رَجُلٌ اِمْرَأتَهُ ثَلاثاً، فَتَزَوَّجَهَا رَجُلٌ ثُمَّ طَلَّقَهَا قَبْلَ الْمَسِيسِ. فَسُئِلَ النَّبِيُّ # مَنْ ذلِكَ. فقَالَ:َ. حَتَّى يَذُوقَ اŒخَرُ عُسَيْلَتَهَا مَا ذَاقَ ا'وَّلُ[. أخرجه الستة .
»العُسيلةُ« كناية عن الجماع، وأنثه 'نّ من العرب من يؤنث العسل .

6. (5688)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam hanımını üç talakla boşadı. Kadınla bir başka adam evlendi, ancak bu adam da kadını temasdan önce boşadı. (Kadın tekrar önceki kocasına dönmek istemişti.) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu hususta soruldu.
"Hayır! İkincisi kadının balcığından tatmadıkça önceki tadamaz!" buyurdular." [Buharî, Libas 6, Şehadat 3, Talak 4, 7, 37, Edeb 68; Müslim, Nikah 115, (1433); Muvatta, Nikah 18, (2, 531); Ebu Davud, Talak 49, (2309); Tirmizî, Nikah 26, (1118); Nesâî, Talak 9, 10, (6, 146, 147).][74]

AÇIKLAMA:

Farklı vecihleriyle gelmiş bulunan bu rivayet diğer bazı tariklerinde teferruatlıdır. Buna göre, Rifâa el-Kurazî hanımını boşar. Hanımı bir başka erkekle (Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr ile) evlenir. Ancak bu ikinci kocanın cinsî yönden bir kısım eksiklikleri vardır. Öyle ki, koca kadınla bir kerecik dahi olsa cinsî temasta bulunamaz. Bu durum karşısında kadın eski kocasına dönmek arzusuyla Resulullah'a gelip durumu bütün açıklığı ile izah eder. Başkalarının huzurunda yapılan bu müracaatta, meselenin açık tabirlerle anlatılması dinleyenlerden bazılarını rahatsız eder. Hatta, Resulullah'ın huzurunda cinsî meselelerin bu derece açıklıkla konuşulmasını bazıları bir hayasızlık telakki ederler. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm kadının konuşmalarını tebessümle karşılar ve sonuna kadar dinler. Kadın neticeyi: "Önceki kocam helal olur mu?" diye noktalayınca, Efendimiz: "Sen önceki kocana, diğeri balcığından tatmadıkça, sen de onun balcığından tutmadıkça helal olmazsın!" buyurarak, mühim bir meselenin hükmünü beyan eder.
Yani boşanan eşlerin tekrar evlenebilmeleri İslam'da mümkündür. Ancak kadının bir başka erkekle evlenmiş olması ve bu evliliğin akit safhasında kalmayıp, fiilen duhul ve temasın vaki olması gerekmektedir. Sadedinde olduğumuz hâdisede ikinci koca hanımıyla temasta bulunamadığı için, evliliği akid safhasında kalmış olmakta, bu sebeple hanım eski kocasına dönememektedir.
Hemen belirtelim ki, böyle bir durumda, kadının eski kocasına dönmesini sağlamak maksadıyla kısa bir müddet için kadın nikahlamaya hulle denmektedir. Dinimiz bunu haram kılmıştır. Çünkü nikah müebbeten yapılır. Kısa vadeli mut'a nikahı bi'l icma haramdır. Resulullah hulle yapana da yaptırana da Allah'ın lanetini dilemiştir. Hulle, müessesenin suistimal edilmesi, yıpratılmasıdır. Bu sebeple, hulle yapanlar lanete müstehaktırlar. Buna caiz diyen de olmuştur.
2- Üseyle, "asıl" kelimesinin ism-i tasgiridir, balcık demektir. Cinsî temasın lezzeti bununla kinaye edilmiştir. Hz. Aişe'den gelen bazı rivayetlerde bundan cima kastedildiği açıklanmıştır.[75]

5689-7- وعن الزُّبَيْرِ بنِ عبدُ الرَّحمن بن الزُّبَيْرِ الْقُرْظِى:]أنَّ رفاعَةَ بْنَ سَموالٍ طَلَّقَ امْرَأتَهُ ثَلاثاً في عَهْدِ رَسُولِ اللهِ # فَنَكَحَتْ بَعْدَهُ عَبْدَالرَّحْمنِ بْنَ الزُّبَيْرِ فَاعْتَرَضَ عَنْهَا فَلَمْ يَسْتَطِعْ أنْ يَمَسَّهَا، فَفَارَقَهَا. فَأرَادَ رَفَاعَةُ أنْ يَنْكِحَهَا،

وَهُوَ زَوْجُهَا ا ُوَّلُ فَذَكَرَ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ #، فَنَهَاهُ عَنْ تَزْوِيجِهَا، وَقَالَ: َ تَحِلُّ لَكَ حَتّى تَذُوقَ الْعُسَيْلَةَ[. أخرجه مالك .

7. (5689)- Zübeyr İbnu Abdirrahman İbnü'z-Zübeyr el-Kurazî anlatıyor: "Rifâa İbnu Simval, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, hanımını üç talakla boşadı. Ondan sonra kadın Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr'le evlendi. Abdurrahman, kadına temasa muktedir olmadığı için, ondan yüz çevirdi ve ayrıldılar. Kadını boşamış olan eski kocası Rifaa kadınla yeniden nikahlanmak istedi. Arzusunu Resulullah'a açtı. Aleyhissalâtu vesselâm Rifâa'ya onunla evlenmesini yasakladı. "Kadın balcığı tadıncaya kadar, sana helal olmaz!" buyurdu." [Muvatta, Nikah 17, (2, 531).][76]

-5690 -8- وعن زَيْـدِ بْنُ ثَابتٍ رَضِـيَ اللهُ عَنه:]أنَّهُ كَانَ يَقُولُ في الرَّجُلِ يُطَلِّقُ ا ُمَةَ ثَثاً ثُمَّ يَشْتَرِيهَا، إنَّهَا َ تَحِلُّ لَهُ حَتّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ[. أخرجه مالك .

8. (5690)- Zeyd İbnu Sabit (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "kendisi bir cariyeyi üç kere boşayıp sonra satın alan bir adam hakkında "Bu cariye, bir başka kocaya varmadıkça ona helal olmaz" diyordu." [Muvatta, Nikah 30, (2, 537).][77]

-5691 -9- وعن ابنِ مُحَمّد بْنِ اِيَاسٍ:]أنَّ ابْنَ عَبّاسٍ وَأبَا هُرَيْرَةَ وَابْنَ الْعَـاصِ رَضِـيَ اللهُ عَنهُمْ سُئِلُوا عَنِ الْبِكْرِ يُطَلِّقُهَـا زَوْجُهَـا ثَثـاً قَبْلَ الـدُّخُولِ. فَكُلُّهُمْ قَالَ: َ تَحِلُّ لَهُ حَتّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ[. أخرجه مالك .

9. (5691)- İbnu Muhammed İbni İlyas anlatıyor: "İbnu Abbas, Ebu Hureyre ve İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ)'dan kocası tarafından duhülden (temastan) önce üç talakla boşanan bakire kız (bu ilk kocası ile yeniden nikah yapmak istese nasıl olur? diye) soruldu. Hepsi de:
"Bir başka zevce ile evlenmedikçe eskisine helal olmaz!" dediler." [Muvatta, Talak 37, (2, 570).][78]

-5692 -10- وعـن عَلـيٍّ وَجـابرٍ وابـنَ مسـعودٍ رَضِـيَ اللهُ عَنهُمْ قَـالوا:]لَعَنَ رَسُولُ اللهِ # اَلْمُحَلِّـلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ[. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي عن ابن مسعود .

10. (5692)- Hz. Ali, Hz. Cabir ve Hz. İbnu Mes'ud (radıyallahu anhüm), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "hulle yapana da hulle yaptırana da lanet ettiğini" anlattılar. [Tirmizî, Nikah 27, (1119, 1120); Ebu Davud, Nikah 16, (2076, 2077); Nesâî, Talak 13, (6, 149).][79]

AÇIKLAMA:

1- Geçen hadislerin hemen hepsi, boşanan eşlerin, tekrar evlenmek istedikleri takdirde bunun İslamî adabını beyan etmektedir. Boşananlar tekrar evlenebilirler, ancak bu evlilikten önce, kadın bir başka kocaya gitmiş ve ondan da boşanmış olmalıdır. Bu evlenip boşanma olmadığı takdirde kadın eski

kocasına helal değildir. Böyle bir müeyyide olmadığı takdirde boşanma hadisesinin ciddiyet ve manası ortadan kalkar, aklına esen hanımını boşar, tekrar döner. Fakat dinimizin koyduğu bu müeyyide, boşanma işini oyuncak ve eğlence olmaktan kurtarır. Kişiyi, ağzından çıkacak sözü tartmaya; hisle, öfkeyle değil, akılla, muhakeme ile, önünü arkasını düşünerek boşanma kararı vermeye zorlar.

2- Muhallil, tahlil (helal kılma)dan ism-i faildir. "Boşanan kadını kocasına helal kılan" manasına gelir. Bu manada muhill kelimesi de kullanılır. Muhallel aynı kökten ismi mef'ul olup "boşanan karısı kendisine helal kılınan" demektir. Şu halde muhallil, boşanmış olan bir kadınla evlenen kimsedir. Ancak bir kadınla ikinci sefer evlilik yapan herkese muhallil denmez. Eğer bu evliliği, kadını hemen boşayarak eski kocasıyla evlenmesini meşru hale getirmek kasdıyla yapmışsa ona muhallil denir. Muhallel leh de kadının eski kocasına denir, el-Kâdi der ki: ...Resulullah ikisini de lanetlemektedir. Çünkü bu muamelede mürüvvet ayaklar altına atılmış olmakta, hamiyyet azlığı, izzet-i nefsin yokluğu veya düşüklüğü ilan edilmiş olmaktadır. Bu davranışın muhallel leh hakkında ne kadar adice ve haysiyet kırıcı olduğu açıktır. Muhallil hakkında da, bir başkasının menfaati için cimaya tevessül etmekle nefsine yükleyeceği ayıp, öbürünün tezellülünden geri olmasa gerektir. Çünkü, kadına, onu başkasının vatyine arzetmek maksadıyla vatyde bulunmuş olmaktadır. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm böylelerini emanet alınan tekeye benzetmiştir."

Alimler, bu hadisi esas alarak, "evlenince boş olmak" kaydıyla veya "boşamak şartıyla" yapılan nikahların batıl olacağına hükmetmiştir. Hatta, İbnu Ömer'den gelen bir rivayette "Biz Resulullah zamanında bu çeşit muameleleri zina sayardık" buyrulmuştur.

* Sübülü's-Selam'da: "Bu hadis, tahlilin (hulle yapmanın) haram olduğuna delildir. Çünkü lanet ancak haram edileni işleyen hakkında kullanılır. Her haram edilen şey, yasaklanmıştır. Yasaklama akdin fasid olmasını ve laneti iktiza eder. Bu fail için de olsa, hükme illet teşkil etmesi sahih olan bir vasfa bağlı kılınmıştır. Tahlilde yer verilen bazı suretler zikredilmiştir.

* Akidde muhallil: "Ben kadını helal kılınca artık (benimle) nikah yoktur" der. Bu şekil, mut'a nikahı gibidir, çünkü nikah müddetini sınırlamıştır.

* Muhallil akid de: "Kadını helal kıldım mı boşadım demektir" der.

* Bunları söylemez ama, akid yaparken kadını helal kılmak niyetiyle temasta bulunacağına, asıl kasdının daimî bir nikah yapmak olmadığına niyet eder.

Lanetin zahiri bütün bu akid çeşitlerine şamildir. Akdin bütün bu çeşitleri de fasiddir."

3- Bu mesele ile ilgili olarak şunu da kaydedelim: Hanefîler, tahlile fetva vermiştir. Bunun haram bir akid olmadığı söylenmiştir. Bu meselede Hanefîlere yapılan ta'riz, fetvalarını sahih bir rivayete dayandıramamalarında düğümlenir. Meselenin teferruatına girmeyeceğiz.[80]

5693 -11- وعن الْمِسْوَرِ بْنِ مَخرمَـة رَضِـيَ اللهُ عَنهما قـال:]خَطَبَ عَلِيٌّ رَضِـيَ اللهُ عَنه بِنْتَ أبِي جَهْلٍ وَعِنْـدَهُ فَاطَمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنها.
فَسَـمِعَتْ بذلِكَ فَأتَتِ النَّبيَّ #. فَقَالَتْ: يَزْعُمُ قَوْمُكَ أنَّكَ تَغْضَبُ لِبَنَاتِكَ، وهذَا عَلِيٌّ نَاكِحٌ اِبْنَةَ أبِي جَهْلٍ. فقَامَ النَّبِيُّ # فَتَشَـهَّدَ وَقـالَ: أمَّا بَعْـدُ فـإنِّي أنْكَحْتُ أبَا الْعَاصِ بْنَ الرَّبِيعِ فَحَـدَّثَنِي وَصـدَقَنِي، وَإنَّ فَاطِمَـةَ بِضْـعَةٌ مَنِّي، يَرِيبُنِي مَا يُرِيبُهَا، واللهِ يَجْتَمِعُ بِنْتُ رَسُولِ اللهِ # وَبِنْتُ عَدُوِّ اللهِ أبداً قَالَ: فَتَرَكَ عَلِيٌّ الْخِطْبَةَ[.

11. (5693)- Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) nikahı

altında Fatıma (radıyallahu anhâ) olduğu halde Ebu Cehl'in kızına talib oldu. Bunu işiten Hz. Fatıma, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Kavmin, kızları için senin hiç gadablanmayacağını zannediyor. İşte Ali, Ebu Cehl'in kızıyla evlenecek!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm kalktı [minbere çıktı] şehadet getirdi ve şu hitabede bulundu:
"Emma ba'd! Ben Ebu'l-As İbnu'r-Rebî'e (kızımı) nikahladım. Bana konuştu ve doğruyu söyledi [vadetti ve vaadini tuttu. Şurası muhakkak ki ben helal olanı haram kılmıyorum, haramı da helal kılmıyorum]. Fatıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer. Allah'a yemin olsun Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Allah düşmanının kızıyla ebediyyen biraraya gelmeyecektir!
"Ravi der ki: "Ali istemekten vazgeçti."[81]

5694 ـ12ـ وفي أخرى قال:]سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ وَهُوَ عَلى الْمِنْبَرِ: أنَّ بَنِي هِشَامِ بْنِ الْمُغِيرَةِ اسْتَأذَنُونِي فِي أنْ يُنْكِحُوا ابْنَتَهُمْ عَلِيَّ بْنَ أبِي طَالِبٍ فَ اذَنُ، ثُمَّ آذَنُ ثُمَّ آذَنُ إَّ أنْ يُرِيدَ ابْنُ أبِي طَالِبٍ أنْ يُطَلِّقَ ابْنَتِي وَيَنْكِحَ ابْنَتَهُمْ، فإنَّمَا هِيَ بِضْعَةٌ مِنِّي، يَرِيبُنِي مَا يُرِيبُهَا وَيُؤْذِينِي مَا آذَاهَا[. أخرجه الخمسة إ النسائي.»البَضْعةُ« القطعة من اللحم.و»يُرِيبُنِي« بفتح أوّله: أي يسوؤني ماساءها .

12. (5694)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberde şöyle söylediğini işittim:
"Benî Hişam İbnu'l-Mugire ailesi, kızlarını Ali İbnu Ebi Talib'le evlendirmek için benden izin istiyor. Ben izin vermedim, vermiyorum ve vermeyeceğim! Ancak, Ebu Talib'in oğlu kızımı boşayıp, kızlarını almak isterse o başka! Şunu iyi bilin, Fatıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer, ona eziyet olan bana da eziyet olur." [Buhârî, Fezailu'l-Ashab 16, 12, 29, Cum'a 29, Humus 5, Nikah 109, Talak 13; Müslim, Fezailu's-Sahabe 96, (2449); Ebu Davud, Nikah 13, (2071); Tirmizî, Menakıb, (3866).] [82]

AÇIKLAMA:

1- Hakim'in rivayetine göre Hz. Ali (radıyallahu anh), Ebu Cehl'in kızı [Cüveyre -veya Avra veya Cemileyi] kızın amcası el-Haris İbnu Hişam'dan ister. Bu sırada Resulullah'la da bu hususta istişare eder. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bana kızın hasebinden mi soruyorsun?" der. Hz. Ali: "Hayır! Ancak onu tavsiye ediyor musun, (öğrenmek istiyorum)" der. Resulullah:
"Hayır! Fatıma benden bir parçadır. Bu işin onu hüzne boğup üzeceğine inanıyorum!" buyurur. Hz. Ali (radıyallahu anh):
"Ben sizin hoşlanmayacağınız bir şey yapmam!" der ve o meseleyi kapar.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kızı Fatıma'ya karşı duyduğu şefkat sebebiyle ona eziyet verecek bir evlenmeye müsaade etmemiş, "Onu üzen şey beni de üzecektir" demiştir.
2- Resulullah'ın takdirle bahsettiği Ebu'l-As İbnu Rebi (radıyallahu anh), Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir diğer damadı, büyük kızı Zeyneb'in kocasıdır. Mekke'de iken evlendirmişti. Ahlakı mükemmel, sözünde duran, dürst ve mert bir kimse idi. Kureyş, Zeyneb (radıyallahu anhâ) ile evlenmesine karşı çıkmış ise de, bu onları dinlememişti. Bedir'de Müslümanlara esir düştü. Hz. Zeyneb kocasını esaretten kurtarmak üzere, annesi Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'nin düğün hediyesi olarak verdiği

gerdanlığı göndermişti. Resulullah bunu görünce tanıdı ve Hz. Hatice'yi hatırlayarak duygulandı. Resulullah'ın talebi üzerine gerdanlık iade edildi. Ebu'l-As'ı da serbest bıraktılar. Ebu'l-As serbest bırakıldıktan bir müddet sonra Müslüman olmuştur.[83]

5695- 13- وعن ابنِ شِهَابٍ:]أنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَامِرٍ أهْدَى لِعُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا جَارِيَةً اشْتَرَاهَا بِالْبَصْرَةِ وَلَهَا زَوْجٌ، فَقَالَ عُثْمَانُ: أقْرَبُهَا وَلهَا زَوْجٌ. فأرْضَى ابْنُ عَامِرٍ زَوْجَهَا فَفَارَقَهَا[. أخرجه مالك.

13. (5695)- İbnu Şihab anlatıyor: "Abdullah İbnu Amir, Hz. Osman (radıyallahu anh)'a bir cariye hediye etti. Bu cariyeyi Basra'da satın almıştı ve onun kocası da vardı. Osman: "Ben ona yaklaşmam, onun kocası var!" dedi. Bunun üzerine İbnu Amir, kocasını razı etti ve cariyeden ayırdı." [Muvatta, Buyu 7, (2, 617).][84]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman, kendisine hediye edilen cariyeye kocası sebebiyle temasta bulunmuyor. Çünkü haramdır. Ancak, cariyeyi satın almış olan Abdullah İbnu Amir, boşanması hususunda kocayı razı ediyor. Bu durumda iddeti tamamlandı mı cariye efendisine helal olur.[85]

5696- 14- وعن مالكٍ:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ ابْنَ عَبّاسٍ وَابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمْ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ كَانَ تَحْتَهُ حُرَّةٌ فأرَادَ أنْ يَنْكِحَ عَلَيْهَا أمَةً، فَكَرِهَا أنْ يَجْمَعَ بَيْنَهُمَا[.

14. (5696)- İmam Malik'e ulaştığına göre, "İbnu Abbas ve İbnu Ömer (radıyallahu anhüm)'e, nikahı altında hür bir kadın olduğu halde bunun üzerine bir cariye nikahlamak isteyen bir adam hakkında soruldu. Bunlar, adamın ikisini cemetmesini mekruh addettiler." [Muvatta, Nikah 31, (2, 536).][86]

AÇIKLAMA:

Bu rivayete göre, hür kadının üzerine köle bir kadının (cariye) nikahla alınması mekruhtur. İmam Malik'ten bu meselede farklı fetvalar rivayet edilmiştir. "Bunda bir beis yok" dediği gibi, "Hür kadın kendi nefsinde muhayyer bırakılır" da demiştir.
Bunda ihtilaf, cariyenin nikahlı olarak alınmasından ileri gelmektedir. Nikahlı olmadığı takdirde, hür zevcenin, kocasının cariye edinmesine itiraz etmeye hakkı yoktur.
Said İbnu'l-Müseyyeb: "Hür kadın müsaade etmedikçe, erkek hür üzerine cariyeyi nikahlayamaz!" demiştir. Ona göre, "Hür karısı rıza gösterdiği takdirde nikahlayacak olursa, günlerin taksiminde hürün hakkı üçte ikidir, cariyenin hakkı ise üçte birdir."
İmam Malik: "Hür erkek, mehir ödeyecek güçte olduğu takdirde, cariye ile evlenemez. Zinaya düşmekten korkmuyorsa, hür kadına ödeyecek mehir bulamadığı takdirde de cariye ile evlenemez" demiştir. Bu hükmüne delil olarak Nisa suresinin 25. ayetini göstermiştir. [87]

DÖRDÜNCÜ BAB

NİKÂHTA MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

(Bu babta beş fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NİKÂHI FESHEDEN ŞEYLER, FESHETMEYEN ŞEYLER

5697- 1- عن ابْنِ الْمُسَيَّبْ:]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنه قالَ: أيُّمَا رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأةً وَبِهَا جُنُونٌ أوْ جُذَّامٌ أوْ بَرَصٌ فَمَسَّهَا فَلَهَا صَدَاقُهَا كَامِ، وَذلِكَ لِزَوْجِهَا غُرْمٌ عَلى وَلِيِّهَا[. أخرجه مالك .

1. (5697)- İbnu'l-Müseyyeb rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) dedi ki: "Kim, kendisinde delilik veya cüzzam veya baras (alaten) bulunan biriyle evlenir ve temasta da bulunursa, mehir tamamiyle kadının olur. Ancak bu, kadının velisi üzerinde erkeğe bir borç olur." [Muvatta, Nikah 9, (2, 526).][88]

AÇIKLAMA:

Evlilik sırasında kadında sayılan haller (delilik, cüzzam, baras (alaten) gibi hastalıklar) var ise, bu söylenmelidir. Zaten bu hallere rağmen kadını hiçbir erkek nikahı altına almaz. Bunlar söylenmez ve evlilikten sonra ortaya çıkarsa erkek kadını bırakabilir. Ancak kadına mehrini ödeyecektir. Kadın mehrini eksiksiz olarak alır, fakat bu halden erkeğin mağduriyeti de giderilir, kızın velisi erkeğe borçlanacaktır. Borçlanmaya mahkum edilecek veli, kızın babası veya oğlan kardeşi, kızın halini bilme durumunda olan bir başka yakınıdır. Eğer kızı evlendiren veli, amca oğlu veya bir azadlısı veya aşiretten -kızda bu halin varlığını bilmediğine hükmedilecek- biri ise bu takdirde veli borçlandırılmaz.[89][90]

5698- 2- وعنهُ أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]أيُّمَا امْرَأةٍ فَقَدَتْ زَوْجَهَا فَلَمْ تَدْرِ أيْنَ هُوَ، فإنَّهَا تَنْتَظِرُ أرْبَعَ سِنِينَ، ثُمَّ تَقْعُدُ أرْبَعَةَ أشْهُرٍ وَعَشْراً، ثُمَّ تَحِلُّ[. أخرجه مالك .

2. (5698) Yine İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Bir kadın kocasını kaybeder, nerede olduğunu da bilemezse dört yıl bekler, sonra dört ay on gün oturur, sonra nikahı (başkasına) helal olur." [Muvatta, Talak 52, (2, 575).] [91]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Muvatta'da, Kocasını kaybeden kadının iddeti başlığını taşıyan bir babta kaydedilmiştir. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den kaydedilen bu fetvaya göre, kocası gurbete çıkıp da ondan dört yıl

boyu haber alamayan kadın, iddet bekleme adabı çerçevesinde dört ay on gün daha bekler. Ondan sonra artık yeni bir evlilik yapabilir.
Zürkânî, Hz. Osman ve Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'den benzer görüşlerin rivayet edildiğini, hatta bu meselede Ashab'ın icmasından bile bahsedildiğini, asırlarında buna muhalif bir görüş işitilmediğinin söylendiğini de not eder.[92]

5699- 3- وعنه عنْ رَجُلٍ مِن ا'نْصَارِ يُقَالُ لَه نَضْرَةَ بْنُ ا'كْتَمْ مِنْ أصْحَابِ رَسُولِ اللهِ # قَال:]تَزَوَّجْت امْرأةً عَلَى أنَّهَا بِكْرٌ فَدَخَلْتُ عَلَيْهَا فَإذَا هِىَ حُبْلَى. فَقَالَ # لَهَا الصَّدَاقُ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا، وَالْوَلَدُ عَبْدٌ لَكَ، وَفَرَّقَ بَيْنَنَا، وَقَالَ إذَا وَضَعَتْ فَحُدُّوهَا[. أخرجه أبو داود.قال الخطابي: هذا حديث مرسل أعلم أحداً من الفقهاء قال به ‘ن ولد الزنى من الحرة حرّ، ويشبه أن يكون معناه إن ثبت الخبر: أنه أوصاه به خيراً، وأمره بتربيته واقتنائه لينتفع بخدمته إذا بلغ فيكون له كالعبد في الطاعة مكافأة له على إحسانه، ويحتمل إن صح الحديث أن يكون منسوخاً .

3. (5699)- Yine İbnu'l-Müseyyeb, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabından, Nadre İbnu'l-Ektem denen ensardan bir zattan naklen kaydettiğine göre, demiştir ki:
"Ben bakire bildiğim bir kadınla evlendim, gerdeğe girince hamile olduğunu gördüm. (Durumu Resulullah'a arzettiğim vakit) Aleyhissalâtu vesselâm:
"Fercinden istifaden sebebiyle mehir onundur, çocuk da sana köledir" buyurdu ve aramızı ayırdı. İlaveten: "Çocuğu doğurunca had uygulayın!" emretti." [Ebu Davud, Nikah 38, (2131, 2132).] [93]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu hadisin hükmüyle fetva veren tek fakih bilmiyorum. Zaten hadis mürseldir. Hamile kadın hür olduğu takdirde, ondan doğacak zina mahsulü bir çocuğun hür olacağı hususunda ihtilaf eden tek alim de bilmiyorum. [Öyleyse bu nasıl köleleştirilir?]"
Hattâbî devamla der ki: "Eğer hadis sabit ise, manası şu olabilir: "Aleyhissalâtu vesselâm çocuk için hayır tavsiye etmiştir ve çocuğa sahip çıkıp yetiştirmesini, terbiyesini vermesini ve büyüyünce de hizmetinden faydalanmasını emretmiştir. Böylece çocuk, yapılan iyiliğe karşılık olarak göstereceği taatle köle olmuş gibi olur. Hadis şayet sabit ise mensuh da olabilir."[94]

5700- 4- وعن اِبْنُ عَبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا قال:]إذَا أسْلَمَتِ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الذِّمِّيِّ قَبْلَ زَوْجِهَا بِسَاعَةً حَرُمَتْ عَلَيْهِ[. أخرجه البخاري .

4. (5700)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir Hıristiyan kadın, bir zımmînin nikahı altında iken, kocasından bir müddet önce Müslüman olsa, artık kocasına haram olur." [Buharî, Talak 20.][95]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, karıkocadan biri Müslüman olduğu takdirde, nikah durumlarının ne olacağı meselesine açıklık getirmekte, farklı görüşlerden birini tesbit etmektedir. Bu meseleye temas eden ayet mealen şöyledir: "Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret etmiş olarak size geldiğinde, onları imtihan edin. Onların imanını Allah hakkıyla bilir. Eğer mü'min olduklarına kanaat getirirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal olmaz. Müşrik kocalarının onlara verdiği mehri iade edin.. kâfir kadınları da nikahınız altında tutmayın, onlara verdiğiniz mehri geri isteyin..." (Mümtehine 20).

2- Buhârî, aynı babta, sadedinde olduğumuz rivayetin devamı olarak İbrahim es-Saiğ'den şu rivayeti kaydeder: "Zımmîlerden evli bir kadın kocasından önce Müslüman olsa, sonra da kocası kadının iddeti içerisinde Müslüman olsa kadın yine kocasının hanımı mıdır?" diye Atâ merhumdan sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Hayır! Ancak kadın dilerse yeni bir nikah ve yeni bir mehirle (evlilik yapabilir)" Mücahid de şunu söylemiştir: "Adam, iddet içerisinde Müslüman olmuştsa, eski hanımıyla evlenir!"

Hasan Basri ve Katâde, Müslüman olan iki Mecusi hakkında: "Bunlar eski nikahları üzeredirler. Ancak bunlardan biri daha önce Müslüman olmuş, diğeri de eski nikahın devamına itiraz etmiş ise, ayrılırlar, artık erkeğin kadın üzerinde bir hakkı kalmamıştır" der.

3- İbnu Hacer, Kûfe fukahası (Hanefiler) başta olmak üzere Tavus, Sevrî, Ebu Sevr gibi birçok ulemanın sadedinde olduğumuz rivayette beyan edilen İbnu Abbas'ın görüşünü esas aldığını, ehl-i Kûfe ve onlara tabi olanların "Erkek hanımına İslam'ı teklif etmelidir" şartını koştuklarını belirtir. İbnu Hacer açıklamasına devam ederek, "Şafii, Malik, Ahmed, Katâde, İshak, Ebu Ubeyd gibi birkısım ulemanın da Mücahid'in fetvasını esas aldıklarını" belirtir. "İddeti içerisinde Müslüman olan erkek, eski hanımıyla evliliğini devam ettirir" şeklinde ifade edilen bu görüşe İmam şafii, Ebu Süfyan'la ilgili kıssadan delil getirmiştir: "Ebu Süfyan Mekke'nin fethi sırasında Merrî Zahran mevkiinde, Müslümanların Mekke'ye fetihle girdiği gecede Müslüman olmuştu. Ebu Süfyan Mekke' ye Müslüman olarak girince, hanımı Hind Bintu Ukbe, sakalından tutup Müslüman olduğu için çıkışmış, nefretini izhar etmiş, bir müddet sonra Hind de Müslüman olmuştu. Bu esnada aralarında bir ayrılık olmadığı gibi, nikahlarının yenilenmesi de mevzubahis olmamıştır. Bu şekilde kocalarından önce Müslüman olan nice sahabiyye vardır: Hakim İbnu Hizam, İkrime İbnu Ebi Cehl vs. gibi. Bunların nikah akidlerinin yenilendiğine dair bir rivayet mevcut değildir. Megazi yazarları bu meselede ihtilaf da etmezler. Ancak bu durum, çoğunluğun nezdinde, "erkeğin İslam'a girişi, kendisinden önce Müslüman olan hanımının iddetinin sona ermesinden önce vaki olduğuna" hamledilmiştir."[96]

-5701 -5- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه:]أنَّ رَجُ جَاءَ مُسْلِماً ثُمَّ جَاءَتِ امْرَأتُهُ بَعْدَهُ مُسْلِمَةً. فَقَالَ زَوْجُهَا: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّهَا قَدْ كَانَتْ أسْلَمَتْ مَعِى؛ فَرَدَّهَا عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (5701)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam önce kendisi Müslüman olup geldi, sonra da hanımı Müslüman olup geldi. Kocası:

"Ey Allah'ın Resulü! Hanımım da benimle birlikte Müslüman olmuştu!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, hanımını kendisine iade etti." [Ebu Davud, Talak 23, (2238); Tirmizî, Nikah 43, (1144).] [97]

5702- 6- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]أَسْلَمَتِ امْرَأَةٌ فَتَزَوَّجَتْ، فَجَاءَ زَوْجُهَا الى النَّبِيِّ # فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي كُنْتُ قَدْ أَسْلَمْتُ وَعَلِمَتْ بِإسْلامِي. فَانْتَزَعَهَا مِنْ زَوْجِهَا اŒخَرِ، وَرَدَّهَا الى زَوْجِهَا ا‘وَّلِ[. أخرجه أبو داود .

6. (5702)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın, Müslüman oldu ve (yeni bir erkekle) evlendi. Bunun üzerine (eski) kocası Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Ey Allah'ın Resulü! Ben de Müslüman olmuştum. Hanımım Müslüman olduğumu da biliyor" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, kadını ikinci kocasından ayırıp eski kocasına iade etti." [Ebu Davud, Talak 23, (2239); İbnu Mace, Nikah 60, (2008).][98]

5703- 7- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قـال:]رَدَّ رَسُولُ اللهِ # ابْنَتَهُ زَيْنَبَ عَلَى أَبِي الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ بِالنِّكَاحِ ا‘وَّلِ بَعْدَ سِتِّ سِنِينَ، وَلَمْ يُحْدِثْ شَيْئاً[. أخرجه أبو داود والترمذي .

7. (5703)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kızı Zeyneb'i Ebu'l-As İbnu'r-Rebî'e, altı yıl sonra eski nikahı ile geri verdi (ne nikah, ne mehir) hiçbir şeyi yenilemedi." [Ebu Davud, Talak 24, (2240); Tirmizî, Nikah 43, (1143).][99]

5704- 8- وعن عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ عن أبيهِ عنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنه:]أَنَّ رَسُولَ اللهِ # إنَّمَا رَدَّ زَيْنَبَ عَلى زَوْجِهَا بِنِكَاحٍ جَدِيدٍ وَمَهْرٍ جَدِيدٍ[. أخرجه الترمذي .

8. (5704)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (kızı) Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i kocası (Ebu'l-As'a) yeni bir mehirle iade etti." [Tirmizî, Nikah 43, (1142); İbnu Mace, Nikah 60, (2010).] [100]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son dört rivayet de daha önce 5700 numarada kaydedilen ve açıklaması yapılan İbnu Abbas rivayetinde olduğu gibi, Müslüman olan karıkocanın nikah durumları üzerinedir. Hemen hepsinde işlenen ana fikir; karıkoca her ikisi de Müslüman oldukları takdirde eski nikahları üzere devam edebilirler. Kadın, erkekten önce Müslüman olmuş ise, kadının iddeti içerisinde -ki bir iddet dört ay on gündür- erkek de Müslüman olduğu takdirde eski nikah üzere beraberlikleri devam eder, yeni bir nikah akdine, mehir tesbitine hacet yoktur. İmam Muhammed: "Kadın dar-ı İslam'da Müslüman olur, kocası kâfir kalırsa, erkeğe İslam teklif edilmeden araları ayrılmaz, kocası da Müslüman olursa, kadın onun hanımıdır; eğer Müslüman olmazsa araları ayrılır, bu ayırma bâin olan bir boşamadır" der. Bu İbrahim Nehai ve Ebu Hanife'nin de görüşüdür.
2- Son iki rivayette, bu meseleye Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendi kızı Zeyneb ile onun kocası Ebu'l-As örneği zikredilmektedir. Fakat, aralarında cereyan eden ayrılık müddetinde pek zahir farklılık ve dolayısıyla ihtilaf gözükmektedir. Ancak İbnu Hacer, "altı yıl"la Hz. Zeyneb'in hicreti ile Müslüman oluşu arasındaki zaman kastedilmiştir. "İki yıl" veya "üç yıl"la da "...Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal değildir..." (Mümtehine 10) ayetinin nüzulü ile Ebu'l-As'ın Müslüman

olarak gelişi arasında geçen müddet kastedilmiştir. Çünkü bu iki hâdise arasında iki yıl birkaç aylık müddet var" diyerek telif eder.

Ne var ki, iki hadis arasındaki ihtilaf rakamdan ibaret değildir. Amr İbnu Şuayb hadisinde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Zeyneb ile damadı Ebu'l-As arasındaki nikahı yeni bir akid yeni bir mehirle tecdid ettiğini ifade ederken, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) rivayetinde, bilakis ne nikahın ne de mehrin yenilenmediği ifade edilmektedir. Halbuki ulema, hanım Müslüman olduğu takdirde, kocasını ancak bir iddet müddeti bekleyebileceğini, bu müddet dolunca boşanma hasıl olacağını, bir iddet müddetinin dört ay on gün olduğu, halbuki Hz. Zeyneb ile Ebu'l-As'ın tekrar eski nikahla birleşmelerinin arasından iki yıl birkaç ay geçtiğini belirterek aradaki müşkilata dikkat çekerler. Bu müşkilatı gidermek için yapılan izahlardan bizce en mâkul olan bir tanesini burada kaydedeceğiz: "Zeyneb'in Müslüman olmasına ve kocasının küfürde devam etmesine rağmen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) aralarını ayırmamıştır. Çünkü henüz "Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal olmaz" (Mümtehine 10) ayet-i nazil olmamış idi. Ayet nazil olunca Aleyhissalâtu vesselâm kızına iddete başlamasını emretmiştir. Böylece başlayan iddetin müddeti dolmadan Ebu'l-As Müslüman olarak gelmiş, Aleyhissalâtu vesselâm)da eski nikahın devamına hükmetmiştir." Bu açıklama, aradaki işkali kaldırır.

Bu iki hadis arasındaki ihtilaf ulema arasında uzun tahlillere bâis olmuştur. Burada hepsine yer vermeyi gerekli görmüyoruz. Buhârî şerhlerinde görülebilir. İbnu Hacer şöyle bağlar: "Bu hadisle ilgli açıklamada benimsenecek en iyi görüş İbnu Abbas'ın hadisini tercih etmektir. Nitekim imamlar da onu tercih etmiş, (aradaki işkalin çözümünü de) Müslüman olan kadını kocasına haram kılan ayetin nüzulü ile Ebu'l-As'ın müslüman oluşu arasındaki müddetin uzamasına hamlederek yapmıştır. Bu çeşit bir te'life mani de yoktur."[101]

-5705 -9- وعن ابْنِ شِهَابٍ قال:]بَلَغَنِي أنَّ نِسَاءَكُنَّ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ # يُسْلِمْنَ بِأرْضِهِنَّ وَهُنَّ غَيْرُ مُهَاجِرَاتٍ وَأزْوَاجُهُنَّ حِينَ أسْلَمْنَ كُفَّارٌ. مُنْهُنَّ بِنْتُ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، وَكَانَتْ تَحْتَ صَفْوَانَ ابْنُ أُمَيَّةَ. فَأسْلَمَتْ يَوْمَ الْفَتْحِ وَهَرَبَ صَفْوَانُ مِنَ ا"سْمِ، فَبَعَثَ إلَيْهِ الْنَّبِيُّ # ابْنَ عَمِّهِ وَهْبَ بْنَ عُمَيْرٍ بِرِدَائِهِ أمَانًا لِصَفْوَانَ بْنِ أمَيّة، وَدَعَاهُ رَسُول اللهِ # الَى اِسْمِ وَأن يقْدُمَ عَلَيْهِ فإنْ رَضِيَ أمْراً قَبِلَهُ وإِّ سَيَّرَهُ شَهْرَيْنِ، فَلَمَّا قَدِمَ صَفْوَانُ عَلَى رَسُولِ اللهِ # بِرِدائِهِ نَادَاهُ بِأعْلَى صَوْتِهِ: يَا مُحَمّدُ، هذَا وَهْبُ ابْنُ عُمَيْرٍ جَاءَنِى بِرِدَائِكَ وَزَعَمَ أنَّكَ دَعَوْتَنِى الَى الْقُدُومِ عَلَيْكَ، فَإنْ رَضِيْتُ أمْراً قَبِلْتَهُ وَإِّ سَيَّرْتَنِى شَهْرَيْنِ. فَقَامَ #: اِنْزِلْ أبَا وَهْبٍ. فَقَالَ: وآللّهِ أنْزِلُ حَتّى تُبَيّنَ لِي. فَقَالَ لَهُ #: بَلْ لَكَ تَسْيِيرُ أرْبَعَةِ أشْهُرٍ. فَخَرَجَ # قِبَلَ هَوَازِنٍ بِحُنَيْنٍ، وأرْسَلَ الى صَفْوَانَ يَسْتَعِيرُ أدَاةً وَسِحاً. فَقَالَ: أطَوْعاً أمْ كَرْهاً؟ فَقَالَ: بَلْ طَوْعاً. فأعَارَهُ ا'دَاةَ وَالسِّحَ، ثُمَّ رَجَعَ مَعَ النَّبِيِّ #، وَهُوَ كَافِرٌ، فَشَهِدَ جُنَيْناً وَالطَّائِفَ وَهُوَ كَافِرٌ وَامْرَأتُهُ مُسْلِمَةٌ وَلَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَهُمَا حَتّى أسْلَمَ صَفْوَانُ رَضِيَ اللهُّ عَنهُ وَاسْتَقَرَّتْ عِنْدَهُ امْرَأتُهُ بذلِكَ النِّكَاحِ، وَكَانَ بَيْنَ إسْمِهِ وَإسْمِ امْرَأتِهِ نَحْواً مِنْ شَهْرَيْنِ[. أخرجه مالك.

9. (5705)- İbnu Şihab anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, bir kısım kadınlar, kendi yurtlarında Müslüman oldular. Bunlar hicret de etmediler. Bunlar İslam'a girdikleri zaman kocaları kâfir idiler. Bunlardan biri Velid İbnu'l-Mugire'nin kızıydı. Bu kadın Safvan İbnu Ümeyye'nin nikahı altında idi. Bu hanım Fetih günü Müslüman olmuş, kocası Safvan da İslam'dan kaçmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm peşinden amcasının oğlu Vehb İbnu Umeyr'i, kendisine bir eman alâmeti olarak şahsî ridasıyla birlikte gönderdi. [Resulullah onu İslam'a çağırıyor ve] yanına gelmeye davet ediyordu: (Gelince bakacak), İslam hoşuna giderse kabul edecekti, gitmezse kendisine iki ay müsaade

edecekti.
Safvan, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına ridasıyla birlikte gelince, yüksek sesle [halkın arasında] bağırırarak:
"Ey Muhammed! İşte Vehb İbnu Umeyr! Senin ridanı bana getirdi ve senin beni yanına davet ettiğini, İslam hoşuma giderse kabul edeceğimi, gitmezse bana iki ay mühlet tanıyacağını söyledi" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkıp: "Ey Ebu Vehb (devenden) in!" buyurdu. Fakat o:
"Hayır, vallahi, meseleyi benim için açıklığa kavuşturmadıkça inmem!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Sana, daha fazla, dört ay mühlet tanıyorum" buyurdular.
Sonra Resulullah Havazin tarafina Huneyn Seferi'ne çıktı. (Sefer hazırlığı sırasında) Safvan'a adam göndererek çağırtıp, emaneten silah ve başka harp malzemesi vermesini talep etti. Safvan:
"Zorla mı, gönül rızasıyla mı istiyorsun?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Gönül rızasıyla!" buyurdu. Safvan [yanında bulunan] silah vs.yi iâne olarak verdi. Sonra Safvan kâfir olduğu halde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte döndü. Huneyn Gazvesi'ne, Taif'in fethine katıldı. Bu esnada henüz kâfirdi. Ama hanımı Müslüman olmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm aralarını ayırmadı. Bu hal Safvan (radıyallahu anh)'ın Müslüman oluşuna kadar devam etti. Müslüman olduktan sonra hanımı eski nikahıyla onun yanında kaldı. Safvan ile hanımının Müslüman oluşu arasında iki ay kadar bir zaman mevcuttur." [Muvatta, Nikah 44, (2, 543, 544).][102]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, daha önce belirtilen ahkâma canlı bir örnek teşkil etmektedir: Müslüman kadın, müşrik kocasından hemen ayrılmaz. Bir iddet müddeti beklenir. O sırada kocanın da Müslüman olması için gerekli teşebbüslerde bulunulur.
2- Hadis, İslam'ı benimsetme ve yaymada, Resulullah'ın takip ettiği siyaseti anlamada da mühim bir örnektir. İnsanlara İslam'ı gösterme imkanı tanımak, bilmeyenleri, anlayamayanları ürkütmeden, kalplerini kazanıp, yakınlıklarını, temaslarını sağlayarak anlamalarına imkan hazırlamak... Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safvan'a önce iki ay, daha sonra dört ay tanıma, anlama müddeti tanır. Bu esnada hep iyi davranır. İtimad telkin edecek davranışlarda bulunur ve Safvan İslam'a teslim olur.
3- Hadiste dikkatimizi çeken diğer bir husus Aleyhissalâtu vesselâm'ın Safvan'a verdiği ehemmiyettir. Bu onun daha önce ortaya koyduğu şahsiyete, Mekke cemiyeti içerisinde iktisab ettiği itibar ve şerefe denk bir alâka ve değer vermedir. Safvan, cahiliye devrinde fesahatıyla, insanlara yedirmesiyle ün yapmıştı. Kureyş'in en ilerideki eşrafından biriydi. Huneyn ganimetinden Aleyhissalâtu vesselâm ona bol bol verdi. O bu cömertlik karşısında hayran kalmış: "Vallahi böylesi bol vermeye ancak bir peygamberin gönlü razı olur!" demiş, Müslüman olmuştur. Şu söz de onundur: "Huneyn günü Resulullah bana o kadar çok verdi ki, kendisi o güne kadar nazarımda en çok buğzettiğim kimse iken, verdikçe nazarımda insanların en sevimlisi oldu." Safvan, mal tesiriyle Müslüman olmuştu ama Müslümanlığında pek samimi idi. Ömrünün sonuna kadar, samimiyetinden hiç eksilme olmadı. Kendisine bir ara "Hicret etmeyen helak olmuştur" denmişti. Hemen Medine'ye gelip Resulullah'tan hicret biatı almak istedi. Hatta bunu alabilmek için Resulullah'ın en çok sevdiği kimselerden biri olan amcası Abbas İbnu Abdulmuttalib'i araya koydu. Ancak Resulullah لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ diyerek Mekke'nin fethinden sonra hicret üzere biat[103] olmayacağını söyledi. Resulullah'ın

irşadı üzerine Mekke'ye döndü ve orada vefat etti, (radıyallahu anh).[104]

5706-10- وعن ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ الله عَنهما:]أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ في ا٠مَةِ تَكُونُ تَحْتَ الْعَبْدِ فَتَعْتِقُ: إنَّ لَهَا الْخِيَارَ مَا لَمْ يمَسَّهَا[. أخرجه مالك.

10. (5706)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), bir kölenin nikahı altında bulunan bir cariye, hürriyetine kavuşacak olursa, (bu azadlıktan sonra) kendisine kocası temas etmedikçe (bu evliliğe devam edip etmemede) muhayyer olduğunu söylerdi." [Muvatta, Talak 26, (2, 562).][105]

AÇIKLAMA:

Cariye şu veya bu şekilde hürriyetine kavuşunca köle olan kocasından boşanma hakkına sahiptir. Yani, hür statüsüne geçer geçmez bu hakkını hemen kullanmalıdır. Eğer kadın ayrılma tercihini ilan etmezden önce kocası temasta bulunursa hakkı düşer. Kadın sonradan "böyle bir hakkı olduğunu bilmediğini" söylese de mazereti kabul edilmez.[106]

5707-11- وعن مَالِكٍ:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عُمَرَ أوْ عُثْمَانَ رَضِيَ الله عَنهُمَا قَضى في أمَةٍ غَرَّتْ رَجُ بِنَفْسِهَا أنَّهَا حُرَّةٌ فَتَزَوَّجَهَا فَوَلَدَتْ لَهُ أوْداً، أنْ يَفْدِي أوَدَهُ بِمِثْلِهِمْ مِنَ الْعَبِيدِ. قَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ الله: وَتِلْكَ الْقِيْمَةُ أعْدَلُ عِنْدِى[. أخرجه رزين .

11. (5707)- İmam Malik rahimehullah'a ulaştığına göre, "Hz. Ömer -veya Hz. Osman- (radıyallahu anhümâ), bir erkeği "hürüm" diye nefsiyle aldatıp evlenen ve birçok çocuk doğuran cariye hakkında "adam, çocukların, köle emsalleriyle fidyelerini öder" diye hükmetmiştir." İmam Malik, "Bu kıymet, nazarımda en adildir" demiştir. Rezin tahric etmiştir. [Muvatta, Akdiye 23, (2, 741).][107]

AÇIKLAMA:

İbnu Abdilberr, bu hükmün, Hz. Ömer ve Hz. Osman her ikisine de ait olduğunu söylemiştir. Hükme göre, aldatılan hür erkeğin cariyeden doğan çocukları köle mesabesindedir ve cariyenin efendisinin mülkündedir, hür babaya fidye ödeyerek çocuklarını kurtarmak düşmektedir. Ancak İbnu Abdilberr cumhurun "aldatılan kimsenin çocuğu hürdür" diye hükmettiğini belirtir. [108]

İKİNCİ FASIL

KADINLAR ARASINDA ADALET

5708-1- عن أبى هريرة رَضِيَ الله عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأتَانِ وَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ سَاقِطٌ؛ وَفي أُخْرى: مَائِلٌ[. أخرجه أصحاب السنن .

1. (5708)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kimin iki hanımı olur ve aralarında adaletli davranmazsa kıyamet günü (vücudunun) yarısı düşük olarak gelir."
Diğer bir rivayette "Bir tarafı eğri (mefluç) olarak" denmiştir." [Ebu Davud, Nikah 39, (2133); Tirmizî, Nikah 42, (1141); Nesâî, İşterü'n-Nisa 2, (7, 63).][109]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, birden fazla hanımla evlenen kimsenin hanımlar arasında eşitliğe ve adalete riayet etmesinin vacib olduğunu ifade eder. Böyle olunca kişinin birine meyletmesi haramdır, kul hakkına girer, sorumluluğu büyük olur. Meselenin ehemmiyetine binaen Rab Teala "...bütün ilginizi birine verip de diğerini ortada bırakmayın" (Nisa 129) buyurmuştur.
2- Burada istenen eşitlik zahire akseden, maddî hususlardadır; gecelerin taksiminde, nafaka tahsisinde, vazife tevziinde vs. Şarihler, ayet-i kerimenin sevgide eşitlik talep etmediğini, bunun kulun elinde olmayan bir husus olduğunu belirtirler.

Müteakip hadis bu meseleye biraz daha açıklık, Nebevî örnek getirecektir.[110]

-5709 -2- وعن عَائشة رَضِـيَ اللهُ عَنها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَقْسِمُ وَيَعْدِلُ وَيَقُولُ: اَللَّهُمَّ هذَا قَسَـمِي فِيمَا أمْلِكُ، فـَ تَلُمْنِى فِيمَا تَمْلِكُ وَ أمْلِكُ، يَعْنِى الْقَلْبَ[. أخرجه أصحاب السنن.

2. (5709)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece taksiminde adalete riayet eder ve derdi ki:
"Ey Allahım! Bu taksim benim iktidarımda olanla yaptığım bir taksimdir. Senin muktedir olup benim muktedir olmadığım şeyden dolayı beni levmetme!" Benim muktedir olmadığım dediği şeyle kalbi kastederdi." [Ebu Davud, Nikah 39, (2134); Tirmizî, Nikah 42, (1140); Nesâî, İşretü'n-Nisa 2, (7, 64).][111]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise dayanan birkısım alimler, hanımları arasında adaletli davranmasının Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da vacib olduğunu söylemiştir. Bazı alimler de "Hanımlarından dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alabilirsin..." (Ahzab 51) ayetine dayanarak kadınları hususunda tesviyesinin (eşitlik) Resulullah'a bir vecibe olmadığını, bu durumun Resulullah'ın (hasaisinden biri) olduğunu söylemiştir.
2- Hadis, muhabbet ve kalbî meylin, kişinin iradesine tabi olmayan bir emr, bir hal olduğuna, bunun bir Allah vergisi bulunduğuna delil olmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de:"Sen yeryüzünde bulunan herşeyi harcasan da mü'minleri kalplerini birleştirip kaynaştıramazdın" dedikten sonra "Fakat onların kalplerini Allah birleştirmiştir" (Enfal 63) buyurarak bu meseleye yer vermiştir.[112]

5710- 3- وعنها رَضِيَ الله عنها:]أنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ زَمْعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، فَكَانَ # يَقْسِمُ لِعَائِشَةَ يَوْمَهَا وَيَوْمَ سَوْدَةَ[. أخرجه الشيخان .

3. (5710)- Yine Hz. Aişe anlatıyor: "Sevde Bintu Zem'a (radıyallahu anhâ), gününü Aişe'ye hibe etti. Böylece Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Aişe'ye iki gün ayırıyordu. Bir kendi günü, bir de Sevde'nin günü." [Buharî, Nikah 98, Müslim, Rada 47, (1463).][113]

AÇIKLAMA:

İslam dini, erkeklere dörde kadar evlenme imkanı tanımıştır. Bu sebeple çok evliliğin getireceği meselelere de çözüm yolları vazetmiştir. Önceki hadiste günlerin hanımlara eşit şekilde taksim edilmesi prensibi vazedilmiştir. Burada hanımların kendi günlerini, diğerlerinden birine hibe edebileceği ifade edilmektedir. Bunun örneği Hz. Sevde'nin kendi nöbetini Hz. Aişe'ye hibesidir. Bazı rivayetlerde geldiği üzere Hz. Sevde yaşlanınca, Resulullah'ın kendisini boşayacağı endişesiyle gecesini Hz. Aişe'ye hibe eder. Resulullah da bu hibeyi kabul eder. Böylece Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe'nin yanında daha fazla kalma imkanı elde etmiş olmaktaydı.

Alimler, kendi sırasını hibe eden bir kadının bu hibeden her zaman için rücu edebileceğini, ancak rücunun geçmişe raci olamayacağını, geleceğe raci olacağını belirtirler.

Hz. Sevde (radıyallahu anhâ) ile, Resulullah Mekke'de iken, Hz. Hatice'nin vefatından sonra evlenmişti. Resulullah Sevde validemize Mekke'de iken duhulde bulunmuş, onunla birlikte hicret etmişti. Rivayetler, Hz. Aişe'nin nikahının Sevde'nin nikahından önce kıyıldığını, ancak duhülün, Sevde'ye duhülden sonra olduğunu ifade eder.

Sevde Bintu Zem'a (radıyallahu anhâ) Hz. Ömer'in hilafetinin sonlarında vefat etmiştir, (radıyallahu anhümâ).[114]

5711- 4- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]بَعَثَ رَسُولُ اللهِ # في مَرَضِهِ الى نِسَائِهِ فَاجْتَمَعْنَ. فَقَالَ: إنِّي َ أسْتَطِيعُ أنْ أدُورَ بَيْنَكُنَّ فإنْ رَأيْتُنَّ أنْ تَأذَنَّ لِي أنْ أكُونَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَعَلْتُنَّ؟ فأذِنَّ لَهُ[. أخرجه أبو داود .

4. (5711)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hastalandığı zaman kadınlarını çağırdı, yanında toplandık.

"Ben sizleri teker teker dolaşacak durumda değilim. Uygun görürseniz Aişe'nin yanında kalmama müsaade edin, orada kalayım" buyurdular. Kadınlar da kendisine izin verdiler." [Ebu Davud, Nikah 39, (2137).][115]

5712- 5- وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]كَانَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ # تِسْعُ نِسْوَةٌ، وَكانَ إذَا قَسَمَ بَيْنَهُنَّ َ يَنْتَهِي الى الْمَرْأةِ ا'ولى إَّ في تِسْعٍ فَكُنَّ يَجْتَمِعْنَ في كُلِّ لَيْلَةٍ في بَيْتِ الّتِى يَأتِيهَا، فَكَانَ في بَيْتِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها. فَجَاءَتْ زَيْنَبُ فَمَدَّ يَدَهُ إلَيْهَا. فَقَالَتْ: هذِهِ زَيْنَبُ؟ فَكَفَّ # يَدَهُ فَتَقَاوَلَتاَ حَتّى اسْتَحَثْتَا وَأُقِيمَتِ الصَّةُ فَمَرَّ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه فَسَمِعَ أصْوَاتَهُمَا. فَقَالَ: أُخْرُجْ يَا رَسُولَ اللهِ وَاحْثُ في أفْوَاهِهِمَا التُّرَابُ فَخَرَجَ # .[أخرجه مسلم.»استحثتا« أى رمت كل واحدة منهما في وجه صاحبتها التراب .

5. (5712)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında dokuz hanım vardı. Kadınlara uğrama işini sıraya koyunca, birinci kadına ikinci bir uğrayışı dokuz gün sonra oluyordu. Kadınlar, her akşam, Resulullah'ın o gün geleceği odada toplanıyorlardı. (Bir gün) toplanma akşam, yeri Hz. Aişe'nin odasıydı. Zeyneb gelmişti. Resulullah ona elini uzattı. Hz. Aişe: "Bu Zeyneb'tir, (bilmiyor musun)? dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da elini geri çekti. Derken Hz. Aişe ile Hz. Zeyneb birbirlerine çıkıştılar. Karşılıklı çekişme birbirlerinin yüzüne toprak atmaya kadar gitti. (Bu esnada mescidde) ikamet getirildi. Bu sırada Hz. Ebu Bekir geçiyordu, onların seslerini işitti.
"Ey Allah'ın Resulü! Çık ve şunların ağızlarına toprak saç!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm çıktı." [Müslim, Rada 46, (1462).][116]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevcelerinin yanında geceleme işini belli bir sıraya koyup sırasıyla uğramakla beraber, diğer hanımlarını, nöbetlerine kadar tamamen ihmal etmiş değildi. Bu rivayet, her akşam bütün hanımlarla birlikte geceleyeceği hanımının yanında toplanıp sohbet ettiklerini göstermektedir. Zaman zaman bu toplanmalarda, hanımlar arasında tartışmalar da olmaktadır. Sadedinde olduğumuz rivayet bu tartışmalardan şiddetli birisine şahitlik eder.
Diğer bazı rivayetler her gün ikindi namazından sonra Resulullah'ın hanımlarını sırayla kısa fasılalarla ziyaret edip bir müddet sohbet ettiğini gösterir. Bu hiç aksamayan bir ziyarettir.
Alimler, bu rivayetlerden, kocanın hanımlarını kendi odasında kabul etmesinin değil, onların odalarına teker teker uğramasının müstehab olacağını istidlal etmişlerdir.[117]

-5713 -6- وعنه رَضِـيَ اللَّهُ عَنه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَدُورُ عَلى نِسَائِهِ في السَّاعَـةِ الْوَاحِدَةِ مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَهُنَّ إحْدى عَشْرَةَ.
قِيلَ ‘نَسٍ: وَكانَ يُطِيقُهُ؟ قَالَ: كُنَّا نَتَحَدَّثُ أنَّهُ أُعْطِيَ قُوَّةَ ثَثِنَ[. أخرجه البخاري والنسائي .

6. (5713)- Yine Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hanımlarına gece ve gündüzleyin aynı saatlerde ziyarette bulunurdu. Onlar on bir tane idiler. Enes'e: "Buna takat getirebiliyor muydu?" denmişti. O: "Biz ona otuz kişinin gücü verildiğini konuşurduk" diye cevap verdi." [Buhârî, Gusl 12; Nesâî, Nikah 1, (6, 53, 54).][118]

-5714 -7- وعنه رَضِـيَ اللَّهُ عَنه قال:]مِنَ السُّنَّةِ إذَا تَزَوَّجَ الْبِكْرَ عَلى الثَّيِّبِ أقَامَ عِنْدَهَا سَبْعاً، ثُمَّ قَسَمَ: وَإذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبِ أقَامَ عِنْدَهَا ثَثاً، ثُمَّ قَسَمَ[. أخرجه الستة إ النسائي .

7. (5714)- Yine Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bakire, dul üzerine nikahlanırsa, bakirenin yanında yedi gün kalınması, sonra taksimat yapılarak sıraya konması, dul nikahlandığı zaman, yanında üç gün kalıp sonra taksimat yapılıp sıraya konması sünnettir." [Buhârî, Nikah 100, 101; Müslim, Rada 44, (1461); Muvatta, Rada 15, (2, 530); Ebu Davud, Nikah 35, (2124); Tirmizî, Nikah 41,

(1139).][119]

5715-8- وعنه رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]لَمَّا أخَـذَ رَسُولُ اللهِ # صَـفِيَّةَ رَضِـيَ اللهُ عَنها أقَامَ عِنْدَهَا ثَلاثاً، وَكَانَتْ ثَيِّباً[. أخرجه أبو داود .

8. (5715)- Yine Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safiyye (radıyallahu anhâ)'yi aldığı zaman yanında üç gece ikamet etti. Safiyye dul idi." [Ebu Davud, Nikah 35, (2123).][120]

5716-9- وعن أبي بَكْرِ بْنِ عَبدالرّحمنِ عن أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]لَمَّا تَزَوَّجَنِي رَسُولُ اللهِ # أقَامَ عِنْدِي ثَلاثاً. وَقَالَ: إنَّهُ لَيْسَ بِكَ هَوَانٌ عَلى أهْلِكِ، إنْ شِـئْتِ سَبَّعْتُ لَكِ، وإنْ سَبّعْتُ لَكِ سَبَّعْتُ لِنِسَائِي[. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائي.

9. (5716)- Ebu Bekr İbnu Abdirrahman, Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) benimle evlendiği zaman, yanımda üç gün ikamet etti ve dedi ki:
"Sana ehlinden bir tahkir sözkonusu değil. Dilersen senin yanında yedi gün ikamet ederim. Ancak seninle yedi gün kalırsam diğer hanımlarımın yanında da yedi gün kalırım." [Müslim, Rada 41, (1460); Muvatta, Nikah 14, (2, 529); Ebu Davud, Nikah 35, (2122).][121]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Sevde'ye, yanında üç gün kalmasının ona bir takdirden ileri gelmediğini açıklıyor. Alimler o cümleyi bazı farklı şekillerde yorumlamışlardır. "Benim üç günle yetinmem sana bir hakaretten ileri gelmez" veya "Senin sebebinle kavmine bir hakaret ulaşmaz", "Üç günle yetinmem sana olan ilgimin azlığından değil, kaide ve hüküm icabıdır..." gibi.
Bu hadis, ikamette bakire için yediyi, dul için üçü aşıldığı takdirde, diğer zevcelere de aynı ölçüde zaman ayırarak eksiklikleri telafi etmenin vacib olduğuna delildir. Ancak bu, diğerlerinin izniyle olursa, fazlanın telafisi gerekmeyebilir. [122]

ÜÇÜNCÜ FASIL

AZL VE GAYLE HAKKINDA

5717-1- عن أبى سَـعيدٍ رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ # في غَزْوَةِ بَنِى الْمُصْطَلِقِ فأصَبْنَا سَبْياً مِنْ سَبِى الْعَرَبِ، فَاشْـتَهَيْنَا النِّسَاءَ وَاشْـتَدَّتْ عَلَيْنَا العُزْبَةُ، وَأحْبَبْنَا الْعَزْلَ. فَقُلْنَا نَعْزِلُ وَرَسُولُ اللهِ # بَيْنَ أظْهُرِنَا قَبْلَ أنْ نَسْألَهُ؟ فَسَألْنَاهُ. فَقَالَ: عَلَيْكُمْ أنْ َ تَفْعَلُوا، مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إّ وَهِىَ كَائِنَةٌ[. أخرجه الستة .

1. (5717)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Beni'l-Müstalik Gazvesi'ne çıktık. Arap esirlerinden çokça esir ele geçirdik. Kadınlara karşı arzu

duyduk. Çünkü üzerimizde bekârlık şiddet kesbetmişti. Hep azil yapmak istiyorduk ve: "Aramızda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) varken, ona sormadan azil yapmak olur mu?" dedik ve sorduk. "Hayır! buyurdular. Bunu yapmamanız gerekir. Kıyamete kadar geleceği takdir edilen her canlı mutlaka yaratılacaktır (siz tedbirinizle önüne geçemezsiniz)." [Buharî, Nikah 96, Büyû 109, Itk 13, Megazî 32, Kader 4, Tevhid 18; Müslim, Nikah 125, (1438); Muvatta, Talak 95, Ebu Davud, Nikah 49, (2171); Tirmizî, Nikah 40, (1138); Nesâî, Nikah 55, (6, 107).][123]

AÇIKLAMA:

1- Azl, münasebet-i cinsiyede, meninin rahme ulaşmasını önlemek maksadıyla inzalin fercin haricine yapılmasıdır. Bu babta gelen hadisler, azl yoluyla hamileliğin başlıca iki maksatla önlenmesinin düşünüldüğünü ifade etmekteir:

1) Cariyelerin ümmüveled olmasını önlemek. Çünkü cariye efendisinden hamile kalıp çocuk doğurunca ümm-ü veled olur, artık efendisi onu satamaz, efendisi ölünce hürriyetine kavuşur.

2) Zevcenin emzirmekte olduğu çocuğu vardır, hamile kaldığı takdirde, sütün yapısı bozulacağı için çocuğa zararlı olacaktır, bu zararı önlemek gayesiyle kadının hamile kalmaması gerekmektedir, bu sebeple azle başvurulmaktadır.

3) Üçüncü bir gaye, geçim yükünü ağırlaştırmamak için, çocuk sayısını az tutmaktır.

2- Azl meselesi İslam alimlerince çeşitli açılardan tahlil edilmiştir, dinen caiz mi değil mi, fayda ve zararı nelerdir? gibi. Bu babta Resulullah'tan muhtelif rivayetler gelmiştir.

İbnu Abdilberr: "Alimler arasında, hür hanımdan izin olmadıkça azl yapılamayacağı hususunda ihtilaf yok" der. Sebep olarak kadının da cimaya hakkı olduğunu, bunu kocasından talep edebileceğini belirtir, ayrıca bunun kemaliyle vukuunun azle yer vermemekle mümkün olacağına dikkat çeker. İbnu Hübeyre de benzer bir icmadan bahsetmiştir. Ancak Şafiîlerde farklı bir nokta-i nazar bulunması sebebiyle tam bir icmadan bahsedilemeyeceği de söylenmiştir. Bu sebeple Şafiîler arasında hür kadına da izni olmadan azl yapılabileceği münakaşa edilmiştir.

3- Azlin yasaklanma sebebinde de ihtilaf edilmiştir:

* Bazıları: "Kadının cima hakkı kaybolduğu için" demiştir.

* Bazıları: "Kadere karşı gelme manası bulunduğu için" demiştir. Bu mevzuda gelen rivayelerin çoğu bunu te'yid eder.

Hülasa alimler, azl mevzuunda gelen hadislerin farklı ifadelerini gözönüne alarak buna haram dememiş, fakat terkinin evla olduğuna hadiste irşad bulunduğuna hükmetmiştir. Cariyenin izni alınmadan, hürrenin izni ile azlin yapılması haram değildir.[124]

5718 -2- وعن أسْمَاء بِنْتِ يَزِيدُ بْنُ السّكَنِ رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ:َ تَقْتُلُوا أَوْدَكُمْ سِرّاً فـإنَّ الْغَيْـلَ يَـدْرِكُ الْفَـارِسَ فَيُـدَعْثِرُهُ عَنْ فَرَسِهِ[. أخرجه أبو داود.يقـال »دَعـثَرَ الْحَوْضَ« إذا هـدمه.و»الغَيْلُ« أن يجامع الرجل امرأته وهى ترضع فتضـعف لذلك قوى الرضيع فإذا بلغ مبلغ الرجال ضعف عن مقاومة نظيره في الحرب وانكسر بسبب ذلك.

2. (5718)- Esma Bintu Yezid İbnu's-Seken (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu

vesselâm)'ın: "Çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Çünkü gayl, biniciye [atının üzerinde] ulaşır ve atından aşağı atar" dediğini işittim." [Ebu Davud, Tıbb 16, (3881); İbnu Mace, Nikah 61, (2012).] [125]

AÇIKLAMA:

Azl bahsini tamamlayan bir mevzunun gayle olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, her ikisi hakkında gelen yasak hükmü bir noktada birleşir: Çocuğun korunması, neslin sağlıklı olarak devamı endişesi...
Gayle bahsine az yukarıda (5682- İstidrad) genişçe temas ettiğimiz için burada teferruata girmeden şu kadarını söyleyeceğiz: Gayle öncelikle emzikli kadınla cima yapmaya denir. Gayl ise, hamile kalan emzikli kadının emzirdiği süte denmektedir. Bu mesele Arap dilinde ayrı bir mastarla ele alınmıştır. Çünkü emzikli kadın hamile kaldığı takdirde kadının sütü yapı itibariyle bozulmakta ve çocuğun sağlığını bozmaktadır.
Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste, emzikli kadınla cinsî teması "Çocuğu gizlice öldürmek" olarak tavsif etmekte, sebebini şu manada açıklamaktadır: "Çünkü, hamilelikte kimyevî yapısı bozulan ve zehir tesiri hasıl eden süt (gayl) çocukta uzun vadede zarar meydana getirmekte, atı üzerinde seferde iken bile bu zehirin tesiri aniden kendini göstermekte, evladının ölüp atından düşmesine sebep olmaktadır."
Bu meselede daha geniş bilgi için 5682 numaralı hadise ve ilgili açıklamalara, istidrad'a bakılmalıdır.[126]

İSTİDRAD:

Dinimiz evliliğin en başta gelen gayelerinden birini tenasül, yani neslin devamı, yani sağlıklı evlad elde etmek olarak tesbit etmiş, bu maksatla evlenmeye ve çok çocuk sahibi olmaya teşvik etmiştir. Bu meyanda getirdiği birçok teşriat bu gayenin gerçekleşmesini hedefler. Sadedinde olduğumuz azl ve gayle bahisleri de neslin korunması ile ilgilidir. Gerek azlin ve gerekse gaylenin haram manasında olmasa bile yasaklanmış olması, bilhassa günümüzde haricî baskılarla doğum kontrolü, kürtaj serbestisi gibi neslin çoğalmasını ve sağlıklı olmasını önleyici müdahaleler Müslümanların, meselelerine sahip çıkması, bu meselenin ayet ve hadislerde gelen temel esprisini yasaklamaya ve ona göre fikir ve kanaat geliştirmeye ve bunları uygulamaya, aksettirmeye çalışmaları gerekmektedir. Meselenin, uzun vadede memleketimiz ve İslam ümmeti için arzettiği ehemmiyete binaen çocuk konusuna bu vesile ile bir kere daha temas etmeyi gerekli görüyoruz. [127]

Çocuk Öldürme Yasağı

Çocukların korunması hususundaki Kur'anî tahdid ve tedbirlerden biri de çocuk öldürme yasağıdır.
Eski çağlardan beri bütün dünyada[128], çeşitli şekillerde mevcut olan bu meş'um gelenek, cahiliyye devri Araplarında da yaygın şekilde mevcuttu. Kur'an-ı Kerim bu müessif tatbikata birçok kereler temas eder.
Bir kısım ayetler, bu âdetin tarihten çekildiğine dikkat çekerek ta Hz. Musa zamanında Firavun

tarafından Yahudilere uygulandığını haber verir. Bu uygulamada yeni doğan erkek çocuklar öldürülüyor, kızlar sağ bırakılıyordu (Bakara 49; A'raf 127, 141) [İbrahim 6, Kasas 4; Mü'min 25).]
Kur'an-ı Kerim, cahiliye devri Araplarında mevcut çocuk öldürme âdetine de ayetlerinde yer verir:
"Böylece putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helake sürüklemek, dinlerini karmakarışık etmek için çocuklarını öldürmelerini, onlara iyi göstermişlerdir" (En'am, 137).
Erkek ve kız her iki cinsten çocukları "fakirlik" korkusuyla öldürtüp, kızları da "ar" düşüncesiyle diri diri toprağa gömdüren bu geleneğin İslam'ın bidayetlerine kadar canlı ve de yaygın bir şekilde geldiğini gösteren pek çok rivayet mevcuttur. Bunlardan biri İslam'la şereflenmezden önce, kendi eliyle 12 kızını diri diri toprağa gömmüş bulunan Kays İbnu Asım'la ilgilidir. Müslüman olduktan sonra suçunu itirafla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den bu günahtan kurtulma çaresi olup olmadığını sormuştur. Bir diğer durum Sa'sa'a İbnu Naciye'nin rivayetiyle sergilenmektedir: Bu hayırsever zengin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek, Müslüman olmazdan önce 360 tane çocuğu satın almak suretiyle ölümden kurtardığını, bu amelinin manevî mükafaatının ne olacağını sormuştur.
Kur'an-ı Kerim, çeşitli bahane ve şekiller altında kıyamete kadar devam edecek olan bu tatbikatla ciddi şekilde mücadele eder. Bunu bir-iki örnekle görelim:
1- Şu ayet-i kerimede en büyük haramlar sayılırken, çocuk öldürme, üçüncü sırada gösterilmiştir:
"De ki: Gelin size, Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anayababaya iyilik yapın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, -sizin ve onların rızkını veren biziz- "Gizli ve açık" kötülüklere yaklaşmayın, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır." (Enam 151)
İsra suresinde de çocuk öldürme fiili "büyük hata" olarak tavsif edilmiştir (İsra 31).
2- Çocuk öldürenlerin büyük hüsrana uğrayacakları haber verilir:
"Beyinsizlikleri yüzünden körükörüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar mahvolmuşlardır. Onlar sapıtmışlardır. Zaten doğru yolda da değildirler" (En'am 140).
3- Kadın ve erkeklerle yapılan bey'atlarda çocuk öldürmeme şartı konur.
"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman onları kabul et, onlara Allah'tan bağışlama dile. Doğrusu Allah bağışlayandır, acıyandır" (Mümtehine 12).
4- Öldürme yasağını sıkça tekrar etmiştir: Gerek yukarıda kaydettiklerimiz ve gerekse "Kız çocuğun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman" mealindeki ayeti (Tekvir 8-9) ile iki ayrı yerde geçen ve "Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin, sizi de, onları da rızıklandıran biziz" (İsra 31; En'am 151) mealindeki ayetleri Kur'an-ı Kerim'in her tarafına serpiştirilmiş olarak, bu yasağı sıkça hatırlatmaktadır.
Zamanımızda, birkısmı dahilî, birkısmı haricî sebeplerden hasıl olan iktisadî sıkıntıları ve -tamamen muhayyel olan- müstakbel açlık tehlikelerini önlemek bahanesi dile getirilmek suretiyle Malthuscu iddiaların rengine büründürülen ve aslında dıştan gelen siyasî baskılardan kaynaklanan ve dünyanın her tarafında tatbikatı yaygınlaştırılmaya çalışılan ve nüfus planlaması, aile planlaması, doğum kontrolü gibi değişik adlarla munis gösterilmeye ve meşru kılınmaya çalışılan "modern çocuk öldürme metodları" Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen yasak sınırının dışına çıkmaz. Ayetlerde

Firavunlarca "mü'minleri zayıf kılmak" için işlendiği bildirilen bu cinayetlerin "fakirlik korkusu" kılıfına büründürülmüş şekliyle mü' minler tarafından benimsenebileceğine işaret edilmekte ve bu tuzağa düşülmemesi için "fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" emri tekrar edilmiş olmaktadır.[129]

Hızır'ın Öldürdügü Oğlan

Mevzumuz icabı temas etmemiz gereken bir ayet, Hz. Hızır'ın öldürdüğü bir oğlanla ilgili. Daha önce de temas ettiğimiz üzere, Hz. Hızır' la Hz. Musa aleyhisselam beraberce seyahat ederlerken bir oğlana rastlarlar ve Hz. Hızır hiçbir zahirî sebep yokken oğlanı öldürür.
"...Yine gittiler; sonunda bir erkek çocuğa rastladılar. O hemen onu öldürdü. Musa: "Bir cana karşılık (kısas) olmaksızın masum bir cana mı kıydın? Doğrusu pek kötü bir şey yaptın" dedi. O: "Ben sana, yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi?" dedi" (Kehf 74-75).
Zahiren bizce de "kötü bir şey" olan bu öldürme vak'asının sebebini Hızır aleyhisselam, arkadaşlığının sonunda Hz. Musa'ya şöyle açıklar:
"Oğlana gelince, onun anababası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırmasından ve inkara sürüklemesinden korkmuştuk. Rablerinin o çocuktan daha temiz ve onlara daha çok merhamet eden birini vermesini istedik" (Kehf 80-81).
Ayette geçen gulam kelimesi, Arapça'da, büluğa ermemiş çocuk yani sabiy manasında kullanıldığı gibi, büluğa ermiş delikanlı manasına da kullanılır. Türkçemizde "oğlan" kelimesi de aşağı yukarı bu manadadır. "Oğlan çocuğu" demedikçe, büluğa ermiş kimse de oğlan kelimesi ile kastedilir.
Ayette geçen gulam'ı her iki manada da anlayan alimler mevcuttur. Ancak "cumhur" denen çoğunluk, ayetteki gulam'la "büluğa ermemiş çocuk"un kastedildiği görüşüne zahib olmuştur.
Buradaki gulam, büluğa ermiş bir kimse olduğu takdirde küfrü ve isyanı sebebiyle öldürülmüş olması problem çıkarmaz. Ancak, ekseriyetin anladığı üzerine, gulamdan murad, büluğa ermemiş biri ise, istikbalde işleyeceği cinayet sebebiyle öldürülmüş olması şer'î ahkâm bakımından son derece mahzurludur. Çünkü çocuk, âmmden öldürme cinayetinde bulunsa bile, kendisine kısas yoluyla ölüm cezası vermek mümkün olmadığı gibi, ilerde işleyeceği, muhtemel ve muhayyel bir suç sebebiyle onu öldürmek hiç mümkün değildir.
Bu vak'anın izahı özetle şöyle yapılır: Şeriatın hakikatı Allah'ın emridir. Hızır da, Hz. Musa'nın sorusu üzerine, bunu kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle yaptığını söylemiştir. Nitekim, bu izah karşısında, ilm-i zahire tabi insanların temsilcisi durumunda olan Hz. Musa ikna olduğu için sükut etmiş, itiraz etmemiştir.
Hz. Hızır aleyhisselam ise, "ilm-i ledün", "ilm-i batın", "ilmü'lgayb" gibi değişik isimlerle ifade edilen geçmiş ve geleceğe şamil bir ilme sahiptir. Bu ilim, Hz. Musa gibi ilm-i zahir ehlince meçhuldür. Bu ilim, kesble elde edilemez, mevhibe-i İlahîdir. Hızır aleyhisselam bu ilme sahiptir. Kıssada kaydedilen diğer vak'alar da Hz. Hızır'ın hususiyetini göstermiştir.
Öyle ise, ilm-i zahire sahip şeriat tebliğcisi Hz. Musa nazarında çirkin addedilen bir amel, ilm-i batına sahip Hızır nazarında çirkin değildir. Üstelik, öldürme vak'asını anlatan Hızır "ben" zamirini kullanmıyor, "biz" diyor. Yani şahsî bir tasarrufu değildir. Yapılan izahın Hz. Musa'yı ikna etmiş olması da bu iki şeriatın aslında birbirine muhalif olmadığını ifade eder. [130]

DÖRDÜNCÜ FASIL

NÜŞÛZ (DİKBAŞLILIK)

5719 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها في قوله تعالى:]وَإِنِ امْرَأةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزاً أوْ إعْرَاضاً. قَالَتْ: نَزَلَتْ في الْمَرْأةِ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ، يَسْتَكْثِرُ مِنْهَا. فَيُرِيدُ طَلَقَهَا فَيَتَزَوَّجُ غَيْرَهَا فَتَقُولُ: أمْسِكْنِي تُطَلِّقْنِي ثُمَّ تَزَوَّجْ غَيْرِي وَأنْتَ في حِلٍّ مِنَ النَّفَقَةِ عَلَيَّ وَالْقَسْمُ لي، فذلِكَ قَوْلُهُ تَعالى: فَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً وَالصُّلْحُ خَيْرٌ[. أخرجه الشيخان.»نُشوزُ الْمَرأة« بغضها زوجها واستعصاؤها عليه.و»نشوزُ الزَّوجِ« ضربها وجفاؤها .

1. (5719)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, bazı fedakârlıklarla sulh olup aralarını düzeltmelerinde onlar için bir günah yoktur. Sulh ise daha hayırlıdır..." (Nisa 128) ayeti hakkında dedi ki: "Bu ayet, şöyle bir kadın hakkında inmiştir: "Bir erkeğin nikahı altındadır, ancak erkek onunla beraberliği fazla istememektedir, onu boşayıp bir başkasıyla evlenmeyi arzulamaktadır. Ona kadın: "Beni boşama, yanında tut, ama dilersen bir başkasıyla da evlen. Sen bana infak ve gece ayırma hususunda serbestsin" der. İşte ayette geçen şu meal bu manayadır: "Bazı fedakârlıklarla sulh olup aralarını düzeltmelerinde onlar için bir günah yoktur. Sulh ise daha hayırlıdır." [Buharî, Sulh 4, Mezalim 11; Tefsir, Nisa 23, Nikah 95; Müslim, Tefsir 14, (3021).][131]

AÇIKLAMA:

Nüşuz, kelime olarak sivrermek, yükselmek, kabarmak gibi manalara gelen bir kökten gelir. Karıkoca arasındaki nüşuz geçimsizliktir, birbirlerinden hoşlanmamaktır. Kadının kocaya karşı nüşûzu itaat etmemesi, asi olması, dikbaşlılık etmesi, karşılık vermesi demektir. Kocanın karısına nüşuzu ise, kötü muamele etmesi, ona zarar vermesi ve dövmesidir (en-Nihaye).
Şarihlerin açıkladığı üzere, ayet-i kerime, kadına, kendisini kocasının boşamasından korktuğu takdirde, boşamaması ve nikahında tutması karşılığında mehrinden ve hatta gece beraberliğinden tavizler vermeyi tavsiye etmektedir. Hakim'in bir rivayetine göre "Rafi' İbnu Hadic'in nikahı altında bir kadın vardır. Buna rağmen genç bir kadınla daha evlenir. Bu genci, eski hanımına tercih eder. Bunun üzerine kadınla aralarında niza çıkar. Rafî hanımını bir talakla boşar, sonra kadına: "Dilersen talaktan rücu edeyim, ancak sen de sabredip tahammül edeceksin" der. Kadın "rücu et" der. Tekrar birleşirler. Fakat kadın bilahare verdiği sözde duramaz, sabırsızlık izhar eder. Bunun üzerine o da hanımını boşar. " Şu halde sadedinde olduğumuz ayetin tavsiye ettiği sulh böylesi bir anlaşmadır. Tirmizî'de İbnu Abbas'tan kaydedilen bir rivayete göre, "Hz. Sevde (radıyallahu anhâ), kendisini Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın boşayacağından korkarak: "Ey Allah'ın Resulü! Beni boşama fakat benim sıramı Aişe'ye ver!" diyerek müracaatta bulunur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kabul buyurur." İşte, sadedinde olduğumuz ayet bu vesile ile nazil olur.[132]

BEŞİNCİ FASIL

NİKÂH MEVZUUNA GİREN BAŞKA MESELELER

5720 -1- عن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنه قَالَ:]إذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْمَرْأةَ وَشَرَطَ لَهَا أنْ يُخْرِجَهَا مِنْ مِصْرِهَا فَلَيْسَ لَهُ أنْ يُخْرِجَهَا بِغَيْرِ رِضَاهَا[. أخرجه الترمذي .

1. (5720)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) demiştir ki: "Bir adam bir kadınla evlenir, nikah sırasında kadını kendi memleketinden dışarı çıkarmama şartını kabul ederse, bilahare kadın razı olmadıkça, onu dışarı çıkaramaz." [Tirmizî, Nikah 31, (1127).][133]

5721 -2- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه:]أنَّهُ سُئِلَ عَنْ ذلِكَ فَقَالَ: شَرْطُ اللهِ تَعالى قَبْلَ شَرْطِهَا وَالشَّارِطُ لَهَا[. أخرجه الترمذي .

2. (5721)- Hz. Ali (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre: "Bu meseleden (nikahta koşulan şarta uyma meselesinden) sorulmuştur da, o şu cevabı vermiştir: "Allah Teala hazretlerinin şartı kadının koştuğu şarttan da, onun şartını kabul edenden de önce gelir!" [Tirmizî, Nikah 31, (1127).][134]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen iki hadis, nikah akdi yapılırken ileri sürülecek şartlarla ilgilidir. Tirmizî bu hadisleri "Nikah akdi sırasında koşulacak şartla ilgili olarak gelen (rivayetler) babı" adını taşıyan bir babta kaydetmiştir. Tirmizî, bu babın ilk rivayeti olarak Ukbe İbnu Amir tarafından rivayet edilen Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu hadisini kaydeder: "Yerine getirilmeye en ziyade hakkı olan şartlar kendisiyle ferclerin helal kılındığı şartlardır."

Şarihler burada "şart(lar)"la kastedilen şeyin öncelikle mehir olduğunu, ancak zevciyetin yüklediği bütün vecibelerin anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir. Bunlar dinimizin nikah müessesesinin meşruiyetine tabi kıldığı vecibelerdir. Mehir, nafaka, iyi geçim... Nikah akdi bunları erkeğe yüklemiş, sanki kadın bunları şart koşmuş gibidir.

Ancak, bir kısım alimler, bu hadiste zikredilen "şart"la, erkeğin, kadını evlenmeye razı edebilmek üzere, -dinen mahzurlu olmamak kaydıyla- önceden kabul ettiği bütün şartların kastedildiğini de söylemiştir. Nitekim İmam Şafii hazretlerinin: "Ulemanın çoğu, burada kastedilenin, nikahın muktezasına münafi olmayan şartlara hamledilmesi kanaatindedir" demiştir. Böylece, iyi muamele, nafaka, giyecek, mesken gibi temel hususlar da hadisin maksatları arasında yer alır.

Bunu sadece erkek tarafının vecibesi olarak düşünmek de yanlış olur. Çünkü nikah kadına da bir kısım meşru sorumluluklar getirmektedir. Öyleyse kadın da onlara uyacaktır: Kocanın izni olmadan evden çıkmaması, kocasının malında onun izni dairesinde tasarrufta bulunması, eve kocasının istemediği kimseyi almaması, davetine itiraz etmemesi gibi..

Nikahın muktezasına muhalif olan şarta gelince, kocanın kadına gece ayırmama, yeterince harcamama, infak etmeme, kadınla sefere çıkmama... gibi şartlar. Bunlara uymak gerekmez, bunların zikri akid sayılmaz, lağv (boş söz) kabul edilir. Nikah, mehr-i misil üzere sahih olur. Yalnız Ahmed İbnu Hanbel, "Her şarta uymak gerekir" demiştir.

2- Sadedinde olduğumuz iki hadisten birincisi Hz. Ömer'in, nikahta memleketinden dışarı çıkarmama hususunda kadının şartını kabul eden erkeğin bu şarta uyması gereği kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Bu kanaatini te'yid eden bakşa rivayetler de var. Ancak, yine Hz. Ömer'e atfedilen bazı rivayetlerde aksi görüşte olduğu, böyle bir şartla ihtilafa düşen bir karıkocanın davasına bakıp şartı kaldırdığı ve "Kadın kocasıyla birliktedir" dediği de rivayet edilmiştir.
Hz. Ömer'in bu husustaki görüşü ihtilaflı olsa da, önceki görüşte yalnız değildir: Ashab'tan Amr İbnu'l-As, tabiin ve etbauttabinden Tavus, Ebu Şa'şâ, Evzâî, Şafiî, Ahmed ve İshak da aynı görüştedirler.
Hz. Ali'nin görüşünü çoğunluk (cumhur) benimsemiştir. Onlar: "Hatta derler, kadının mehr-i misli, mesela yüz dinar olsa o kendi diyarından çıkarılmamak şartıyla elli dinara razı olsa, kocası onu dilediği yere götürebilir, üstelik mehri de müsemma olan yani nikah sırasında mutabakata varılan miktardır -verilen misalde yüze bedel elli dinardır-." Hanefîler bu meselede: "Kadın, mehr-i misilden eksilttiği kısmı isteyebilir" demiştir. Şafii hazretlerinden şu görüş de rivayet edilmiştir: "Nikah sahihtir, şart lağvdır, erkek mehr-i misile mecbur edilir."
Burada kaydı gereken değişik bir görüş Ebu Ubeyd'e aittir: "Kadını almak üzere kabul ettiğimiz şartlara uyulmasını emrederim. Ancak erkeğin bu şartlara mahkum edilmesini emretmem" demiştir. İbnu Hacer, açıklamamızın bidayetinde kaydettiğimiz hadis hakkında şöyle der: "Ukbe'nin rivayet ettiği hadisi nedb'e hamletmek gerektiğini takviye eden bir husus, Hz. Aişe'nin Berire kıssasından naklettiği ibaredir: "Allah'ın kitabında bulunmadığı halde koşulan şartların hepsi batıldır." İbnu Hacer devamla: "Vaty, iskan, vs. erkeğin haklarındandır, bunlardan birini iskat edecek bir şartın kabulü, kitabullahta olmayan bir şartın kabulü olur. Taberâni, el-Mu'cemu's-Sagir'inde, Hz. Cabir'den hasen bir senetle şu hadisi kaydeder: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ümmü Mübeşşir Bintu'l-Bera İbni'l-Ma'rur'a talip olmuştu. Kadın: "Ben zevceme, kendisinden sonra evlenmeyeceğim diye söz vermiştim" cevabını verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu uygun bir şart değildir" buyurdular."[135]

-5722 -3- وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِـيَ اللهُ عَنهمـا قال:]جَاءَ رَجُلٌ الى رَسُولِ اللهِ # فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ : إنَّ امْرَأتِي َتَرُدُّ يَدَ مِسٍ. فَقَالَ: أغْرُبْهَا. فَقَالَ: إنّي أخَافُ أنْ تَتْبَعَهَا نَفْسِـي. قَالَ: فَاسْتَمْتِعْ بِهَا[. أخرجه أبو داود والنسائي.قوله: » تَرُدُّ يَـدَ َمسٍ« يعنى أنها مطاوعـة لمن طلب منها الريبـة والفاحشة.وقوله: »اَغْرُبْهَا« أي طَلِّقْهَا.وقوله: »اسْتَمْتِعْ بِهَا« كناية عن إمساكها بقدر ما يقضى منها متعة النفس ووطرها .

3. (5722)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Ey Allah'ın Resulü! Hanımım değen eli reddetmiyor!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Onu uzaklaştır!" emretti. Adam: "Nefsimin ona takılmasından korkuyorum" deyince:
"Öyleyse ondan faidelen!" buyurdular." [Ebu Davud, Nikah 4, (2049); Nesâî, Nikah 12, (6, 67).] [136]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "değen eli reddetmemesi" iki manada anlaşılmıştır:

* Nefsini, fuhuş talep edenlere karşı korumuyor, isteklere cevap veriyor, namusunu korumuyor.

* Kocasının malından isteyenlere, her ne isterlerse veriyor, malı korumuyor.

2- "Uzaklaştır"dan murad da "boşa!"dır.

3- Resulullah "Ondan istifade et!" emrini vermiştir. Zira, boşadığı takdirde adamın ondan tamamen kopamayarak, harama düşebileceğinden korkmuştur. Ancak, hadisin Nesai'de gelen veçhinde "Ondan faidelen" yerine "Onu alıkoy" denmiş olmasını esas alan alimler: "Onu zinadan veya israftan alıkoy" şeklinde yorumlamışlardır ki bunun da ya çok cima ile ya da malın muhafazası için ziyade tedbirlerle mümkün olacağına dikkat çekmişlerdir.

Bazı şarihler de: "Değen eli reddetmiyor" ifadesinin zahir manası: "Değerek lezzet almak için uzatılan eli reddetmiyor" demektir demişlerdir. Eğer Resulullah bundan cimayı kinaye ettiğini anlasaydı, adama kazf ahkâmı uygulardı veya "kocası, hanımının halinden, onun kendisinden fuhşiyat talep edildiği takdirde kaçınmayacağını anlamış, endişesini dile getirmiştir, kendisinden böyle bir hadise henüz vaki olmuş değildir" yorumu da yapılmıştır.

Allame Muhammed İbnu İsmail el-Emir, Sübülü's-Selam'da "değen el"le ilgili bu te'villeri kaydettikten sonra birinci te'vilin ihtimalden çok uzak olduğunu, zira Aleyhissalâtu vesselâm'in kişiye deyyus olmayı emretmeyeceğini söyler. İkinci te'vilin de ihtimalden uzak olduğunu, zira kadın kendi malından israf etse bunun önlenebileceğini, kocasının malından israf etse bunun da önüne geçebileceğini ve bu sebeplerle Aleyhissalâtu vesselâm'ın boşamayı emretmeyeceğini, zaten değen elle cömertliğin kinaye edilmesinin örfde görülmediğini söyler ve netice olarak "En kuvvetli ihtimal hiçbir düşük ve art niyet olmaksızın yabancıya karşı kaçgöçe yer vermeyen bir ahlak gevşekliğinin kastedilmiş olmasıdır, nitekim fuhuştan uzak olmasına rağmen birçok erkek ve kadının ahlakı böyledir. Eğer şikayet sahibi koca, kadının fuhşa düşmesini kasdetmiş olsaydı, kadına karşı kazıfta bulunmuş olurdu" der.

Bu kaydettiklerimiz, hadisleri anlamada, te'vilde isti'cal etmeyip etraflıca araştırma ve imân-ı nazar etme gereğine bir kere daha delil olmaktadır.[137]

-5723 ـ4ـ وعن ابنِ مسْعودٍ رَضِـيَ اللهُ عَنه قـال:]قَـالَ رَسُولُ اللهِ #: َ تُبَاشِـرُ الْمَرْأةُ الْمَرْأةَ فَتَنْعَتَهَـا لِزَوْجِهَا كَأنَّهُ يَنْظُرُ إلَيْهَا[. أخرجه أبو داود والترمذي .

4. (5723)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kadın kadına [bir örtünün altında] mübaşeret etmemelidir, onu tutup kocasına vasfeder de adam görmüş gibi olur." [Ebu Davud, Nikah 44, (2150); Tirmizî, Edeb 38, (2793); Buharî, Nikah 118).] [138]

AÇIKLAMA:

1- Bu yasak, sedd-i zerâî denen kötülüklerin sebeplerini yasaklamada mühim bir asıldır. Kadının kocasına, bir diğer kadını vasfetmesi, kocasını o kadınla fitneye düşmeye veya vasfeden hanımını boşamaya müncer olabilir. Nesâî'nin bir rivayetinde: "Kadın kadınla, erkek erkekle mübaşerette bulunmasın" buyrulmuştur. Bir diğer vecihde hadis daha şümullüdür: "Erkek erkeğin avretine

bakmasın, kadın da kadının avretine bakmasın, erkek erkekle bir tek örtünün altına girmesin, kadın da kadınla bir tek örtünün altına girmesin" buyrulmuştur. Nevevî der ki: "Hadisten, erkeğin erkeğin avretine bakmasının, kadının da kadının avretine bakmasının haram olduğu anlaşılmaktadır. Bu ihtilaf edilmeyen bir husustur. Keza erkeğin kadının avretine, kadının da erkeğin avretine bakması bi'l-icma haramdır. Karıkoca bundan istisnadır. Bunlardan herbiri arkadaşının avretine bakabilir. Sadece ut yerlerine bakma hususunda ihtilaf edilmiştir, asıl olan cevazdır, fakat sebep yokken bakmak mekruhtur. Mahremler birbirlerine dizkapağı göbek arası hariç diğer yerlerine bakabilirler. Bahsedilen bu haramların hepsi hacet olmama durumuyla ilgilidir, cevaz da şehvetsiz olan nazaradır."

2- Hadis, arada perde olmaksızın iki erkeğin bedenlerinin birbirine değmesinin haram olduğunu ifade etmektedir. Musafaha bundan istisna tutulmuştur. Keza başkasının avretine hangi yerde olursa olsun elle değmek bilittifak haramdır. Nevevî, bu meselede hamamların umumi bir belva olduğunu, oralarda çok kimsenin titizliğe riayet etmeyip gevşeklik gösterdiğini, herşeye rağmen oralara girenlerin başkalarının avretine karşı elini, gözünü vs.'sini koruması gerektiğini kendi avretini de başkasının nazarından koruması gerektiğini belirtir. Bu titizliği göstermeyenlere de gücü yettikçe müdahele icab ettiğini, karşı tarafın kabul etmeyeceğini zannetmenin bu vazifeyi üzerinden düşürmeyeceğini, şayet nefsi veya başkası hakkında fitneden korkarsa müdahale vazifesinin sakıt olacağını söyler.[139]

5724 -5- وعن عطَاء بْنِ يَسَارٍ قَالَ:]جَهَّزَ رَسُولُ اللهِ # فَاطِمَةَ رَضِيَ الله عَنها بِخَمِيلٍ وَقِرْبَةٍ وَوِسَادَةٍ حَشْوُهَا إذْخِرٌ[. أخرجه النسائي.»الْخَمِيلُ« كساء له خمل .

5. (5724)- Atâ İbnu Yesar rahimehullah anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'ya çehiz olarak kadife bir örtü, bir su kabı ve içerisi izhirle doldurulmuş bir minder verdi." [Nesâî, Nikah 81, (6, 135).][140]

5725 -6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنِّي رَجُلٌ شَابٌّ وَأخَافُ الْعَنَتَ وَ أجِدُ مَا أتَزَوَّجُ بِهِ، أَ أخْتَصِي؟ فَسَكَتَ عَنِّى، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ فَسَكَتَ عَنِّي، ثُمَّ قَالَ: يَا أبَا هُرَيْرَة جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أنْتَ َقٍ فَاخْتَصِ عَلَى ذلِكَ أوْ ذَرْ[. أخرجه البخاري والنسائي .

6. (5725)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, ben genç bir insanım, günahtan korkuyorum, evlenecek maddî imkan da bulamıyorum, hadımlaşmayayım mı?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana cevap vermedi. Ben bir müddet sonra aynı şeyi tekrar söyledim. Yine cevap vermedi. Sonra:
"Ey Ebu Hureyre! buyurdu. Senin karşılaşacağın şey hususunda artık kalem kurumuştur. Bu durumda ister hadımlaş ister bırak." [Buharî, Nikah 8; Nesâî, Nikah 4, (6, 59).][141]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten geçen اَلْعَنَتْ asıl olan şiddet demek ise de, günah, fücur, zina, kötü ve meşakkatli iş gibi manalara gelen bir kelimedir.

2- Hadis, ilk nazarda hadımlaşmayı yapıp yapmamada muhayyer bırakıyor intibaını vermekte ise de, aslında muhayyerlik mevzubahis değil, bilakis tevbih var. Başka rivayetlerde ihtisa talebi açıklıkla reddedildiği halde burada meselenin kaderle irtibatına atıf yapılmıştır. Ama dinimizde kadere inanma emri var, kaderde olanla amel emri yok. Kader bizim meçhulümüzdür, ne var bilemeyiz. Kaderde yazılan yazılmıştır diye hareket edecek olsak müsaade edilen, meşru olanları tercihen yapmamız gerekir. Öyleyse nice defalar ihtisa gibi tabiatı, yaratılışı bozan şeylerden yasaklama bilinip dururken, bekârlığın getireceği bazı sıkıntıları ihtisa yoluyla önlemek tecviz edilmez.
Hülasa hadiste o hususta muhayyerlik mevzubahis değildir. Bilakis ihtisanın zemmi mevcuttur. Ayrıca kaderin hükmettiğini beşerî çare ve tedbirlerle bozamayacağımız da ifade edilmiş olmaktadır.

* Hadis, kişinin başına gelen bir hususu müstehcen de olsa, çirkince de olsa büyüğüne açabileceğini ifade etmektedir. Resulullah Ebu Hureyre'nin şikayetini dinlemiş, onu azarlamamıştır.

* Hadiste mehir ve diğer evlenme masraflarını temin etmeyenin evlenmeye girişmemesi de ders verilmiş olmaktadır.

* Şikayet üç kere tekrar edilebilir, caizdir.

* İkna olmayacak kimseye sükutla cevap gerekir.

* Mücerred sükuttan muradı anlayacağı zannedilen kimseye cevap yerine sükut etmenin cevazı vardır.

* İhtiyacını talep eden kimsenin, sualde özrünü önce beyan etmesi müstehabtır.

* Bazı hadislerde Resulullah bekâr gençlere şehveti kırmak için oruç tavsiye etmiştir. Ebu Hureyre'ye oruç tavsiye edilmeyişini şarihler, Ebu Hureyre ehl-i suffeden olması hasebiyle zaten ömrünün çoğunu oruçlu geçirdiğini Aleyhissalâtu vesselâm bilmektedir. Bu sebeple oruç tavsiye etmemiş olabilir veya bu talep seferde vaki olmuştur diye açıklarlar.[142]

5726 -7- وعن مَعْمَرٍ قال: قَالَ لِي سُفْيَانَ الثَّوْرِي رَحِمَهُ اللهُ:]هَلْ سَمِعْتَ فِي الرَّجُلِ يَجْمَعُ ‘هْلِهِ قُوتَ سَنَتِهِمْ أوْ بَعْضِ السَّنَةِ؟ فَلَمْ يَحْضُرْنِي مَا أقُولُ. ثُمَّ ذَكَرْتُ حَدِيثاً حَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ شِهَابٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أوْسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنه أنَّ رَسُولَ اللهِ # كَانَ يَبِيعُ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَيَحْبِسُ ‘هْلِهِ قُوتَ سَنَتِهِمْ[. أخرجه رزين.

7. (5726)- Ma'mer anlatıyor: "Süfyan-ı Sevrî merhum (bir gün) bana:
"Ailesinin bir yıllık -veya yarı yıllık- yiyeceğini cemeden kimse hakkında bir şey işittin mi?" diye sormuştu. O anda ne söyleyeceğim aklıma gelmedi. Ama sonradan İbnu Şihab'ın bize tahdis ettiği bir hadisi hatırladım. Hadis İbnu Şihab'a Malik İbnu Evs'ten, ona Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den gelmişti. Hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın, Beni'n-Nadir hurmalığını satıp ailesi için bir yıllık yiyeceklerini ayırdığı belirtilmekte idi." [Rezin tahric etti. Buharî, Nafakat 3; Müslim, Cihad 49, (1757).][143]

AÇIKLAMA:

Ma'mer'in hatırladığı hadis, Buhârî ve Müslim'de bütün teferruatıyla kaydedilmiştir. Hadiste, Hz. Peygamber'in mirası meselesinde İbnu Abbas'la Hz. Ali arasında çıkan ve halife olması haysiyetiyle Hz. Ömer (radıyallahu anhüm ecmain)'e intikal eden ihtilaf anlatılır. Bu vesile ile Hz. Ömer, Resulullah'a Benî Nadir Yahudilerinin mallarından düşen ve şahsî malı durumunda olan hurmalığı

Aleyhissalâtu vesselâm' ın nasıl tasarruf ettiğini açıklar. Hz. Ömer bu mesele ile ilgili olarak: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bundan ailesinin senelik nafakasını alır, geri kalanı Allah'ın malı kılıp beytulmale (hazineye) koyardı" der.

Alimler, bu hadisi esas alarak, kişinin ailesi için bir yıllık ihtiyacını depolayabileceğine hükmetmişlerdir.[144]

NEZR (ADAK) BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Dilimizde çoğunlukla adak kelimesiyle karşıladığımız nezr Arapça'da daha şümullü bir mana taşır. Nezrin cem'i nüzurdur; korkutma demek olan inzardan gelir. Râgıb el-İsfehanî, nezrin ıstılahî manasını "vacib olmayan bir şeyi bir emrin vukuu sebebiyle, vacib kılmak" diye tarif eder. Daha açık bir ifadeyle nezri "Allah Teala hazretlerine ta'zim için mübah olan bir fiilin yapılmasını üzerimize almak, îfasını kendi kendimize vacib kılmaktır" diye tarif edebiliriz. Kul, Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla ibadet sayılacak bazı şeyleri kendi kendine vacib kılabilir, bu dinen makbul bir davranıştır. Sözgelimi "yarın oruç tutacağım" veya "yarın şu kadar namaz kılacağım" diye nezirde bulunabilir. Kurtubî: "Nezr îfa edilmesi emredilmiş olan akidlerdendir. Yerine getirene sena edilmiştir" der.

Nezr kişinin bir şeyi yapmayı adaması olduğuna göre nezrin makbul olması, nezredilen şeyin, dinen makbul ve ibadet nevinden olması gerekir. Allah'a isyanı gerektiren haramı ve mekruhu işlemeyi gerektiren nezirler makbul değildir.

Nezr Allah rızası için olmalıdır. Dünyevî maksada yönelik nezirler, ibadette esas olan ihlasa münafi olduğu için değeri düşüktür. "Şu işim olursa şu kadar namaz kılayım" veya "...şu kadar malı tasadduk edeyim" şeklindeki nezirler gibi. Ancak İslam alimleri bu çeşitten nezir yapıldığı takdirde yine uyulması gerektiğini belirtmişlerdir. İbnu Hacer en muteber, en kıymetli nezrin herhangi bir şarta bağlamadan yapılan nezir olduğunu belirtir ve "hastalıktan afiyet bulanın "Allah için şu kadar oruç üzerime borç olsun" demesi gibi" der. İbnu Hacer devamla: "Allah şifa verirse..." gibi bir şartla ibadete nezretmenin ikinci sırada yer alan bir nezir olduğunu belirttikten sonra, Allah rızası gözetilmeyen nezirlerin değersiz olduğunu söyler. "İstiskal ettiği bir kölesinin sohbetinden kurtulmak için azab etmeye nezretmesi gibi" der. Kişiye yapmada meşakkate düşeceği nezirde bulunmanın mekruh ve hatta haram olacağı yine alimlerce belirtilmiştir.

Nezirlere uyulması gerektiği Kur'an-ı Kerim'de temas edilmiş olan bir husustur. Şöyle buyrulur: "Allah sizi yanlışlıkla veya yanılarak ettiğiniz yeminlerden dolayı mesul tutmaz, fakat kalbinizle kazandıklarınızdan, yalan yere ettiğiniz yeminle ve yeminlerinizi yerine getirmemekle kazandığınız günahtan mesul tutar. Allah gafurdur, günahları çok bağışlar, halimdir, hemen ceza vermeyip tevbe etmeniz için size fırsat verir" (Bakara 225). [145]

BİRİNCİ FASIL

NEZİRDEN NEHİY

5727- 1- عن سعيدِ بْنِ الْحَارِثِ قال سَمِعْتُ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا يَقُولُ:]أوَلَمْ تُنْهَوْا عَنِ النَّذْرِ؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ النَّذْرَ َ يُقَدِّمُ شَيْئاً وَ يُؤَخِّرُهُ، وَإنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

1. (5727)- Said İbnu'l-Haris anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i şöyle söyler işittim: "Siz nezr etmekten yasaklanmadınız mı? Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) demişti ki: "Nezir, olacak bir şeyi ne öne alır ne de geriye bıraktırır. Ancak onunla cimriden mal çıkarılmış olur." [Buharî, Kader 6, Eyman 26; Müslim, Nezr 3, (1639); Ebu Davud, Eyman 26, (3287); Nesâî, Eyman 24, (7, 15, 16).] [146]

5728- 2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ النَّذْرَ َ يُقَرِّبُ مِنْ ابْنِ آدَمَ شَيْئاً لَمْ يَكُنْ اللهُ قَدَّرَهُ لَهُ، وَلكِنِ النَّذْرُ يُوَافِقُ الْقَدَرَ فَيُخْرَجُ بذلِكَ مِنَ الْبَخِيلِ مَالَمْ يَكُنْ الْبَخِيلُ يُرِيدُ أنْ يَخْرِجَ[. أخرجه الخمسة واللفظ لمسلم .

2. (5728)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Nezir, ademoğluna, Allah'ın kendisine takdir etmediği hiçbir şeyi yakınlaştırmaz. Ancak nezir, kadere muvafık olur. Nezir sayesinde, cimrinin kendi arzusu ile çıkarmak istemediği, cimriden çıkarılır." [Buharî, Kader 6, Eyman 26; Müslim, Eyman 7, (1640); Ebu Davud, Eyman 26, (3288); Tirmizî, Nüzûr 10, (1538); Nesâî, Eyman 25, (7, 16).][147]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz birinci hadis, bir soruya verilen cevap kısmı aksettirmekte, soru kısmını göstermemektedir. Hakim'in Müstedrek'inde ve başka bazı kaynaklarda geldiğine göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e Mes'ud İbnu Amr adında bir zat gelerek sorar: "Ey Ebu Abdirrahman! Oğlum, Ömer İbnu Ubeydullah İbni Ma'mer ile birlikte Fars diyarında idi. Oraya şiddetli bir veba ve taun salgını geldi. "Oğlumu Allah bu musibetten salim kılarsa Beytullah'a yaya gidip tavafta bulunacağım" diye nezirde bulundum. Oğlum da yanıma hasta olarak geldi, sonra da öldü. Bu hususta ne dersiniz (bana tavaf vacib oldu mu)?" diye sordu. İşte bu soru üzerine yukarıdaki cevabı verir: "Siz nezretmekten yasaklanmadınız mı?" Sonunda "...Nezrini îfa et!" der.

2- Alimler, bu hadiste ifade edilen yasaklama hususunda ihtilaf etmiştir.

* Bir kısmı, hadisin zahirini esas almış, nezrin mekruh olduğunu söylemiştir.

* Bir kısmı da hadisi te'vil etmiştir.

** İbnu'l-Esir en-Nihaye'de der ki: "Hadislerde, nezirden nehiy tekrarla gelmiştir. Burada hadis, nezri îfaya bir te'kiddir ve nezir yoluyla bir şeyi kendine vacib kıldıktan sonra bu vecibeyi küçümsemekten yasaklamadır (tahzir). Eğer hadisin manası, nezir yapmaktan zecr (yasaklama) olsaydı, hadiste nezrin hükmünü iptal ve nezri îfa etmenin lüzumunu iskat manası olurdu. Çünkü, nezir nehiyle masiyet olur ve uyulması gerekmez. (Halbuki nezre uymak ayetle sabit bir hâdisedir. Öyleyse) sadedinde olduğumuz hadisi şöyle anlamamız gerekmektedir: "Nezirin onlara peşin bir fayda getirmeyeceğini, onlardan bir zararı da bertaraf etmeyeceğini, keza Allah'ın kaderdeki takdirini de değiştirmeyeceğini onlara bildirmektedir. Diyor ki: "Sizler, Allah'ın size takdir etmediği bir şeye nezirle ulaşacağınız veya Allah'ın hakkıyla hükmettiği bir şeyi nezirle kendinizden bertaraf edeceğiniz inancıyla nezirde bulunmayınız. Böyle bir inanca düşmeden nezirde bulunursanız, nezrinize vefa gösterin, borcu üzerinizden atın. Zira nezrettiğiniz şeye uymanız gerekir."

İbnu Hacer, en-Nihaye'de kaydedilen bu görüşün, İbnu'l-Esir'den önce başka alimler tarafından da paylaşıldığına dair serdedilen görüşeri de kaydeder. Mesela Ebu Ubeyd şöyle demiştir: "Hadisin nezirden nehyedip şiddet göstermesindeki gaye nezrin günah bir fiil olduğunu söylemek değildir. Nezir, bu şekilde yasak ve günah olsaydı Allah Teala hazretleri nezri yerine getirmeyi emretmez, nezrini tutanları da övmedi. Bilakis, bana göre hadisin manası nezrin şanını yüceltmek, onun ciddiyetini tesbit etmektir; ta ki o hafife alınmasın, onun yerine getirilmesinde laubaliliğe kaçıp vaadedilen şeyin yapılmasını terke, söz verilen şeyi îfadan kaçmaya yer verilmesin."

** İmam Malik, bir şeyi müebbeden yapmayı nezretmenin mekruh olacağına hükmetmiştir. Bu durumda o iş, gönül hoşluğu ile yapılmaz.

** İbnu'l-Mübarek: "Taate müteallik nezir hayırdır, masiyete götürecek nezir mekruhtur, haramdır" demiştir.

** **Bazı alimler: "Allah için şunu yapmak üzerime borç olsun" şeklinde şarta bağlanmadan yapılan nezirlerde mahzur görmemiş, bunun sevap olduğunu belirtmiştir. Çoğunluk nezirde keraheti şarta bağlamada görür: "Allah şifa verirse şu kadar namaz kılacağım" ifadesi gibi. Böyle bir nezirde bulunan kimsenin cehaletle: "Bu nezr, arzu ettiği şeyin olmasını sağlayacağı" veya bu vaadi ve nezri sebebiyle Allah'ın, onun dilediğini yerine getireceği inancına düşerse bunun büyük hata olacağı, hatta küfre yaklaşan bir hata olacağı ifade edilmiştir. Kurtubî bu endişededir.**

** **Hadisteki nehyin, nezrettiği şeyi yerine getirmeyeceği halinden belli olan kimselerle ilgili olduğunu söyleyenler de olmuştur.**

** Bazıları: "Hayra vesile olan şeyin de hayır, şerre vesile olan şeyin de şer olduğu" prensibinden hareket ederek hadisi yorumlamıştır.

3- İbnu'l-Arabî, hadiste, nezreden kimsenin nezrini yerine getirmesinin vacib olduğuna hüccet bulunduğunu söyler. Ona göre hadiste "Nezirle cimriden mal çıkarılmış olur" ifadesi, nezri yerine getirmenin vacip olduğunu ifade etmektedir. "Çünkü der, eğer cimri, bunda muhayyer olsaydı, cimriliği sebebiyle, malı çıkarmama hali üzere devam ederdi."

4- Bu hadisle "Sadaka kötü ölümü defeder" hadisi arasında zahirî bir tenakuz gözükmektedir. Bunu

alimler şöyle açıklamıştır: "Sadaka kötü ölümün def'ine bir sebep olmaktadır. Sebepler de müsebbebat gibi mukadderdir (önceden belirlenmiştir, takdir edilmiştir). Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm, kendisine: "Rukye Allah'ın kaderinden bir şeyi geri çevirir mi?" diye soran kimseye: "O da Allah'ın kaderindendir" diye cevap vermiştir. Nitekim Hz. Ömer'in vebalı yere girmeme kararı üzerine "Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" itirazına verdiği "Allah'ın kaderinden Allah'ın kaderine kaçıyoruz" cevabı da Resulullah'ın cevabının bir benzeri olmaktadır."

5- İbnu'l-Arabî, nezri "dua"ya benzetir: "Dua da kaderi değiştirmez, ama dua kaderdendir" der. Bununla beraber, dua mendub kılınmış, nezir nehyedilmiştir. Bunun sebebi, dua peşin, acil bir ibadettir, duada Allah'a teveccüh, tazarru, hudu açıkça görülür. Nezirde böyle değildir, bunda ibadet, dileğin husulüne te'hir edilmektedir, amel zaruret anına terkedilmektedir.

6- Hadis, iyilik niyetiyle yapılan amellerin nezir suretiyle yapılanlardan efdal olduğunu göstermektedir. Bu sebeple hadiste hayır amelde ihlasa, sırf Allah rızası için yapmaya teşvik var.

7- Hadis cimriliği de kötülemektedir. Ayrıca emredilenleri yapıp, nehyedilenlerden kaçınan kimseye bahil (cimri) denemeyeceği anlaşılmaktadır. [148]

İKİNCİ FASIL

TAATE YÖNELİK NEZİR

5729 -1- عن عائشـة رَضِـيَ اللهُ عَنها قالت:]سَـمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: مَنْ نَذرَ أنْ يُطِيعَ اللهَ فَلْيُطِعْهُ، وَمَنْ نَذَرَ أنْ يَعْصِـيَ اللهَ فـَ يَعْصِـهِ[. أخرجه الستة إ مسلماً .

1. (5729)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:

"Kim Allah'a itaat etmeye nezrederse hemen itaat etsin. Kim de Allah'a isyan etmeye nezrederse, sakın isyan etmesin." [Buharî, Eyman 28; Muvatta, Nüzur 8, (2, 476); Ebu Davud, Eyman 22, (3289); Tirmizî, Nüzûr 2, (1526); Nesaî, Eyman 28, (7, 17); İbnu Mace, Kefarat 16, (2126).][149]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Allah'a itaatle ilgili nezirlerin yerine getirilmesini emretmektedir. Bu itaat hangileridir belli değil. Yani farz, vacib, mendub gibi farklı taatlerimiz var. Şu halde, nezredilmişse, taate giren bütün fiiller farz, vacib, mendub ayırımı yapılmaksızın yerine getirilecektir. Sözgelimi farzlarla ilgili bir vakit tayini yapılsa "ilk vaktinde kılacağım" gibi, buna da uyması vacib olur. Alimler, malî veya bedenî müstehab amellerle ilgili bir nezrin, o amelleri vacibe çevireceğini söylerler. Çünkü, hadis taate giren amellerde nezre uyulması hususunda pek açıktır, te'vile gitmeye gerek yok.

Keza masiyete giren ameller nezredilmişse bunun yerine getirilmemesi emri de hadiste açıktır. Alimler, bu ikinci durumda, bir noktayı münakaşa etmişlerdir. Masiyete nezreden kimse, bu nezrini yerine getirmeyecek, ama bu durumda kendisine yemin kefareti gerekecek mi gerekmeyecek mi? Bu hususta iki görüş ileri sürülmüştür:

* Cumhura göre kefaret gerekmez.

* Bazı alimlere göre kefaret gerekir. Ahmed, Sevrî, İshak, Şafiîlerden bazıları ve Hanefîler böyle hükmetmiştir. Tirmizî, Ashab'ın da bu iki görüşte ihtilaf ettiğini kaydeder.

Ulema, masiyete nezretmenin haram olduğunda ittifak eder. İhtilaf edilen husus, böyle bir yemin durumunda kefaret vacib mi değil mi noktasındadır. Hz. Aişe'nin bir rivayetine göre "Masiyette nezir yoktur; bunun kefareti yemin kefaretidir" buyrulmuştur. "Kefaret gerekir" diyenler bunu esas almıştır, ancak hadisin illetli olduğu söylenmiştir.

2- Hadiste, yapılması mübah olan bir şeyle ilgili nezir hakkında bir şey söylenmemiştir. Bunu cevaplarken, alimlerden bazılarının, ibadetleri farz-ı ayn, farz-ı kifaye olarak ikiye ayırdıklarını bilmede fayda var. Farz-ı ayn olan bu ibadetin yapılması üzerine nezir, nezir sayılmaz, zaten yapmakla mükellef. Ama onunla ilgili bir sıfat üzerine nezir mümkün: İlk vaktinde kılmak gibi. Bu takdirde îfa etmesi gerekir. Farz-ı kifaye üzerine yapılan nezir yerine getirilir. Cihad gibi mendub ibadet için yapılan nezir de yerine getirilmelidir. İbadet sayılmayan mendublar için yapılan nezirler de böyledir. Cumhura göre yerine getirilmelidir; hasta ziyareti gibi.[150]

*** NAMAZLA İLGİLİ NEZİR**

5730-1- عن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُما:]أنَّ امْرَأةً اشْتَكَتْ شَكْوى، فَقَالَتْ: إنْ شَفَانِي اللهُ تَعالي ‘خْرُجَنَّ وَ‘صَلِّيَنَّ في بَيْتِ الْمَقْدِسِ. فَبَرَأتْ فَتَجَهَّزَتْ لِلْخُروجِ، فَجَاءَتْ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها تُسَلِّمُ عَلَيْهَا، فأخْبَرَتْهَا بذلِكَ، فَقالَتْ لَهَا: اِجْلِسِي فَكُلِي مِمَّا صَنَعْتِ وَصَلِّي في مَسْجِدِ الرَّسُولِ # فإنِّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ: صَةٌ فيهِ أفْضَلُ مِنْ ألْفِ صَةٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَسَاجِدِ إّ مَسْجِدَ الْكَعْبَةِ[. أخرجه مسلم .

1. (5730)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın hastalanmıştı. Şöyle bir nezirde bulundu: "Allah Teala hazretleri bana şifa verirse, buradan gidip Mescid-i Aksa'da namaz kılacağım." Sonra kadın iyileşmişti. Hemen yol hazırlığı yaptı. Hz. meymune (radıyallahu anhâ)'ye geldi, selam verip kararını anlattı. Meymune, kadına:

"Hele otur, hazırladığını (burada) ye, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidinde namaz kıl. Zira ben Onun şöyle söylediğini işittim:

"Şu mescidimde kılınan bir namaz, Ka'be Mescidi hariç bütün mescidlerde kılınan bir namazdan daha hayırlıdır." [Müslim, Hacc 510, (1396).][151]

5731-2- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَامَ رَجُلٌ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إنِّي نَذَرْتُ للهِ عَزَّ وَجَلَّ إنْ فَتَحَ

عَلَيْكَ مَكّةَ أنْ أصَلِّىَ رَكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَقَال: صَلِّ ههُنَا. ثُمَّ أعَادَ عَلَيْهِ فَقَالَ: صَلِّ ههُنَا. ثُمَّ أعَادَ عَلَيْهِ فَقَالَ: فَشَأنُكَ إذاً[. أخرجه أبو داود .

2. (5731)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Fetih günü bir adam kalkıp: "Ey Allah'ın Resulü dedi. Ben aziz ve celil olan Allah'a nezirde bulundum ve dedim ki: "Eğer Mekke'nin fethini sana müyesser ederse, Beytu'l-Makdis'te iki rekat namaz kılacağım." Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama:

"Sen şurada kıl!" cevabında bulundu. Adam talebini tekrar etti.

"Sen şurada kıl!" buyurdu. Adam bir kere daha tekrar edince:

"Öyleyse sen bilirsin" buyurdular." [Ebu Davud, Eyman 24, (3305).][152]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, yer tayin edilerek yapılan nezirlerde, nezrin yerine getirilmesi için o yerin aranmasının şart olmadığını göstermektedir. Namaz, sadaka veya benzeri bir başka şeyi şu veya bu yerde yerine getirmek için nezirde bulunan kimse, bu nezrini bulunduğu yerde veya bir başka yerde de îfa etse nezri yerine gelmiş olur.

Ancak, nezredilen yer, nezredenin bulunduğu yerden daha faziletli ise, oraya gitmek gerekir. Nezredilen yer, nezredenin bulunduğu yerle kıymet itibariyle eşitse veya dûnunda ise o zaman bulunduğu yerde nezrini yerine getirebilir. Önceki hadis bu meselede daha sarihtir. Hadislerde sadece üç mescidin faziletinden bahsedilmiştir: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî, Mescid-i Aksa. Bunun dışındaki mescidler kıymet itibariyle eşit sayılırlar.[153]

*** ORUÇLA İLGİLİ NEZİR**

-5732 -1- عن حكيم بن أبي حرة ا'سلمي:]أنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا يَقُولُ: أفِي رجُلٍ نَذَرَ أنْ يَأتِيَ عَلَيْهِ يَوْمٌ سَمَّاهُ أَّ صَامَهُ. فَوَافَقَ يَوْمَ أضْحَى أوْ فِطْرٍ فَقَالَ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. لَمْ يَكُنْ يَصُومُ يَوْمَ أضْحَى وَ فِطْرٍ وَ يَرَى صِيَامَهُمَا، فأعَادَ عَلَيْهِ، فَقَال: أمَرَ

النَّبِيُّ # بِوَفَاءِ النَّذْرِ وَنَهى عَنْ صِيَامِ يَوْمِ الْعِيدَيْنِ، فأعَادَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَزِدْ عَلى هذَا[. أخرجه الشيخان .

1. (5732)- Hakim İbnu Ebi Hürre el-Eslemî'nin anlattığına göre "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in -önceden belirttiği bir günde oruç tutmaya nezreden bir kimsenin, nezrettiği o günü, Kurban veya Ramazan bayramlarına rastladığı takdirde, nezrini yerine getirip getirmeyeceği hususunda- şöyle dediğini işitmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'da sizin için güzel örnek vardır. O, ne Kurban ne de Ramazan bayramlarında oruç tutmamıştır. Üstelik o günlerde oruç tutmayı uygun da

görmemiştir." Soru sahibi sorusunu tekrar edince İbnu Ömer: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) nezre uymayı emretmiştir, iki bayram gününde oruç tutmayı da nehyetmiştir" demiştir. Soru sahibi sorusunu yine tekrar edince eski cevabına ilavede bulunmamıştır." [Buharî, Eyman 32, Savm 67 ; Müslim, Siyam 142, (1139).][154]

AÇIKLAMA:

Hadis, Buhârî'nin bir rivayetinde daha vazıh gelmiştir: "Ziyad İbnu Cübeyr der ki: "Ben İbnu Ömer'in yanında idim. Bir adam gelip sordu: "Ben, yaşadığım müddetçe her salı -veya çarşamba günü oruç tutmaya nezretmiştim. Bu günüm Kurban Bayramı'na rastladı ne yapayım?" İbnu Ömer: "Allah Teala hazretleri nezirlerimize sadık olmamızı emretmiştir, diğer taraftan Kurban Bayramı'nda oruç tutmaktan nehyedildik" diye cevap verdi. Adam (cevabı vazıh bulmayarak) sorusunu tekrar etti. İbnu Ömer ilave yapmaksızın cevabını tekrar etti."

Anlaşılacağı üzere soru sahibi oruç tutmak üzere nezrettiği gün oruç tutmanın yasaklanmış olduğu bayramlara rastlarsa ne yapacağını sormaktadır. Oruç tutmak caiz mi? Değilse bilahare bedelini tutacak mı, yoksa kefaret mi ödeyecek?

Ulema böyle bir kimsenin o günlerde oruç tutmayacağı hususunda icma etmiştir. Kurban veya Ramazan bayramlarında ne nafile, ne kaza ne de nezir orucu tutulamaz. Cumhura göre, o günlerde oruç tutmaya nezretse, bu nezri muteber bir nezir olmaz. Hanbelîlerin bir görüşüne göre kazası vacib olur. Ebu Hanife: "O gün oruç tutacak olsa nezrinden düşer" der.

İbnu Ömer'in cevabı farklı yorumlara bâis olmuştrur, teferruata girmeyeceğiz. Böyle bir durumda, o gün oruç tutmayıp bir başka gün kaza edilmesi esastır.[155]

5733-2- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]بَيْنَا رَسُولُ اللهِ # يَخْطُبُ إذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ في الشَّمْسِ، فَسَأَلَ عَنْهُ، فَقَالُوا: هذَا أبُو إسْرَائِيلَ نَذَرَ أنْ يَقُومَ في الشَّمْسِ وَيَصُومَ وَ يُفْطِرَ وَ يَسْتَظِلَّ وَ يَتَكَلَّمَ. فَقَالَ: مُرُوهُ فَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ[. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود .

2. (5733)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hutbe verirken, güneşte ayakta duran bir adam gördü. Bunun niye orada durduğunu sordu.

"Bu Ebu İsrail'dir, güneşte durarak oruç tutmaya, yiyip içmemeye, gölgede oturmamaya ve konuşmamaya nezretmiştir!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona söyleyin! gölgelensin ve konuşsun, ancak orucunu tamamlasın" buyurdular." [Buharî, Eyman 31, Muvatta, Eyman 6, 2, 475); Ebu Davud, Eyman 23, (3300).][156]

AÇIKLAMA:

Hadiste, şeriatın ibadet olarak talep etmediği meşakkatleri kendi nefsine çektirmeyi şart koşarak nezirde bulunmanın meşru olmadığı ifade edilmektedir. Şarihler: "Bu hadiste, insana eziyet veren yalın ayak yürümek, güneşte oturmak gibi Kur'an ve sünnette meşruluğuna dair beyan gelmemiş olan davranışların ibadet sayılmayacağına, bunlarla yapılan nezrin makbul addedilmeyeceğine delil vardır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Ebu İsrail'e nezrinin meşru olan kısmını yani orucunu tamamlamayı söylerken, diğer manasız eziyetlere son vermesini emretmiştir" der.

Kurtubî'ye göre, "Bu Ebu İsrail kıssasında, "masiyet veya takatinin yetmeyeceği bir şey nezreden kimseye kefaret gerekmez" diyen cumhura en büyük delil mevcuttur."

Hattâbî de şunu söyler: "Ebu İsrail'in nezrinde iki unsur var: "Biri taat, diğeri masiyet, Resulullah bundan taat olanın -ki bu oruçtur- yerine getirilmesini, güneşte durmak, konuşmamak, gölgelenmemek gibi taat olmayan hususların terkini emretti. Vücuda eziyet veren bu davranışlarda Allah'a yakınlık yoktur. Dinimiz, bu ümmetten, daha önceki ümmetlere teklif edilen bu çeşit meşakkatleri (ağlal) kaldırmıştır. Böylece, onlarda yapılan nezir masiyete dönüşür. Öyle ise, buna uymak gerekmediği gibi, terki sebebiyle kefaret de gerekmez."

Aynî, "hadiste, mübah veya zikrullaha sükut etmenin taat olmadığına delil var" der.

Bazı şarihler, bu hadiste cahil mutasavvıfların nefsin tezkiye vasıtası diye ihdas ettikleri Kur'an ve hadiste rastlanmayan meşakkatli meşguliyetlerin batıl olduğuna delil çıkarmışlardır.[157]

5734 -3- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما:]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إنّي نَذَرْتُ في الْجَاهِلِيَّةِ أنْ أعْتَكِفَ يَوْماً. وفي رواية: لَيْلَةً في الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ قَالَ: أوْفِ بِنَذْرِكَ[. أخرجه الخمسة .

3. (5734)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) (bir gün) dedi ki:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben cahiliye devrinde bir gün itikaf yapmayı nezretmiştim. -Bir rivayette Mescid-i Haram'da bir gece denmiştir.- [Bunu îfa etmem gerekir mi?]" Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Nezrini yerine getir!" buyurdular." [Buharî, İ'tikaf 5, 15, 16, Humus 19, Megazî 54, Eyman 29; Müslim, Eyman 27, (1656); Ebu Davud, Eyman 32, (3325); Tirmizî, Eyman 11, (1539); Nesâî, Eyman 36, (7, 21 22).][158]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kâfirken nezirde bulunan bir kimse Müslüman olduğu takdirde o nezrin gereğini yerine getirmesinin şart olduğunu ifade eder. Bazı Şafiî alimleri bu görüştedir. Ancak Hanefî, Malikî alimler ve Şafiîlerin cumhuru "Kâfirin nezri mün'akid değildir. Dolayısıyla kâfirken yapılan nezre uymak vacib değildir" demiştir. Bu görüşte olanlar, sadedinde olduğumuz hadisi: "Resulullah Hz. Ömer'e bir vecibe olarak değil, istihbab olarak "nezrini îfa et" demiştir" diye

te'vil etmişlerdir.[159]

*** HACCLA İLGİLİ NEZİR**

-5735 -1- عن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]نَذَرَتْ أُخْتِي أنْ تَمْشِيَ الى بَيْتِ اللهِ الْحَرَامِ حَافِيَةً، فَأمَرَتْنِي أنْ أسْتَفْتِيَ لَهَا رَسُولَ اللهِ # فَقَالَ: لِتَمْشِ وَلْتَرْكَبْ[. أخرجه الخمسة.

1. (5735)- Ukbe İbnu Amir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kızkardeşim, Beytullah'a yalın ayak yürüyerek gitmeye nezretmişti. Bu hususta Resulullah'a sormamı talep etti. Ben de sordum. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Yürüsün ve binsin!" buyurdular." [Buhârî, Cezâu's-Sayd 27; Müslim, Nezr 11, (1644); Ebu Davud, Eyman 23, (3293, 3294, 3299); Nesâî, Eyman 32, (7, 19).][160]

-5736 -2- وزاد في رواية للترمذي:]حَافِيَةً غَيْرَ مُخْتَمِرَةٍ. فقَالَ: مُرُوهَا فَلْتَخْتَمِرْ وَلْتَرْكَبْ وَلْتَصُمْ ثَثَةَ أيّامٍ[.

2. (5736)- Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade vardır: "...ayağı çıplak ve başı da örtüsüz olarak Resulullah: "[Allah, kızkardeşinin meşakkati sebebiyle bir şey yapacak değildir.] Ona emredin, başını örtsün, hayvanına binsin, (kefaret olarak) üç gün oruç tutsun" buyurdu." [Tirmizî, Nüzûr 16, (1544).][161]

-5737 -3- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما:]أنَّ أُخْتَ عُقْبَةَ نَذَرَتِ الْحَجَّ مَاشِيَةً، وَذَكَرَ عُقْبَةُ لِرَسُولِ اللهِ # أنَّهَا َ تُطِيقُ ذلِكَ. فَقَالَ #: إنَّ اللّهَ لَغَنِيٌّ عَنْ مَشْيِ أُخْتِكَ، فَلْتَرْكَبْ، وَلْتُهْدِ بَدَنَةً[. وفي رواية: »إنَّ اللّهَ َ يَصْنَعُ بِمَشْيِ أُخْتِكَ الى الْبَيْتِ شَيْئاً«. أخرجه أبو داود .

3. (5737)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ukbe'nin kızkardeşi, yürüyerek hacc yapmaya nezretmişti. Ukbe onun bu işi yaya olarak yapamayacağını Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söyledi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah, kızkardeşinin yayan yürümesinden müstağnidir. Binsin ve bir deve kurban etsin!" buyurdular."

Bir rivayette: "Allah, kızkardeşinin Beytullah'a yayan yürümesi sebebiyle bir şey yapacak değildir" buyrulmuştur. [Ebu Davud, Eyman 23, (3295, 3296, 3297).][162]

-5738 -4- وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]رَأى رَسُولُ اللهِ # شَيْخاً يُهَادِي بَيْنَ ابْنَيْهِ. فَقَالَ: مَا بَالُ هذَا؟ قَالُوا: نَذَرَ أنْ يَمْشِيَ.

فَقَالَ: إنَّ اللّهَ عَنْ تَعْذِيبِ هـذَا نَفْسَهُ لَغَنِيٌّ، وَأمَرَهُ أنْ يَرْكَبَ[. أخرجه الخمسة.»يُهَادِي بين ابنَيهِ« أي يمشي بينهما متكئاً عليهما من ضعفه .

4. (5738)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), iki oğlunun omuzlarına ardılmış olarak yürümekte olan bir ihtiyar görmüştü.

"Bunun derdi ne de böyle yürüyor" diye sordu.

"Yürümeye nezretmiş!" dediler.

"Şurası muhakkak ki, Allah bu bîçarenin kendine eziyet etmesinden müstağnidir" buyurdular ve hayvanına binmesini emrettiler." [Buhârî, Eyman 31, Sayd 27; Müslim, Nüzur 9, (1642); Ebu Davud, Eyman 23, (3301); Tirmizî, Nüzûr 9, (1537); Nesâî, Eyman 42, (7, 30).][163]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler de, ayet ve hadiste zikri geçmeyip nefse meşakkat veren davranışların ibadet sayılmayacağını, dolayısıyla nezirde bunlara yer verilmemesi gerektiğini te'yid etmektedir.

2- Birinci rivayette görüldüğü üzere, Ukbe'nin kızkardeşi, Mescid-i Haram'a yapacağı ziyarette yayan yürümesi veya binekli olması hususunda serbest bırakılmıştır. Yaya gidebilenin yayan gitmesi efdal addedilmiş olmaktadır. Ama Enes'ten gelen dördüncü rivayette soru sahibinin yaşlı olduğu tasrih edilir. Aleyhissalâtu vesselâm bu zatın binerek ziyaret yapmasını cezmen söylemiş, yaya gitme muhayyerliği tanımamıştır. Çünkü, yaşlılığı sebebiyle yayan yolculuk yapmaya tahammülü yoktur.

3- Üç gün oruç emredilmesi, nezri, söylediği şekil üzere yapamamış olmanın kefaretidir. Dolayısıyla nezri bir nevi yemin kabul edilmiş, yerine getirilemeyen yemin için yapıldığı üzere, üç gün oruçla kefaret ödenmiş olmaktadır. Aliyyü'l-Kârî, "yemin kefaretinin öncelikle yapılması gereken diğer şartlarını yapmaktan âciz olduğu takdirde son şart olarak üç gün oruç tutar" der. Çünkü, yemin kefareti şöyledir:

1) Gücü yeten, bir köle azad eder.

2) Bunu yapamayan, on fakiri sabah ve akşam olmak üzere doyurur.

3) Veya on fakire orta halde birer parça elbise giydirir.

4) Bu zikredilen üç şeyden birini yapamayan kimse üç gün muttasıl oruç tutar. Yemin kefareti ayet-i kerime ile sabittir (Maide 89).

4- Üçüncü hadiste, haccı yayan yapmaya nezrettiği halde yaya yapamayacak durumda olan Ukbe İbnu Amir'in kızkardeşi için verilen "binerek yapma ve bir deve kesme" hükmü hususunda ulema ihtilaf etmiştir. el-Kâdı şu açıklamayı sunar: "Haccda yürümek, Allah'a yakınlık vesilelerinden biri olduğu için bu husustaki nezre uyması vacib olmuş; bu, aciz olmadıkça terki caiz olmayan diğer amellere dahil olmuştur. Bunun terki fidyeyi gerektirir. Fidye için asgarî koyun kesilir. Devenin kesilmesi vacib değil, mendubtur. Dolayısıyla hadiste devenin zikri nedbe hamledilmiştir. Mamafih Hz. Ali

başta olmak üzere bazı alimler deve kesmenin vacib olduğunu söylemiştir. Resulullah'ın bu emrini istihbaba hamledip "bir şey gerekmez" diyenin olduğunu da kaydedelim."[164]

*** MALLA İLGİLİ NEZİR**

5739-1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها أنها قالت:]مَنْ قَالَ مَالِي في رِتَاجِ الْكَعْبَةِ فإنَّهَا كَفَّارَةُ يَمِينٍ، وَمَنْ عَيَّنَ مَالَهُ صَدَقَــةً لَزِمَـهُ إخْرَاجـهُ وَلَــوْ كَـانَ أكْــثَرَ مِنَ الْثُّلُـثِ[. إخرجـه مالــك الى قولـه: كفـارة يمين، وأخرجـه بطـوله رزين.»الرِّتَاجُ« الباب، وأراد به الكعبة .

1. (5739)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Kim "malım Ka'be yolunda feda olsun!" diye nezrederse, ona yemin kefareti gerekir. Kim de bağışlayacağı malı tayin edip belirlerse, o malı çıkarması gerekir, hatta bu mal üçte bir den fazla bile olsa."

Bu hadisin "...yemin kefareti gerektirir" ibaresine kadar olan kısmını, Muvatta'da İmam Malik tahric etmiştir. Geri kalan kısmını ise Rezin tahric etmiştir. [Muvatta, Nüzûr 17, (2, 481).][165]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Muvatta'daki aslından da anlaşılacağı üzere, Hz. Aişe'ye bir adam hakkında sual edilir. Bu adam herhangi bir miktar tayin etmeden "malım Ka'beye sadaka olsun" demiştir. Bu ifade bütün malının bağış olmasını gerektiren bir nezirdir. Hz. Aişe "Bu, hakiki manada bir nezir sayılmamalı" kanaatindedir. Çünkü, bu durumda malsız kalacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi kişi, takatını aşan nezirde bulunduğu takdirde, onun sözüne kefaret-i yemin uygulanmıştır.

Rivayeti kaydeden İmam Malik, bu meselede başka görüştedir: "O kimse malının üçte birini tasadduk eder." Zührî ve İbnu'l-Müseyyeb de bu görüştedir. Bunlar, müteakiben kaydedilecek olan malını tasadduk etmeyi Resulullah'a teklif etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üçte birini kabul etti.

* İmam Şafii ve Ahmed: "Adama yemin kefareti gerekir" demişlerdir.

* Ebu Hanife: "Adam malının tamamını çıkarır, kendisine, avret yerini örtecek ve ayakta kalmasını sağlayacak miktar bırakılır" demiştir.[166]

5740-2- وعن مالك:]أنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ قَالَ: كُل مَالِي صَدَقَـة في سَبِيلِ اللهِ تَعالى، فقَالَ: يَجْعَلُ ثُلُثَهُ ‘نَّ رَسُولَ اللهِ # أمَرَ أبَا لُبَابَـةَ رَضِـيَ اللهُ عَنه حِينَ قَالَ: أهْجُرُ دَارَ قَوْمِـي الّتِي أصَـبْتُ فِيهَا الـذّنْبَ وَأُجَاوِرُكَ وَأنْخَلِعُ مِنْ مَالِي صَدَقَةً الى اللهِ والى رَسُولِهِ؟ فقَالَ: يُجْزِيكَ مِنْ ذلِكَ الثُّلُثُ[.

2. (5740)- İmam Malik'ten rivayete göre, kendisine, "malım Allah yolunda sadakadır" diyen kimse hakkında sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Üçte birini sadaka yapar. Zira, Aleyhissalâtu vesselâm, Ebu Lübabe (radıyallahu anh): "Günah işlemiş bulunduğum kavmimin yurdunu terkedip, sana mücavir olacağım. Malımı da Allah ve Resulü'ne tasadduk edeceğim" dediği vakit: "Bu maldan üçte birinin bağışı sana kifayet eder" demişti." [Muvatta, Nüzûr 16, (2, 481).][167]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de kısmen geçtiği üzere, malının tamamını Allah yolunda bağışladığını söyleyen kimseye tatbik edilecek hüküm alimler arasında ihtilaflı olmuştur. Sadedinde olduğumuz rivayette, İmam Malik'in, Ebu Lübabe (radıyallahu anh) ile ilgili Nebevî tatbikatı esas aldığını görmekteyiz. Ebu Lübabe'nin affi hususunda, kaynaklarımız iki sebep kaydeder. Bu, ya onun, Tebük Seferi'ne katılmayışından üzülerek hakkında af gelinceye kadar mescidin direğine zincirlerle bağlaması sonucu idi, ya da Hendek Gazvesi sırasındaki ihanetleri sebebiyle Resulullah'ın cezalandırmaya hazırlandığı Benî Kureyza'ya maruz kalacakları cezanın mahiyetini işaret etmek suretiyle işlediği ciddî bir hata sonucu kendisini mescidin direğine bağlaması idi. Orada on sekiz gün kadar bağlı kalmıştı. Sadece zaruri ihtiyaç ve namaz zamanlarında zincirini kızı çözüyor, sonra tekrar bağlıyordu. Bu esnada ne yemiş ne de içmişti. Üzerine baygınlık çökmüş, kulakları duymaz olmuştu; gözlerini de kaybetmek üzere idi ki, affını ilan eden ayet nazil oldu (Tevbe 102).[168]

5741-3- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه:]أنَّ إمْرَأةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنِّي نَذَرْتُ أنْ أضْرِبَ عَلى رَأسِكَ بِالدُّفِّ. قَالَ: أوْفِ بِنَذْرِكَ[. أخرجه أبو داود .

3. (5741)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir kadın (gelerek): "Ey Allah'ın Resulü! Ben senin yanıbaşında def çalmaya nezrettim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm.

"Nezrini yerine getir!" buyurdular." [Ebu Davud, Eyman 27, (3315).][169]

5742-4- وزاد رزين:]قَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ! إنِّى نَذَرْتُ إذَا انْصَرَفْتَ مِنْ غَزْوَتِكَ سَالِماً غَانِماً أنْ أضْرِبَ عَلَيْكَ بِالدُّفِّ. قَالَ: إنْ كُنْتِ نَذَرْتِ فأوْفِي بِنَذْرِكِ وَإّ فَ[.

4. (5742)- Rezin şu ziyadeyi kaydetti: "Kadın dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Çıktığın gazveden sağsalim ganimetle dönersen sana (zafer alâmeti olarak) def çalıvereceğim diye nezrettim!"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu talep üzerine: "Eğer nezretti isen haydi nezrini yerine getir, yoksa böyle bir şey yapma!" buyurdular." [Rezin'in ziyadesi İbnu Hibban'ın Sahih'inde geçmektedir

(6, 286-287).][170]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son iki hadisin birincisi Ebu Davud'da mevcuttur. Rezin'in ilavesini ihtiva eden ikinci rivayet İbnu Hibban'ın Sahih'inde mevcuttur. Hatta, oradaki aslında bazı açıklayıcı ziyadeler de mevcuttur: "Abdullah İbnu Büreyde babasından naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazvelerinden birinden dönmüşü. Siyahî bir cariye gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Allah seni salimen geri getirirse yanıbaşında def çalmaya nezrettim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Eğer nezretmişsen haydi yap, değilse yapma!" buyurdu. Kadın:

"Evet ben nezirde bulunmuştum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm oturdu, o da def çaldı."

2- Bu hadislerde def çalmanın cevazı da mevzubahistir. Mesele üzerine, Hattâbî şu açıklamayı kaydeder: "Def çalınması, nezri ilgilendiren taatlardan addedilmemiştir. Bu hususta söylenecek en muvafık söz, onun mübahlardan olduğunu söylemektir. Şurası da unutulmamalı ki, bu def çalma hadisesi Resulullah'ın gazvelerinden birinden salimen dönüşü fırsatında duyulan sevincin izharına muttasıl olması ve bu sevinç izharında küffarın yıldırılmasının ve münafıkların da sindirilmesinin bulunması sebebiyle def çalınması, Allah'a yakınlık vesilelerinden biri olmuştur. İşte aynı sebepledir ki, nikah sırasında da def çalınması müstehab addolunmuştur. Çünkü bunda da hem nikahın izharı ve hem de gizli yapılan zina manasından uzaklaşma var."[171]

5743-5- وعن ثابت بن الضحاك رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللهِ #: إنِّى نَذَرْتُ أنْ أذْبَحَ بِمَكانٍ كذَا وَكذَا، مَكَانٌ يَذْبَحُ فيهِ أهلُ الْجَاهِلِيّةِ. فقَالَ: هَلْ كَانَ بِذلِكَ الْمَكَانِ وَثَنٌ مِنْ أوْثَانِ الْجَاهِلِيّةِ يُعْبَدُ؟ قَالَ: َ. قَالَ: فَهَلْ كَانَ فيهِ عِيدٌ مِنْ أعْيَادِهِمْ؟ قَالَ: َ. قَالَ أوْفِ بِنَذْرِكَ[. أخرجه أبو داود .

5. (5743)- Sabit İbnu'd-Dahhak (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Ben şu şu yerde bir kurban kesmeye nezrettim!" dedi. Zikrettiği yer cahiliye insanlarının kurban kestikleri bir yerdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Orada, kendisine ibadet edilen cahiliye putlarından biri var mı?" diye sordu. Adam:

"Hayır!" deyince:

"Pekiyi orada, onların bayramlarından bir bayram kutlanıyor mu?" diye sordu. Adam yine "hayır!" deyince:

"Öyleyse nezrini yerine getir!" emrettiler." [Ebu Davud, Eyman 27, (3313).][172]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin aslında, nezrin Resulullah'ın sağlığında yapıldığı, kurban kesmek üzere kasdettiği yerin Büvâne (adında, Mekke'nin altlarında Yelemlem'e yakın bir yer) olduğu belirtilir. Keza rivayetin devamında Resulullah Allah'a isyan olan şeylerle, insanoğlunun mülkünde olmayan şeylerde yaptığı nezirlere uymak yoktur" buyurmuştur.

2- Hadiste geçen vesen, kendisine ibadet etmek maksadıyla yapılan cüsseli putlardır. Bunlar madenlerden olabileceği gibi, ağaç, taş gibi başka maddelerden de olur. Bu manada olmak üzere sanem kelimesi de vardır. Bazı alimler "sanem"le cüssesi olmayan, resim şeklindeki tasvirlerin kastedildiğini söylemiştir. Ancak gerek vesen ve gerekse sanemin her iki çeşit put için kullanıldığını, aralarında teradüf bulunduğunu söyleyen alimler de mevcuttur. Adiyy İbnu Hatim'in bir rivayetine göre, Resulullah'ın yanına geldiğinde boynunda altından mamul bir haç vardı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Şu putu boynundan çıkar at!" demiştir. Şu halde vesen, takdis edilen maddî eşya manasında daha umumi bir mana taşımaktadır.

3- Hadisin sonundaki ziyadeyi değerlendiren alimler, mübah şeylerde nezirde bulunmanın caiz olacağını söylemişlerdir. Çünkü, kaydettiğimiz üzere, Aleyhissalâtu vesselâm iki çeşit nezri yasaklamaktadır:

1) Allah'a isyan olan, günah olan şeyler: Şarap içmeye, domuz eti yemeğe, yaksız yere cana kıymaya yapılan nezirler gibi. Hadiste masiyete müteallık nezrin yasaklığı zikredilince mübahlarda yapılacak nezrin sahih olacağı anlaşılır.

2) İnsanın mülkü ve gücü dışında olan şeylere nezretmesi: "Amerika mülkünü tasadduk etmek", "ölüyü diriltmek" gibi.

Bununla birlikte, Resulullah'ın "Kendisiyle Allah'ın rızası talep edilmeyen şeyde nezir yoktur" hadisini göstererek mübahta da nezir olmaz diyeceklere Beyhakî hazretleri, bazı mübah şeylerin Allah'ın rızası kastıyla yapılabileceğine örnek verir: "Kişi der, öğle uykusunu yani kayluleyi, geceleyin kalkıp ibadet yapmak maksadıyla yapabilir, sahur yemeğini, gündüzleyin tutacağı oruca güç kazanmak kasdıyla yiyebilir."[173]

ÜÇÜNCÜ FASIL

MASİYETLE İLGİLİ NEZİR

5744 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #:َ نَذْرَ في مَعْصِيَةٍ، وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ[. أخرجه أصحاب السنن .

1. (5744)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ma'siyette (günan şeylerde) nezir yoktur. Bunun kefâreti de yemin kefâretidir." [Ebu Dâvud, Eymân 23, (3292); Tirmizî, Nüzûr 1, (1524); Nesâî, Eymân 41, (7, 26).][174]

5745 -2- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ الله عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ نَذْرَ إَّ فِيمَا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللهِ تَعالى، وَ يَمِينَ في قَطِيعَةِ رَحِمٍ[. أخرجه أبو داود .

2. (5745)- İbnu Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ancak, kendisiyle Allah Teâla hazretlerinin rızası talep edilen şeylerde nezir vardır. Sıla-ı rahmı koparma üzerine de yemin yoktur." [Ebu Dâvud, Eymân 15, (3273, 3274).][175]

5746 -3- وعن عمران بن حصين رَضِيَ الله عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ نَذْرَ في مَعْصِيةٍ وَ فيمَا َ يَمْلِكُ ابْنُ آدمَ[. أخرجه النسائي .

3. (5746)- İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ne bir masiyette ne de insanoğlunun malik olmadığı bir şeyde nezir yoktur." [Nesâî, Eymân 14, (7, 28); Müslim, Nezr 8, (1641); Ebu Dâvud, Eymân 28, (3316).][176]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadiste geçen hususlar önceki fasıllarda da geçtiği için burada teferruatlı açıklamaya girmeyeceğiz. Özetlemek gerekirse, bu rivayetlerde şu üç nokta belirtilmektedir:

1) Allah'a isyana götüren, dinen günah addedilen bir işi yapmak için nezreden kimse bunu yerine getirmeyecektir: "Şu işim olursa şarap içeceğim!" demek buna bir örnektir.

2) Kişinin elinde olmayan, mâliki bulunmadığı bir şey üzerine nezirde bulunması halinde o nezrin icrası yoktur. Mesela "Hastalığımdan şifa bulunca falancanın kölesini azad edeceğim" demesi gibi. Köle azadı ibadet ise de, azad edeceği köle kendinin olmadığı için böyle bir nezir muteber bir nezir değildir, uygulanmaz. Ama adam "...bir köle azad edeceğim" deseydi, o an için kendisi bir köleye malik olmasa da, bu onun üzerine borç olurdu, nezrini icra ederdi.

3) Bu söylenen iki gruba giren nezirler, bir nevi yemin sayılmıştır. Bu sebeple, böylesi bir nezirde bulunan kimseye yeminini yerine getirmeyerek hanis olan kimselere terettüp eden kefâret gerekmektedir. Bu hususu 5738 numaralı hadisin açıklamasında kaydettik.

4) Yukarda kaydedilen İbnu Amr İbni'l-Âs rivayetinde, nezirlerin, kendisiyle Allah rızası talep

edilebilecek şeyler üzerine olabileceği ifade edilmiştir. Bununla ilgili açıklamayı da az yukarıda (5743 numaralı hadisin açıklamasında) kaydettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.[177]

5747 -4- وعن يحيى بن سعيد قال:]سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمّدٍ يَقُولُ: أتَتِ امْرَأةٌ الى ابْن عَبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَقَالَتْ: إنّي نَذَرْتُ أنْ أنْحرَ ابْنِي؟ قَالَ: َ تَنْحَرِي ابْنَكِ، وَكَفّرِي عَنْ يَمِينِكِ. فَقَالَ شَيْخٌ: كَيْفَ يَكُونُ فِي هذَا كَفَّارَةٌ؟ فَقَالَ ابْنُ عَبّاسٍ: إنَّ اللّه تَعالى قَالَ: وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ. ثُمَّ جَعَلَ فيهِ مِنَ الْكَفَّارَةِ مَا رَأيْتَ[. أخرجه مالك .

4. (5747)- Yahya İbnu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kasım İbnu Muhammed'in şöyle söylediğini işittim: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a bir kadın gelip:

"Ben oğlumu kurban etmeye nezrettim! (Ne dersin?)" dedi. İbnu Abbâs ona:

"Oğlunu kesme, yeminine karşı keffârette bulun!" diye cevap verdi. Bu cevap karşısında orada bulunan yaşlı bir zat:

"Bu nezirde nasıl keffâret olur?" dedi. İbnu Abbâs açıkladı:

"Allah Teâla hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de: "Hanımlarına zıhâr yapanlarınız bilsin ki, bu sözleriyle hanımları onların anneleri olmuş olmaz. Gerçekten onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar..." (Mücâdele 2) buyurmuş, sonra da gördüğün gibi, bu zıharda bulunanlara keffâret takdir etmiştir." [Muvatta, Nüzûr 7, (2, 476).][178]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) çocuğunu boğazlamaya nezreden kadına yemin keffâretinde bulunma fetvasını verince, yanında bulunan bir zat bu fetvayı muvafik bulmayarak itiraz eder ve "Böyle bir nezre nasıl yemin keffareti gerekir?" demek ister. İtiraz, bunun masiyet için yapılan bir nezir olmasından ileri gelmiştir. Çünkü bazı rivayetlerde masiyet için yapılan nezrin muteber olmayacağı belirtilmiştir.

İbnu Abbas ise, Kur'an-ı Kerim'den örnek veriyor: "Ayet, "zıhar"ı (yani kişinin hanımını annesine, bacısına benzeterek, kendine haram kılması) önce "çirkin ve asılsız bir söz" olarak tavsif ettiği halde devamında: "Hanımlara zıhar yaptıktan sonra söylediklerinden vazgeçenler, onlarla temasta bulunmadan önce bir köle veya cariye azad etsinler" buyurarak, ceza tesbit etmiştir." İbnu Abbâs: "Öyleyse hadiste masiyet üzere yapılan nezir bâtıl ilan edilse de, buna yemin keffâreti gerekmektedir" demiş olmaktadır.

İbnu Abdilberr, "Zıharın bir yemin olmayışından hareketle bu meselede, zıhar keffaretine itibar edilmesinin bir manası yoktur" diyerek yaşlı adamın tirazına izah sadedinde İbnu Abbas'ın başvurduğu mukayeseyi zayıf bulduğunu söylemiştir. Nitekim masiyet üzerine yapılan nezirle ilgili merfu rivayetler gelmiştir. Bazıları geçti:[179]

5748-5- وعن محمد بن المنتشر:]أنَّ رَجُ نَـذَرَ أنْ يَنْحَرَ نَفْسَهُ إنْ أنْجَاهُ اللهُ مِنْ عَـدُوّهِ. فَسَألَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِـيَ اللهُ عَنهما، فَقَالَ: سَلْ مَسْرُوقاً خَادِمَهُ، فَسَألَهُ فقَالَ: َ تَنْحَرْ نَفْسَكَ، فإنَّكَ إنْ كُنْتَ مُؤْمِناً قَتَلْتَ نَفْساً مُؤْمِنَةً، وإنْ كُنْتَ كَافِراً تَعَجَّلْتَ الى النَّارِ، وَاشْتَرِ كَبْشاً

فأذْبَحْهُ لِلْمُسْلِمِينَ، فإنَّ إسْحَاقَ عَلَيْهِ السَّمُ خَيْرٌ مِنْكَ، وَفُـدِي بِكَبْشٍ. فأخْبَرَ ابْنَ عَبّاسٍ رَضِـيَ اللهُ عَنهُمَا. فقَالَ: هكذَا أرَدْتُ أنْ أُفْتِيَكَ[. أخرجه رزين .

5. (5748)- Muhammed İbnu Münteşir anlatıyor: "Bir adam, Allah, düşmanından kurtardığı takdirde kendisini kurban etmeye nezretmişti. Durumu gelip İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a sordu. O da, hizmetçisi Mesruk'a sormasını söyledi. Adam ona sorunca, Mesruk:

"Sen kendini kurban etme. Çünkü, eğer mü'min biriysen, mü'min bir canı öldürmüş olacaksın; yok eğer kâfirsen, cehenneme gitmede acelecilik etmiş olacaksın. En iyisi, bir koç satın al, bunu Müslümanlar için kes. Çünkü İshak aleyhisselâm senden daha hayırlıdır. O bir koç ile fidyelendi" diye cevap verdi. Adam bu cevabı İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)' a haber verdi. Bunun üzerine:

"Sana, ben de böyle fetva vermeyi düşünmüştüm!" dedi" [Rezin tahric etmiştir.][180]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz kişinin intihar etmesini yasaklamış, haram ilan etmiştir. Bu haramı hiçbir şey meşrulaştıramaz. Ancak Allah yolunda cihad makbuldür. Allah'ın meşru kıldığı maksadların tahakkuku için ölmenin muhakkak olduğu durumları göze almak intihar sayılmaz. Ama, kişinin kendisini Allah yolunda kurban etmek istemesi, meşru değildir. Böyle bir nezirde bulunmuş ise, bunu kurban keserek telafi edebilecektir. Sadedinde olduğmuz rivayette İbnu Abbas bunu Hz. İbrahim'in oğlu İshak ile delillendirir. Bilindiği gibi, Hz. İbrahim oğlunu Allah için kurban etmeyi nezrettiği zaman tam boğazlama anında Cenab-ı Hak, Hz. İbrahim'in oğluna fidye olarak bir koç göndermiş, oğlan yerine koç kurban edilmiştir.

2- Hz. İbrahim aleyhisselam'la ilgili bu kıssada Hz. İbrahim'in kurban etmeye kalktığı oğlu Hz. İsmail bilindiği halde, burada Hz. İshak'ın zikri geçmektedir. Bu mesele esas itibariyle Yahudilerle Müslümanlar arasında bir ihtilaf konusudur. Onlar, kendilerini Hz. İshak'tan gelme bildikleri için, Allah için kurban edilmek üzere yatırılmış olduktan sonra, Allah tarafından koçla fidyelenme şerefinin kendi cedlerine ait olduğunu söylemek gayesiyle, onun Hz. İshak olduğunu iddia ederler. İslam alimleri,daha mevsuk rivayetlere ve -daha önce açıklandığı üzere- başka delillere de dayanarak, kurban namzedinin Hz. İsmail olduğuna hükmeder. Bu bahis daha önce işlendi.[181]

5749-6- وعن عقبـة بن عامر رَضِـيَ اللهُ عَنـه:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: كَفّارَةُ النّذْرِ إذَا لَمْ يُسَمِّ شَـيْئاً كَفّارَةُ يَمِينٍ[.

أخرجه الخمسة إ البخاري .

6. (5749)- Ukbe İbnu Amir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhisselâtu vesselâm) buyurmuştur ki:

"Nezir keffâreti, başka bir şey zikredilmemişse yemin keffâretidir." [Müslim, Nüzûr 13, (1645); Ebu Dâvud, Eymân 31, (3323); Tirmizî, Nüzûr 4, (1528).][182]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen nezir şöyle olur: "...Allah için üzerime nezir olsun." dikkat edince, böyle bir nezirde kişi, neyi yapmaya azmettiğini zikretmemiştir. Şu halde, hadis, böylesi bir nezir için ödenmesi gereken keffâretin "yemin keffâreti" olmasına hükmetmektedir.

Nevevî der ki: "Ulemâ burada kastedilen şey hususunda ihtilaf etmiştir. Şâfiîlerin cumhuru bunu nezr-i lecâc'a hamletmiştir. Nezr-i lecâc, inad ve ısrar nezri demektir. Kişi, mesela "Zeyd" kelimesini kullanmak istemez de: "Eğer ağzımdan "Zeyd" çıkarsa Allah için haccetmek üzerime borç olsun" der. İşte bu çeşit nezre nezr-i lecac denmiştir. Bu kimse, bilahare "Zeyd" kelimesini sarfedecek olursa yemin keffareti ödemekle, söylediğini yapma arasında muhayyerdir. Şafiî mezhebinde esas olan hüküm budur. İmam Malik ve birçokları bu nezr-i lecâcı mutlak üzere hamletmiş ve sanki "Üzerime nezir olsun" şeklinde yapılan mutlak nezre benzetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve birkısım Şâfiî'ler de bunu, "içki içmeye" nezretmiş olan kimsenin yaptığı nezr-i masiyete hamletmiştir. Ashab-ı Hadis fakihlerinden bir cemaat de, bu nezr-i lecâcı nezir çeşitlerinin hepsine hamledip, "Bu nezri yapan kimse, nezrin bütün çeşitlerinde, kendine yüklediği şeyi yapmakla yemin keffâreti îfa etme arasında muhayyerdir" demişlerdir."

İmam-ı Azam'ın bu meseledeki son görüşüne göre, bir kimse nezrini, olmasını istemediği bir şarta bağlamışsa, ona bir yemin keffâreti kâfidir. Ancak nezrettiği şeyi yapmakla dahi borcunu ödemiş olur. Sözgelimi "Falan kimse ile konuşursam bir yıl oruç tutmak borcum olsun" diye nezreden kimse o şahısla konuşacak olsa, dilerse bir yemin keffareti verir, dilerse bir yıl oruç tutar. Fakat olmasını dilediği bir şarta bağladı ve meselâ: "Hastam iyileşirse bir yıl oruç tutmak bana borç olsun" dedi ise, mutlaka nezrini tutması gerekir. İmam Muhammed de böyle hükmetmiştir. Umumî belva sebebiyle bazı Hanefî fakihleri bu şekilde fetva vermişlerdir.[183]

5750 -7- وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: النَّذْرُ نَذْرَانِ، فَمَنْ كَانَ نَذْرُهُ في طَاعَةِ اللهِ فذلِكَ للهِ، وَفِيهِ الْوَفَاءُ، وَمَنْ كَانَ نَذْرُهُ في مَعْصِيَةِ اللهِ فَذلِكَ لِلْشَّيْطَانِ وَ وَفَاءَ فيهِ، وَيُكَفِّرُهُ بِمَا يُكَفِّرُ الْيَمِينَ[.
أخرجه النسائي .

7. (5750)- İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)

buyurdular ki:

"Nezir iki çeşittir: Kimin nezri Allah'a taatla ilgiliyse bu nezir Allah içindir. Bunda vefa gerekir. Kimin nezri de Allah'a masiyetle ilgili ise işte bu nezir şeytan içindir, bunda vefa yoktur. Böyle bir nezirde bulunan kimse, nezri için, yeminde olduğu gibi keffarette bulunur." [Nesâî, Eymân 41, (7, 28, 29).][184]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste geçen Allah'a taatle ilgili olan nezirle, Allah'a isyanla ilgili olan nezirler hakkında daha önce yeterli açıklama yapılmıştır, burada tekrar etmeyeceğiz (meselâ 5729, 5743. hadislerin açıklamaları görülmelidir.)[185]

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

İslam'ın en ziyade ehemmiyet verdiği hususlardan biri niyettir. Kişinin yaptığı işler niyete göre değer kazanır; Allah nazarında da kul nazarında da bu böyledir. Aynı fiili yapan iki ayrı kişi niyetlerindeki farklılık sebebiyle birbirine zıt karşılık görebilirler. Bu sebeple, gerek Kur'an' da ve bilhassa hadislerde niyetin ehemmiyetine dikkat çeken beyanlar çokça gelmiştir. Şu ayette, insanların niyetlerine göre hesaba çekilecekleri belirtilmiştir: "Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Siz içinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker. (Sonra da ameline ve niyetine göre) dilediğinin günahını bağışlar, dilediğine azab verir. Allah'ın kudreti her şeye yeter" (Bakara 284). Kur'anda niyet kelimesi sarih olarak zikredilmiyor ise de, alimler bazı ayetlerin niyetle ilgili olduğunu göstermişlerdir. Bunlardan biri şu ayettir: "Halbuki onlar, ihlâs ile Allah'a kulluk etmekten.. başka bir şeyle emrolunmamışlardı" (Beyyine 5). Keza, "Nuh'a emrettiği şeyi Allah sizin için de dinin hükümlerinden kıldı ki, onu sana da vahyetmiştik. Aynı şeyi İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da emretmiş ve "Dini dosdoğru muhafaza edin ve onda ayrılığa düşmeyin" buyurmuştuk..." (Şûra 13). Alimler, burada peygamberlere vahyedildiği bildirilen şeyin ibadette ihlâs olduğunu belirtirler. İhlas ise niyetle gerçekleşir, ameli Allah rızası için yapmak demektir.
Bu bölümde kaydedilen ilk hadiste Resulullah "Amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini" haber veriyor. Bazı alimler bu niyet hadisinin İslam'ın üçte birini, bazıları da dörtte birini teşkil ettiğini söylemiştir. "Resulullah'ın ihbarları arasında, bundan "ahkâmca daha cami, manaca daha zengin, hasıl ettiği faideleri daha çok olan" bir başka hadis mevcut değildir" değerlendirmesi de niyet hadisi için yapılmıştır. Bu hadisin, Abdurrahman İbnu Mehdi otuz ayrı bahsi ilgilendirdiğini, Şafii hazretleri ise yetmiş bahsi ilgilendirdiğini söylemiştir.
Beyhaki hazretleri, niyet hadisinin, ilmin üçte birini teşkil ettiğini söyledikten sonra şu açıklamayı yapar: "Çünkü, kulun kesbi ya kalbiyledir ya diliyledir, ya da cevârihi (uzuvları) iledir. İşte niyet, bu üç kısımdan biri ve en üstünüdür. Çünkü niyet bazan müstakillen bir ibadet olduğu halde, diğerleri

ibadet olabilmek için ona muhtaçtır. Bu sebepledir ki, Resûlullah "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır" buyurmuştur. Öyleyse, niyet üzerinde düşünecek olursan, onun iki emrden (yani amelden) hayırlısı olduğunu anlarsın."

Ahmed İbnu Hanbel, niyete ilmin üçte biri derken, bütün ahkâmın, -onun nazarında- icra edildiği üç ana temelden biri olmasını kasdetmiştir. Ona göre diğer iki temelden biri "Bizim emrimize uymadan yapılan bir iş merduddur" hadisi, diğeri de "Helal açıklanmıştır, haram da açıklanmıştır..." diye başlayan hadistir.

Bediüzzaman, niyeti, âdetleri ibâdete çeviren bir iksir olarak değerlendirir. Kırk yıl, hayatında öğrendiği dört hakikatten birinin niyet olduğunu beyan eder: "Kırk sene ömrümde, otuz sene tahsilimde yalnız dört kelime ile dört kelâm öğrendim: ... Kelimelerden maksad mana-i harfî, mana-i ismî, niyyet, nazardır.. Nazar ile niyet mahiyet-i eşyayı tağyir eder (değiştirir). Günahı sevaba, sevabı günaha kalbeder. Evet niyet âdi bir hareketi ibâdete çevirir. Ve gösteriş için yapılan bir ibadeti günaha kalbeder. Maddiyâta esbâb hesabıyla bakılırsa cehâlettir. Allah hesabiyle olursa mârifet-i İlahiyedir."

Birçok hadislerinde, Resûlullah, cephede ölenlerin şehidlik sevabının niyetlerine göre olacağını belirtmiştir. "Kim Allah yolunda cihat etmektedir?" mahiyetindeki bir soruya "Kim Allah'ın kelamı yüce olsun diye savaşırsa işte o kimse Allah yolunda cihaddadır" diye cevap vermiştir. Bir diğer hadiste "Karşılıklı savaşan iki cephe arasında nice maktuller vardır ki, gerçek niyetlerini ancak Allah bilir" buyrulmuştur. Bir diğerinde de: "Sırf ganimet niyetiyle savaşan kimse için sadece niyet ettiği vardır (cihad sevabı verilmez)."

Bu hususun en güzel örneği, sahîh hadislerde geldiği üzere Kuzmân hadisidir. Müslümanlar safında herkesin dikkatini çekecek, takdirlerini celbedecek kadar kahramanca savaşan, pek çok müşriği öldüren Kuzmân, bu yiğitlikleri Allah'ın kelamını yüceltmek için yapmadığı için Resûlullah'ın ihbarı ve diğer mücahidlerin müşahedesiyle hayatını cehennemliklere yaraşır şekilde sona erdirmiş ve onun bu elîm akibeti üzerine Aleyhissalâtu vesselâm açıklamıştır:

"İnsanlardan bazıları vardır ki, halka görünüşe göre ehl-i cennete yaraşan hayırlı işler yaparlar. Halbuki onlar (o işlerini yaparken taşıdıkları niyetleri sebebiyle) cehennemliktir..."[186]

-5751 -1- عن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهُ قـال:]قَـالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّمَـا ا ْعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَـانَتْ هِجْرَتُـهُ الى اللهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُـهُ الى اللهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَـانَتْ هِجْرَتُهُ الى دُنْيَا يُصِيبُهَا أوِ امْرَأةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ الى مَا هَاجَرَ إلَيْهِ[. أخرجه الخمسة .

1. (5751)- Hz. Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir." [Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1, Itk 6, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Nikâh 5, Eymân 23, Hiyel 1; Müslim, İmâret 155, (1907); Ebu Dâvud, Talâk 11, (2201); Tirmizi, Fedâilu'l-Cihâd 16, (1647); Nesâî, Tahâret 60, (1, 59, 60).][187]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta dışında kalan muteber hadis kitaplarımızın hepsinde gelmiştir. Hadisin Muvatta'nın İmam Muhammed eş-Şeybânî nüshasında yer aldığını bazı ehl-i tahkik söylemiştir.

2- Niyetle ilgili hadis çok ise de, bu hadis, sahîh bir senetle tek tarikten gelmiştir. Sonradan ulemâ arasında fevkalâde şöhret yapmıştır. Bilhassa ihtiva ettiği hüküm, âlimlerce öylesine benimsenmiştir ki, Umumî Açıklama kısmında kaydettiğimiz üzere, Ahmed İbnu Hanbel gibi İslâm' ın mühim bir imamı, onu dinin üç temelinden biri kabul etmiştir. Bütün ameller, kıymetini niyete göre kazandığı için, İslâm müellifleri eserlerini bu hadisle başlatmayı âdet edinmiştir.

3- Hadisin vürud sebebiyle ilgili olarak, bazı kaynaklarda şu açıklamaya rastlanır: Resulullah'ın Medine'ye hicret etmesi üzerine Müslümanlar Mekke'yi terkederler. Resûlullah'ın emrine uyarak hicret edenlerden biri de Ümmü Kays adında bir kadındır. Bununla evlenmek düşüncesinde olan bir erkek, kadının: "Hicret etmezsen seninle evlenmem" demesi üzerine, onunla evlenmek için hicret eder ve Medine'de evlenirler. Herkes Allah ve Resulü'nün rızası için hicret ederken, sırf Ümmü Kays'la evlenmek için hicret eden bu şahısın niyeti herkesçe bilindiği için adama Ümmü Kays'ın muhâciri manasında "Muhâciru Ümmü Kays" lakabı takılmıştır. Gerçi rivâyette sarîh olarak "Resûlullah bu hâdise üzerine niyet hadisini îrad buyurmuştur" denmez ise de, geçen ibare, zihinlerde bir irtibata sebep olmuştur.

4- Âlimler, hicret için niyetin hâlis olmasının ehemmiyetini söylerken, hem evlenmek gibi dünyevî bir maksad, hem de hicret gibi bir niyetin beraber olabileceğini de belirtirler. Her ne kadar birincisi kâmil bir niyete sahip ise de ikincisi batıl bir iş yapmış sayılmaz, birinciye nisbetle niyetinde eksiklir var demektir. Zira evlenmek de meşru bir ameldir, o da niyete tâbi olarak mana ve ehemmiyetini değiştirebilir. Sevap yönüyle, elbette ki birinci üstün olacaktır. Hatta sırf evlenmeye niyet eden kimse, bunu, iffetini korumak, Resulullah'ın "çoğalın" emrini yerine getirmek gibi bir niyetle yapsa sevaba nail olacaktır. İslâm tarihinde bunun değişik örnekleri var. Ebu Talha, Ümmü Süleym'le evlenmek ister. Ancak daha önce Müslüman olan Ümmü Süleym, Müslüman olması kaydıyla evlenebileceğini söyleyince Ebu Talha Müslüman olur. Burada Ebu Talha'nın Müslümanlığı değersizdir denemez. Evlenmek, Müslüman olmaya teşvik unsuru olmuştur. Oruç tutup bununla hem ibadet ve hem de perhize niyet edenin hali de böyledir. Sırf perhiz için tutulan orucun sevabı yoksa da, her ikisine niyet eden, niyetinin derecesine göre sevap alır. Eğer perhiz niyete gâlip çalarsa Gazâlî'ye göre bunun sevabı yoktur. Bütün ameller böyledir, dinî niyetin galebesi halinde sevap alır, değilse alamaz. İbnu Cerir et-Taberî, dünyevî maksatların karıştığı ameller hususunda selef cumhûrunun, işin başına (iptidasına) itibar edileceği, hangi niyetle o ameli başlatmışsa ona göre değerlendirileceği, eğer sırf Allah rızası için başlamış idiyse, sonradan ârız olan başka maksatların zarar vermeyeceği görüşünde olduklarını nakletmiştir.

5- Bu hadisle istidlal eden bazı âlimlerimiz, hükmü bilinmeden amele teşebbüs etmemek gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü hadis, amelde niyet olmadığı takdirde amelin değersiz olduğunu ifade etmektedir, nitekim bir amele terettüp edecek hüküm bilinmezden önce, o şeyin yapılmasına niyet etmek sahih olmaz. Keza hadisten gâfile (hiçbir niyeti olmayana) teklif olmayacağı, çünkü kasd, maksudun bilinmesini gerektirdiği, gâfilin ise kasıtsız olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

6- Hadisle ilgili bir kısım açıklamaya Umumî Açıklama kısmında yer verdik, oraya bakılsın.[188]

-5752 -2- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إِذَا أَنْزَلَ اللهُ بِقَوْمٍ عَذَاباً أَصَابَ الْعَذَابُ مَنْ

كَانَ فِيهِمْ ثُمَّ بُعِثُوا عَلى نِيَّاتِهِمْ]. أخرجه الشيخان .

2. (5752)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allah bir kavme azap indirdi mi, o azab, kavmin içinde bulunan herkese isabet eder. Sonra, (kıyamet gününde) herkes niyetlerine [ve amellerine] göre diriltilirler." [Buhârî, Fiten 19; Müslim, Sıfatu'l-Cenne 84, (2879).][189]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm), bu hadislerinde yaptıkları kötülükler sebebiyle, bir kavme İlâhî ceza geldiği takdirde, iyilerin bu cezadan hariç kalmayacaklarını, dünyevî azaba, kötülerle birlikte aynen iştirak edeceklerini; ancak ahirette, iyilerin dünyadaki niyet ve amellerine uygun olarak hayır üzere diriltileceklerini, iyiliklerinin zayi olmayacağını belirtmektedir.
Bazı rivayetlerde "niyetleri üzere" denilirken, bazılarında "amelleri üzere" denmiştir. Keza "amelleri ve niyetleri üzere" şeklinde her ikisini zikreden rivayet de mevcuttur.
İyilere isabet eden ceza, onların günahlarına bir keffaret, derecelerine bir yükselme vesilesi olacaktır.
Beyhakî'nin Şuabu'l-İman'da kaydettiği bir rivayet bu bahsi biraz daha açmaktadır: "Yeryüzünde kötülük zuhûr etti mi Allah içlerine belasını indirir." "Ey Allah'ın Resûlü! İçlerinde ibadet ehli olduğu halde mi?" denildi de, "Evet! Ancak bilahere Allah'ın rahmetine göre diriltilirler" buyurdu."
Zeyneb Bintu Cahş'tan gelen bir rivayet, cemiyette kötülüklerin galebe çalıp alenen işlenmeye başlanması durumunda İlahî cezanın geleceği belirtilir: "Ey Allah'ın Resûlü, aramızda sâlih kişiler olduğu halde helak mı olacağız?" diye sorunca: "Evet! Kötülükler çoğalınca!" cevabını alır. Bu hususu te'yîd eden bir diğer rivayet Sıddık radıyallahu anh'tan gelmiştir: Anlattığına göre Aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: "İnsanlar kötülüğü görünce müdahale edip düzeltmezlerse, Allah'ın, hepsini kuşatacak umumî bir ceza göndermesi yakındır."
Müslim'de gelen bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm buyurmuştur ki: "Şaşılacak şey! Hakikaten ümmetimden bir kısım insanlar Kureyş'ten Beyt'e sığınmış bir adam için, Beyt'e doğru hareket ederler. Çöle vardıklarında bunlar yere batırılacaklardır." Hz. Aişe der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedik, yol bazan farklı insanları biraraya getirir!"
"Evet buyurdular, onların arasında kasıtlısı, mecbur edileni, yolcusu var. Hepsi de toptan helak olurlar, ancak muhtelif yerlerden çıkarlar, Allah herbirini niyetine göre diriltir."
Alimler, bu hadislerden hareketle ölümde iştirakin sevap ve ikâbda da iştiraki gerektirmediği, Allah'ın gazabına uğramış milletler içerisinde sâlihlerin de bulunabileceği hükmünü çıkarmışlardır.
İbnu Ebî Cemre, iyilere de musibetin gelişini, "onların emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerden geri kalışlarına ceza" olarak yorumlar. Ve devamla: "Emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerde bulunanlar hakiki mü'minlerdir. Allah onlara azab göndermez, bilakis onlar sebebiyle azabı defeder" der. İbnu Ebî Cemre'nin bu görüşünü "Ahalisi zulme sapmadıkça hiçbir memleketi biz helâk etmeyiz" (Kasas 59) ve keza: "Halbuki sen içlerinde olduğun halde onlara azab edecek değildir. Onlar bağışlanmalarını ister oldukları halde de Allah onlara azab edecek değildir" (Enfâl 33) gibi âyetler te'yid eder.

Diğer taraftan, münkerden men etmeyenlere de azabın şâmil olacağını te'yîd eden âyetler de mevcuttur: "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın" (Nisa 140). Şu halde böylesi insanlarla oturmak nefsi tehlikeye atmak olacağından, küffârdan kaçmak meşru addedilmiştir. Bu emir, küffârın söz ve fiillerinden rahatsız olanlar içindir. Onlara yardımcı olan, onlardan razı olan, artık onlardan biri olmuştur.
Sadedinde olduğumuz hadiste, kötülüklere seyirci kalıp men etmeyenleri korkutma vardır. Seyirci kalmanın ötesinde, birkısım şahsi mütâlaalar, temelsiz yorumlar ve dünyevî menfaat hesaplarıyla zâlimlere ve kötülere müdâhanede bulunanların, kötülüklere kılıf uydurup razı ve hatta yardımcı olanların hali ne olur? Cenab-ı Hak mü'minleri böylesi fitnelerden siyânet buyursun![190]

-5753 -3- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ أخْلَصَ لله أرْبَعِينَ صَبَاحاً ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلى لِسَانِهِ[. أخرجه رزين .

3. (5753)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim kırk sabah Allah'a ihlâslı olursa, kalbinden lisanına hikmet çeşmeleri akmaya başlar." [Rezîn tahric etmiştir. Hadis Hilyetü'l-Evliya'da Ebu Eyyûb el-Ensârî'den merfu olarak kaydedilmiştir, (5, 189); keza hadisi Câmiu's-Sagîr'de de bulmaktayız(Feyzu'l-Kadir 6, 43).][191]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Câmiu's-Sagir'deki veçhinde: "Kim kırk gün Allah'a ihlâslı olursa" şeklinde gelmiştir. Münâvi: "Kim kırk gün ibadetini Allah'a ihlâsla yaparsa..." diye açıklar ve ihlâslı olmayı "bedenini maddî pisliklerden temizlemek, zâhirî ve batınî duygularını, algılamaya ihtiyaç duyulmayan şeylerden berî tutmak, azalarını, aklî mizanlara ve şer'î ahkâmlara muvafik malum ve mutedil tasarrufların dışına çıkmaktan korumak, onları nebevî nasihatlar, hakimane tenbihler dairesinde kullanmak ve bilhassa lisan ve hayâlini fasid itikadlardan, bâtıl mezheplerden, düşük tahayyülâttan koruyup, onların boş emel ve dipsiz kuruntularla oyalanmasına meydan vermemek, zihnini alçak fikirlerden, gerçekleşmeyecek kuruntulardan uzak tutmak..." diye açıklar. Münâvi, kişinin manevî temizliğini sağlayacak daha pek çok tedbirleri saydıktan sonra, "kalpten lisana hikmet çeşmelerinin akmasını" izah sadedinde: "Çünkü, mânevî tahareti muhafaza ve mücâhedenin peşini bırakmamak, kişiyi müşâhedeye ulaştırır. Nitekim Cenab-ı Hak hazretleri "Ey Resûlüm, gece vakti de uyanıp sadece sana mahsus fazladan bir ibadet olarak teheccüd namazını kıl. Umulur ki Rabbin, seni övülmüş bir makam olan en büyük şefaat makamına kavuşturur" (İsra 79) buyrulmuştur. Varlığın gerçek maksudu olan Zât-ı Şerif aleyhissalâtu vesselâm Makam-ı Mahmud'a ancak rüku ve sücud ile ulaşabilirse, hiçbir mahsulü (muktesebatı) olmayan bir kimse nasıl vüsûl arzu edebilir? Bu hakikate binâen büyükler "Gayret et müşâhede et!" demişlerdir" der.
2- Hadiste "kırk gün"le kayıtlamanın hikmeti şöyle açıklanmıştır: "Bu, öyle bir müddettir ki, bir şeye, bu müddet boyunca devam edildiği takdirde o şey insanda fıtrî, tabiî bir huy haline gelir." Sûfîlerden bir grup, bundan hareketle, bir müridin halvetinin kırk gün olacağına hükmetmiştir.

3- Muhaddisler bu hadisin zaafına dikkat çekerler. Ancak ehl-i tasavvuf, hadis ilminde rastlanmayan bir metodla, hadisin sıhhatini tahkik ederler ve sıhhatine hükmederler. Münavî'nin kaydına göre Abdü'l-Hakk' ın Şerhu'l-Ahkâm'ında şöyle denmiştir: "Bu hadis, sened yönüyle sahih olmasa da atâ ve imdâd ehline has kılınan zevk, hadisin sahih olduğunu anlamıştır. Bunun anlaşılması, fethî ilme sahip olmayana zordur. Bu "fethî ilm"i elde etmenin yolu, Muhammedî ihlâs vasıtasıyla gelen Feyz-i Rabbânî'dir."[192]

NASÎHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Nush, öğüt, nasihat manasına gelir. Arapça'da kelimenin aslî manası, en-Nihaye'ye göre, kendisine nasihat edilenin hayrını istemek demektir, hayırhahlık en yakın kelimedir. Bu manayı tek bir kelime ile ifade etmek mümkün değildir. Arapça'da kullanılan manaca en zengin, en cami kelimelerden biri kabul edilmiştir. Kelimeyi dilimizdeki öğüt vermek manasında almak, manayı daraltır. Bu sebeple hayırhahlık manasını da zihnimizde canlı tutmamız gerekir.
İslam alimleri, nasihatin dinde mühim bir yer tuttuğunu belirtirler ve dinin mihver ve direğini nasihatın teşkil ettiğini söylerler. Görüleceği üzere, Resulullah "din"i nasihat olarak tarif etmiştir. Müslüman da Allah, peygamber, Kur'an, büyükler ve din kardeşleri için hayır dileyen kimsedir.[193]

5754 -1- عن تميم الداري رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: الدِّينُ النَّصِيحَةُ. قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ! لِمَنْ؟ قَالَ: للهِ وَلِكِتَابِهِ، وَلِرَسُولِهِ، وَ٬ئِمَةِ الْمُسْلِمِينَ، وَعَامَّتِهِمْ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي .

1. (5754)- Temimu'd-Dâri (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyissalâtu vesselâm): "Din nasihatten (hayırhahlıktan) ibarettir!" demişti. Biz sorduk: "Ey Allah'ın Resulü! Kimin için hayırhah olmaktır?"
"Allah için, Allah'ın kitabı için, Resulü için ve Müslümanların imamları ve hepsi için!" buyurdular."
[Müslim, İman 95, (55); Ebu Davud, Edeb 67, (4944); Nesai, Bey'at 31, (7, 156).][194]

AÇIKLAMA:

Hadiste, din nasihat olarak tarif edilmektedir. Hatta, ibarede nasihat kelimesinin marife gelmesini gözönüne alan şarihler, hadisin din nasihatten başka bir şey değildir şeklinde ifade edebileceğimiz kuvvetli, te'kidli bir mana taşıdığına dikkat çekerler. Bu ifade tarzı da dinden nasihatın ehemmiyetini tesbit etmeye yöneliktir.
Nasihat, nush nedir? en-Nihaye, lügat olarak nushun hulus, yani saf olmak manasına geldiğini belirtir. Nitekim نَصَحْتُ الْعَسَلَ "Bal süzdüm, mumundan ayırdım, halis kıldım" demektir. Bazıları bu kelimenin نَصَحَ الرَّجُلُ ثَوْبَه "kişi elbisesini dikti" kullanımındaki asıldan geldiğini söylemiştir.
Lügavî tahlille fazla oyalanmadan , hadislerde yer verilen dinî bir tabir olarak nasihatın hayırhahlık yani hayrını ve iyiliğini istemek, bu sebeple hayrı ve iyiyi duyurup, hatırlatmak olduğunu

anlayabiliriz ki, bu manayı dilimizde ifade eden en yakın kelimemiz öğüttür. Ancak öğüt kelimesinin her yerde her zaman nasihat kelimesiyle ifade edilmek istenen mana zenginliğini ifade etmekten çok geri kaldığını da bilmemizde fayda var. Nasihatin ne manaya geldiğini anlamamızda yardımcı olacak bir kelime nusuh tabiridir. Kur'an'da geçen tevbe-i nasuhun ne olduğu Resulullah'a sorulunca "Bu halis olan, ihlasla yapılan tevbedir ki, ondan sonra günaha bir daha dönülmez" diye açıklamıştır.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, "Din nasihattir" yani din hayırhahlıktır dendikten sonra bu hayır isteme işinin kimler için olacağı sorulmuş, Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) da "Allah, Resulullah, Kitabullah, Müslümanların imamı ve Müslümanlar için hayırhahlık" diye açıklamıştır. İbnu'l-Esir kısa kısa şu açıklamaları yapar:

* Allah için nasihat (hayırhahlık): Allah'ın birliği hususunda sıhhatli bir itikaddır. O'na yapılan ibadette niyeti halis tutmaktır.

* Kitabullah için nasihat (hayırhahlık): Onu tasdik ve onda olanlarla amel etmektir.

* Resulullah için nasihat (hayırhahlık): Peygamberliğini tasdik, emir ve yasaklarına inkıyad etmektir.

* İmamlar için nasihat (hayırhahlık): Hakta onlara itaat etmek, zulmettikleri zaman da onlara isyan etmemektir.

* Bütün Müslümanlar için nasihat (hayırhahlık): Onları maslahatları doğrultusunda irşad etmek."

Alimlerimiz, dinin "nasihat" olarak tarif edilmesinin, dinde nasihatin ne kadar ehemmiyetli bir yer tuttuğunu belirtmeye raci olduğunu söylerler. Nitekim hadiste "Hacc, Arafat'tır" denilerek hacc farizası Arafat vakfesi olarak tarif edilmiştir. Halbuki haccda vakfeden başka menasik de mevcut. Öyleyse Arafat Vakfesi ile tarif edilmesi, diğer menasik içinde vakfenin tuttuğu yerin ehemmiyetini ibrazdır. Aynen bunun gibi, "Din nasihattır" ifadesi de dinde nasihatın diğer meseleler arasında ne kadar mühim bir yer tuttuğunu göstermektedir. Nitekim, hadisin devamında nasihatın çerçevesine, dinin ana meseleleri dahil edilmiştir. Bazı alimler, bu hadisi "İslam'ın dörtte biri" olarak değerlendirmiştir. Yani İslam'ı özetleyen dört hadisten biri. Nevevî, buna itiraz edip: "Bilakis, bu hadis tek başına İslam'ın medarı (yani üzerine oturduğu zemin, temel)dir" demiştir. Münâvi der ki: "Selef büyükleri buna bakınca, tavsiyelerinin en büyüğünü nasihat yaptılar. Ariflerden biri dedi ki: "Ben sana nasihatı, köpeğin sahibine olan nasihatini tavsiye ederim. Çünkü sahipleri onu acıktırsalar, kapı dışarı atsalar da, onların etrafında dönmekten, onları korumaktan vazgeçmez."

Hadisin zahiri, nasihat edilen kimseye nasihatin fayda etmeyeceğini bilse bile, nasihatın vacib olduğunu ifade eder.

Ariflerden biri demiştir ki: "Nisah, iplik demektir; minsaha da iğne demektir. Nasih ise, diken (terzi) yani kumaş parçalarını birleştirip elbise yapan, böylece yaptığı birleştirmeler sonucu ortaya çıkan şeyden istifade edilen kimse demektir. Dinde nasih de buna benzer: Allah'ın kulları ile o kulların ahirette saadetlerine vesile olacak şeylerin arasını birleştirir. Allah'ın kullarının arasını birleştirir."

el-Kâdı demiştir ki: "Din, asıl itibariyle taat ve ceza demektir, ama dinle şeriat kastedilir, çünkü şeri-atte de taat ve inkıyad vardır."[195]

-5755 -2- وعن أبي هريرة رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلى الّـذِي أفْتَاهُ، وَمَنْ أشَارَ عَلى أخِيهِ بِأمْرٍ يَعْلَمُ أنَّ الرُّشْدَ في غَيْرِهِ فَقَدْ خَانَهُ[. أخرجه أبو داود .

2. (5755)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kime ilme müstenid olmayan bir fetva verilmişse, bunun günahı ona fetva verene aittir. Kim, bir kardeşine, gerçeğin başka olduğunu bile bile, farklı bir irşadda bulunursa ona ihanet etmiş olur." [Ebu Davud, İlm 8, (3657).][196]

AÇIKLAMA:

Hadiste iki temel meseleye temas edilmektedir:

1- Birinci meseleye göre, fetva ile amel eden mukallide sorumluluk yoktur. Hatta fetva hatalı bile olsa bundan mukallid sorumlu değildir. Bu hatalı fetvanın sorumluluğu fetvayı verene aittir. Ancak fetva vereni sorumlu kılan husus, verdiği fetvayı cahilâne vermesidir, ilme dayandırmamış olmasıdır. Aliyyu'l-Kâri, hadisi şöyle açıklar: "Dendi ki: "Malum olduğu üzere, her cahil, bir mesele çıkınca alime sorar. Alim de ona fetva verir. Eğer alim batıl bir cevap verir, soran da onun batıl olduğunu bilmeden onunla amel ederse, işte bunun günahı müftü yani o fetvayı veren kimse üzerinedir, şayet içtihadında kusur etti ise."

Alimler fetva veren kimsenin, fetvaya ehliyetsiz olmak, fetva için gereken itinayı göstermemek sebebiyle hata yapmış olmak gibi sebeplerle sorumlu düşeceğini belirtirler. Aksi takdirde, içtihad ve fetvaya ehil bir kimsenin, ehliyet sahasında, hakkı bulma hususunda elinden gelen gayret ve titizliği göstererek verdiği fetvada hakkı bulamayarak, hataya düşse bile sorumluluğunun olmayacağını, günaha girmeyeceğini belirtirler. Bu husus, yani içtihaddaki hatasından dolayı müçtehidin sorumlu ve günahkâr olmayacağı hususu bizzat Resulullah tarafından ifade buyrulmuştur. "Hakim içtihad edip hüküm verince isabet ederse iki ücret alır. (Biri içtihad, biri de isabet ücreti). Hükmünde hata ederse tek ücret alır (hüküm verme ücreti)." Şayet hakim verdiği hükümdeki hata sebebiyle sorumlu olsaydı hakimlik, müftülük, müçtehidlik gibi meslekler olmazdı. Çünkü, beşerî hüküm, binde bir gibi pek zayıf da olsa, daima hata ihtimali taşır. Gelişen içtimâî hayat insanları daima içtihad yapmaya, yeni hükümler vermeye mecbur etmektedir. Dinimizin yüceliklerinden biri de şüphesiz müçtehidi hatasından dolayı mes'ul etmemiş olmasıdır. Ama unutmayalım, bu ruhsat ehliyet sahiplerinedir. İçtihad ve hükme liyakatı olmayanlar verdikleri hükümdeki hatadan sorumludurlar. Hatta dinimiz, böylelerini sadece hatadan değil, hüküm vermekten sorumlu tutmuştur, hükmünde isabet etmiş olsa bile. Çünkü isabeti tesadüfen olmuştur.

Burada şunu da belirtmekte fayda var: Hatalı fetvadan onunla amel edene sorumluluk yoktur, sorumluluk fetvayı verene aittir derken, fetvayı verenin ehliyetli olmasına bağlıdır. Kişi meselesini ehil olmayan, sorumluluk duygusu bulunmayan kimseden sorarsa, sorumluluktan kurtulamayacağı aşikârdır. Dinimiz doktorun tababetle ilgili tavsiyesine uymayı esas almıştır, ama nasihatine uyulacak doktorun hem Müslüman, hem de hazık yani mesleğinde ehliyetli olmasını şart koşmuştur. Hal böyle iken günümüzde, faiz, sigorta gibi bir kısım meşkuk meselelerde, Müslümanlar her sakallıyı dedesi sanan çocuklar gibi her ilahiyatçıyı fetvacı sanarak fetva istemektedirler. Böylesi ciddi bir ihtisas ve takva isteyen meselelerde rastgele kimsenin vereceği fetva ile amel, mukallidi mes'uliyetten kurtarmaz. Şüpheli şeylerde tevakkuf, ihtiyata uygun olan, dinin tavsiye ettiği temel prensiplerden biridir. Resulullah şüpheli şeylerden kaçınmamızı tavsiye buyurmuştur.

2- Hadiste ifade edilen ikinci ana fikre göre kişinin kardeşini bile bile yanlışa sevketmesi ona

ihanettir. Bir Müslüman, din kardeşi, herhangi bir hususu danıştığı, sorduğu takdirde, gerçek kanaatini söylemelidir. Bu, istişarenin gereğidir. Doğru, faydalı bildiğinin dışında birşey söylemesi ihanettir. Müteakip hadiste görüleceği üzere, müsteşarın mü'temen olması gerekir. Hadiste "Bizi aldatan bizden değildir" buyrulduğuna göre, bu tehdide masadak olmamak isteyenin, istişarenin hakkını vermesi gerekir.[197]

5756 -3- وعن أم سَلمة وأبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهما قاَ:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمنٌ[. أخرجه أبو داود عن أبي هريرة والترمذي عنهما .

3. (5756)- Ümmü Seleme ve Ebu Hureyre (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Müsteşar mü'temendir." [Tirmizî, Edeb 57, (2823, 2824), Zühd 39, (2370); Ebu Davud, Edeb 123, (5128); İbnu Mace, Edeb 37, (3745).][198]

AÇIKLAMA:

İstişare, kelime olarak işaret kökünden gelir, İstif'al babındandır, işaret istemek manasına gelir. Müsteşir, işaret isteyen demektir, müsteşar da kendisinden işaret istenen kimse demektir. İşareti burada fikir, nasihat olarak anlarsak, istişarenin bir fikir danışma, nasihat isteme ameliyesi olduğunu anlarız.
Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, medenî hayatın vazgeçilmesi imkansız bir ihtiyacı olan fikir alışverişinin adabını belirtmektedir: Fikrine başvurulacak kimse (müsteşar), itimad edilen kimse olmalıdır. Bir başka ifade ile müsteşar ihanet etmemeli, sorulan hususta, kendine göre, gerçek ve doğru ve maslahat ne ise onu söylemelidir. Soru sahibinin maslahatı nede ise onu gizleyerek ihanette bulunmamalıdır. Hadis bir bakıma istişare yapacak kimseye de şöyle hitap etmektedir: "Meseleni, güven vermeyen, gerçeği olduğu gibi söyleyeceğinden emin olmadığın kimseye açıp onunla istişare etme, müsteşarın mü'temen yani itimada şayan olmalıdır."[199]

İSTİDRAD

İstişâre, İslam'ın üzerinde durduğu ehemmiyetli prensiplerinden biridir. Müslümanların sadece hususi hayatlarında karşılaşacakları meselelerin çözümünde değil, siyasî hayatın yürümesinde, idarî sistemin şekillenmesinde de başvurmaları gereken mühim bir esastır. İşlerin şûra ile yürütülmesi Allah'ın emridir.
İslamî şûra, günümüz fikrî ve siyasî hayatında toz kondurulmayan beynelmilel bir değer olarak ısrarla medar-ı bahs edilen ve en ideal rejim diye müdafaası yapılan demokrasi ile karıştırılır. Bazı kimseler "İslam'da da demokrasi var, çünkü İlahî emir olan şûra, demokrasi demektir" manasına gelen beyanlarda bulunurlar. Her ne kadar mevcut sistemler içinde İslamî şûraya en ziyade benzerlik ve yakınlık arzedeni demokrasi olsa da, bu meselede, arada ayniyet görecek kadar sözü ileri götürmenin hatalı olduğu açıktır. Sadece memleketimizde değil, bütün dünyada cereyan eden hâdiseler, bilhassa 1991 yılının sonları ile 1992 yıllarının başında Cezayir'de demokratik seçimler suretiyle

Müslümanlara iktidar şansı açan gelişmeler karşısında demokrasiperestlerin, askerî darbeyi davet eden çığlık ve fetvaları, demokratik prensiplerin ve demokratik rejimin İslam aleyhine kullanılabildiği ölçüde takdis edildiğini, İslam'ın lehine netice verecek bir uygulama halinde zerre kadar demokrasiye yanaşılmadığını göstermiştir. Bu sebeple, Müslümanların İslamî şûra ile Batı demokrasisini birbirine karıştırmamaları gerekir. Elbette şûranın, adaletin, kanun önünde müsavatın talibi olacağız, ama iki yüzlü, sömürge aleti demokrasinin müdafaası bize düşmez. Esasen, her iki sistem bazı benzerliklere rağmen birçok temel noktalarda birbirinden farklıdır. İkisini aynı görenler, bu sistemleri yeterince bilmeyenlerdir. Bize, öncelikle, kendi sistemimiz hakkında sağlıklı, tutarlı bir bilgi sahibi olmak düşer.
Bu maksadla, aşağıda İslamî istişare üzerine yaptığımız iki tahlili kaydediyoruz.
Bu meselede temas edilecek ana başlıkları öncelikle şöyle belirtebiliriz: İstişarenin ehemmiyeti ve istişareyi teşvik, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in kendi hayatında istişareye verdiği ehemmiyet, İslamî istiarenin işleyiş şekli (mekanizması).I.[200]

İSTİŞARENİN EHEMMİYETİ

İstişare Emri:

Kur'an-ı Kerim, beşeriyet kadar eskiliğini göstermek sadedinde Hz. Süleyman'ın mektubu üzerine, takip edilecek siyasetin tesbiti maksadıyla yakınlarını toplayan Belkıs'ın yaptığı istişare (1) başta olmak üzere Firavun'un Hz. Musa'ya karşı alınması gerekli tedbirleri tesbit için etrafındakilerle yaptığı istişareden (1, a), Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'le ilgili olarak, onun kurbanedilmesi hususunda gördüğü rüya üzerine, çocuk İsmail'le yaptığı istişareye (1, b) varıncaya kadar kaydettiği misallerden başka, iki ayrı ayette Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e ve Müslümanlara istişareyi emreder. Birinci ayet, Müslümanların içtimâî meselelerini aralarında yapacakları istişare ile yürütmelerini emreder: "...Aralarında işleri şûra iledir." Bu ayetle alâkalı olarak belirtilmesi gereken bir husus şudur: Burada kaydedilen parçayı Kur'an-ı Kerim'deki ilgili metnin bütünü içerisinde görecek olursak "istişare emri"nin başta Allah'a iman olmak üzere, tevekkül, büyük günahlardan içtinab, namaz... gibi İslam'ın temel prensipleri meyanında zikredildiğini görürüz. Bu durum istişarenin ehemmiyetine parmak basmayı gaye edinir: "Size verilen şey hep dünya hayatının geçici (birer) faidesidir. Allah indinde olan(sevap) ise daha hayırlıdır, daha süreklidir. (Bu sevaplar) iman edip de ancak Rablerine güvenip dayanmakta, büyük günahlardan ve fahiş kötülüklerden kaçınmakta, öfkelendikleri zaman bizzat (kusurları) örtmekte (bağışlamakta) olanlara, Rablerinin (tevhid ve ibadete aid davetine) icabet edenlere, namaz(ların)ı dosdoğru kılanlara -ki bunların işleri daima aralarında müşavere iledir-, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden (Allah'a taat uğrunda) harcamakta bulunanlara, kendilerine tagallüb ve zulüm vaki olduğu zaman elbirlik (mazluma) yardım eyleyenlere mahsustur." (2)
Diğer ayet ise, doğrudan doğruya Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e müteveccihtir: "Onlarla iş hususunda istişare et" (3). Yani her hususta "en güzel örnek vermekle mükellef olan" Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'den içtimâî meselelerin cereyanında ve amme işlerinin tedvirinde de örnek olması, bu işlerde istişareyi müstekar bir esas yapması istenmektedir. Bizzat Resulullah: "Allah bana farzların ikamesini emrettiği gibi müdâretu'nnası da emretmiştir" (4) buyurur. Müdâretu'nnas ise, insanlara iyi davranmak, onlarla iyi geçinmek, onlara mültefit olmak, onları kazanmak, gönül alıcı

olmak gibi içtimâî kaynaşmayı sağlayacak davranışların hepsine birden şamil olmuştur(5). Az sonra bu içtimâî kaynaşmada kesafeti artıracak en müessir vasıtanın müşavere olduğu ve müşaverenin bu maksadla Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e emredildiği hususunda alimlerin ittifak ettiğini göreceğiz.
Gerçekten bu mevzuyla alâkalı olarak gelen rivayetler, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ve ashabının (radıyallahu anhüm) hayatlarında istişare keyfiyetinin mühim bir düstur olarak yer etmiş bulunduğunu gösterir. Öyle ki, bu mevzuda gelen hadislere dayanarak Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in etrafındakilerle istişare etmeden bir karara varmadığı, bir icraatta bulunmadığı bile söylenebilir. Bir rivayette şöyle der: "Müslümanların fikrini almadan "emîr" tayin etseydim, İbnu Ümmi Abd'i tayin ederdim" (6). Hz. Enes: "Arkadaşları ile istişarede Hz. Peygamber kadar ileri giden bir başkasını görmedim" der(7). Hz. Ömer, Peygamberimiz aleyhisselam'ın Müslümanlarla alâkalı bir meselenin istişaresi için Hz. Ebu Bekir ile birçok geceler boyu başbaşa kaldıklarını bazan kendisinin de katıldığını belirtir(8).
Suyûti, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in diğer insanlardan farklı olan hususiyetlerini belirtirken bu hasaisden biri olarak "istişare yapma mecburiyeti"ni de zikreder. Bu mecburiyeti delillendirme sadedinde Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'den: "Allah bana farzları yapmamı emrettiği gibi, (istişare yoluyla) insanları iyi idare etmemi (müdaretu'nnas) dahi emretti" hadisini kaydeder.(9)[201]

Telakki:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'i meşverete bu kadar ehemmiyet vermeye sevkeden şey meşveretin tesiri hakkında taşıdığı inanç idi. İstişare edenin "asla pişman olmayacağını" belirten (10) Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e göre: "Bir millet istişare ettiği müddetçe zillete düşmez" (11). Bu inancı takviye eden diğer bir görüşüne göre, bir meselede ferdî görüşler yanılabilirse de cemaatin görüşü asla yanılmaz: "Allah, ümmetimi dalalet üzere birleştirmez. Allah'ın eli cemaat üzerinedir."(12) Öyle ise gerek ferdî ve gerekse içtimâî meselelerde mümkün mertebe çok kimsenin görüşleri müdahele edip kaynaşmalı, müşterek nokta bulunmalı ve buna da uyulmalıdır. "Gelip geçen bütün peygamberlerin ikisi sema ehlinden, ikisi de arz ehlinden olmak üzere istişare edeceği dört veziri olageldiğini ve kendisinin de aynı şekilde dört vezirle takviye edildiğini"(13) belirten Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) salih (liyakatli) bir müşavirin ehemmiyetini belirtme sadedinde bir başka hadislerinde şöyle buyururlar: "Sizden, üzerine mesuliyet yüklenen bir kimse için Allah hayır murad ederse, ona "salih" bir vezir nasib eder de unuttuğu şeyleri hatırlatır, hatırladığı şeylerde de yardımcı olur." (14) Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde: "Allah, bir lider (emîr) hakkında hayır murad ederse kendisine dürüst bir vezir nasib eder.. Allah onun için hayır murad etmezse kendisine kötü bir veziri musallat eder de unuttuğu şeylerde hatırlatmada, hatırladığı şeylerde de yardımda bulunmaz" (15) der.
Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), istişarenin içtimâî hayata getireceği huzur ve saadeti ifade için de: "Umeranız hayırlılarınızdan, zenginleriniz de cömertlerinizden olur ve işleriniz de aranızda istişare ile yürürse yerin üstü sizin için yerin altından daha hayırlıdır" (16) der.[202]
Allah'ın İstişaresi: Müşaverenin ehemmiyetini te'yiden kaydedeceğimiz bir başka rivayet, her çeşit

istişareden müstağni olduğu hususunda hiç kimsenin tereddüd etmeyeceği Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'le istişaresidir. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned' inde gelen bir rivayette Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: "Rabbim (tebareke ve teala) ümmetimin hakkında: "Onlara ne yapayım?" diye benimle istişarede bulundu. Ben: "Ey Rabbim, ne dilersen onu yap, onlar senin mahlukun ve kullarındır" dedim. Rabbim ikinci defa benimle istişare yaptı, ben yine aynı şeyleri söyledim. Bunun üzerine buyurdu ki: "Ey Muhammed, ben seni ümmetin hakkında mahzun edip üzmeyeceğim."
Devamı mevzumuzu alâkadar etmeyen bu hadisten Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'le istişare etmek suretiyle ona verdiği makamın yüceliğini anlar, bundan da bir meselede idare edenlerin ve her çeşit büyüklerin, istişare suretiyle mâdunlarında (aslarında) hasıl edeceği teşerrüf hissinin ehemmiyetini takdir edebiliriz.[203]

Teşvik:

İstişarenin içtimâî hayat için faydası hususunda böylesine bir telakkiden sonra âlemlere rahmet olmak" sıfatıyla mevsuf bir peygamberin (aleyhisselam) ümmetinin hayrı için, onu ısrarla istişareye teşvikten tabi ne olabilir?
Müşkili olan herkesin meselesini bir bilenden sorması bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından: "Bilmiyorsanız bir bilenden (ehl-i zikr) sorun" (18) diye emredilmekten başka Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) de "Akıllara sorun, doğru yolu bulursunuz, (bu emrime) asi gelmeyin pişman olursunuz" (19) der. Bir tebliğinde: "Kardeşiniz birinizden bir şey soracak olursa ona mutlaka yol göstersin" (20) diye emrederken sorana verilecek bu cevabın bir vazife olduğunu da ayrıca belirtir: "Bir Müslümanın diğer bir Müslüman üzerindeki haklarından biri, ondan tavsiye (nasihat) talep ettiği zaman kendisine tavsiyede (nasihatta) bulunmasıdır"(21)[204]

Hz. Peygamber İstişareye Muhtaç Mı?

Bu soru, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) hakkında kabul edilen umumi telakkiler muvacehesinde hatıra gelebilecek mühim bir sorudur. Zira, Resulullah'ın Kur'an'da ifadesini bulan vahiy dışındaki sözlerinde bile vahy-i gayr-i metluv denen bir nevi vahye, irşad-ı İlahiye mazhar olduğu, onun kendi hevasından bir şey söylemediği gerek Kur'an'da(22) ve gerek hadislerde (23) gelmiş bulunan nasslarla ifade edilmiştir. Abdullah İbnu Amr'dan gelen rivayet "öfkeli halinde bile ağzından sadece hak kelam çıktığını" ifade ederken (24), Ebu Hureyre'den gelen bir rivayet "şakalaşmalarında da haktan başka bir şey çıkmadığını" ifade eder. Bu sonuncu rivayet aynen şöyle: "Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), bir defasında: "Ben haktan bakşa bir şey söylemem" buyurdu. Orada bulunan Ashab'tan bazıları: "Ama siz, ey Allah'ın Resulü, bizimle şakalaşıyorsunuz" dediler. Cevaben: "(Şaka sırasında da olsa) haktan başka bir şey söylemem" dedi." (25)
Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in her an İlahî murakabe altında bulunduğunu, kendisinden hususi içtihadına mebni meselelerde hata varid olacak olsa bile -az sonra açıklayacağız- bu hata üzerinde ilanihaye ibka edilmeyip İlahî tashih ve uyarıya mazhar olacağına en güzel, en ikna edici misal, Bedir esirlerine yapılacak muamele ile alâkalı istişareden sonra gelen vahiydir. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in aldığı karar İlahî iradeye uygun gelmemesi sebebiyle

müteakiben gelen vahy Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'i hüngür hüngür ağlatacak kadar şiddetli bir ifade ile tenbih ve tashih etmiştir. İstişarede Hz. Ebu Bekir fidye mukabili serbest bırakılmalarını, Hz. Ömer hepsinin öldürülmelerini, Abdullah İbnu Ravaha ateşte yakılmalarını teklif etmişti. Hz. Peygamber ise, Hz. Ebu Bekr'in görüşünü muvafık bularak, fidye mukabili serbest bırakılmalarını karar altına almıştı (26). Bu kararı şiddetle kınayan ayette şu ibare de mevcuttur: "...Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azab erişirdi" (27).

Burada şunu belirtmemiz gerekmektedir: Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) her hususta en güzelin, en faydalının, en doğrunun örneğini vermek vazifesiyle muvazzaftır. İstişare hususunda da bu vazifeyle muvazzaftır. Öyle ise her seferinde, her işinde mucizeye, sarih vahye dayansaydı bu "örnek olma" vazifesi yerine gelmemiş olurdu. Öyle ise, peygamber ve elçi olmak haysiyetiyle Allah'la olan irtibatı açısından zuhur eden meselelerin hallinde insanlarla istişareye ihtiyacı olmamakla beraber, insanlara istişarenin lüzumu, ehemmiyeti ve nasıl yapılması lazım geldiğini öğretme vazifesiyle de muvazzaf olması sebebiyle istişareye yer vermek zorundadır. Nitekim, söylediğimiz bu hususu, te'yid eden bir rivayet İbnu Abbas'tan gelmektedir: "Onlarla iş hususunda istişare et..." ayeti nazil olduğu zaman Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) şunu söyledi: "(Şunu bilin ki) Allah ve Resulü istişareye muhtaç değildir. Fakat, Cenab-ı Hakk, ümmetime bir rahmet olarak bunu emretmiştir"(28). Bunu te'yid eden bir başka rivayette: "Cebrail'in Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e Kur'an'ı indirdiği gibi sünneti de indirdiği" belirtilir(29)

Şu halde Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) taşıdığı peygamberlik vasfının bir yönü icabı istişareye muhtaç değilse de, diğer bir yönü, yani örnek olmak, öğretmek yönüyle de istişare yapmakla muvazzaftır. Alimler meselenin bu yönünü tavzihte müttefiktirler. Hasan-ı Basri şöyle der: "Cenab-ı Hak: "İş hususunda onlarla istişare et" diyerek mahlukatın en kâmiline meşvereti emretti. Bu emir, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ashabına olan ihtiyacı sebebiyle değildir. Bu emirle Cenab-ı Hak, bize meşveretin fazilet ve ehemmiyetini öğretmek ve Müslümanların meşvereti hayatlarında tatbik etmelerini sağlamak; kişinin, alim bile olsa insanlarla meşverette bulunması gerektiğini öğretmek istemiştir."(30)

Katâde de aynı ayeti açıklarken emrin Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ashabının fikirlerine olan ihtiyacından ziyade terbiyevî yönünü dile getirir: "Allah, müşavereyi Ashab'ın Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e ülfet ve yakınlığını artırmak ve onların (içlerinden geçebilecek her çeşit mülahazaları bertaraf ederek) nefislerini hoş kılmak için emretti" (31)

Müşavere emrinin "kalplerin hoş kılınması" gayesine raci olduğu farklı alimlerce te'yid edilen bir husustur(32). İlk nazarda mübhem gibi gelen bu tabirin aydınlanması maksadıyla İbnu Kesir'in: "Böylece insanlar, yaptıkları işlerde daha şevkli (enşat) olurlar" izahını (33) kaydedebiliriz.

İstişareye ehemmiyet vermeyen diktatörlerin halet-i ruhiyesini inceleyen araştırmacılar onların son derece kuşkulu ve ürkek olduklarını, zaman zaman delilik derecesine varan ruhî bunalımlar geçirdiklerini ifade ederler.[205]

Siyasî tarihçiler, diktatör idarelerin, bizzat diktatörlerin ölümü ile sona erdiğini ifade ederken (34), sosyolog ve içtimaiyatçılar da temeli istişareye dayanan "demokratik" idare ve terbiyenin halktaki mesuliyet ve teşebbüs ruhunu artırdığını belirtirler.

Şu halde, istişarenin ehemmiyetinden bahsederken onun bu yönüne de hususen parmak basmak gerekmektedir: İstişare idare edenle idare edilenler arasında karşılıklı sevgi, saygı, itimad ve

güvenin en mühim sebeplerinden biridir. Fikri alınan kimse, onlara karşı içinden geçebilecek kuşku, endişe, suizan, korku gibi hislerden kalbini temizleyerek kendisine değer verilmiş olma düşüncesinin de iştirakiyle samimi bir hürmet ve itaat duygusuyla bağlanacak, idare eden de bilmukabele ona karşı daha ziyade merhamet ve şefkatini ziyadeleştirecektir. Eslaf alimlerimiz bu durumu "ülfetin ziyadeleşmesi", "kalplerin hoş kılınması" gibi tabirlerle ifade etmişlerdir.[206]

En Büyük Dahi De İstişareye Muhtaçtır:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), "İşleri, aralarında şûra iledir" ayetinin alimcahil, idare eden-idare edilen herkese şamil olan umumi emrine rağmen hiç kimsenin şu veya bu mülahaza ile, kendisini istişareden müstağni addetmemesi, mutlaka istişareye yer vermesi gereğini ifade zımnında: "Ben vahiy gelmeyen hususlarda sizden biriniz gibiyim" der (36) ve "Allahu Te-ala ikisi sema ehlinden: Cibril ve Mikail ve ikisi de arz ehlinden: Ebu Bekir ve Ömer olmak üzere dört vezirle beni takviye etti" diye ilave eder.(37)
Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Müslümanları kendisiyle istişareye teşvik etmek, bilhassa dünyevî işlerin tedviriyle alâkalı hususlarda, herkesin şahsî fikrini söylemede, kendi nübüvvet otoritesi karşısında içlerinden geçebilecek tereddüd ve çekingenlikleri kırabilmek için daha da ileri giderek: "...(Şunu bilin ki) ben de bir insanım, söylediklerimde isabet de ederim, hata da ederim" (38), "...Siz dünyanızın işini benden daha iyi bilirsiniz" (39) gibi beyanlarda bulunmuştur.
Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kendisinden sonra gerek ilmî ve gerek içtimâî vaziyeti ne olursa olsun herkesin mutlaka istişare ile hareket etmesi gereğini ifade eden bir beyanı Hz. Ali'nin bir sorusu üzerine varid olmuştur. Aslı uzun olan mezkur rivayette Hz. Ali, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e sorar: "Ey Allah'ın Resulü, hakkında Kur'an'da ayet gelmemiş, sizin sünnetinizde de bir benzeri hükme bağlanmamış (hakkında emir veya yasak beyan edilmemiş) (40) bir hâdise ortaya çıkarsa ne yapmamızı irşad buyurursunuz?" Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)'ın cevabı şudur: "Onu (fukaha) (41) ve mü'minlerden abid olanlar arasında istişare edin. Fakat asla hususi bir kimsenin re'yi ile hükme bağlamayın..." (42).
İbnu Teymiyye, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e Kur'an'da gelen istişare emrine dayanarak, "Hiçbir veliyülemrin (otoritenin) kendini, istişare etmekten müstağni addedemeyeceğini belirttikten sonra, Kur'an'da gelen mezkur emrin gayeleri hususunda alimlerin şu tadadı yaptıklarını kaydeder:
1- Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ashabının radıyalahu anhüm kalplerini kazanma (te'lif).
2- Hz. Peygamber'den sonra bu prensibe uyulması.
3- Hakkında vahiy gelmeyen harp, cizye, vesair her çeşit umurda onların reylerini elde etmesi(43). [207]

Ashab Ve İstişare:

Ashab, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'den aldığı derse uyarak istişareye gerekli ehemmiyeti vermiştir. Hz. Ebu Bekr Kur'an-ı Kerim'in kitap haline konmasından (44), zekat vermemek için isyan eden bedevilerle savaşa (45) kadar bütün devlet işlerinde istişareye yer verdiği gibi, sağa sola tayin ettiği komutanlara bile istişare ile hareket etmeleri hususunda ta'mimler yollamıştır.(46)
Bu hususta Hz. Ömer'in işgal ettiği mevki daha calib-i dikkattir. Hz. Peygamber'in kabr-i şerifleri ile

minber arasında "meclisu'lmuhacirîn"in yer aldığını; Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Zübeyr, Hz. Talha, Hz. Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anhüm ecmain'in burada devamlı üye oldukları, zuhur eden her meseleyi onlara vazederek onlarla istişare ettiği (47), sorulan suallere sünnete uygun cevabı bulmak için istişarelere başvurduğu (48) rivayetlerde belirtilir. Hicri takvimin konmasıyla sonuçlanan tarih vazıyla ilgili istişare bunların mühimlerinden biridir (49). Onun, istişare meclisine gençleri de alıp, fikirlerini rahatça söylemeleri hususunda teşviklerde bulunduğu da rivayetlerde gelmiştir(50). Hatta onun, askerî komutanların yanına müşavirler tayin ettiği de bilinmektedir.(51)[208]

Hz. Peygamber'in Müşavirleri:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) istişareye son derece ehemmiyet verdiğini belirttikten sonra, şahsî hayatındaki tatbikatı göstermek bakımından, fiilen istişarede bulunduğu bazı şahsiyetleri belirtmede fayda var.

Hemen kaydedelim ki, bu hususta ilk akla gelen kimseler Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'dir. İbnu Abbas onları Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in "iki havarisi ve iki veziri" olarak tavsif eder (52). Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)'ın devlet işlerinin yürütülmesinde bu iki zata ne kadar ehemmiyet verdiğini: "Ebu Bekr ve Ömer benim nazarımda, bir baş için göz ve kulak mesabesindedir" hadisinden anlayabiliriz.(53) Hz. Peygamber bu kulak ve göz gibi kıymetli tuttuğu müşavirlerin görüşlerini ne kadar üstün tuttuğunu, "Ebu Bekr ve Ömer istişare sırasında bir meselede ittifak edip birleştiler mi asla itiraz etmem" sözüyle ifade eder (54) Hz. Peygamber'in "İkinizle beni takviye eden Allah'a hamd olsun" dediği de rivayetler arasında gelmiştir.(54/2)

Gerçekten de bu iki müsteşar son derece nafiz görüşlü kimselerdir. Onların bu husustaki liyakatlarını ifade eden rivayetler çoktur. Hz. Ömer için oğlu Abdullah: "Ömer'in birşey için: "Zannederim bu şöyle olmalıdır" deyip de onun zannettiği şekilde hasıl olmadığı vaki değildir" der.(55) Yine Abdullah İbnu Ömer'in ifadesiyle ortaya çıkan bir meselede herkes bir görüş beyan ederken Hz. Ömer bir başka görüş beyan edecek olsa meseleyle alâkalı olarak gelen ayet her seferinde Hz. Ömer'i te'yid etmiştir(56). Nitekim bu durumlarda on beş kadarında Hz. Ömer'den "şöyle olsaydı" diye vaki olan temenniyi takiben, temennisine muvafık ayetler gelmiştir. Tesettür, münafıklara kılınan cenaze namazı, Bedir esirlerine uygulanacak muamele ile alâkalı vahiyler bunlardandır. Hz. Ömer'e vahy-i İlahî'nin muvafakatı olarak bilinen bu hadisler(57) onun ne kadar nafiz ve basiret ve ne kadar berrak bir fıtrat-ı selime sahibi olduğunun ve Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in: "Benden sonra bir peygamber gelseydi bu Ömer olurdu" (58) veya "Allah hakkı Ömer'in lisanına ve kalbine konmuştur"(59) iltifatlarının ne kadar doğru olduğunun en güzel delilleridir.

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in bu husustaki kapasitesini dile getiren rivayetler de çoktur. Onların burada zikrinden sarf-ı nazar ederek, onun görüşlerindeki isabetlilik derecesini ifade eden Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in şu hadisini kayıtla yetiniyoruz: "Allah, Ebu Bekir'in (kararlarında) hata yapmasından, semasının fevkinde rahatsız olur"(60).

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in bu iki zat dışında başka müşavirleri de olmuştur. Az sonra belirtileceği üzere, istişare edilecek mesele kimi veya kimleri alâkadar ediyorsa, kadın-erkek, yaşlıgenç, hatta mü' minmünafık ve müşrik ayırımı yapmadan fikirlerine başvurmuş, lüzumuna inandığı ve fayda mülahaza ettiği herkesle istişarede bulunmuştur.

Bununla beraber, umumiyetle gerek Ensar ve gerekse Muhacirun'un temsilcileri durumunda olan

büyükler, onun sıkça müracaat edip istişare yaptığı kimseleri teşkil etmekte idi. Bu meyanda Hz. Ebu Bekir ve Ömer (radıyallahu anhümâ)'den sonra bilhassa Hz. Osman, Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Üseyd İbnu Hudayr, Sa'd İbnu Muaz ve Sa'd İbnu Ubade, Muaz İbnu Cebel vs. sıkça istişare ettiği kimseler arasında zikredilebilir(61).[209]

Münafık ve Müşriklerle İstişare: Burada hususen zikre şayan iki isim Abdullah İbnu Ubey İbni Selül ve Abbas İbnu Abdilmuttalib'tir. Bunlardan birincisi Medine'deki münafıkların başı olarak birçok ızdıraplara sebep olduğu halde Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) zaman zaman kendisiyle istişare etmiştir. Bu meyanda Uhud Savaşı'nın nerede yapılacağı hususunda icra edilen istişaredeki tutumu ve neticeleri mühimdir(62).

İbnu Abbas'a gelince, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Mekke' de iken, onunla henüz müşrik bulunmasına rağmen, "isabetli rey ve kuvvetli zeka sahibi" olması sebebiyle, hicret gibi en gizli, en kritik bir meselede bile istişare ederek fikrini almıştır.(63) [210]

İstişare Mevzuları:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ashabıyla yaptığı istişareler gözönüne alınınca bunların çok çeşitli sahalara girdikleri görülür. Çoğunlukla harp ve askerlikle alâkalı iseler de sadece bunlara münhasır değildir. Nitekim namaz vakitlerini duyurma şekli ile alâkalı olan istişare, dinî olduğu gibi, ifk (Hz. Aişe'ye iftira) meselesinde yapılan istişare de tamamen dünyevî ve hatta hususi bir meselenin müşaveresi gibi gözükmektedir. Misallerden gelen bu tenevvü (çeşitli sahalarla ilgili olma) sebebiyle İslam alimleri, istişareye arzedilmesi gereken meseleler hususunda farklı iddialarda bulunurlar. "Bir kısmı harb ve düşmanla alâkalı meselelerde gerekli derken, diğer bir kısmı dünya ve din işlerinde lüzumlu, bir başka grup da, insanları ahkâmın sebepleri ve içtihadın yapılış tarzı hususlarında uyarmak için dinî meselelerde yapılmalıdır" demişlerdir(64).[211]

İstişare Dışı Mevzular:

Dinî mevzuların bile istişare şümulüne girdiği söylenirken, vahyin gelmediği hususlara giren dinî meselelerin kastedildiğini belirtmek gerek. Nitekim Ashab, Hz. Peygamber'in teklifleri geldikçe: "Bu vahiyse diyeceğimiz yok, ama şahsî re'yiniz ise kanaatimiz budur... Şöyle yapılırsa daha iyi olur... Biz bunu kabul edemeyiz.." şeklinde konuşmuşlardır. Şu halde vahiyle tavzih ve tesbit edilen meselelerde vahye ters düşen kanaatler ileri sürmek, münakaşa yapmaya kalkmak mü'minlik edebine aykırıdır, bu hususlarda tam bir teslimiyet gerekmektedir.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Allah'a, ahirete, kadere iman gibi imana müteallik meselelerde münakaşa ve hatta mübahaseyi yasaklamıştır(65). Kısmen mevzumuzun dışına çıkan bu bahse bir örnek kaydedip geçeceğiz: Hz. Ali'nin rivayetine göre, bir gece kendilerine uğrayan Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm): "Namaz kılmıyor musunuz?" diye sorunca Hz. Ali: "Ey Allah'ın Resulü, bizim nefislerimiz Allah'ın kudret elindedir. O, bizim (namaza) kalkmamızı dilerse bizi kaldırır (biz de namaz kılarız)" cevabını verir. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kaderle alâkalı bu meselede münakaşaya girmektense cevap bile vermeden geri döner, gider. Ancak, giderken kendi kendine şu ayeti telaffuz ettiğini Hz. Ali işitir: "İnsanın en çok yaptığı iş tartışmadır" (66-67).II.

[212]

İstişarenin Mekanizması

İslam'ın istişareye verdiği ehemmiyeti belirttikten sonra, İslamî istişarenin safhalarıyla alâkalı birkaç mühim noktayı açıklayabiliriz:[213]

1- Müşavirin Durumu:

İstişarede en mühim hususlardan biri budur.
Sünnette kimlerle istişare edilebileceği hususunda gerek kavlî ve gerekse fiilî hadisler, örnekler bolca varid olmuştur. Buna göre:[214]

a. Liyakat:

Müsteşar, fikri alınacak hususta akıl, tecrübe ve bilgi yönleriyle liyakatlı olmalıdır. Hadiste: "Akil olandan fikir alın ki, doğruyu bulasınız.." (68), "İşini bilmen, akıllı kişiye danışıp sonra da ona uymandır" (69) denir. Alimler, kendini beğenen, tecrübesiz gençle, aklına araz gelmiş yaşlılardan fikir almamayı tavsiye ederler(70).
Liyakatlı ve tecrübeli kimse, güvenilebilir olduğu takdirde müşrik bile olsa fikrine başvurulabileceği hususunda yukarıda zikri geçen Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in amcası Abbas ile henüz Müslüman olmazdan önce yapmış bulunduğu istişare delil olarak gösterilebilir.
Ahlak kitaplarında kaydedilen: "Müsteşarın fikren gam ve kederden salim olması" şartını da liyakatla alâkalı bir husus olarak değerlendirebiliriz(71).[215]

b. Mûtemed Olmak:

Fikrine başvurulacak kimsenin liyakattan başka mûtemed olması aranmalıdır. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) mükerrer olarak: "Müsteşar güvenilir olmalıdır" der (72). Bir başka hadiste: "Müsteşar dürüst olmalıdır, bir kimseye bir şey danışılırsa kendisine yapılmasını arzu ettiği şeyi tavsiye etmelidir" (73) der, böyle hareket etmeyenin davranışını da "...kardeşine ihanet etmiştir" diyerek ihanet gibi ağır bir suçla suçlayarak takbih eder(74). Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) istişarede dürüstlükten ayrılanları kınayan hadislerden birinde de şöyle buyurur: "Kişi kendisinden fikir danışanlar hakkında hayırhah olduğu müddetçe görüşlerinde isabetli olmaya devam eder. Ancak, danışanı ne zaman aldatmaya kalkarsa Allah da onun fikirlerindeki sıhhati (isabetliliği) kaldırır" (75)
Dürüstlük Başta Gelir: "Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) yukarıda kaydettiğimiz bazı hadislerde fikir danışana cevap vermenin bir vecibe olduğunu beyan etmekle beraber, kanaat beyan ederken dürüstlüğün şart olduğunu bilhassa tebarüz ettirir. Müracaat edenle müsteşar arasında mevcut hasmane düşünceler, menfi hisler sebebiyle dürüst olmayacaksa sükut etmesi, konuşmaması gereklidir: "Müsteşar güvenilir olmalıdır, sorulana dilerse cevap verir, dilerse sükut eder (cevap vermez)(76). Ancak cevap verecekse yapılacak iş kendisi için yapılıyormuşcasına (doğru) cevap

versin" (77). Şu halde mesela Maverdi gibi bazı alimlerimizin: "Bir kimseye dost veya düşman kim müracaat ederse etsin fikrini gizlemede hiçbir özür yoktur" sözünü (78) bu hadisin ruhsatıyla ihtiyatla karşılamak gerekir.
Sorulara doğru cevap vermek hususunda delil olarak, normal durumda kişi hakkında medar-ı bahs edilmesi gıybet sayılabilecek bir açıklamayı, müracat ve sual üzerine yapılmış bulduğumuz şu hadisi gösterebiliriz. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), evlenmek niyetiyle Ebu Cehm ve Muaviye hakkında kendisine fikir danışan Fatıma Bintu Kays'a şu enteresan cevabı verir: "Ebu Cehm sopasını omuzunda taşır (yani dayak atıcıdır). Muaviye'ye gelince, o da fakir ve malsızdır, sen Üsame İbnu Zeyd ile evlen" (79).[216]

c. Müslüman Ve Dindar Olmak:

Bazı hadisler, istişare edilecek kimsenin Müslüman ve mütedeyyin olmasını şart koşar: "Kim bir işe girişmek ister de o hususta Müslüman biri ile müşavere ederse Allah onu işlerin en doğrusunda muvaffak kılar" (80).
Ahlak kitaplarına "müttaki, mütedeyyin olmak" şeklinde girmiş olan bu şartın, keza "nasih ve muhib olmak", "sorulan hususta müsteşarın menfaati olmamak" gibi kaydedilen diğer şartlarda da olduğu üzere, esas gayesi yukarıda kaydettiğimiz "güvenilir olmak" şartını gerçekleştirmeye racidir.(81) [217]

d. İlgili Olmak:

Bu vasıf liyakat maddesinde mütalaa edilebilirse de ayrıca ele alınmasında fayda vardır. Aslında ilgi, liyakattan oldukça farklı bir husustur. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in bir kısım sünnetini, hatıra gelebilecek bazı sualleri böylece daha rahat açıklığa kavuşturabileceğiz. Nitekim Uhud Seferi sırasıda, savaş şehrin içinde mi, yoksa dışında mı olmalı? diye müzakere yapılırken münafık Abdullah İbnu Übey İbni Selül'ün fikrinin alınması bu mesele ile olan alâkası sebebiyledir. Zira, üç yüz civarında bir grubun lideri durumunda idi.
Bu cümleden olarak, kadınla istişare meselesi de mevzubahs edilebilir. Zaman zaman, bir kısım kitaplarda mutlak bir ifade ile "kadınla istişare etmeyin" (82) şeklindeki tavsiyenin sünnete uymadığını söyleyebiliriz. Zira en azından kadını ilgilendiren meselelerde onunla istişare edilmesi hususunda Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'den çok net "emirler" varid olmuştur: "Kendilerini ilgilendiren hususta kadınlarla istişare edin" (82, a) "Kızları hususunda kadınlarla istişare edin." (83) "Bakire kızla, (evlendirmezden önce) babası müşavere etmelidir" (84) "Dul kadın, kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı..." (84, a) gibi.
Evlenme gibi şahsını alâkadar eden bir mevzuda fikrinin alınması ve ona uyulması kesinlikle ifade edilir ve hatta "kızın arzusunun hilafına yapılan nikahın bizzat Resulullah tarafından iptal edilmesi" (85) vak'asına dayanan "cumhur" bu çeşit nikahın batıl olduğuna hükmeder(86).
Şüphesiz bir erkek, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde "istişare etmekle" kayıtlı değildir. Bu hususu te'yid eden bir rivayette: "Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi" denmektedir.(87) Bunun aksini ifade eden rivayete rastlamadık. Tirmizi'de "kızıl rüzgâr"la alâkalı hadiste geçen "kişi annesine bakmaz,

kadınına itaat eder" cümlesinde kınanan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal edilmesidir. Nitekim aynı hadiste "...babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir" denmektedir.(88)
Kadınla istişare meselesindeki tereddüdü izale edecek iki örneği Hz. Ömer'den kaydedebiliriz. Birincisi, umumiyetle bilinen bir vak'adır. Hz. Ömer bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mihir için bir tahdid getirerek mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman cemaatte bulunan bir kadının, bizzat Kur'an'dan okuduğu ayetle bu kararın yanlışlığını hatırlatması üzerine Hz. Ömer: "Bir kadın isabet, bir erkek hata etti. Bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti" diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar(89).
İkinci misalimiz mevzumuz açısından daha dikkat çekicidir. Bir gece teftişinde Hz. Ömer, kocası cihad için askere gitmiş olan bir kadının "bekârlıktan yakındığını" işitince, kızı Hafsa'ya (ve kadınlardan tecrübeli olanlara) (90) müracaat ederek: "Kızım, (söyle bakalım) bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar ve onun verdiği cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder.(91)
Şu halde, kadını ilgilendiren şahsî, ailevî meselelerde fikri alınacağı gibi, ihtisasına giren meselelerde de fikri alınabilecektir. Zaten liyakat ve ilgisi olmayan hususlarda erkek de olsa kendisiyle istişare tavsiye edilmemiştir. Öyle ise, "kadınla istişare etmeyin" mealindeki mutlak tavsiyeler menşeini sünnetten almazlar, bazı ciddi kitaplarda (92) tasrih edildiği üzere "hükema" sözüdür. Ne var ki, dinî kitaplarımıza girmiş bulunan -darb-ı mesel, israiliyat, etibba ve hükema sözü nevinden- her şey, halk tarafından zamanla dinin kendisi zannedilerek, hadisle, Kur'an'la iltibas edilmiştir.[218]

2. İstişarenin Şekli:

İslamî istişarede müşavirlerin durumunu belirttikten sonra istişarenin cereyan tarzına da temas etmek isteriz. Burada karşımıza farklı şekiller çıkmaktadır: [219]

a. Doğrudan Re'ye Müracat:

Karara bağlanacak bir mesele zuhur edince salahiyetli veya ilgili kimselere başvurarak fikirlerinin alınması demektir. Bunun misali Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in hayatında çoktur. Bedir'de harbe karar vermek (93), Bedir Harbi'nden sonra da elde edilen esir ve ganimetler mevzuunda takip edilecek tutum için (94), Hendek Harbi'nin hazırlık şekli için (95) yapılan istişareler umumiyetle bilinen örneklerdir.
Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) bu durumda beyan edilen görüşlerden en uygununu ihtiyar ederdi.[220]

b. Liyakatlinin Müdahalesi:

Bazı durumlarda Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in şahsî müracaatı varid olmadan, ortaya çıkmış mesele ile alâkalı olarak hariçten müdahale vakaları olmuştur. Bu müdahaleler "liyakatli ağız"dan geldiği veya "makul" bulunduğu takdirde daima hüsn-ü kabul görmüştür. Bununla alâkalı

örnekler de çoktur. Bu ikna edici örnekler Hubab İbnu'l-Münzir ile alâkalı olanlarıdır. Bedir Savaşı'na karar verildikten sonra Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) ordunun savaş vaziyeti alacağı yeri tayin ederek yerleşme emrini vermişti ki, Hubab huzura çıkarak harp mevziini seçme işini vahyin irşadı ile değil de kendi re'yi ile yaptı ise buranın uygun olmadığını Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e söyledi. Hz. Peygamber de: "Hayır, vahiy değil kendi reyimle seçmiş idim" der. Hubab'ın fikrine uygun olarak yeniden yerleşim yapılır. (96) Aynı Hubab'ın gerek Hayber (97), gerek Taif (98) seferleri sırasında, gerekse Benu Nadr ve Benu Kureyza gazvelerinde (99) Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) tarafından, her seferinde kabul edilen benzer tekliflerine rastlıyoruz.
Fetih günü Mekke'nin haramiyetini ilan eden Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in bu meyanda "otlarını yolmanın da harama dahil olduğunu" söylemesi üzerine amcası Abbas tarafından izhir denen ve günlük hayatta muhtaç olunan bir otun bu yasaktan hariç tutulması için yapılan talebin kabul edilmesi (100) şarap yapılan (101), eşek eti pişirilen kapların kırılması için verdiği emre "kırmayıp yıkandıktan sonra kullanılması" (102) için yapılan teklifin kabul edilmesi gibi örnekler Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in çok farklı mevzularda muhataplarını dinleyip, görüşlerini değerlendirdiğini gösterir.[221]

c. Yersiz Teklif:

Şunu da belirtelim ki, münhasıran dini alâkadar eden meselelerde vaki olan telkin ve tavsiyeleri Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) ciddiye almamıştır. Nitekim O'nun kadın-erkek, yaşlıgenç herkese, her hususta düşünce ve kanaatlarını serbestçe söyleme hususundaki cesaret verdiren müsamahakâr davranışı sebebiyle, bazı kimselerin, zaman zaman "yersiz" ve "densiz" diyebileceğimiz davranışları ve teklifleri de olmuştur. Bunlardan biri, bir yolculuk sırasında vaki olur: Akşam vakti girince Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) orucunu açmak için su ister. Bunun üzerine muhatabı emri hemen yerine getireceği yerde: "Biraz daha bekleyin, ortalık kararsın" karşılığında bulunur. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), her seferinde aynı şekilde mukabelede bulunan muhatabının -ki Bilal-i Habeşî'dir- (103) mütalaasını nazar-ı dikkate almaksızın emrini üç defa tekrar ederek orucunu açtıktan sonra, iftar vaktiyle alâkalı açıklamada bulunur (104).
İkinci bir misal, hacc menasikinin talimi sırasında meydana gelir. Peygamberimiz (aleyhisselam) hacc esnasında Zilhicce'nin dördüncü (veya beşinci) günü beraberinde kurbanlıklarını getirmeyenlere, ihramdan çıkmalarını emretmişti. Sahabeler, "ihramdan çıkmak için vaktin henüz gelmediğine" hükmederek bu emri tatbik etmek istemiyorlardı (105). Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) bu tutum karşısında o kadar öfkelenmişti ki, Hz. Aişe'nin yanına döndüğü zaman öfkesi hala yüzünden okunuyordu"(106)
Gerek iftar vakti, gerek ihramdan çıkma günü gibi, tamamen dinî hususlarda, dünyada Hz. Peygamer'den başka kim daha liyakatlı ve selahiyetli olabilirdi ki, bu çeşitten itiraz ve teklifleri ciddiye alsın?[222]
d. Saygısız Müdahale: Her ne kadar normal istişare çerçevesinde mütalaa edilmesi zor da olsa, istişare mevzuu ele alındığı zaman temas edilmesinde fayda mülahaza edilecek bir husus da Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in "saygısızca" diye tavsif edeceğimiz bazı itiraz ve müdahaleler karşısındaki tutumudur. Zira insanlar arasında bir kısım ölçüsüz ve saygısız davranışlara sapan

kimseler her zaman mevcuttur. Bunlar karşısında Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in davranışını ibret almamız için bilmekte fayda vardır. Kısaca "sabır" ve "müsamaha" olarak tavsif edeceğimiz bu sünneti sergileyen bir iki misal kaydedeceğiz:
Birinci misalimiz, Abdullah İbnu Zi'l-Huvaysira denen bir Temimlinin davranışıdır. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Huneyn'de elde edilen ganimeti (veya Hz. Ali'nin Yemen'den (107) göndermiş bulunduğu sadaka malını) (108) dağıtırken ortaya atılarak: "Ey Muhammed Allah' tan kork, adil ol, bu taksim Allah'ın rızası aranmayan bir taksim oldu" der. Bu söze fena halde öfkelenen Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) ona şu cevabı verir: "Eğer ben de asi isem, kim O'na muti olabilir? Yer, gök ve insanlar içerisinden Allah, beni seçip itimad eder de siz etmez misiniz?" Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in son derece üzüldüğünü gören Ashab'tan bazıları bu saygısızı şiddetli bir şekilde cezalandırmak, hatta öldürmek için izin isterlerse de Resulullah (aleyissalâtu vesselâm): "Ben müşriklerin "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" demelerini istemem" diyerek hiçbirisine müsaade etmez(109).
Bir başka vak'a, Hz. Zübeyr ile Medineli arasında çıkan su ihtilafının halli sırasında meydana gelir. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) ihtilafı: "Ey Zübeyr (madem su, komşuna senin tarlandan geçiyor) tarlanı önce sen sula, sonra da suyu komşuna sal" diye hükme bağlamıştı. Karardan memnun olmayan Medineli: "Ya Resulallah sen kararı Zübeyr lehine verdin, çünkü o senin halaoğlundur" diye itiraz eder(110). Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'i yüzü renklenecek kadar öfkelendiren bu ölçüsüz itiraz üzerine gelen bir vahiy bu çeşitten zuhur edecek durumları şiddetle kınar: "Onlar senin hükümlerini içlerinden gelen hoşlukla karşılamadıkları müddetçe mü'min değillerdir" (111)
Keza, zina suçunu işleyen kadınların cezalandırılabilmesi için dört şahit getirilmesini emreden ayetin (112) nüzulü vesilesiyle vaki bir sual üzerine Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in, karısı ile yabancı bir erkek yakalayan kimsenin zanileri öldüremeyeceğini, dört şahitle mahkemeye müracat edebileceğini beyan etmesi üzerine, Sa'd İbnu Ubade' nin: "Ey Allah'ın Resulü, hüküm böyle mi? (113) Yani ben karımla bir yabancıyı yakalayıp da dört şahid bulup gelinceye kadar dokunmayacağım ha?" sorusuna Hz. Peygamber: "Evet hüküm böyledir" demesi üzerine Sa'd itiraz ederek: "Hayır, seni hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e kasem olsun böyle birini görürsem hemen kılıcımla kellesini uçururum" der. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) İlahî hükme karşı gelmeyi ifade eden bu ani feverana karşı: "Ey Ensar, ey Medineliler, efendiniz Sa'd'ın ne dediğini işitiyorsunuz. Evet Sa'd kıskançtır, ben ondan daha kıskancım, Allah ise benden daha kıskançtır" (114) cevabını verir. Cemaatten Sa'd'ın kıskançlığını te'yid eden bazı konuşmalardan sonra olacak, biraz yatışan Sa'd özür dileyerek şöyle der: "Ey Allah'ın Resulü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb Teala'nın indinden gelmiştir. Fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der(115).
Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in büyük bir sabır ve müsamaha ile karşıladığı feveranlar zaman zaman Hz. Ömer'den gelmiştir. Bunlar meyanında, bilhassa Hudeybiye Sulhü üzerine vaki olan itiraz kayda değdiği için az sonra etraflıca temas edeceğiz.
Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sert, haşin ve bazan rencide edici çıkışlara sabır, sükut, mülayemet ve mümkün mertebe güler yüzle mukabele edişi, etrafındaki insanların dağılmalarını önlemeye raci idi. Bu davranışın O'nun başarısındaki büyük rolünü bizzat Kur'an-ı Kerim te'yid etmektedir. Nitekim yukarıda kısmî olarak kaydetmiş olduğumuz Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e müşavere etmeyi emreden ayet şöyle der: "O vakit sen Allah'tan bir rahmet olarak onlara yumuşak davrandın. Eğer (bilfarz) kaba, katı yürekli olsaydın onlar etrafından herhalde dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla (Allah'tan da) günahlarının affını iste, iş hususunda onlarla

müşavere et" (116).
Dilimizdeki "insanın yere bakanı ile suyun duru akanından kork" sözü de, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sert ve hatta saygısızca itirazlara cesaret veren müsamahalı davranışındaki hikmet ve maslahatı anlamaya yardımcı olabilir. İnsanlar muhalefetlerini ifade edemezlerse bir kısım gizli telakkilerin gelişmesinden ve beklenmedik zamanlarda tehlikeli patlamalar halinde ortaya çıkmasından korkulmalıdır.[223]

3- Kararın Alınması:

İstişarenin mühim bir safhası, müzakere edilen mevzu üzerine değişik görüşler serdedildikten sonra kararın alınması safhasıdır. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sünnetinde bunun çeşitli şekillerde yapıldığı görülür:[224]

a- Ekseriyetin Re'yi:

Uhud Harbi için yapılan istişarede karar böyle alınmıştır. Başta Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) olmak üzere yaşlılar düşmanın şehir içinde karşılanması fikrinde idiler. Ancak, çoğunluğu teşkil eden gençler bunu tezlil edici bularak erkekçe meydanda savaşmayı istiyorlar ve bunda ısrar ediyorlardı. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm): "Öyleyse siz bilirsiniz" diyerek kabul etti(117). [225]

b- Görüşlerden birinin ihtiyarı:

"Bazı durumlarda Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) beyan edilen görüşlerden birini oylamaya başvurmadan, şahsen tercih etmiştir: Bedir esirlerine yapılacak muamelede öyle olmuştur.[226]

c- Kararı Tehir Etmek:

Ortaya atılan görüşlerden hiçbirini kabul etmeksizin, durumun tavzihini zamana bırakma şekli de olmuştur. Namaz vaktini duyurmak için benimsenecek vasıta mevzuunda bu tarz uygulanmıştır. Sahabelerden bazısı çan çalmayı, bazısı ateş yakmayı, bazısı da boru öttürmeyi teklif ediyordu. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) hiçbirini uygun bulmayarak kararı tehir etti. Ertesi gün Abdullah İbnu Zeyd'in rüyada ezberlemiş olduğu bugünkü ezan şekli benimsendi(118).[227]

d- İcbarî Karar:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in hayatında, az da olsa müşavirlerin rağmına re'sen alınmış olan karara da rastlanır. Bunun en iyi misali Hudeybiye Anlaşması'dır. İstikbale matuf stratejik hedef ve gayelerini, zahirî ve peşin görüntüsü sebebiyle anlamayarak "tezlil edici" bulan "Ashab-ı Resul"ün hemen hemen tamamı (119) sulhtan memnun değildir. Öyle bir anlaşma yapmaktansa

erkekçe savaşmak istiyorlardı, bu sulh ise zilleti kabullenmek gibi bir şeydi. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) anlaşmanın mündemiç bulunduğu maslahat ve mes'ut neticeleri o anda açıklamayı mahzurlu telakki ettiğinden olacak, bu sulhla alakalı ikna edici konuşma yapmaktansa, bu hususta sükutu ihtiyar edip, daha önce gerçekleşen vaadleri hatırlatarak bunda da hayır olduğu hususunda etrafındakileri iknaya çalışıyordu(120).
Hülasa, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Hudeybiye'de peygamberlik otoritesine dayanarak itirazları susturdu ve bu anlaşmayı kabul ettirdi. Hz. Ömer'le, Hz. Peygamber arasında geçen konuşma hem Ashab'taki memnuniyetsizliğin, hem de Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ısrarındaki kararlılığın derecesini kavramak için kayda değer:
"Ey Allah'ın Resulü biz hak üzere onlar da batıl üzere değiller mi?
"Şüphesiz öyle."
"Bizim ölülerimiz cennetlik, onlarınki cehennemlik değil mi?"
"Şüphesiz öyle."
"Öyleyse niye dinimizde bu zilleti kabulleniyoruz? Allah bizimle onlar arasında (savaşla belirlenecek) hükmünü vermezden önce geri mi döneceğiz? (Olmaz böyle şey)!"
"Ey Hattab'ın oğlu, ben Allah'ın elçisiyim (ve O'nun emrine muhalif de değilim) (121) ve Allah da ebediyyen bizi terketmeyecektir."
Hz. Ömer bundan sonra Hz. Ebu Bekr'in yanına giderek Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e söylediklerini ona da tekrar eder. Hz. Ebu Bekr de: "(Onun emrine uy, zira şehadet ederim ki)(122) O, Allah'ın Resulüdür ve Allah O'nu ebediyyen terketmeyecektir" cevabını verir. Arkadan Fetih suresi iner, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) sureyi baştan sona Hz. Ömer'e okur. Hz. Ömer, "Yani bu bir fetih mi?" diyerek hâlâ devam eden üzüntü ve endişesini dile getirir(123).
Isrardaki hatasını bilahare anlayarak keffareti için yıl orucu tutup, köleler azad edecek olan Hz. Ömer başta olmak üzere, Hz. Ebu Bekir ve diğer pekçok sahabe ittifakla Hudeybiye Sulhü'nün "İslam'ın en büyük zaferi olduğunu" ifade edeceklerdir(124).
Hülasa istişare sonunda kararın alınmasında yegâne prensip, bugünkü Batı parlamenter sisteminde cari olan parmak usulü değildir. Son söz nazar-ı âmm, bilgi ve vukufiyeti başkalarına nazaran daha geniş olan esas mes'ul kişinindir, yani Hz. Peygamber'indir.[228]

4- Şahsî Kanaatında Direnmemek:

Sünnette gelen mühim müşavere örnekleri tetkik edilirse Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in müzakereye sunduğu meselelerde şahsî kanaatlerinin benimsenmesi için, Hudeybiye Sulhü hariç, çok ısrar etmediği görülür. Bedir'de seçmiş olduğu ilk savaş mevziini, Hubab'dan gelen teklif üzerine terkettiği gibi, Uhud Savaşı'nın Medine'nin içinde yapılması istikametindeki kanaatine rağmen gençlerin çoğunlukla "şehrin dışında" olmasını istemeleri üzerine de dışarı çıkmayı kabul etmiştir.
Bir başka ikna edici misal Hendek Savaşı sırasında, imza safhasında bozulan bir anlaşmadır. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) savaşın uzaması ve şehirde sıkıntının artması üzerine düşman cepheyi dağıtmak düşüncesiyle, bazı bedevi gruplarla cepheyi terketmeleri mukabilinde Medine hurma mahsulünden belli bir yüzdenin kendilerine verilmesi esasına dayanan bir anlaşma yapmak üzereydi. Mutabakat hasıl olan anlaşmaya Medineli liderlerin: "Ey Allah'ın Resulü, bu, itaat etmemiz gereken bir vahiy değil de şahsî re'yin ise hayır...Onlar şimdiye kadar bizim hurmalarımızdan da

parayla satın alarak veya ikramımız olarak yediler, bu ise bir zillettir. Allah seninle bize hidayet verdi, şerefimizi artırdı bunu kabul etmeyiz..." derler. Bunun üzerine Hz. Peygamer (aleyissalâtu vesselâm) "Bu İlahî bir emir değildir, şahsî fikrimdir, size arzettim" diyerek fikrinden vazgeçer ve mutabakat imza safhasında bozulur. Raviler, Hz. Peygamber'in bu itiraz karşısında üzüntü değil "memnuniyet" izhar ettiğini kaydederler (125).
Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) fitne alâmetleri meyanında "Rey sahibinin kendi reyini beğenmesi"ni de zikretmek suretiyle (126) istişare meselesinde mühim bir prensibe dikkat çekmiş oluyor.[229]

5- Müşavirleri Gücendirmemek:

İstişare mevzuunda mühim bir husus da farklı ve bazan da birbirine zıd fikirlerin ortaya atılması sırasında liderin alacağı tavırdır. Zira fikirlerden birinin kabulü, diğerlerinin reddi demek olacağından buradaki farklı bir kabul veya red şekli, reddedilen fikir mensuplarını gücendirip yersiz bir muhalefete sevkedebilir.
Bu endişeyi Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in hayatında bariz bir şekilde görmekteyiz. Nitekim, Bedir esirlerine yapılacak muamele hususunda cereyan eden istişare sırasında müşavirlerden gelen farklı görüşleri teker teker dinlendikten sonra, bunlardan sadece Ebu Bekir'in görüşünü muvafık bulsa da diğerlerine de iltifat eder: "Ey Ebu Bekr senin misalin Hz. İbrahim'e benziyor. O, Allah'a kavmi hakkında şöyle demişti: "Rabbim bana uyanlar bendendir, uymayanlara gelince, sen af ve mağfiret edicisin" (127). "Ey Ömer senin de misalin Hz. Nuh gibidir. O, kavmi için şöyle demişti: "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden tek canlı bırakma" (128).
Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Hz. Ebu Bekir'i Hz İsa'ya (129), Hz. Ömer'i Hz. Musa'ya (130) benzetmeye devam ederek onların fikirlerine muvafık gelen ayetleri okur ve her ikisini de fikirleri sebebiyle doğrular, takdir eder (131).
Burada kaydı gereken bir durum Hz. Ömer'le alâkalı olarak rivayet edilmektedir. O da, istişare sırasında herkesin re'yini serbestçe söylemesi, rahatça münakaşa edilmesi, ileri sürülen fikirlerdeki farklılıklar sebebiyle müşavirlerin birbirine gücenmemesi gereğidir. Said İbnu'l-Müseyyeb der ki: "Ömer İbnu'l-Hattab ve Osman İbni Affan aralarındaki bir mesele için öyle bir nizaya girerlerdi ki, onları seyreden birisi: "Artık bunlar bir daha biraraya gelmezler derdi. Ancak, en güzel ve en tatlı bir şekilde ayrılırlardı" (132).[230]

6- Tatbikat Sırasında Azim:

İstişarede karar alındıktan sonra tatbikat sırasında tereddüde yer vermemek İslamî istişarenin mühim bir vasfıdır. Bunun üzerine hassasiyetle ve ısrarla durulur. Karar safhasından sonra tereddüd ve çekingenlik kesin bir dille reddedilir. Bizzat Kur'an-ı Kerim'de istişarenin emredildiği ayette istişarenin bu vasfı da belirtilir. Ayet şöyle: "...iş hususunda onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendine güvenip dayananları sever" (133)
Uhud Harbi için gençlerin reyine uyularak şehir dışına çıkmaya karar verilip hazırlığa başlandıktan sonra bazı yaşlıların uyarısı sonucu gençler fikirlerinden caymışlardı, düşmanla şehir içinde karşılaşmayı kabullenmişlerdi. Zırhını giymiş bulunan Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e yeni

gelişme intikal ettirilince, bu tereddüdü: "Bir peygamber giydiği zırhı savaşmadan çıkarmaz. Emrettiğim hususlara iyi bakın ve onlara uyun... Sabrettiğiniz takdirde zafer sizindir" diyerek reddeder.(134)
Burada şu noktanın da belirtilmesinde fayda var: İstişare edilerek bir fikir benimsendikten sonra onun başarı veya başarısızlığına terettüp edecek mesuliyet sadece bu fikri teklif edene düşmez. Sorumluluk ortaktır. Nitekim Uhud Savaşı başarısızlıkla sona erince, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in "harbi şehrin dışında yapalım" diyen gençlere herhangi bir ayıplamada bulunduğunu görmüyoruz. [231]

Batı Demokrasisi:

1) Demokrasinin Tenkidi:

İslam'daki şûra ile Batı demokrasisini birbirine iltibas edenlere, içine düştükleri yanlışlığı göstermek için, demokrasiye bizzat Batılılar tarafından yöneltilen bazı tenkidleri hatırlatmada fayda umuyoruz. [232]

René Guénon, Modern Dünyanın Bunalımı (La Crise du Monde Moderne) adlı eserinin altıncı bölümünde insanların Batı'da, birkısım telkin ve sahte fikirlerle teshir edilip aldatıldığını belirttikten sonra en ziyade laf kalabalığına getirilerek kitleleri aldatma vesilesi yapılan "demokrasi"ye sözü getirerek hülasaten şunları söyler:
"Eğer "demokrasi", halkın kendi kendini idaresi şeklinde tarif edilirse, ortada gerçek bir imkânsızlık, fiiliyatta basit bir varlığı dahi görülmeyen bir şey kabul edilmiş olmaktadır. Bu şey sadece bizim zamanımızda değil, başka hiçbir devirde de vaki olmamıştır. Kelimeler bizi aldatmamalıdır. Esasen aynı adamların hem idare eden, hem de idare edilen kimseler olacağını kabul etmek aklen mütenakız bir düşünce olur. Zira Aristo mantığına göre, aynı bir varlık aynı zaman ve şartlarda bilfiil ve bilkuvve halinde olamaz. Halkın kendi kendini idare ettiğine dair boş hayalin kafalarda yer etmesi içindir ki "halk oyu" mefhumu icad edilmiştir. Bu icada göre, kanunu yapan şeyin ekseriyetin efkarı oduğu farzedilmektedir. Fakat burada gözden kaçan husus, efkâr-ı umumiyenin çok basit ve kolay bir şekilde yönlendirildiği ve şekillendirildiğidir. Her zaman, uygun telkinlerle önceden tesbit edilen şu veya bu istikamete onun tevcihi mümkündür. Biz şimdi efkar-ı umumiye tekvin etmek (kamuoyu oluşturmak) tabirini kim uydurdu bilemiyoruz, fakat bu, tam bir gerçeği ifade ediyor. Ancak şurası da muhakkak ki, görünürdeki idareciler efkar-ı umumiyeyi tekvin etmek için lüzumlu olan vasıtalara her zaman sahip değiller."
Herhangi bir meselede fikrini beyan etmeye çağrılan halk içerisinden ezici çoğunluğu meseleyi anlamayacak kimselerin teşkil ettiğini, anlayanların sayıca çok az kaldıklarını ve binaenaleyh o meselenin kanunlaşmasında anlamayanların, liyakatsizlerin rol oynadığını böylece kanunların meseleye vakıf olmayan kimselerce çıkarıldığını belirten Guénon: "Kanunu, ekseriyetin yapması gerektiği" fikrinin eşyanın tabiatı icabı fiiliyatta tamamen nazariyatta kalıp hiçbir tatbikî duruma tekabül etmemekten başka, temelden hatalı olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "Bu fikrin en zahir kusuru az yukarda belirttiğimiz husustur, yani "ekseriyetin re'yi liyakatsizliğin ifadesidir ve bu da haddizatında zeka noksanlığından veya sırf cehaletten ileri gelir. Bu hususun daha iyi anlaşılması için "kitle psikolojisi" ile alâkalı bazı tesbitlerden istimdad edebiliriz: umumiyetle bilinen bir duruma

göre, "bir kalabalık içerisinde nihai efkar, kalabalığı teşkil eden fertler tarafından ileri sürülen fikirlerden, vasat seviyede olanlara göre bile değil, en aşağı seviyede olan fikirlere göre teşekkül etmektedir."

Guénon devamla, modern hükümetlerin ısrarla üzerinde durup, kendi meşruiyetlerinin yegâne kaynağı kabul ettikleri bu "en büyük çoğunluğun kanunu" prensibinin mahiyetçe ne olduğunu belirtmeye geçer ve şöyle der: "Bu sadece ve sadece maddenin ve ezici kuvvetin kanunudur. Öyle bir kanun ki, onu esas alarak ağırlığıyla sürüklenen bir kitle, güzergâhında rastladığı her şeyi ezer geçer. İşte bu noktadadır ki "demokratik" telakki ile "materyalist" telakki arasındaki telâki (ittisal, birleşme) noktası ortaya çıkar. Bu telâkiyi hal-i hazır zihniyete samimiyetle bağlayan şey de bu husustur. Bir başka ifadeyle bu, normal, tabii nizamın alt üst edilmesidir. Zira bu, çokluğun, çokluğu sebebiyle üstünlüğünü ilan etmektir, işte böylesi bir üstünlük sadece ve sadece madde dünyasında mevcuttur. Tersine, manevî âlemde, daha umumi olarak cihanşümul nizamda ise hiyerarşinin zirvesini birlik ve vahdet tutar. Zira vahdet, bütün çokluğun kendisinden çıktığı aslî prensiptir. Fakat, bu prensip bir kere inkâr edildi veya nazardan kaçtı mı artık geriye , kendini bizzat maddeye rabteden kesret-i mahz (sırf çokluk) kalır" (135).

Aslî vasfı azınlığı çoğunluğa, keyfiyeti kemmiyete ve binnetice havassı avama (yani seçkin zümreyi halk tabakasına) kurban etmek(136) olarak vasıflandırılan demokrasinin eşyanın tabiatına zıd olan ve "hiçbir devirde fiilî hayatta tatbikat bulamamış bir vehim ve hayal" ithamını yenmesine sebep olan yapısı sebebiyledir ki, bugün, her şeye rağmen demokrasiye hararetle taraftar olanlar tarafından belirtilen bir başka endişe mevzubahs olmuştur: [233]

Teknokrasi

Zahirde demokrasi olsa bile fiiliyatta meselelere ve icraata yön veren, hakim olan o meselelerden anlayan -ve halkın temsilcisi olmaksızın iş yapan- mütehassıs şahıslardır, teknik ekiptir.

Demokrasinin bu noktadaki zaafı şöyle ifade edilmiştir: "(İcraatta bir bakanlık müdürü, bugün, astığı astık kestiği kestik, mesuliyetsiz bir müstebittir, milleti temsil eden bir meb'ustan hatta bizzat bakandan çok daha güçlüdür. Zira bu, siyasî dalgalanmalarla onlar gibi değişmez. Ve bu, üstelik teknik bir maharete de sahiptir ve öbürlerinin çoğu zaman mahrum bulundukları siyasî cambazlıklara da alışmıştır. Demokrasi bu durumda Teknokrasi girdabında batma tehlikesiyle başbaşadır"(137)

Diğer bazı alimler, devrimizde teknolojinin, "ani karar verme"ye daha da ehemmiyet kazandırdığını, bu işte, acemi temsilcilerden ziyade, "mütehassıs teknisyenler"in maharet ve selahiyet sahibi olduğunu belirterek, en ziyade demokrat bilinen Amerika Birleşik Devletleri'nde bile parlamenterlerin, fiilen ortadan kaldırılmamakla birlikte, sessizce hükümsüz hale getirildiklerini ifade ederler.(138)

Halk iradesinin gerçek manada hakimiyetine mani olan başka "baskı grupları" da vardır. Bunlardan birkısmı gizlidir, birkısmı açık. Açık olanlara ticarî, iktisadî teşekküller, meslekî cemiyetler (barolar, sendikalar, işverenler, emekliler vs. vs. cemiyetleri gibi) hususi menfaat gurupları misal olarak zikredilebilir. Bunlar "çoğu kere hükümete baskın çıkarlar" ve "kanun yapıcının iradesini kırarlar" (139).

Hemen belirtelim ki, burada gayemiz demokrasi hakkında lehte veya aleyhte bir kısım nazariyeleri açıklamak değildir. Ancak, Batı'nın uzun asırlar boyunca çetin mücadelelerle elde ettiği ve

zamanımızın en müstebit idarelerini bile "demokratik" vasfına hararetle sahip çıkmaya sevkedecek kadar fevkalâde bir revaç ve teshir gücü kazanmış bulunan demokratik idarelere rağmen Batılı cemiyetlerde bunu da reddedici anarşist görüşlerin çıkış sebebini belirtmeye çalışıyoruz.
Demokrasinin bütün güç ve haşmetiyle ehemmiyetinin avamdan havassa her tabakaya mensup kimseler nazarında muhafaza etmeye devam ettiği Türkiyemizde Batı dünyasında demokrasiyi de reddedip, bundan daha iyidir diye anarşiyi talep eden insanların ve hem de feylesofların varlığını anlamak bu çeşitten izahlar olmaksızın zordur. Üstelik, hal-i hazır Batılı sistemlerin en iyisi olarak benimsediğimiz ve elimizden gittiği takdirde hasıl olan boşluğu hangi felaketin dolduracağını kestiremeyeceğimiz demokrasimizin müessir şekilde muhafaza edilmesi de onun kusurlarını bilmemizi gerektiriyor.[234]

Demokrasinin Sonu Anarşidir:

Yeri gelmişken şunu da belirtmemiz gerekir: Siyasî tarih araştırıcıları, demokrasinin en eski yurdu sayılan kadim Yunanistan'dan zamanımıza kadar cereyan eden hadiseleri değerlendirince -her seferinde muttarıd ve kesin olmamakla beraber- umumiyet itibariyle demokratik idarelerin peşini anarşinin takip ettiğini, anarşinin yerini kan ve diktatör idarelere bıraktığını müşahede etmişlerdir.
Bazan da demokrasinin sosyalizme (ki anarşizm ile kardeş sayılacak kadar benzerlikler arzettiğini daha önce belirttik), komünizme zemin hazırladığı ifade edilir. (141) Mesela Hitler, kendisine has kaba üslubuyla şöyle der: "...Günümüz Avrupasında tatbik edilen şekliyle demokrasi, Marksizmin öncüsüdür. Birinci olmaksızın ikincinin gelmesi aklın alacağı şey değildir. Demokrasi, beynelmilel Marksizm ve basının mikroplarının gelişip yayılabildiği yegâne uygun ortamdır. Demokrasi, parlamenterizmi getirmek suretiyle yaratıcı ateşi söndüren necaset ve alevden bir piç hasıl etmiştir" (142)
Evet, umumi görüş bu noktada düğümlenmektedir: "Anarşi (demokrasinin icabı olan) liberalizmin tabiatına bağlı tezadların bir ürünüdür, birbirine benzese de aralarında ayrılıklar bulunan birçok doktrinlerden doğmuştur" (143). Burada kastedilen farklı doktrinlerin eskiye aksülamel olarak ileri sürülen ve içtimâî hayatın muhtelif ihtiyaçlarını kapatan içtimâî müesseselerle alâkalı görüşler olduğunu hatırlatmaya lüzum yok kanaatindeyiz.[235]

2) İslam'da Kanun Koyma Mekanizması:

Demokrasi ile şurayı ayıran temel noktalardan biri bunlara tanınan yetkinin çerçevesinde kendini gösterir: Demokrasi. Guénon'un da açıkladığı üzere, çoğunluk adına iddiasıyla, hakim (teknotrat) zümrenin -bu zümre üzerinde hakimiyet kurmuş görünürgörünmez baskı güçlerinin tesiriyle- her çeşit kanunu yapma oyunudur. Şu veya bu kanunu yapamaz diye bir sınır yoktur. İslam'da ise kanun koyma işi iktidarda olanlara tanınan bir hak değildir. Bu, farklı bir mekanizmadır. Şöyle ki:
1- Temel hakların korunmasına yönelik bir kısım kanunlar var ki, bunlar Kur'an ve Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) tarafından tesbit edilmiştir; hiçbir devirde, hiçbir kimse tarafından kaldırılamaz, değiştirilemez, azaltılamaz, çoğaltılamaz. Zina, hırsızlık, katl, şarap içme, irtidad gibi ağır cürümlerin cezası böyledir. Bunlara hudud denir. Devlet bunları tatbikatla vazifelidir. Bunların tatbiki karşısında kimse kimseyi ittiham edemez. Şeriatın kestiği parmak acımaz sözü buradan gelir.

2- Yeni meseleler için kanun yapma işi, dindarlık ve ilmî yeterlilik gibi bir kısım zor şartları nefsinde cemeden kimselere aittir. Kanun yapacak kişide bulunması gereken zaruri sıfatlar arasında "iktidarda olmak", "resmî vazifeli olmak" gibi sıfatlar yoktur.

3- Otoriteye itaat keyfiyeti sınırlıdır. Allah'ın emirlerine isyanı emreden amire itaat yoktur.

4- Dinin ferde tanıdığı tabii hakları ortadan kaldırıcı kanun yapılamaz. Böylesi bir icraat var ise, bu meşru olamaz, keyfîdir, zulümdür.

5- Din, ferde tanınmış olan tabii haklara uymayan, şahsî zararlara sebep olan zalimane icraatlar karşısında -ammeyi zarardîde edecek fitnelere sebep olmamak için- sabretmeyi tavsiye ederse de icraatcıyı zalim ilan eder. İktidarda olana hiçbir surette kanunsuz icraatta bulunma selahiyeti tanımaz.

6- Sultan (iktidar sahibi, otorite) kanun önünde diğer fertler gibidir. Hiçbir hususi haktan istifade edemez. Mesela bugün mebuslara tanınan teşriî ma'suniyet (dokunulmazlık) İslamî sistemde yoktur.

7- İslam, teşriat (kanun koyma) sistemiyle idare edilenleri, idare edenlere karşı koruduğu gibi, diğer bir kısım teşriatıyla da başka zümreleri korumuştur. Şöyle ki:

a) Zekatı farz etmek, faizi haram kılmak, sadaka ve diğer hayır işlerine, sadaka-i cariyeye teşvik gibi emirleriyle fakirleri zenginlere karşı korumuştur.

b) Çocukların temyiz yaşına kadar terbiyesini anaya vermek, büluğ yaşına kadar:

1) Nafakasını temin etmek.

2) Terbiye ve bir meslek öğrenimi dahil olan talimini vermek gibi vazifeleri veliye, velisi yok ise devlete -kaçınılması mümkün olmayan- bir vazife, bir vecibe yapmak.

3) Keza büluğ devresinden önce işlediği suçlar sebebiyle cezaî ehliyet tanımak.

4) Te'dib için dövmelerde gerek ebeveyne ve gerekse muallim ve diğer büyüklere üçten fazla vurma hakkı tanımamak gibi teşriatıyla çocukları korumuştur. (Daha fazla bilgi için "İslam'da Çocuk Hakları" adlı kitabımıza bakılsın).

c) Kur'an-ı Kerim'in "anne ve babanızdan biri yanınızda ihtiyarlığa ererse onlara "öf" bile demeyin" ayetinde ifadesini bulan çeşitli teşriatıyla, "ihtiyarlarımıza hürmet etmeyen bizden değildir" gibi prensipleriyle yaşlıları korur.

d) Tarihte ilk defa çok evlenmeyi tahdid ve "biri tavsiye" etmek, kadınlara -bir iki hususi durum dışında- erkeklere tanınan hak ve vazifeleri aynen tanımak, miras, mülkiyet, boşanma gibi haklar tanımak, şahıslarına karşı işlenen suçların cezasını erkeklere karşı işlenen suçların cezasıyla bir tutmak ve hatta "cennet anaların ayağı altındadır", "sizin en hayırlınız eşine karşı en iyi davranandır" gibi teşriatıyla kadınları korur.

e) İlme yaptığı mükerrer teşvikleri, tefekkür ve düşünceye verdiği ehemmiyetle ilmi, ilim adamını korumuştur. Kur'an-ı Kerim kalemi, satırı, okumayı övmekten başka, "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" der. Hz. Peygamber alimle cahilin arasındaki farkı yıldızla güneş arasındaki , peygamberle peygamber olmayan bir kimse arasındaki farka benzetir. "İlim talep edenin geçtiği yere melekler kanatlarını gerer", "Bir saatlik tefekkür bin senelik nafile ibadetten daha hayırlıdır" der. Keza "Alim verdiği hükümde isabet ederse iki sevab kazanır, yanılırsa bir sevab kazanır. Zira hüküm vermek bir ibadettir, hüküm verme sevabını alır; yanılma (iradî olmadığı için) günaha sebep olmaz" diyerek hep ilme teşvik eder ve ilim adamını korur.

Şimdi sorabilir miyiz: Acaba hangi zümrenin "İslam dini bizi ezmiştir" demeye hakkı vardır? Dinî kanunlar tarafından Batılı manada ezildiğini söyleyen bir zümre, bir kişi çıkabilir mi?

Ancak şu da bir gerçektir: Müslüman cemiyetlerde de ezenler ezilenler olmuştur. Fakat bu durumu din tahsin edip hoş karşılamaz, bilakis takbih eder, reddeder. Zalimane iş yapan hiçbir kimse, zulmünü meşrulaştıracak bir fetvayı dinde bulamaz. Din hiçbir zümreye hususi imtiyaz tanımaz. Zulmeden kimse sultan bile olsa dinin bir hükmünü terketmiş olmaksızın yani günahkâr psikolojisine düşmeden herhangi bir zulme tevessül edemez.
Şu halde devlet reisinden aile reisine; çobandan evdeki hizmetçiye kadar bütün icraatçılar, dindar oldukları nisbette, kendi sorumlulukları dairesinde zulümden, haksızlıktan uzak olacaklardır. Bu sebeple İslam tarihinde hakiki manada dindar fakat zalim ve müstebit sultan örneğine rastlanmaz. Dindar fakat hodfüruş, mağrur, benlik sahibi, raiyyetine karşı zalim bir tek örnek bulmak mümkün değildir.
Bu söz, "İslam tarihinde kötü idareciler gelmemiştir" manasına alınmamalıdır. Öyle olsaydı medeniyet gerilemez, Müslümanlar bu hallere düşmezlerdi. Hatta dindarların dindar olmayanlara karşı sayıca azınlıkta olduklarını söyleyebiliriz.
Batı'da ise durum bunun tersidir. Orada din namına her zümre ezilmiştir. Çocuklar hususi himaye edici kanunlardan istifade etmedikleri gibi, 19. asrın sonlarına kadar büyüklerle bir muamele görmüşler ve ezilmişlerdir. Söz gelimi bir çocuğun işlediği suçun cezası idam gerektiriyorsa idam edilmiştir. Kadınlar yakın zamana kadar mülkiyet hakkına sahip olmadıkları gibi, asırlarca onlarda ruh var mı yok mu münakaşası yapılmıştır. Kilise "Allah namına icraatta bulunmak" selahiyetine dayanarak; asiller, kontlar ve krallar kanunlardan aldıkları hususi imtiyazlara dayanarak insanları ezmişlerdir. Bütün bu durumlar orada birbirine düşman kadın-erkek, devletvatandaş, kilisesivil, patron-işçi vs. ikiliklerini varedegelmiştir. Bu meyanda, bütün insanlar kilisenin benimsediği bazı peşin hükümleri olduğu gibi benimsemeye, aklı kullanmamaya zorlandığı için, en ziyade ezilenler düşünen kafalar olmuş, ilim adamları olmuştur. Bu ezici durumlara karşı, ilk önce düşünen kafalardan gelmek ve kiliseye karşı olmak üzere muhalefet ve mücadeleler başlamış, kilisedevlet ayırımı (laiklik), insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları gibi bir kısım haklar elde edilmiştir.
Bütün bu mücadelelerin Batı şartları içerisinde belli bir haklılığı vardır, yapılması lazım olan şeyler yapılmıştır. Hatta, temelde isyan ve eskiye aksülamel yattığı için zaman zaman ifratlara kaçılmış olsa bile bu mücadeleleri Batı şartları içerisinde haklı görmemek mümkün değildir.[236]

3) Hürriyet Telakkisi:

Batı demokrasisi ile İslamî şûrayı ayıran temel noktalardan biri hürriyet telakkisinde yatar. Demokraside, fert her çeşit içtimâî değerlerin kaynağıdır. İslam'da ise, "hakk"ın ve değerlerin, hayırşer hükümlerinin kaynağı vahy-i İlahîdir. Kur'an ve peygamber diye de ifade edilir. Ancak, peygamberin de vahiyle konuştuğu kabul edilir. Dolayısıyla bu meselede esas, şu ayettir: "Allah ve Peygamberi bir meselede hüküm beyan ettikleri vakit, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resulü'ne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır" (Ahzab 36).
Öyle ise demokrasideki hürriyet anlayışı İslam'da abdiyete yerini bırakır. Bir başka deyişle, biri insanî, ferdî dışında her çeşit değerleri reddederek, ferdi bütün değerlendirmelerin yegâne selahiyetlisi yaparak insanın kıymet ve hürmetini bu değer koyma hürriyetinde ararken, İslamiyet bu selahiyeti sadece Allah'a verir, insan için en mümtaz kıymeti onun kulluk vasfında, yani Allah'ın

koyduğu nizama uyma derecesinde arar.
Esasen mü'min, İlahî nizama samimiyetle inanan, Müslüman da, o nizama "teslim olan, uyan" demektir. Ferdiyetci, hümanist bir espri ile kişinin kendi düşüncelerini tebcil etmesi, kendi kanaatlerine göre iyikötü, hayırşer hükümleri getirmesi Kur'an-ı Kerim ifadesiyle kişinin hevasını ilahlaştırmasıdır: "(Ey Muhammed) heva ve hevesini tanrı edinen, bilgisi olduğu halde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir?" (Casiye 23).
Ayette geçen "bilgisi olduğu halde" tabiri hususiyetle üzerinde durulması gereken bir noktaya dikkat çekmektedir: Hevasını tanrılaştıranlar, sıradan kimseler değil, "bilgisi olan" (entellektüel) kimselerdir, bu davranış o canibten gelecektir. Yine ayette, böylesi sapıkların irşadının çok zor olacağına işaret edilmektedir.
Bir diğer ayette, hevaya uymak, yani dinî ölçülere ters düşen ölçüler, değerler koymak bir başka ifade ile yukarıda açıkladığımız muhtevada bir ferdiyetçilik, sapıklıkların en büyüğü ilan edilir: "(Ey Muhammed)... Allah'tan bir yol gösterici olmadan hevasına uyanlardan daha sapık kim vardır?.." (Kasas 50).
Burada geçen "Allah'tan bir yol gösterici" ifadesini kabaca "dinî metod" olarak anlayabiliriz. Zira, ihtiyaç halinde, -izahı burada uzun kaçacak olan- belli şart ve kayıtlar tahtında ilim adamları da hüküm koyabilir, o taktirde bu hüküm de dinî olur. Dinin tesbit ettiği "metodoloji"ye uymadan konan hükümler "heva"dır, sapıklıktır.[237]

Peygamberler De Hür Değil:

İslam'a göre, sıradan bir insanın değil, rehberlik vazifesi ile muvazzaf olan peygamberlerin de aslî vasıfları kulluktur. En büyük insan kabul edilen Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) bile herşeyden önce "kul"dur. Bizzat kelime-i şehadete dahil edilmiş olan O'nun "kul olmak" vasfı "elçi olmak" vasfından önde gelir (abduhu ve resulühü). Hatta Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) bu ifadedeki sırayı ters çeviren bir mübtediye müdahele ederek: "Hayır öyle değil, ben peygamber olmazdan önce kul oldum" der ve bu sıranın tesadüfî olmayıp, kasıtlı, düşünceli olduğunu ifade eder(144).
Elçilik vasfı dışında o da diğer insanlar gibi bir insandır. İnsanlara dinî tebliğde bulunurken Allah'tan aldığını bildirir, artırmaz, eksiltmez, kendi hevasından hiçbir şey söylemez, o her söylediğinde vahye dayanır, İlahî irşada istinad eder, İlahî iradeye uymayan hiçbir hükümde, değerlendirmede bulunmaz (Maide 67; Necm 3). Nitekim Hz. Peygamber müşriklerden ve Yahudilerden gelen birkısım sualleri anında cevaplamamış, vahiy beklemiştir.
İslam dininin Peygamberi (aleyhisselam) İlahî tasvib olmaksızın, kendi hevasına göre dinî hüküm koyma selahiyetine sahip olmazsa, onun dışında kalan kimselerin böyle bir selahiyete sahip olmayacağı açıktır. Binaenaleyh hiçbir kimse, mesela ibadetlerin zaman, miktar, şekil ve tarzlarını değiştiremeyeceği gibi, insanlar arasındaki mülkiyet hakkını, insanların mal, can, ırz dokunulmazlığını (dinin belirttiği şartlar tahtında olmaksızın) kaldıramaz. Sözgelimi ayet-i kerimede "Rabbinin rahmetini onlar mı bölüyorlar? Onların bu dünya hayatındaki geçim rızıklarını aralarında biz böldük. Bir kısmını derecelerle diğerinin üstüne çıkardık ki, bir kısmı bir kısmını tutup çalıştırsın" (Zuhruf 32) denmiş iken, çıkıp içtimâî sınıfları kaldırmaya kalkmak, olmayacak bir şeyi

talepten öte, tanrılığını ilan etmek olur.[238]

Hürriyet Sahası:

Hakkullah denen, münhasıran ibadetlere taalluk eden meselelerde, kul haklarına taalluk eden, ammeyi ve içtimâî münasebetleri alâkadar eden meseleler dışındaki dünyevî hayatı ilgilendiren ve dinin tahdid getirmediği meselelerde kul elbette ki serbesttir. Hz. Peygamber bunu: "Siz dünya işlerini benden iyi bilirsiniz" diyerek ifade etmiştir. Bizzat Kur'an'daki "aklınız yok mu?" "hiç düşünmez misiniz?" "tefekkür edin" gibi pek çok ayetlerle mü'miler ilmî keşiflere, tabiatın ve eşyanın sırlarını çözmeye teşvik edilirler.
Şu halde dinin koyduğu tahdidler ibadat, değer hükümleri ve beşerî haklarla alâkalıdır. Bunlar dışında kalan ilmî keşifler, medenî ilerlemeler, teknik icadlar tahdidin dışındadır ve bu sahalarda yeniliklere, araştırmalara fazlaca teşvikler yapılmıştır(146). Nitekim dinî emirlere hakkıyla uyulan devirlerde Müslümanlar ilim, teknik ve medeniyette fevkalâde ilerlemeler kaydettiler, keşiflerde, icadlarda bulundular. Bütün dünyanın hayran kaldığı İslam medeniyeti, bu medenîleştirici ruhun tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Zamanımızdaki Batılı araştırıcıların ifadesiyle bugünkü Garp medeniyeti de İslam medeniyetinin bir eseri olarak vücuda gelmiştir.[239]

Tahdidden Gaye:

Dinî sınırlamaların bir gayesi, fıtratında hayvanlarda olduğu şekilde bir kısım tahdidler bulunmayan insanlığı, ifrat ve tefritten koruyarak medeniyetin ilerlemesine en uygun bir vasatta tutmayı gaye edinmektir. Nitekim beşerî münasebetlerle alâkalı değerlendirmeler insanlara bırakılınca insanlar adedince farklı ve birbirine zıd değerlendirmeler ortaya çıkmış ve beşerî huzur zîr u zeber olmuştur. Aslında insanlık değerlerden boşaltılmış olmuyor, atılanların yerine yenileri, beşerî olanları konuyor. Sol kendine göre yeni değerler ikame edebilmek için eskiye hücum etmiştir.
İslam'ın ahkâm koyma işinde insanlara selahiyet tanımayışının mühim bir sebebi, üzerinde ısrarla durulması gereken bir gayeye matuftur. Bu gaye de insanların, insanlar tarafından sömürülmesini, en azından, idare edilenlerin, idare edenler tarafından sömürüldükleri hususunda, birçok içtimâî anarşilerin kaynağı olabilecek bir duyguyu "sömürülme kompleksi"ni önlemektir.
Batıdaki ihtilallerin, isyanların temelinde bu duygunun yattığını geçmiş bahislerde gördük. Batılı, her devirde idare edenler tarafından sömürüldüğüne inanmış, bu duygunun altında ezilmiş, onun sevkiyle idare edenlere karşı isyanlar etmiştir.
Sömürüden kurtulma yolunda kilise hakimiyeti, feodalite, krallık, demokrasi hepsini birer birer denemiş, hepsine isyan etmiş ve görmüştür ki, Batı'da iktidarı ele geçirenler kanunları kendi menfaatleri doğrultusunda yapmaktadırlar.
Bu Batılı tecrübe, Batı insanını "idarenin, otoritenin, hiyerarşinin olduğu yerde kaçınılmaz şekilde sömürme var, insanların şahsiyetini ezme var" müşahedesine götürmüş ve "her çeşit otoriteyi reddetme" noktasına, devlet, kilise, mektep, aile, baba, büyük gibi hiyerarşi ve otorite odaklarının tamamını ortadan kaldırma düşüncesine getirmiştir.
"Tabiat boşluğu sevmez" kanununca, nizamsız bir medenî hayat olamayacağına göre, Batının bu son talebi ya Batı'yı tamamen batıracak veya asırlardır aradığı manayı tabiatında taşıyan İslam'a

gelmesine sebep olacaktır. Zira "gerçek İslam insanın insan tarafından sömürülmesi" değil, "insanların hepsinin yaratıcısı olan Allah tarafından hepsine eşit şekilde tatbik edilmesi için konan ahkâm" manasını taşımaktadır.[240]

DİPNOTLAR:

(1) Neml 29-33.(1/a) A'raf, 7, 109-112.(1/b) Saffat 37, 101, 102.
(2) Şûra 36 -38.
(3) Al-i İmran, 159.
(4) Münavi, Abdurrauf: Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağir, Beyrut, 1972, 2, 159; İbnu Kesir, Tefsir, Tefsir, Beyrut, 1966, 2, 142.
(5) Münavi, a.g.e., 2, 215; 3, 205.
(6) İbnu Sa'd, Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 3, 154; Tirmizî, Humus, 1966, menakıb 380 H.
(7) Tirmizi, Cihad 34.
(8) Hakim en-Neysaburi, el-Müstedrek, Haydarabad, Deken 1335 baskısından ofset, 2, 227.
(9) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra, Kahire, 1967, s. 125 .
(10) Heysemi, Nuruddin Mecmau'z-Zevaid, Beyrut, 1967 , 2, 280.
(11) Zemahşeri, Keşşaf 1, 332.
(12) Tirmizî, Fiten 7, 2168, H. bak, el-Acluni, Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, 1, 64-65.
(13) Tirmizî, Menakıb 44, 3680. H. Hakim a.g.e., 2, 264.
(14) Nesai, Sünen, Kahire 1930, Bey'a 33.
(15) Ebu Davud, Sünen, Humus, 1969, Harac ve'l-İmare 4, 2932. H.
(16) İbnu Kesir, en-Nihaye Fi'l-Fiten, Kahire 1969, 1, 24.
(17) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel, Kahire, 1313 baskısından ofset, 5, 393.
(18) Nahl 43; Enbiya 7.
(19) İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Aliye, Kuveyt, 1973, 3, 17.
(20) Ebu Davud, Edeb 114; Tirmizî, Zühd 39.
(21) İbnu'l-Hac el-Maliki, el-Medhal, yer meçhul, 1293, 4, 45; Maverdi, Edebü'd Dünya ve'd-Din, İstanbul, 1299, s. 239-40.
(22) Necm 3.
(23) Bak. Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, Mısır, 1314, 6, 122.
(24) Ebu Davud, İlim 3, 3646. H.
(25) Müsned-i Ahmed, 2, 340; Tirmizî, Birr 57.
(26) İbnu Kesir, Tefsir 3, 346.
(27) Enfal 67-68.
(28) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra 1, 257.
(29) Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur 6, 122.
(30) İbnu Ma'n ed-Dürrî, Temyiz, Yazma, Damat İbrahim Paşa, Nu. 945, 60/a.
(31) Maverdi, a.g.e., s. 235.
(32) Bak. İbnu Kesir, Tefsir 2, 142, 143; Muhammed İbnu Allan, Delilu'l-Falihin, Mısır 1971, 3, 209.
(33) İbnu Kesir, Tefsir, 2, 142.
(34) Parkinson, C. Northcote; L'Evolution de la Pensée Politique, Gallimard, Paris, 1965, 2, 211.
(35) Méndras, Henri: Eléments de Sociologie, Collection U, Paris 1968, p. 56-57.
(36) Heysemi, Mecmau'z-Zevaid 1, 178; 9, 46.

(37) Münavi, Feyzu'l-Kadir 2, 217.
(38) Heysemi, a.g.e., 1, 178.
(39) a.e., 1, 179.
(40) a.e, 1, 178; Alauddin Aliyyu'l-Muttaki el-Hindi, Kenzu'l-Ümmâl, Haleb 1978, 3, 411.
(41) Heysemi, a.g.e., 1, 178; Alauddin Aliyyu'l-Muttaki a.g.e., 3, 411.
(42) Heysemi, a.g.e., 1, 180.
(43) İbnu Teymiyye, es-Siyasetu'ş-Şer'iyye s. 161.
(44) Tirmizî, Tefsir (Tevbe suresi), 3102. H.
(45) Buhari, Zekat 1.
(46) Heysemi, a.g.e., 5, 319.
(47) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 13, 624.
(48) Bak. Şafi, Risale, Mısır, 1940, s. 427; Müslim, es-Sahih, Kahire 1958, Selam 98.
(49) Taberi, Tarih, Beyrut, tarihsiz (ofset baskı), 4, 188.
(50) Bak. Canan İbrahim: İslam'da Çocuk Hakları, Yeni Asya yayını, İstanbul, 1980, s. 53-55.
(51) Heysemi, a.g.e., 5, 319.
(52) İbnu Kesir, Tefsir, 3, 143.
(53) Münavi, Feyzu'l-Kadir 1, 189.
(54) Heysemi, a.g.e., 9, 53.(54/a) Usdü'l-Gabe, 6, 10.
(55) Buhari, Menakıb 35.
(56) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, Kahire, 1959, 2, 51.
(57) Bak, İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 2, 51; Heysemi a.g.e., 9, 67-69.
(58) Tirmizî, Menakıb ,48.
(59) Tirmizî, Menakıb 45; Heysemi a.g.e., 9, 66.
(60) Heysemi, a.g.e., 9, 46.
(61) Bak, Heysemi, a.g.e., 1, 178.
(62) İbnu Hişam, Siret, Mısır, 1955, 3-4, 63.
(63) Bak, İbnu'l-Esir, Üsdü'l-Gabe, Kahire 1970, 3, 165; İbnu Hacer, Tehzibu't-Tehzib, Haydarabad-Deken 1378 baskısından ofset, 5, 123; Taberi a.g.e, 2, 239.
(64) Bak. Suyuti, Rasaisu'l-Kübra 3, 258.
(65) Buhari, Bed'u'l-Halk 11; Müslim, İman 212-217.
(66) Kehf, 54.
(67) Buhari, İ'tisam 18.
(68) İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Aliye 3, 17; Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 409.
(69) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, 3, 110.
(70) İbnu'l-Hac, a.g.e., 4, 46.
(71) A.e., 4, 46.
(72) İbnu Mace, Sünen, Kahire 1952, Edeb 37, 3745-3746. H.; Tirmizî, Zühd 39, Edeb 57.
(73) Alauddin Aliyyu'l-Muttkaki, a.g.e., 3, 409; Heysemi, a.g.e., 8, 96.
(74) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 411.
(75) A.e., 3, 409.
(76) Heysemi, a.g.e., 8, 97.
(77) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 410.
(78) Maverdi, a.g.e., s. 240.

(79) Müslim, Talak, 36; Tirmizî, Nikah 38; Nesai, Nikah 22.
(80) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 409.
(81) Bak. Abdullah Şevket İbnu Muhammed Hamdi, Ahlak-ı Dinî, İstanbul, 1328, s. 282; İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46.
(82) Bak. İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46.
(82/a) Ü.G. 4, 15.
(83) Ebu Davud, Nikah 24.
(84) Ebu Davud, Nikah 24, 26.
(84/a) Buhari, İkrah 3, Müslim, Nikah 64.
(85) Buhari, İkrah 4.
(86) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 15, 351; Azimabadi, Avnu'l-Mabud, Medine, 1968, 6, 119 ve devamı.
(87) İbnu Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar, Mısır, 1963 (ofset) 1, 27.
(88) Tirmizî, Fiten 38.
(89) Bak. Bakillani, et-Tehmid, Beyrut 1957, s. 199.
(90) A.e.g, s. 198.
(91) Said İbnu Mansur, Sünen, Malegaon, 1967, 2, 186; Bakillani, a.g.e., s. 198, Bak, Canan İbrahim, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 326-27.
(92) İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46; Maverdi, a.g.e., s. 236.
(93) İbnu Sa'd a.g.e., 2, 14.
(94) Tirmizî, Cihad 34, Heysemi a.g.e., s. 6, 86.
(95) İbnu Sa'd a.g.e., 2, 66.
(96) İbnu Sa'd 2, 15; Hakim, a.g.e., 3, 427; Vakidi, Megazi Oxford, 1966, 1, 53.
(97) Vakidi, a.g.e., 2, 645.
(98) Vakidî, a.g.e., 2, 325-26.
(99) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra 3, 257-58.
(100) Buhari, Cenaiz 76; Müslim, Hacc 445-448.
(101) Buari, Eşribe 8.
(102) Buhari, Megazi 38.
(103) Ebu Davud, Savm 19, 2352. H.
(104) Buhari, Savm 44.
(105) Müslim, Hacc 111-144.
(106) Müslim, Hacc 130; Heysemi, a.g.e., 3, 233.
(107) Nesai, Zekat 78.
(108) İbnu Hacer bu farklılıktan hareketle aynı itirazcının iki ayrı yerde hadise çıkardığına hükmeder (Fethu'l-Bari 15, 321-22) Hatta Hakim'in bir tahricini de nazar-ı dikkate alacak olursak, aynı şahıs üçüncü kere de Hayber'de hurma taksimi sırasında aynı şekilde hadise çıkarmıştır (el-Müstedrek 2, 145).
(109) Buhari, Enbiya 6, 26; İstitabe 7; Müsned-i Ahmed 3, 353, 354, 355; Müslim, Zekat 142.
(110) Buhari, Tefsir 86.
(111) Nisa 65.
(112) Nisa 15.
(113) Müsned-i Ahmed 1, 238.
(114) Heysemi, a.g.e., 4, 328.

(115) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 232 (şerhte).
(116) Al-i İmran 159.
(117) Heysemi, a.g.e., 6, 107.
(118) Müslim, Salat 1; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kebir, Haydarabad 1344, 1, 421; İbni Mace, Ezan 1.
(119) Vakidi, a.g.e., 2, 607.
(120) A.e, 2, 609.
(121) A.e, 2, 609.
(122) A.e., aynı sayfa.
(123) Buhari, Fardu'l-Humus 36; Vakidi, a.g.e., 2, 608.
(124) Vakidi a.g.e, 2, 607, 609, 610.
(125) Heysemi, a.g.e, 6, 132, Üsdü'l-Gabe 2, 357.
(126) İbnu Mace, Fiten 21,
(127) İbrahim 36.
(128) Nuh 26.
(129) Maide 115.
(130) Yunus 88.
(131) Taberi, a.g.e., 2, 295; İbni Kesir, Tefsir 3, 346.
(132) Alaüddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 10, 186-187.
(133) Al-i İmran, 3, 159.
(134) Vakidi, a.g.e., 1, 214.
(135) Guénon, La Crise du Monde Moderne, pp 118-128.
(136) A.e., p. 123.
(137) Cuvillier, Manuelle du Sociologie, 2, 645.
(138) Parkinson, L'Evolotion de la pensee Politique, Fransızcaya çeviren: Louis Evrard, Gallimard, Paris 1964, 2, 305.
(139) Cuvillier, a.g.e., 2, 645.
(140) Parkinson, L'Evolution de la Pensée Politique, 1, 22; 2, 60, 211.
(141) A.e., 2, 60.
(142) A.e., 2, 240.
(143) Arvon, Henri: l'Anarchisme, P.U.F., Paris 7. edt, Paris 1977, p. 65.
(144) Babanzade Ahmed Naim, Tecrid, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1957, 2, 880, (Dipnotta) (145) Müslim, Fedail 141; Bak. Babanzade, Tecrid 2, 342.
(146) Peygamberimiz'in Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik adlı kitabımızda (Cihan Yayınevi İst. 1984) bu bahsi genişçe tahlil ettik s. 154-165.

İslam'da Kadınlarla İstişare

"İslam'da istişare" mevzuu açıldığı vakit her seferinde, mevzu üzerine gelen suallerden biri "kadınla istişare" meselesidir, bunun da sebebi muhtemelen, bu mesele hakkında verilen ana fikrin, dinleyenler tarafından çoğunlukla bilinen ve bir bakıma umumi kültür halini almış bazı mevcut malumata ters düşmesidir. Umumiyetle şu soruyla karşılaşırız: "Kadınlarla istişare edin, fakat onların sözüne uymayın" diye sahih bir hadis var mı? Bu konuda esas nedir? Kadınlarla istişarenin hükmü nedir?"

Biz, ehemmiyetine binaen, bu mevzuyu müstakil bir başlık altında, biraz daha detaylı olarak incelemeyi uygun bulduk.
Hemen kaydedelim ki, kadınla istişareyi mutlak bir ifade ile reddetmek hem Kur'an ve hem de sünnette gelmiş bulunan bir kısım muhkem naslara aykırıdır. Açıklayalım. [241]

I- Kur'an'a Göre:

Kur'an-ı Kerim'de, kadınla istişareyi ne sarahaten ne de zımnen men eden bir ayet vardır. Aksine bazı meselelerde kadınla istişare emredildiği gibi, muhtelif istişare örnekleri de vardır.
1- Çocuğun süt emme müddeti Kur'an-ı Kerim tarafından iki yıl olarak tesbit edildikten sonra, aynı ayetin devamında, anne ile baba, aralarında istişare ederek, daha önce de sütten kesebilecekleri belirtilir: "Anababa aralarında istişare ederek ve anlaşarak (daha önce) sütten kesmek isterlerse ikisine de sorumluluk yoktur" (Bakara 233).
2- Boşanan kadın ve erkekle ilgili olarak gelen bir ayette, yine çocuğun emzirilmesi meselesinde bu işi bizzat annenin varılacak mutabakatla, ücretle yapabileceği belirtilir: "Çocuğu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin, aranızda uygun ber şekilde anlaşın, eğer güçlükle karşılaşırsanız, çocuğu başka bir kadın emzirebilir" (Talak 6).
3- Kadınla istişare bahsini münakaşa eden alimler tarafından da delil olarak zikredilen, daha ikna edici bir diğer Kur'anî delil Hz. Musa'nın çoban olarak tutulması için Hz. Şuayb Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e (1) , kızı tarafından yapılan teklifi muhtevi ayettir: "İki kadından biri: "Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır" dedi" (Kasas 26).
Hz. Şuayb, kızı tarafından yapılan bu teklifi kabul eder ve Hz. Musa çoban olarak tutulur.
4- Kur'an-ı Kerim'de verilen muhtelif istişare örneklerinden biri Sebe Melikesi (Belkıs) ile alâkalı, Belkıs, Hz. Süleyman'dan tehdidkâr bir mektup alır. Bunun üzerine, askerî komutanlarının da hazır bulunduğu bir mecliste müzakere açar ve fikirlerini sorar: "Ey ileri gelenler! Ben Süleyman'dan mühim bir mektup aldım. Bismillahirrahmanirrahim diye başlıyor ve "Sakın bana asi olmayın, teslim olarak bana gelin" diyor. Ey ileri gelenler! Vermem gereken emir hususunda bana fikrinizi söyleyin. Siz benim yanımda hazır bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm vermedim"
İstişare adabı yönünden mühim bir örnek olan bu sahnenin devamını kaydetmede fayda var. Meclisteki komutanlar şu cevabı verirler:
"Biz güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız, (siyasetten fazla anlamayız) emir senindir, sen emretmene bak!"
Hanım lider kararını verir: "Doğrusu hükümdarlar bir şehre girdikleri vakit orasını tahrib edip bozarlar, şerefli ahalisini de zelil kılarlar. (Süleyman'ın askerlerinin de) yapacakları budur. Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım" (Neml 27).[242]

II. Sünnete Göre:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sünnetinde de durum Kur'andakine yakındır. Zira Resulullah da bir kısım meselelerde kadınlarla istişareyi mükerrer hadislerinde emretmiştir. Ayrıca

birçok kereler kadınlara da başvurup, görüşlerini aldığı ve onlarla amel ettiği de Ashab tarafından rivayet edilmiştir. Ama ne var ki, kadınlarla istişareyi yasaklayan birkısım zayıf rivayetler de varid olmuştur.
Nitekim, mevzuya girerken kaydettiğimiz soruda zikredilen muhteva, böyle bir rivayetin tercümesidir. "Kadınlarla istişare edin, fakat onlara muhalefet edin." (2).
Münavi tarafından "muteber bir aslının olmadığı" belirtilen bu rivayeti (3) genişçe tahlile tabi tutan Sehavi, el-Makasıdu'l-Hasene'de şu bilgileri kaydeder: "Ben bu sözün Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e nisbet edildiğine hiçbir yerde rastlamadım. el-Askerî, Hz. Ömer'e nisbet edilen, bu söze yakın şu rivayeti kaydeder: "Kadınlara muhalefet edin. Zira onlara muhalefette bereket vardır." İbnu Lâl, içinde çok zayıf raviden başka inkitanın da (yani kopukluğun) yer aldığı bir senedle -ki aynı senedle hadisi ed-Deylemi de rivayet etmiştir- şu rivayeti kaydeder: "Enes'in rivayetine göre, Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Sizden hiç kimse istişaresiz bir iş yapmasın. Şayet kendisine fikir verecek birisini bulamazsa, bir kadınla istişare etsin, ama ona muhalefet etsin. Zira kadına muhalefette bereket vardır."(4)
Bu mevzuda kitaplarda rastlanan ve Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e nisbet edilen diğer bir rivayet de Hz. Aişe ve Zeyd İbnu Sabit'ten gelmektedir: "Kadınlara itaat pişmanlıktır." Ne var ki, alimler bunun da "sahih" değil, "zayıf" (ve bazısı da mevzu) olduğunu belirtirler(5).
Ancak, aynı manayı ifade eden, zayıf da olsa başka rivayetler de gösterilebilir.(6).
Burada hatıra şöyle bir soru gelebilir: "Hadis ilminin umumi prensiplerinden birine göre, zayıf hadisle de amel edilebildikten başka, bir mevzuda birkaç tane zayıf hadis var ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirir ve ayrıca "sahih bir asla" dayandıklarını gösterir. Şu halde, bu meselede aynı prensip muteber olamaz mı?" [243]

Cevap: Evvela, zayıf hadisle amel edilebilir, bu doğrudur. Ancak, zayıf bir hadisle amel edebilmek için, zayıf hadisin ayete veya sahih hadise muhalefet etmemesi, bir bakşa ifade ile, o mevzuda zayıf hadisten başka "nass"ın bulunması lazımdır. Yukarıda görüldüğü üzere, "Kadınla istişare etmeyin" ifadesi değil sahih hadislere, bizzat Kur'an'a aykırıdır.
Saniyen: Bu mevzudaki zayıfların birbirini destekleyip kuvvetlenmeleri ve bir "sahih asl"a delalet etmeleri meselesine gelince, sözkonusu rivayetlerin ifade ettiği manayı "mutlak" değil "mukayyed" olarak alırsak cevap müsbet olabilir. "Kadınlarla istişare edin ve fakat muhalefet edin" veya "kadınlara itaat pişmanlıktır", "kadınların re'yi ile amel kalbi ifsad eder" gibi rivayetler söylendiği şekilde yani mutlak olarak alınınca, "hiçbir meselede, hiçbir surette, hiçbir kadınla istişare etmeyin" manası çıkar. Halbuki en azından bazı meselelerde istişarenin bizzat Kur'an-ı Kerim'de emredildiğini gördük. Sünnette gelen deliller ise daha çoktur.
Sünnette Nazari Beyan: Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in hayatında kadınlarla istişare örnekleri eksik değildir. Burada da, örneklere geçmeden önce, istişareyi mutlak bir tarzda nehyeden ifadeleri cerh ve reddedici mahiyette olan bazı rivayetleri kaydedeceğz. Bunlar birkısım meselelerde "kadınlarla istişare etmeyi" emretmektedir.
"Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişare edin"(8)
"Kızları hususunda kadınlarla istişare edin."(9)
"Bakire kızla, (evlendirmezden önce) babası müşavere etmelidir." (10)
"Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı." (11)

Görüldüğü üzere, bilhassa evlenme gibi şahsi bir meselede fikrinin alınması ve ona uyulması, tekrarla, ısrarla talep edilmektedir. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kızın arzusu hilafına, babası tarafından gerçekleştirilen birkısım nikahları, şikayet üzerine, iptal etmiştir(12). Resulullah'ın bu çeşit tatbikatını esas alan cumhur, kızın rızası hilafına yapılan nikah akitlerinin batıl olacağına hükmetmiştir(13).

Bir erkek şüphesiz, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde "istişare etmek"le kayıtlı ve me'mur değildir. Bu hususu te'yid eden bir rivayette "Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi" denmektedir(14). Bunun aksini ifade eden, yani kadınlarla istişare edip de beyan edilenin aksini yaptığını tespit eden rivayete rastlamadık. Tirmizi'de "kızıl rüzgâr"la alâkalı hadiste geçen "kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder" cümlesinde kılınan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal ve istiskal edilmesidir. Nitekim, aynı hadiste , ".. babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir" denmektedir.(15).[244]

Sünnette Fiilî Örnekler: Kadınla istişare hususunda nazari beyanlardan başka, fiilî örnekler de mevcuttur:

1- İlk örnek olarak, nübüvvetin bidayetlerine ait bir vak'ayı zikredebiliriz. Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) henüz peygamberliği hususunda bilgi ve yakin sahibi değilken, o safhaya hazırlayıcı mahiyette geçirmekte olduğu İlahî terbiye icabı, sık sık birkısım harika durumlara mazhar oluyor ve bunlardan ciddi şekilde korkuyordu. İlk vahiyden sonra, gördüklerini ve hissettiği korkuyu muhterem zevceleri Hatice-i Tahire validemize açtılar. Validemiz (radıyallahu anhâ), Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)'ı şöyle teselli etti: "Korkma, Allah seni asla mahcup etmez. Zira sen akraba hukukunu gözetir, muhtaçlara yardım, fakirlere iyilik, misafirlere de ikram edersin..."(16)

2- Değişik bir örnek "ifk (iftira)" hadisesiyle alâkalıdır. Ayet-i kerime ile iç yüzü ortaya konan ve kitaplarımızda teferruatıyla açıklanan ifk yani Hz. Aişe validemize (radıyallahu anhâ) münafıklarca yapılan iftira hâdisesi üzerine Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) zevce-i tahireleri hakkında geniş bir tahkikat açmıştı. Bu tahkikat sırasında, sadece Hz. Ali gibi ileri gelenlerin değil, Berire -ki Hz.Aişe'nin cariyesi idi- gibi cariye bir kadının da fikrine müracaat etmişti.(17)

3- Üçüncü örnek, diğerlerinden hem daha meşhur, hem de mühim bir istişare hâdisesidir. Kadınla istişare meselesini ele alan alimler, istişarenin caiz olduğunu söylerken, delil olarak bunu kaydeder. Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)'ın Hudeybiye Sulhü sırasında zevcesi Ümmü Seleme'nin tavsiyelerine uymasıyla ilgili vak'a. Kısaca özetleyelim:

Hicretin altıncı yılında, Müslümanlar, başlarında Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) olduğu halde, umre yapmak kastıyla Mekke'ye müteveccihen yola çıkarlar. Ancak Mekkeli müşrikler, ziyarete müsaade etmezler. Fakat Müslümanlarla aralarında Hudeybiye sulh anlaşması yapılır. Anlaşma tamamlandıktan sonra, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) yanındakilere: "Kalkın, kurbanlarınızı kesin, ihramdan çıkın, başlarınızı traş edin" emrini verir. Ne var ki Ka'be'yi tavaf için gelmiş bulunan Ashab, sulh anlaşmasının muhtevasından memnun olmadığı için tavaf yapmadan umre ile ilgili traş olmak, kurban kesmek gibi diğer menasiki de yapmaktan imtina ederler.

Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) emri üç kere tekrarlar.. Ashab yine de şaşkın şaşkın bakınmakla mukabelede bulunurlar.

Resulullah son derece öfkeli halde, çadırına, zevce-i pakleri Ümmü Seleme validemizin (radıyallahu anhâ) yanına girerler. Aralarında şu konuşma geçer:

"Neyin var ya Resulallah?"
"Hayret ey Ümmü Seleme! Ben insanlara ısrarla "Kurbanlarınızı kesin, traş olun, ihramdan çıkın" diye emrettim, hiç kimse bu çağrıma cevap vermedi. Emrimi işittikleri halde sadece yüzüme bakıyorlar."
"Ya Resulullah, sen kalk, kurbanlığına git ve kes. Onlar mutlaka sana uyacaklar ve kurbanlarını keseceklerdir."
Bu tavsiye üzerine Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) gider ve kurbanlık devesini keser. Aynen Ümmü Seleme validemizin (radıyallahu anhâ) dediği gibi, Resulullah'ı gören Ashab-ı Güzin de (radıyallahu anhüm ecmain) teker teker kalkıp kurbanlarını keserler (18).
İmamu'l-Harameyn, bu hâdiseyi yorumlarken: "Beyan ettiği fikirde isabet etmiş Ümmü Seleme'den başka kadın bilinmiyor" demiş ise de, kendisi yukarıda zikri geçen Hz. Şuayb'ın kızı örnek gösterilerek tenkid edilmiştir(19).
Ashab'tan Örnek: Kadınla istişare meselesindeki ıtlakı kaldırıp, tereddüdü izale edecek birkaç örneği de Ashab'tan kaydedelim:
1- Birincisi, umumiyetle bilinen bir vak'adır. Hz. Ömer, bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mehir için, bir tahdid getirerek, mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman, cemaatte bulunan bir kadın ayet okuyarak: "Ey Ömer, Allah "Bir eşin yerine başka bir eşi almak isterseniz, birincisine bir yük altun vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın..." (20) diyerek tahdid yapmazken, sen nasıl yaparsın?" diye müdahale eder. Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bir kadın isabet, bir erkek hata etti, bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti" diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar(21).
2- Şu kaydedeceğimiz misal mevzumuz açısından daha dikkat çekicidir. Bir gece teftişinde, Hz. Ömer (radıyallahu anh), kocası cihada gitmiş olan bir kadının "bekârlıktan" yakındığını işitince, kızı Hafsa validemize (ve kadınlardan tecrübeli olanlara(23) müracaat ederek: "Kızım (söyle bakayım), bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar ve aldığı cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder(24).
3- el-İsabe'de İbnu Hacer'in kaydettiği bir rivayet, istişareye son derece ehemmiyet veren Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, zaman zaman, akıl ve faziletce üstün, okuma yazma bilen bir kadın olan Şifa Bintu Abdillah'a da müracat ettiğini ve hatta onun re'yini başkalarının reyine tercih edip, uyduğunu belirtir(25).
4- Halid İbnu Velid de, bazı meselelerde, kızkardeşi Fatıma Bintu'l-Velid ile istişare etmiştir.(26)
5- En mühim örneklerden biri, Abdurrahman İbnu Avf'ın Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den sonra halife tesbitindeki tutumudur. Hz. Osman'ı belirlerken üç gün herkesten fikrini sormuş bu meyanda kadınların da görüşünü almayı ihmal etmemiştir. İslam'da kadınların rey hakkı meselesine en mükni örnektir(23).
Meselemizi rivayetler açısından hülasa etmek gerekirse, kadınla istişareyi kesinlikle yasaklayan muhkem bir nass mevcut değildir. Üstelik cevazına delalet eden rivayetler çoktur. Kur'anî örneklerden başka, bizzat Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ve bir kısım meşhur sahabilerin hayatlarında, kadınla istişarenin fiilî örnekleri vardır. Aleyhte gelen zayıf hadislerin sahih bir asla delalet edebilme ihtimaline karşı da "Yasağı mutlak değil, mukayyed olarak anlamak gerekmektedir" deriz.[245]

Bu Meselede Temel Prensip:

Kadınla istişare meselesini, istişare adabı üzerine, alimlerin sünnete dayanarak tesbit ettiği umumi prensipler muvacehesinde ele almak en doğru yoldur. Bu cümleden olarak, müşavirin "liyakat"ı üzerinde ısrarla, ittifakla durulmuştur. Öyle ise istişare etme ihtiyacı duyulan mesele kadının ihtisas, bilgi ve tecrübesiyle alâkalı değilse elbette ona müracaat fayda değil, zarar getirebilir. Nitekim Münavi, "Kadınlara itaat pişmanlıktır" rivayetini -zayıf olduğuna dikkat çekmekle beraber- "erkeklere ait işlerde" diye kayıtlar(27).

Liyakat açısından erkek, kadından farklı değildir. Bilgi, görgü, ihtisas, tecrübe ve alâka gibi müracaatı meşru ve gerekli kılan bir vasfi taşımadıkça, sırf "erkek olduğu için" erkeğe müracat hiçbir alim tarafından tavsiye edilmemiştir. Yukarıda kaydedilen misallerde, Hz. Şuayb'ın kızının, o meselede bilgi ve dirayet sahibi olduğunu gösteren rivayetleri müfessirler kaydederler.(28)

Şu halde liyakatli olan herkes, kadın veya erkek, istişareye layıktır. Olmayan da değildir, ölçü cinsiyet değil liyakattır.

Haklı Cihet: Şurası da bir gerçek ki, kadınlar, fıtrî durumları icabı, çoğunlukla, erkeklere nazaran daha hissî, daha acelecidirler. Binnetice, görüşlerinde objektivite ve hasbilik ihtimali daha zayıftır. Bu sebeple, onlarla istişare mevzuunda daha bir ihtiyatlı hareket etmek gerekir. Nitekim, beşerin tarihî tecrübesi, kadınların nüfuz ve hakimiyet kurduğu sarayların, çeşitli entrikalarla kaynayarak "devletleri ve saltanatları fesada götürdüğünü" tesbit etmiştir(29).

Öyleyse, kadınlarla istişareyi yasaklayan rivayet, bu beşerî tecrübenin, hadis formuna dökülmüş, öfkeli ve mübalağalı bir ifadesi olabilir, mutlak bir hakikat değil. Hadis olduğuna hükmedenler de mefhumunu kayıtlayarak almaya mecburdurlar, ıtlakı üzere değil. Doğruyu Allah bilir.[246]

DİPNOTLAR

1) Kur'an'da mübhem olarak geçen bu zatın, bazı müfessirlerce Şuayb Peygamber olduğu (aleyhisselam) ifade edilmiştir. Daha kuvvetli açıklamalar, bunun Şuayb Peygamber olmadığını (aleyhisselam) te'yid ederse de (Bak. İbnu Kesir, Tefsir 5, 273) bu mesele, mevzumuz açısından mühim değildir.

(2) Aslında bu rivayete ciddi hadis kitaplarında rastlanmaz.

(3) Münavi, Feyzu'l-Kadir 4, 263.

(4) Sahavi, el-Makaasıdu'l-Hasene s. 248-249.

(5) Keşfu'l-Hafa 2, 3; Geniş bilgi için, bak. Münavi, a.g.e., 4, 262-63.

(6) Üsdü'l-Gâbe 2, 205; 6, 275, Suyûti, el-Leali'de (2, 174): "Kadınlara itaat ettiği zaman erkekler helak olmuştur" rivayetini de kaydeder. Suyuti bu rivayeti, Taberani ve Hakim'in tahric ettiğini, Hakim'in hadise "sahih" hükmünü verdiğini belirttikten sonra şahsî kanaatini belirtmez ve bahsi "Allahu a'lem (doğruyu Allah bilir) sözüyle kapar.

(7) Aslında istişare ile itaat ayrı şeylerdir. Alimlerimiz bu çeşit hadisleri iç içe zikrettikleri için itaatı, "istişarede beyan ettikleri fikirlerine uymak" manasında te'vil ederek anlayacağız. Aksi takdirde istişare ile itaatin aynı görülüp beraber mütalaa edilmesi doğru değildir.

(8) Üsdü'l-Gabe 4, 15.

(9) Ebu Davud, Nikah 24.

(10) Ebu Davud, Nikah 24, 25.
(11) Buhari, İkrah 3, Müslim, Nikah 64.
(12) Buhari, İkrah 4.
(13) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 15, 351; Azimabadi, Avnu'l-Mabud 6, 119.
(14) İbnu Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar 1, 27.
(15) Tirmizî, Fiten 38.
(16) Buhari, Bed'ü'l-Vahy 1,
(17) Buhari, Şehadat 16.
(18) Vakidi 2, 613.
(19) Keşfu'l-Hafa 2, 3.
(20) Nisa 4, 20.
(21) Bak. Bakillani, et-Temhid s. 199.
(22) A.e. s. 198.
(23) Said İbnu Mansur, Sünen 2, 186 Bakillani, a.g.e. s. 198. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı eserimizde daha fazla bilgi mevcuttur. s. 526-27.
(24) İsabe 4, 341.
(25) Üsdü'l-Gabe, 7, 233.
(26) İbnu Kesir (v. 774), el-Baisu'l-Hasis, Beyrut, 1951, s. 183.
(27) Feyzu'l-Kadir 4, 262.
(28) İbnu Kesir 5, 273.
(29) Feyzu'l-Kadir 4, 263.

UYUMA VE UYANMA ADABI BÖLÜMÜ

5757 -1- عن عبادة بن تميم عن عمه:]أنَّهُ أبْصَـرَ رَسُولَ اللهِ # مُضْـطَجِعاً في الْمَسْجِدِ، رَافِعاً إحْدى رِجْلَيْهِ عَلى ا'خْرى[. أخرجه الستة.وزاد مالك فقال: »وَبَلَغَنِي عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ كَانَ يَفْعَنِ ذٰلِكَ« .

1. (5757)- Abbad İbnu Temim'in amcasından naklettiğine göre, "amcası, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı mescidde, ayaklarından birini diğerinin üzerine koymuş vaziyette sırtüstü yatarken görmüştür." [Buharî, Salat 85, İsti'zan 44; Müslim, Libas 75, (2100); Muvatta, Kasru's-Salat 87, (1, 173); Ebu Davud, Edeb 36, (4866); Tirmizî, Edeb 19, (2766); Nesâî, Mesacid 28, (2, 50).]
İmam Malik şu ziyadeyi kaydetmiştir: "İbnu'l-Müseyyeb'ten bana ulaştığına göre Hz. Ömer ve Osman (radıyallahu anhümâ) da böyle yaparlardı."[247]

5758 -2- وعن جابرٍ رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يَسْتَلْقِ أحَدُكُمْ ثُمَّ يَضَعُ إحْدَى رِجْلَيْهِ عَلى ا'خْرى[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.والنهى عن ذلك إن كان لباسه ا'ٍزار دون السراويل خوفاً من انكشاف العورة. فأما مع سبوغ ا'ٍزار ولبس السراويل ف. وبه يصح الجمع بين هذا الحديث والذي قبله .

2. (5758)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz sırtüstü uzanıp, sonra da ayak ayak üstüne atmasın." [Müslim, Libas 74, (2099); Ebu Davud, Edeb 36, (4865); Tirmizî, Edeb 20, (2767, 2768).][248]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere birbirine muhalif iki hadisle karşı karşıyayız. Birincisinde Aleyhissalâtu vesselâm'ın sırtüstü yatıp ayak ayak üstüne yattığı ifade edilirken, ikincide bu şekilde yatmaktan yasaklandığı ifade edilmektedir. Bu mevzuda gelen rivayetleri değerlendiren alimlerimiz, sırt üstü yatıp ayak ayak üstüne atmanın mübah olduğunu, Cabir (radıyallahu anh) hadisindeki yasağın ise kıyafetle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Yani, kıyafet bu şekilde yatıldığı takdirde avret mahallinin açılmasına müncer olacaksa bu, yasaktır. Ama söz gelimi şalvar giymiş olmak gibi, avret mahallinin açılmasına meydan vermeyecek bir kıyafet taşınıyor ise yasak değildir.
Kâdı İyaz, normal durumlarda, ashabının arasında Aleyhissalâtu vesselâm'ın bağdaş kurarak veya dizlerini dikerken oturduğunu, bu çeşit oturuşunun zaruret, yorgunluk veya istirahat arzusu gibi bir sebebe binaen olabileceğine dikkat çeker. Ancak Nevevî hazretleri, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu tarz yatışta bir mahzur olmadığını, ümmetine talim maksadıyla da böyle yatmış olabileceğini belirtir. Nitekim, müteakiben görüleceği üzere bazı yatış tarzlarını yasaklamıştır.[249]

5759 -3- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]رَأى رَسُولُ اللهِ # رَجُ مُضْطَجِعاً عَلى بَطْنِهِ، فقَالَ: إنَّ هذِهِ ضِجْعَةٌ َ يُحِبُّهَا اللهُ تَعالى[. أخرجه الترمذي .

3. (5759)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) karnı üzerine yatmış bir adam görmüştü; hemen müdahale edip: "Bu Allah Teala hazretlerinin sevmediği bir yatıştır!" buyurdular." [Tirmizî, Edeb 21, (2769).][250]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, Aleyhissalâtu vesselâm yüzükoyun yatmayı yasaklamıştır. Bu yatışın keraheti "Allah'ın sevmediği bir yatış" olarak tavsif edilmek suretiyle belirtilirken, bir başka rivayette "cehennem ehlinin yatışı"na benzetilerek belirtilmiştir. Yaîş İbnu Tıhfe'nin babası, Tıhfe'den nakline göre, Tıhfe, Suffa ehlindendi ve mescidde yatıp kalkıyordu. Birgün Aleyhissalâtu vesselâm onu yüzükoyun yatarken görüp ayağıyla dürterek uyandırmış ve: "Bu Allah'ın buğzettiği bir yatıştır" buyurmuştur. [251]

5760 -4- وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]نَهى رَسُولُ اللهِ # أنْ يَنَامَ الرَّجُلُ عَلى سَطْحٍ لَيْسَ بِمَحْجُورٍ عَلَيْهِ[. أخرجه الترمذي.»المَحجورُ عليه« الذي له حائط يمنع من السقوط .

4. (5760)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kişinin korkuluğu olmayan damda uyumasını nehyetti." [Tirmizî, Edeb 82, (2858).][252]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada tehlikeye karşı tedbirli olmaya davet etmektedir. Damda yatmak yasaklanmıyor, düşme ihtimali olan, düşmeye karşı tedbiri olmayandam da yatmak yasaklanıyor. Geceleyin yatmak yasaklanmış olması zihne gelse de, bu nevden bir kayıt olmadığı için ıtlakı üzere alıp, "gece ve gündüz" diyebiliriz. Çok genişliği sebebiyle büyük damları istisna ederek, dar olan küçük damlarla kayıtlamak bile mümkündür. Zira, Yahudilerin Hz. Ömer zamanında Hayber'den sürülüşleriyle ilgili kıssada geçtiği üzere, sürgün hadisesinin ele alınmasına, İbnu Ömer'in damda yatarken Yahudiler tarafından aşağıya düşürülmesi hadisesi sebep olmuştur. Şu halde, Ashab, ihtiyaç duydukça korkuluksuz da olsa damda yatmaya devam etmiş olmalıdır. Çünkü normalde damlara korkuluk yapmak âdet değildir.[253]

5761- 5- وعن بعض آل أم سلمة قال:]كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللهِ # نَحْواً مِمَّا يُوضَعُ ا‘‘نْسَانُ في قَبْرِهِ، وَكانَ الْمَسْجِدُ عِنْدَ رَأْسِهِ[. أخرجه أبو داود .

5. (5761)- Ümmü Seleme ailesinden biri rivayet etmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatağı, insanın kabrine konduğu şekildeydi, mescid de baş tarafındaydı." [Ebu Davud, Edeb 106, (5044).][254]

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu hadisi farklı şekillerde anlamıştır:

* Ebu Davud, "insan uyku sırasında yönünü nereye çevirmeli?" adını taşıyan bir bab başlığı altında kaydetmek suretiyle, hadisten Resulullah'ın yatağının istikamet olarak, kişinin kabre konuşuna uygun bir yönlendirmeye tabi tutulduğunu anlar.

* Bazıları, Resulullah'ın yatağı, ölenin kabrine konan yatak nevindendi. Nitekim daha önce kaydettiğimiz üzere (5412), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kabrine, sağlığında uyku sırasında kullandığı kırmızı renkli kadife serilmiştir.

* Aliyyu'l-Kâri, Mirkat'ta: "Resulullah'ın uyumak için serdikleri, kabrine konanlara pek yakındı" der.

2- Hadisin ikinci kısmında, Resulullah uyumak üzere yattığı zaman, başının mescid istikametine geldiği ifade edilmektedir.[255]

5762- 6- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَامَ رَسُولُ اللهِ # مِنَ اللَّيْلِ فَقَضَى حَاجَتَهُ »يَعْنِى بَالَ« فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ نَامَ[. أخرجه أبو داود .

6. (5762)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin kalktı, kazayı hacette bulundu. Yani bevletti. Arkadan ellerini ve yüzünü yıkadı. Sonra, tekrar uyudu" [Ebu Davud, Edeb 105, (5043).][256]

AÇIKLAMA:

Birkısım hadislerinde Resulullah, yatmazdan önce abdest almayı ve böylece taharet üzere uyumayı tavsiye eder. Bu rivayette Aleyhissalâtu vesselâm'ın geceleyin uyanma adabı nakledilmektedir: Kalkıp kazayı hacet yapıyor, sonra yüz ve ellerini yıkayarak tekrar yatıyor. Bu yüz ve elleri yıkamada bir abdest tazelemesi yoktur. Şayet namaz abdesti almış olsaydı sarih olarak belirtilirdi.[257]

5763- 7- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ # بِفِنَاءِ الْكَعْبَةِ مُحْتَبِياً بِيَدَيْهِ هكَذا، وَوَصَفَ اۮحْتِبَاءَ وَهُوَ الْقُرْفُصَاءُ[. أخرجه البخاري .

7. (5763)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Ka'be'nin avlusunda gördüm, elleriyle şöyle ihtiba edip oturmuştu" dedi ve ihtiba oturuşunu (göstererek) tarif etti. Bu kurfusâ idi." [Buharî, İsti'zan 34.][258]

AÇIKLAMA:

İhtiba oturuşu Kamus'ta şöyle tarif edilir: "Bir adam ihramına sarınıp bürünmek, bir kavle göre dülbend ve kemer makulesi ile sırtını ve baldırlarını sarıp toparlamak manasındadır ki, dervişler ıstılahında kemende girmek tabir olunur." Buhârî, rivayetine ihtibayı kurfusâ ile tefsir ediyor. Kurfusâ, Kamus'un açıklamasına göre, çileye giren sufilerin oturması gibi, kabalarını yere koyup, uyluklarını karnına kasıp ve dizlerini dikip, ellerini kemer gibi inciklerinden kucaklayarak oturmağa denir. Bir kavle göre, dizleri üzere gergi gibi kapanarak karnını uyluklarına yapıştırıp, ellerini koltuklarını kastığı halde oturmaktır ki, bedevi oturuşudur.
Bu oturuş çeşidi, kırda, bayırda dayanacak birşey bulamayan kimsenin, biraz dinlenmek için yaptığı bir oturuştur
İbnu Ömer, Resulullah'ın bu oturuşunu bilfiil göstererek tarif etmiştir. İbnu Hacer'in kaydettiği bir başka rivayette, bu tarif sırasında sağ eliyle sol elin bileğinden tuttuğu belirtilir. Ayrıca, bazı rivayetlerde Resulullah'ın iki eliyle ihtiba ettiği belirtilir. Şu halde iki veya tek elle ihtiba yapılabilmektedir.
Üzerinde ihramdan başka giyeceği olmayan kimse ihtiba tarzıyla oturunca avret yerlerinin açılma ihtimali vardır. Bu sebeple elleriyle halka yapıp üstten tutmak zorundadır.[259]

5764- 8- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها:]أنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ عَلى خَاصِرَتِهِ، وَكَانَتْ تَقُولُ إنَّ الْيَهُودَ تَفْعَلُهُ[. أخرجه رزين. قلت: وَعلقه البخاري في ترجمة، والله أعلم .

8. (5764)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Kişinin (namazda) elini boş böğrüne koymasını mekruh addederdi ve: "Bunu Yahudiler yapar" derdi." [Rezin tahric etmiştir. Ancak Buhari bunu bir bab başlığında muallak olarak kaydetmiştir (Buhârî, Enbiya 50).][260]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazda ihtisarın mekruh olduğunu ifade eder. Bazı rivayetlerde: "Resulullah eli boş böğrü üzere koymayı yasakladı" denmiştir. Farklı rivayetlerde yasaklanan husus değişik kelimelerle gelmiştir; hasr, muhtasır, ihtisar gibi. Ulema çoğunlukla hep: "Namazda eli boş böğür üzerine koymak" diye tefsir etmiştir. Ancak Herevî, el-Garibeyn adlı eserinde, ihtisarı "namazın rekatlerinde bir veya iki ayet okuyarak namazı kısa tutmak" diye cezmen tefsir edenleri de hikâye etmiştir. Hatta bunu, namazda tu'manine denen rüku ve sücudda yer verilen fasılaları kaldırıp bunları kısaltmak olarak tefsir eden de çıkmıştır. İhtisar kelimesinin geçtiği vecihlerde bu manalar caiz ise de, tehassur ve hasr kelimelerinin geçtiği vecihlerde bu tevcih mümkün değildir. İhtisarı, kıraatte geçen secde ayetlerini hazfetmek şeklinde yorumlayan da olmuştur.
2- **Elin böğre konması sadece namaz halinde mekruh değil, namaz dışında da mekruhtur. Bazı rivayetler bunu namazla kayıtlarken, birçok rivayetler namazla kayıtlamaz, namaz dışında da mekruh olduğunu belirtir.**
3- **Eli boş böğür üzerine koymanın yasaklanışındaki hikmet ve sebep nedir? Bu hususta ulema ihtilaf eder. Çünkü farklı rivayetler gelmiştir.**
* **İblis mütehassır olarak yere indirildi, denmiştir.**
* **Yahudiler bunu çokça yaptıkları için onlara benzemekten nehyedilmiştir, denmiştir.**
* **Bu, cehennem ehlinin istirahatidir, denmiştir.**
* **Nağme söyleyenler, ellerini böğürlerine koyarak söylerler, denmiştir.**
* **Bu tarz tavrı mütekebbir olanlar takınır denmiştir.**
* **Musibete düşenler böyle yapar denmiştir.**

İbnu Hacer, bunlar arasında Hz. Aişe'nin söylediği "Yahudiler yapar" sebebini en kavi bulur. Ancak her görüşün bir haklılık yönünün olabileceğini de söyler.[261]

İstidrad

Kitabımızda uykuya müteallik bir bölüm ayrılmış olması üzerinde durmak icab eder. İslam uyku meselesine hem Kur'an'da hem de hadislerde yer vermiştir. Kur'an iki ayrı ayette uykunun istirahat için yaratıldığını belirtir. Gece uykusundan başka kaylûle denen gündüz uykusu da her iki temel kaynağımızda medar-ı bahs edilir. Uykunun vakitleri, miktarı, uyumanın adabı gibi pek çok teferruat hadislerde işlenir.
Yorgun insanın, dinlenmek için eğlence, mükeyyifat ve uyuşturucu gibi, bünyeyi daha da yorup yıpratan vasıtalara kaçtığı bir devrede, uykunun dinlendirici yönüne dikkatleri çekmek, uykuyu en verimli kılmanın ilmî yollarını aramak gerekmektedir.
Burada böyle bir iddiada bulunmaksızın, konunun, dinimizde yukarıda kaydedilen sekiz hadis çerçevesinin dışında, çok daha geniş buutlar içerisinde işlendiğine dikkat çekmek istiyoruz: [262]

DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASITA, YER VE ZAMANLARI:

"İslam, boş zaman kabul etmez" derken, istirahatı reddeder manası çıkarılmamalıdır. Bizzat Kur'an-ı Kerim'de dinlenme ve istirahate yer verilir. Hatta en iyi dinlenmenin nerede, ne zaman ve hangi şekilde yapılacağına dair birkısım teferruat bile açıklanır.[263]

Dinlenme Vasıtası Uyku:

Kur'an-ı Kerim'e göre, dinlenmenin en müessir vasıtası "uyku"dur. Uykunun, bir istirahat ve dinlenme vasıtası olduğu iki ayrı ayette ifade edilir: "Size geceyi örtü, uykuyu dinlenme (vasıtası), gündüzü de çalışma zamanı yapan Allah'tır" (Furkan 47; Nebe 9).[264]

Kur'an-ı Kerim, insan bedeninin muhtaç olduğu dinlenme için, öncelikle "uyku"dan söz ettiğine göre, dinlenmede en mükemmel vasıta uyku olmalıdır. Öyle ise dinlenmek maksadıyla tevessül edilen eğlence, oyun gibi başka vasıtaların, her zaman gayeye hizmet etmeyeceği gibi, uyku kadar müessir olamayacağı da anlaşılır.(10)[265]

Gece ve Gündüz Uykuları:

Yukarıda temas ettiğimiz ayetlerde uykunun dinlenme vasıtası olduğu açık olarak belirtilmiş ise de, uyku vakti tasrih edilmemiştir. Fıtrî ve ağlebî duruma göre, gece vakti uyku vaktidir. Ancak, Kur'an-ı Kerim, "Gündüz maişet vaktidir" dediği halde "gece de uyku vaktidir" diye bir ifadede bulunmaz. Hatta bir ayette: "Gece gündüz uyumanız ve onun fazlından nasib aramanız da onun ayetlerindendir" (Rum 23) buyrulur.

Burada, uykunun, gündüz de olabileceği açık olduğu gibi, Allah'ın fazlından geceleyin de talepte bulunabileceği açık olarak ifade edilmiştir.

Hemen belirtelim ki, bu durum günümüzde, -bilhassa vardiyeli çalışma düzenine girmiş fabrika ve büyük işyerlerinde olmak üzere- gece mesaisi yapmak zorunda kalan muhitlerde büyük bir ehemmiyet arzetmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in bu meseleye atfettiği ehemmiyetin derecesini, öğle uykusu (kaylûle) ile alâkalı ayette daha açık olarak görmekteyiz. Nur suresinde yer alan bu ayete göre, -gerçek dinlenme fırsatı olarak tavsif edilmiş bulunan- uyku için, gün ortasında bir zaman ayrılmalıdır:"

(Ey iman edenler! Sağ elinizin malik olduğu (köle ve cariyeler) bir de sizden olup da henüz büluğ çağına girmemiş küçükler şu üç vakitte: Sabah namazından önce, öğle sıcağından elbiselerinizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise, birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebal yoktur" (Nur 58).

Ayette işaret edilen "öğle sıcağında elbisenin çıkarılması zamanı" gündüzleyin nısf-ı neharda icra edilecek uykudur. Buna kaylûle denmektedir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bilhassa gece kalkışına yardımcı olduğu için (İbnu Mace, Sıyam, 22) buna çok ehemmiyet vermiştir. Rivayetler, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kaylûleyi normalde öğle namazından sonra yaptığını, ancak sıcak zamanlarda öğle namazından önceye aldığını (Fethu'l-Bari, 3/39, 80), cuma günleri ise, her defasında cum'a namazından sonraya bıraktığını belirtir.

Bu mevzuda gelen nasslar ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tatbikatı, bize birkaç prensip vazetmektedir:

* Gecede kıyamu'lleyl yapılarak gecenin değerlendirilmesi gerektiği gibi, gündüzleyin de kaylûle yapılarak istirahata zaman ayırmak gerekmektedir. Kaylûle, bilhassa sıcak gün ve mevsimlerde

ehemmiyetlidir. Ömrün azami verimliliği buna bağlıdır.[266]
* Meseleye ayet-i kerimenin de yer vermesi, gündüz uykusunun çok yönlü olarak (sağlık, verimlilik, zaman disiplini, ailevî sohbet ve terbiye vs.) ehemmiyet taşıdığını gösterir.
* Gündüz istirahati, uyku şeklinde, evde ve de öğle vaktinde olmalıdır.
* Nun suresinde gelen ayette belirtilen üç vakit dışında istirahat zamanı ayırmayıp, değerlendirilmesi esastır.
* Ev dahilinde istirahat zamanında kılık kıyafette serbestlik esastır. Bu anlarda, büluğ çağını aşmış aile efradının hususiyetlerinin korunması, birbirine "izin"le uğramaları esastır.
* Gerçek istirahatin esas mahalli evdir, vakti gecedir, vasıtası da uykudur.[267]

Sükunet Ve İstirahat Zamanı Gece:

Yukarıda kaydettiğimiz ayetlerde dinlenmenin en iyi vasıtasının uyku olduğu belirtilmektedir. Ancak, uyku, geceleyin de olabilir, gündüzleyin de. Bu sebeple, Kur'an ayetleri çerçevesinde 24 saatlik gün içerisinde istirahata tahsis edilmesi gereken asıl zaman bölümünü tesbitte bu ayetler tek başlarına yeterli değildir. Esasen, bu meseleye daha pek çok ayette temas edilmiştir. Üstelik diğer ayetlerde meseleye "dinlenme vasıtası" açısından değil, "istirahat zamanı" açısından temas edilir. Ve kullanılan kelime bile değişir. Bu gruptaki ayetlerde, tam tamına "işten kesilme, çalışmayı terk" yani dinlenme manasına gelen (Müfredat, 200) sübat kelimesiyle değil, "hareketlilikten sonra sabitleşme, yerleşme" manasına gelen seken kökünden gelen başka kelimelerle temas edilir ve gece vaktinin sükunet için yaratıldığı belirtilir.
"O, geceyi, içinde sükun ve istirahat etmeniz için (karanlık), gündüzüde (çalışıp kazanmanız için) aydınlık olarak yaratmıştır" (Yunus 67; Gafir 61).
"O sizin faidenize olarak, içinde sükun ve istirahat etmeniz için geceyi ve fazl u kereminden (rızkınızı) aramanız için gündüzü yaratmıştır. Bu, onun rahmetindendir. Belki artı şükredersiniz" (Kasas 73).
Şu halde, Kur'anî nasslara göre, günlük zamanın tanziminde, dinlenme ve istirahat zamanlarının esas itibariyle geceye bırakılması gerekmektedir. Ancak bu mutlak bir gereklilik değildir.[268]

Dinlenme ve İstirahatin Mahalli Ev:

Kur'an-ı Kerim, en iyi dinlenme vasıtasının "uyku" olduğunu belirttiğine göre, en iyi dinlenme mahallini de belirtmiş olmaz mı? diye bir soru hatıra gelebilir. Esasen bu sorunun cevabı, aynı ayette zımnen verilmiş olmaktadır: "En iyi dinlenme mahalli, uyku uyunan yer, yani evdir." Nitekim, yorumla ulaşılan bu cevap başka ayetlerde sarih olarak ifade edilir: "Allah sizin için meskenlerinizi huzur ve sükun yeri kıldı" (Nahl 80).
Kur'an'da ev manasına çokça kullanılan mesken kelimesi, sükunet bulunan yer manasını ifade eder. Aynı manada kullanılmayan beyt kelimesi de geceleyin sığınılacak yer demektir. Beyt kelimesi bilhassa müfred olarak yeryüzündeki insan meskeni manasında nadiren kullanılır. Aile manası galibtir. Bir de Kâbe manasında çokça kullanılmıştır.
Şu halde, Kur'an-ı Kerim, sükûnet ve dinlenme aranacak en mükemmel mahal olarak "evleri"

göstermiş olmaktadır. Kişinin günlük hayatında, sükûn, huzur ve dinlenme maksadıyla evinden başka bir yer araması, bu düşünce ile kahveye, sinemaya veya diğer eğlence yerlerine gitmesi temelde bir aldanma olmaktadır.
Nitekim İslam'ın bütün şa'şaasıyla yaşandığı devirlerde umumi eğlence yerleri ya yoktur veya son derece sınırlıdır. Bugün en ücra köylere kadar girmiş bulunan kahvehaneler, maddî ve bilhassa manevî bakımdan maruz kalınan tedenni durumlarıyla başlamış ve ona bağlı olarak sayıca artmıştır[269] [270].

NİFAK BÖLÜMÜ

-5765 -1- عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فيهِ كَانَ مُنَافِقاً خَالِصاً. وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتّى يَدَعَهَا: إذَا أُوْتِمِنَ خَانَ، وَإذَا حَدّثَ كَذَبَ، وإذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإذَا خَاصَمَ فَجَرَ[. أخرجه الخمسة.»الْجُورُ« الكذب والفسق، والمراد به هنا الفحش .

1. (5765)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münafıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir: Emanet edilince hıyanet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husumet edince haddi aşar." [Buharî, İman 24, Mezalim 17, Cizye 17; Müslim, İman 106, (58); Ebu Davud, Sünnet 16, (4688); Tirmizî, İman 14, (2634); Nesâî, İman 20, (8, 116).][271]

AÇIKLAMA:

Nifak, bâtının zâhire muhalefetidir. Eğer bu, imanî itikadda olursa buna nifaku'lküfr denir, eğer inanç esaslarına müteallik olmazsa buna nifaku'l-amel denir, buna bizzat yapmak da girer, terk de girer. Nifakın pek çok mertebeleri, dereceleri vardır. Esasen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada nifaka giren bütün vasıfları saymış değildir. Başlıcalarına dikkat çekmiştir. Nitekim bir başka rivayette nifakın dört değil üç alâmeti olduğu söylenir: "Konuşunca yalan söyler, söz verince döner, itimad edilince ihanet eder." Hatta bu sonuncu vechin izahında alimler: "Bu üç hasleti zikrederek diğer hasletlere bir uyarıda bulunmuştur" derler ve şu açıklamayı yaparlar: "Diyanetin aslı üç esasa inhisar eder: Kavl (söz), fiil (iş), ve niyet. Aleyhissalâtu vesselâm kizb ile kavlin fesadına, hıyanetle fiilin fesadına, verdiği sözden dönme (hulf) ile de niyetin fesadına uyarıda bulunmuştur."
Nevevî der ki: "Ulemadan bir kısmı, zikri geçen hasletler bazan, tekfir edilemeyeceği hususunda herkesin icma ettiği, Müslümanlarda da bulunduğu için, bu hadisi müşkil bulmuştur. Aslında hadis müşkil değildir, bilakis manası da sahihtir. Muhakkik alimlerimiz derler ki: "Bu hadisin manası şudur: "Sayılan bu hasletler nifaktırlar. Bu hasletleri taşıyanlar, bu vasıflarda münafıklara benzerler ve onların ahlaklarıyla ahlaklanmışlardır."
İbnu Hacer, Nevevî'nin bu açıklamasını daha da açar: "Derim ki: "Bu cevaptan çıkan netice, hadisteki münafik tesmiyesinin mecaza hamlidir, yani "Bu hasletleri taşıyan kimse münafik gibidir" demektir. Bu yorum da "nifak"tan kastedilen şeyin "nifaku'lküfr" olmasına binaendir. Nitekim, mezkur işkale

cevap olarak şu açıklama da getirilmiştir: "Hadiste geçen "nifak"tan murad nifaku'l-ameldir. Bunu, daha önce de belirttik. Bu açıklama Kurtubî'nin de hoşuna gitmiş, hatta Hz. Ömer'den gelen şu rivayetle buna delil de getirmiştir. Hz. Ömer, Huzeyfe (radıyallahu anhümâ)'ye "Bende nifaktan bir şey biliyor musun?" demiştir. Hz. Ömer burada nifaku'lküfrü kastetmiş değildir, bilakis nifaku'l-ameli kastetmiştir.
Bazı alimler, "hadiste mezkur sıfatlara nifak denmesi, o hasletleri irtikab etmeye karşı korkutma ve sakındırma maksadını güder, zahir, kastedilenden farklıdır" demiştir. Bu açıklamayı da Hattâbî beğenmiştir. Hattâbî şu ihtimale de yer verir: "Bu sıfatla muttasıf olan kimse , o haslete iyice alışmış ve kendisinde sabit bir yol, değişmez bir huy halini almış olan kimsedir." Bu tahminini hadiste geçen إِذَا edatıyla delillendirir. "Bu edat hangi fiilin başına getirilirse, onun tekerrürünü ifade eder" der.
Bazı alimler de: "Hadisteki nifak ıtlakı, o hasletlerin galebe çalması sebebiyle onları mühimsemeyen, hafife alan kimseye aittir" demiştir. "Çünkü, derler, kimin hali bu olursa umumiyetle o kimsenin itikadı da bozuk olur."
Bazıları bir başka nokta-i nazardan hadisi değerlendirmiştir. Bunlara göre, münafık kelimesinin başındaki eliflam, "ahd" içindir. Yani münafıkla kastedilen belli muayyen bir şahıs vardır veya Resulullah devrindeki münafıklar hakkındadır. Bu görüş sahiplerinin verdikleri örnekler hep zayıf hadislere dayanır."
Özetleyerek aldığımız bu yorumları kaydeden İbnu Hacer yapılan bu açıklamalar arasında Kurtubî'nin hoşuna giden te'vilin en güzel te'vil olduğunu söyler.[272]

5766 -2- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]إنَّمَا كَانَ النِّفَاقُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ #، فأمَّا الْيَوْمَ فإنَّمَا هُوَ الْكُفْرُ بَعْدَ اﻹيمَانِ[. أخرجه البخاري .

2. (5766)- Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Nifak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde vardı. Şimdi ise, imandan sonra küfür vardır." [Buhârî , Fiten 21.][273]

AÇIKLAMA:

Burada Huzeyfe İbnu'l-Yeman (radıyallahu anh) ne demek istemiştir? Bunun izahında farklı yorumlar ileri sürülmüştür:
* İbnu't-Tin der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde münafıklar, dilleriyle inanıyorlar, kalpleriyle inanmıyorlardı. Fakat Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra gelenler İslam içinde ve İslam fıtratı üzere doğdular. Öyleyse onlardan kim küfre düşerse mürteddir. Bu sebepledir ki, münafıkların tabi olduğu ahkâmla, mürtedlerin tabi olduğu ahkam farklı olmuştur."
* İbnu Hacer de şu yorumu yapar: "Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin, nifaka düşmeyi nefyetmediği açık, her halukârda o, önceki münafıklarla sonraki münafıkların hükümlerinin aynı olmadığını söylemektedir. Çünkü nifak, küfrü gizleyip iman izhar etmektir. Bunun her asırda olması mümkündür. Hüküm farklılık kazanmıştır. Çünkü Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), onlarla iyi geçiniyor, onların İslam diye izhar ettiklerini onlardan kabul ediyordu, hatta onlardan İslam'a muhaliflik ihtimali zuhur etse bile. Amma Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra, İslam'a muhalif bir şey izhar eden kimse, izhar ettiği bu şeyden dolayı derhal muaheze edilir, kendileriyle iyi geçinmeye ihtiyaç kalmadığı için iyi geçinme hatırına bu hatalar gözardı edilip terkedilemez."

* Bazı alimler de şunu söylemiştir: "Hz. Huzeyfe'nin maksadı, İmama itaati terketmenin cahiliye işi olduğunu söylemektir. İslam'da ise cahiliye yoktur veya cemaate tefrika sokmak Cenab-ı Hakk'ın "Tefrikaya düşmeyin..." emrine aykırıdır. Bütün bunlar artık gizlikapaklı değildir. Öyleyse bu, imandan sonra küfür gibidir."[274]

-5767 -3- وعن ا'سود قال:]كُنَّا في حَلْقَةِ عَبدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنهُ فَجَاءَ حُذَيْفَةُ رَضِيَ اللهُ عَنهُ حَتّى قَامَ عَلَيْنَا، فَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: لَقَدْ أُنْزِلَ
النِّفَاقُ عَلى قَوْمٍ خَيْرٍ مَنْكُمْ. قَالَ ا'سْوَدُ: سُبْحَانَ اللهِ إنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: إنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الْدَّرْكِ ا'سْفَلِ مِنَ الْنَّارِ. فَتَبَسَّمَ عَبْدُ اللهِ، وَجَلَسَ حُذَيْفَةُ فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ. فَقَامَ عَبْدُاللهِ فَتَفَرَّقَ أصحَابُهُ فَرمانِى بِالْحَصْبَاءِ، فأتَيْتُهُ. فَقَالَ حُذَيْفَةُ: عَجِبْتُ مِنْ ضَحِكِهِ، وَقَدْ عَرَفَ مَا قُلْتُ، لَقَدْ أُنْزِلَ النِّفَاقُ عَلى قَوْمٍ كَانُوا خَيْراً مِنْكُمْ، ثُمَّ تَابُوا، فَتَابَ اللهُ عَلَيْهِمْ[. أخرجه البخاري.ومقصود حذيفة بهذا: أن جماعة من المنافقين صلحوا واستقاموا وكانوا خيراً من أولئك التابعين الذين خاطبهم لمكان الصحبة والصحبة والصح كيزيد ومجمّع ابني جارية بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنهما، فكأنه أشار بالحديث الى تقلب القلوب .

3. (5767)- Esved rahimehullah anlatıyor: "Hz. Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ders halkasında idik. Huzeyfe (radıyallahu anh) geldi ve yanımızda durup bize selam verdi:
"Nifak, sizden hayırlı bir kavme indirildi" dedi. Esved de (hayretle):
"Sübhanallah, Aziz ve Celil olan Allah: "Münafıklar cehennemin en aşağı derekesindedir" (Nisa 145) buyuruyor" dedi. Bunun üzerine Abdullah tebessüm etti. Huzeyfe de mescidin bir kenarına oturdu. Derken Abdullah kalktı ve arkadaşları da dağıldılar. Huzeyfe beni çağırmak için bana bir çakıl attı, yanına geldim. Bana: "Abdullah'ın gülmesi tuhafıma gitti, halbuki o benim söylediğimi bilen birisi. Yemin olsun nifak, siz (tabiiler)den daha hayırlı bir kavme indirildi. Onlar (nifaktan) sonra tevbe ettiler. Allah da tevbelerini kabul etti" dedi." [Buharî,Tefsir, Nisa 25.][275]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, ayete dayanarak "münafıkların azabı kâfirlerin azabından daha şiddetlidir. Çünkü onlar, dinle istihza etmektedirler" demişlerdir.
2- Hadiste sahabelerin tabiinden daha hayırlı olmalarına rağmen nifakın yani münafıklığın onlardan çıkmış olmasını söylemekle Hz. Huzeyfe muhataplarına ciddi bir uyarıda bulunmuş olmaktadır.
İbnu Hacer der ki: "Münafıklıkla iptila edilenler sahabe tabakasından idiler. Sahabe ise tabiin tabakasından hayırlıdır. Lakin Allah onları nifakla iptila etti. Onlar irtidad ettiler ve münafık oldular, böylece onlardan hayırlılık gitti. Birkısmı tevbe etti ve hayırlılık onlara geri geldi. Sanki Hz. Huzeyfe, hitap ettiği kimseleri sakındırdı ve onlara gururlanıp aldanmamalarını hatırlattı. Çünkü kalp dönücüdür. Bugünkü hal üzere gidemeyebilir. Bu sebeple onları imandan çıkmaya karşı sakındırdı. Çünkü ameller sona göre değerlendirilecektir. Onlara, imanlarından son derece güven içinde olsalar bile, Allah'ın mekrine karşı emin olmamaları gereğini açıkladı. Nitekim onlardan önceki ve kendilerinden daha hayırlı olan sahabe tabakasında buna rağmen irtidad edenler ve nifaka düşenler olmuştur. Sahabeden sonra gelen tabakanın aynı şeye düşmesi haydi haydi imkan dahilindedir."
Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un tebessümünün , Hz. Huzeyfe'nin bu isabetli açıklaması

karşısındaki taaccübünden ileri geldiği belirtilmiştir.
Hz. Huzeyfe, Hz. Abdullah'ın tebessümünün mahiyetini anlayamamış olmalı ki, niye tebessüm etti diye hayret etmiş ve hayretini el-Esved'e açıklama ihtiyacını duymuş ve: "Niye güldüğüne hayret etmekte haklıyım, çünkü o benim ne demek istediğimi tam anladı ve sözlerimdeki doğruluk ve isabetliliği de biliyor" manasında serd-i kelam etmiştir.
Hadisten, içine düştükleri nifak ve küfürden dönen zındıkların tevbesinin makbuliyetine delil çıkarmışlardır.[276]

5768ـ 4ـ وعن ابن أبي مليكة قال:]أدْرَكْتُ ثَلاثِينَ مِنْ أصْحَابِ رَسُولِ اللهِ # مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً كُلُّهُمْ يَخَافُ النِّفَاقَ عَلى نَفْسِهِ، وَ يَأمَنُ الْمَكْرَ عَلى دِيْنِهِ، مَا مِنْهُمْ أحَدٌ يَقُولُ: إنَّهُ عَلى أيْمَانِ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ عَلَيْهِمَا السَّمُ[. أخرجه البخاري في ترجمة .

4. (5768)- İbnu Ebi Müleyke rahimehullah anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından olup da Bedir Gazvesi'ne katılanlardan otuz kadarına yetiştim. Hepsi de kendi hesabına nifaktan korkuyorlar ve dinlerinde fitneye düşmekten kendilerini emniyette hissetmiyorlardı." [Buharî, İman 36 (Bab başlığında kaydetti).] [277]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, mü'minin iman üzere son nefesini vereceğinden emin olmayıp, "nifaka düşer miyim endişesiyle her an tetikte olması gereğini te'yid ediyor. İbnu Hacer, hadisin açıklanması sadedinde İbnu Ebi Müleyke'nin karşılaştığı ve dolayısıyla imanından endişe içinde olan, nifaka düşmekten korku duyanları belirtme sadedinde Hz. Aişe, kızkardeşi Esma, Ümmü Seleme, Dört Addullahlar, Ebu Hureyre, Ukbe İbnu'l-Haris, Misver İbnu'l-Mahreme vs'nin ismini zikreder. Devamla der ki: "Bunların amelde nifaka düşmekten korktuklarını cezmen söylüyor. Esasen, başkalarından bunun aksine bir rivayet de mevcut değildir. Dolayısıyla sanki burada bir icma mevcuttur. Çünkü mü'mine amelinde, her an, ihlasa muhalif birşeyler arız olabilir. Onların böyle bir durumdan korkmaları illa da onlardan bunun vukuunu gerektirmez. Bu, onların vera ve takvadaki mübalağalarından ileri gelen bir haldir. Allah onlardan razı olsun, şefaatçilerimiz kılsın."
İbnu Battal der ki: "Onlar korktular, çünkü ömürleri uzadı ve beklemedikleri değişmelere şahit oldular, bunları bertaraf etmeye güçleri yetmedi. Sükut ile müdahene haline düşmekten korktular."
2- Hadisin devamında İbnu Ebi Müleyke der ki: "Onlardan hiçbiri imanda, Hz. Cebrail ve Mikail imanı üzere olduğunu iddia etmedi. İbnu Müleyke, bu sözüyle o yüce sahabilerin kendilerine iman meselesinde nifakın arız olmadığını cezmen söylemediklerini belirtmektedir. Çünkü, bu husus, Cibril aleyhisselam'ın imanı mevzuunda cezmen ifade edilir.
3- Buhârî hazretleri, aynı rivayetin devamına Hasan Basri rahimehullah'ın şu sözünü ekler: "(Allah Teala'dan) ancak mü'min korkar, ondan kendini ancak münafık emniyette hisseder." Nitekim ayet-i kerimede "Rabbinin makamından korkana iki cennet vardır" (Rahman 46). Bir başka ayette de "Hüsrana düşmüş bir kavmden başka kimse Allah'ın mekrinden emin değildir" (A'raf 99) buyurulur.Dikkat edersek Hasan Basri'nin kelamında korkulacak şey mezkur değildir. Alimlerden bir kısmı, kastedilen şeyin "Allah" olduğunu söylemiştir. Diğer bir kısım alimler de nifak olduğunu

söylemiştir. Siyak nifak görüşünü destekler ise de, her iki mefhum da muhtevaya uygundur. [278]

YILDIZLAR BÖLÜMÜ

5769-1- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنِ اقْتَبَسَ بَاباً مِنْ عِلْمِ النُّجُومِ لِغَيْرِ مَا ذَكَرَ اللهُ فَقَدِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، الْمُنَجِّمُ كَاهِنٌ، وَالْكَاهِنُ سَاحِرٌ والسَّاحِرُ كَافِرٌ[. أخرجه رزين .

1. (5769)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim, Allah'ın zikrettiğinin gayrısı için yıldızlar ilminden bir bab iktibas ederse sihirden bir şu'be iktibas etmiş olur. Müneccim kâhindir; kâhin sihirbazdır, sihirbaz da kâfirdir." [Rezin tahric etmiştir.] [279]

5770-2- وفي رواية:]مَنِ اقْتَبَسَ عِلْماً مِنَ النُّجُومِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، زَادَ مَا زَادَ[. أخرجه أبو داود .

2. (5770)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Kim yıldızlarla ilgili bir ilim iktibas etmişse sihirden bir şûbe iktibas etmiş demektir. (Yıldız ilmi) arttıkça (sihir ilmi de) artar." [Ebu Davud, Tıbb 22, (3905).][280]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde Resulullah kendi devrinde ilm-i nücumun bir nevi sihirbazlık olduğuna dikkat çekiyor. Yıldızlar ilmi diye tercüme ettiğimiz bu ilim şubesini müneccimlik ilmi diye de ifade edebiliriz. Şimdilerde gayr-ı ciddi gazetelerin meşguliyet sahasına giren yıldız falı nevinden bilgiler. Hadisin üslubundan bu ilimle meşguliyetin yasak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), daha önce teferruatlı olarak sunduğumuz üzere, sihirle meşguliyeti haram kılmıştır. Müneccimliğin sihirden bir parça olduğunun söylenmesi onun da yasak kılındığının ifadesi olmaktadır. Bu yasağın mahiyeti müteakip hadiste daha iyi anlaşılacak ise de burada şunu belirtmede fayda var: Hadislerde yasaklanan ilim, bugünün tabiriyle astronomi denen yıldızlar ilmi değil, astroloji denen falcılık ilmidir. Astroloji'ye "ilim" denir mi diye zihne gelebilecek bir soruyu hemen cevaplandıralım: "İlim" kelimesinin günümüzde kullanılışı itibariyle astroloji, falcılık ve birkısım sanatlara "ilim" demek yadırgansa da İslam alimlerinin ilim kelimesini kullanma an'analerine göre yadırganmaz. Sözgelimi Taşköprüzade'nin mevzuatu'l-ulum adlı, ilimleri tasnif eden eseri tedkik edildiği zaman günümüzde "ilim" kelimesini izafede zorluk çekeceğimiz nice bilgi şubelerine hep ilim dendiğini görürüz.
Resulullah tarafından yasaklanan yıldızlar ilmi hakkında şarihler şu açıklamayı yapar: Yasaklanan ilm-i nücum, yıldıza bakanların, henüz vukua gelmemiş olan yağmurun yağması, fiyatların değişmesi gibi hadisat ve vukuat hakkındaki beyanlarıdır. Namaz vakitlerini hesaplamada, kıble tayinini yapmada lazım olan ilimler bu yasağa dahil değildir.
Begavî Şerhu's-Sünne'de der ki: "Yıldızlar ilminden yasaklanan, müneccimlerce, henüz vukua

gelmeden gelecekte vukuunun bilindiği iddia edilen hadiseler ilmidir: Rüzgârların ne zaman eseceğine, yağmur ve karın ne zaman yağacağına, sıcak ve soğuğun ne zaman zuhur edeceğine, fiyatların (ne şekilde ne zaman) değişeceğine dair bilgiler gibi. O kimseler bunları, yıldızların yürümesi, toplanmaları ve ayrılmaları sayesinde bildiklerini iddia ederler. Bunlar, Allah'ın kendisine mahsus kıldığı bir ilimdir. Kendisinden başka kimse bunları bilemez. Nitekim ayet-i kerimede "Kıyamet vaktine dair bilgi Allah katındadır. Yağmuru O indirir, Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir" (Lokman 34)buyurulur.

Begavî'nin bu saydıklarının bir kısmı günümüzde ilim ve araştırma mevzuudur. Hadis bunları yasaklıyor mu diye hatıra gelebilir. Dikkat edilirse yasaklanan husus, içtimâî araştırmalara, istatistik ve mukayeselere dayanarak yapılan yorum ve tahminler değildir. Mezkur meselelerin "yıldızların seyrine, toplanıp dağılmalarına" dayanarak ileri sürülen ilim iddiasıdır.

İslam alimleri bu hususu belirtmeyi de ihmal etmezler: "Müşahede ve rasat yoluyla anlaşılan ve zevalin ve kıble cihetinin bilinmesi gibi faydalı hususların bilinmesine yardımcı olan yıldızlar ilmi yasağa dahil değildir. Nitekim ayet-i kerimede: "Karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için var eden de O'dur. Bilen bir kavm için biz delillerimizi böyle açıkladık" (En'am 97) buyrulmuştur. Böylece Aziz ve Celil olan Allah vakitleri bilmede takip edilecek yolları tesbitte yegâne vasıtanın yıldızlar olduğunu haber vermektedir. Eğer yıldızlar olmasaydı kıble istikameti bilinemezdi." Aliyyu'l-Kâri, bu hsusta şu dikkat çekici rivayeti Hz.Ömer (radıyallahu anh)'den kaydeder: "Yıldızlar ilminden kıble ve yolları tanıtacak kadarını öğrenin (astrolojiye, kâhinliğe kaçan kısmında) durun."

2- Hadisin sonunda yer alan زَادَ مَا زَادَ ibaresi mübhemdir. Bu sebeple farklı yorumlar yapılmıştır. Tercihimiz olan yorumu, tercümede parantez arasında kaydettik. Ayrıca şu tahmin de burada kayda değer:

* Bu ravinin bir ilavesi de olabilir. Bu durumda mana şöyle olur: "Resulullah müneccimlik ilmini kötülemede anlattı da anlattı."[281]

5771-3- وعن زيد بن خالد رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]صَلّى لَنَا رَسُولُ اللهِ # الصُّبْحَ بِالْحُدَيْبِيَةِ في إثْرِ سَمَاءٍ كَانَتْ مِنَ اللّيْلِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أقْبَلَ عَلى النَّاسِ فَقَالَ: هَلْ تَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ. قَالَ، قَالَ: أصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ؛ فأمَّا مَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ فذلِكَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ؛ وَمَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فذلِكَ كَافِرٌ بِي مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ[. أخرجه الستة إ الترمذي.»النَّوْءُ« هو طلوع نجم وغروب آخر، وإنما غلظ النبي # في أمرها ‘ن العرب كانت تنسب الفعل اليها، فأما من جعل المطر من فعل الله وأراد بقوله: مطرنا بنوء كذا: أي في وقت كذا، وهو هذا النوء الفني فذلك جائز .

3. (5771)- Zeyd İbnu Halid (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye'de, bize geceleyin yağan yağmurun peşinden sabah namazı kıldırmıştı. Namazı bitirince cemaatın önüne geçti ve:

"Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz?" buyurdu. Cemaat: "Allah ve Resulü bilir!" dediler.

"Allah Teala hazretleri: "Kullarımdan bir kısmı bana mü'min, bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. "Allah'ın fazlı ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı" diyen bana mü'min, yıldızları da inkar edici olarak sabahladı. Kim de: "Falanca falanca yıldız sayesinde bize yağmur yağdırıldı" dediyse o da

bana kâfir, yıldıza mü'min olarak sabaha erdi" dedi!" buyurdular." [Buharî, Ezan 156, İstiska 28, Megazi 35, Tevhid 35; Müslim, İman 125, (71); Muvatta, İstiska 4, (1, 192); Ebu Davud, Tıbb 22, (3906); Nesâî, İstiska 16, (3, 165).][282]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, yağmurun yıldızların tesiriyle yağdığı inancına düşenler küfre nisbet edilmektedir. Bu hüküm sadece yağmurla sınırlı olmamalıdır. Kişi, maruz kaldığı nimetleri veya müşahede ettiği hadiseleri Allah'tan başka birşeyle açıkladığı takdirde küfre nisbet edilebilecektir.
Alimler buradaki küfürle iki ayrı küfrün kastedilmiş olabileceğini belirtirler.

* Şirk koşma küfrü, İmanla mukayese yapılmış olması bu ihtimale bir karîne olmaktadır.

* Nimete karşı küfr; buna küfân-ı nimet veya nankörlük de diyoruz. Bu ihtimalin verilmesine hadisin bir başka veçhinde gelen: "Kim, suyuvermiş olmamıza karşı bana hamd ü senada bulunursa, işte bu bana iman etmiştir" ibaresidir. Keza bir başka rivayette de: "...Bana veya nimetime küfretmiş olur" ibaresinin gelmiş olmasıdır. İbnu Abbas'tan gelen bir rivayette de: "...onlardan bir kısmı kâfir, bir kısmı şakir olarak sabaha ermiştir" ibaresi vardır. Şu halde, hadiste geçen "küfür"den maksadın imanî küfür olmayıp nimete nankörlük" olduğunu anlamayı haklı çıkaracak karineler mevcuttur.
O halde hadisin değerlendirilmesinde her iki muhtemel mananın nazar-ı dikkate alınması gerekir. Mü'min, zaten şiddetle tahzir edildiği şirk-i hafiye düşmemek için, hayır ve şer her şeyin yaratılış cihetiyle Allah'tan geldiğini bilecektir. Hele hayır, nimet, saadet gibi hoş şeylerin Allah'ın hem iradî olarak takdiri hem de yaratması olarak bilip hamdini, şükrünü eda etmesi gerekir. Belirtilen yanlış inançlara başkasında rastlandığı zaman, bu inancın küfran-ı nimet olabilme ihtimalini gözönüne alarak tekfir etme cihetine gitmemesi uygun olur. Nitekim bazı şarihler, Resulullah yıldızlar bahsinde şiddet göstermiştir. Çünkü Arapların hadisatı onlara nisbet etme âdetleri vardı. Ama, yağmuru Allah'tan bilen bir kimsenin o yıldızın doğduğu vakti kastederek: "Falanca yıldızda yağmura kavuştuk" **demesi caizdir, demişlerdir.[283]**

-5772 ـ4ـ وعن أبى سعيد رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: لَوْ أمْسَكَ اللهُ الْقَطْرَ عَنْ عِبَادِهِ خَمْسَ سِنِينَ ثُمَّ أرْسَلَهُ ‘صْبَحَتْ طَائِفَةَ
مِنَ النَّاسِ كَافِرِينَ، يَقُولُونَ: سُقِينَا بِنَوْءِ الْمِجْدَحِ[. أخرجه النسائي.»المجدحُ« بكسر الميم وسكون الجيم وآخره حاء مهملة: نجم يقال له الدبران، وبعضهم يضم الميم .

4. (5772)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor:"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer Allah Teala hazretleri, kullarından yağmuru beş yıl tutup sonra gönderecek olsa, insanlardan bir grubu kâfir olur ve: "Micdeh yıldızı sebebiyle yağmura kavuştuk!" derdi." [Nesâî, İstiska 16, (3, 165).][284]

AÇIKLAMA:

Micdeh (veya mücdeh) yıldızı: Bu, eski Arap inancında yağmura delalet ettiği kabul edilen bir

yıldızın adıdır. Bu yıldıza Deberan yıldızı dendiği de belirtilmiştir.[285]

5773 -5- وعن قتادة قال:]خَلَقَ اللهُ هذِهِ النُّجُومَ لِثَلاثٍ: جَعَلَهَا زِيْنَةَ السَّمَاءِ، وَرُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ، وَعَمَاتٍ يُهْتَدَى بِهَا، فَمَنْ تَأَوَّلَ فِيهَا غَيْرَ هـذَا فَقَدْ أَخْطَأَ حَظَّهُ وَأَضَاعَ نَصِيبَهُ وَتَكَلَّفَ مَا َ يَعْنِيهِ وَمَا عِلْمَ لَهُ بِهِ وَمَا عَجَزَ عَنْ عِلْمِهِ ا۠نْبِيَاءِ وَالْمََئِكَةُ صَلَواتُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ[.

5. (5773)- Katâde rahimehullah demiştir ki: "Allah bu yıldızları üç şey için yaratmıştır: Onları semanın zineti kıldı, (semaya yükselip haber toplayan) şeytanlara atılacak taşlar kıldı, kendileriyle istikamet tayin edilen alâmetler kıldı. Kim yıldızlar hakkında başka yorumlar yapmaya kalkarsa hata eder ve nasibini zayi eder, kendisini ilgilendirmeyen ve bilgisi olmayan hatta bilmekte peygamberler ve meleklerin bile acze düştükleri bir hususta kendini külfete sokar."[286]

5774 -6- وعن الربيع مثله وزاد:]وَاللهِ مَا جَعَلَ اللهُ فِي نَجْمٍ حَيَاةَ أحَدٍ وَ مَوْتَهُ وَ رِزْقَهُ؛ إنَّمَا يَفْتَرُونَ عَلى اللهِ الْكَذِبَ وَيتَعَلَّلُونَ بِالْنُّجُومِ[. أخرجه رزين .
قالت: وعلق منه البخاري من أوّله الى قوله: ما علم له به، والله أعلم .

6. (5774)- Rebî de aynısını rivayet etmiş ve şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Allah'a yemin olsun. Allah hiç kimsenin ne yaşamasını, ne ölmesini, ne de rızkını herhangi bir yıldıza bağlamıştır. Bunu söyleyenler Allah hakkında yalan düzüyorlar ve kendilerine bahaneler uydur(up avun)uyorlar." [Rezin tahriç etmiştir. Buhârî, önceki kısmı, başından "...bilgisi olmayan" ibaresine kadar muallak olarak kaydetmiştir (Bed'ü'l-Halk 3).][287]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, Buhârî'nin bu muallak rivayetini Abd İbnu Humeyd'in mevsul olarak kaydettiğini ve sonuna şu ziyadeyi eklediğini belirtir: "Allah'ın takdirinden cahil birkısım insanlar bu yıldızlarla ilgili olarak kehanet ihdas edip kim falan yıldızın doğmasında ağaç dikerse şöyle olur, kim feşmekan yıldızın doğmasında sefere çıkarsa böyle olur diye laflar ettiler. Ömrüme yemin olsun! Yıldızlardan hiçbir yıldız yoktur ki, onun doğması sırasında hem uzun boylu hem kısa boylu hem kızıl hem beyaz, hem güzel hem çirkin dünyaya gelmemiş olsun. (İnsanların olacak şeye alâmet kıldıkları) şu yıldızların, şu hayvanın, şu kuşun gayba hiçbir delaletleri yoktur."
Görüldüğü üzere İslam, Kur'an'ıyla, hadisiyle, ulemasıyla falcılık, kehanet, ruh çağırma gibi gayptan haber vermeye yönelik her çeşit meşguliyeti temelden reddedip, derecesine göre küfürden bir şube addetmektedir.[288]

Bir İstidrad:

RUH ÇAĞIRMA MESELESİ[289]

Gaybtan haber verme nevine giren ve günümüzde, bir kısım sosyetik ve "ilimci" çevrelerde yaygınlık kazanan ruh çağırma hadisesiyle ilgili bir tahlili, bu meseleler -mahiyetini bilmediği için- bulaşma temayülü gösteren bir kısım dindarları ikaz için Bediüzzaman'dan kaydedeceğiz. Bediüzzaman burada birkaç noktaya bilhassa dikkat çekmektedir:

1) Bunlarla uğraşanlar, esas itibariyle dinden uzak çevrelerdir. Bunların ruhçumaneviyatçı görünümleri Müslümanları aldatmamalıdır.

2) Bu işlerle uğraşanlar, haber getirenler habis ruhlardır; cinlerin kâfir takımıdır. Bu sebeple böylesi seanslarda İslam'a, şeriata, Kur'an ve sünnete aykırı haberler gelebilir. Bu sebeple zayıf ve cahiller imanlarını, İslamlarını zedeleyebilirler.

Bediüzzaman, ruhçuların haber alma hadisesini inkar etmiyor, fakat haber getirenlerin ulvi ruhlar, mü'min cinler olmadığı için, getirdikleri haberlerin yalan yanlış, imanları zedeleyici olduğunu söylüyor.

3) Peygamber, veli gibi âli ruhlar, bu işlerle uğraşan mübtezel insanların ayağına gelmezler. Esasen, onları çağırmak edebe aykırıdır. Belki nefis tezkiyesi yoluyla, Suyûtî hazretleri gibi ruhen yükselmek suretiyle onlara yaklaşılabilir.

4) Her halukârda ruh çağırma gibi işlerle meşguliyet mü'min kişinin harcı ve meşguliyeti olmamalıdır, faydası yoktur, zararı çoktur. بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ السَّمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ اَبَداً دَائِماً

"Aziz, sıddık kardeşlerim!

Evvelen: Çok emarelerle ve bazı hadiselerle katiyyen tahakkuk etmiş ki, Nurun has talebelerinden bazılarının bir zaif damarını bulup Hizmet-i Nuriyeden vazgeçirmek veya zaifleştirmek için Nurun ve Nur talebelerinin düşmanlarının çok planları var. Medar-ı ibret bir-iki nümuneyi beyan ediyoruz:

Birinci nümunesi: Nurlarla şiddetli alâkası bulunan birkaç has kardeşimizin nazarını, fikrini, başka tarafa çevirmek veya zevkli ve ruhani bir meşreb ile meşgul edip, hizmet-i imaniyeye karşı zaifleştirmek için bazı şahıslar ispirtizma denilen ölülerle muhabere namı altında cinnîlerle muhabere etmek gibi hatta bazı büyük evliyalarla, hatta peygamberlerle güya bir nevi konuşmak gibi eski zamanda kâhinlik denilen.. şimdi de medyumluk nam verilen bu mesele ile bazı kardeşlerimizi meşgul ediyorlar. Halbuki:

Bu mesele, felsefeden ve ecnebiden geldiği için ehl-i imana çok zararları olabilir. Ve çok su-i istimalata menşe' olmakla beraber içinde bir doğru olsa on yalan karışıyor. Çünki, doğruyu ve yalanı tefrik edecek bir mihenk, bir mikyas olmadığından ervah-ı habise ve şeytana yardım eden cinnîlerin bu vesile ile hem onun ile meşgul olanın kalbine ve hem de İslamiyet'e zarar vermek ihtimali var. Çünkü: Maneviyat namına hakaik-ı İslamiyeye ve akide-i umumiyeye muhalif ihbarat oluyor. Ervah-ı habise iken kendilerini ervah-ı tayyibe zannettirip belki, kendilerine bazı büyük veliler namını verip İslamiyet'in esasatına muhalif sözlerle zarar vermeye çalışabilirler. Hakikatı tağyir edip, safdilleri tam aldatabilirler.

Mesela: Nasıl ki güneş, bir küçük cam parçasında ziyasıyla, hararetiyle, şekliyle görünüyor fakat, o küçücük camın içindeki güneşin o küçücük timsali, kendi namına eğer konuşsa ve dese: Benim ziyam dünyayı istila ediyor. Benim hararetim herşeyi ısıtıyor ve küre-i arzdan bir milyon defadan daha büyüğüm dese, ne derece hilaf-ı hakikat olduğu anlaşılır. Aynen bu misal gibi; bir peygamber, güneş gibi hakiki makamında iken o ispirtizmanın veyahut medyumluğun cam parçası hükmündeki istidadına göre bir cilvesinin tezahürü, o hakikat namına konuşamaz. Eğer konuşsa yüz derece muhalif olur. İspirtizmanın veya medyumluğun o mazhardaki cüz'î cilvesi, vahyin mazharı olan o manevî

güneşin kudsî mahiyetine hiçbir cihetle kıyas olamaz. Çünki: Esfel-i safilindeki bir cam parçası manen a'layı illiyyinde olan o manevî güneşin hakikatını yanına getiremez. Getirmeye çalışmak da hürmetsizlikten başka bir şey değildir. Ancak onun makamına karib olmak için, Celaleddin-i Suyûtî ve bir kısım evliyalar gibi seyr ü sülûk ile terakki ederek o manevî güneşin sohbetine mazhar olunur. Fakat böyle terakki, Risale-i Nur'un isbat ettiği gibi, peygamberin velayetiyle bir nevi sohbeti.. kendi derecelerine göre ve kendi istidatları derecesinde olur.

Fakat Nübüvvet hakikatı, velayetten ne derece yüksek ise, ispirtizma vasıtasiyle veyahut terakkiyat-ı ruhiyye cihetiyle mazhar olunan sohbet ve muhabere dahi hiçbir cihette hakiki peygamberle muhabereye yetişemeyeceğinden yeni ahkâm-ı şer'iyyeye medar-ı ahkâm olamaz.

Evet, dinden gelmeyen, belki felsefenin hassasiyetinden gelen celb-i ervah da; hem hilaf-ı hakikat, hem hilaf-ı edeb bir harekettir. Çünkü a'layı illiyinde ve kudsî makamlarda olanları esfel-i safilin hükmündeki masasına ve yalanların yeri olan oyuncak tahtasına getirmek tam bir ihanettir ve bir hürmetsizliktir. Adeta bir padişahı kulübeciğine çağırıp getirmek gibidir. Belki ayn-ı hakikat ve edeb ve hürmet ve istifade odur ki, Celaleddin-i Suyûtî, Celaleddin-i Rumî ve İmam-ı Rabbanî gibi zatların seyr u sülûk u ruhanîleri gibi seyr u sülûk ile yükselerek o kudsî zatlara yanaşmak ve istifade etmektir.

Rü'yayı sadıkada ervah-ı habise ve şeytan, peygamber suretinde temessül edemez. Fakat celb-i ervahta; ervah-ı habise, belki peygamberin lisanen ismini kendine takıp; sünnet-i seniyyeye ve ahkâm-ı şer'iyyeye muhalif olarak konuşabilir. Eğer bu konuşması şeriatın ahkâmına ve sünnet-i seniyyeye muhalif ise, tam delildir ki, o konuşan, ervah-ı tayyibe değildir. Mü'min ve Müslüman cinnî de değildir. Ervah-ı habisedir. Bu şekilde taklid ediyor.

Saniyen: Şimdi Nur talebeleri böyle meselelerde derse muhtaç değildirler. Risale-i Nur, herşeyin hakikatını beyan etmiş. Başka izahata ihtiyaç bırakmamış. Risale-i Nur onlara kafidir. Fakat Nur talebesi olmayanların aynı muhaberede; ahkâm-ı şeriat ve sünnet-i seniyye esasatına muhalif telkinatı dinlememeleri lazım ve elzemdir. Yoksa büyük hata olur.

Bir ihtar: Bu mektuptaki ruhlarla muhabere meselesine karşı edilen şiddetli tenkid; ecnebiden, fen ve felsefeden ve manyetizma ve ispirtizmadan gelen ve manevî bir şekil giyen bir meşrebe karşıdır. Yoksa İslamiyet'ten ve tasavvuf ve ehl-i tarikattan gelen ve bir derece ruhlarla muhabereye benzeyen ve nâehillerin girmesiyle bir derece su-i istimal edilen ve pek az olan bir kısım sofuların sofiliğine karşı değildir. Gerçi onlarda da bir cihette bazılara zarar olabilir. Fakat öteki gibi hiçbir cihette aldatıcı değil ve İslamiyet'e hiçbir cihette zarar niyeti yok. Hem o ecnebiden gelen meşreb ise, hem tarikat ve hem İslamiyet aleyhinde olduğu gibi, o sofuların meslekini de sükut ettirmeğe çalışıyor ve adileştiriyor. Ehl-i tasavvufun zaif ve tam sünneti yerine getirmeyen kısmı dikkat etsinler, kendilerini onlara benzetmesinler."[290]

HİCRETLER BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Bu bölüm Kitabu'l-Hicreteyn yani İki Hicretler Kitabı adını taşır. İki hicretten maksad: Mekke'den Habeşistan'a yapılan hicretle, Mekke'den Medine'ye yapılan hicret kastedilir. Mutlak olarak hicret deyince Mekke'den Medine'ye olan hicret anlaşılır. Zira Fahr-ı Âlem

Efendimiz de bu hicrete katılmıştır ve bu hicret İslam tarihinde çok ciddi bir dönüm noktasıdır. İslam'ın cemaatten devlete geçişi, sabırdan aksiyona; yani pasif aksiyondan fiilî aksiyona yani sabırdan, önce müdafaaya, sonra da fetihlere geçiş demektir. Manası ve hasıl ettiği neticeleri büyük olan bir hadisedir. İslam tarihinin belki de en mühim hadisesidir.
Bu bölümde, hicretle ilgili beş hadis yer almaktadır. Hadisler daha ziyade hicretin tarihî vak'a yönüne temas etmektedir. Halbuki hicret, İslam dininde derin manaları olan, günümüz Müslümanlarına bile yön veren, istikamet çizen, tercih amili olan, ufuk açan mesajlarla dolu bir mefhumdur, bir hayat görüşü, bir dava stratejisidir. Bu sebeple, hicretle ilgili gerekli açıklamaları bahsin sonunda dercedeceğimiz uzunca bir tahlile bırakarak, burada, hicretin siyasî yönüne rengini vuran bir anlaşma metnini kaydedeceğiz. İslam'ın İlk Anayasası olarak değerlendirilen bu vesika Medine'deki Müslümanlarla diğer gayr-i müslim cemaatlerin münasebetlerini, temel hak ve vazifelerini tesbit etmektedir. Resulullah, Medine'ye hicret eder etmez Medine'de mevcut, muhtelif dinî ve siyasî grupların temsilcilerini toplayarak bu metni hazırlamış, hepsinin Müslümanlarla ve kendi aralarında cereyan edecek münasebetlerini tanzim etmiştir. Hicretin siyasî ehemmiyetinin en bariz delillerinden biri olan bu vesikanın, Hicret Bölümü'nün giriş kısmında neşrini uygun buluyoruz.[291]
Medine Site Devleti Anayasası:
Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla
Madde 1- Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).
Madde 2- İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (camia) teşkil ederler.
Madde 3- Kureyş'ten olan muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.
Madde 4- Benû Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (Müslümanların teşkil ettiği) her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.
Madde 5- Benû Haris'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.
Madde 6- Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'miler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.
Madde 7- Benû Cuşem'ler kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.
Madde 8- Benu'n-Neccar'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 9- Benû Amr İbn Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 10- Benu'n-Nebit'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 11- Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 12-a) Mü'minler, aralarında ağır malî mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidye-i necat veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

Madde 12-b) Hiçbir mü'min, diğer bir mü'minin mevla(kendisi ile akdî kardeşlik rabıtası kurulmuş kimse)sına müracaat edemez. (Diğer okunuşa göre): Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlası ile onun aleyhinde olmak üzere bir anlaşma yapmayacaktır.

Madde 13- Takva sahibi mü'minler, kendi aralarında mütecavize veya haksız bir fiil ika'ını tasarlayan, yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

Madde 14- Hiçbir mü'min bir kâfir için, bir mü'mini öldüremez ve mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

Madde 15- Allah'ın zimmeti (himaye ve teminatı) bir tektir: (Mü' minlerin) en ehemmiyetsizlerinden birinin (himayesi) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira, mü'minler diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlası (kardeşi) durumundadırlar.

Madde 16- Yahudilerden bize tabi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muarız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzaheretimize hak kazanacaklardır.

Madde 17- Sulh, mü'minler arasında bir ve tektir. Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpte, diğer mü'minleri hariç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyet ve adalet esasları üzere yapılacaktır.

Madde 18- Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askerî) birlikler, birbirleriyle münavebe edeceklerdir.

Madde 19- Mü'minler birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

Madde 20-a) Takva sahibi mü'minler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.

Madde 20-b) Hiç bir müşrik, bir Kureyşlinin malını ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir mü'mine bu hususta engel olamaz. (Yani, Kureyşlilere tecavüz etmesine mani olamaz.)

Madde 21- Herhangi bir kimsenin bir mü'minin ölümüne sebep olduğu kat'î delillerle sabit olur da, maktulün vesilesi (yani hakkını müdafaa eden) rıza göstermezse, kısas hükümlerine tabi olur; bu halde, bütün mü'minler ona karşı olurlar. Ancak bunlara sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helal (doğru) olur.

Madde 22- Bu sahife(yazı)nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir mü'minin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helal (doğru) değildir; ona

yardım eden veya sığınacak bir yer gösterene kıyamet günü, Allah'ın lanet ve gadabı nasib olacaktır ki, o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ne de bir taviz bedeli alınacaktır.

Madde 23- Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir, selam O'na olsun.

Madde 24- Yahudiler, mü'minler gibi muharebeye devam ettiği müddetçe (kendi harb) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

Madde 25-a) Benû Avf Yahudleri mü'minlerle birlikte -(İbn Hişam'da bu, "maa" (yani "ile") olarak; Ebu Ubeyd'de ise "min" (yani "den") olarak zikredilir)- bir ümmet (camia) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna, gerek mevlaları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

Madde 25-b) Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendine ve aile efradına zarar vermiş olacaktır.

Madde 26- Benû'n-Neccar Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 27- Benû'l-Haris yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 28- Benû Saide Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 29- Benû Cuşem Yahudileri de Benu Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 30- Benû'l-Evs Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 31- Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. Yalnız, kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendini ve aile efradını zarardîde etmiş olacaktır.

Madde 32- Cefne (ailesi) Sa'lebe'nin bir koludur; bu bakımdan Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 33- Benu'ş-Şuteybe de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

Madde 34- Sa'lebenin mevlaları, bizzat Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 35- Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitane), bizzat Yahudiler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 36-a) Bunlardan (Yahudilerden) hiçbir kimse (Müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed (s.a.v.)'in müsaadesi olmadan çıkmayacaktır.

Madde 36-b) Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa, neticede kendini ve aile efradını mes'uliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır. "Yani bu kaideye riayet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır." Allah bu yazıya en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 37-a) (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve Müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

Madde 37-b) Hiç kimse müttefikine karşı bir cürüm ika edemez. Muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

Madde 38- Yahudiler Müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

Madde 39- Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimseler için Yesrib vadisi dahili (cevf), mukaddes (haram) bir yerdir.

Madde 40- Himaye altındaki kimse (car), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm ika edecektir.

Madde 41- Himaye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesna, bir himaye hakkı verilemez.

Madde 42- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler, arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münazaa vakalarını Allah'a ve Rasulullah Muhammed (s.a.v.)'e götürmeleri gerekir. Allah, sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 43- Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himaye altına alınmayacaklardır.

Madde 44- Onlar (yani Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

Madde 45-a) Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vak'aları müstesnadır.

Madde 45-b) Her bir zümre (gerek müdafaa ve gerekse sair ihtiyaçlar hususunda) kendilerine ait mıntıkadan sorumludurlar.

Madde 46- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlalarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riayet edenlerle beraberdir.

Madde 47- Bu kitap (yazı), bir haksız fiil ika eden veya cürüm işleyen (ile ceza) arasına engel olarak giremez. Kim ki, bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki, Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ikaı halleri müstesnadır. Allah ve Resulullah Muhammed (s.a.v.) himayelerini, (bu sahifeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.[292]

-5775 -1- عن البراء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]جَاءَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه إلى أبي في مَنْزِلِهِ فَاشْتَرى مِنْهُ رَجًّ، فَقَالَ لِعَازِبٍ: ابْعَثْ مَعِي ابْنَكَ يَحْمِلْهُ الى مَنْزِلِي، فَقَالَ أَبِي: احْمِلْهُ فَحَمَلْتُهُ وَخَرَجَ أَبِي مَعَهُ يَنْتَقِدُ ثَمَنَهُ. فَقَالَ لَهُ أَبِي: يَا أَبَا بَكْرٍ حَدِّثْنِي
كَيْفَ صَنَعْتُمَا لَيْلَةَ سَرَيْتَ مَعَ رَسُولِ اللهِ #؟ قَالَ: نَعَمْ، أَسْرَيْنَا لَيْلَتَنَا وَمِنَ الْغَدِ حَتّى قَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ وَخَ الطَّرِيقُ يَمُرُّ فيهِ أَحَدٌ، فَرفِعَتْ لَنَا صَخْرَةٌ طَوِيلَةٌ، لَهَا ظِلٌّ لَمْ تَأتِ عَلَيْهَا الشَّمْسُ بَعْدُ. فَنَزَلْنَا عِنْدَهُ فَأَتَيْتُ الصَّخْرَةَ وَسَوَّيْتُ بِيَدِي مَكَاناً يَنَامُ فيهِ رسُولُ اللهِ # في ظِلِّهَا، ثُمَّ بَسَطْتُ عَلَيْهِ فَرْوَةً، ثُمَّ قُلْتُ: نَمْ يَا رَسُولَ اللهِ وَأَنَا أَنْفُضُ لَكَ مَا حَوْلَكَ، فَنَامَ وَخَرَجْتُ أَنْفُضُ لَهُ مَا حَوْلَهُ، فَإذَا أَنَا بِرَاعٍ مُقْبِلٍ بِغَنَمِهِ الى الصَّخْرَةِ يُرِيدُ مِنْهَا مِثْلُ الّذِي أَرَدْنَا، فَقُلْتُ: لِمَنْ أَنْتَ يَا غُمُ؟ فَقَالَ: لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ أَوْ مَكَّةَ، فَقُلْتُ: أَفِي غَنَمِكَ لَبَنٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: أَفَتَحْلُبُ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَأَخَذَ شَاةً، فَقُلْتُ: إنْفُضِ الضَّرْعَ مِنَ الشَّعْرِ وَالتُّرَابِ وَالْقَذَى. فَفَعَلَ، وَحَلَبَ في قَعْبٍ مَعَهُ كُثْبَةٌ مِنْ لَبَنٍ، وَمَعِي إدَاوَةٌ حَمَلْتُهَا لِلنَّبِيِّ # يَرْتَوِي وَيَشْرَبُ وَيَتَوضَّأُ، فَأَتَيْتُ النَّبِيّ # وَهُوَ نَائِمٌ فَكَرِهْت أَنْ أُوقِظَهُ، فَوَقَفْتُ حَتّى اسْتَيْقَظَ. فَصَبَبْتُ عَلَى اللّبَنِ مِنَ المَاءِ حَتّى بَرَدَ أَسْفَلَهُ فَقُلْتُ اشْرَبْ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: فَشَرِبَ حَتّى رَضِيتُ، ثُمَّ قَالَ لِي: أَلَمْ

يَأنِ لِلرَّحِيلِ؟ قُلْتُ: بَلَى فَارْتَحَلْنَا بَعْدَ مَا زَالَتِ الشَّمْسُ وَاتَّبَعَنَا سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكِ بْنِ جُعْشَمٍ، وَنَحْنُ في جَلَدٍ مِنَ ا٠رْضِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّهِ أُتِينَا. فَقَالَ: َ تَحْزَنْ إنَّ اللّهَ مَعَنَا، فَدَعَا عَلَيْهِ النَّبيُّ #، فَارْتَطَمَتْ يَدُ فَرَسِهِ الى بَطْنِهَا. فَقَالَ: إنِّي قَدْ عَلِمْتُ أنَّكُمَا دَعَوْتُمَا عَلَيَّ فَادْعُوا لِي فَاللّهُ لَكُمَا أنْ أرُدَّ عَنْكُمَا الطَّلَبَ، فَدَعَا لَهُ النَّبِيُّ #، فَجَعَلَ َ يَلْقَى أحَداً إّ قَالَ: قَدْ كُفِيتُمْ مَا هُنَا، فَ يَلْقَى أحَداً إّ رَدَّهُ. قَالَ: وَوَفّى لَنَا]. أخرجه الشيخان .

»الجلدُ« ا٠رض الغليظة الصلبة.»وارتطمتْ« نشبت في ا٠رض ولم تكد تتخلص .

1. (5775)- Bera İbnu'l-Âzib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), evinde babama uğradı. Ondan bir semer satın aldı. (Babam) Âzib'e:

"Benimle oğlunu gönder, onu evime kadar götürüversin!" dedi. Babam bana:

“Haydi onu götürüver!" dedi. Ben de götürüverdim. Babam onunla beraber çıktı, bedelini alacaktı. Babam, Ebu Bekr'e:

"Ey Ebu Bekr! Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la (hicret ettiğin) gece ne yaptınız?" diye sordu.

"Evet o gece yürüdük. Ertesi günü de öğle vaktine kadar yürüdük. Yolumuz tenha idi, hiç kimseye rastlamadık. Önümüze uzun bir kaya çıktı. Kayanın henüz güneşin değmediği bir gölgesi vardı. Yanına konakladık. Ben kayanın yanına geldim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, duldasından uyuması için elimle bir yeri düzledim. Sonra ortaya bir post yayıp:

"Ey Allah'ın Resulü! (Siz biraz istirahat buyurup şurada) uyuyun, ben etrafınızı gözetlerim!" dedim. Derken yatıp uyudu, ben de çıkıp etrafını gözetlemeye başladım. Kayaya doğru sürüsüyle gelmekte olan bir çobanla karşılaştım. O da bizim gibi gölgeye sığınmak istiyordu.

"Sen kimlerdensin ey delikanlı?" diye sordum. Medine veya Mekke' den bir adama aitti. Ben tekrar:

"Koyununda süt var mı?" dedim.

"Evet!" dedi.

"Sağar mısın?" dedim.

Tabii dedi ve sağmak üzere bir koyun yakaladı.

"Memede kıl, toztoprak çerçöp olabilir, bunları bir çırp!" dedim. Dediğimi yaptı, beraberindeki bir kaba bir miktar süt sağdı. Benim de yanımda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) için taşıdığım bir kap vardı. İçmede, abdestte onu kullanırdı. (Sütü kendi kabıma aktararak) (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldim. Uyuyordu. Uyandırmak istemedim. Uyanıncaya kadar yanında durdum. Süte biraz su kattım, dibi serinledi.

"Ey Allah'ın Resulü, buyurun için!" dedim. O içti ben de memnun oldum. Sonra: "Yola koyulma vakti gelmedi mi?" dedi.

"Evet!" dedim. Güneşin zevalinden sonra hareket ettik. Peşimize Süraka İbnu Malik İbni Cu'şem düştü. Biz sert bir arazide yürüyorduk.

"Ey Allah'ın Resulü, bize yaklaştı!" dedim.

"Üzülme! Allah bizimledir!" buyurdu. Aleyhissalâtu vesselâm, Süraka' ya beddua etti. Derhal atının ön ayağı karnına kadar yere saplandı. Süraka:

"Anladım ki, siz bana ilendiniz. Ne olur benim için dua edin. Allah için ben de takipçileri sizden geri çevireceğim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm dua ediverdi, adam kurtuldu ve geri döndü. Yol boyu her kime rastladı ise:

"Ben size bedel burada gereken (aramayı) yaptım (kimse yok)!" dedi. Böylece her kime rastladı ise geri çevirdi. Hülasa, bize verdiği sözü tuttu." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 45, Lukata 11, Menakıb 25, Eşribe 12; Müslim, Zühd 75, (2009).][293]

5776 -2- وعن أبى بكر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]نَظَرْتُ إلى أقْدَامِ الْمُشْرِكِينَ، وَنَحْنُ في الْغَارِ، وَهُمْ عَلى رُؤسِنَا. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ أنَّ أحَدَهُمْ نَظَرَ الى قَدَمَيْهِ ‘بْصَرَنَا فَقَالَ: يَا أبَا بَكْرٍ، مَا ظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللهُ ثَالِثُهُمَا؟[. أخرجه الشيخان والترمذي .

2. (5776)- Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz mağarada iken müşriklerin ayaklarını görüyordum. Onlar bu sırada başlarımızın üstünde idiler.
"Ey Allah'ın Resulü dedim, onlar ayaklarının aşağısına bir bakacak olsa bizi mutlaka görürler!" dedim. Bunun üzerine:
"Ey Ebu Bekr! buyurdular, Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne zannediyorsun?" [Buharî, Fezailu'l-Ashab 2, Menakıb 45, Tefsir, Beraet 1; Müslim, Fezailu's-Sahabe 1, (2381); Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3095).][294]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, birçok mucizelerin cereyan ettiği hicret hadisesinden bazı sahneleri anlatmaktadır. Birinci hadisin Ahmed İbnu Hanbel'deki veçhinde, Hz. Ebu Bekr'in semeri evine kadar taşıtma teklifine Hz. Azib (radıyallahu anhümâ), Ashab'ın sünnet rivayetine verdikleri ehemmiyeti aksettiren bir taleple cevap verir: "Sen bana, Resulullah'la beraber olduğun hicreti nasıl yaptığını anlatmazsan hayır!" Hz. Ebu Bekr bu talep üzerine anlatır.
2- Bazı rivayetlerde, Resulullah'ın Süraka'ya deriden mamul bir kâğıt üzerine yazılı bir eman vesikası verdiği belirtilir.
3- Rivayetler, Aleyhissalâtu vesselâm'ın en tehlikeli anlarda bile sükunet ve tevekkülünden bir şey kaybetmediğini göstermektedir: Gerek müsellah vaziyette Süraka'nın saldırısı, gerekse, mağaraya kadar takip edilişleri ve içeriden dışarıdakilerin ayaklarını görme, seslerini duyma derecesinde düşmanlarının yaklaşmasına rağmen "Allah bizimledir" teslimiyetini izharı, onun imanının teslimiyetinin kuvvetini göstermeye yeterlidir.
4- Hadiste, Hz. Resulullah ve Hz. Ebu Bekr'in çobanın sütünü içtikleri ifade edilmektedir. Başkasına ait olan bir koyunun sütünü nasıl içtikleri sorusuna muhtelif cevaplar verilmiştir:
* Araplar misafirperver oldukları için çobanlarına yolcuların ihtiyacını görme yetkisi vermişlerdir.
* Çoban Resulullah ve Hz. Ebu Bekr'in yakın dostlarından birine aitti. Bu takdirde caizdir.
* Resulullah ve Hz. Ebu Bekr muzdar kaldıkları için içmiş olabilirler.
5- Hadiste ayrıca Resulullah'ın mucizeleri, Hz. Ebu Bekr'in fazileti, büyüğe, küçüğe hizmeti, eman dileyene eman verilmesi gibi pekçok hususlar mevcuttur.[295]

5777 -3- وعن عبداللهِ بن السعدي رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]وَفَدْنَا عَلى النّبِيّ #، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنّي تَرَكْتُ قَوْماً مِنْ خَلْفِي، وَهُمْ يَزْعُمُونَ أنَّ الْهِجْرَةَ قَدِ انْقَطَعَتْ. فَقَالَ: لَنْ تَنْقَطِعَ الْهِجْرَةُ مَا قُوتِلَ الْكُفَّارُ[. أخرجه النسائي .

3. (5777)- Abdullah İbnu Sa'di (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına bir heyet olarak geldik. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü! Muhakkak ki ben, arkamda, artık hicretin sona erdiğini zanneden bir kavim bıraktım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Küffarla kıtal edildiği müddetçe, hicret sona ermeyecektir!" buyurdu." [Nesâî, Bey'at 15, (7, 146).] [296]

5778 -4- وعن يعلى بن أمية قال:]جِئْتُ بِأبِي أُمَيَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! بَايِعْ أبِي عَلى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ: أُبَايِعُهُ عَلى الْجِهَادِ، وَقَدِ انْقَطَعَتِ الْهِجْرَةُ[. أخرجه النسائي .

4. (5778)- Ya'la İbnu Ümeyye anlatıyor: "Fetih günü babam Ümeyye'yi getirip: "Ey Allah'ın Resulü! Babamla hicret şartı üzere bey'at yap!" dedim. Ama O:
"Onunla cihad etme şartı üzerine bey'at yaparım, artık hicret sona ermiştir" cevabını verdi." [Nesâî, Bey'at 15, (7, 145).][297]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet hicretle ilgili birkaç temel telakkiyi vermektedir:
* Hicret bir ara zaruri idi. Bilhassa Medine'deki Müslümanların sayıca artması, güçlenmesi lazımdı. Hem de sağda solda münferid Müslümanlar ağır baskı altında kalarak İslam'ı yaşayamıyorlardı. Bu sebeple "hicret etmeyenin imanı makbul değildir" denecek derecede, Medine'ye hicret farz kılınmış, hicretin fazileti zihinlerde yer etmişti.
* Ama bu hal, Mekke'nin fethiyle sona erdi. Çünkü artık Müslümanlar güçlenmiş, fevç fevç insanlar ona dahil olmaya başlamıştı. Herkes dinini istediği yerde korkusuzca yaşayabilirdi. Resulullah, mükerrer beyanlarla Mekke'nin fethinden sonra hicretin sona erdiğini ilan etti. Fetihten sonra hicret üzere bey'at etmek isteyenleri geri çevirdi.
* Resulullah'ın "Fetihten sonra hicret yok" ifadesi zahirde mutlak ise de, "Medine'ye" diye kayıtlamak gerekmektedir. Çünkü Abdullah İbnu Sa'di rivayetinde de görüldüğü üzere düşmanla cihad yapıldığı müddetçe hicrete ihtiyaç duyulacak ve meşru varlığını kıyamete kadar devam ettirecektir.[298]

5779 -5- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]مَا عَدُّوا مِنْ مَبْعَثِ النَّبِيِّ # وَ مِنْ وَفَاتِهِ، مَا عَدُّوا إَّ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ[. أخرجه البخاري .

5. (5779)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Sahabiler İslamî takvimin başlangıcını tesbit ederken) ne Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bi'set zamanına ne de vefat zamanına itibar etmediler. Fakat Medine'ye gelişine itibar ettiler." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 48.][299]

AÇIKLAMA:

1- Cahiliye devrinde Arapların elbirlik kullandıkları sabit bir takvimleri yoktu. Mühim hâdiselere göre takvimler kullanılır, bir müddet sonra terkedilirdi.
Hicrî takvimi, duyulan ihtiyaç üzerine istişarelerle ilk defa kabul edip tatbikata koyan Hz. Ömer

oldu. Cevherî, tarihte ilk takvimin Tufan'dan itibaren konduğunu belirtir. İslam'da ilk takvimin Hz. Peygamber devrinde, Medine'ye gelince konulduğuna, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu maksatla Rebiülevvel'i esas aldığına dair Zührî'den bir rivayet mevcut ise de, alimler bunu mu'dal bilir ve Hz. Ömer zamanında konduğunda ittifak ederler.
Süheylî, Ashab'ın, tarihi hicretle başlatma işini şu ayetten aldıklarını söyler: "...Senin namaz kılmana layık olan mescid, ilk günden beri takva üzerine kurulu bulunan mesciddir" (Tevbe 108). "Çünkü der, malum olduğu üzere, mutlak manada bir ilk gün yoktur. Öyleyse bu "ilk"lik muzmer olan bir şeye izafe edilecektir. Bu muzmer (kapalı) olan şeyde İslam'ın aziz olduğu, Resul-i Ekrem'in Rabbine emniyet içinde ibadet ettiği, mescidin yapılmasına başladığı zamandır, bu devrin ilk günüdür. Böylece, Ashab o günü tarih başlangıcı kabul etmede fikir birliğine vardılar. Onların fiilinden anlarız ki, Cenab-ı Hakk'ın "ilk günden beri" sözünü onlar, "İslamî tarihin ilk gününden beri" diye anladılar.
İbnu Hacer, Süheylî'nin bu yorumuna tamamen katılmayarak: "Hatıra öncelikle gelen, "İlk günden beri" kavl-i şerifinin manası Resulullah ve ashabının Medine'ye girdiği ilk gündür, doğruyu Allah bilir" der.
2- Sadedinde olduğumuz rivayet, takvimin başlangıcını tesbitte Ashab'ın, farklı görüşleri müzakere edip, "hicret"te karar kıldıklarını göstermektedir. Rivayette Resulullah'ın bi'set ve vefat zamanlarına itibar edilmediğinin belirtilmesi bunu ifade eder. Nitekim bu maksatla Aleyhissalâtu vesselâm'ın doğumu, bi'seti, hicreti ve ölümünün esas alınması müzakere edilmiştir. Nitekim İbnu Abbas'tan gelen bir rivayatte şöyle denir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) takvim başlangıcı koymaya teşebbüs edince, sahabiler toplandı. Onlarla müzakere etti. Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Aleyhissalâtu vesselâm'ın vefat zamanını esas almayı, Hz. Talha bi'setle başlatmayı, Hz. Ali hicretle başlatmayı, diğer bazıları da Resulullah'ın doğumunu esas almayı teklif ettiler. Hicretin on altı veya on yedinci yılında toplanan bu şûra, müzakereler sonunda Hz. Ali'nin teklifini kabulde ittifak etti. Ancak hangi ayın esas alınması hususunda da ihtilaf edildi. Abdurrahman İbnu Avf, haram ayların evveli olduğu için Receb'i, Talha da ümmetin mübarek ayıdır diye Ramazan'ı, Hz. Ali de sene başıdır diye Muharrem'i yıl başlangıcı olarak teklif ettiler. Bu meselede de Hz. Ali'nin görüşü kabul gördü."
Hz. Ömer'i takvim meselesini ele almaya sevkeden amil hususunda kitaplarda muhtelif rivayetler var. Umumiyetle, Yemen'de mevcut olan tatbikatın, böyle bir şeye olan ihtiyacı hatırlattığını belirtir. İbni Sirin'den gelen bir rivayete göre: "Yemen'den gelen bir zat: "Ben Yemen'de tarih dedikleri bir şey gördüm. Şu yılda, şu ayda diye yazıyorlar" der. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Bu güzel bir şey, öyleyse siz de tarihleyin" der ve şûrayı toplar. Bir başka rivayete göre, Ebu Musa (radıyallahu anh) Hz. Ömer'e "Sizden bana tarihsiz mektuplar geliyor" diye yazar, bunun üzerine Hz. Ömer şûrayı toplar. Bir diğer rivayete göre, Hz. Ömer'e ödeme zamanı Şaban yazan bir borç senedinin davası gelir. "Bu hangi Şaban, geçen mi, içinde bulunduğumuz mu, gelecek Şaban mı? Şu halde insanlara bir şey (takvim) koyun ki bunu ona göre bilsinler" der.
Öyle anlaşılıyor ki, gelişen medeni medeni hayat ve devlet hayatı müslümanlara pekçok yönden takvime olan ihtiyacı duyurmuş, takvimsizlikten doğan pekçok hâdiseye şahid olunmuştur. Ortaya çıkan birikim, meseleyi ele almaya itmiştir.
* Son olarak şu hususu daha açık olarak tebarüz ettirmek isteriz: Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmış olmakla beraber, yıl başı olarak Resulullah'ın hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret, Rebiülevvel ayında vuku bulduğu halde takvim, biraz geri alınarak Muharrem'de başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak yukarıda da kaydedildiği üzere Muharrem'in (eskiden beri) yılbaşı

sayılması" gösterilmiş ise de, İbnu Hacer, şöyle bir yorumda bulunur: "Çünkü hicrete azmetme başlangıcı Muharrem'de olmuştu. Şöyle ki (Akabede yapılan ikinci) bey'at, Zilhicce ayında vukua geldi. İşte bu hicretin mukaddimesi idi. Bu beyatten sonra ilk doğan hilal, Muharrem oldu. Hicret etmeye azm, Muharrem hilalinde oldu. Böylece takvimin Muharrem ayında başlatılması uygun ve münasip oldu. Takvimi Muharrem ayından başlatmaları hususunda, vakıf olduğum açıklamaların en kuvvetlisi (bence) budur."[300]

I. İstidrad

Takvim meselesi, zaman anlayışının ortaya çıkardığı bir meseledir. Takvim, zamanı belli bir plana göre değerlendirme, amele tahvil etme endişesinin maddî ifadesidir, delilidir. Bidayetten beri büyük medeniyet kuran bütün cemiyetlerin takvimi vardır. Etiler, Sümerler, Mısırlılar gibi. Makro alanda takvim şeklinde ifadesini bulan zaman telakkisi sadece cemiyetin meselesi değil, aynı zamanda her ferdin meselesidir. Hayattaki başarılar zaman içinde gerçekleştirildiği için, gerek fertlerin ve gerekse milletlerin başarısını, kristalize olmuş, maddeye dökülmüş zaman olarak değerlendirebiliriz. Zamanını değerlendirme şuuruna eren, en büyük endişesi zamanı değerlendirme olan ferdler ve cemaatler terakki eder, bunu kaybedenler de tedennî.
Dinimizin büyük hedeflerinden biri de mensuplarında zaman şuuru uyandırmaktır. Bu sebeple her söylediğinin, her yaptığının iki melek tarafından yazıldığı bildirilmiş, büluğdan ölüme, her anından hesap vereceği inancı Kur'an ve hadislerde tekrarla işlenmiştir.
Biz burada, zaman meselesini Kur'an-ı Kerim'in nasıl ele aldığını göstermek, bu mevzuya giren mesaildeki sistemi ve ısrarını ibraz etmek maksadıyla şu açıklamayı sunuyoruz:
Ümidimiz ve duamız yeniden diriliş dönemimizde, bunun zenbereğini teşkil edecek olan İslamî zaman telakkisini, Rabbimizin bu ümmet-i merhumeden esirgememesidir.[301]

Din Ve Zaman

Bugün Müslümanlar çoğunluk itibariyle zaman konusunda kaygısız hale gelmiş ise de, dinimiz, ana kaynaklarında, zaman meselesi üzerinde ısrarla durur. Bizzat Kur'an-ı Kerim, zaman üzerinde dikkatleri canlı tutmak için zamanı hatırlatan tabirleri sıkça kullanır. Ayetleri hadislerle birlikte mütalaa edince, şu husus açıkça görülür: Dinin bu iki kaynağı, yıllık, aylık, haftalık ve bilhassa günlük hayatın tanzimiyle ilgili çok ince teferruatlara yer vermektedirler. Her çeşit farz, vacib ve nafile namazlar, zaman tanzimine de yönelik gayeler taşımaktadırlar. Bu açıdan, din emirlerinin büyük çoğunluğuyla, insana zamanını âzamî ölçüde değerlendirmeyi öğretmektedir, hatta asıl gayesi budur denilebilir.[302]

Kur'an'ın Zamanı İfade Şekli

Kur'an-ı Kerim'de zaman mefhumu, çok çeşitli kelime ve tabirlerle ifade edilir. Buna rağmen bizzat zaman kelimesine rastlanmaz. "Zaman", lügat açısından "uzun veya kısa olan vakit" manasına gelir, yani mutlak zamanı ifade eder. Kur'an, zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih eder ve kullanır.

Bu kelime lügat yönüyle, "bir iş için belirlenen zamanın nihayeti" demektir. Yani belirli, sınırlı bir zaman ifade eden kelime, diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'an-ı Kerim'in pratik gayesini görüyoruz. Yani fiilî hayatta, insan için pratik ve tatbikî olan mefhumlar daha mühimdir. Bunların hatırlatılması, nazarî, zihnî mefhumlara tercih ve takdim edilmiş olmaktadır. Zaman mes'elesi de böyle. Zamanla ilgili tabirlerin sayısı, insanın günlük hayatında arzettiği ehemmiyetle doğru orantılı olarak artmaktadır.[303]

Mutlak ve Mübhem Zaman:

Başka manaları yanında "zaman" manasını da taşıyan asr kelimesi 1 defa; başlangıcından nihayetine âlemi kucaklayan zaman manasına dehr kelimesi 2 defa; zamanda mübhem ve uzun bir müddet manasına hukub, ahkab 2 defa; yakın insanların yaşadığı devir manasına karn, kurun kelimeleri 20 defa geçer. Bu sonuncu kelime her defasında geçmiş devirleri kasteder.
Daha müşahhas, daha sınırlı zaman ifade eden kelimelerden "vakt" kökünden 13 ayrı kelime gelir. Vakt kelimesinden sonra saat kelimesine daha çok yer verilmiştir. 48 defa geçen bu kelime "zamanın bir cüz'ü, bir parçası" demektir. 40 yerde kıyamet manasınadır, 8 yerde de müddet ve sınırlı zaman manasında kullanılmıştır. Zamanın çok daha küçük cüz'ünü ifade eden an (ki dilimize de aynı manada girmiştir) çoğul olarak anâ şeklinde üç yerde geçer. Daha kısa bir müddet ifade eden lemhu'lbasar (göz açıp kapama vakti) tabiri de 2 yerde geçer. 35 kere geçen hîn de birşeyin husûl bulma vakti demek olup manaca mübhemdir, izafetle vuzuha kavuşur. Mutlak zaman Kur'an'da bazan da hînle ifade edilmiştir.[304]
Ebediyet mefhumu 117 defa (ebed kökünden 28 defa, huld kökünden 87 defa ve sermed kökünden 2 defa) geçer. Bunun çokluğunu yine pratiklik yönünden açıklamak mümkündür. Zira, Kur'an-ı Kerim'in ana davalarından biri ahiret ve binaenaleyh, ebedî hayattır. Ebediyeti hatırlatan kelimelerin çokluğu tabii ve hatta zaruridir (Bak: Şema 1).[305]

Muayyen Belli Zaman:

Mutlak manada veya mutlaka yakın mübhem, belirsiz müddette zamanı ifade eden kelimelerin azlığına mukabil, mutlak ve sonsuz zamanın yıl, ay, gün, gece, gündüz gibi çeşitli uzunlukta, fakat sınırlı, bölümlü, başlangıç ve sonuç hududları belli ve insan hayatı ile sıkı alâkalı muhtelif dilimlerini ifade eden tabirler çokça gelmiştir. Hatta bunlardan hangisi, bir ferd için daha ehemmiyetli ise o, diğerlerine nazaran, ehemmiyeti nisbetinde daha çok sayıda zikredilmiştir. Görüleceği üzere, yevm, yani "gün" kelimesi en çok zikredilen kelimedir.[306]

Zamanın Sıkça Hatırlatılması:

Kur'an-i Kerim'de zamanı hatırlatan kelimeler çoktur. Bunlardan direkt hatırlatanları çoğunlukla kaydettik. Sadece "gün", "gündüz", "gece" kelimeleri ile gündüz ve gecenin kısımlarına temas eden tabirlerin Kur'anda dağılımını gözönüne alacak olsak şu durumla karşılaşıyoruz: Kur'an-ı Kerim, ilk sayfalarından itibaren, en son sayfalarına kadar, hiç fasıla vermeden, okuyucusuna "zaman

mefhumu"nu hatırlatmaktadır. Ve bu hatırlatmaların sayısı bir cüzden diğerine fazla fark etmemektedir. Sadece sonlarda bariz artış kaydeder ki, bu da sonlardaki surelerin kısalığından ve "namaz sureleri" olmaları hasebiyle en çok okuma şanslarına sahip olmalarından ileri gelir (Bak: Şema 2).[307]

Kur'an'da Zamanın Taksimi: Takvim

Söylediğimiz gibi, Kur'an, en ziyade "gün" kelimesi üzerinde durur ve zamandan münezzeh olan Allah nezdinde "gün"ün varlığından bahseder: "Rabbin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir" (Hacc 47; Secde 5).

Şu halde mahiyetçe ve uzunlukça çok farklı da olsa, Allah nezdinde bir İlahî günün varlığına dikkat çekilmiş olmaktadır. "İlahî gün"ün sarahaten zikri, dolaylı ve zımnî olarak İlahî yılın ve binnetice "İlahî takvim"in varlığını -ifham edip- hatıra getirir.

Kur'an'daki bu işaret, bizim için takvim meselesinin ciddiyet ve ehemmiyetini kavramada yardımcı olur. Pratik açıdan, mühim olan, arzî ve beşerî takvimdir. Bu mevzuda ise ayetler çoktur ve sarihtir: Yukarıda temas ettiğimiz şekilde geçmiş zamanlara delalet eden karn, kurun (çağ, çağlar) kelimelerine 20 yerde temas ettikten başka 21 yerde ay (şehr), 30 yerde de yıl (sene, âm, hıcec ve havleyn kelimeleriyle) mefhumlarına yer verir.

Şu ayatte bir yılın 12 ay olduğu, takib edilecek takvimde, kamerî esasa müstenid sistemin esas olduğu belirtilir: "Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah'a göre, ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram ayıdır. Bu dosdoğru bir nizamdır. Öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin..." (Tevbe 36).

Şu ayette ise, sarih olarak takvimde kamerî sisteme uyulması emredilir. "(Ey Muhammed), sana hilal halindeki ayları sorarlar. De ki: "Onlar insanlara vakitlerin ve bilhassa hacc zamanlarının ölçüsüdür" (Bakara 189).

Dinî İşlerde Kur'anî Takvim Değişmemeli:

Az önce kaydettiğimiz birinci ayet, esasları kamerî sisteme dayalı bir takvim ortaya koymakla kalmaz, başka çeşit takvim kullanmayı da bir manada yasaklar. Şöyle ki: Ayetin yukarıda "öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin" şeklinde meali kaydedilen kısmı, icazı sebebiyle, "O aylar hakkında nefsinize zulmetmeyin" şeklinde anlaşılmaya da müsaiddir. Bu mananın içinde -en azından dinle ilgili işleri tanzimde- bir başka takvime uyma yasağı açıktır. Zira bu davranış nefse zulüm olarak tavsif edilmektedir. Nitekim kaydedeceğimiz müteakip ayet nesî -denen ve mahiyet itibariyle kamerî takvimde oynayarak dinî meseleleri güneş takvimine uydurmaktan ibaret olan cahiliye devri- tatbikatını "küfürde ileri gitmek" olarak ilan etmiştir: "Haram ayları geciktirmek (yani nesî) küfürde bir artıştır. Onunla kâfirler saptırılır. İnkâr edenler, Allah'ın haram kıldığı aylara sayıca uymak için, onu bir yıl haram, bir yıl helal sayıyor, böylece Allah'ın haram ettiğini helal kılıyorlar. Kötü işleri kendilerine güzel gösterildi. Allah o kâfirler güruhunu hidayete erdirmez."[308]

Şu halde dinî emirleri bir başka takvime bağlamak, Kur'an'da menedilmiştir.[309]

Bir Ayın Taksimatı:

Zaman şuurunun yerleşmesi ve hayatî faaliyetlerin zaman içinde daha pratik dağıtılması için yılın

aylara bölünmesi yeterli değildir. Öyle ise bir ay da, daha küçük bölümlere ayrılmalıdır.
Kur'an-ı Kerim'de haftayı ifade eden Arapça "üsbû" kelimesi geçmez. Ancak cumartesi manasına gelen "sebt" kelimesi yedi sefer geçer. Her seferinde, Yahudilerle -ki, ashabu'ssebt (cumartesi güncüler) olarak tavsif edilirler (Nisa 47)- ilgili olarak kullanılan (Bakara 65; Nisa 47, 154; A'raf 163 (üç kere) Nahl 124) bu kelimenin Arapça'ya, bu manada İbranice'den geçtiği ve yedi günlük bir zaman dilimi yani hafta manasına da geldiği şarihlerce belirtilir. Hicretten sonra, Müslümanlar arasında, cahiliye devrinin arubesi yerine kullanılmaya başlayan ve hafta manasına da kullanılan "cuma" kelimesi, haftalık farz namazı tesbit vesilesiyle Kur'an'da bir kere geçer (Cuma 9). Böylece Kur'an-ı Kerim, tarihin kaydettiği bütün medenî milletlerde görülen yedili haftalık sistemi te'yid etmiş olmaktadır. Çünkü cum'a günü (eskinin yevmü'l-arûbesi) o zamanın mutad takvim sisteminde yedi günde bir kere gelmektedir.[310]

Günlük Zaman Ve Taksimi:

Kur'an-ı Kerim zamanla ilgili olarak dikkat çekmede en büyük ağırlığı "günlük zaman"a verir. Bunu iki şekilde yapar:

1- "Gün manasına gelen yevm kelimesini çok sık tekrar eder. Bu kelime çeşitli şekillerde (müfred, cemi, tesniye, marife, nekre) 475 defa zikredilir.

2- Bir gün önce "gece" ve "gündüz" olmak üzere iki ana, sonra da, bunlardan her biri daha teferruatlı birçok tali bölümlere ayrılır ve bu bölümler çokça zikredilerek bir günün "kısım"lara taksimatı ve her bir kısmın ehemmiyeti üzerine şuurlar ve dikkatler canlı tutulur.

Hemen şunu belirtelim ki, Arapça'da leyl (gece) kelimesi, güneşin batması ile, sabahleyin fecr-i sadık denen ikinci fecrin doğuşuna kadar geçen zamanı ifade eder. Geri kalan müddete de nehar (gündüz) denir.[311]

Gündüz ve Taksimi: Günün bir yarısı olan gündüz (nehar) 57, diğer yarısı olan gece (leyl) 92 kere zikredilir.

Gündüz ile gece kelimelerinin tekerrür sayılarında "gece"nin lehine yarıya yakın fark gözükmekte ise de, gündüzün kısımlarıyla ilgili zikirler aradaki farkı azaltır. Şöyle ki: Gündüzle ilgili olarak sabah vakti, "subh" kelimesiyle 7 kere (bu kökten fiillerle 41'i bulur, ancak fiil halinde sabaha ermek manasından başka, "olmak" manası da var), "gudüvv" kökünden gelen kelimelerle 15, "bükre" kelimesiyle 9, "fecr" kelimesiyle 6 kere zikredilir. Ayrıca gündüzün diğer kısımlarını ifade eden duha (kuşluk) kelimesi 6, Tulûu'şşems (güneşin doğması) tabiri 2, zahire (öğle sıcağı vakti) kelimesi 1, felak (tan yeri) kelimesi 1, tarafeynnehar (güneşin iki tarafı) tabiri 1, etrafu'nnehar tabiri 1; dülûku'şşems (güneşin batıya meyli) tabiri 1 defa zikredilir. Bunların toplamı 50'ye ulaşır. Bunu, neharın zikir sayısı olan 57'ye ilave edince, gündüz vaktini hatırlatan zikirler 107'ye ulaşır.[312]

Gece ve Taksimi: Gece deyince güneşin batma anından şafağın sökmesine kadar geçen müddetin kastedildiğini daha önce belirtmiştik. Gece müddeti, yıllık olarak ele alınınca günün tam yarısı eder. Şu halde, bunun da ihmal edilmemesi, âzamî şekilde değerlendirilebilmesi için, tedkik, tanzim konusu yapılması gerekir.

Kur'an-ı Kerim, gündüz gibi, geceyi de birçok kısımlara ayırır ve herbirini çok sayıda zikreder: "İşa (yatsı) kökünden 13, asîl (akşam) kelimesi 7, ânâu'lleyl (gece saatleri) tabiriyle 3, gurûbu'şşems

(güneşin batması) tabiriyle 2, ğasık (şiddetli karanlık) kelimesiyle 1, Gasaku'lleyl (gecenin ilk karanlığı) tabiriyle 1 kere, hîne tümsûn (akşam olunca) tabiriyle 1 olmak üzere, gecenin kısımları toplam 27 kere zikredilir. Bunu gecenin zikir adedi olan 92'ye ekleyince 117 rakamına ulaşırız (Bak: Şema 2). Gece manasına gelen beyat ile, bu kökten gelip gece geçirme manasına gelen fiiller bu rakamın dışındadır (onlar 8 adettir).

Gerek gündüz ve gerekse gece ile ilgili kısımlar, umumiyet itibariyle namaz vakitlerini tesbit ve tavsif maksadlarına raci olarak Kur'an'da zikredilmektedir. Bir başka ifade ile, bir günün belli başlı dönüm noktaları, günlük farz namazlarla işaretlenmiş, müşahhas hale getirilmiş olmaktadır.[313]

Namaz Vakitlerinin Zaman Taksimindeki Yeri: Yukarıdaki açıklamadan şu neticeyi çıkarabiliriz: Farz namazlarının mühim gayelerinden biri, Müslüman kimseye, günlük zamanını taksim ve programlama alışkanlığı kazandırmaktır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fiilî tatbikatı ve emirlerinde göreceğimiz üzere, bu vakitler yatma, kalkma eve çekilme, istirahat, evi terketme, ziyaret, sohbet gibi günlük olarak yapmak zorunda olduğumuz bir kısım kaçınılmaz iş ve davranışların zamanlarını tesbit etmektedir.

Her namaz, bir zaman tanzimi olunca, Kur'an'da, namazdan bahseden bütün ayetler aynı zamanda "zaman şuuru" vermeyi gaye edinen ayetler sınıfına dahil olur. Kur'an'da namaz, en çok salat kelimesiyle ifade edilmiştir ve 100'e yakın miktarda zikri mevcuttur. Rüku, sucud, kıyam gibi başka kelimelerle ifade edilen namaz manası bu rakamın içine dahil değildir.

Nafileleri de gözönüne alınca, gecede beş adet namaz sözkonusudur. Farzlar akşam ve yatsıdır, vacib olan yatsıdan sonra kılınan vitr; nafileler de akşamyatsı arasında kılınan evvabin namazı ile, sabah vaktinden önce kılınan teheccüd namazıdır.[314]

Iı. İstidrad

Aşağıda sunacağımız yazı 21 Kasım 1979 tarihine müsadif 15. hicrî asrına giriş vesilesiyle yapılmış bir makaledir. Hicret hâdisesinin ehemmiyetini çok yönlü olarak kavramada yardımcı olacağı ümidiyle burada iktibasını uygun görüyoruz.[315]

TEBLİG, TERBİYE VE SİYASÎ TAKTİK AÇILARINDAN HİCRET

Giriş:

Lügatta "kişinin başkasını el veya dil veya kalben terketmesi" manasına gelen (1) hicret kelimesi, İslam kültüründe çok zengin manalar taşıyan bir tabir, bir mefhum olmuştur.

Hicret, "vak'a" ve "tabir" olarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayat ve hadislerinde mühim bir yer tutar. Hatta "en mühim vak'a" ve "en mühim tabir"lerden biri olarak tavsif edilse mübalağa edilmemiş olur. Zira "hicret" , kuru bir tarihçinin iddia edeceği şekilde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında belli bir tarihî vak'anın isim ve ünvanı olmaktan ibaret değildir. Hicret, aynı zamanda, irşad ve tebliğde metod, düşmanla münasebette siyasî taktiktir.

Hz. Ömer devrinde sahabelerin, Müslümanlar için bir takvim vazetme ihtiyacını duydukları vakit, takvimin başlangıç noktası olarak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in

hayatında yer eden diğer mühim hâdiseler meyanında Mekke'den Medine'ye hicret vak'asını seçmiş olmaları, vak'a olarak "hicret"e onlarca atfedilen ehemmiyeti noktalar (2). Nitekim Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın doğumu, ilk vahyin gelişi, ilk tebliğ emri, Bedir Savaşı, Hudeybiye Sulhü, Mekke'nin Fethi, Veda Haccı ve bu sırada "Bugün dininizi ikmal ettim" (37 ayetinin inişi) gibi hâdiseler gerçekten, Resulullah'ın hayatında cereyan eden, İslam tarihinin mühim hadiseleridir, her biri takvim başlangıcı olarak alınabilecek vak'alardır. Ama bunlar arasından sadece hicret vakasının icma ile (4) seçilmiş olması "Hicret"in onlar açısından -münhasıran hâdise olarak değerlendirilmiş olduğunu farzetsek bile- ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifadeye kâfidir. Kaldı ki, Hz. Ömer (radıyallahu anh) hicreti, "hakla batılın arasındaki fark" olarak vasıflar(5).

Şu halde, bu yazımızda, muhtelif yönleriyle "hicret"in ehemmiyetini belirtmeye çalışacağız. Makalede temas edeceğimiz ana başlıklar şunlardır**:**

I. Tabye ve Taktik Olarak Hicret: (Burada sabır, hicret ve cihadın birbirini tamamladığı açıklanacaktır.)

II. Siyasî Vak'a Olarak Hicret.

III. İrşad ve Tebliğde Metod Olarak Hicret.

IV. Terbiye Metodu Olarak Hicret.[316]

I. Tabye Ve Taktik Olarak Hicret

Hicret kelimesi, herşeyden önce bir hadiseyi, İslam tarihinin en mühim hâdisesini hatırlatır. Kelimenin kazandığı ehemmiyet ve taşıdığı öbür manalar da menşeini bu vak'adan aldıkları için önce bu noktadan başlamak gerekecek.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cahiliye kelimesi ile ifade edilen öyle bir devirde gelmişti ki, o günün Arap cemiyeti, tarihinin en karanlık, en vahşetli devresini yaşıyordu. İnsanlar ilah diye hevesatlarının timsali olarak kendi elleriyle yaptıkları putlara tapıyorlardı. Kanun diye uyulan şey, kuvvetlinin arzusu idi. Köle ve kadınlar insan olmanın hürmet ve kerametinden nasibi olmayan kimseler olarak eşya muamelesi görüyorlardı. Fakir fukara da himaye ve desteksizlik altında eziliyordu. Kısacası bir avuç kuvvetli ve zorba dışında kalan insanlık, bugünkü hiçbir değer ölçüsüne sahip olmayan anarşiste av olma durumuna düşmüş müdafaasız, bîçare bir kimsenin durumunda idi.

İşte böyle bir hengâmede Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'tan aldığı emirle insanların karşısına çıktı ve onlara şu mealde hitap etti: "Ey insanlar, elinizle yaptıklarınıza tapmak batıldır, hevesata uymak sapıklıktır. Başı boş değilsiniz, bu dünyada belli bir gaye için yaratılmışsınız, öbür dünya için imtihan olunmaktasınız. Hayır ve şer, iyi ve kötü yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Öyle ise, zulümden vazgeçin, zayıfın hakkını çiğnemeyin, haklının hakkını iade edin. Haksız yere kan dökmeyin, kimseye zulmetmeyin. Zayıfları, yetimleri ezmeyin, onları himaye edin. Köle ve fakirlere yardım edin. Kadınlara kötü muameleden vazgeçin, onları anneleriniz, kızlarınız ve kızkardeşleriniz bilin... vs."

Hz. Peygamber'in bu davetine uymak, cemiyeti elinde tutan kuvvetli, zengin ve nüfuzlu azınlığın işine gelmiyordu. Rahatlarını bozmak istemiyorlardı. Hep istihkar edegeldikleri, zulmedegeldikleri zayıflar kitlesine değer vermek, insan muamelesi yapmak istemiyorlardı. Menfaatlerinin devamını eski düzenlerinin devamında görüyorlardı. Bu sebeple, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şiddetle

karşı koydular. Önceleri yalnız bırakmak, ciddiye almamak, alay etmek yolunu tuttular. Fakat etrafında köle, zayıf ve fakirlerin teşkil ettiği mü'minler halkasının gittikçe genişlemeye başladığını görünce taktiklerini değiştirerek zulüm ve işkenceye ve hatta mü'minleri öldürmeye başladılar.
İşte "hicret"i siyasî taktik olarak anlayabilmek için onu, müşriklerin mukavemet ve İslam'ı söndürme faaliyetlerine karşı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in dini "neşretmek" ve "yaşamak" için başvurduğu taktikleri tarihî sıra içerisinde incelemek gerekmektedir.
Bu noktayı ifade için, Hicret'i, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in İslam'ı neşirde, düşman tehdidine karşı başvurduğu üç ana taktikten biri olarak değerlendireceğiz. Öbür iki taktikten biri ve birincisi Sabır, diğeri Cihad'dır. Hicret ise, bu ikisinin ortasında yer alan mutavassıt safhanın ifadesidir.
Öyleyse, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), dini "yaşama" ve "tebliğ etme" vazifesini ifade ederken, düşmandan gelen mukabil tehdid ve tehlikeye üç suretle karşı koymuştur:

a- Sabır,

b- Hicret,

c- Cihad.

Şu halde, zahiren birbirinden farklı ve hatta zıd görünen bu üç şey, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında hiç değişmeyen ve daima aynı kalan, "dini yaşama ve neşir" gayelerinin tahakkukunda, içinde bulunduğu şartlara muvafik olarak başvurmuş olduğu birer vasıtadan ibarettir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında bu üç unsuru birbirinden ayırmak mümkün değildir. Şimdi bunlara kısaca bir göz atalım:[317]

a- Sabır:

Bildiğimiz üzere, hicretten önceki devre, Müslümanlar için, tahammülü zor bir devredir, her çeşit takip ve işkencelerle doludur. Müşrikler, alay (6), dayak (7) küfür (8), hakaretten (9) boykot (10) ve öldürmeye (11) varıncaya kadar işkencenin her çeşidine başvuruyorlardı (12). Bu yapılanlara dayanamayarak ölenler de eksik değildi(13).
İşte bu işkence ve takip devresinde Müslümanlar sayıca az, kuvvetçe zayıf idiler. Düşmandan gelen tehlikeye aynı şekilde fiilî bir mukabele derhal yok edilmelerine müncer olabilirdi. Bu sebeple, nazil olan ilk surelerde, sıkı sıkıya emredilen, ısrarla üzerinde durulan hususlardan biri de "sabır"dır. Mesela ilk nazil olan surelerden biri olan el-Asr suresinde: "Birbirlerine sabır tavsiye edenler" övülür (14). Bir diğer surede: "Sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir" (15) denir.
Bir kısım ayetlerde İlahî hitap doğrudan doğruya Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'edir: "Sen (habibim) şimdi sabret. Şüphe yok ki, Allah'ın vaadi haktır. (Buna) kat'î iman beslememekte olanlar zinhar seni (sabırsızlıkla) hafifliğe götürmesinler." (16) "(Habibim) sen şimdilik güzel bir sabır ile katlan." (17) "Rabbinin rızası için katlan" (18) vs. Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'den önce gelip geçen peygamberler de, kâfirlere karşı birer sabır örneği olarak takdim edilirler: "İsmail'i, İdris'i, Zülkifl'i de yâdet. Bunların her biri de sabır ve sebat edenlerdendi." (19)
Hülasa, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu İlâhî emir ve ikazların sonucu olarak Mekke devresinde kendisine yapılan muamelelere aynı şekilde cevap vermedi, mukabele-i bi'lmisilde bulunmadı, sadece sabretti. Mü'minlere de kendisi gibi hareket etmeyi, karşılık vermeyip sabretmelerini emretti (20). Rivayetler, zulme maruz bir Müslümana rastladığı vakit, her seferinde:

"Ey falanca, sabret, mükâfaatın cennettir!" dediğini belirtir (21)
Bu devrede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) imanı, sabır olarak tarif edecek kadar "sabır"a önem vermiştir. Nitekim bazı rivayetlerde Müslüman olanların dördüncüsü olduğu belirtilen (22) Amr İbni Abese'nin: "İman nedir?" sorusuna Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselâm: "Sabır ve müsamahadır" cevabını vermiştir (23). Bir hadiste de sabır, ziya ve nur olarak tavsif edilir (24). Yani uyulduğu takdirde mutlaka hidayet ve aydınlığa götüren bir nur (25).
Birkısım Müslümanların, kendilerine işkence yapan kâfirlere, hiç olsun beddua etmesi için müracaat etmeleri üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gayr-i memnûn olarak şu cevabı verdi: "Sizden önce yaşayanlar arasında öyleleri vardı ki, bazılarının vücutları kemiklerine kadar demir taraklarla tarandığı, bazılarının gövdeleri başlarının ortasından testerelerle ikiye bölündüğü halde, bu yapılanlara sabrettiler, imanlarından vazgeçmediler." (26)
Hatta bazı rivayetlere bakılınca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sabır hususundaki bu ısrarı -en azından bazıları nazarında- mutlak bir güçsüzlükten gelmiyordu. Bu belli bir mücadele vetiresinin kaçınılmaz bir safhasını teşkil ediyordu. Bu safhadan geçmek için, birkısım kimselerin nazarında mevcut nisbî bir güce rağmen, sabretmek gerekiyordu. Taberî'nin bir rivayeti bu hususu te'yid etmektedir. Der ki: "(Bir an oldu ki) Müslümanlar bu elîm vaziyete artık tahammül edemeyecek hale gelerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şöyle dediler: "Biz kendimizi müdafaa edebilecek durumdayız. Zira bizim de akrabalarımız, adamlarımız var. Biz senden sadece mukabele etmek için müsaade talep ediyoruz. Sizin hâlâ sabra gücünüz varsa sabredin, artık bizim sabrımız kalmadı, kendimizi müdafaa etmemiz için bize müsaade et. Eğer vuruşmak gerekiyorsa vuruşacağız." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cevabı şu oldu: "Ben Allah'tan emir almadıkça size, kendiliğimden izin veremem, hiçbir şey söyleyemem." O gece, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususta aydınlatılması için Allah'a yalvardı. Bu dua üzerine şu âyet nazil oldu: "(Ey Peygamber), daha önceki peygamberlerden azim sahibi olanların (ulûl-azm) sabrettikleri gibi sen de sabret. Onların azabı için acele etme." (27). Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ertesi gün mü'minlere, bu âyeti okuyarak tekrar sabır tavsiye eder. (28).
O safhada, müsbet ve kesin bir neticeye ulaşmak çok şüpheli gözüküyordu. Bu yüzden sonucu meçhul maceraya müsaade yoktu. Sık sık gelen âyetler sabır emrediyordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de bu emirlere uyarak sabrediyordu.
Bu davranışın başka neticeleri de vardı. Sabır, müstakim kalb ve gönüllerle bütün suçu "Rabbimiz Allah'tır" (29) demekten ibaret olan sabırlı ve sessiz mazlûmlar lehinde acıma ve şefkat gibi birkısım hisler uyandırıyordu. Bilhassa bunların yakınları ve akrabaları son derece hassaslaşıyor ve tahrik ediliyorlardı. Nitekim Allah'ın arslanı Hz. Hamza'nın İslâm'a girişine de böyle bir durum sebep olmuştur. Şöyle ki:
Bir gün, Ebû Cehl, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e çok ağır hakâretler yapar ve bununla da yetinemeyerek mübarek vücutlarından kanlar akacak kadar yaralayıcı darbelerle saldırıda bulunur. Bu şen'i tecavüze karşı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sabır ve sükûttan başka bir mukabelede bulunmaz. Bu hal, hâdiseye şahit olan bir kadının kendini tutamayarak hüngür hüngür saatlerce süren ağlamalarına sebep olur. Kadına tesadüfen rastlayan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in amcası Hamza radıyallahu anh, kadının bu dokunaklı ağlayışlarının sebebini sorup öğrenince, hâdiseden son derece müteessir olur. İntikam hisleriyle dolu olarak harekete geçen Hz. Hamza, Ebû Cehl'i yaralamakla kalmayıp, Müslümanlığını da ilân eder (30).
Kureyş müşriklerini, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir hayli kuvvet ve izzet kazandığına

hükmettirerek tecavüzlerini frenlemeye sevk eden (31) bu mutlu hadise Resûlullah'ın zulme ve tecavüze karşı sabrının bir meyvesi idi.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zulüm ve işkencelere, bu safhada sabırla mukabele etmedeki, belirtmeye çalıştığımız gayesini, Hz. Hamza'ya bu vesile ile verdiği cevapta daha açık olarak görmekteyiz. İşkenceye şâhit olan kadının açıklaması üzerine yanına gelen amcası Hz. Hamza'ya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle der: "Amcacığım, bırak beni, ne babası, ne annesi, ne amcası, ne de bir kimsesi olan bir adamla meşgul olma."[318]

b- Hicret

Sabırdan sonra gelen ikinci safhadır. Sabrı gerektiren şartlarda lehte bir gelişme yok ise ve üstelik aleyhte olarak gittikçe artmış ve sabırla karşı konamayacak bir dereceye gelmişse, ya yok oluş kabûl edilecek veya orası terkedilecek, yani hicret edilecektir.
Burada en mühim husus, şartların hicreti gerektirecek dereceye ulaşıp ulaşmadığı hususunda verilecek karardaki isâbettir. Nasıl anlayacağız ki, artık hicret şartları tahakkuk etmiştir? Bu kararı verirken eldeki ölçümüz ne olacaktır?
Bu mühim noktanın çözümünde sosyolojiden istimdâd edebiliriz. Sosyologlar içtimâî şe'niyette tehdid ve baskı arttıkça mukavemet ve aksülamelin (reaksiyon) de artacağı, ancak tehdidin şiddeti belli bir haddi tecavüz ettiği takdirde mukavemetin kırılıp, gittikçe azalacağını ve hatta tamamen kaybolacağını müşahede ve tesbit etmişlerdir. Bu cümleden olarak A. Toynbee, yeryüzünde gelip geçen muhtelif medeniyetlerin terakkî ve tedennilerini bu tehdid -cevap (aksülamel), baskı- tepki kanunuyla izah ettikten sonra, tehdit arttıkça cevap ve tepkinin de ilânihâye artmayacağını, tehdidin belli bir derecesinden sonra azalıp tamamen söneceğini belirtir (32). Hatta kolaylık ve rahatın, medeniyet için zararlı olduğunu ifade eden (32/2) müellif terakkî için muhitin belli ölçüler dahilinde tehdid ve baskıda bulunmasının gereğinde israr eder. Terakkiye âmil olan tehdidli muhite o, "uygun vasat (=juste milieu)" der (33).
Şüphesiz, gayemiz burada Toynbee'nin nazariyesinin izahı değildir. İçtimâî şuûnatta câri olan ve âdetullah dediğimiz kanunlar yardımıyla sabır safhasından hicret safhasına geçmeyi gerektirip, meşru kılan hududu tesbite çalışıyoruz.
Şu halde hemen diyebiliriz ki, müşriklerin mü'minler üzerindeki tehdid ve baskısı, dini "yaşamak" ve "neşretmek" şartıyla hayatta kalmaya imkân veremeyecek bir dereceye ulaşınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicrete izin ve karar vermiştir. Hz. Aişe'nin: "Mü'min, dini için Allah'a ve Resûlü'ne hicret etmek zorunda idi. Zira dinini tatbik etmekten alıkonmak korkusu vardı" sözü de bu durumu ifade eder (34). Nitekim, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mü'minlere dinlerini, emniyet içerisinde tatbik edebilecekleri yerlere (Habeşistan ve Medine gibi) hicret hususunda izin vermesine rağmen, kendisi Mekke'de kalmaya devam etti. Zira âilevî pozisyonu sebebiyle kendisine dokunamıyorlardı. Ebu Cehl'in teklifiyle, öldürülmesi hususunda bütün müşriklerce uygun görülen bir plân kabul edilip tatbikata konunca bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de hicrete karar verdi.
Şu halde hicret, bazı kereler yanlış olarak ifade edildiği gibi bir kaçış değil, bir arayıştır. Dinin, tamamen yok edilme noktasına gelen tehdit ve tehlikelerden kurtarılarak yaşatılmasına müsait vasatın aranmasıdır. Nitekim İbnu İshâk'ın bir tasrihine göre, hicret, sadece -herkesce maruf ve meşhur olan-

Habeşistan ve Medine'ye değil, hayat emniyetinin ve dini yaşama imkânının bulunduğu "her bir cihete" yapılmıştır (35). Bu cümleden olarak hemen kaydedebiliriz ki, Zekvân İbnu Abdi Kays, Birinci ve İkinci Akabe biatlarında hazır bulunmuş bir Medineli olmasına rağmen, Hz. Peygamber henüz Mekke'de iken, Mekke'ye hicret etmiş ve Ashab arasında "ensârî muhâcirî" diye tanınmıştır (35/2). Aynı ensârî muhâcirî lakabıyla tanınanlardan Abbas İbnu Ubâde'yi (35/3) ve Abdullah İbnu Umeyr'i (35/4), Ukbe İbnu Vehb İbni Kelde'yi (35/5) burada zikredebiliriz.
Din, kendisine gaye olarak, fiilen yaşanmayı tesbit etmiştir. Bulunulan yerin şartları, bu gayenin tahakkukuna imkân vermeyecek duruma geldi ise, oradan hicret etmek şarttır, dinen vecibedir, vazifedir. Bu duruma düşen kimseleri, hicret etmediği takdirde Kur'ân-ı Kerîm mâzur addetmiyor ve kesinlikle sorumlu tutuyor. Bunlar, dinlerini yaşayabilecekleri uygun bir yer aramakla mükelleftirler. İşte âyet-i kerîme:
"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz yeryüzünde (dinin emirlerini tatbikten) aciz kimselerdik" derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de oradan hicret etseydiniz ya!" derler. İşte onlar (böyle). Onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir." (36)
Kur'ân-ı Kerîm diğer birçok âyetlerinde hicrete yer verir ve dini tatbik edemeyecek kadar zulme maruz olanları hicrete teşvik eder. Bunlardan birinde: "Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde gidecek, barınacak birçok yerler de bulur, genişlik de bulur. Kim evinden, Allah'a ve O'nun peygamberlerine muhacir olarak çıkıp da sonra kendisine ölüm yetişirse muhakkak ki, onun mükâfaatı Allah'a düşmüştür..." (37)
Şu âyette ise, muhitlerinin aşırı zulmü sebebiyle, çaresizlik içerisinde kalan kimselerin oradan çıkış yollarını aramaları ve bu duruma düşenler için de savaşmaya kadar varan yardım imkânlarının seferber edilmesi gereği ifade edilmektedir: "Size ne oluyor ki, Allah yolunda -ve acz ü ızdırap içinde bırakılıp: "Ey Rabbimiz bizi, ahalisi zalim olan şu memleketten (kurtarıp) çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardım yolla" diyen erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda- düşmanla çarpışmıyorsunuz?" (38)
Hicreti, "dini yaşayıp neşredebilmek için müsait yer arama gayreti" olarak anlayınca, Hz. Peygamber'in hayatında bir değil, birçok "hicretler"e rastlarız. Şöyle ki:
1- Peygamberliğin ilk yıllarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendi evini bırakarak Erkam'ın evine yerleşir. Kendi evinden Erkam'ın evine olan bu hicretin tek sebebi, Erkam'ın evinin durumu idi. Burası merkezî bir yer olan Safa üzerinde bulunması sebebiyle gerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatı, gerekse neşr-i din nokta-i nazarından çok daha emniyetli ve muvafık idi. Bilhassa hacılar ve yabancılar için uğrak yeri idi. Hz. Ömer radıyallahu anh dahil birçokları İslâm'a burada girdi. Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra Müslümanlar, sayıca ve kuvvetce gizlenmeye hacet duymayacakları bir seviyeye ulaşarak buradan çıktılar (39).
2- Mekke müşriklerinin işkence ve baskıları güçsüz aileden olan Müslümanlar için tahammülfersa bir hal alınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) böylelerine, Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etti. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) o zaman şöyle demişti: "Habeşistan'a gidin. Zira orada çok âdil bir melik var. Onun yanında kimseye zulüm edilmez, orası adalet ve doğruluk diyarıdır. Allah bu durumdan bir çıkış yolu yaratıncaya kadar orada kalın." (40) Habeşistan'a olan hicret iki dalga halinde gerçekleşir.
Tarihçiler, bu hicretlerin sebebini Mekkelilerin Müslümanlara tatbik ettikleri ezici baskı ve bu baskı karşısında Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yardım etme imkânlarından mahrum oluşuyla

izah eder (41).
3- Ebû Tâlib'in ölümünden sonra, Kureyş'in tecavüzleri son derece artmıştı (42). Hz. Peygamber'i himaye eden Abdu Menafoğulları'na reis olan Ebû Leheb, Resûlullah'ı ailevî himayeye aldı ise de bu uzun sürmedi. Ebû Cehl'in dessas bir şekilde araya girmesiyle Ebu Leheb himayeyi kaldırdı (43). Hz. Peygamber'in durumu, aleyhinde artan bu gayretler sonunda son derece müşkil bir hal almıştı. Evinden nadiren çıkar olmuştu. Bu vaziyet karşısında dini neşretmek için Mekke'den daha emin bir yer te'min etmek maksadıyla Taif'e gitti (44). Ne var ki orada, yaptığı bütün temaslara rağmen istediği vasatı bulamayarak geri döndü.
4- Müslümanların emniyetini Medine'de garanti altına aldıktan sonra, bütün Müslümanlara, oraya hicret etmelerini, çok daha kesin bir dille emretti. Medine'ye şahsen hicret kararını -az önce de belirttiğimiz üzere- dini neşretmek ümidiyle birlikte, hayat emniyetini de tamamen kaybettiği bir anda verdi.
Hicretin burada kayda değen müsbet neticelerinden biri, sabırla ilgili olarak söylediğimiz gibi, hissî plândadır, şefkat ve merhamet duygularının tahrikidir. Nitekim, Amir İbnu Rebia'nın annesi, henüz müşrik olan İbnu'l-Hattâb'a: "Biz sizin zulüm ve işkencenizden kurtulmak için yurdumuzu (Habeşistan'a gitmek üzere) terk ediyoruz" dediği zaman, sertlik ve merhametsizliğiyle meşhur olan muhatabının (yani Hz. Ömer'in) fevkalâde merhamete, rikkate geldiğini belirtir. İbnu Hişâm'da bu muhavere, Hz. Ömer radıyallahu anh'ın Müslüman oluşu anlatılırken -onun Müslüman oluşunu hazırlayan sebeplerden biri olarak- nakledilmektedir. (45)
Hülâsa Mekke'de iken, müşriklerin, her çeşidiyle tatbike koydukları işkence ve zulümden ortaya çıkan tehdid ve tehlikeye mukavemette Müslümanların başvurdukları mütemmim iki silâh "sabır" ve "hicret"ti.[319]

c- Cihad:

Sabır ve hicreti tamamlayan üçüncü safha cihaddır. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm)'in hayatında cihad, şartların İslâm lehine geliştiği safhada düşman tehdidine karşı koymak için başvurulan bir vâsıtadır. Tıpkı sabır ve hicretin de başka şartlarda, aynı maksatla, başvurulan birer vasıta olmaları gibi.
On üç yıl Mekke devrinde mü'minlerin silahı sabırdır. Maddî mukabele kesinlikle yasaktır. Cihad izninin hicretten sonraya ait olduğu alimlerce kabul edilen bir hussutur (46). Cihada izin veren ayeti ihtiva eden Hacc suresinin bir kısım ayetleri Mekke'de nazil olmuş ise de, diğer bir kısım ayetleri Medine'de nazil olmuştur. Mekke veya Medine'de nazil olan ayetler hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerse de (47) cihada izin veren ayetin Medenî olması kuvvetle muhtemeldir.
Meselenin incelikleri bir tarafa, şurası kesin ki, İbnu Kesir'in "en uygun (elyak) bir vakitte" meşru kılındığını belirttiği (48) cihadla ilgili olarak gelen ilk vahiy müteahhirdir ve izin de mutlak değil, mukayyeddir. "Kendileriyle mukatele edilen (yani düşmanların hücumuna uğrayan mü'min)lere, uğradıkları o zulümden dolayı, (bilmukabele harbe) izin verildi. Şüphesiz ki, Allah onlara yardım etmeye elbette kemaliyle kadirdir. Onlar (o mü'minlerdir ki) haksız yere ve ancak "Rabbimiz Allah'dır" dedikleri için yurtlarından çıkarılmışlardır."(49)
Dikkat edilirse burada cihad izni kayıtlıdır ve sadece "kendileriyle mukatele edilen ve zulme uğrayanlar" olarak tavsif edilen Mekkeli muhacirlere hastır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu

vesselâm)'in hayatı incelendiğinde, Bedir Savaşı'na kadar olan gazvelerde hep muhacirlerin istihdam edildiği görülür.
Ancak Müslümanların siyasî durumu ve maddî gücü düzeldiği ve ilk şartların kaybolduğu nisbette cihad umumi bir vecibe halini alacaktır: "Size harp açanlarla, Allah yolunda , siz de döğüşün (müdafaa harbi yapın, ancak) aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları (size harp açanları) nerede yakalarsanız öldürün, onları, sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne katilden beterdir." (50)
Burada, Müslümanları Mekke'den çıkarmış olan Mekkeliler mevzubahs edilmektedir. Bu ayet Hudeybiye Sulhü'nden önceye aittir (51). Bu vahiyden sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisiyle savaşanlarla savaştığı, savaşmayanlara dokunmadığı belirtilir.(52)
Daha muahhar bir vahiyde, "...O küfredenlerle (muharebede) karşılaştığınız vakit, boyunlarını vurun. Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğiniz zaman artık bağı sıkı tutun" (53) denir. Bundan da sonra nazil olduğu anlaşılan bir diğer ayette daha kesin bir cihad emri vardır: "Ey peygamber, kâfirlerle, münafıklarla savaş, onlara karşı sert davran.." (54)
Kur'an-ı Kerim'in, Mekke'nin fethinden sonra verdiği cihad emrine gelince bu öncekilere nazaran daha sert, daha umumidir: "Haram ayları çıktığı zaman, artık o müşrikler, onları nerede bulursanız öldürün. Onları (esir alarak) yakalayın, onları hapsedin, onların bütün geçit yerlerini tutun..."(55)
Bu ayette de kastedilen kimselerin münhasıran müşrik Araplar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat cihad emrini daha umumi, daha mutlak şekilde ifade eden ayetler de mevcuttur: "Kendilerine kitap verilenlerden, ne Allah'a ne ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram ettiği şeyleri haram tanımayan, hak dinini din olarak kabul etmeyen kimselerle, zelil ve hakir kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar muharebe edin."(56) "Yeryüzünde bir fitne kalmayıncaya ve din tamamiyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla muharebe edin..."(57)
Hülasa etmek gerekirse; dinin tatbik ve neşrinde takip edilen İlahî tabye ve taktik, sabırla başlatılıp hicretten geçip müdafaa harbi yapma iznine ulaştıktan sonra, lehte gelişen siyasî şartlara ve elde edilen maddî ve kemmî insan gücüne paralel olarak cihad emirleri ağırlaşmış ve "yeryüzünde fitne kalmayıncaya, kâmil din İslam oluncaya kadar" olmak üzere mutlak bir şekil almıştır. Bu söylenen tedricî gelişmeyi, ölüm döşeğinde yatan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in en son ağzından çıktığı belirtilen bir kaç tavsiyesi arasında yer alan şu cümle noktalar: "Arap Yarımadası'ndan (Yahudileri ve Hıristiyanları) sürün, burada iki din beraber olmamalıdır."(58)
Hülasa, sabır, hicret ve cihad, düşman tehdidine karşı koymada İslam'ın vazettiği aynı dinamik prensiptir. Birbirine zıdlık değil ayniyet sözkonusudur. Şartlara göre yağmur, kar, buz şeklinde değişik görünüşlerle karşımıza çıkmakla beraber hep aynı kalan su gibi, İslam'ın tehdide karşı kendisini muhafaza ve hedeflerine ulaşmada başvurduğu dinamik prensip, içtimâî şartlara göre sabır, hicret ve cihad şekillerine bürünmektedir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinin şartlarındaki terakkiye tabi olarak gelen ayetlerde nasih, mensuh aramak da bizim için isabetli bir davranış olmaz. Ayetlerin geldiği şartları iyi bilerek, içinde bulunduğumuz şartlara bunların hangisinin muvafık düştüğünün iyi hesaplanması gerekir.[320]

II. Siyasî Vak'a Olarak Hicret

Hicret, bir başka açıdan dinin kurtarılışı manasına gelmektedir. Bilhassa Resulullah (aleyhissalâtu

vesselâm)'ın Medine'ye hicretinden ve Medine'nin İslamî merkez vaziyetini ihrazından sonra, civardaki Müslümanların Medine'ye merkez-i İslam'a hicretleri bir başka mana, bir başka ehemmiyet taşımıştır.
Medine'ye hicret eden Mekkeli Müslümanlar orada bir Müslüman cemaat meydana getirmişlerdi. Yerli halktan da himayeci mü'minler vardı. Ancak, herşeye rağmen oradaki Yahudi, münafık ve müşrik kesafeti içerisinde sayıca azınlıkta idiler. Bilhassa Hz. Peygamber'in gelişiyle birçok menfaatlerinin haleldar olduğuna kani olarak gizliden gizliye muhalefet yürüten münafıklar sayıca çok, nüfuzca ağır idiler. Küçümsenemeyecek bir tehlike olduklarını defalarca ortaya koyacaklardır. Üstelik Mekkeli müşrikler de Medine'ye sığınmış olan Müslüman hemşehrilerinin peşlerini bırakmış değillerdi. Hatta Yahudilerle münasebet halinde idiler.
Sayılan bu tehlikelere, her an bunlarla işbirliği yapabilecek durumda olan civardaki, henüz tamamı müşrik olan kabileleri de ilave edebiliriz. Bunlar, Medine'ye sığınmış olan bir avuç Müslümana karşı ittifak yapabilecek durumda idi. Nitekim Hendek Harbi'nde bütün bunların anlaşarak yekvücut hale geldiği de görülmüştü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu tehlikeyi görüyor ve önüne geçmek için, müşrik kabilelerle ittifak, saldırmazlık, yardımlaşma anlaşmalarına varıncaya kadar (59) her çeşit siyasî tedbirleri alıyor, fırsatları âzamî şekilde değerlendiriyordu.
İşte bu tedbirlerden biri, Medine'de Müslümanları sayıca çoğaltarak fiilen kuvvet kazanmaktı. Sayıca çoğalmanın bir vasıtası Medine ahalisi içerisinde mühtedilerin sayısını artırmak ise, bir diğeri de civar kabilelerde İslam'a girenleri Medine'ye celbetmekti. Bu açıdan, Medine'ye hicret eden her Müslüman, şahsında İslam'ı kurtarmış olmakla kalmıyor, aynı anda, Medine'de Hz. Peygamber'in kuvvetini, siyasî ağırlığını artırarak İslam'ı takviye etmiş oluyordu.
Gerek Kur'an'da ve gerek hadislerde hicrete teşvikle ilgili olarak gelen ifadelerde bu siyasî gayeyi görmemek mümkün değildir.
Her ne pahasına olursa olsun, mü'minleri Medine'de toplamak, sağda solda hiçbir siyasî ağırlık ifade etmeyen münferid kimseleri küfre karşı tartılmakta olan Müslümanlığın Medine'deki kefesinde mizana dahil etmek gerekiyordu. Bu sebeple hicret "her inanan kimseye" FARZ ilan edildi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Hicret etmeyen kimsenin imanının makbul olmayacağını" ta'mim etti ve: "Bir müşrik, Müslüman olduktan sonra müşriklerden ayrılmadıkça Allah onun hiçbir amelini kabul etmez" (60) buyurdu. Bu hususu te'yid eden Kur'an-ı Kerim: "...İman edip de hicret etmeyenlere ise, hicret edecekleri zamana kadar, sizin onlara hiçbir şey ile velayetiniz yoktur..." (61) der. Birbaşka ayette de böylelerinin dost bile edinilmemesi emredilir: "...O halde, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dostlar edinmeyin. Eğer (aldırış etmeyip) yüz çevirirlerse onları nerede bulursanız yakalayıp tutun, onları öldürün." (62) İbnu Abbas, ayetin hicret etmeksizin Mekke'de kalan ve haklarında nasıl davranacakları hususunda Medine'de Müslümanlarca münakaşa edilmekte olan bir grup Müslüman hakkında nazil olduğunu belirtir(63).
Hz. Peygamber hicreti "göçebe olmayan (yerleşik) bir kimse için felaketlerin en büyüğü" olarak tavsif eder(64). Şu halde mü'minlerin bu felaketi göze alarak Medine'deki merkezin takviyesine koşabilmeleri için onlar bu hususta, ziyadesiyle teşvik edilmeli, emre uyup uymamalarına müeyyide getirilmeli idi. Kur'an ve hadislerde, hicret etmeyenlerin imanlarının kabul edilmeyeceğine dair gelen yukarıda kısmen kaydettiğimiz ifadeler bu maksada racidir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicretin ehemmiyetini zihinlere nakşetmede o kadar muvaffak olmuştu ki, artık Ashab: "Hicret etmeyen kimseler cennete giremeyecek" diyebiliyordu.
Diğer taraftan, bu hem meşakkatli ve hem de İslam'ın kurtarılması gibi büyük neticeli amele bir

mü'min için arzu edilen manevî mükâfaatların en büyüğü vaadedilmişti. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) en efdal amelin ne olduğunu soran kimseye: "Şu halde sana hicret gerekir, zira ondan daha efdal amel bilmiyorum" cevabını verir (66). Bir başka hadiste Resulullah, (Allah katında) en büyük mükâfaatın hicret edene verileceğini beyan eder(67).
Hicretin fazilet ve değerini Kur'an-ı Kerim birçok ayetleriyle mü' min kalb ve gönüllerde tesbit eder. Şu ayette faziletli ameller sayılırken, hicret, imandan sonra zikredilir: "İman edenlerin, hicret edenlerin, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanların Allah yanında derecesi çok büyüktür. Kurtuluşa (dünya ve ahiret saadetine) erenler de işte onların ta kendileridir. Rableri onlara rahmetini, rızasını, onlara içlerinde tükenmez ve ebedî bir naim (nimet) bulunan cennetleri müjdeler. Onlar orada ebedî ve sermedî kalıcıdırlar. Çünkü Allah katında muhakkak büyük ecir (ve mükâfaatlar) vardır."(68)
"İşte hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, andolsun suçlarını örteceğim ve andolsun Allah canibinden bir mükâfaat olmak üzere, onları altından ırmaklar akan cennetlere de sokacağım. (Daha büyük ve) güzel mükâfaat ise Allah'ın yanındadır."(69)
Kur'an ve hadiste gelen, hicrete teşvik hususundaki tahşidat, bu zor ve meşakkatli ameli mü'minler nazarında son derce mergub ve aranan bir amel haline getirmişti. Öyle ki, hicretten elde ettikleri fazilet ve üstünlük noktasında Ashab'ın -birbirleriyle tefahur- ve münakaşalarına bile rastlarız: Buhârî, Müslim ve diğer kitaplarda gelen bir rivayet, Hz. Ömer ile, Habeşistan'a hicret edenlerden olan Esma Bintu Üneys arasında geçen bir hadiseyi sergiler. Rivayette belirtildiği üzere, Hz. Ömer (radıyallahu anh) bir defasında Esma'ya: "Biz hicret meselesinde sizden öndeyiz ve (bu sebeple) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) nezdinde sizden daha efdaliz" demişti. Hz. Esma da bunun aksini iddia ederek kendilerinin (yani Habeşistan muhacirlerinin) daha önde ve daha efdal olduklarını iddia etti. Münakaşa ilerleyince meseleyi Hz. Peygamber'e vaz ederler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) anlaşmazlığı Hz. Esma (radıyallahu anhâ) lehine çözer: "Sizden, sadece bir hicret (Mekke'den Medine'ye) yapan birisi benim nazarımda , iki hicret (Mekke'den Habeşistan'a, Habeşistan'dan da Medine'ye) yapan birisinden daha efdal olamaz." Bu cevap, Habeşistan muhacirleri arasında büyük bir sevinç ve memnuniyet hasıl eder. O kadar ki, onlar yanında Resulullah'ın bu sözü, dünyanın her şeyinden daha sevgili olur.(70)
Hicret, böylece mü'minler nazarında son derece değerli, son derece arzulanan, aranan kıymetli birşey durumuna geçince, bedeviler bile, geride mal, evlad, anne, baba, dünyalık her ne varsa hepsini terkederek "çok uzak yerlerden" (71) "hicret şartı" üzerine biat yapmak maksadıyla, Medine'ye, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e koşuyorlardı.(72)
Nuaym İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'la ilgili fıkra hicretin ehemmiyetini takdirde bir başka örnektir: "Nuaym iyilik sever bir insandı. Kabilesinde ilk Müslüman olan kimse idi. Hicret etmek isteyince kabilesi senin dinin ne olursa olsun biz senden razıyız diyerek onu salmadılar. Böylece ilk iman edenlerden olduğu halde Hudeybiye'ye kadar hicret edemez.
Medine'ye geldiği zaman Resulullah fevkalâde iltifat eder, kucaklar, öper ve: "Senin kavmin sana benimkinden hayırlı!" buyurur. Nuaym:
"Hayır! Bilakis, senin kavmin daha hayırlı ey Allah'ın Resulü!" der. Resulullah:
"Kavmim beni memleketimden çıkardı. Senin kavmin seni salmadı" buyurur. Fakat Nuaym'ın cevabı cevapsız kalır:
"Ama ey Allah'ın Resulü! Senin kavmin seni Hicret'e çıkardı. Benim kavmim beni ondan mahrum etti." (72/2)

Resulullah bu cevaba sükut eder. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sükutu ikrardır."
Hicretin ve hicret üzerine biatın Müslümanlar nazarında kazanmış olduğu ehemmiyeti göstermek için, hicret üzere biatın kaldırılmış bulunduğu Mekke Fethi'nden sonra bile, bu vasıfta biat yapabilmek için bazı Müslümanların şefaatçilere bile başvuracak kadar ısrar ettiklerini (73) kaydetmekte fayda var. Bunlardan birinin hikâyesi aynen şöyle:
Saffan İbnu Abdirrahman, Mekke'nin fethi günü, babasını Resulullah, (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzuruna çıkartarak: "Ya Resulullah babamı hicretten mahrum etme), ona da bir nasib ayır" diye ricada bulunur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Artık Mekke'nin fethinden sonra hicret kalkmıştır" diye menfi cevabı üzerine Saffan, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine karşı hürmet ve sevgi ile dolu olduğu amcası Abbas (radıyallahu anh)'ı bularak babasının "hicretten bir nasib" alabilmesi, muhacir vasfının manevî mükâfaatından hissemend olabilmesi için, Resulullah nezdinde şefaatçi olmasını rica eder. Abbas da kabul eder.
Ancak, Arabistan müşriklerinin yegâne kal'a ve istinadgâhı olan Mekke'nin fethinden sonra İslam'ın artık takviye için muhacirlere ihtiyacı kalmamış olması ve Müslümanların da her yerde dinlerini istedikleri gibi tatbik edecek nüfuz ve pozisyonu elde etmiş bulunmaları sebebiyle, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "hicret müessesesi"ni kaldırmaya karar vermiştir, bu sebeple ricacı olarak gelen amcası Abbas'a cevabı menfidir ve şöyle der: "Mekke'nin fethinden sonra hicret mümkün değildir." (74) Benzer bir talebe Mücaşi' İbnu Mes'ud da Resulullah'tan: "Hayır! Artık seninle İslam üzere biat ederiz. Zira Fetihten sonra hicret yok" cevabını alır(74/2).
Burada Hz.Peygamber'in ilga ettiği hicret, İslam'ın yaşanabildiği ahalisi Müslüman olan bir beldeden bir başka Müslüman beldeye olan hicret, daha hususi manasıyla, Resulullah'ın sağlığında Mekke ve havalisinden Medine'ye olan hicretti. Bu hususu gerek raviler ve gerekse alimler te'yid ederler (75). Daha umumi manada hicretin devam ettiğini açıklayacağız.[321]

III. İrşad Ve Tebliğde Metod Olarak Hicret

Bu noktanın kavranabilmesi için, "hicret" kelimesiyle, buraya kadar üzerinde durduğumuz, İslam tarihinde, Resulullah devrinde cereyan eden belli bir vak'a veya vak'aları kasdetmeyeceğimizi belirtelim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da buyurduğu gibi, vak'a olan hicreti, Mekke Fethi'nin gerisinde bırakacağız. Mekke Fethi'nden sonra, hicret, artık belli bir hâdise değil, bir mefhumdur, manadır. Her an, her yerde, her devirde, her gönülde, kıyamete kadar baki kalacak bir mefhum.
Öyle bir mefhum ki, -önceki izahlardan anlaşılacağı üzere- şe'ninde ferdî planda, İslamî yaşayışı arama, umumi planda, dini takviye ve kurtarma gibi iki mühim hakikat bulunduğu için şiddetle farz kılınarak, son derece övülerek değer ve muhteva kazandırılmış bir mefhum, imandan sonra en faziletli amel statüsü kazandırılmış; ehemmiyeti zihinlere, kalp ve gönüllere nakşedilmiş bir mefhum. Ondan bir hisse alabilmek için her çeşit dünyevî fedakârlıkları yaptıracak kadar, araya şefaatçılar koyduracak kadar, hakkında efdaliyet münakaşalarına ve Resul'ün hakemliğinde murafaaya tevessül edilecek kadar mü'minin ruhuna nakşolmuş; benliğinin herbir parçasına ehemmiyeti işlenmiş bir mefhum.
İşte Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'minlerin derununda böyle mualla bir makam almış; sırça, fildişi, elmas gibi dünyanın en kıymetli cevherlerinden inşa edilmiş saraylarına

değişilmeyecek kadar üstün tutulmuş olan bu mefhumun, bu "hicret müessesesi"nin Mekke'nin fethiyle yıkılmasını, mü'minin iç âleminin bu semavî, bu cennetî saraydan boşaltılmasını istememiştir.
Bunun hem mana ve mefhum olarak devamını, ila nihaye devamını, hem de kendinden sonra gelecek olan mü'minlerin dahi bundan nasibdar olmalarını sağlamak için, her sözü her devirde her mü'min kulakta aynı değeri taşıyan, her kelamı bir nevi vahy-i İlahî olan, mübarek ağızlarından haktan başka bir şey çıkmayan Allah elçisi şöyle tebliğ buyurdu: "Hakiki muhacir, Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçan, onları terk eden kimsedir." (76) Diğer bir hadiste "Hicret ikidir, biri kötülüklerden hicret, diğeri de Allah ve Resulü'ne hicrettir" buyrulmuştur(76/2).
Aynı mana başka rivayetlerde daha farklı ifadelerle tebliğ ve te'yid edilmiştir: "...Hicret kötülüğü terk etmendir." (77) "Hakiki muhacir, hata ve günahları terk edendir." (78) "Hakiki muhacir, Allah'ın üzerine haram kıldığı şeyleri terk edendir."(79)
Hicretin en efdalinin ne olduğunu soranlara Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın verdiği cevap da söylediklerimizi te'yid eder: "...Rabbimin hoşlanmadığı şeyleri terk etmendir" (80) vs.
Cenab-ı Hak'tan gelen ezelî hakikatları tebliğle muvazzaf olan selahiyetli makamın müjdelediği bu hicret, herkes için her zamanda mümkün ve vakidir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), "hicret"in mefhum olarak devamını sağlamaktan başka, din açısından, gerçekten son derece mühim olduğu halde avam-ı nas tarafından ehemmiyeti hakkıyla kavranamayacak olan bir kısım amellerin ehemmiyetini vicdanlarda tesbit maksadıyla da değeri herkesçe malum ve müsellem, zihinlere iyice yerleşmiş bulunan "hicret mefhumu"ndan istifade etmiştir. Bu cümleden olarak, çeşitli ayet ve hadislerle üzerinde ısrarla durulan "iyi niyet", "cihada iştirak", "anne babaya iyilik" gibi birçok ameller, lisan-ı nübüvvetle "hicret" ayarında ameller olarak ifade edilmişir. Mesela bir hadiste: "Mekke fethinden sonra hicret yok, ancak (aynı derecede sevap olan) cihad ve iyi niyet var. Cihada çağırıldığınız zaman (severek) koşun" (81) buyrulur
Nevevî'ninde ifade ettiği gibi, bu hadiste Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mesela niyeti hicretin yerine koymakla mutlak iyiliğe niyet etmeyi teşvik etmiş olmaktadır.(82)
Bir diğer hadiste, zor şartlar altında (fitnede) dinin her tatbikinin bir "hicret" olduğu (83), bir diğerinde anne ve babaya îfa edilecek hizmetin hicretten daha ehemmiyetli olduğu (84) belirtilir.
Füdeyk Ebu Beşir ez-Zebîdî (radıyallahu anh) Resulullah'a gelerek:
"Ey Allah'ın Resulü! İnsanlar zannediyorlar ki, hicret etmeyen helak olmuştur, (bu doğru mu?)" diye sorar. Resulullah şu cevabı verir:
"Ey Füdeyk! Namazı kı, zekatı ver, kötülüklerden hicret et, ondan sonra yeryüzünde de dilediğin yerde otur!" (84/2).
Az önce kaydettiğimiz, Mekke Fethi'nden sonra hicretin kalktığını ilan eden hadisin açıklaması sadedinde Tıybî (v. 743 h.) söylediklerimiz te'yiden şunları söyler: "Hadisin manası şudur: Vatanından ayrılıp Medine'ye gitmekten ibaret olan hicret bitmiş, yerini cihad sebebiyle ayrılmaya bırakmıştır. Binaenaleyh cihad sebebiyle hicret bakidir. Küfür diyarından kurtulmak, okumak için gurbete çıkmak, fitneden kaçmak gibi bir niyetle yapılan hicret de öyledir. Bunların hepsinde niyet muteberdir."(85)
Görüldüğü üzere, bu çeşit rivayetlerde hicret, tarihî vak'a değil, o vak'adan ehemmiyet ve muhteva kazanmış bir mefhumdur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dini insanlara tebliğ; kalb, gönül ve fiillere tesbitte başvurduğu vasıtalardan bir vasıtadır, belli şartlarda gönüllerde inşa edilmiş bir müessesedir. Hicreti konu edinen birçok hadislerin gayesi bu müesseseyi ihya ve ibkadır, dinin

zindelik ve müessiriyetini artırmada her an bu müesseseden istifade etmektir.[322]

IV. Terbiye Metodu Olarak Hicret

Hicretin bir diğer yönü terbiyevîdir. Bu yönüyle de hicret, ehemmiyetçe, diğer yönlerinden geri kalmaz. Yukarıda belirtilen ehemmiyetteki hicretlerle terbiye âlemimizde; günlük hayatımızda her vakit baş başa olduğumuzun bilinmesinde, her zaman belirtilen ehemmiyette hicretleri yapmakla imtihan edilmekte olduğumuzun idrak edilmesinde fayda var. Hicrî 15. asrı idrak edişimiz kutlanırken, İslam kültüründe yer etmiş bulunan hicret mefhumunun, sadece tarihî bir vak'a olarak belli bir takvime başlangıç noktası yapılması meselesi olarak ele alınmaması, mevzuun böylesine kısırlaştırılmaması için, hicretin bu yönünün de belirtilmesine ihtiyaç ve lüzum vardır.
Mevzuyu bu açıdan kavrayabilmek için, terbiyemuhit münasebetlerini belirtmemizde fayda var. Şunu hemen kaydedelim ki, fertlerde şahsiyeti inşa eden unsur ve amillerin başında içtimâî muhit gelir. Batıda, yakın zamana kadar, zengin aile çocuklarının fakir aile çocuklarına nazaran fıtraten daha zeki, daha kabiliyetli oldukları kabul edilir, hayattaki başarılı durumları bununla izah edilirdi. Bugünün batılı terbiyecileri, bu fikirden vazgeçmişlerdir. Onlara göre, zengin aileleri, çocuklarına doğumlarının ilk günlerinden itibaren sağladıkları maddî ve manevî imkanlar, çocuklarda mevcut fıtrî kaabiliyetlerin daha iyi gelişmesini sağlamaktadır (86). İşte bu haldir ki, asırlarca batı efkâr-ı umumiyesini aldatabilmiştir.
Artık bugün, gerek Doğulu, gerek Batılı bütün terbiyeciler, çocuğun gelişmesinde; kişinin iyi veya kötü, kâmil veya nakıs bir şahsiyeti kazanmasında en başta ailevî şartlar olmak üzere, muhitin kesin rolünü kabul etmektedir(87). Hiç kimse gayr-ı ilmîlik ve gayr-i ciddilik ithamına maruz kalmayı göze almadan aksini iddia edemez.
Hatta, toptan çevre şartlarını ele almadan her çeşit içtimâî ve kültürel değişimi okullar vasıtasıyla, okullarda istenen programı tatbik etmek suretiyle gerçekleştireceğine inanan acemi, yarı cahil, mütefelsif inkılabcılar, hatalarını, teşebbüslerinin kültürel tahrip ve fiyasko ile neticelendiğini gördükleri vakit anlarlar, fakat tashih veya ıslah için vakit çok geçmiş olur. Cezayirli mütefekkir Malik İbnu Nebi, bu hususta şunları söyler: "Ferd içtimâî vasıflarını mektepten almış olduğu formasyona değil, muhitine has şartlara borçludur. Kültür, mekteple ilgili bir hâdise olmaktan çok, muhite bağlı bir hâdisedir... Muhit kültürel değerlerin kalıbıdır... Mektep kültürün bir unsurudur, fakat kültür problemini mektebin halledeceği düşünülecek olursa, onun fonksiyonu hususunda aldanılmış olur."(88)
Burada maksadımız, mektebin kültürel ve medenî hayattaki yerini tahlilden ziyade, muhitin terbiye nokta-i nazarından ehemmiyetine dikkat çekmek, ferd üzerinde muhitten gelen ve ferdî iradeyle yenilmesi hemen hemen mümkün olmayan birtakım emrivakilerin olduğuna dikkat çekmektir. Bu mühim noktayı belirtmede Üstad Bediüzzaman'ın görüşlerine de burada temas etmeden geçemeyeceğiz. Birçok vesilelerle muhitin kişi üzerindeki tesirlerine temas eden Bediüzzaman, bu meseleyi en güzel, en cami bir tarz ve vüs'atte içtihadla ilgili Yirmi yedinci Söz'de beyan eder. Sözkonusu risalede "İçtihad kapısı açık olmakla beraber oraya girmeye bazı maniler var" görüşünü izah sadedinde, büyük müçtehidlerin yetiştiği selef devrinde, içtihada kaabiliyetli olan kimselerin, o zamanki "içtimaiyat-ı insaniye ve medeniyet-i beşeriye"nin tesiriyle çabuk parladığını söyler ve devamla der ki: "İşte o zamanda; zihinler, kalbler, ruhlar bütün kuvvetleriyle yerler ve gökler

Rabbinin marziyyatını anlamağa müteveccih olduğundan içtimaiyat-ı beşeriyenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvalleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadı bulunsa, onun kalbi ve fıtratı, şuursuz olarak herşeyden bir ders-i marifet alır. O zamanda cereyan eden ahval ve vukuat ve muhaverattan taallüm ediyordu. Güya herbir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fıtrat ve istidadına içtihada bir istidad izharını telkin ediyordu..."

Muhitin tesiriyle alâkalı tahliline devam eden Üstad, bu zamanda "Medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyyenin tasallutuyla, şerait-i hayat-ı dünyevînin ağırlaşmasıyla" başlamış olan muhitten ferdin aldığı tesirlerin, içtihada olan kaabileyetini gerileteceğini açıklayarak, Süfyan İbnu Uyeyne'yi misal verir: "İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'an'ı hıfzedip, alimlerle mübahese eden Süfyan İbn-i Uyeyne olan bir müçtehidin zekasında bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin" der.(89).

Bu ifadelerden, muhitin, kişinin şahsiyeti üzerindeki te'sirinin ağırlık ve miktarı meselesinde Bediüzzaman'ın yüzde doksan gibi büyük bir payı muhite ayırdığı sonucunu çıkarabiliriz.

Şu halde alimlerin ittifakla ifade ettikleri husus şudur: İnsan, içinde bulunduğu, yaşadığı muhite tabidir. İyi muhitten iyi, kötü muhitten de kötü tesirler alacaktır.

İşte, insan fıtratına hakim olan bu hakikatten dolayıdır ki, birçok dinî nasslar mü'minin, herşeyden önce, Müslüman bir muhitte yaşamasını emretmekte, gayr-i müslim bir muhitte yaşamaktan men etmektedir. Vazedilen ölçüye göre, mü'min, müşrikten "ateşleri birbirini görmeyecek kadar" uzak evlerde ikamet etmelidir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ben ateşleri birbirini görecek kadar müşriklerin arasında ikamet eden bir Müslümana (yardım etmek) (90)ten beriyim"(91) buyurur. Hadisin şarihlerinden Hattâbî (92), İbnu'l-Esir (93), Sindî ve Süyûtî (94) ittifakla bir Müslümanın evini, müşriklerden uzak tutması gerektiğini böyle davranmanın ona bir vecibe olduğunu belirtirler.

İbnu'l-Esir, sebep olarak müşriklerde ahde vefa ve emniyet olmadığını söylerse de, bizim açımızdan tatmin edici bir izah değildir. Çeşitli tedbirlerle onların ahd u emanı, kâmil manada gerçekleştirilse, garanti edilse bile, meselenin terbiyevî yönü halledilemez, terbiye için şart olan salih muhit kazanılamaz. Muhitin salih olma şartlarından biri Müslüman olmasıdır.

Hattâbî, bu hadisten, "bir Müslümanın ticaret maksadıyla dar-ı harbe gidip dört günden fazla orada ikamet etmesinin mekruh olduğu" hükmünü çıkarır. Hattâbî'nin rakam da vermesi, bu konudaki keraheti vurgulamaya raci olsa gerektir. Zira Münavî'nin de belirttiği üzere (95) bu ve benzeri hadisler kafirden akrabası olanı sıla-i rahimden men etmediği gibi, (uzun müddet ikamet olmadığı takdirde) ticaret, alışveriş gibi dünyevî işler için onlarla münasebetten de men etmiyor.

İbnu'l-Hacc el-Malikî, kâfir diyarına seyahat yasağını, "el-İslamu ya'lu vela yu'la aleyhi" yani "İslam daima galebe çalar, ona galib olunamaz" hadisinden çıkarır ve: "Eğer onların diyarına gidecek olursa, orada onların sözleri üstün olduğundan Müslüman seyyahın sözü kısık kalır, bu sebeple yasaklanmıştır" der(96).

Küfür diyarında bulunmakla alâkalı olarak ifade edilen tahdid ve kerahetin çeşitli yönleri olmakla beraber, bizim burada tebarüz ettirmek istediğimiz en mühim yönü terbiyevîdir. İslam dini sözkonusu keraheti muhitin ferd üzerinde, ferde rağmen icra edeceği telkin gücünü nazar-ı itibara alarak vazetmiştir. Öyle ise, mü'min muhitten gelecek te'sirler, dini yaşayış ve tefekkürüne tesir edecek bir müddete ulaşmadan yabancı muhitten ayrılmalıdır. İkamette bu sınırı aşan bir kimse: "Kim müşrikle bir olur, (yani muvafakat, refakat, onunla beraber yürüme)(97) ve (onun diyarında)(98) onunla ikamet ederse, aynen müşrik gibi olur" (99) hadisinin tehdidine hedef olur. Böyle bir durumda ona orayı terk,

yani hicret terettüp eder.
Yukarıda Kur'an'dan kaydetmiş bulunduğumuz ayet, bu çeşit hicreti yapmamaktan herkesi mesul tutmaktadır: "Nefislerine zulmedenler oldukları halde, meleklerin canlarını aldığı kimselere melekler şöyle derler: "Ne işte idiniz?" "Biz yeryüzünde zaif kimselerdendik, hicret etmekten acizdik" derler. Melekler de "Allah'ın arzı geniş değil miydi, siz de oraya hicret etseydiniz ya" derler."
Bu çeşit hicretin, "tevbeler kabul edilmeye devam ettiği (yani güneşin batıdan doğması gibi kıyametin büyük alâmeti zuhur etmediği) müddetçe" (100) "küffarla savaş edildiği müddetçe" (101) baki kalacağını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) beyan eder.
İçtimâî muhitin kötülüğü elle, dille değiştirilmediği gibi, kalbî buğuzla da tesirinden kurtulamayacak kadar icbarî bir durum aldığı takdirde Müslümanın yapması gereken bu hicrete de aynen Resulullah devrinde yapılan hicret gibi ehemmiyet verilmiş, teşvik edilmiştir: "Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve genişlik bulur. Kim Allah'a ve Resulü'ne itaatle hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, onun ecri gerçekten Allah'a düşmüştür. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir." (102) Hz. Peygamber'in: "Hicret, Allah'ın yasakladığı şeyi... Allah'ın hoşlanmadığı şeyi... Allah'ın haram kıldığı şeyi terketmektir" gibi ifadeleri terbiyevî maksatla yapılacak bu hicretleri ifade eder.
Terbiyevî şartları haiz olmayan gayr-i salih içtimâî muhiti behemahal terketmekle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Mısır'dan çıkış hikâyesini (103) kavimlerinin küfründen dolayı onları terkederek mağaraya giren (104) Ashab-ı Kehf hikâyesini (105) görüyoruz. İbnu Haldun, Yahudilerle ilgili hikâyede, onların Mısır'dan çıktıktan sonra, Filistin'e geldikleri zaman, Hz. Musa'nın oradaki yerlilerle harbetme teklifine: "Ey Musa, o zalimler orada iken biz hiçbir zaman oraya giremeyiz. Artık sen ve rabbin beraber gidin de ikiniz harbedin, biz mutlaka burada oturucularız" (106) diye vaki itirazlarını, uzun zaman Mısır'da köle olarak yaşadıkları için şecaat, cesaret ve hamiyetlerini yitirmiş olmalarıyla izah eder. Onları, bu itirazına karşı Cenab-ı Hakk'ın cezalandırarak 40 yıl çölde "başıboş, şaşkın şaşkın dolaştırma" hadisesini de mevzumuz bakımından mühim bir izaha tabi tutar. Der ki: "Allah, onları başıboş oldukları yerde dönüp durmakla cezalandırdı. Mısır'la Şam arasındaki çölde kırk yıl dolaştılar. Bu esnada ne bir medenî beldeye (umran), ne de bir şehre uğradılar. Kur'an'ın anlattığı üzere Şam bölgesinde yaşayan Amalika ve Mısır'da yaşayan Kıbtîlerin kabalık ve sertliğinden dolayı başka insanlarla da karşılaşmadılar. Bu şaşkın dolaşmanın hikmeti ve maksadı, uzun müddet Mısır'da zillet, zulüm ve eziklik içinde yaşadığı için hamiyyeti gitmiş, tezellül ve meskenet kendine huy haline gelmiş olan eski neslin yok olup, onun yerine çölün hür havasında yetişen, tahakküm ve kahır çekmemiş izzet-i nefs ve hamiyyet sahibi yeni bir nesil yetişmesidir. Bundan anlarsın ki, kırk yıl bir neslin gidip, yeni bir neslin gelmesi için zaruri olan asgarî müddettir." (107).
Bugün içtimâî intibakta zorluk çeken çocuklara tatbik edilen ve uygulanmasında ya çocuğu daha elverişli bir muhite götürmek veya aile, okul, yakın çevre gibi çocuğun temas ettiği çevreyi uygun hale getirmek şıklarından birine başvurulan, "çevre terapisi"ni (108) andıran bu duruma Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerinde de enteresan misallere rastlarız. Başta Buhârî, Müslim olmak üzere, hadis kitaplarında (109) çeşitli vecihleriyle gelen bir hadiste Hz. Peygamber: "Sizden önce yaşayanlar arasında bir adam vardı, 99 kişi öldürdü..." diye hikâyeye başladıktan sonra bu adamın, bir gün yaptıklarından pişman olarak tevbe imkanı aradığını, tavsiye üzerine danışmak için gittiği birinci rahibin: "Buna tevbe mi olur!" cevabı üzerine onu da öldürdüğünü, adamcağızın soruşturmaya devam ettiğini ve kendisine, başvurmak üzere bir başka alim tavsiye edildiğini..."

anlatır. Mevzumuz yönünden önemli olan, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu ikinci adamın ağzından naklen söylemiş olduğu sözlerdir. İbnu Mace'deki veçhinde aynen şöyle: "Bak hele! Seninle tebven arasına kim girebilir? (Ancak), yaşamakta olduğun bu habis köyden çıkacaksın, zira seni bu cinayetlere iten, köyün bozulmuş içtimâî şartlarıdır, oranın kötü ortamıdır (110). Falanca köye gideceksin, o salih bir köydür. Orada Rabbine ibadet et." Müslim'deki veçhinde: "...Falanca yere git, zira orada Allah'a ibadet eden insanlar yaşıyor, onlarla sen de ibadet et. Artık bir daha kendi beldene dönme, zira orası kötü bir yerdir" denmektedir.
Son olarak şunu belirtelim ki, terbiyevî endişeyle hicret edilmesi gereken içtimâî muhit tabiri içtimâî halkaların hepsini ifade eder. Yani, bu gayr-i salih muhit aile muhiti olabilir, arkadaş muhiti olabilir, meslektaşlar muhiti olabilir, komşular muhiti olabilir, köy, şehir veya en geniş şekliyle cemiyet muhiti olabilir. Şu halde dinin hicret emri hepsine şamildir.
Nitekim Hz. Peygamber: "Kişi dostunun dini üzerinedir, öyle ise her biriniz, dost edindiği kimselere dikkat etsin" (111) diye arkadaş meselesine dikkat çekerken, Kur'an-ı Kerim de kesin bir üslubla bu meseleyi nazara verir: "Mü'minler, mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah'la ilişiği kesilmiş olur."(112)
Bu içtimâî muhitlerden en mühimi, her çeşit içtimâî müessese ve diğer içtimâî halkaların hepsini kuşatan cemiyet muhitidir. İmam-ı Malik: "Münkerlerin açıkça işlendiği yerden göçmek gerekir. Eğer kötülükler gizli olursa sadece işleyene zarar verir, aleniyet kesbeder de bertaraf edilmezse herkese zarar verir" demektedir(113). [323]

Netice Olarak:

Söylediklerimizi şöyle hülasa edebiliriz: Hicret, tarihî bir vak'a olarak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tebliğ vetiresi içerisinde başvurulan bir safhadır. Topyekun harp taktiğidir. Şartların, düşmandan gelen tehdid ve tehlikeyi sabırla bertaraf edilemeyecek kadar kötüleştiği, dini yaşama imkânı kalmadığı anda başvurulmuştur. Hicret kötü şartlardan kaçış değil, dini yaşatacak şartların aranışıdır. Taktik olarak tahammülü mümkün olmayan kötü şartların sabrıdır, cihadıdır. Bu açıdan sabır, hicret ve cihad birbirini tamamlayan İslamî intişar vetiresinin halkalarıdır.
Hicret mefhumunun tarihî vak'a yönünden ehemmiyetinin büyüklüğü, mü'minlerin zihinlerinde ona müstesna bir mevki kazandırmıştı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebliğ ve terbiyede bundan istifade maksadıyla: "Hakiki hicret kötülükleri terk etmektir" demiş, dinin övdüğü mühim amelleri yapmanın bir nevi hicret olacağını hatırlatmıştır.
Şu halde mü'minin önünde, dudaklarından sadece hak kelam çıkan Fahr-i Âlem (aleyhissalâtu vesselâm)'in "amellerin en üstünü" olarak müjdelediği hicreti hergün yapma imkânı vardır. 15. hicrî asra girerken bunun şuuruna ermek ve başkalarını da erdirmek vazife olsa gerektir.[324]

KAYNAKLAR

1. İsfehani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn ibnu Muhammed er-Rağıb (v. 502),
el-Müfredat Fi Garibi'l-Kur'an, Mısır 1961, s. 53.2.
Bak. Taberi, Muhammed İbnu Cerir (v. 310),
Tarihu'l-Mülûk, ve'l-Umem Mektebetu Hayyat, Beyrut, tarihsiz (ofset), 2, 252,

Hakim Ebu Abdi'l-İlah, en-Neysaburi (v. 405),
el-Müstedrek Ala's-Sahibeyn, Haydarabad, Deken, 1335 (baskısından ofset), Beyrut 3, 14;
Buharî, Menakıbu'l-Ensar 48.3.
Kur'an, Maide 3.4. Taberi, a.g.e., 2, 252.5.
Aynı eser, aynı sayfa.6. İbnu Hişam, Ebu Muhammed Abdü'l-Melik (v. 218),
es Siretü'n-Nebeviyye, Mısır 1955, 1-2, 289, 408-409.7. A.e. 1-2, 318;
Taberi, a.g.e., 2, 224.8.
İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 291;
İbnu Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed (v. 230),
Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 1,211.9.
İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 291;
Buhari es-Sahih, Kahire 1313 (baskısından ofset), 1958;
Taberi a.g.e., 2, 223-24.10.
İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 208;
Taberi, 2, 22511.
İbnu Hişam, 1-2, 318, 320.12. Bak. Taberi, a.e.g., 2, 229; İbnu Hişam a.g.e., 1-2, 317-321.13. İbnu Hişam 1-2, 320.

14. Kur'an, el-Asr 3.15. Kur'an, Zümer, 10.16. Kur'an, Rum 6.17. Kur'an, Mearic 5.18. Kur'an, Müddessir 7.19. Kur'an, el-Enbiya 85-86.20. İbnu Hişam,a.g.e., 1-2, 406.21. A.e., 1-2, 320.22. İbnu'l-Esir, İzzü'd-Din Ebu'l-Hasen Ali İbnu Muhammed el-Cezerî (v. 630), Üsdü'l-Gabe Fî Ma'rifeti's-Sahabe, Kahire, 1970, 4, 201.23. Ahmed İbnu Hanbel (v. 241) Müsnedu Ahmed, Kahire, 1313 (baskısından ofset), Beyrut, tarihsiz, 4, 385.24. Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Hacc el-Kuşeyrî (v. 261). Sahihu Müslim, Kahire, 1955, Taharet 1,25. Nevevî, Muhyi'd-Din Ebu Zekeriyya Yahya (v. 677), Şerhu Müslim, Mısır, Tarihsiz, 3, 101.26. Buhari, a.g.e., Menakıbu'l-Ensar 63, 29 (5, 56,57); Ebu Davud, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî (v. 202), Sünenü Ebi Davud, Daru İhyaı's-Sünneti'n-Nebeviyye, Tarihsiz, Cihad 106 (3, 47).27. Kur'an, Ahkaf 35.28. Taberi, a.g.e., 416.29. Kur'an, Hacc 39-40.30. Taberi, a.g.e., 2, 224; İbnu Hişam 1-2, 291-92.31. Taberi, a.g.e., 2, 224.32. Toynbee, Arnold J. L'Histoire (Fransızcaya çeviren: Elisabeth Julia), Gallimard, Paris 1951, p. 164.32. 2. A.e.g. p. 104.33. A.e., p. 158.34. Buhari, a.e., Megazî 53. (5, 194).35. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 467.35-2. İbnu'l-Esir, Usdü'l-Gabe 2, 168.35-3. A.e., 3, 164.35-4. A.e. 3, 179.35-5. A.e., 3, 62.36. Kur'an, Nisa 97.37. Kur'an, Nisa 100.38. Kur'an, Nisa 75.39- İbnu Sa'd, a.g.e., 3, 242-43; İbnu'l-Esir, a.g.e., 1, 74; İbnu Abdi'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf (v. 463), e-İsti'ab Fî Ma'rifeti'l-Ashab, Kahire 1328 (baskısından ofset), 1, 108.

40. Taberi, a.g.e., 2, 222; İbnu Hişam, 1-2, 322.41. Taberi, a.g.e., 2, 222; İbnu Hişam, 1-2, 321.42. Taberi, a.g.e., 2, 229.43. İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 211.44. İbnu Sa'd a.g.e., 1, 211-12; Taberi, a.g.e., 2, 229-30.

45. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 342.46. bak. Ebu Bekr İbnu'l-Arabi (v. 543), Ahkamu'l-Kur'an, Kahire, 1968, 3, 1295-96; İbnu Kesir İmadü'ddin Ebu'l-Fida İsmail (v. 774), Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut, 1966, 4, 648-49.47. Bak, Suyuti, Celalü'd-Din Abdurrahman Ebu Bekr (v. 911) Tefsiru Celaleyn, Dımeşk, 1378, s. 438; Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir, İkinci Baskı, İstanbul, 1960, 5. 3379.48. İbnu Kesir, ag.e., 4, 648.49. Kur'an, Hacc 39-40.50. Kur'an, Bakara 190-91.51. Bak. İbnu Kesir, a.g.e., 1, 400-401.52. İbnu Kesir, a.g.e., 1, 400.53. Kur'an, Muhammed 4,54. Kur'an, Tahrim 9.55. Kur'an, Tevbe 5.56. Kur'an, Tevbe 29.57. Kur'an, Enfal 39.58. Malik İbnu Enes (v. 179),

el-Muvatta, Mısır 1951, Medine 18, 19 (2, 204); İbnu Hişam, a.g.e., 3-4, 356.59. Hamidullah Muhammed, İslam Peygamberi, Tercüme: Said Mutlu, İstanbul 1966, 1, 286-293.60. İbnu Hacer el-Askalanî (v. 852), Selamet Yolları, Tercüme: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1972, 4, 94.61. Kur'an, Enfal 72.62. Kur'an, Nisa 89.63. İbnu Kesir, a.g.e., 2, 352.64. Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed İbnu Ali İbni Şuayb (v. 303). Sünenün-Nesâî (el-Mücteba), Kahire, 1930 (Suyuti'nin şerhi ve Sindi'nin Haşiyesi ile birlikte), Bey'at 12 (7, 144).65. A.e., Bey'at 15 (7, 146).66. A.e., Bey'at 12 (7, 144).67. Nesai, Bey'at 12 (7, 144); Müsned-ü Ahmed, 2, 160, 191.68. Kur'an, Tevbe 20, 22; Bak Kur'an, Enfal 72, 75; en-Nahl 41, 110.69. Kur'an, Al-i İmran 195.70. Buhari, a.g.e., Megâzî 38 (5, 174-175); Müslim, Fedailu's-Sahabe 169.71. Nesâî, a.g.e., Bey'at 12 (7, 144).72. A.e. Bey'at 10-11 (7, 143); Müslim, İmaret 87; Müsned-u Ahmed 2, 160.72-2.Usdü'l-Gabe, a.g.e., 5, 346.

73. Nesai, Bey'at 15; Buhari, Megazi 53 (5, 193); Müslim, İmaret 83-87.74. İbnu Mace, Ebu Abdillah Muhammed İbnu Yezid el-Kazvini (v. 275). Sünenü İbnu Mace, Kahire, 1952; Keffarat 12; Üsdü'l-Gabe,a.g.e., 3, 280.74-2. A.e., 5, 61.75. Bkz. İbnu Mace, Keffarat 12; Nevevî, Şerhu Müslim 13, 8; İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, Mısır, 1959, 8, 229.76. Buhari, İman 4 (1, 9),Rikak 26 (8, 127); Nesaî, İman 9, (8, 105).76-2. Usdü'l-Gabe, a.g.e., 4, 185.77. Müsnedü Ahmed 4, 114.78. İbnu Mace, Fiten 2, (2, 1298).

79. Müsnedu Ahmed 3, 412; Ebu Davud, Vitr 12 (2, 69).80. Müsnedu Ahmed 2, 160, 191; 3, 391; 4, 385.81. Müslim, İmaret 85.82. Nevevî, Şerhu Müslim, 13, 8.83. Müslim, Fiten 130,84. Nesai, Bey'at 10 (7, 143).84-2. Üsdü'l-Gabe a.g.e., 4, 351.85. İbnu Hacer, Selamet Yolları 4, 95.86. Mialaret, Gaston Introduction a'la Pedagogie, PUF, Paris, 1967, p. 37.87. Bak. Cahız Ebu Osman Amr İbnu Bahr (v. 250), Kitabu'l-Hayevan, Beyrut, 1969, 4, 71; 5, 370; 7, 100; Maverdi Eb'l-Hasen Ali ibnu Muhammed (v. 450), Edebu'd-Dünya ve'd-Din İstanbul 1299, s. 188; İbrahim Hakkı Erzurumi (v. 1194), Marifetname, İstanbul, 1330, s. 95-96; Kınalızade Ali Efendi, Ahlak-ı Alaî (v. 980), Bulak, 1248, 2, 46; Spengler, Oswald, İnsan ve Teknik, Tercüme; Kamil Turan, Ankara 1973, s. 80.88. Malik İbnu Nebi, Perspectives Algeriennes Cezair, 1964, p. 41, 43.89. Bediüzzaman Said Nursi, Sözler, İstanbul 1962, s. 471.90.Sindî, Ebu'l-Hazen Muhammed İbnu Abdil Hadi (v. 1138), Haşiyetu's-Sindi Ala'n-Nesaî, Mısır, 1349, 8, 36.91. Nesai, Kasame 25 (8, 36); Ebu Davud, Cihad 104, (3, 45).92. Hattabi, Ebu Süleyman Ahmed İbnu Muhammed (v. 388), Mealimu's-Sünen, Haleb, 1932, 2, 272.93. İbnu'l-Esir, Mecdü'd-Din Seadat el-Mübarek İbnu Muhammed el-Cezeri (v. 606), en-Nihaye Fi Garibi'l-Hadis, Kahire 1963, 2, 117.94. Suyuti, Zehrü'r-Rüba (Şerhu'n-Nesai), Sünenü Nesâî ile birlikte basılmıştır, 8, 36.95. Münavi, Şemsü'd, -Din Muhammed Zeynü'd-Din Abdurrauf (v. 1031), Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Cami'us-Sağir, Beyrut, 1972 (Ofset, 6, 112).96. İbnu'l-Hacc el-Maliki Ebu Abdillah Muhammed İbnu Muhammed (v. 737) el-Medhal, basıldığı yer meçhul, 1293, 3, 105.97. Azimabadi, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, Avnu'l-Mabud, Medine, 1968, 7, 478.98. Münavi, a.g.e., 6, 109.99. Ebu Davud, Cihad 174 (3, 89).100. Müsnedü Ahmed 1, 192; 4, 62; Ebu Davud, Cihad 2, (3, 3).101. Nesai, Bey'at 15 (7, 146).102. Kur'an, Nisa 100.103. Kur'an, Maide 20.104. Kur'an, Kehf 16,105. Kur'an, Kehf 9-26.106. Kur'an, Maide 24.

107. İbnu Haldun Abdurrahman (v. 808), el-Mukaddime, Beyrut, tarihsiz, s. 141-142.108. Çağlar, Doğan, Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi. A.Ü. Eğitim Fakültesi yayını, Ankara, 1974. s. 218.109. Buhari, Enbiya 54; Müslim, Tevbe 46-47; İbnu Mace, Diyat 2, Müsnedü Ahmed 3, 20.110. Parantez içindeki sözler tarafımızdan konmuştur.111. Hakim, el-Müstedrek, 4, 171; Ebu Davud, Edeb 18.112. Kur'an, Al-i İmran 28,113. İbnu Ma'n ed-Dürrî Hüseyn İbnu Fahri'd-Din (v. 1109), Temyiz, Yzm.

Damad İbrahim Paşa, Nu. 945, Varak 220/a.

HEDİYE BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Hediye, umumiyetle karşılık beklemeksizin iyi niyet, ilgi ve hatta sevginin ifadesi olarak insanların birbirlerine yaptıkları maddî bağışlara denir. Dilimizdeki karşılığı armağandır. Hediyede her ne kadar karşılık beklenmemesi esas ise de hediye alan taraf da elinden geldiği nisbette bir mukabelede bulunur, en azından teşekkür eder. Dolayısıyla "hediye"nin olduğu yerde hediyeleşme yani karşılıklı bir beşerî kaynaşma, hissî teati var demektir, en azından sevgi ve dostluk alışverişi başlıyor demektir. İnsanlar arasında sıcak ilişkiler kurulmasını kendisine gaye edinip, bunu teşvik eden, zeminini ve gerekli şartlarını hazırlayan İslam dini, hediye meselesine bigâne kalmamalı, hatta yer vermeli, en makul bir nizama bağlamalıdır.

Üzerinde çalıştığımız bu eserde hediyeye bir bölüm ayrılması, meselenin dinde nasıl mühim bir yer tuttuğunun ifadesi olmaktadır. Ancak, bu bahiste sadece beş hadise yer verilmiş olması, mevzuun ehemmiyet ve şümûlünü yeterince aksettirmeyebilir. Bu sebeple, hediye bahsine umumi açıklama kısmında biraz genişçe temas etmeyi gerekli buluyoruz.[325]

Hediye, Sadaka Değildir:

Hemen belirtelim ki hediye sadaka değildir. Resulullah hediye kabul ederdi, sadakayı almazdı. Bunun Al-i Beyt'e haram olduğunu söylerdi. Şöyle buyurmuştur: "Sadaka ile Allah rızası gözetilir, hediye ile Resulullah'ın rızası ve ihtiyacın giderilmesi gözetilir." Eve bir şey getiren olunca bunun sadaka mı, hediye mi olduğunu sorardı, hediye ise şahsen istifade edebilirdi, değilse istifade etmeden muhtaçlara dağıtırdı.[326]

1) Hz. Peygamber'in Teşvikleri:

Resulullah'ın hediyeleşmeye teşvik edici hadisleri çoktur. Bu teşviki yaparken, hediyenin hasıl edeceği mes'ud neticeleri de zikreder: "Hediyeleşin, çünkü hediye sevgiyi artırır, kalpteki kötü hisleri giderir."

"Hediyeleşin, birbirinizi sevin, "Birbirinize yiyecek hediye edin. Bu, rızkınızda genişlik hasıl eder."

"Hediyeleşin, sevgi yönüyle artın", "Hediyeleşin, çünkü hediye kalpte karalık olan (kin, buğz ve adavet) duygularını giderir" "Ziyaretleşin, hediyeleşin. Çünkü ziyaret sevgiyi perçinler, hediye de kalpteki (buğz, kin, adavet gibi) kötü duyguları söker atar."

Bazı rivayetler Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hediyeleşmeyi insanlar arasındaki sıla (irtibat) için emrettiğini belirtir: Hz. Enes'in de çocuklarına aralarında birbirlerine cömertçe harcamayı vasiyet ederken "Çünkü o, aranızda en iyi sevgi vasıtasıdır" demiştir.

Hediyeleşme ile sılanın nasıl hasıl olacağını da şu hadis açıklar: "Hediye işitmeyi, kalbi ve görmeyi giderir." Bunu tamamlayan bir rivayette "Hediye hakim kişinin gözünü kör eder" buyrulur. Münavi'nin açıkladığı üzere, Resulullah, bu ifadeleriyle insanda hakim olan bir kanuna dikkat çekiyor. O da şu: "İnsan nefsi, kendine iyilik yapanı sevme fıtratı üzere yaratılmıştır." Öyle ise, hediye verenin kalbinde, hediye edene karşı sevgi hasıl olduğundan, kim kendisine ihsanda, hediyede bulunursa, onun hakkında söylenen kötülükleri işitmeme, onun kusurlarını görmeme meylindedir. Bu sebeple bazı rivayetlerde "Hediye, ihtiyaçların önünde ne iyi anahtardır" dendiğini görürüz.[327]

Hediye Kabul Edilmeli:

Resulullah bir kısım hadislerinde, yapılan hediyeyi reddetmemeyi, kabul etmeyi emreder: "Kime bir kardeşinden taleb ve sündüklük etmediği halde bir iyilik gelirse, onu kabul etsin, geri çevirmesin. Zira o, kendine Allah'ın gönderdiği bir rızıktır. Hediye, değersiz bile olsa kabul edilmeli" der.[328]

Hediyeye Mukabele Etmeli:

Hediyeleşmeye teşvik eden bir kısım hadislerde, gelen hediyeye mukabele etmek emredilir. "Kim size bir iyilik yaparsa ona karşılığını verin, bir [karşılık] bulamazsanız, ona dua edin. Hatta bilin ki, dua ile onun karşılığını verdiniz." Bir kısım hadisler Aleyhissalâtuvesselâm'ın kendisine gelen hediyelere mukabelede bulunduğunu, çoğu kere kat kat fazlasını verdiğini belirtir. "Resulullah hediyeyi kabul eder, karşılığını da verirdi."[329]

İhsanları Bende Kılmak:

Kaydedilen hadisler insanın iyilik karşısındaki fıtrî durumlarını ortaya komaktadır. Bu bir bakıma beşerî zaaftır. Yani, hem iyi yolda, insanlar arası muhabbet ve sılayı artırmada kullanılabilecek bir deva, hem de insanları satın almada, kötü maksadlarla kendine bende etmede bir silah olmaktadır. Bu eskiden beri bilinen bir husustur. Hatta Ahlak-ı Alâiye'de kaydedilen bir fıkra mevzumuz açısından calib-i dikkat olduğu için buraya kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Buna göre Büyük İskender, İran'ı fethettiği zaman çok sayıda ulema, hükema ve efadılla karşılaşır. Bunlara nasıl bir muamele takip edeceğini bilemez. Bunları toptan öldürüp öldürmeyeceğini Aristo'dan sorar. Meşhur Yunan feylesofu ona mektupla şu cevabı yazar: "Amma ekabir-i acem ve emsal-i İran hususunda buyurduğunuz, eğer onları cümle ihlak ve katle kadir isen, ab ve heva-ı İran zemini tağyir etmeğe hud kadir değilsin. Pes bunların emsali yine zahir olsa gerek, pes cehd eyle ki bunları ihsanla bende edesin. Belki ihsanı

öyle eyle ki, kadimî bendelerinden rıbka-i ubudiyetine rakabeleri dahi efkende ola." "Sen her ne kadar İran büyüklerini toptan katletmeye kadir isen de, İran diyarının su ve havasını değiştiremezsin. O topraklar aynı insanları yine yetiştirir. Öyleyse onları ihsanla kendine kul et. Hatta ihsanı öyle yap ki, onların boyunları sana kulluk etmeye kendiliğinden uzansın."[330]

Hediyeden Dönülmez:

Hediye ile alâkalı olarak Resulullah'ın koyduğu adabtan biri de hediyeden geri dönmemektir. Hediyeden döneni, kustuğunu geri yiyen köpeğe benzetir.[331]

Yasak Hediye

Resulullah, hediyede gözü kör, kulağı sağır, kalbi bende kılan gücü gördüğü için adalete, dürüst icraata mani olacak hediyeleşmeyi yasaklamıştır:

"İhsan sıla-ı rahme vesile olduğu müddetçe alın. Dine karşı bir rüşvete dönüşünce sakın hediye kabul etmeyin.

"Bazı hadislerde rüşvet olan hediyeler hakkında açıklamalar gelmiştir "Emîrin hediye alması haramdır. Kadı'nın rüşvet alması küfürdür."

"Umeraya hediyeler hırsızlıktır" "İmama hediye gulüldür (devlet malını yağmalama)."

Şu halde memurun hediye alması, memura hediye verilmesi rüşvet sayılmıştır, haram ilan edilmiştir.

Resulullah'ın zekat toplamak üzere gönderdiği memurlardan, dönüşte "şu zekat malı, şu da bana verilen hediye" diyen olmuştur. Aleyhissalâtu vesselâm, memurun aldıkları meyanında hediye sayılmayıp rüşvet olacakları anlamada muteber bir ölçü koyar:

"Sen annenin evinde otursaydın bu sana verilir miydi?" Şu halde, memuriyet vasfı olmadan evinde oturduğu halde verilmeyecek olan bir şey memura verildi mi bu rüşvettir.

Şefaat mukabili alınan da ribadır: Yasak hediyelerden biri, biri lehinde şefaatçi olur, işinin olmasına yardımcı olursa, buna mukabil alınan ücret rüşvettir.

"Kim bir din kardeşine şefaatçi olur ve bu şefaatine karşı ücret alırsa riba kapılarından büyük bir kapıya gelmiş olur."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hayber Yahudilerinden, mahsuldeki İslam'ın payını kendileriyle yapılan anlaşma şartlarına uygun olarak alması için Abdullah İbnu Revaha'yı gönderir. Yahudiler buna rüşvet teklif eder. O: "Ey Yahudi cemaati, Allah'a yemin olsun siz nazarımda insanların en menfurusunuz..." der ve reddeder. Onlar bu manzara karşısında:

"Ey İbnu Revaha! Sen bu yaptığın (dürüstlük) sebebiyledir ki semavat ve arz ayaktadır" diye takdirlerini ifade ederler.[332]

Hangi Hediye Temizdir:

Hibe ve hediyelerden bir kısmını almamız caiz olmadığı belirtilirken, bazı alimler, rüşvet dışında kalan hediyeyi üç grupta mütalaa ederler:

1- Kendi dûnunda (seviyesinin altında) olanlara yapılan hibe. Bu gerçek ikram ve lütuftur. Buna karşılık vermek gerekmez. İbnu Ömer "Umeradan gelen hediyeler fitnedir" demiştir.

2- Birbirine denk olanların hibesi.

3- Dûn (aşağı durumda) olanın (kendinden) üstün olana hibesi. Bunda karşılık gerekir. Esasen veren daha fazla bir karşılık bekler. Karşılığın miktarı örfe bağlıdır.

Resulullah'ın hayatında bu meselede farklı tatbikata rastlanır. Mevcut imkâna göre mukabele esas ise de, bazan "verilenden razı mısın?" diye sorduğu, muhatabı "Hayır!" dedikçe verdiği, sormaya devam edip "Evet!" deyinceye kadar verdiği olmuştur. Bazı rivayetlerde bir deve hediye eden bedevinin, mukabilinde verilen altı deveden razı olmayıp dedikodu yaptığı, hatta böylesi bir vak'aya üzülen Hz. Peygamber'in bir daha bedeviden hediye kabul etmeyeceğine dair yemin ettiğine rastlamaktayız.[333]

Gelen Hediyeler

Hz. Peygamber prensip olarak hediye kabul ettiği için kendisine yakın çevreden sıkça hediye gelmiştir. Ayrıca her zaman olduğu gibi, o devirde de liderlerin, şeflerin birbirlerine hediye göndermeleri âdet idi. Bu sebeple komşu kral ve şeflerden de hediyeler geldi.

Gelen bu hediyeler arasında her çeşidiyle yiyecek, giyecek (cübbe, takım bürde, mest) çadır, koku küpü, kılıç, deve, at, katır, dinar (para), cariye gibi o devrin kullanımında mevcut herşey vardı.

Hediye gönderen krallardan Habeş Kralı Necaşi (bir uft sade siyah mest, cam bardak, üç adet harbe, habeşi başlı altın bir yüzük), Kayser (dinar, zencebil dolu küp, ipek cübbe...); Mısır lideri Mukavkıs, (ipek hulle, Mariye, Mariye'nin kızkardeşi Sîrîn, Me'bur adında hadımlaştırılmış bir köle, bir katır, cam bardak, sürmedanlık, ayna, tarak); Melik-i Eyle (beyaz bir katır); Yemen Kralı Zu Yezen (otuz üç deve ödeyerek satın aldığı bir ipekli takım) ve İran Kralı Kisra'nın adı geçer.

Resulullah gelen hediyeleri kendi kullandığı gibi, yakınlarına ve diğer ihtiyaç sahibi Müslümanlara taksim eder veya hediye olarak gönderirdi. Yanında başkalarının da bulunduğu bir halde, dağıtımı mümkün bir hediye gelince hemen mevcutları dağıtırdı. "Kime bir hediye geldiğinde yanında başkaları varsa, onlar bunda ona ortaktırlar" buyurmuştur.[334]

Müşriklerden Hediye

Yukarıda ismi geçen krallar umumiyetle gayr-i müslimdir. Öyleyse bu hadisler, Resulullah'ın gayr-ı

müslimden hediye kabul ettiğini, dolayısıyla bunun caiz olduğunu ifade eder. Ancak "Ben müşriklerin hediyesini almaktan yasaklandım" hadisinde daha açık ifadesini bulan bazı rivayetlerden müşriklerden hediye almanın caiz olmadığı belirtilmektedir. Bu mesele ile ilgili ulemanın açıklaması 5784 numaralı hadisin açıklamasında geleceği için burada teferruata girmeyeceğiz. Ancak Ahmed İbnu Hanbel ve Bezzar'ın kaydettikleri bir rivayete göre "Katîle Bintu Abdi'l-Uzza, kızı Esma Bintu Ebi Bekr'e bazı hediyelerle gelir. Fakat Esma, müşrik olduğu için hediyesini kabul edip evine sokmak istemez. Durum Resulullah'a sorulunca "Allah, ancak sizinle din hususunda savaşmış, sizi yurdunuzdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanları dost edinmekten sizi men eder..." (Mümtâhine 9) mealindeki ayet nazil olur. Bu vahiy üzerine Esma, Katîle'yi evine alır ve hediyesini kabul eder."

Bu vesile ile şunu belirtmede fayda var: Alimlerin büyük çoğunluğu (cumhur) gayr-ı müslimlerin bayramlarında hediyeleşmenin mekruh olduğunu söylemekte müttefiktir. Bu bayramlara Mihrican ve Nevruz, Milad (yılbaşı) bayramları örnek olarak zikredilir.[335]

Resulullah'ın Hediyeleri

Resulullah hediyeyi kabul ettiği gibi hediye de gönderirdi. Onun hediyesi, ya gelen hediyeye mukabele şeklinde, ya da doğrudan bir hediye şeklinde tezahür ederdi. Hanımlarına, yakınlarına, tavzif ettiklerine, kendisine gelen heyet mensuplarına vs. hediyeler verirdi. Bilhassa hey'et olarak gelen temsilcilerin hediyesine ayrı bir ehemmiyet atfeder, onlardan hiçbir ferdin hediyesiz kalmamasına dikkat ederdi. Hatta vefat ederken söylediği en son vasiyetlerinden biri de, gelen elçilerin hediyelerinin ihmal edilmemesi ile ilgili idi. İsteyenlere hiç "hayır!" demeyip verdiği, peşpeşe üç kere isteyene de her defasında verdiği rivayetler gelmiştir.

Resulullah'ın hediyesi, miktar olarak, şahsın içtimâî mevkiine ve itibar durumuna göre farklılıklar arzederdi. Bazan büyüğe iki bürde, çocuğa bir bürde; Hanif heyetine 50 okka verirken, Taylılara 5 okka, Zeydu'l-Hayl'a 12 küsur okka hediye vermiştir.

Resulullah'ın hediye olarak verdikleri arasında giyecek, yiyecek, koku, at, deve, et, arazi, maden, hurmalık vs. görülür.

Mevzu üzerine gerekli olan birkısım açıklamalar bu bölümde yer alan hadislerle ilgili olarak kaydedilecektir.[336]

5780-1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: تَهَادوا فَإنَّ الْهَدِيَّةَ تُذْهِبُ وَحَرَ الصَّدْرِ، وَ تَحْقِرَنَّ
جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ شِقَّ فِرْسَنِ شَاةٍ[. أخرجه الترمذي.»وَحَرُ الصَّدْرِ« غشه ووساوسه.و»فِرْسَنُ الشّاةِ« ظلفها .

1. (5780)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Hediyeleşin, zira hediye, kalpteki kuşkuları giderir. Komşu kadın, komşusu kadından gelen (hediyeyi) hakir görmesin, bir koyun paçası parçası olsa bile." [Tirmizî, Vela ve'l-Hibe 6, (2131).] [337]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, hediyeleşmeye teşvik etmekte, hediyenin kalplerdeki bazı kötü duyguları gidereceğini belirtmektedir. Metinde geçen وَحَرَّ الصَّدْرُ tabirini kuşku diye tercüme ettik. Ancak alimler bunun muhtelif manalar ifade ettiğini belirtirler; vesveseler, kin ve gayz, adavet (düşmanlık), çok şiddetli öfke.

Yani bir insanın diğerine karşı besleyebileceği her çeşit menfi duyguların hediyeleşme suretiyle kalplerden temizleneceğini haber vermektedir. Hadisin devamında komşudan bahsedilmesi, hediyeleşmenin öncelikle komşular arasında cereyan etmesi gereğine bir irşattır. Öyle ki, az, maddî değeri küçük bir şeyle bile olsa hediyeleşmesini tavsiye buyurmaktadır.

Bu tavsiye, bilhassa apartman hayatı yaşayan ve bu sebeple komşudan gelecek gürültü, çocuk kavgası, koku, kirletme... gibi çeşitli rahatsızlıklara maruz olan günümüz insanına daha bir ehemmiyet arzetmektedir. Hediyeleşmeler, gittikçe birikim yaparak büyüyebilecek komşuluk rahatsızlıklarını küçültecek, azaltacak, ciddi tatsızlıkların çıkmasını önleyecektir.

Resulullah hediyenin "paça parçası olsa bile hakir görülmemesini" tavsiye eder. Bazı şarihler, "Aslında paça parçasının hediye edilmesi âdet değildir. Aleyhissalâtu vesselâm azlıkla mübalağa için bunu zikretmiştir" demiştir.

Bundan da anlaşılacağı üzere, hadis, ne kadar az ve değersiz bir şeyle de olsa hediyeleşmeye davet etmektedir. Çünkü bunda sevginin artması, kuşkuların gitmesi, maişet işinde yardımlaşma vardır. Hediyenin azı sevgiye daha çok delil olur, yükü daha hafifletici olur, hediye edene de daha kolay olur, çünkü külfet azdır. Çünkü çok olan hediyeye her zaman muktedir olunamaz. Azla devamlı yapılan da çok hükmüne geçer. [338]

-5781 -2- وعن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا[. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي .

2. (5781)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hediyeyi kabul eder, ona karşılıkta bulunurdu." [Buharî, Hibe 11; Ebu Davud, Büyu 87, (3536); Tirmizî, Birr 34, (1954).][339]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Resulullah'ın "hediyeleşme" düsturunu tatbik ettiğini göstermektedir. Kendisine gelen hediyeleri kabul ediyor ama mukabelede de bulunuyor. Birkısım Malikî alimleri bu hadisle istidlal ederek hibe eden kimse mislini talep edenlerden biriyse ve şart koşmaksızın mutlak bir tarzda hediyede bulunmuş ise, bu hediyeye mukabelenin vacib olduğunu söylemiştir. Fakirin zengine hediyesi gibi. Ama zengin fakire hediye ederse o karşılık beklemez, dolayısıyla onun hediyede bulunması vacib değildir. Hadisin, vücuba delaleti Resulullah'ın hediyeleşmeye devamından ileri gelir.

İmam Şafii yeni görüşünde Hanefîler gibi hükmeder: "Karşılık almak için hediye batıldır. Bununla bir akid meydana gelmez. Çünkü bu bedeli (semeni) belli olmayan bir satış akdidir. Ayrıca, hibenin mevzuu teberrudur. Bu manayı iptal etsek teberruluktan çıkar, muavaza (karşılıklı verişme) olur. Halbuki gerek şeriat ve gerekse örf, satışla hibeyi ayırdetmiştir. Karşılığı gerektiren akde satış denmiş, hibe denmemiştir. Bazı Malikîler, buna: "Eğer hibe asıl itibariyle karşılık gerektirmese bu takdirde sadaka manasını kazanırdı. Halbuki o sadaka değildir. Çünkü hediye edenlerin çoğunun durumu, karşılık bekler ve hususen fakir ise" diye cevap vermiştir.[340]

-5782 -3- وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: لَوْ أُهْدِيَ اليَّ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ، وَلَوْ دُعِيتُ إلَيْهِ ‘جَبْتُ[. أخرجه الترمذي .

3. (5782)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Bana bir koyunun inciğe kadar ayağı hediye edilse kabul ederim, böyle bir yemeği yemeye çağrılsam icabet ederim." [Tirmizî, Ahkam 10, (1338).][341]

AÇIKLAMA

"Kürâ kelimesi farklı manalar taşısa da, şarihler burada koyunun inciğe kadar ayak kısmını ifade ettiğini belirtirler. Yani, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hediye olarak gelen her şeyi, kıymetine bakmadan kabul buyurmuşlardır. Bu hadis Buhârî'de Ebu Hureyre rivayeti olarak biraz farkla gelmiştir: "Eğer ben bir kol veya bir ayağa davet edilsem, giderdim, eğer bir kol veya bir ayak hediye edilse kabul ederdim."[342]

-5783 -4- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]أهْدَى كِسْرى الى رَسُولِ اللهِ # هَدِيَةً فَقَبَلَ مِنْهُ وَإنَّ الْمُلُوكَ أهْدَوْا إلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُمْ[. أخرجه الترمذي .

4. (5783)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kisra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bazı şeyler hediye etti. Aleyhissalâtu vesselâm ondan bu hediyeleri kabul etti. Diğer krallar da ona hediyede bulundular, o da onlardan bunu kabul etti." [Tirmizî, Siyer 23. (1576).][343]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resulullah'a civar hükümdarlardan hediyeler geldiğini, Aleyhissalâtu vesselâm'ın da o hediyeleri kabul buyurduğunu göstermektedir. Şarih Aynî, bu konudaki rivayetleri değerlendirerek Resulullah'a gelen bir kısım hediyeleri şöyle kaydeder:

* Necaşî, cam bardak hediye eder.

* Eyle Meliki beyaz bir katır hediye eder, Resulullah da ona bir hırka hediye eder.

* Devmetu'l-Cendel'in Ukeydir'i sündüs bir cübbe hediye eder.

* Melik-i Rum (Herakliyus) sündüsten kızıla boyanmış bir giyecek hediye etti.

* Melik zi Yezen bir takım (hulle) hediye etti. Bunu otuz üç deveye satın almıştı.

* Fedek lideri yiyecek ve giyecek hediye etti.[344]

5784 ـ5ـ وعن عياض بن حمار رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]أهْدَيْتُ لِرَسُولِ اللهِ # هَدِيَّةً، فَقَالَ: آسْلَمْتَ؟ فَقُلْتُ: َ. قَالَ: فَإنِّي نُهِيتُ عَنْ زَبْدِ
الْمُشْرِكِينَ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»الزَّبْدُ« بسكون الباء الموحدة: الرفد والعطاء .

5. (5784)- İyaz İbnu Himar (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir hediyede bulunmuştum. Bana: "Müslüman mı oldun?" diye sordu.

"Hayır!" dedim.

"Ben müşriklerin hediyesini almaktan menolundum!" buyurdular (ve hediyemi almadılar)." [Ebu Davud, Harac 35, (3057); Tirmizî, Siyer 24, (1577).][345]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazı müşriklerden hediye aldığına dair rivayetler olduğu gibi, "müşrikten hediye almaktan yasaklandım" diyerek reddettiğini ifade eden rivayetler de var. Sadedinde olduğumuz hadis bunlardan biri. Tirmizî: "Bu imtina, serbestiden sonra vaki olan bir yasaklama sebebiyle olabilir" diye bir ihtimal yürütür. Bu ihtilafı farklı şekillerde te'lif edenler olmuştur:

* İmtinası, hediyesi ile sevgi ve muvâlat (dostluk) arzu edenlere karşı idi; kabulü ise, hediyesini kabul ettiği takdirde ünsiyet ve İslam'a kalbini kazanmayı ümid ettiği şahıstandı.

* Ehl-i Kitap'tan olanların hediyesini kabul etti, putperestlerinkini kabul etmedi.

* Umera dışındakilerden imtina etti, ki bu Aleyhissalâtu vesselâm'ın hasaisindendi.

* Kabul hadisleriyle red hadisleri neshedildi.

* Red hadisleriyle kabul hadisleri neshedildi.

İhtimal ve zanla nesh sabit olmaz.

İbnu Hacer bu yorumları zayıf bulur. Şu yorum da bu ihtimalden uzak değildir: "Bu meselede, her ne kadar aslolan müşriğin hediyesini kabul etmemek ise de hususi veya umumi bir maslahat sebebiyle kabul edilebilir de."[346]

5785-6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]أنَّ أعْرَابِيّاً أهْدَى لِرَسُولِ اللهِ # بَكْرَةً فَعَوَّضَهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَتَسَخَّطَ، فَبَلَغَ
ذلِكَ النّبِيَّ #، فَحَمِدَاللهُ وَأثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إنَّ فُناً أهْدَى لِي بَكْرَةً فَعَوَّضْتُهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَظَلَّ سَاخِطاً لَهَا، لَقَدْ هَمَمْتُ أنْ َ أقْبَلَ هَدِيَّةً ِّ مِنْ قُرشِيٍّ أوْ أنْصَارِيٍّ أوْ ثَقَفِيٍّ أوْ دَوْسِيٍّ[. أخرجه أصحاب السنن .

6. (5785)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a genç bir deve hediye etti. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona makubil altı genç deve verdi. Bedevi, memnun kalmadı. Bu hal, Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaştı. Allaha hamd ü senadan sonra:

"Falan kimse bana bir deve hediye etti. Ben ona mukabil altı deve verdim. Buna rağmen memnun olmamış. [Allah'a] yemin olsun, [şu günden sonra Muhacirler], Kureyşliler, Ensarîler, Sakifliler veya Devsliler dışında kimseden hediye almamaya azmettim!" buyurdular." [Tirmizî, Menakıb, (3940, 3941); Ebu Davud, Buyû 82, (3537); Nesâî, Umra 5, (6, 280).][347]

AÇIKLAMA:

Teysir'in kaydettiği metin, hadisin Tirmizi'deki veçhidir. Ebu Davud'daki veçhinde yer alan tamamlayıcı ziyadeleri köşeli parantez içerisinde gösterdik. Yine Tirmizî'de yer alan bir diğer rivayet, vukua gelen bazı üzücü hallerin Resulullah'ı hediye kabulünde bazı tahdidlere sevkettiğini göstermektedir. Rivayet şöyle: "Benî Fezâre'den bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ormandan ele geçirdiği develerinden birini hediye etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm ona bir mukabelede bulundu ise de adam memnun olmadı. Arkasından Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberde şöyle söylediğini işittim: "Araplardan bazıları var ki, biri bir hediyede bulunur, ben ona yanımda olan miktarınca karşılık veririm, fakat buna razı olmaz. Dahası onun sebebiyle bana karşı memnuniyetsizlik izhar eder. Allah'a yemin olsun (huzurunuzdaki) şu oturma anından itibaren, Kureyşî, Ensarî, Sakafî veya Devsî hariç hiçbir Araptan hediye almayacağım."

Bu hadislere dayanan alimler, daha çok istemeye bahane edilecek hediyenin kabulünün mekruh olduğunu söylemişlerdir. Resulullah'ın zikrettiği zümreleri hediyelerini kabul meselesinde istisna

kılmasının sebebi onların tokgözlülük, cömertlik, sehavet, himmet yüceliği, hediyede karşılık beklememek gibi vasıflarla mümtaz olmalarından ileri geldiği de belirtilmiştir. [348]

5786 -7- وعن أبي أمامـة رَضِـيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ شَـفَعَ ‘حَـدٍ شَـفَاعَـةً فَأهْـدَى لَهُ هَدِيّـةً عَلَيْهَا فَقَبِلَهَا فَقَدْ أتَـى بَاباً عَظِيماً مِنْ أبْوَابِ الرِّبَا[. أخرجه أبو داود .

7. (5786)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim bir kimse için şefaatçi olur, o da bu şefaatine karşı bir hediyede bulunursa hediyeyi kabul ettiği taktirde, riba kapılarından büyük bir kapıya girmiş olur." [Ebu Davud, Büyû 84, (3541).][349]

AÇIKLAMA:

Alimlerimiz, hadislerden hareketle, şefaat-i hasenenin mendub ve hatta bazı durumlarda vacib olduğunu belirttikten sonra, bu hizmete karşı hediye almanın caiz olmayacağını belirtirler. "Bu, hizmetin ecir ve sevabının ziyanına sebep olur, tıpkı ribanın, helal olanı ziyana uğrattığı gibi" derler. [350]

5787 -8- وعن عبـادة بن الصامت رَضِـيَ اللّهُ عَنه قال:]عَلّمْتُ نَاساً مِنْ أهْلِ الصُّفَّةِ الْكِتَابَ وَالْقُرآنَ فَأهْـدَى الىّ رَجُـلٌ مِنْهُمْ قَوْسـاً. فَقُلْتُ: لَيْسَتْ لِي بِمَالٍ، وَأرْمِي عَلَيْهَا في سَبِيلِ اللّهِ تَعالى، Œتِيَنَّ رَسُولَ اللّهِ # فَ‘سْألَنَّهُ. فَأتَيْتُهُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّهِ! رَجُـلٌ أهْـدَى الىّ قَوْسـاً مِمَّنْ كُنْتُ أُعَلّمُهُ الْكِتَـابَ وَالْقُرآنَ وَلَيْسَتْ لِي بِمَـالٍ وَأرْمِـى عَلَيْهَـا في سَبِيلِ اللّهِ. فقَالَ: إنْ كُنْتُ تُحِبُّ أنْ تُطَوَّقَ طَوْقاً مِنْ نَارٍ فَاقْبَلْهَا[. أخرجه أبو داود .

8. (5787)- Ubade İbnu's-Samit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ehl-i suffadan bir kısım insanlara yazı ve Kur'an'ı öğretmiştim. Onlardan bir adam bana bir yay hediye etti. Ben de: "(Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil , onunla Allah yolunda atış yaparım, gidip Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soracağım" dedim. Gidip sordum:

"Ey Allah'ın Resulü! dedim. Kendilerine yazı ve Kur'an öğrettiğim kimselerden biri bana bir yay hediye etti. Bu benim için bir mal da değil. Ben onunla Allah yolunda atış yaparım!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Eğer ateşten bir takı takınmayı seversen kabul et!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Büyû 37, (3417).][351]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Davud'daki aslında ibare لَيْسَتْ بِمَالٍ şeklindedir. Yukarıdaki metinde لِي ziyadesi var. Bunu koruduk. Manada ciddi bir fark hasıl etmiyor. "Yay, zaten bir mal değildir" yerine (Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil" şeklinde tercüme ettik. Bu ifadeyi, bazı alimler hediye etti اَهْدَى fiilinin failine veya mütekellim zamirine müteallik bir hal olarak değerlendirip "Onunla "örfte yay ücret addedilmez" veya "O, satışını yapmak için edindiğim bir mal değil, o bir mühimmattır" demek istediğini söylemişlerdir.

2- Resulullah kitabet ve Kur'an öğretimine karşı ücret almaya karşı çıkıyor. Ulema bu hadisin yorumunda ihtilaf etmiştir: Dinî öğretim mukabili ücret alınmamalı mı? diye. Bu takdirde din öğretimi aksayabilecektir. Neticede bazı kayıtlarla ücret alınabileceğine hükmedilmiştir. İslam'ın kuruluş döneminde hiç kimse verdiği hizmete mukabil ücret almazdı, bir hizmet ehline ücret verilmesi değişik problemler hasıl edebilirdi.

Ancak, zaman zaman, her bir içtimâî meselede dinî kokudan şiddetle kaçınan zümreler, tatbikatı dinin aleyhine neticeler verebilecek bir kısım meselelerde dinî fetvadan kaçınmayıp hatta 1950'den öncesine kadar din adamlarına yeri geldikçe "din hizmetine karşı ücret almak günahtır" bahanesini ileri sürerek -devlet bütçesinden maaş vermeyenler- yarım yamalak ayet ve hadislerden delil getirenler bu meseleyi de gündeme getirdikleri için, hadis hakkındaki bazı açıklamaları kaydedeceğiz:

Hattâbî der ki: "Ulemadan bir kısmı, bu hadisin manası hakkında ihtilaf etti:

* Bazıları: Hadisin zahirini esas aldı ve "Kur'an öğretimine karşı ücret almanın mübah olmadığına hükmeti. Zührî, Ebu Hanife, İshak İbnu Rahuye bu görüştedir.

* Bir kısmı: Bidayette ücret şart koşmadıkça verilen ücreti almada bir beis yok dedi. Hasan Basrî, İbnu Sîrin, Şa'bî bu görüştedir.

* Bir kısmı ise (herhangi bir şart ve kayıt koymadan) bunu mübah addetti. Atâ, Malik, Şafii, Ebu Sevr bu görüştedir.

Bu üçüncü grup, Sehl İbnu Sa'd'ın şu rivayetiyle amel ettiler: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir kadına evlenme teklif ettiği halde mehir olarak verecek hiçbir şeyi olmayan bir kimseye "Onu sana, Kur'an'dan bildiğin kısımları ona öğretmen mukabilinde nikahlıyorum" buyurdu." Bunlar, Ubade hadisini şöyle te'vil ederler: "O, teberru olarak öğretmişti, o işte Allah rızasına niyet etmişti, öğretme sırasında, karşılığında bir ücret, bir menfaat almayı hiç düşünmemişti. Bu sebeple Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) uhrevî ücretini iptal etmeyi ona yasakladı ve hatta vaidde (korkutmada) bulundu. Ubade'nin bu meseledeki durumu, bulduğunu sahibine geri veren veya denize batan malını teberru olarak hasbeten çıkarıveren kimsenin durumuna benzer, böyle bir kimse yaptığı hizmete mukabil bir ücret alamaz. Eğer o bunu hasbi olarak yapmazdan önce bir ücret talep edecek olsa, o zaman onun ücret alması caiz olurdu. Suffa ehli, halkın sadakasıyla yaşayan fakir kimselerdi. Onlardan mal almak mekruhtu, onlara mal vermek müstehabtı."

* Bazı alimler de şöyle demiştir: "Kur'an öğretimine karşı ücret almanın farklı durumları var:

** Müslümanlar arasında bu işi yapan başkaları da varsa, Kur'an öğretimine karşı ücret almak helaldir. Çünkü bu farz, onun üzerine taayyün etmez.

** Ama Müslümanlara Kur'an'ı öğretecek bir başkasının yokluğu halinde veya böyle bir yerde bu işi yapabilecek kimseye hizmetine mukabil ücret almak helal olmaz.

Haberle ilgili ihtilaf bu esas üzerine te'vil edilmelidir."

Tabii burada şöyle bir soru hatıra gelir: "Öğretebilecek kimsenin geçimini sağlayacak geliri yoksa?"

Şu halde Kur'an'ın öğretimini, dinin talimini aksatmayacak, kolaylaştıracak, esnek yorumlar ümmetin maslahatına daha uygundur. Bu işte niyet esastır. İktisad, kanaat, mütevazi hayat standardı gibi, asgarî bir hayat seviyesiyle yetinip hasbeten lillah Kur'an'ımızın ve dinimizin talimine bezl-i hayat, en doğru, en isabetli, rızayı İlahi'ye en uygun yoldur. Öyleyse aza kanaatle, Bediüzzaman'ın dediği gibi, "ehl-i ilmi, ilmi, vasıta-i cer etmekle itham edip "ilmi ve dini kendilerine medar-ı maişet yapıyorlar!" diyen insafsızları fiilen tekzib etmelidir. Esasen dine hizmet yolunu, Resulullah, Kur'an diliyle mükerrer ayetlerle "Ben ücretimi insanlardan değil, Allah'tan isterim" düsturunu vazederek göstermiştir. Yasin suresinde de ücret istemeyenlere, insanların daha çok itimat kesbedip alâka göstereceğine işaret buyrulmuştur: "Doğru yolda olan ve sizden bir ücret de istemeyen kimselere uyun" (21. ayet). [352]

HİBE BÖLÜMÜ

5788 -1- عن ابن عبّاس وابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهم قا:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يَحِلُّ لِرَجُلٍ أنْ يُعْطِيَ عَطيةً أوْ يَهَبَ هِبَةً ثُمَّ يَرْجِعَ فِيهَا إًّ الوَالِدُ فِيمَا يُعْطِي وَلَدَهُ[.

1. (5788)- İbnu Abbas ve İbnu Ömer (radıyallahu anhüm) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Bir kimse bir atiyyede bulunur veya bir hibede bulunursa, sonradan atiyye ve hibesinden rücu etmesi ona helal olmaz, sadece baba çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir."[353]

5789 -2- وفي رواية:]الّذِي يَرْجِعُ في عَطِيَّتِهِ أوْ هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ[. أخرجه أصحاب السنن .

2. (5789)- Bir rivayette: "Atiyye veya hibesinden dönen, kusmuğuna dönen köpek, gibidir" denmiştir." [Ebu Davud, Büyû 83, (3539); Tirmizî, Büyû 52, (1299); Nesâî, Hibe 2, (6, 265); İbnu Mace, Hibe 2, (2377).][354]

AÇIKLAMA:

Nevevî'nin tasrih ettiği üzere, bu rivayet, kabzedilen hibe, sadaka gibi her çeşit bağıştan rücu etmenin

haram olduğu hususunda açıktır. Sadece baba, çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir. Zevi'l-erhamdan kardeşler, amcalar vs.'ler de hibelerinden dönemezler, haramdır. İmam Şafii, Malik ve Evzai bu görüştedir.

* Ebu Hanife ve diğer bir kısım ulema, "hibeden dönmeyi maalkerahe caiz" addetmişlerdir. Bu görüşü Tahavi şöyle açıklar: "Hadisteki "kusmuğuna dönme" tabiri, kusmuk haram olduğu için, her ne kadar tahrimi iktiza etse de kusmuğuna dönen köpeğe benzemesi adem-i tahrime delalet eder. Çünkü köpek kulluk vazifesiyle mükellef değildir ve dolayısıyla kusmuğu ona haram değildir. Öyleyse hadisten murad, köpeğin fiiline benzemekten kaçınmaktır." Tahavi'nin bu yorumunu bazı alimler tenkid etmişlerdir. [355]

5790- 3- وللخمسة عنه مرفوعاً:]لَيْسَ لَنَا مَثَلُ السُّوءِ الّذِي يَعُودُ في هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَقِيءُ ثُمَّ يَرْجِعُ في قَيْئِهِ[.

3. (5790)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan merfu olarak şu hadis kaydedilmiştir: "Kusmuğuna rücu eden köpek gibi hibesinden dönen kimsenin kötü örneği bize yakışmaz." [Buharî, Hibe 14, 30, Hiyel 14; Müslim, Hibat 5 , (1622); Ebu Davud, Büyû 83, (3538); Tirmizî, Büyû 62, (1298); Nesâî, Hibe 2, (6, 265).][356]

5791- 4- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنهما:]أنَّ أبَاهُ أتى بِهِ النّبِيَّ # فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنِّى نَحَلْتُ ابْنِي هذَا غُماً. فَقَالَ #: أكُلَّ وَلَدِكَ نَحَلْتَهُ مِثْلَ هذَا؟ قَالَ:َ. قَالَ: فَأرْجِعْهُ[. أخرجه الستة.»النِّحلةُ« العطية والهبة .

4. (5791)- Nu'man İbnu Beşir (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, "babası onu (Nu'man'ı) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirmiş ve: "Ey Allah'ın Resulü! Ben bu oğluma bir köle bağışladım! [Sen bu bağışıma şahid ol]" demiştir. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Her çocuğuna böyle bir bağışta bulundun mu?" diye sormuş, babası "hayır!" deyince: "Öyleyse bağışından dön!" emretmiştir." [Buharî, Hibe 2, 11, Şehadat 9; Müslim, Hibat 9, (1623); Muvatta, Akdiye 39, (2, 751); Ebu Davud, Büyû 85, (3542, 3543, 3544, 3545); Tirmizî, Ahkam 30, (1367); Nesâî, Nahl 1, (6, 558-261).][357]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, muhtelif tariklerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazılarında, Beşir (radıyallahu anh)'in, oğlu Nu'man'a yaptığı bağışa şahid kılmak üzere Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldiği, Resulullah'ın onun meramını dinledikten ve diğer çocuklarına benzer bir bağışta bulunmadığını sorup öğrendikten sonra:

"Hayır! Ben şahidlik yapmam. Onların sana karşı saygıda eşit olmaları seni mesrur etmez mi?" dedi.

Beşir'den "Elbette eder!" cevabını alınca:

"Öyleyse bu bağış olmaz!" buyurduğu nakledilir.

Bir diğer rivayette, Beşir'i Resulullah'a, onu bu hibeye şahid kılmak üzere gönderen Beşir'in hanımıdır. Resulullah'ın Beşir'e bir rivayetteki cevabı şöyledir:

"(Diğer çocuklarına da bağışlamadı isen) öyleyse beni şahid kılma, zira ben zulme şahidlik edemem."

2- Babanın, çocuklarından birine, diğerlerine vermediği bir bağışta bulunabilir mi meselesi ulema arasında münakaşalıdır. Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri haram olduğunu ifade etmektedir. Tavus, Atâ, Mücahid, Urve, İbnu Cüreyc, İbrahim Nehai, Ahmed, İshak ve bu meyanda Zahiriyye uleması, böyle bir bağışın batıl olacağını söylerler ve verilenin geri alınması gereğine hükmederler.

Ebu Hanife, Şafii -bir rivayette Ahmed, Ebu Yusuf, İmam Muhammed- böyle bir bağışın caiz olacağına kanidirler. Hadiste geçen "geri al" emri vücub ifade etmez, fazilet ve ihsan kabilindendir. Bu görüş mensupları görüşlerini Resulullah'tan yapılan başka rivayetlere dayandırırlar.[358]

5792-5- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]لَمَّا فَتَحَ النَّبىّ # مَكَّةَ، قَامَ خَطِيباً فقَالَ: أَ يُجوزُ ٌمْرأةٍ عَطِيَّةٌ إّ بإذْنِ زَوْجِهَا[.

5. (5792)- İbnu Amr İbni'l-As anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'yi fethettiği zaman şu hitabede bulundu:

"Bilesiniz! Kocasının izni olmadan bir kadının (kocasının malından) bağışta bulunması caiz değildir."[359]

5793-6- وفي رواية:]َ يَجُوزُ ٌمْرَأةٍ في مَالِهَا إذَا مَلَكَ زَوْجُهَا عِصْمَتَهَا[. أخرجه أبو داود والنسائي .

6. (5793)- Bir başka rivayette de şöyle gelmiştir: "Kocasının nikahında olduğu müddetçe, bir kadına malından hibede bulunması caiz değildir." [Ebu Davud, Büyû 86, (3546, 3547).][360]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Amr'dan gelen bu rivayetler, kadının kocasındaki tasarruf yetkisine temas etmektedir: Kadın bağış, hibe gibi tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin almalıdır. Bu izin olmadan yapacağı tasarruf caiz değildir. Fakihler, yasağın tahrimî olduğunu belirtirler.

İkinci rivayetin metninde geçen في مَالِهَا ibaresinde zamir müennestir. Dolayısıyla zahirî mana şöyle olur: "Kocasının nikahında olduğu müddetçe kadın, kendi malından hibede bulunamaz." Bu durumda,

sadece kocasının malında değil, kendi malında da kadının, kocasından izin almadan tasarrufta bulunmaması gerekmektedir.

Fukahadan bazıları, bu zahiri esas alarak evli kadının kendi malında tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin alması gereğine hükmetmişdir. Bu görüş mensupları, bu kısıtlamaya, kadının aklı noksanlığını gösterirler. Tavus ve İmam Malik, kadının kendine ait malın üçte birinde dilediği gibi tasarruf hakkının varlığını söylemiştir. Üçte birden fazlayı taşacak tasarruf kocasıyla istişaresiz olamaz.

Ancak cumhur, hadisi başka rivayetlere dayanarak te'vil eder. Bu çoğunluğa göre, "Kadının elinin altında bulunan koca malı" maksuddur. "Kendi malından" diye kadına nisbeti, malın kadının tasarrufu altında bulunması sebebiyledir. Dolayısıyla kadın, kendi malında, dilediği gibi tasarruf edebilir, yeter ki sefihe olmasın. Eğer sefihe veya gayr-ı reşide olursa caiz değildir. Nitekim sahih rivayetlerde Resulullah'ın kadınlara hitap ederek: "Ey kadınlar cemaati! Allah yolunda sadaka verin!" demiş ve yardım talep etmiş, kadınlar yüzük, küpe, bilezik gibi... kıymetli eşyalarını Bilal'in eteğine atmışlar, bunu yaparken kocalarından izin almamışlardır. İbnu Hacer, "Cumhurun kitap ve sünnette gelmiş pek çok delili vardır" der. [361]

VASİYET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Vasiyet lügat olarak, ulaşmak manasına gelir. Şer'an, kişinin ölümünden sonrasıyla ilgili ahdidir. Bu ahde vasiyet denmesi, ölen kişinin ölümden sonra, hayatında olana onunla kavuşmuş olmasından dolayıdır. Şer'an, menhiyattan zecr, emirlere teşvik için vaki olan beyanlara da vasiyet denir ise de, burada ölen kişinin vasiyetiyle ilgili teferruat maksuddur.
Dinimiz, gerek erkek ve gerek kadın için şahsî malı üzerinde vasiyet hakkı tanımıştır: Resulullah "Kişinin vasiyeti yanında hazır bulunmalıdır" buyurarak, vasiyet meselesinin ciddiyetine dikkat çekmiştir. Sahih bir vasiyetin olması için kadın-erkek, mü'minkâfir, evlibekâr farkı gözetilmez. Vasiyette kadın kocasından izin de almaz. Vasiyetin sıhhati için iki şart aranır: Akıl ve hürriyet. Mümeyyiz durumdaki çocuğun vasiyeti hakkında ihtilaf edilmiştir. Hanefîlere ve Şafiilerin ezher(galib) görüşüne göre çocuğun, mümeyyiz de olsa vasiyet yetkisi yoktur. Malik, Ahmed -ve bir görüşünde Şafii- "mümeyyizin vasiyeti sahihtir" demiştir.
Mal üzerinde vasiyetin sahih olması için, kişinin mal bırakmış olması gerekir. Ayette "Sizden birisine ölüm yaklaştığı zaman, eğer ardında mal bırakacaksa vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyet yapsın" (Bakara 180) buyrulmuştur. Ayet-i kerimede zikri geçen hayırdan muradın mal olduğunda ittifak edilmiştir. Çünkü malı olmayanın vasiyeti de olmaz. Ancak hayırla çok malın kastedildiğini zannederek "az malı olana vasiyet hakkı yoktur" diyen de olmuştur. Her halukârda esas olan "az da olsa, çok da olsa malı olanın vasiyet edebilme hakkıdır" bu sabittir. Şafiiler, malda az çok tefriki yapmadan, "vasiyetin mendub olduğu"na hükmetmişlerdir.Vasiyet malsız da olabilir: Çocuğun işlerini tedvir edecek kimseyi belirlemesi veya çocuklarına dinî ve dünyevî ne gibi işler yapılması gerektiğini vasiyet etmesi gibi. Böyle bir vasiyetin mendubiyetini reddeden alim görülmemiştir.

Vasiyette az mal ile çok malın nisabı hususunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Ali'ye göre yedi yüz dirhem azdır, bir rivayette de sekiz yüz dirhem mal azdır. İbnu Abbas'tan da benzeri bir rivayet gelmiştir. Hz. Aişe'ye göre çok iyal bırakan kimse için üç bin dirhem de bıraksa çok değildir. Hasılı bu, nisbî bir durumdur, şahıslara ve ahvale göre farklılıklar arzeder, kesin bir nisab söylenemez.[362]

*** VASİYETE TEŞVİK**

5794 -1- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَاحَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَىْءٌ يُوصِي فِيهِ أنْ يَبِيتَ لَيْلَتَيْنِ إَّ وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ[. أخرجه الستة .

1. (5794)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Hakkında vasiyet edebileceği bir malı bulunan Müslüman kimsenin, vasiyeti yanında yazılı olmaksızın iki gece geçirmeye hakkı yoktur." [Buharî, Vesaya 1; Müslim, Vasiyyet 4, (1627); Muvatta, Vasiyyet 1, (2, 761); Ebu Davud, Vesaya 1, (2863); Tirmizî, Cenaiz 5, (974); Nesâî, Vesaya 1, (6, 238, 239).][363]

AÇIKLAMA:

Hadis, vasiyete değen -az veya çok- bir malı olan herkesin beraberinde yazılı bir vasiyetname taşımasını tavsiye etmektedir. Hadisin üslubu vücub hükmüne uygun ise de, cumhur bunu vücub manasında anlamamış, buna uyulmasını tahsin etmek maksadıyla böyle bir üsluba yer verilmiş olduğunu söylemiştir. Zahirîler, buna dayanarak vacib demiştir. Cumhur "kişinin üzerinde emanet veya borç varsa" kaydını koyarak, borçluların bunu belirten bir vasiyetinin olması gereğine dikkat çekmiştir. Bu vasiyetin yazılı olması, durumunda değişiklik hasıl oldukça vasiyet metninin yazılı olarak değiştirilmesi ve bunun şahidlendirilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.[364]

5795 -2- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما في قوله تعالى:]إنْ تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَا‘قْرَبَيْنِ، وَكَانَتِ الْوَصِيَّةُ كذلِكَ حَتّى نَسَخَتْهَا آيَةُ الْمِيرَاثِ[. أخرجه أبو داود.

2. (5795)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) "Ölen, mal bırakmışsa ebeveyn ve akrabalarına vasiyette bulunsun..." (Bakara 180) ayeti hakkında demiştir ki: "Miras ayeti neshedinceye kadar vasiyet bu şekilde vacib idi." [Ebu Davud, Vesaya 5, (2869).][365]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen ve miras ayeti gelmezden önce vasiyeti farz kılan, miras ayeti ile de neshedilmiş bulunan ayetin meali şudur: "Sizden birisine ölüm yaklaştığı vakit, eğer ardında mal bırakacaksa, vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyetini yapsın. Bu Allah'tan sakınanlar üzerine bir borçtur" (Bakara 180). Tekrar ediyoruz: Bu ayet-i

kerimenin hükmü Nisa suresinin baş kısımlarındaki miras paylarını belirleyen ayetlerle neshedilmiştir. Ayrıca bu ayeti neshedecek mahiyette olmak üzere: "Allahu Zülcelal hazretleri her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse artık herhangi bir varis lehine vasiyet yoktur" buyurmuştur.[366]

*** VASİYETİN ZAMANI**

1. (5796)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hangi sadaka efdaldir?" diye sorulmuştu:
"Sağlıklı ve fakirlikten korkup, zenginliğe ümit bağladığın, mala karşı cimri olduğun halde tasadduk etmen! Bu şekilde tasadduku, can boğazına gelip de falana şu kadar, feşmekana bu kadar diyeceğin zamana kadar devam ettir. O sırada (yaptığın tasaddukun sana bir faydası yoktur, çünkü malın, artık) zaten birilerinin olmuştur." [Buharî, Vesaya 7, Zekat 11; Müslim, Zekat 92, (1032); Ebu Davud, Vesaya 3, (2865); Nesâî, Vesaya 1, (6, 237).][367]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Allah Teala nezdinde hangi sadakanın daha makbul ve üstün olduğunubelirtmektedir: İnsan sağlıklı, henüz dünyevî arzular, dünyevî istikbal hesapları canlı ve galib, mesela zengin olma amelinde, fakirliğe düşme endişesini de yaşamakta, bu sebeple parayı cimrice harcamakta vs. İşte bu halet-i ruhiyeyi taşırken Allah rızası için para harcamak pek makbul bir ibadettir. Resulullah, bu suretle harcamayı can boğaza gelinceye kadar fasılasız devam ettirmeyi tavsiye etmektedir.
Böyle yapmaz da dünyadan el etek çekip ölüme yaklaştığı zaman falana şu kadar filana bu kadar diye yapacağı tasaddukun fazla bir kıymeti yoktur. Artık yemek istese yiyemez, giymek istese giyemez, sağlığı da eskisi gibi yeterli değil, dünyadan zevk alamıyor, ahireti düşünmeye başlamış ve bu esnada sadaka da veriyor. Resulullah bu sadakanın fazla bir kıymet arzetmeyeceğini bildiriyor. Ölüm sath-ı mailinde, mal da artık başkasının olmuştur: Mirasçılar. Öyleyse, bu maldan Allah rızası için yaşlılıktan önce, bir hayat boyu aralıksız harcanmalıdır. Esasen, hiç kimse, ani bir ölümle karşılaşmayıp yukarıda tasvir edilen fırsatı da elde edeceği hususunda garanti veremez. Her hal u kârda hayata bağlılık şartlarında sadaka vermek daha makbul, daha sevaplıdır.[368]

*** SADAKANIN MİKTARI**

5797 -1- عن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]جَاءَنِي رَسُولُ اللهِ # يَعُودُنِي عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ اشْتَدَّ بِي. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ: بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى، وَأنَا ذُو مَالٍ، وَ يَرِثُنِي إَّ ابْنَةٌ لِي، أفَأتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي. قَالَ: َ. قُلْتُ: فَالشَّطْرُ؟ قالَ: َ. قُلْتُ: فَالثُّلُثُ؟ قَالَ: الثُّلُثُ، وَالثُّلُثُ كَثِير، إنَّكَ إنْ تَذَرَ وَرثَتَكَ أغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ، وإنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إَّ أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى مَا تَجْعَلُ في امْرَأتِكَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أُخَلَّفُ بَعْدَ أصْحَابِي؟ قَالَ: إنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمًَ تَبتَغِي بِهِ وَجْهَ اللهِ إَّ ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً، وَلَعَلَّكَ أنْ تَخَلَّفَ حَتَّى يَنْفَعَ اللهُ بِكَ أقْوَاماً وَيَضُرَّ بِكَ آخَرِينَ. اللَّهُمَّ امْضِ ‘صْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَ تَرُدَّهُمْ عَلى أعْقَابِهِمْ، لكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ حَوْلَةَ
يَرْثِي لَهُ رَسُولُ اللهِ # أنْ مَاتَ بِمَكَّةَ[. أخرجه الستة.قوله: »يرثى لَهُ الى آخِرِه« مدرج في الحديث .

1. (5797)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı senesinde, bende şiddet peyda eden bir ağrı sebebiyle yatmakta olduğum hastalığım için bana geçmiş olsun ziyaretine geldi.
"Ey Allah'ın Resulü dedim. Gördüğünüz gibi ağrım çok şiddetlendi. Ben mal mülk sahibi bir kimseyim. Bana varis olacak tek kızımdan başka kimsem yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!" dedi. Hemen "Hayır, olmaz!" buyurdular.
"Yarısı?" dedim. Yine "olmaz!" buyurdular.
"Üçte biri?" dedim.
"Üçte birini mi? Üçte bir de çok. Senin varislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçlarını açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Sen aziz ve celil olan Allah'ın rızasını arayarak her ne harcarsan -hatta bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa- mutlaka onun sebebiyle mükâfaatlanacaksın" buyurdular. Ben:
"Ey Allah'ın Resulü dedim. Ben arkadaşlarımdan sonra burada kalacak mıyım?" dedim.
"Eğer geri kalır, kendisiyle Allah'ın rızasını düşündüğün bir amel yapacak olursan bu ameller sebebiyle mutlaka derecen artacak, merteben yükselecektir. Şunu da söyleyeyim. Sen daha yaşayacaksın. Öyle ki Allah seninle bir kısım kavimlere hayır ulaştıracak, diğer bir kısımlarına da şer" buyurdular. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra şöyle dua ettiler:
"Allahım! Ashabımın hicretini tamama erdir. Onları gerisin geri (başarısızlıkla) çevirme!" Ve sözlerini [Hicret evi olan] Mekke'de ölmüş olan Sa'd İbnu Havle hakkında sarfettikleri "Lakin zavallı, Sa'd İbnu Havle'dir!" mersiyesiyle tamamladılar." [Buharî Cenaiz 37, Vasaya 2, 3, Fezailu'l-Ashab 49, Megazi 77, Nafakat 1, Marza 13, 16, 43, Feraiz 6; Müslim, Vesaya 5, (1628); Muvatta 4, (2, 763); Tirmizî 6, (975); Ebu Davud, Vesaya 2, (2864); Nesâî, Vesaya 3, (6, 241, 243).][369]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki hadisin metninden de anlaşılacağı üzere, Veda Haccı senesinde, Sa'd İbnu Ebi Vakkas hastalanmış, hastalığı şiddet kesbedince Aleyhissalâtu vesselâm geçmiş olsun ziyaretine uğramış, ancak bu ziyaret sırasında geçen konuşmalar, mühim teşriata vesile olmuştur.
* Bir kimse malının üçte birinden fazlasını vasiyet edemez. Kişinin malında vasiyet ederek varisler dışında tasarruf edilmesini sağlayacağı miktar üçte birdir. Bu hususta fukaha ittifak eder. Hanefîler, Malikîler, Şafiîler, Evzaî, Sevrî, Leys, Ahmed, İshak ve bütün muhaddisler böyle hükmetmiştir.
* Önceki hadiste varislerden herhangi biri lehine maddî vasiyet yapılamayacağı belirtilmişti. Çünkü varislerden herbiri belli, muayyen bir hakka sahiptir, bundan fazlasının verilmesi helal olmaz.
2- Hadisin sonunda, Sa'd İbnu Havle'nin zavallı olduğu ifade edilmiştir. Onun niçin zavallı addedildiğini araştıran şarihlerimiz, onun Mekke'de ölümüyle izah ederler. Çünkü hicretle ilgili bahiste de gördüğümüz üzere, hicret faziletli bir ameldir. Hicret eden bir kimse, terkettiği eski diyarına artık dönmemeli, dönse de az kalıp, hemen hicret ettiği yere gitmelidir. Mezkur Sa'd, Mekke'de vefat etmekle pek çok manevî kayıplara uğramış, zavallı denmeye müstehak olmuştur. Bazı hadislerde, kişinin hicretle terkettiği eski yere geri gelmesi şiddet ifade eden tabirlerle yasaklanır ve bunun, bir nevi irtidad olduğu belirtilir. Bazı rivayetler, Habeşistan muhacirleri arasında da yer alıp, Bedir Savaşı'na da katılan Sa'd'ın, Hudeybiye Anlaşması sırasında Medine'yi terkederek Mekke'ye

geldiğini ve Mekke'de öldüğünü belirtir. Resulullah'ın onu, bu hali sebebiyle zavallı addettiğinde ihtilaf edilmez.

3- Hadis, aile efradının her çeşit nafakası için harcanan şeylerin, niyet-i halise şartıyla sadaka sayılacağını ifade ediyor ki, mü'minlere bu büyük bir müjdedir. Böylece aile reisleri, ailenin fertleri için daha şevkli harcar, daha çok kazanma gayretine girer.

4- Ebu Zerr (radıyallahu anh) gibi bir kısım sûfimeşreb büyüklerimiz mal biriktirmeyi mekruh addetseler de, mal biriktirip zengin olmak caizdir. Zira Sa'd zü'lmal (mal sahibi) olarak tavsif edilmiştir. Aleyhissalâtu vesselâm bunu yasaklamış olsaydı Sa'd İbnu Ebi Vakkas zü'lmal olmazdı. Hz. Osman, Abdurrahman İbnu Avf gibi başka örnekler de mevcut.

5- Mirasçıyı zengin etmeye çalışmak efdaldir. Bu hadis, zenginlik mi fakirlik mi efdaldir münakaşasında, zenginliğin efdaliyetine de bir delil olmaktadır.

6- Hayırlı ameller ve ibadetler yapmak için uzun ömür dilemek müstehabtır.

7- Bu hadis Aleyhissalâtu vesselâm'ın ihbar-ı gayb nevinden bir mucizesidir. Çünkü aynen buyurduğu gibi, Allah, Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh)'a hem o hastalığından afiyet, hem de uzun ömür lutfetmiş, Sa'd da Irak valisi olmuş, birkısım savaşlara katılmış, kiminin hidayetine, kiminin öldürülmesine, kiminin de esir alınmasına vesile olmuştur.[370]

*** VARİSE VASİYET**

5798 -1- عن عمرو بن خارجة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]خَطَبَ رَسُولُ اللهِ # عَلى نَاقَتِهِ، وَأنَا تَحْتَ جِرَانِهَا وَهِيَ تَقْصَعُ بِجَرَّاتِهَا، وَإنَّ لُعَابَهَا لَيَسِيلُ بَيْنَ كَتِفَيَّ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: إنَّ اللهَ تَعالى أعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ، فَ وَصِيّةَ لِوَارِثٍ[. أخرجه أصحاب السنن، لكن رواية أبي داود عن أبي أمامة.»الجرانُ« باطن العنق مما يلي ا'رض.و»القَصعُ« شدة المضغ.و»الجرّةُ« ما يخرجه البعير من بطنه ليجترّه، وإنما يفعل ذلك البعير إذا كان مطمئناً. فإذا خاف شيئاً قطع الجرة .

1. (5798)- Amr İbnu Hatice (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devesinin üzerinde hitabede bulundu. Ben devenin boynunun altında idim. Deve durmadan geviş getiriyor, hayvanın salyası omuzlarımın arasında akıyordu. İşte bu esnada Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü işittim:

"Allah Teala hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Bu sebeple varislerden biri lehine vasiyet yoktur." [Tirmizî, Vesaya 5, (2122), Nesai, Vesaya 5, (6, 247).][371]

5799 -2- وعن طلحة بن مصرف قال:]سَألْتُ ابنَ أبِي أوْفَى رَضِيَ اللهُ عَنه. هَلْ أوْصَى النّبىُّ #؟ قَالَ: َ. قُلْتُ: فَكَيْفَ كَتَبَ عَلى النَّاسِ الْوَصِيَّةَ، أوْ أمَرَ بِهَا وَلَمْ يُوصِ؟ قَالَ: أوْصَى بِكِتَابِ اللهِ تَعالى[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.

2. (5799)- Talha İbnu Musarrıf anlatıyor: "İbnu Ebi Evfa (radıyallahu anh)'ya: "Resulullah vasiyette bulundu mu?" diye sordum.

"Hayır" dedi. Ben tekrar:

"Öyleyse, kendi vasiyette bulunmaksızın halka nasıl vasiyeti farz kılar veya emreder?" dedim.

"Kitabullah'ı vasiyet etti!" diye cevap verdi." [Buharî, Vesaya 1, Megazî 83, Fezailu'l-Kur'an 18;

Müslim, Vasiyet 16, (1634); Tirmizî, Vesaya 4, (2120); Nesâî, 2 (6, 240).][372]

AÇIKLAMA:

İbnu Ebi Evfa vasiyetin mutlak manada nefyini kastedmiyor. Çünkü, zaten vasiyet Kur'an'la sabit bir müessese. Nitekim İbnu Ebi Evfa bu maksadını ortaya koymak, Resulullah'ın da vasiyete yer verdiğini göstermek için, sözünü: "Aleyhissalâtu vesselâm Kur'an-ı Kerim'i vasiyet etmiştir" cümlesiyle tamamlıyor. İbnu Ebi Evfa bu sözüyle Aleyhissalâtu vesselâm'ın "Size, uyduğunuz takdirde sapıklığa düşmeyeceğiniz bir şey bırakıyorum: Kitabullah" hadisini kasdetmiş olabilir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadis, Resulullah'ın para, mal, köle nevinden şahsî bir varlık üzerinde vasiyet bırakmadığını kasdetmiştir.

Bu ifadede mübalağa var mı sorusuna gelince, "yok!" demek gerekir. Çünkü Buhârî'de de kaydedilen bir rivayette: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öldüğü zaman dirhem, dinar, köle veya herhangi başka bir şey bırakmamıştı. Bıraktığı şeyler beyaz katırı ile silahı ve (yolculara) bağışladığı bir arazi idi" denmektedir. Hz. Aişe de Aleyhissalâtu vesselâm'ın "dirhem, dinar, koyun, deve hiçbir şey bırakmadığını, vasiyette bulunmadığını" belirtmiştir.

Öyleyse, geride servet olabilecek herhangi bir mal bırakmayınca, bittabi olmayan mal üzerinde vasiyet de olmayacaktır. Nevevî, burda zikri geçen araziyi Resulullah'ın sağlığında bağışladığını, katır, silah ve benzeri şeylerin de miras malı kılınmadığını, Aleyhissalâtu vesselâm'ın geride bıraktığı her şeyin sadaka yapıldığını, bu sebeple bunlardan sonra vasiyet edebilecek malî değeri olan bir şey bırakmadığını belirtir.

Son olarak bir husus daha belirtelim: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, vefat sırasında ifade ettiği birkaç vasiyeti mevcuttur. Rivayetlerde bu bize intikal etmiştir. Müslim ve Nesai'de gelen bazı rivayetlere göre üç vasiyet-i Nebevi mevzubahistir:

1) Arap Yarımadası'nda iki din olmamalıdır: "Arap Yarımadası'nda iki din baki kalmamalıdır." Bazı rivayetlerde bu şart, Yahudilerin Arap Yarımadası'ndan çıkarılması şeklinde ifade edilmiştir: "Yahudileri Arap Yarımadası'ndan çıkarın."

2) Heyetlere hediye verilmesi: "(Size taşradan gelecek heyetlere (hiçbir ferdini unutmaksızın) benim verdiğim gibi siz de hediye verin."

3) Namaz ve köleler: "Resulullah'ın en son medar-ı bahs edip tavsiye ettiği husus "Namaz ve sağ ellerinizin malik olduğu köleler ve cariyeler idi."

Esasen İbnu Ebi Evfa'nın "Kitabullah'ı vasiyet etti" ifadesinin içinde pek çok şey vardır. Çünkü dinin temel kaynağı odur, dinde olupda Kur' an'da olmayan ciddi bir mesele yoktur. Hatta Aleyhissalâtu vesselâm tarafından teşrî edilmiş bulunan her şey Kur'an'da mevcuttur denebilir. Çünkü Kur'an'da: "Resulumüz size her ne getirmişse onu alın, her ne yasaklamışsa ondan kaçının, terkedin" (Haşir 7) emredilmiştir.[373]

5800 -3- وعن ا٬سود بن يزيد قال:]ذَكَرُوا عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ الله عَنها أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ الله عَنهُ كَانَ وَصِيّاً لِرَسُولِ اللهِ # قَالَتْ: مَتَى أوْصَى إلَيْهِ، وَقَدْ كُنْتُ مُسْنِدَتَهُ الى صَدْرِي، فَدَعَا بِالطَّسْتِ، فَلَقَدِ انْخَنَثَ في حِجْرِي، وَمَا شَعَرْتُ أنَّهُ مَاتَ، فَمَتَى أوْصَى إلَيْهِ[. أخرجه الشيخان والنسائي.»اِنْخِنَاثُ« انثناء وانكسار، أرادت أنه استرخى فانثنت أعضاؤه .

3. (5800)- Esved İbnu Yezid anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanında, Hz. Ali'nin Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vasisi olduğunu söylemişlerdi:
"Resulullah ona ne zaman vasiyette bulundu? Öleceği sırada o benim göğsüme yaslanmış vaziyette idi, bir leğen getirtti. Kucağımda bükülmüştü, öldüğünü bile hissetmedim. Öyleyse ona ne zaman vasiyet etti" diye itiraz etti." [Buharî, Vesaya 1, Megazî 83; Müslim, Vasiyyet 19, (1636); Nesâî, Vesaya 2, (6, 240).][374]

-5801 ـ4ـ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده:]أنَّ الْعَاصَ بْنَ وَائِلِ السَّهْمِي أوْصَى أنْ يُعْتَقَ مِائَةُ رَقَبَةٍ. فَأعْتَقَ عَنْهُ ابْنُهُ هِشَامٌ خَمْسِينَ، وَأرَادَ ابْنُهُ عَمْرٌو أنْ يُعْتِقَ عَنْهُ الْخَمْسِينَ الْبَاقِيَةَ. فقَالَ: حَتّى أسْألَ رَسُولَ اللهِ، فأتَاهُ فَسَألَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنَّ أبِي أوْصى أنْ يُعْتَقَ عَنْهُ مِائَةُ رَقَبَةٍ، وَإنَّ هِشَاماً أعْتَقَ عَنْهُ خَمْسِينَ وَبَقِيَتْ عَلَيَّ خَمْسُونَ، أفَأُعْتِقُ عِنْهُ؟ فَقَالَ #: إنَّهُ لَوْ كَانَ مُسْلِماً فَأعْتَقْتُمْ عَنْهُ، أوْ تَصَدَّقْتُمْ عَنْهُ، أوْ حَجَجْتُمْ عَنْهُ بَلَغَهُ ذلِكَ[. أخرجه أبو داود .

4. (5801)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi anlatıyor: "As İbnu Vail es Sehmî [kendi adına] yüz kölenin azad edilmesini vasiyet etti. Oğlu Hişam, ona bedel, elli tanesini azad etti. Oğlu Amr da ona bedel geri kalan elliyi azad etmek istedi ve:
"Hele Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir sorayım!" dedi, ona gelip:
"Ey Allah'ın Resulü! Babam, kendi adına, yüz köle azad edilmesini vasiyet etmişti. Hişam onun adına elli köle azat etti! Benim üzerime de elli tanesi kaldı. Onun adına ben azad edebilir miyim?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm, bana:
"Eğer o Müslüman idiyse, ona bedel azad etseniz veya ona bedel sadaka verseniz veya ona bedel hacc yapıverseniz bu ona ulaşırdı" buyurdular." [Ebu Davud, Vesaya 16, (2883).][375]

AÇIKLAMA:

Son rivayet, gayr-i müslim bir kimsenin vasiyetine uyulup uyulmayacağı meselesiyle ilgilidir. Çünkü As İbnu Vail, her ne kadar İslam devrini idrak etmiş ise de, Müslüman olmadan ölmüştür. Bu sebeple olacak ki, oğlu Amr, Müslüman olmadan ölmüş bulunan babasının vasiyetine uyarak köle azad etmesi caiz mi, değil mi diye tereddüt geçirerek Aleyhissalâtu vesselâm'a gidip sorar. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabını değerlendiren alimler, sadakanın kâfire faydası olmayacağına hükmederler. Hadisten çıkan diğer hüküm de şudur: Müslümana malî ve bedenî ibadetler fayda sağlamaktadır.
Hülasa hadis, kâfirin Müslüman olan varislerine, kâfirin yaptığı, kurbiyete matuf vasiyetlerini infazın vecibe olmadığına delil kılınmıştır.[376]

*** YETİMİN VASİSİ**

-5802 ـ1ـ عن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: يَا أبَا ذَرّ إنِّي أرَاكَ ضَعِيفاً، وَإنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي، تَأمَّرَنَّ عَلى اثْنَيْنِ وَ تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

1. (5802)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ey Ebu Zerr! Ben seni zayıf bir kimse görüyorum. Ben kendim için sevdiğimi senin için de aynen severim. Öyleyse iki kişi üzerine emîr olmayasın, yetim malına da velilik yapmayasın." [Ebu Davud, Vesaya 4, (2868); Nesâî, Vesaya 10, (6, 255).][377]

AÇIKLAMA:

1- Vasi, bir kimsenin ölümünden sonra, onun malları ve çocukları hakkında muhafaza ve tasarruf yetkisi olan kimsedir. Kayyim ile vasi arasında şöyle bir fark vardır: Vasi hem muhafaza ve hem de tasarrufla yetkili olduğu halde, kayyim, sadece muhafaza ile yetkilidir, tasarruf yetkisi yoktur.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, herkesin vasilik yapamayacağını, onun için bazı vasıfların bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Ebu Zerr (radıyallahu anh)'e nisbet edilen zayıflık, menfaaleri celb, mazarratı defle ilgili olmalıdır. Öyleyse vasi, yetimin menfaatini gözetebilecek dirayete sahip olmalıdır. Bu dirayetiyle lehine durumları tahkik edebilmeli, aleyhine durumlara karşı tedbirler düşünüp, icra edebilmelidir. Hz. Yusuf'un diliyle Cenab-ı Hakk veli olmanın iki mühim şartını belirtmiştir: اِنِّى حَفِيظٌ عَلِيمٌ

a) **Hafiz (koruyucu, muhafaza edici) olmak, yani maslahatları celb, mazarratları def edecek kudrette olmak.**

b) Alîm: Veliliğin mahiyetini, sorumluluklarını bilmek. Meseleyi değerlendiren alimler bu iki şartı nefsinde taşımayan kimsenin vasi veya veli olmasının haram olduğunu söylemişlerdir. Taberanî'nin bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm: "Zayıf imam mel'undur" buyurmuştur. [378]

-5803 -2- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال:]أتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ # فَقَالَ: إنِّي فَقِيرٌ وَلَيْسَ لِي شَىْءٌ وَلِي يَتِيمٌ. فَقَالَ: كُلْ مِنْ مَالِ يَتِيمِكَ غَيْرَ مُسْرِفٍ، وَ مُبَادِرٍ، وَ مُتَأثِّلٍ مَاً[. أخرجه أبو داود والنسائي.»المبادر« المسارع .

2. (5803)- Amr İbn Şuayb an ebihi an ceddihi anlatıyor: "Bir adam Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Ben fakirim, hiçbir şeyim yok, üstelik bir de yetimim var!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Yetimin malından ye! Ancak bunu yaparken ne israfa kaç, ne aceleci ol, ne de kendine mal et" buyurdular." [Ebu Davud, Vesaya 8, (2872); Nesâî, Vesâya 11, (6, 256).][379]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, yanında yetim barındıran kimsenin, yetimin malından yemesine bazı kayıtlarla müsaade ediyor: Adam fakir olacak, yetimin malını israfa kaçmayacak şekilde tasarruf edecek, kendine has bir sermaye yapmayacak.

Yetim malının vasiye mübah kılınışının sebebi şöyle açıklanmıştır: "Velinin malın korunmasında, nemalandırılmasında çalışmış olması ve çocuğun işlerinin ıslahı için gayret göstermiş bulunması gibi sebeplerle ameline mukabil bir istihkak kesbetme manası vardır, bu sebeple ona mübah

kılınmıştır. Ancak, maruf üzere ve ameline mukabil olacak miktarda almalıdır."
Yetim malından yenilip yenilemeyeceği ihtilafında İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın "Vasi, bu maldan mal hususunda çalışması varsa yiyebilir" dediği rivayet edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. Hasan Basrî ve İbrahim Nehai "yer, yediğini ödemez de"demişlerdir. Evzaî, Said İbnu Cübeyr: "Yer, fakat yediğini, yetim büyüyünce öder" demiştir.[380]

5804 -3- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]حَفِظْتُ مِنَ النَّبِيّ # اثْنَتَيْنِ: َ يُتْمَ بَعْدَ احْتَِمٍ، وَ صُمَاتَ يَوْمٍ الى اللَّيْلِ[. أخرجه أبو داود.

3. (5804)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan iki şey öğrendim: "İhtilamdan sonra yetimlik kalmaz, geceye kadar gün boyu sessiz durmak yoktur" [Ebu Davud, Vesaya 9, (2873).][381]

AÇIKLAMA:

Yetim, anne ve babadan birini veya her ikisini kaybeden kimsedir. Sözgelimi babasını kaybeden bir çocuk ne zamana kadar "yetim"dir sorusuna bu hadis cevap vermekte: "İhtilam olma yani büluğa erme halinde yetimlikten çıkacağını, artık o kimsenin yetim sayılmayacağını" belirtmektedir.
Hadisin devamı, bir cahiliye âdetini yasaklamaktadır: İster i'tikaf sırasında ister i'tikaf dışında gün boyu sükut etmek. İşte hadis bunu yasaklamaktadır. Böylesi manasız eziyetler ibadet değildir, bunlarda Allah'a yakınlık yoktur.
Şunu da kaydedelim ki, konuşmamak suretiyle oruç tutmak daha önceki şeriatlarda meşrudur. Hatta buna ayet-i kerimede bile işaret edilmiştir: Hz. Yahya ile müjdelenen Zekeriya aleyhisselam buna bir alâmet istediği zaman Cenab-ı Hakk "Alâmetin, üç gün işaretle anlaşma dışında insanlarla konuşmamandır; Rabbini çok an, akşam sabah hamd et" dedi" (Al-i İmran 41). Münavi der ki: "(Konuşmamak suretiyle tutulan oruç) bizden önceki ümmetlerde meşru olduğu gibi, bizde meşru değildir. Bunda, Hıristiyanlığa benzeme bulunduğu için yasaklanmıştır."[382]

VAAD BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Vaad, dilimizde vaadetmek veya söz vermek diye ifade edilir. Dinimiz, mensuplarına vaadinde durmayı emreder. Kişinin İslamını tamamlayan hususlardan biri de budur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsmail bu vasfıyla nazarlara arzedilir. "Kitapta İsmail'i de an. Muhakkak ki o, vaadinde sadıktı ve Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdi" (Meryem 54). Birkısım alimlerimiz, vaadini yerine getirmemeyi şu mealde ayette zikredilen duruma benzetmiştir: "Yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında pek büyük bir gazab sebebidir" (Saf 3). Kur'an'da ahidlerin yerine getirilmesiyle ilgili birçok ayet vardır. Bir tanesini mealen kaydediyoruz: "Ahdi de yerine getirin. Muhakkak ki ahidden dolayı mesuliyet vardır" (İsra 34). Hadiste de sözünü tutmamak, münafıklık alâmetlerinden bir olarak zikredilmiştir.

Bazı alimler, kişinin vaadini, kendisi üzerine bir şehadeti olarak değerlendirmiştir. Vaadin yerine getirilmesini bütün ulema dinî bir emir olarak değerlendirmiş, fakat farz olmadığını söylemiştir. Ancak, şunu da belirtelim ki, bazı alimlere göre, mevzu üzerine varid olan ayet ve hadislerin delaleti, onun vacib olmasınadır. Böylesi şiddetli vaidlerle vaade riayet emredilirken, vaade uymamanın kerahet-i tenzihiyeye hamli, bazılarınca çelişki olarak değerlendirilmiş: "Hele bir bakılsın. Vaadden dönmeye haram derken vaade uymak vacib değildir denebilir mi, veya uyulması vacib olmayan bir vaadi tutmamakla günaha girilir denebilir mi?" denmiştir.
Şu halde vaadi yerine getirmenin vacib olduğunu söyleyen de olmuştur. Bazı Malikî alimler: "Vaad bir sebebe bağlı ise, o vaade uymak vacibtir, değilse değildir" demiştir. Sözgelimi kim: "Benimle evlenirsen sana şunu alacağım" dese, o da kabul etse bu vaadin yerine getirilmesi vacibtir."
Hibe, kabzedildikten sonra mı daha önce mi kişinin mülküne girer, münakaşa edilmiştir.Vaad ile ilgili bazı vecizeler:[383]

VAAD

Bin kere va'dedeceğine bir kere va'dini yerine getir!
Verilen sözde durma, insan olmanın gereğidir.
Yüzüpgezen zeminde birşey bitmez.Va'dini yerine getirme hassasiyeti imandan, va'dinden dönme de nifaktan kaynaklanmaktadır.İnsanların bir kısmı bütün bir hayat boyu vicdanlarında akdettikleri muâhedenin gereğini yerine getirmeye çalışır; bir kısmı da böyle bir muâhededen habersiz yaşar. İşte bu noktada mü'min, münafıktan ayrılır.(26)

5805 -1- عن عبداللّهِ بن أبى الحمساءَ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]بَايَعْتُ رَسُولَ اللّهِ # بِبَيْعٍ قَبْلَ أنْ يُبْعَثَ، وَبَقِيَتْ لَهُ بَقِيَّةٌ، فَوَعَدْتُهُ أنْ آتِيَهُ بِهَا في مَكَانِهِ، فَنَسِيتُ ثُمَّ ذَكَرْتُ بَعْدَ ثَثٍ، فَجِئْتُ فَإذَا هُوَ فِي مَكَانِهِ، فَقَالَ: يَا فَتَى لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أنَا ههُنَا مُنْذُ ثَثٍ أنْتَظِرُكَ[. أخرجه أبو داود .

1. (5805)- Abdullah İbnu Ebi'l-Hamsa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a daha bi'set (peygamberlik) gelmezden önce bir şey satın almıştım. O alışverişten ona hâlâ bir miktar (borç) bakiyesi kalmıştı. Ben o kalanı, kendisine yerinde vermeyi vaadettim. Ama bunu unuttum. Üç gün geçtikten sonra hatırladım, geldiğimde o hâlâ (sözleştiğimiz) yerindeydi.
"Ey genç bana meşakkat verdin, ben üç gündür burada seni bekliyorum!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 90, (4996).][384]

AÇIKLAMA:

Hadis, sözünde durma meselesine fevkalâde çarpıcı bir örnek vermektedir: Buluşmak üzere anlaşılan yere zamanında gelip beklemek ve bu bekleyişi üç gün devam ettirmek. Şarihler bu uzun bekleyişi alacağını kurtarmak maksadıyla değil, vaadindeki sıdk sebebiyle yaptığını belirtirler. Nevevî der ki: "Ulema şu hususta icma etmiştir: "Bir kimse, bir başkasına dinen yasaklanmamış olan herhangi bir

şey vaadetmişse, bu vaadini tutması gerekir. Bu, vacib midir, müstehab mıdır hususunda ihtilaf edilmiştir:

* İmam Şafii, Ebu Hanife hazretleri ve cumhur "Müstehabtır, terkeden faziletten mahrum kalır, şiddetli bir mekruh işlemiş olur. Hulfu'lvaad yönüyle günah işlemez. Ancak, eza vermek kastıyla bunu yapmışsa o zaman günahkâr olur" demiştir.

* Bir grup alim, bunun vacib olduğuna hükmetmiştir. Ömer İbnu Abdilaziz bunlardandır.

* Bazı alimler: "Tafsil gerekir, şartlara göre yukarıda söylenen hükümlerden biri terettüp eder" demiştir.

Birinci veçhi te'yid eden bir rivayete göre Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) söz verince "Umulur ki" derdi. İbnu Mes'ud'un bir rivayetine göre de inşaallah demedikçe vaadde bulunmazdı.

Buna rağmen muhatap, vaadden cezm (kesinlik) anlamış ise, bir zorluk yoksa yine de vaadi yerine getirmek gerekir. Vaadettiği sırada, içinden, yapmama hususunda kesin kararlı ise, bu münafıklıktır." [385]

-5806 -2- وعن جابر رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: لَوْ قَـدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ لَقَـدْ أعْطَيْتُكَ هكَذَا وَهكَذَا، ثَثاً. فَلَمْ يَقْـدَمْ مَـالُ الْبَحْرَيْنِ حَـتّى قُبِضَ رَسُولُ اللهِ #، فَلَمَّا قَـدِمَ عَلى أبِي بَكْرٍ أمَرَ مُنَادِياً فَنَـادَى: مَنْ كَـانَ لَهُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ # عِـدَةٌ أوْ دَيْنٌ فَلْيَـأتِنِي. قَـالَ جَـابِرٌ: فَجِئْتُ أبَـا بَكْر فـأخْبَرْتُهُ أنَّ النَّبِيَّ # قَـالَ: لَوْ قَـدْ جَـاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أعْطَيْتُكَ هكَـذَا وَهكَـذَا ثَثاً قَالَ: فَأعْطَانِي. قَالَ جَابِرٌ: فَلَقِيتُ أبَا بَكْرٍ بَعْدَ ذلِكَ فَسَألْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِى. ثُمَّ أتَيْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي. ثُمَّ أتَيْتُـهُ الثَّالِثَـةَ فَلَـمْ يُعْطِنِي. فَقُلْـتُ لَهُ: قَـدْ أتَيْتُـكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، ثُمَّ أتَيْتُـكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، ثُمَّ أتَيْتُـكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، فـإمَّا أنْ تُعْطِيَنِي وَإمَّا أنْ تَبْخَـلَ عَنِّي. فقَـالَ: أقُلْتَ تَبْخَـلُ عَنِّي؟ وَأيُّ دَاءٍ أدْوَأُ مِنَ الْبُخْـلِ؟ قَالَهَا ثَثاً؛ مَا مَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إَّ وَأنَا أُرِيدُ أنْ أُعْطِيَكَ[.

2. (5806)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bahreyn'in sadaka malı geldi mi sana şöyle şöyle (avuç avuç) vereceğim" dedi ve üç kere eliyle gösterdi. Bahreyn'in malı gelmezden önce Aleyhissalâtu vesselâm vefat etti. Mal Hz. Ebu Bekr'e gelince, bir münadi ile halka şöyle ilanda bulundu:

"Kime Resulullah'ın bir vaadi veya bir borcu var idiyse bana gelsin!"

Cabir der ki: "Ben hemen Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anhümâ)'e gittim ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Bahreyn'in sadaka malı geldi mi ben sana şöyle şöyle vereceğim" deyip üç kere iki eliyle işaret yaptığını söyledim. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekr bana derhal verdi.

Cabir der ki: "Bundan sonra da Ebu Bekr'e rastladım ve yine istedim. Ama bu sefer vermedi. Sonra tekrar ona geldim, yine vermedi, sonra üçüncü sefer geldim yine vermedi. Ben de:

"Sana bir geldim vermedin, sonra bir daha geldim yine vermedin, bir kere daha geldim yine vermedin. Ya bana verirsin, ya da seni bana karşı cimri bileceğim"dedim. Bunun üzerine:

"Bana karşı cimri bileceğim mi dedin? Cimrilikten daha kötü hangi hastalık var?" dedi ve bunu üç kere tekrar etti ve devam etti:

"Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istedim" dedi". [Bana bir avuç avuçlayıp verdi].[386]

-5807 -3- وعن محمد بن علي قال:]سَـمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْـدِاللهِ يَقُولُ: جِئْتُهُ. فقَالَ لِي أبُو بَكْرٍ: عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَوَجَدْتُهَا

خَمْسَمِائَةٍ. فَقَالَ: خُذْ مِثْلَهَا مَرَّتَيْنِ[. أخرجه الشيخان .

3. (5807)- Muhammed İbnu Ali anlatıyor: "Cabir İbnu Abdillah'ı dinledim. Diyordu ki:
"Hz. Ebu Bekr'e geldim. Ebu Bekr bana [birkaç avuç avuçlayıp verdikten sonra] "Şunları bir say!" dedi. Ben de saydım. Hepsi beş yüz taneydi. Hz. Ebu Bekr: "Bunun iki mislini al!" dedi." [Buharî, Hibe 18, Kefalet 3, Şehadat 28, Humus 17; Müslim, Fezail 60, (2314).][387]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ebu Bekr, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vaadini yerine getiriyor. Bunu yaparken Hz. Cabir'den herhangi bir delil istemiyor. Esasen, Hz. Cabir bunu, Resulullah'ın bir borcu değil, bir vaadi olarak istemiştir. Bu hâdise, İslam'da devlet reisinin hazineden tasarrufta geniş yetki sahibi olduğunu gösterir.
2- Hz. Ebu Bekr, ikinci sefer talebi karşısında Cabir (radıyallahu anhümâ)'e ihsan etme işini geciktirmiş, üç sefer istedikten ve hatta "cimrilik" ithamını işittikten sonra vermiştir. Bu geciktirmenin sebebini İbnu Hacer: "Ya bundan daha mühim bir iş sebebiyle yahut da hemen verseydi, bu hal, Cabir'i tekrar isteme hırsına iter diye korkmuştur veya bu çeşit durumlarda isteyenler çok olmasın diye düşünmüştür, değilse mutlak şekilde vermemek düşüncesinden değildir. Nitekim Hz. Ebu Bekir de: "Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istemiştim" dedi" diyerek açıklar.
3- Hz. Ebu Bekr'in verdiği avuç, tek elin avucu değildir. حثية iki elle yapılan ve koç avuç dediğimiz avuçtur.[388]

VEKÂLET BÖLÜMÜ

5808 -1- عن حكيم بن حزام رَضِيَ اللهُ عَنه:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # بَعَثَ مَعَهُ بِدِينَارٍ يَشْتَرِيَ لَهُ بِهِ أُضْحِيَةً فَاشْتَرَى كَبْشاً بِدِينَارٍ وَبَاعَهُ بِدِينَارَيْنِ، فَرَجَعَ واشْتَرَى أُضْحِيَةً بِدِينَارٍ، فَجَاءَهُ بِا٬ضْحِيَةِ وَالدِّينَارِ، فَتَصَدَّقَ # بِالدِّينَارِ، وَدَعَا لَهُ أنْ يُبَارَكَ لَهُ في تِجَارَتِهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (5808)- Hakim İbnu Hizam (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine bir dinar vererek kurbanlık bir koç almaya gönderdi. Çarşıdan bir dinara bir kurbanlık satın aldı. Ancak onu (beriye gelince) iki dinara sattı. Geri dönüp bir dinara bir koç satın aldı. Böylece Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir dinar ve bir koçla geldi. Resulullah dinarı tasadduk etti. Hakim'e de bu ticaretinde mübarek kılması için Allah adua etti." [Ebu Dvud, Büyû 28, (3386); Tirmizî, Büyu 34, (1257).][389]

AÇIKLAMA:

1- Vekalet, şeriatte, kişinin bir başkasını kendinin yerine mutlak veya mukayyed olarak koyması, ikame etmesi demektir. Meşru amellerden biridir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, Resulullah'ın kendi adına bir kurbanlık almak üzere bir dinarlık para vererek gönderdiği Hakim'in macerasını aksettiriyor: O bir dinarı vererek satın aldığı koçu iki dinara satıyor, bir dinara tekrar bir koç alıyor. Resulullah'a hem bir koç hem de bir dinarla dönüyor, olanları anlatıyor. Aleyhissalâtu vesselâm bu tarzın meşruluğunu ifade zımnında, Hakim'e bereketle dua eder.

3- Hadis, vekilin "bir dinara bir koç al" diyerek göndermesi halinde bir dinara veya yarım dinara bir koç almasının cevazını gösterir. Zira böyle bir alışverişte mal sahibinin dediği olmuş, ayrıca parasında artış da husule gelmiştir. Bu hadisi esas alan bir kısım alimler bey'i'lfuzûlinin cevazına hükmetmişlerdir. İmam Malik, iki görüşünün birinde, Ahmed kavl-i kadiminde, Şafii, Hz. Ali, İbnu Abbas, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer hep bu görüştedirler.

İmam Şafii kavl-i cedidinde: "Bey-i mevkuf ve şira-ı mevkuf batıldırlar" demiştir.

Ebu Hanife: "Bey-i mevkuf sahihtir, şira-i mevkuf sahih değildir" demiştir. Ona göre, bir malı, malikinin mülkünden çıkarmak, idhalin hilafına, malikin iznine tabidir.

İmam Malik'ten Ebu Hanife'nin sözünün tam aksi rivayet edilmiştir. [390]

VAKIF BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Vakf, kelime olarak durdurmak manasına gelir. Istılah olarak, İmameyn'in tarifine göre, "Bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah Teala'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden menetmektir" diye tarif edilmiştir. Bu tarif İslam fukahasının vakıf anlayışını ifade eder. Ancak herkesin istifadesine sunulan müessese manasında vakıf, insanlık kadar eskidir. Tarihî vesikalar, vakfın önce dinî olarak başladığını, sonradan insanî, medenî, içtimâî sahalara yayıldığını gösterir. İlk vakıfları, herkesin müştereken ibadet yaptığı mabedlerin teşkil ettiği söylenmektedir.

Vakıf İslam'la birlikte ayrı bir gelişme göstermiştir. Hiçbir medeniyette vakıf müessesesi, İslam'da olduğu kadar gelişme ve cemiyete küllî hizmet kaydetmemiştir. Bu durumda, dinin vakfa verdiği önem rol oynamıştır. Dinimiz vakfa ayrı bir kudsiyet atfetmiş, imkan sahiplerini vakıf yapmaya fevkalâde teşvik etmiş, vakıf yapacakların koyacakları şartları "şari'in hükmü" gibi addederek, istediği şartlarla vakıf yapma selahiyeti tanımış ve bu şartın kıyamete kadar değiştirilemeyeceği garantisini vermiştir.

İslam'da ilk fiilî vakıf örneğini bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) vermiştir. Resulullah, önce Medine'de sahip olduğu yedi ayrı akarını, daha sonra da Fedek ve Hayber hurmalıklarından hissesine düşeni Allah yolunda vakıf buyurmuşlardır.

Peygamberlerinden gördükleri bu güzel sünnete imkanları ölçüsünde uymaya çalışan Ashap'tan pekçoğu, kıymetli akarlarını vakfetmişlerdir. Hz.Cabir (radıyallahu anh): "Muhacir ve ensardan imkan sahibi olup da vakıfta bulunmayan tek kişi bilmiyorum" der.

Bu meyanda, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Hayber'de sahip olduğu "Kasm" adındaki pek kıymetli hurmalıkla ilgili vakfı bilhassa meşhur olmuştur. İslam'ın neşrine hizmet eden Daru'l-Erkam da bu vakıflar arasında yer alır.

İslam tarihinde vakıflar, çeşitli maksadlara hizmet eder. Fakirleri himaye etmek, yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak, yetimleri büyütmek, talebelere burs, sükna vs. temin etmek, işsizlere iş bulmak, çırak yetiştirmek, müflis ve borçlulara yardımcı olmak, bekârları evlendirmek, hayvanları

himaye etmek vs. Medrese, han, cami, çeşme, yol, köprü gibi ammenin menfaatine hizmet eden müesseseler kurmak, bunların ayakta kalmaları için gerekli masraflarını karşılamak gayesiyle de çok sayıda vakıflar kurulmuştur. Bu çeşit vakfın ilk örneğini hicrî 88 (miladî 706) yılında Velid Bin Abdülmelik vermiştir: Şam'da yaptırdığı meşhur Ümeyye Camii'nin masraflarını karşılamak üzere birkısım köy ve mezrayı vakfetmiştir.
İçtimâî müesseselerin ihtiyaçlarını karşılamaya matuf bu çeşit vakıfların İslam tarihinde îfa ettiği hizmetin büyüklüğüne ayrıca parmak basmak gerekir. Zira, devletlerin dış ve iç gaileler sebebiyle maddeten zayıf ve yorgun düştükleri, me'murlarının maaşlarını bile ödeyemeyecek hale geldikleri dönemlerde bile, bu müesseseler, vakıfları sayesinde sarsılmadan hizmetlerini yürütebilmişler, böylece ilmî hayat ve dinî hizmetler en kritik, en fena şartlarda bile aksamadan devam edebilmiştir.
Günümüzde bilhassa maarif hizmetlerinin yürütülmesinde, devletimizin halkın katkılarını ısrarla teşvik etmeye başlaması, devlethalk işbirliği ile ortaya konmaya başlayan müesseselerin bir teşvik unsuru olarak bilhassa propaganda edilip tanıtılması, vakfın ehemmiyetinin tekrar anlaşılmasında oldukça manidar bir gelişmedir.[391]

İSLAMÎ VAKFIN MÜHİM BİR HUSUSİYETİ:

İslam'da vakfın gayesi Allah'ın rızasını kazanmaktır. Malını vakfeden Müslümanlar, bidayetten beri hep bu maksadı gütmüşler ve vakfiyelerinde bunu açık bir şekilde belirtmişlerdir. Halbuki, diğer dinlerde, yapılan hayrattan, her seferinde uhrevî mükâfaat düşünülmemiş, dünyevî maksad, re'fet (acıma) hissi, insaniyet fikri de ön plana alınmıştır. Müslümanlıkta ise "takarrüb ilallah" tabirinden vecizeleştirilen "Allah'a yaklaşmak, O'nun rızasını aramak" gayesi esas alınmış ve bu, İslamî manadaki vakfın sıhhat şartlarından biri addedilmiştir.
Bu hususu, vakıf kurmak veya kurulmuş vakıflara bağışlarıyla yardım etmek isteyen Müslümanların iyi bilmeleri gerekir.
İslam alimleri, ehemmiyetine binaen, vakfı tarif ederken bu manayı zihne getirecek tabire yer vermeye bilhassa itina göstermişlerdir: Zira elbirlik kabul edilen tarife göre, "Vakıf: Menfaati ibadullaha ait olmak üzere bir aynı (malı) Cenab-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten ilelebet hapsetmektir." Tarifte görüldüğü üzere, Müslümanların yaptığı vakıf tarih boyunca hep malı Allah'ın kılma manasını taşımıştır.
Atalarımızın, mallarını vakfederken dünyevî başka maksadlar da güttüğü şeklinde ileri sürülen iddialar tamamen indîdir ve gerçeği aksettirmekten çok uzaktır.
"Sevdiklerinizden İnfak Etmedikçe Hayra, Sevaba Eremezsiniz" (ayet): Şunu hemen belirtelim ki, İslam dünyasında mevcut her hayırlı müessesenin esas kaynağını Kur'an ve sünnet teşkil eder. Vakıf müessesesinin kaynağı da böyledir. Resulullah devriyle ilgili çok sayıda rivayet gösteriyor ki: "Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba eremezsiniz" ayeti indiği zaman, Ashab çoğunlukla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek en çok sevdikleri şeyleri Allah rızası için bağışladıklarını bildirmişlerdir. Bu bağışların bir kısmı sadaka, bir kısmı köle azadı şeklinde yapılırken, bir kısmı da vakıf şeklinde gerçekleşmiştir. On dört asırdan beri Cenab-ı Hakk'ın: "Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba erişemezsiniz" hitabı, mü'min vicdanları çınlatarak hayır keselerini açık tutmalarını sağlamış, kıyamete kadar da aynı inançlı gönüllerde makes bulmaya, çınlamaya devam edecektir: Sevdiklerinizden infak

etmedikçe hayra, sevaba ulaşamazsınız.[392]

Sadaka-i Cariye:

Durmadan akan hayır çeşmesi: Bazı çeşmeler, pınarlar vardır, akar da akar; belki de dünyanın kurulduğu günde başlamıştır akmaya. O kadar bol, o kadar zengindir ki, kıyamete kadar serin suyu, tatlı şırıltısı, güzel manzarasıyla susamış ciğerlere hayat, kederli gönüllere haz ve ümit, aşık ruhlara ilham vereceğinden herkes emindir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Allah yolunda yapılacak bir kısım hayırları bu çeşmeye benzetir. Ancak bu çeşme, başka çeşmedir; bu çeşme hayır çeşmesidir, bu çeşme sadece insanlara dünyevî hizmet vermez, kurucularına da ebedî nur ve gıda akıtır. Bu, kıyamete kadar akacak, aktıkça sahibinin amel defterini, hayır havuzunu da dolduracak, onu ebedî nura boğacak bir çeşmedir, bu çeşme, SADAKA-İ CARİYE'dir.
Nedir bu sadaka-i cariye? Bu Allah rızası için, insanlara hizmet veren bir eser bırakmaktır. Bu, ilimdir, ilmî müessesedir, yoldur, köprüdür, kütüphanedir, müessese kurarak, burs vererek yetiştirilmiş insandır, fedakârlıklara katlanarak hayırlı şekilde büyütülmüş evlattır. İşte Resulullah'ın müjdesi; kendi kelamlarıyla: "Kişi öldüğü vakit, üç sayfası hariç bütün amel defteri kapanır. Açık kalan amel sayfalarından biri sadaka-i cariyedir, biri insanların faydalanacağı bir ilimdir, üçüncüsü de kendine dua eden hayırlı evlattır."
İslam alimleri çoklukla sadaka-i cariye ile vakfın kastedildiğini söylerler. [393]

Lamba Kimin?

Bir babanın emriyle, beş kardeşten biri lambanın şisesini, diğeri camını, üçüncüsü gazyağını, dördüncüsü fitilini alsa, beşincisi de kibrit getirip yaksa.
Bu lamba kimindir?
Lambadan istifade edenler, lambanın sahibine dua etseler, dua ve teşekküre hepsi de hak sahibi değil midir?
Evet Allah yolunda yapılan hayır işleri, vakıflar, müesseseler de böyledir. Biri düşünür, teşebbüsü başlatır. Diğer pekçokları yardımla müesseseyi kurarlar. Derken bir hizmet çarkı işlemeye başlar. Bir tuğla, bir civata ile de buna katkıda bulunan, niyetiyle o hayır fabrikasının manevî gelirine ortak olur. Hayır müesseselerine yardımın gerçek manası budur.
Cenab-ı Hak, hayır yolunda verilen bir tuğla veya cıvatanın bir bina veya fabrikaya dönüşebileceğini, atılan bir tohumun bir harman mahsül olabileceğini şu ayetle haber verir:
"Mallarını Allah yolunda harcayanların hali, yedi başak bitiren, her başakta yüz tane bulunan bir tek tohumun hali gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir. Allah, ihsanı bol olan, hakkıyla bilendir."
Resulullah da başta vakıf olmak üzere, dine hizmet etmek, Allah rızasını aramak maksadıyla başlatılan teşebbüslerin desteklenmesini teşvik maksadıyla: "Kim Allah rızası için bir bağırtlak kuşunun yuvası kadar bir mescid inşa ederse, Allah onun için cennette bir köşk inşa eder" buyurmuştur.
Tek başına fitil, lamba olmayacağı gibi, kuş yuvası kadar mekanda tek başına mescid olamaz. Ama Allah'ın rızası niyetiyle teşkil edilen, harmana atılan imkan daneleriyle her şey olur. Hayır vakıflarını

desteklemenin manası budur.[394]

5809-1- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]أصَابَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنهُ أرْضاً بِخَيْبَرَ فأتَى النّبيّ # فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنّي أصَبْتُ أرْضاً بِخَيْبَرَ لَمْ أُصِبْ مَاً قَطُّ هُوَ أنْفَسُ عِنْدِي مِنْهُ فَمَا تَأمُرُنِي بِهِ؟ قَالَ: إنْ شِئْتَ حَبَّسْتَ أصْلَهَا وَتَصَدَّقْتَ بِهَا قَالَ: فَتَصَدَّقَ بِهَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنهُ أنَّهُ يُبَاعُ أصْلُهَا، وَ تُبَاعُ، وَ تُورثُ وَ تُوهبُ. قَالَ: فَتَصَدَّقَ عُمَرُ في الْفُقَرَاءِ، وَفِي الْقُرْبَى، وَفِي الرِّقَابِ، وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ. زَاد في روايةٍ: وَالضّيْفِ. جُنَاحَ عَلى مَنْ وَلِيَهَا أنْ يَأكُلَ مِنْهَا بِالْمَعْرُوفِ أوْ يُطْعِمَ صَدِيقاً غَيْرُ مُتَأثِّلٍ مَاً[. أخرجه الخمسة.»المُتَأثِّلُ« الذي يدّخر المال ويقتنيه .

1. (5809)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Hayber'de (ganimetten) bir arazi sahibi oldu. (Bunu tasadduk etmesini emreden bir rüyayı üst üste üç gün görmesi üzerine) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Ey Allah'ın Resulü! Ben Hayber'de bir tarlaya sahip oldum. Şimdiye kadar yanımda böylesine değerli bir arazim hiç olmadı. Bu tarla için bana ne emir buyurursunuz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Dilersen onun aslını (Allah için) hapset ve [gelirini] tasadduk et!" buyurdular. Bunu üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) araziyi tasadduk etti ve aslının satılamayacağını ve satın alınamayacağını, varis olunamayacağını, hibe edilemeyeceğini söyledi.
Ravi der ki: "Ömer bu araziyi fakirlere, akrabalara, kölelere, Allah yolunda harcamalara ve yolculara bağışladı. -Bir rivayette misafirlere de denmiştir-. Onun işlerini üzerine alanın ondan maruf üzere yemesinde veya bir dostuna yedirmesinde bir beis yoktur, yeter ki, malı kendine sermaye yapmasın." [Buharî, Şurût 19, Vesaya 28, İman 33; Müslim, Vasiyyet 15, (1632); Ebu Davud, Vesaya13 (2878); Tirmizî, Ahkam 36, (1375); Nesâî, Ahbas 1, (6, 230); İbnu Mace, Sadakat 4, (2396).][395]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer'in vakfettiği bu nefis arazi ganimet yoluyla kendisine intikal etmiş, ancak o yeni iştiralarla normal hissesini genişletmiştir. Araziyi vakfedince Hz. Ömer, gelirinin, şartına uygun olarak tasarruf yetkisini kızı Hz. Hafsa'ya bırakır, ondan sonra da Hz. Ömer ailesinden büyüklere verilmesini belirtir. Bazı rivayetlere göre, bu vakfiyenin metni şöyledir:
"Emîru'lmü'minîn, Allah'ın kölesi Ömer'in, Semğ adlı arazi hakkında yazdığı namedir. Bunun tedviri yaşadığı müddetçe Hafsa'yadır. Hafsa onun gelirini Allah'ın gösterdiği yerlere infak edecektir. Hafsa vefat edince (arazinin tedviri) onun ehlinden re'y sahibi olan birine geçecektir."
Hz. Ömer, üst üste üç gün gördüğü rüya üzerine bu değerli arazisini vakfetmeye karar verir. Rivayetler, rüyada onun Semğ'i tasadduk etme emrini aldığını belirtir. Şunu da belirtelim ki, Hz. Ömer'in vakfı sadece Semğ değildir. Değerce ondan geri kalmayan Sırma İbnu'l-Ekva arazisini de vakfetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetine göre "İslam'da vakıf şeklinde yapılan ilk sadaka Hz. Ömer'in sadakasıdır."
İbnu Hacer, "Cahiliye devrinde vakıf var mı, bilmiyoruz" der. İmam Şafii, vakfın Müslümanlara ait bir hususiyet olduğunu söylemiştir.[396]

5810 -2- وعن يحيى بن سعيد قال:]نَسَخَ لِي عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ عَبْدِ اللهِ)ابْنُ عَبْدِ اللهِ(ابْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنهُمْ صَدَقَّةَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنه: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ: هـذَا مَا كَتَبَ عَبْدُاللّه عُمَرُ فِي ثَمْغٍ فَقصَّ مِنْ خَبَرِه نَحْوَ حَدِيثِ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَقَالَ: غَيْرُ مُتَأثِّلٍ مَا، وَفِيهَا فَمَا عَفَا عَنْهُ مِنْ ثَمَرَةٍ فَهُوَ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ، قَالَ: وَسَاقَ الْقِصَّةَ، قَالَ: وَإنْ شَاءَ وَلِيُّ ثَمْغٍ اشْتَرَى مِنْ ثَمَرِهِ رَقِيقاً لِعَمَلِهِ، وَكَتَبَ مُعَيْقِيبٌ، وَشَهِدَ عَبْدُاللهِ بْنُ ا٭رْقَمِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ، هـذَا مَا وَصَّى بِهِ عَبْدُاللهِ عُمَرُ أمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ إنْ حَدَثَ بِهِ حَدَثٌ أنَّ ثَمْغاً وَصِرْمَةَ ابْنَ ا٭كْوَعِ وَالْعَبْدَ الّذِي فيهِ، وَالْمَائَةَ السَّهْمَ الّذِي بِخَيْبَرَ وَرَقِيقَهُ الّذِى فيهِ، وَالْمِائَةَ الّتِي أطْعَمَهُ مُحَمّدٌ # بِالْوَادِي، تَلِيهِ حَفْصَةُ مَا عَاشَتْ. ثُمَّ يَلِيهِ ذُو الرَّأىِ مِنْ أهْلِهَا، أنْ َ يُبَاعُ وَ يُشْتَرَى، يُنْفِقُهُ حَيْثُ رَأى مِنَ السَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ وَذِى الْقُرْبَى، وَ حَرَجَ عَلَى مَنْ وَلِيَهُ إنْ أكَلَ أوْ آكَلَ أوْ اشْتَرَى رَقِيقاً مِنْهُ[. أخرجه أبو داود.»عفَا« أى زاد وفضل. و»المَحرومُ«: الممنوع الذي صرف عنه الرزق.و»ثمغٌ وصِرمةُ ابنُ ا٭كوعِ« مان بالمدينة معروفان كانا لعمر رَضِيَ اللّهُ عَنه فوقفهما .

2. (5810)- Yahya İbnu Said anlatıyor: "Abdulhamid İbnu Abdillah (İbni Abdillah) İbni Ömer İbni'l-Hattab (radıyallahu anhümâ), Hz. Ömer'in sadaka (kıldığı arazinin vakfiyesini) bana istinsah ediverdi. Şöyle yazılıydı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın kulu Ömer'in Semğ (nam arazi) hakkında yazdığı (vakfiyename)dir." Burada (Ravi Yahya İbnu Said) Hz. Ömer'le ilgili haberinde Nafi'in İbnu Ömer' den naklettiğinin benzerini anlattı ve: "Bir malı kendinin kılmaksızın" dedi. Yine o vakfiyenamede şu da vardı: "(Mütevellinin ihtiyacından sonra) onun mahsulünden her ne artarsa, bu, (sayılan diğer ödeme mahallerinden başka) dilenciler ve yoksullar içindir."
Devamla der ki: "Kıssayı aynen nakletti ve dedi ki: "Semğ'in velisi dilerse, oranın mahsulünden ödeyerek köle satın alıp, arazinin işlenmesinde kullanır. Bunu Muaykib yazdı, Abdullah İbnu'l-Erkam şahid oldu."
Bismillahirrahmanirrahim: Bu, Allah'ın kulu mü'minlerin emîri Ömer'in vasiyetidir. Eğer ona (Ömer'e) bir şey olursa (yani Ömer ölürse), Semğ, Sırma İbnu'l-Ekva ve orada(ki işleri yürütmek üzere) bulunan köle, Hayber'de bulunan yüz hisse ve orada bulunan köle, Vadi(l-Kura) da Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in bana taam olarak verdiği yüz (vask)ın idaresi, yaşadığı müddetçe Hafsa'ya aittir. (Hafsa'dan) sonra onun idaresi Hafsa'nın ailesinden re'y sahibi birine aittir, o şartla ki bu emval satılmaz, satın alınmaz. (Mütevelli, ihtiyaçtan artan mahsül) dilenci, muhtaç ve akrabalardan münasib gördüklerine infak eder. (Bu vakfın idaresini üzerine alan mütevellinin) bundan yemesinde, yedirmesinde veya o paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur." [Ebu Davud, Vesaya 13, (2879).][397]

AÇIKLAMA:

1- Ebu Davud merhum, burada Hz. Ömer'in vakfiyesi ile ilgili iki ayrı rivayet metnini birleştirerek kaydetmiş durumda. Birinci metin "Rahman, Rahim olan Allah'ın adıyla..." diyerek tercümesini verdiğimiz birinci besmele ile başlayıp "Abdullah İbnu'l-Erkam şahid oldu" ibaresine kadar devam eden kısımdır.
İkinci metin ise "Bismillahirrahmanirrahim" diye başlayıp "...O paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur" ibaresine kadar olan kısımdır.
Görüldüğü üzere ikinci vesikada, birincide olmayan bazı ziyadeler var. Meseleye temas eden eski ve

yeni kaynaklar, umumiyetle her iki rivayete de yer vermektedirler. Rivayetin bidayetinde görüldüğü üzere Abdulhamid İbnu Abdullah, her iki vasikayı da Yahya İbnu Said için istinsah etmiştir.

2- Vakfiyede biri Semğ semtinde, diğeri de Sırma İbnu'l-Ekva semtinde olmak üzere başlıca iki arazinin ismi geçmektedir. Hz. Ömer her ikisini de vakfetmiş olmaktadır. Bazı rivayetler Semğ arazisinin hurmalık olduğunu tasrih eder.

3- İslam'da ilk vakfiye mahiyetini taşıyan bu kıymetli vesikada, sonradan fevkalâde gelişecek olan vakfiyenamelerin hususiyetlerini rüşeym halinde bulmak mümkündür:

* Mütevelli belirleniyor: Hz. Hafsa'dır. Demek ki bir vakfın birinci derecede sorumlusu (mütevelli, müdür, kayyim...) bir kadın olabiliyor.

* Mütevelli, vakıftan şahsî ihtiyaçlarını görecektir, bunda bir mahzur yoktur.

* Masraf yani harcama yerleri belirleniyor. Bu, vakfa meşru olan, dilediği harcama yerlerini göstermede, vakfa gaye tayininde hürriyet tanıyor. Hz. Ömer'in vakfiyesinde, sadaka (devlet gelirleri)nin harcama yerlerini (masraflarını) gösteren ayete atıf yapılmaktadır (Tevbe 60). Nitekim vakfiyenin daha baş kısmında "dilenciler ve yoksullar" tabiri yine Kur'an'dan alınmış olmakla birlikte Tevbe suresi altmışıncı ayette sayılanlara bir ilave olmaktadır.

* Vakfedilen malın temellük edilemeyeceği, satılamayacağı, satın alınamayacağı da ayrıca belirtilen hususlar arasında yer almaktadır.

* Vakfın işletilmesi, geliştirilmesi için gerekli istihdamlar yapılacak, bunun masrafı vakıftan karşılanabilecektir.

* Vakıf belli bir müddet için değil, ebediyyen vakfedilmiştir

* Vakıf, hukuki bir akiddir, şahidlerin huzurunda yazılan bir vesika ile tescil edilmiştir.

Ancak burada şu hususu açıklamamız gerekmektedir. Bazı rivayetler vakfın Hz. Peygamber zamanında ve hatta "İslam'da ilk" olarak yapıldığını ifade ettiği halde yukarıda metinde Hz. Ömer kendisini emîrü'lmü'minîn olarak tavsif etmekte ve vakfiyenin katibi olarak, Hz. Ömer'in hilafeti esnasında resmî katipliğini yapmış olan Muaykib (radıyallahu anh)'in ismi zikredilmiştir. Bu durum, mezkur emvalin, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında şifahî olarak vakfedildiğini, vakfiyenamenin hilafeti sırasında yazıya geçirildiğini ortaya koyar.

Muaykib ilk Müslümanlardan biridir. Hem Habeşistan'a, hem de Medine'ye hicret eden bahtiyarlardandır. Resulullah'la birlikte gazvelere katılmıştır. Hz. Ömer zamanında hem katiplik hem de hazinedarlık yapmıştır. Abdullah İbnu'l-Erkam da meşhur sahabelerdendir, Hz. Ömer'in beytu'lmal memurlarındandır, radıyallahu anhüm ecmain. [398]

YEMİN BÖLÜMÜ

(Sekiz fasıldır.)

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

*

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİN ETME YERİ

*

BEŞİNCİ FASIL

YEMİNDE İSTİSNA

*

ALTINCI FASIL

YEMİNİ BOZMAK

*

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

*

NİYET

*

LAGV

*

TEVRİYE

*

İHLAS

*

LİCAC

*

SEKİZİNCİ FASIL

KEFFARET-İ YEMİN

UMUMİ AÇIKLAMA

Dilimizdeki andın karşılığı olan yemin kelimesi Arapça'da, lügat olarak el manasına gelir. El (yemin) kelimesinin and manasına kullanılması, yeminleşme sırasında ellerinden tutuşma âdetlerinden ileri gelmiştir. Bize de geçen bu âdete, bilhassa alışveriş akdi sonuçlandırılırken halen başvurulur. Arap dilcileri şu tahmini de ileri sürerler. "Sağ elin şe'ni, bir şeyi korumaktır, and'a yemin denmiştir. Zira üzerine yemin edilen şey korunmuştur; elle olan telebbüsü sebebiyle üzerine yemin edilen şeye de yemin denmiştir." Yemin kelimesinin cem'i eymen veya eyman'dır.
Kelime şer'an, Allah'ın isim veya sıfatını zikrederek bir şeyi te'kid etmek manasına gelir. Yani bir şey yapmak veya yapmamak hususunda beyan edilen azme veya iddiaya kuvvet vermek, muhatabı ikna etmek maksadıyla Allah Teala'ya kasem veya talak veya itlak gibi bir şeye talik suretiyle yapılan bir akittir. Mesela "vallahi filan işi yaptım" veya "yapmadım" cümlesi kasem suretiyle yapılan bir yemin olduğu gibi "falan işi yaparsam kölem azad olsun" veya "hanımım boş olsun" şeklinde yapılan bir yemin de talik suretiyle yapılan bir yemin olur. Dilimizde and diye de ifade ederiz. Ancak yemin ve kasem kelimeleri de en az and kelimesi kadar, hatta ondan daha çok kullanılmaktadır. Hemen belirtelim ki nezir (adak) de bir nevi yemindir. Kitabımız nezir ve yemini ayrı ayrı ele aldı ise de, hadis kitaplarımızda, aralarındaki yakınlık sebebiyle, çoğu kere "Kitabu'l-Eyman ve'n-Nüzûr" adını taşıyan bölümlerle beraber mütalaa edilir.
Beşerî münasebetlerde akitlerin bir parçası, birkısım davâlarda iddianın sübut veya nefyi için delil olarak şahidin ifade ve yeminine başvurulduğu için, dinimiz yemin bahsine hususi bir ehemmiyet atfetmitşir. Ayet ve hadislerde yeminle ilgili beyanlara, açıklamalara yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayeti de orada zikrettik (5727. hadis), burada tekrar etmeyeceğiz.
Mevzuya giren şu kelimeleri bilmemizde fayda var: Berr yemini tutmaktır, Bârr yeminini tutana denir. Hânis yeminini tutmayan, bozan kimseye denir, hânis günahkârdır, yemin keffareti ve tevbe ile

günahından kurtulmaya çalışır. [399]

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

-5811 -1- عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما:]قَالَ رَسُولُ اللهِ # لِرَجُلٍ حَلَّفَهُ: احْلِفْ بِاللهِ الّذِي َ إلهَ إَّ هُوَ مَالَهُ عِنْدَكَ شَيْءٌ، يَعْنِي لِلْمُدَّعِي[. أخرجه أبو داود .

1. (5811)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemin teklif ettiği bir kimseye şöyle söyledi:
"Haydi! Kendinden başka ilah olmayan Allah'a kasem ederek o kimsenin yani iddia sahibinin sende hiçbir şeyi olmadığına yemin et!" [Ebu Davud, Akdiye 24, (3620).][400]

AÇIKLAMA:

İslam'da ihtilaflı davalarda, ispatlayıcı delil getirme işi, iddia sahibine (Müddei) düşer, davalı dediğimiz müddea aleyhe de yemin düşer. Sadedinde olduğumuz hadiste, Resulullah davalının nasıl yemin etmesi gerektiğini belirtmektedir. İslam yemin meselesini işlerken, muteber olan ve olmayan yeminlere de yer verir. Normal olarak yemin, Allah'ın ad ve sıfatlarıyla yapılır. Şeref, namus vs. üzerine yapılan yeminler, yemin değildir.[401]

-5812 -2- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]أكْثَرُ مَا كَانَ يَحْلِفُ رَسُولُ اللهِ #: َ، وَمُقَلِّبَ القُلُوبِ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

2. (5812)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı yeminlerin çoğu şöyleydi: "Kalpleri çeviren Zat'a yemin olsun, hayır!" [Buharî, Eyman 3, Kader 14, Tevhid 11; Muvatta, Nuzur 14; Ebu Davud, Eyman 16, (3263); Tirmizî, Nüzûr 12, (1540); Nesâî, Eyman 2, (7, 2, 3).] [402]

-5813 -3- وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # إذَا اجْتَهَدَ في الْيَمِينِ قال: َ، وَالّذِى نَفْسُ أبِى الْقَاسِمِ بِيَدِهِ[. أخرجه أبو داود .
3. (5813)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeminde mübalağa edince: "Hayır! Ebu'l-Kasım'ın nefsini elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun ki..." derdi." [Ebu Davud, Eyman 12, (3264); İbnu Mace, Kefarat 1, (2090).][403]

-5814 -4- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]كَانَتْ يَمِينُ رَسُولِ اللهِ # إذَا حَلَفَ: َ، وَأسْتَغْفِرُ اللهَ[. أخرجه أبو داود .

4. (5814)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yemin ettiği zaman Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemini: "Hayır! Allah'a istiğfar ederim ki..." şeklindeydi." [Ebu Davud, Eyman 12, (3265).][404]

5815 -5- وعن قتيلة بنت صيفي امرأة من جهينة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]أتَى يَهُودِيٌّ لِرَسُولِ اللهِ #، فَقَالَ: إنَّكُمْ تُنَدِّدُونَ وَإنَّكُمْ تُشْرِكُونَ، وَتَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللهُ وَشِئْتُ، وَتَقُولُونَ: وَالْكَعْبَةِ. فأمَرَهُمْ رَسُولُ اللهِ # إذَا أرَادُوا أنْ يَحْلِفُوا أنْ يَقُولُوا: وَرَبِّ الْكَعْبَةِ؛ وَيَقُولُ أحَدُهُمْ: مَاشَاءَ اللهُ ثُمَّ شِئْتُ[. أخرجه النسائي .

5. (5815)- Katîle Bintu Sayfî -ki Cüheyne'den bir kadındır- (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir Yahudi uğradı ve:

"Siz Müslümanlar Allah'a benzerler koşuyor ve şirke düşüyorsunuz ve diyorsunuz ki: "Allah istedi ben de istedim." Yine diyorsunuz ki: "Ka' be'ye yemin olsun!"

Bunun üzerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashab'a, yemin etmek istedikleri zaman "Ka'be'nin Rabbına kasem olsun!" demelerine ve: "Allah istedi sonra da ben istedim" demelerini emretti." [Nesaî, Eyman 9, (7, 6).][405]

AÇIKLAMA:

Yemin, şanı yüce olan şeyler üzerine yapılır. Bu sebeple öncelikle dinen mukaddes olan şeyler üzerine yemin tecviz edilmiştir. Allah'ın zat ve sıfatları gibi. Cahiliye devrinde birkısım putlar üzerine de yemin edilirdi. Resulullah bunları yasaklamıştır.

Yukarıda, Resulullah'ın umumiyetle yaptığı yemin şekilleri görülmektedir. Bu örnekler bize, Aleyhissalâtu vesselâm'ın farklı şekillerde yemin etmiş olduğunu göstermektedir.

5814 numaralı Ebu Hureyre hadisinde "Allah'a istiğfarım olsun, hayır!" şeklindeki ifade, yeminden ziyade, yemine benzeyen bir tabirin yemin makamında kullanılmasıdır. Manası: "İş, söylediğimin hilafına olursa Allah'a istiğfar ederim" demektir. Görüldüğü üzere bu yemin değildir, ancak sözü te'kid maksadıyla yemin makamında söylenmiş bir sözdür. Aliyyu'l-Kâri, وَأَسْتَغْفِرُ اللهَ ifadesindeki vavın atıf vavı olabileceğinden hareketle mahzuf bir matuf aleyh olması gerekir der ve şöyle bir manaya tevcihini uygun bulur: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mübalağalı şekilde yemin ederek (Hayır!) kelamını kullanınca "Ve estağfirullah (Allah'a istiğfar ederim)" derdi. Yani bu, "Benden vaki ve sadır olup Allah'ın bildiği şeylere karşı Allah'a istiğfar ederim" demektir. Zira, her ne kadar bunda muaheze yoksa da, ebrarın hasenatı mukarrebinin seyyiatıdır." [406]

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

5816 -1- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]سَمِعَ رَسُولُ اللهِ # عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنه يَحْلِفُ بِأبِيهِ، فقَالَ: إنَّ اللهَ يَنْهَاكُمْ أنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ، فَمَنْ كَانَ حَالِفاً فَلْيَحْلِفْ بِاللهِ أوْ لِيَصْمُتْ[. أخرجه الستة .

1. (5816)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, babasını zikrederek yemin ettiğini işitmişti:
"Allah Teala hazretleri, sizleri babanızı zikrederek yemin etmekten nehyetti. Öyleyse kim yemin edecekse Allah'a yemin etsin veya sussun" buyurdu." [Buhari, Eyman 4; Müslim, Eyman 1, (1646); Ebu Davud, Eyman 5, (3250); Tirmizî, Eyman 8, (1534); Nesâî, Eyman 5, (7, 4, 5).][407]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, yemin sırasında uyulması gereken en mühim edeblerden birini tesbit etmektedir: Yemin Allah'ın adıyla yapılmalıdır. Allah'a kasem olsun denmelidir. Babama kasem olsun şeklinde baba zikredilerek yemin yasaklanmış olmaktadır. Hadisin bir başka veçhi şöyledir: "Babalarınız, analarınız veya putlarla yemin etmeyin, sadece Allah'ın adıyla yemin edin."
Şarihler, hadisi açıklarken Kureyş'in, cahiliye devrinde, babalarını zikrederek yemin ettiklerini, bunun onlar arasında yaygın bir âdet olduğunu belirtirler. Rivayetler Hz. Ömer'in de "Babama kasem olsun, babama kasem olsun" diye yemin etmiş bulunduğunu tasrih ederler. İbnu Ebi Şeybe'nin kaydında Hz. Ömer kendisi anlatır: "Bir grupla konuşuyorduk. Bir ara "Hayır! Babama kasem olsun!..." demiştim. Arkamdan birisi: "Babanızın adına kasem etmeyin!" dedi. Geriye dönüp bakınca, o kimsenin Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) olduğunu gördüm. Şöyle diyordu: "Biriniz Hz. İsa'nın adıyla kasemde bulunsa helak olur. Kaldı ki Hz. İsa babalarınızdan daha hayırlıdır."
Tirmizî'nin İbnu Ömer'den kaydettiği bir rivayette İbnu Ömer bir adamın: "Hayır! Ka'be'ye yemin olsun!" diye yemin ettiğini işitir ve: "Allah'tan başka bir şeyi zikrederek kasem etmeyin. Zira ben, Aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Allah'tan başkasını zikrederek yemin eden kimse küfretmiş veya şirk koşmuş olur" dediğini işittim" der.
Hemen belirtelim ki, buradaki "küfür ve şirk"le tehdid, zecrde mübalağa içindir. Mamafih Allah'tan başka şeyle yemin etmenin haram olduğuna hükmedenler bu hadisi esas almıştır.
2- Bu yasağın sebebini alimler şöyle açıklamıştır: "Allah'tan başka şeyle yemin yasağındaki sır şudur: Bir şeyle kasem, ona tazimi gerektirir. Hakikat-ı halde azamet (büyüklük) sadece Allah'a mahsustur." Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak tin (incir), zeytin, sema, Tur, duha (kuşluk vakti) gibi bazı mahlukata yemin etmektedir. Alimler bunu iki yoruma tabi tutarlar:
1) Onların ehemmiyetine, şerefine dikkat çekmek, o hususta düşünmeye, araştırmaya sevketmek.
2) Bu yeminlerde mahzuf bir kelime vardır, takdiri şöyledir: Tinin Rabbine kasem olsun, kuşluk vaktinin Rabbine kasem olsun!".. gibi.
3- Hadisin zahiri her ne kadar, yeminin sadece Allah'la yapılacağını ifade ediyor ise de, fukaha, yeminin Allah'la zatı ile, yüce sıfatlarıyla da olabileceğinde ittifak etmiştir. Bir kimse "yeminim olsun" derse, ashab-ı rey ve fakihler bunu yemin kabul eder, gereğini tutmazsa hânis olur, kefaret gerekir. "Şu işi yaparsam kâfir olayım, Hıristiyan olayım gibi sözlerin yemin sayılıp sayılmayacağı ihtilaflı ise de "yemin kastetmişse yemindir, hânis olursa yemin kefareti gerekir" denmiştir.
"Allah canımı alsın", "helak olayım" gibi kendisine beddua sayılan sözlerle yemin eden kimsenin bu sözü yemin olur mu olmaz mı ihtilaf edilmiştir. Hanefilere göre yemin değildir. Bazı alimler hânis olursa bir kefaret gerekir demiştir. Rivayetlerde gelen Resulullah'ın "Babası hakkı için kurtuldu" sözünün yemin kastı olmaksızın, lisan-ı nebeviden çıkan bir cümle olduğu kabul edilmiş, bununla

ihticac edilemeyeceği belirtilmiştir.

4- Yasağın hükmüne gelince, bu meselede ulema ihtilaf etmiştir.

* Malikîler, tahrim mi kerahet mi hususunda iki görüş ileri sürmüş ise de meşhur olan "kerahet"dir.

* Hanbelîler de ihtilaf eder, ancak meşhur olan "tahrim"dir.

* Zahirîler de "haram" demiştir.

* Şafiîler de bu meselede ihtilaf etmiştir. İmam Şafii: "Allah'tan başka bir şeyle yeminin masiyet olacağından korkarım" diyerek tereddüd izhar etmiştir. Ancak Şafiî'nin ashabının cumhuru buradaki kerahetin tenzihî olduğunda hemfikirdir. İmamu'l-Harameyn: "Şafii mezhebi bunun mekruh olduğuna kesin hükmeder" der. Bazıları şu tafsile yer verir: "Yemin eden kimse, yemin ettiği şeyin Allah hakkında inandığı şekilde tazime değdiği itikadıyla hareket etmişse, bu şekilde yapılan yemin haramdır, böylesi bir itikad küfür olur. Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri bu inançla yapılan yemini kasteder. Ama, böyle bir tazim inancına yer vermeden Allah dışında bir şeyle yapılan yemin küfre nisbet edilmez, ancak yemini de yemin değildir. Maverdî der ki: "Hiç kimseye, bir başkasına Allah'tan başka bir şeyle yemin teklif etmesi caiz olmaz, talakla, azadlıkla, nezirle teklif caiz olmadığı gibi. Eğer hakim bunlardan biriyle yemin teklif edecek olursa cehli sebebiyle derhal azli gerekir."

Nevevî der ki: "Allah'ın isim ve sıfatları dışında bir şeyle yemin etmek mekruhtur. Bu Resulullah ile olmuş, Ka'be, melekler, emanet, hayat, ruh vs. ile olmuş farketmez, hepsi de mekruhtur. Kerahetçe en şiddetlisi emanet ile yapılan yemindir."[408]

5817 -2- وعن بريدة رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ حَلَفَ بِا‘مَانَةِ فَلَيْسَ مِنَّا[. أخرجه أبو داود .

2. (5817)- **Büreyde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:**

"Kim emanetle yemin ederse bizden değildir!" [Ebu Davud, Eyman 6, (3253).][409]

AÇIKLAMA:

1- Emanet, Kur'an'da geçen bir kelime olup onunla farz olan oruç, hacc, namaz gibi ibadetler, vedia (emanet), nakit, eman gibi şeyler kastedilir. Öyle ise, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla yemin etmek emredilince, Allah'ın emirlerinden biri olan emanetle yemin etmek o emre aykırı bir davranıştır. Allah'ın sıfatları ile emirlerini eşit kılmak gibi yanlış bir davranış olur. Nitekim, diğer mahlukatla yemin de yasaklanmıştır.

"Bizden değildir" ifadesini alimler "müttakilerden değildir", "bizim sünnetimiz üzere (üsve) gidenlerden değildir", "Müslüman büyükleri zümresinden değildir" diye yorumlamışlardır. Her şeye rağmen, İmam Şafii, "Allah'ın emaneti üzerime olsun şu işi yapacağım" cümlesini, yemin kasdıyla söyleyen bir kimsenin bu sözünü yemin kabul eder ve hânis olduğu takdirde kefareti vacib kılar. Yemin kastetmeden söylerse yemin olmaz. Malikîlerden Eşheb merhum: "Emanetle mahluk da kastedilir, Allah'ın zatının sıfatı da kastedilebilir, ikincisi kastedilince ağızdan çıkan söz yemin olur, birinci kastedilirse yemin olmaz" der. İmam Âzam'a göre de bir kimse: "Allah'ın emanetine yemin

olsun!" derse bu sözü yemin sayılır. Şafii, kasıt olmazsa yemin saymaz.[410]

5818- 3- وعن إبراهيم، يعنى النخعى قال:]كَانُوا يَنْهَوْنَا، وَنَحْنُ غِلْمَانٌ، أنْ نَحْلِفَ بِالشَّهَادَةِ وَالْعَهْدِ[. أخرجه البخاري في ترجمة .

3. (5818)- İbrahim Nehaî merhum anlatıyor: "Biz çocukken, (büyüklerimiz) bizi şehadet ve ahd ile yemin etmekten menederlerdi." [Buharî, Eyman 10.][411]

AÇIKLAMA:

1- İslam uleması "eşhedu billahi", "şehidtu billahi" şeklinde sarfedilen sözün yemin sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf etmiştir. Hanefîler ve Hanbelîler bunun yemin olacağını kabul ederler. Nehaî ve Sevrî de bu görüştedir. Şafiîler "yemin kasdıyla olursa" şartını koşarak "yemin olur" demiştir. Şafii'ye göre eşhedü (şehadet ederim) sözüyle yemini değil, Allah'ın emrini, vahdaniyetini kastetmiş olabilir. Bazı alimler sadece "eşhedü (şehadet ederim)" demenin yemin olmayacağını, "eşhedu billahi" derse yemin olacağını söylemiştir.
Hanbelîlerin racih görüşüne göre sadece eşhedu kelimesi de yemindir. Evzaî ve Rebia'nın kavli de budur.
2- Şehadet ve ahd ile yeminden maksad "eşhedu billahi" veya "aleyye ahdullahi (Allah'ın ahdi üzerime olsun)" diyerek yemin etmektir.
Buhârî'nin Kitabu'ş-Şehadat'da kaydettiği veçhinde İbrahim Nehaî: "(Büyüklerimiz), şehadat ve ahdimiz sebebiyle bizi döverlerdi" diyerek gereksiz yerlerde yemin etmeye dillerinin alışmamasına hususi gayret gösterdiklerini belirtir. Muhtelif hadislerde, ciddi bir gerek yokken yemin etmek, taleb edilmeden şehadette bulunmak yasaklanmıştır.[412]

5819- 4- وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ حَلَفَ فَقَالَ: إنِّي بَرِئٌ مِنَ ا“سْمِ، فَإنْ كَانَ كَاذِباً فَهُوَ كَمَا قَالَ. وَإنْ كَانَ صَادِقاً فَلَنْ يَرْجِعَ إلى ا“سْمِ سَالِماً[. أخرجه أبو داود والنسائي .

4. (5819)- Büreyde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim yemin eder ve "...İslam'dan berî olayım!" derse, eğer sözünde yalancı ise, dediği gibi olur, yalancı değil de gerçeği söylemişse İslam'a salim olarak dönemeyecektir." [Ebu Davud, Eyman 9, (3258); Nesâî, Eyman 8, (7, 6).][413]

AÇIKLAMA:

Burada Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeminde başvurulmaması gereken bir ibareye dikkat çekmektedir. Kişinin: "Şu işi yaparsam -veya yapmazsam- İslam'dan berî olayım" şeklindeki yemini münasib bir yemin değildir. "Eğer sözünde yalancı ise, yalan olduğunu bile bile böyle bir söz sarfederse söylediği gibi olur" buyuruyor Resulullah ki, bu, o kimse hakkında pek ciddi bir kayıptır.

Alimler: "Şunu yaparsam kâfir olayım" veya buna benzer bir sözle yemin eden kimse o şeyi yapacak olursa bu kimse kâfir olmuş mudur? diye münakaşa etmiştir:

* İbnu Abbas, Ebu Hureyre (radıyallahu anhüm), Atâ, Katâde ve cumhur-u fukaha: "Böyle bir kimseye yemin kefareti yoktur, kâfir de olmaz" derler. Ancak bunu kalbine yerleştirirse o zaman kâfir olur.

* Evzaî, Sevrî, Hanefîler, Ahmed, İshak: "Bu yemindir, üzerine kefaret terettüp eder" demişlerdir.

Her halukârda bu durumdaki bir kimseye tevbe gerekir. Kefaret gerekmez diyenler, işlenen cinayetin, yeminde hânis olmaktan öte bir günah olduğunu kastederler. Buna da tevbe kefaret olur, tabii ki Allah affederse. Allah, böylesi vartalardan mü'minleri muhafaza buyursun. [414]

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

5820-1- عن عمران بن حصين رَضِيَ الله عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ حَلَفَ عَلى يَمِينٍ مصْبُورَةٍ كَاذِباً فَلْيَتَبَوَّأْ بِوَجْهِهِ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ[. أخرجه أبو داود.»اليمينُ المصبورةُ« هي الزمة لصاحبها من جهة الحكم .

1. (5820)- İmran İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim, (mahkeme gereği, yapması icabeden) bir yeminde yalan yere yemin ederse bu yemini sebbebiyle cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Ebu Davud, Eyman 1, (3242).][415]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada rastgele bir yeminden değil, mahkemede bir hakkı tesbit veya nefyedecek bir davadaki yeminden söz etmektedir. İşte bir hak davasında karara müessir olacak yalan bir yemin, büyük bir mesuliyet sebebidir. O yalan yemini sebebiyle kişi, cehennemdeki yerini hazırlamaktadır. Hadiste sebebiyle diye tercüme ettiğimiz بِوَجْهِهِ tabirinden "yüzünün üstüne" manası da çıkmaktadır. Bu durumda manayı: "Yalancı, yüzünün üstüne yıkılmış olarak kalacağı cehennemdeki yerini hazırlar" şeklinde anlayabiliriz.

Hadiste geçen yemin-i masbure "hapsedilen yemin" demektir. Halbuki hapsedilen yemin değil, şahıstır. Şu halde esas maksad hapsedilen kişinin yapacağı yeminde yalan söylemeyi zikretmektir. İslamî muhakeme usulünde ispatlayıcı delil getirme işi dava sahibine aittir. Davalı da yemin eder. Öyleyse hadis "hapse girdiği bir dava sebebiyle yalan yere yemin ederek hakkında yapılan iddiayı çürütürse" demek istiyor. Biz, metnin tercümesinde kelimelere değil, manaya uygun bir meal verdik.

Begavî, Şerhu's-Sünne'de: "Hadiste, kim bir başkasının elindeki aynı (malı) iddia eder veya o kimsede alacağı olduğunu dava eder, adam da bunu inkar ederse, söz, yemin ettiği takdirde davalıya ait olduğuna, beyyine (ispatlayıcı delil) getirmek de davacıya ait olduğuna delil vardır" der.[416]

5821-2- وعن ابن مسعودٍ رَضِيَ الله عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ الله #: مَنْ حَلَفَ عَلَى مَالِ امْرِءٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقِّهِ لَقِيَ

اللهَ تَعَالَى وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ، ثَمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ # مِصْدَاقَهُ مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى: إنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيً إلى آخِرِ اŒيةَ[. أخرجه الخمسة إ النسائي .

2. (5821)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah: "Kim Müslüman bir kimsenin malı hakkında yalan yere yemin ederse, (Kıyamet günü) Allah'la karşılaştığında O'nu kendisine karşı gadablanmış bulur!" buyurdular. Sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu sözlerini tasdik eden ayetleri Allah Teala'nın kitabından okudular: "(Ahirzaman peygamberine iman hususunda) Allah'a verdikleri ahdi ve ettikleri yemini, az bir dünya malı karşılığında değiştirenlere gelince, onların ahirette hiçbir nasibi yoktur. Kıyamet gününde Allah onlara ne bir hitapta bulunur, ne rahmetiyle nazar eder ve ne de onları temize çıkarır. Onların hakkı pek acı bir azabtır" (Al-i İmran 77). [Buharî, Eyman 17; Müslim, İman 234, (138); Ebu Davud, Eyman 2, (3243); Tirmizî, Tefsir, Al-i İmran, (2999).][417]

-5822 -3- وعن إياس بن ثعلبة الحارثي رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنِ اقتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أوْجَبَ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ اللهُ تَعالى عَلَيْهِ الْجَنَّةِ. قَالُوا: وَلَوْ شَيْئاً يَسِيراً يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: وَلَوْ كَانَ قَضِيباً مِنْ أرَاكٍ[. أخرجه مسلم ومالك والنسائي .

3. (5822)- İyas İbnu Sa'lebe el-Hârisî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim Müslüman bir kimsenin hakkını, yemini ile ele geçirirse artık onun için cehennem vacib olmuştur. Allah Teala ona cenneti de mutlaka haram kılmıştır."
"Ey Allah'ın Resulü! Az bir şey olsa da mı?" diye sormuşlardı.
"Misvak ağacından bir çubuk bile olsa!" cevabını verdi." [Müslim, İman, 218, (137); Muvatta, Akdiye 11, (2, 727); Nesâî, Kada 29, (8, 246).][418]

AÇIKLAMA:

Yemin vasıtasıyla bir Müslüman kardeşinin malını ele geçiren kimsenin cehennemlik olması iki suretledir:
* Ya bu haramı helal addederek küfre düşmüş ve ebedî cehennem hayatını kazanmıştır.
* Ya da, bu haramı işlemenin günahı sebebiyle cezasını çekmek üzere muvakkaten cehenneme girmiştir. Böylece cennete ilk girenler arasında yer almaz.[419]

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİNİN YERİ

-5823 -1- عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يَحْلِفُ أحَدٌ عِنْدَ مِنْبَرِي هذَا عَلى يَمِينِ آثِمَةٍ، وَلَوْ عَلَى سِوَاكٍ أخْضَرَ، إّ تَبَوَّأ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ[. أخرجه مالك وأبو داود، وهذا لفظه .

1. (5823)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şu minberimin yanında kim günaha sebep olan bir yemin ederse, hatta bu, yeşil bir misvak çubuğu için dahi olsa, mutlaka cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Muvatta, Akdiye 10, (2, 727); Ebu Davud, Eyman 3, (3246); İbnu Mace, Ahkam 9, (2325).][420]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, minber-i şerifin hürmetini yüceltmektedir. Zira minberin yanındaki yemin ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır.

* Günaha sebep olan diye ifade ettiğimiz yemin-i âsimeyi şarihler yalan yemin diye açıklarlar. Aslında âsime vasfı yeminin değil, o yemini yapanın vasfı olması gerekir. Mecaz-ı mürsel nevinden yemine vasıf yapılmıştır.

* Yeşil misvak tabiriyle ehemmiyeti ve değeri son derece düşük olan şey kastedilmiştir. Çünkü o, parayla satılmayacak kadar bol bulunan bir nesnedir.

* Alimler: "Hadis, minber-i Nebi'nin yanında yalan yere yemin eden kimsenin günahının büyüklüğüne delildir" derler. Keza, bu hadisle istidlal eden bazı alimler: "Harem, Aleyhissalâtu vesselâm'ın minberi ve mescidi gibi muayyen yerlerde yemin eden kimseye karşı sert davranmak caizdir" demiştir. İbnu Hacer, cumhurun bu görüşte olduğunu kaydeder. Hanefîler ise, böylelerine sert davranmanın caiz olmadığını söylemişlerdir.

Sahabelerin bazısının, ihtilaflı durumlarda hasımlarından rükünmakam arasında ve Resulullah'ın minberi üzerinde yemin etmeye çağırdıkları, bazılarının da bu çeşit davete icabet etmediği, sahabelerden bazılarının da Kur'an üzerine yemin etmeye çağırdıkları rivayetlerde gelmiştir. [421]

BEŞİNCİ FASIL

YEMİNDE İSTİSNA

5824 -1- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ حَلَفَ عَلى يَمِينٍ فَقَالَ: إنْ شَاءَ اللهُ، فَقَدِ اسْتَثْنَى، فَإنْ شَاءَ رَجَعَ، وَإنْ شَاءَ تَرَكَ مِنْ غَيْرِ حِنْثٍ[. أخرجه ا٤ربعة .

1. (5824)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim yemin eder ve "inşaallah" derse istisna yapmış olur. Dilerse rücu eder, dilerse hânis olması mevzubahis olmadan terkeder." [Muvatta, Eyman 10, (2, 477); Ebu Davud, Eyman 11, (3261, 3262); Tirmizî, Eyman 7, (1531); Nesâî, Eyman 18, 39, (7, 12, 25); İbnu Mace, Kefarat 6, (2105- 2106).] [422]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir şeyi yapıp veya yapmayacağı hususunda yemin eden bir kimsenin yeminine "inşaallah"

ibaresini ilave ettiği takdirde, yerine istisna getirdiğini, dolayısıyla o işi yapmadığı taktirde hânis olmayacağını, kendisine yemin kefareti gerekmeyeceğini belirtmektedir.[423]

5825 -2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: قَالَ سُلَيْمَانُ عَلَيْهِ السَّمُ: ‘طُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلى تِسْعِينَ امْرَأةً كُلُّهَا تَأتِي بِفَارِسٍ مُقَاتِلٍ في سَبِيلِ اللهِ، فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ: قُلْ إنْ شَاءَ اللهُ، فَلَمْ يَقُلْ إنْ شَاءَ اللهُ، فَطَافَ عَلَيْهِنَّ جَمِيعاً فَلَمْ تَحْمِلْ مِنْهُنَّ إَّ امْرأةٌ وَاحِدَةٌ، فَجَاءَتْ بِشِقِّ رَجُلٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: وَايْمُ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ قَالَ إنْ شَاءَ اللهُ لَجَاهَدُوا في سَبِيلِ اللهِ فُرْسَاناً أجْمَعُونَ[. أخرجه الشيخان والنسائي.
2. (5825)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Süleyman aleyhisselam (bir gün):
"Bugün, kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım. Hepsi de Allah yolunca cihad edecek bir yiğit doğuracak!" dedi. Arkadaşı (veya melek) ona:
"İnşaallah de bari!" uyarısında bulundu. Ama Hz. Süleyman inşaallah demedi.
Söylediği gibi, o gün, bütün hanımlarına uğradı. Kadınlardan sadece biri hamile kaldı. O da yarım insan doğurdu."
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözüne devamla:
"Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun! Eğer Süleyman aleyhisselam "inşaallah" demiş olsaydı hepsi de Allah yolunda atlı olarak cihad eden çocuklara sahip olacaktı" buyurdu." [Buharî, Enbiya 40, Eyman 3; Müslim, Eyman 23, (1654); Nesâî, Eyman 39, 40, (7, 25).]
AÇIKLAMA:
1- Hz. Süleyman'ın mezkur kıssasına temas eden rivayet muhtelif vecihlerden, bazı noksan ve ziyadelerle gelmiştir. Bunlardan bir kısmını Buhârî kaydetmiştir.
* Rivayetler, Hz. Süleyman'ın hanımlarının sayısını değişik gösterir: Altmış, yetmiş, doksan, doksan dokuz, yüz. İbnu Hacer bu farklılıkları şöyle yorumlar: "Altmış kadın hür hanımlarıdır, daha fazlası cariyedir veya bilakistir. Yetmiş, mübalağa içindir. Doksan ve yüz'e gelince bu, doksandan fazla, yüzden az olduklarını ifade eder. Doksan diyen küsuru atmış olur, yüz diyen yuvarlak hesapla üste tamamlamış olur..." Vehb İbnu Münebbih'ten gelen bir rivayete göre Hz. Süleyman'ın bin adet hanımı mevcuttu. Bunlardan üç yüz tanesi mehîre (yani mehri yüksek hür kadın), yedi yüzü de cariyedir. Bunu te'yid eden ve el-Müstedrek'te kaydedilen bir rivayete göre, Hz. Süleyman'ın camdan mamul bin beyti (evi) vardır. Beytler ahşap üzerine inşa edilmiştir, içlerinde üç yüz asaletli hanımı, yedi yüz de cariyesi ikamet etmektedir.
* Hz. Süleyman aleyhisselam, hayır temennisi sadedinde her hanımından Allah yolunda cihad edecek bir evlad sahibi olacağını söylüyor. Fakat, ümidi ve arzusu çok fazla olduğu için temenni üslubunu aşarak cezmen söylüyor. Onun bu davranışında hayır kasdı, rızayı İlahî arzusu esastır, dünyevî bir düşünce mevcut değildir. Seleften bazı büyüklerimiz: "Resulullah bu hadislerinde, Allah'a tevfizden yüz çevirip temenniye yapışmanın afetine karşı uyarmaktadır" demiştir. Hz. Süleyman'ı, Resulullah'ın ifadesiyle büyük zarara uğratan, inşaallah demeyi unutmasına sebep olan şeyin, bu hal yani temenni duygusunun galebesi olduğunu da belirtirler.
* Rivayetlerde Hz. Süleyman'a inşaallah demeyi hatırlatan arkadaşı mı, melek mi ihtilaflıdır. Bazı rivayette "arkadaşı veya melek" diye şekk ifade edilmiştir. Bazı rivayetlerde de, "arkadaşı yani melek" denmiştir. Bu durum arkadaştan muradın melek olduğuna dair gelen ibarenin Resulullah'ın bir

açıklaması olmayıp, sonradan ravilerce yapılan tefsirî bir derc olduğunu gösterir. Öyleyse bazı alimlerce: "Bu, yanında kitaptan bir ilim olan Asıf İbnu Berhiya adındaki zattır" şeklinde yapılan tefsirlerin, sağlam bir karineye dayanmadığını söyleyenler daha haklı gözükmektedir.
Aslında arkadaşı ile melek tabirleri arasında zıtlık yok, ancak arkadaşı daha umumi bir mana taşır. Esasen Hz. Süleyman'ın cinnî ve insî yardımcıları ve müşavirleri vardı.
* Hz. Süleyman'ın inşaallah dememesi, onun kalbinde olmadığı manasına gelmez. Bilakis, bir peygamber olarak inşaallah'ın ifade ettiği mana ve mefhumu kalbinde eksiksiz taşıyordu. Ancak, önce kalbindeki ile iktifa etti. Sonra da onu, -dendiğine göre kendisine arız olan bir sebepten dolayı-diliyle söylemeyi unuttu. Bunun cezası olarak da sakat bir çocuktan başka bir şey elde edemedi. Resulullah: "Eğer inşaallah deseydi hânis olmayacaktı" (yani sözü aynen vaki olacak, söylediği sayıda, Allah yolunda cihad edecek atlı yiğitleri olacaktı)" buyurmuştur. Bu mana rivayetlerde farklı ibarelerle ifade edilmiştir.

2- Ulema hadisten bir çok fevaid çıkarmıştır:

* Hayır işleri yapmak üzere esbabını hazırlamak fazilettir.

* Birçok mübah ve lezzetli şeyler, niyet ve kasıtla müstehab derecesine yükselir.

* İstikbale matuf olarak "şunu yapacağım" diyen kimsenin inşaallah demesi müstehabtır.

* Yemine inşaallah takmak, yeminin hükmünü kaldırır. Ulema: "İnşaallah kelimesi yemine muttasıl olursa hükmü kaldırır" demekte ittifak eder. Bununla istidlal edenler yeminle inşallah arasına girecek az miktardaki kelamın ittisali bozmayacağını söyler.

* Hadis, yeminin hükmünü kaldırmada, inşaallah lafzının telaffuzunun şart olduğuna, niyyetin, içinden geçirmenin yetmeyeceğine delildir. Ulema bu meselede de ittifak etmiştir.

* Hadis, peygamberlerin ibadet ve ilimlerle meşguliyetlerinin çokluğuna rağmen, erkeklik ve cima yönüyle müstesna bir güç sahibi olma hususiyetini taşıdıklarını, Allah'ın onları bu meselede mümtaz kıldığını ifade eder. Nitekim bu durum, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında, inkârı kabil olmayan parlak mucizelerinden biri olarak karşımıza çıkar: Rabbine olan fazlaca ibadetlerine, ilim ve tebliğ faaliyetlerine, halka olan çeşitli meşguliyetlerine ve hatta bedenî zaafı gerektiren yiyip içmesindeki azlığa, darlığa rağmen çok cima ile mümtaz olmuştur. Bir gecede sayıları on biri bulan bütün hanımlarına tek gusülle uğradığı rivayetlerde gelmiştir. Bazı alimler bu rivayetlerden hareketle: "Allah'a karşı en ziyade takva sahibi olanların şehveti daha güçlü olur. Zira muttaki olmayan kimse, nazar ve benzeri yollarla tatmin bularak gücünü zayıflatır" demiştir.

* Zann-ı galibe dayanarak istikbalde olacak şeyden haber vermek caizdir. Çünkü Hz. Süleyman, zannına dayanarak vahye dayanmadan, cezmen ihbarda bulunmuştur. Bunu vahye dayasaydı mutlak olurdu.

* Peygamberler de sehiv yapabilirler, bu haklarında caizdir. Sehiv onların makamlarının yüceliğine halel vermez.

* Yemin sırasında Allah'ın ismini zikretmemek caizdir. Çünkü Hz. Süleyman "bugün kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım..." derken yemin etmiştir, fakat Allah'a kasem olsun diyerek Allah'ın ismini zikretmemiştir. Bunun yemin olduğuna delil Aleyhissalâtu vesselâm'ın, hadisin bazı veçhinde "...İnşaallah deseydi hânis olmayacaktı" sözüdür. Zira hânis, yemininde durmayana denir. Öyleyse Hz. Süleyman'ın sözünde Allah ismi mukadderdir. Öyleyse yemin için ismullahı şart görmeyenler için hadis delildir ve "yemin olsun!" "kasem olsun", "ahdim olsun!" gibi ifadeler yemindir. Daha önce de kaydettiğimiz üzere Hanefîler bu görüştedir. Malikîler: "Niyeti yeminse" şartıyla yemin kabul ederler.

Bazı Şafiîler "mutlak olarak yemin değildir" derler.
* Söylemesi çirkin olan kelamı kinaye yoluyla ifade caizdir. Nitekim rivayette Hz. Süleyman cimayı kastederek: "Kadınlarıma uğrayacağım" demiştir.[424]

ALTINCI FASIL

YEMİNİ BOZMAK

5826-1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ حَلَفَ عَلى يَمِينٍ فَرَأى غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَفْعَلِ الّذِى هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ[. أخرجه مسلم ومالك والترمذي .

1. (5826)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim bir şey hususunda yemin eder, sonra da hilafını daha hayırlı görürse, derhal kefâret vererek yemininden vazgeçsin ve yemin ettiği husustan daha hayırlı olanı yapsın." [Müslim, Eymân 12, (1650); Muvatta, Eymân 11, (2, 478); Tirmizî, Eymân 6, (1530).][425]

5827-2- وعن أبي موسى رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: إنِّي وَاللّهِ إنْ شَاءَ اللّهُ َ أحْلِفُ عَلى يَمِينٍ فَأرَى غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا إَّ كَفَرْتُ عَنْ يَمِينِي وَأتَيْتُ الّذِي هُوَ خَيْرٌ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

2. (5827)- Hz. Ebu Musa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ben, Allah'a yemin ederek söylüyorum: İnşaallah, herhangi bir şeye yemin edilince, yeminin aksini yapmayı daha hayırlı görecek olsam, yeminimi kefaretler, hayırlı gördüğüm şeyi yaparım." [Buharî, Eymân 14; Müslim, Eymân 10, (1649); Ebu Dâvud, Eymân 17, (3276); Nesâî, Eymân 15, (7, 9, 10), Sayd 33, (7, 206).][426]

5828-3- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنها:]أنَّ أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ لَمْ يَكُنْ يَحْنثُ قَطُّ في يَمِينٍ حَتّى أنْزَلَ اللّهُ كَفَّارَةَ، فَقَالَ: َ أحْلِفُ على يَمِينٍ فَرَأيْتُ غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا إَّ أتَيْتُ الّذِى هُوَ خَيْرٌ وَكَفَّرْتُ عَنْ يَمِينِي[. أخرجه البخاري .

3. (5828)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh, aziz ve celil olan Rabbimiz yemin kefaretini indirinceye kadar yaptığı yeminlerinde hiç hânis olmadı. Ayet inince dedi ki: "Artık, bir yemin edip, sonra aksini yapmanın daha hayırlı olduğunu görecek olsam, (yeminim yerini bulsun diye direnmem) derhal daha hayırlı gördüğüm hususu yapar, yeminim için de kefâret öderim." [Buharî, Eymân 1.][427]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen üç hadis, herhangi bir hususta "şunu yapacağım!" veya ".yapmayacağım!" diye yemin

edildikten sonra, yemin edilen şeyin fayda değil zarar getireceğinin anlaşılması halinde yeminin gereğini yapmaktan vazgeçmeye teşvik etmektedir.
Fayda getirmeyecek şeyi "yemin ettim" diye yapmada ısrarın bir manası yoktur, yemin kefaretinde bulunarak zararlıdan vazgeçmek en selametli yoldur. Bu hususun, yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınıp, ders verilmiş olması meseleye bir başka ehemmiyet kazandırmaktadır. Daha önce de kaydettiğimiz ayet meâlini yeri gelmişken bir kere daha kaydetmek isteriz: "Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanılmanızdan dolayı sizi mesul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefareti ise, kendi âilenize yedirdiğinizin orta hallisinden on fakiri doyurmak veya on fakiri giydirmek, yahut bir köle veya cariyeyi hürriyetine kavuşturmaktır. Buna imkan bulamayan, üç gün oruç tutar. Edip de bozduğunuz yeminlerin kefareti budur. Her şeye yemin etmemek, ettiğiniz yemini unutmamak ve bozmamak, bozduğunuz yeminin de kefaretini vermek suretiyle yeminlerinizi muhafaza edin. Şükredesiniz diye, Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor" (Maide 89).
Kur'ân-ı Kerîm, bu meseleyi te'yiden bir başka yerde tekrar ele alır: "Allah adına ettiğiniz yeminleri, iyilik yapmaya, günahtan sakınmaya ve insanların arasını düzeltmeye mâni kılmayın..." (Bakara 224).
Yukarıda, bilhassa 5828 numarada Hz. Ebu Bekir'le ilgili rivayet, yerine getirilmesi mahzurlu olan yeminlere uyulmayıp, kefaret ödeme ruhsatını veren bu vahiylerin İslâm cemiyetine nasıl bir rahatlama getirdiğini açıkca göstermektedir: Bu vahiy gelinceye kadar, zarar getirecek de olsa her yeminin gereğini yerine getiren Hz. Ebu Bekir, vahiyden sonra mahzurlu gördüğü işleri, yeminine rağmen yerine getirmiyor, kefaret ödeyip vicdanî huzursuzluktan kurtuluyor. Hz. Ebu Bekr, bu sözü, Hz. Aişe'nin ifk hadisesinde en çok rol sahibinin Mistah radıyallahu anh'ın olduğunun ortaya çıkmasıyla gelişen hadiseler üzerine söylemiştir. Şöyle ki: Hz. Aişe'ye iftira atanların başında Mistah'ın geldiğini öğrenen Hz. Ebu Bekr, Mistah'a yapmakta olduğu yardımı keseceğine yemin etmişti. Bunun üzerine şu mealdeki ayet nazil oldu: "Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar da, yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret etmiş olanlara bir daha bağışta bulunmamak hususunda yemin etmesinler, affetsinler ve müsamaha göstersinler. Allah'ın sizi affetmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir" (Nûr 22). Bu vahiy üzerine Hz. Ebu Bekr, Mistah'a olan yardımı tekrar başlatır.
Kaydedilen ikinci hadis de, bu mevzuda Aleyhissalâtu vesselâm'ın nasıl hareket ettiğini göstermektedir: O da mahzurlu olan şeyleri, yeminine rağmen yapmıyor, daha hayırlı gördüğü işi yapıyor ve yeminini bozduğu için kefarette bulunuyor. Birinci hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, ümmete yemin sebebiyle şerri işlememesini, hayır nede ise onu yapmasını, ancak, yeminini bozduğu için kefaret ödemeyi de ihmal etmemesini emretmektedir.
Bakara sûresinden kaydettiğimiz âyet, bu meselede ne kadar açık ve çarpıcı: Allah adına yapılan yeminler:
* Hayır yapmaya mani olmamalıdır.
* Günahtan sakınmaya mani olmamalıdır.
* İnsanların arasını düzeltmeye mani olmamalıdır.
Yemin, yeminde durmak, kişinin şahsiyetini güçlendiren, kendisine olan güveni artıran bir husustur. Yemininde duran insanlar, daha sıkı, daha güvenli dayanışmaya girebilirler, teşebbüs güçleri artar. İçtimâî yönü fazla olan yemin müessesesi, Kur'ân nazarında mühim bir hadisedir. Bu sebeple tekrar tekrar, değişik yönleriyle ele alınmıştır. Şu âyette, meselenin başka yönlerine temas edilmiştir:
"Allah sizi, yanlışlıkla veya yanılarak ettiğiniz yeminlerden dolayı mes'ul tutmaz, fakat kalbinizle

kazandıklarınızdan, yalan yere ettiğiniz yeminle ve yeminlerinizi yerine getirmemekle kazandığınız günahtan mesul tutar. Allah gafûrdur, günahları çok bağışlar; halîmdir, hemen ceza vermeyip tevbe etmeniz için size fırsat tanır" (Bakara 225).
Yemini tutmanın ehemmiyetini tesbitte şu ayet de ehemmiyetli bir yer tutar:
"Hanımlarıyla cinsî temasta bulunmamak üzere yemin edenler için dört aylık bir bekleyiş vardır. Bu müddet içinde yeminlerini bozup, kefaretini verirlerse şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir" (Bakara 226). [428]

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

* NİYYET

5829-1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: الْيَمِينُ عَلى نِيَّةِ الْمُسْتَحْلِفِ، وفي أخرى: يَمِينُكَ عَلى مَا يُصَدِّقُكَ بِهِ صَاحِبُكَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

1. (5829)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Yemin, yemin isteyenin niyetine göredir"
Bir diğer rivayette: "Senin yeminin arkadaşının seni kendisiyle tasdik ettiği şeye göredir" denmiştir. [Müslim, Eymân 21, (1653); Ebu Dâvud, Eymân 8, (3255); Tirmizî, Ahkâm 19, (1354).] [429]

AÇIKLAMA:

* Nevevî hadisin manasını şöyle açıklar: "Bu hadiste, hâkimin yemin talebi üzerine yapılan yemin kastedilmektedir. Şöyle ki: Bir adam birinde hakkı olduğunu ileri sürerek dava açarsa, hâkim davalıya yemin ettirecektir. İşte davalı hâkimin zikrettiği şeyden başka bir şeye niyet ederek yemin etse bile, adamın yemini hâkimin söylediği maksada göre mün'akit olur, niyetini gizleyip tevriyede bulunması adama (Allah katında) fayda vermez. Ulemâ bu meselede ittifak eder, delil de sadedinde olduğumuz hadis ve icmadır.
Halbuki diğer hallerin tamamında yemin, yemin edenin niyetine bağlıdır. Bu umumî hükme istisna teşkil eden yemin, kendisiyle alâkalı bir davada hâkimin teklif ettiği yemindir, bu yeminde, yemin edenin değil, yemin isteyen hâkimin veya nâibin zikrettiği maksad esastır, yeter ki yemin isteyenin yemin isteme hakkı olsun."
* Haksızlık halinde yemin, yemin edenin niyetine göredir. Burada tevriye (asıl niyeti gizleme) caiz ve faydalıdır. Bunun örneği 5831 numarada, az sonra gelecek olan rivayette görülür: Süveyd İbnu Hanzala anlatıyor: "Resûlullah'a gitmek üzere yola çıktık. Yanımızda Vâil İbnu Hucr da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Halkı yemine zorladılar. Ben Vâil'in kardeşim olduğuna yemin ettim, böylece Vâil'i saldılar. Resûlullah'a gelip, bizi yemine zorladıklarını, ben de: "Vâil kardeşimdir" diyerek yemin ettiğimi söyledim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Doğru söyledin, Müslüman

Müslümanın kardeşidir" buyurdular." Burada Süveyd, haksız muamele karşısında tevriye yapıp arkadaşını kurtarmış ve Resulullah bunu te'yid etmiştir.

* Hadiste geçen "arkadaş"tan murad müddeî de denen davacıdır.[430]

*** LAĞV**

5830- 1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]أُنْزِلَتْ هذِهِ اŒيَةُ: َ يُؤَاخِذُكُمْ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أيْمَانِكُمْ. فِي قَوْلِ الرَّجُلِ: َ واللهِ، وَبَلَى واللهِ[. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود .

1. (5830)- Hz. Aişe anlatıyor: "Şu ayet kişinin kullandığı "Vallahi hayır!" "Billahi evet!" gibi sözler sebebiyle nazil olmuştur. (Meâlen): "Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanılmanızdan dolayı sizi mes'ul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefareti ise..." (Maide 89). [Buhârî, Eymân 14; Muvatta, Eymân 9, (2, 477); Ebu Davud, Eymân 28, (3254).][431]

AÇIKLAMA:

Lağv, lügatta itibar edilmeyen, değer verilmeyen söz manasına gelir. Yemin bahsinde lağv, Hz. Aişe'nin açıkladığı üzere, mükellefin dilinden kasıtsız olarak çıkan sözdür. "Bu, zann-ı galibe göre yapılan yemin" diye açıklayan da olmuştur. Binaenaleyh yanlışlıkla veya doğru zannıyla yalan yere yapılan yeminler yemin-i lağv olarak değerlendirilmiş ve buna bir hüküm terettüp etmeyeceği kabul edilmiştir. Bu nevi yemini yapanların Allah'ın affına mazhar olacağı umulur. Ayet-i kerîmenin de bunu ifade ettiği kabul edilmiştir.
Dilimizi fuzulî yere yemine alıştırmamak en doğru yol ise de, yemin-i lağv sebebiyle kişinin hânis olmadığını, binnetice kefaret gerekmeyeceğini bilmemiz faydalıdır.[432]

*** TEVRİYE**

5831- 1- عن سويد بن حنظلة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]خَرَجْنَا نُرِيدُ رَسُولَ اللهِ #، وَمَعَنَا وَائِلُ بْنُ حُجْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُ فَأخَذَهُ عَدُوٌّ لَهُ. فَتَحَرَّجَ الْقَوْمُ أنْ يَحْلِفُوا وَحَلَفْتُ أنَا أنَّهُ أخِي، فَخَلُّوا سَبِيلَهُ، فأتَيْنَا رَسُولَ اللهِ # فأخْبَرْتُهُ أنَّ الْقَوْمَ تَحَرَّجُوا أنْ يَحْلِفُوا وَحَلَفْتُ أنَا أنَّهُ أخِي، فقَالَ: صَدَقْتَ. الْمُسْلِمُ أخُو الْمُسْلِمِ[. أخرجه أبو داود.»التَّحَرُّجَ« الهرب من الوقوع في الحرج وهو ا“ثم .

1. (5831)- Süveyd İbnu Hanzala radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gitmek üzere yola çıkmıştık. Beraberimizde Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Herkesi yemin etmeye zorladılar. Ben, "o, kardeşimdir" diye yemin ettim. Bunun üzerine onu serbest bıraktılar. Resûlullah'a gelince olup biteni anlattım. "(Önümüzü kesen) grup herkesi yemine zorladı, ben de onun kardeşim olduğuna yemin ettim" dedim.
"Doğru söylemişsin, Müslüman Müslümanın kardeşidir!" buyurdular." [Ebu Dâvud, Eymân 8, (3256);

İbnu Mâce, Kefârât 14, (2119).][433]

AÇIKLAMA:

Tevriye, gizleme demektir. Yeminde asıl maksadı gizlemeye de tevriye denmiştir. Kişi muhatabını aldatarak hakiki maksadını gizleyecek bir muhtevada yemin edebilir. Bu çeşit bir yemin câiz midir, câizse hangi şartlarda caizdir? Ulemâ meseleyi rivayetlere dayanarak tahlil etmiştir. Önceden de belirttiğimiz gibi bunun caiz olduğu yer vardır. Nevevî der ki: "Elhasıl, yemin kâdı veya naibinin kendisini ilgilendiren bir davada talep ettiği yemin dışındaki bütün hallerde yemin edenin niyetine göre değerlendirilir". Nevevî devamla tevriye için der ki: "Tevriye ile kişi her ne kadar hânis olmaz ise de, yemin talep edenin hakkını iptal edecek ise böyle bir tevriyeyi yapmak caiz değildir. Bu hususta ulemâ icma etmiştir." Kadı İyâz şu hususta da icma vaki olduğunu kaydeder: "Yemin talep edilmediği ve yeminine bir hak taalluk etmediği halde yemin eden kimse için niyeti esastır, sözü de kabul edilir. Ancak, üzerinde bir başkasının hakkı varsa, talep üzerine veya kendiliğinden yaptığına bakılmaksızın yeminin zahiri ile hükmedilir, bu hususta ihtilaf yoktur.[434]

*** İHLAS**

5832-1- عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنهما قَال:]اخْتَصَمَ رَجُلَنِ الى رَسُولِ اللّهِ # فَسَألَ رَسُولُ اللّهِ # الْمُدَّعِيَ الْبَيِّنَةَ فَلَمْ
يَكُنْ لَهُ بَيْنَـةٌ فَاسْـتَحْلَفَ الْمَطْلُوبَ فَحَلَفَ بِاللّهِ الّـذِى َ إلهَ إّ هُوَ، فَقَالَ #: بَلى قَدْ فَعَلْتَ، وَلَكِنْ قَدْ غُفِرَ لَكَ بِإخْصِ قَوْلِ َ
إلهَ إَّ اللّهُ[. أخرجه أبو داود .

1. (5832)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "İki kişi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda murâfaa olundular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müddeiden (davacıdan) beyyine (delil, şahid) talep etti. Adamın beyyinesi yoktu. Bunun üzerine davalıdan yemin talep etti. O, kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a kasem etti. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır, sen (iddia edileni) yaptın. Velâkin Lâilahe İllallah sözündeki ihlas sebebiyle mağfiret olundun!" buyurdu" [Ebu Dâvud, Eymân 16, (3275).][435]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), davalının bile bile yalan yere yemin ettiğini vahiy yoluyla öğrenmiş olmalıdır. Normalde, vahiy beklemeksizin hükmü hep zahire göre veren Resûlullah, burada davalının yalan yere yemin ettiğini yüzüne haykırmıştır. Bu hal, zaman zaman hükümleri vahye müsteniden verdiğine delil olmaktadır.
Ancak, Aleyhissalâtu vesselâm, burada mevzubahis olan davalının, yalan yemin etmekten hasıl olan günahının, yemin esnasında telaffuz ettiği kelime-i tevhidin bereketine mağrifet edildiğini söylüyor. Alimler, bu hadisi esas alarak büyük günahların "tevhid kelimesi"' ile affedilebileceğini söylemişlerdir. Nitekim Ahmed İbnu Hanbel'in, İbnu Ömer'den kaydettiği bir hadiste şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir adama: "Sen şu şeyi yaptın mı?" diye sormuştu. Adam:

"Hayır! Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a kasem olsun yapmadım!" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cibril'in kendisine, "O, söylediğin şeyi yaptı. Ancak Allah, onu, "kendisinden başka ilah olmayan Allah" sözünden dolayı affetti" dediğini haber verdi." İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette, benzer bir hadisin sonunda şu ziyade yer alır: "... Cebrail gelerek, adamın yalancı olduğunu, bunun nezdinde diğerinin hakkı bulunduğunu haber verdi. Aleyhissalatu vesselâm da davalıya, "davacının hakkını" vermesini emreder, yalan yere yaptığı yeminin kefaretine, Allah'tan başka ilah olmadığını bilmesinin veya şehadetinin yettiğini belirtir."
Şunu hemen kaydedelim: Yalan yere yemin etmek büyük günahlardandır. Bu husus bir çok hadiste beyan edilmiştir. Yalan yere yeminin ıstılahî adı elyemînu'lgâmustur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemîn-i gâmusu: "Müslüman kişinin malına sahiplenmeye sebep olan yalan yemin" diye tarif etmiştir: [436] اَلّذِي يَقْتَطِعُ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ هُوَ فِيهَا كَاذِبٌ]

*** LİCÂC**

-5833 -1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهُ قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: نَحْنُ اŒخِرُونَ السَّابِقُونَ؛ وَقَالَ: ‘نْ يَلِجَّ أحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أهْلِهِ آثَمُ لَهُ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى مِنْ أنْ يُعْطِي كَفّارَتَهُ الّتِي افْتَرَضَ اللهُ تَعالى عَلَيْهِ[. أخرجه الشيخان.يقال: »لَجَّ يَلِجَّ وَاسْتَلَجَّ في يَمِينِهِ« إذا ألحّ في استمرار عليها وترك تكفيرها ورأى أنه صادق فيها. وقيل هو أن يحلف ويرى أن غيرها خير منها فيقيم على ترك الكفارة والرجوع الى ما هو خير فذاك آثم له: أى أكثر إثماً من أن يأتي الذي هو خير .

1. (5833)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) : "Biz öne geçecek sonuncularız!" buyurdular. Keza:
"Birinizin ailesine karşı yaptığı yemininde inadlaşması, Allah nazarında Rab Teâlâ'nın farz kıldığı kefareti ödemesinden daha ağır bir günahtır!" buyurdu." [Buharî, Eyman1; Müslim, Eymân 26, (1655).][437]

AÇIKLAMA:

Licâc, yaptığı yemini yerine getirmede ısrar etmektir. Halbuki yeminde ısrar caiz değildir. Yeminin bozulması daha hayırlı gözüküyorsa yemin bozulur, hayırlı olan aksi yapılır. Ancak yemin kefareti ödenir. Öyleyse bilhassa ailesine karşı yapılan yeminden, kefaret ödeyerek hemen dönmek gerekir. Bu hadis, böyle bir yeminden dönmenin Allah nazarında daha büyük bir kusur teşkil edeceğini, yemin sahibini daha günahkâr kılacağını ifade etmektedir. Bu davranışa giren kimse, azîz ve celîl olan Allah'ı, böylesi yeminlerimizden kefaret ödeyerek dönmemizi taleb eden emirlerini dinlememiş olmaktadır. [438]

SEKİZİNCİ FASIL

KEFARET

5834 -1- عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ حَلَفَ مِنْكُمْ فَقَالَ فِي حَلِفِهِ: بِالّتِ وَالْعُزّى. فَلْيَقُلْ: إلهَ إَّ اللهُ، وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِه تَعالَ أُقَامِرُكَ فَلْيَتَصَدَّقْ. قَالَ أبو داود: يعني بِشَيْءٍ[. أخرجه الخمسة.قال الخطابي: أي فليتصدق بقدر ما كان قد جعله خطراً في القمار .

1. (5834)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sizden kim yemin eder ve yemininde: "Lat ve Uzza'ya kasem olsun!" derse hemen "Lailahe illallah!" desin. Kim de arkadaşına: "Gel seninle kumar oynayalım" derse hemen (birşeyler) tasadduk etsin!" [Buhâri, Eyman 5, Tefsir, Necm, Edeb 74, İsti'zan 52; Müslim, Eyman 5, (1647); Ebu Davud, Eyman 4, (3247); Tirmizî, Nüzur 17, (1545); Nesâî, Eyman 11, (7, 7).][439]

5835 -2- وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]كُنَّا نَذْكُرُ بَعْضَ ا٭مْرِ وَأنَا حَدِيثُ عَهْدٍ بِالْجَاهِلِيَّةِ فَحَلَفْتُ بِالّتِ وَالْعُزّى. فَقَالَ لِي أصْحَابِي: بِئْسَمَا قُلْتَ، قُلْتَ هُجْراً، فَأتَيْتُ النّبِىَّ #، فَذَكَرْتُ لَهُ ذلِكَ، فَقَالَ: قُلْ: إلَهَ إَّ اللهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ، وَانْفُثْ عَلى يَسَارِكَ ثَثاً، وَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، ثُمَّ تَعُدْ[. أخرجه النسائي .

2. (5835)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir grup kimse, bazı şeyleri tezekkür ediyorduk. Ben o sırada cahiliyeden yakın zamanda çıkmıştım. "Lat ve Uzza'ya kasem olsun!" diyerek yemin ediverdim. Arkadaşlarım bana: "Söylediğin şey ne fena! Çirkin bir söz ettin!" dediler. Ben hemen Aleyhissalâtu vesselâm'a gelip durumu anlattım:
"Allah'tan başka ilah yoktur, o tektir, şeriksizdir. Arz ve semanın mülkü O'na aittir. Bütün hamdler de onadır, O her şeye kadirdir!" de! Sol tarafına üç kere üfle. Taşlanmış şeytandan Allah'a sığın, sonra bir daha (bu çeşit yemine) dönme!" buyurdular." [Nesâî, Eyman 12, (7, 7-8).][440]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, Müslümanların yemin adabından en mühimini belirtmektedir: Yeminler Allah'ın adına olmalıdır, başka çeşit yeminlerden kaçınmalı ve bilhassa cahiliye putlarının adıyla yemin yapılmamalıdır.
2- Lat ve Uzza, cahiliye Araplarının en büyük putlarından ikisinin ismidir. Kur'an-ı Kerim'de de zikirleri geçer. Bunlardan Lat, Taif'te Sakif kabilesine ait bir putun ismidir. Yeri hususunda bazı ihtilaflar gelmiştir. Bir kısım rivayetlere göre Mekke'dedir, bir kısmına göre de Nahl'dedir ve put Kureyş'e aittir.
Uzza ise, Gatafan kabilesinin tapındığı bir ağaçtır. Bazı rivayetlerde ise put olduğu belirtilir. Gerek Lat ve gerek Uzza'nın birer mabed ismi olduğu da gelen rivayetler arasındadır.
3- İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Ulema dedi ki: "Kim Lat ve Uzza'ya veya bir başka puta kasem ederse veya: "Şu işi yaparsam Yahudi olayım, Nasranî olayım veya İslam'dan dışarı çıkayım veya peygamberi reddetmiş olayım" derse bu yemin mün'akid olmaz, adamın Allah'a istiğfar etmesi gerekir, ona kefaret terettüp etmez. Lailahe illallah demesi müstehab olur." Hanefîlere göre kefaret gerekir, ancak: "Ben ehli bid'a olayım", "Peygamberi terketmiş olayım" gibi sözler hariç, bunlarda

kefaret gerekmez. Bu sözü sarfeden küfre düşer mi düşmez mi ihtilaflıdır.
Nevevî, bu çeşit sözlerle yemin etmenin haram olduğunu, edene tevbe gerekeceğini söyler. Nevevî'den önce Maverdî ve başkaları da aynı şeyi söylemişlerdir.
Hattâbî, Bagavî bir kısım alimler: "Bu hadiste İslam dışı şeylere kasemde bulunanlara bununla günahkâr da olsalar kefaret gerekmeyeceğine, ancak tevbe gerekeceğine delil vardır" derler. Onlara göre, tevbe de, Resulullah'ın tevhid kelimesini emretmesi sebebiyle gerekmektedir. Böylece, Aleyhissalâtu vesselâm, yemin edenin cezasının günahıyla ilgili olacağına, malıyla ilgili bir şey terettüp etmeyeceğine işaret etmiş olmaktadır. Tevhidi emretmiş olması da Lat ve Uzza'ya kasemin kâfirlere benzemeyi getirmesindendir. Böylece, tevhidle telafi edilmesini emretmiş olmaktadır.
Tîbî der ki: "Lat ve Uzza ile yeminden sonra kumarın zikredilmiş olmasındaki hikmet şudur: "Bu yemini yapan, yeminde kâfirlere muvafakat etmiş olmaktadır, bu sebeple tevhid emredilmiştir, kumara çağıran da, oyunda onlara muvafakat etmiş olmaktadır, bunun kefareti için de sadaka verilmesi emredilmiş olmaktadır."
Hadis, eğlenceye çağıran kimseye, sadaka vermenin kefaret olduğunu ifade eder, oynayan kimsenin kefaretinin te'kidli olacağı açıktır. [441]

İLAVELER BÖLÜMÜ

(Burada dört fasıl vardır)

*

BİRİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

*

İKİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ AFETLERE GİREN HADİSLER

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

LİSANIN AFETLERİYLE İLGİLİ HADİSLER

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

MUHTELİF NEVLERE GİREN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

5836-1- عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]كُنْتُ رَدِيفَ رَسُولِ اللهِ # فقَالَ: يَا غُمُ! احْفَظِ اللهِ يَحْفَظْكَ، احْفَظِ اللهِ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ، أوْ قَالَ أمَامَكَ، تَعَرَّفْ إلَى اللهِ فِي الْرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الْشِدَّةِ، إذَا سَألْتَ فَاسْألِ اللّهَ تَعَالَى، وإذَا اِسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللهِ تَعَالَى، فَإنَّ الْعِبَادَ لَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أنْ يَنْفَعُوكَ بِشَىْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللّهُ تَعالى لَكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلى ذلِكَ، وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلى أنْ يَضُرُّوكَ بِشَىْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللّهُ تَعالى عَلَيْكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلى ذلِكَ، جَفَّتِ اقَمُ وَطُوِيتِ الصُّحُفُ، فإنِ اسْتَطَعْتَ أنْ تَعْمَلَ للهِ تَعالى بِالرِّضَا في الْيَقِينِ فَافْعَلْ، فإنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فإنَّ في الصَّبْرِ عَلى مَا تَكْرَهُ خَيْراً كَثِيراً، وَاعْلَمْ أنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ، وَأنَّ الْفَرَجَ مَعَ الْكَرْبِ، وَأنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً، وَلَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ[.
أخرجه رزين بهذا اللفظ، والترمذي باختصار .

1. (5836)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın terkisinde idim. Bana şu nasihatta bulundu:
"Yavrum! Allah'a karşı (emir ve yasaklarına uyarak edebini) koru, Allah da seni (dünya ve ahirette) korusun! Allah'ı(n üzerindeki hukukunu) koru ki O'nu karşında (dünya ve ahiretin fenalıklarına karşı hami) bulasın -veya önünde demişti-. Bollukta Allah'ı tanı ki, darlıkta da O, seni tanısın. (Dünya ve ahiretle ilgili) bir şey isteyince Allah'tan iste. Yardım talep edeceksen Allah'tan yardım dile. Zira kullar, Allah'ın yazmadığı bir hususta sana faydalı olmak için biraraya gelseler, bu faydayı yapmaya muktedir olamazlar. Allah'ın yazmadığı bir zararı sana vermek için biraraya gelseler, buna da muktedir olamazlar. Kalemlerin mürekkebi kurudu ve sayfalar dürüldü. Sen, yakinî bir imanla, tam bir rıza ile Allah için çalışmaya muktedir olabilirsen çalış; şayet buna muktedir olamazsan, hoşuna gitmeyen şeyde sabırda çok hayır var. Şunu da bil ki Nusret(i ilahî) sabırla birlikte gelir, kurtuluş da sıkıntıyla gelir, zorlukta da kolaylık vardır, bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır." [Rezun bu elfazla tahric etmiştir. Tirmizî'de muhtasar olarak kaydedilmiştir. Sıfatu'l-Kıyamet 60, (3518).][442]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin daha rahat anlaşılmasını sağlayacak açıklamalar imkan nisbetinde parantez içerisinde olmak suretiyle metine dahil edildi.
2- Burada biraz açıklama kaydedeceğimiz husus hadisin son kısmında geçen "bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır" ifadesidir. Bu ibare biraz kapalıdır. Buradaki "bir zorluk" ve "iki kolaylık"tan murad nedir?
İbnu Kesir, İnşirah suresinde geçen "Şüphesiz, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır" (İnşirah 5-6) ayetlerini açıklarken ayetle ilgili olarak Katâde'nin bir yorumunu kaydeder: "Ayette zorluk manasına gelen اَلْعُسْرِ marife olarak iki sefer geçmektedir; keza kolaylık manasına gelen يُسْرَ sefer geçmektedir, ama bu nekredir. Dolayısıyla marife olan zorluk (el-usr) kelimeleri marife oldukları için aynı zorluk tek zorluk olmakta, kolaylık

manasına gelen يُسْرَ ise nekre olduğu için her biri ayrı olan iki kolaylı sayılmaktadır. Böyle olunca, ayet-i kerimede bir zorluğa bedel iki kolaylık mevzubahis edilmiş olmakta ve Resulullah: "İki kolaylığa bir zorluk asla galebe çalamayacak" diye sevinçle müjdelemektedir. Rivayet aynen şöyle: "Hasan-ı Basrî (mürsel olarak) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ferahlı ve mesrur bir çehle ile gülerek çıktı. Şöyle diyordu: "Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Zira şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır."

Mevzuyla ilgili olarak İbnu Kesir'in kaydettiği bir diğer rivayeti de burada kaydetmeyi faydalı görüyoruz: "Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) bir kayanın karşısında oturuyordu. Bir ara: "Zorluk gelip şu kayanın içine girse mutlaka kolaylık peşinden gelip içeri girer ve oradan zorluğu çıkarır" buyurdu. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah: "Şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır, gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır" mealindeki ayetleri inzal buyurdu."

Bir diğer rivayette Resulullah şöyle buyurmaktadır: "Semadan yardım, çekilen şiddet miktarınca iner, sabır da musibet miktarınca iner."

Öyle ise, ayet ve hadisler, mü'mine ümid ve metanet verme gayesini gütmektedir: Sıkıntımız ne kadar şiddetli, musibetimiz ne kadar büyük olursa olsun, ye'se düşmeye gerek yok. Cenab-ı Hak o nisbette sabır ve yardım indirecek, kolaylığını zorluğunun iki katı yapacaktır. Sabır ve metanetten vazgeçme, ye'se ve fütura düşme..."[443]

İşte bu kadar kısa, öz cümleler içine; kadere, teslimiye ait en girift, en zor meseleler sığdırılmış ve en sade bir üslupla, bu derin mevzu vüzuha kavuşturulmuştur. Aynı zamanda aksiyon ve hamle adına; ibadet manasını da dahil ederek söylenebilecek pek çok şey bu birkaç cümlede hülasa edilmiştir". (H) ORJİNALDE BÖYLE BİR ŞEY YOK.

-5837 -2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ # يَوْماً ‘صْحَابِهِ: مَنْ يَأخُذُ هـذِهِ الْكَلِمَاتِ فَيَعْمَلَ بِهِنَّ أوْ يُعَلِّمَ مَنْ يَعْمَلُ بِهِنَّ؟ قُلْتُ: أنَـا يَا رَسُولَ اللهِ، فأخـذَ بِيَدِى فَعَـدَّ خَمْسـاً. قَـالَ: اتَّقِ الْمَحَارِمَ تَكُنْ أعْبَدَ النَّاسِ، وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللهُ لَكَ تَكُنْ أغْنَى النَّاسِ، وَأحْسِنْ إلى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِناً، وَأحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسَكَ تَكُنْ مُسْلِماً، وَ تُكْثِرِ الضَّحِكَ فَإنَّ كَثْرَةَ الضحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ[. أخرجه الترمذي .

2. (5837)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına: "Şu kelimeleri kim [benden] alıp onlarla amel edecek ve onlarla amel edecek olana öğretecek?" buyurdular. Ben hemen atılıp:

"Ben! Ey Allah'ın Resulü!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm elimden tuttu ve beş şey saydı:

* Haramlardan sakın, Allah'ın en abid kulu ol!
* Allah'ın sana ayırdğına razı ol, insanların en zengini ol!
* Komşuna ihsanda bulun, mü'min ol.
* Kendin için istediğini başkaları için de iste, Müslüman ol!
* Fazla gülme. Çünkü fazla gülmek kalbi öldürür." [Tirmizî, Zühd 2, (2306); İbnu Mace, Zühd 24, (4217).][444]

5838 ـ3ـ وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أمَرَنِى رَبِّى بِتِسْعٍ: خَشْيَةِ اللهِ في السِّرِّ وَالعَنِيَةِ، وَكَلِمَةِ الْعَدْلِ في الْغَضَبِ وَالرِّضَا، وَالْقَصْدِ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأنْ اَصِلَ مَنْ قَطَعَنِي، وَأُعْطِيَ مَنْ حَرَمَنِي، وَأعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَنِي، وَأنْ يَكُونُ صَمْتِي فِكْراً، وَنُطْقِي ذِكْراً، وَنَظَرِي عِبْرَةً، وَآمُرُ بِالْمَعْرُوفِ[. أخرجه رزين .

3. (5838)- Yine Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Rabbim bana dokuz şey emretti:
* Gizli halde de aleni halde de Allah'tan korkma(mı),
* Öfke ve rıza halinde de adaletli söz (söylememi),
* Fakirlikte de zenginlikte de iktisad (yapmamı),
* Benden kopana da sıla-ı rahm yapmamı,
* Beni mahrum edene de vermemi,
* Bana zulmedeni affetmemi,
* Susma halimin tefekkür olmasını,
* Konuşma halimin zikir olmasını,
* Bakışımın da ibret olmasını,
* Ma'rufu (doğru ve güzel olanı) emretmemi." [Rezin tahriç etmiştir.][445]

5839 ـ4ـ وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]وَجَدْنَا عَلى قَائِمِ سَيْفِ رَسُولِ اللهِ #: أعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَصِلْ مَنْ قَطَعَكَ، وَأحْسِنْ إلى مَنْ أسَاءَ إلَيْكَ، وَقُلْ الْحَقَّ وَلَوْ عَلى نَفْسِكَ[. أخرجه رزين .

4. (5839)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kılıncının kabzasında şu ibareyi bulduk:
"Sana zulmedeni affet. Sana küsene git, sana kötülük yapana iyilik yap! Aleyhine de olsa hakkı söyle!" [Rezin tahric etmiştir.][446]

5840 ـ5ـ وعن زيد الخير رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ لَتُخْبَرَنِّي مَا عَمَةُ اللهِ فِيمَنْ يُرِيدُهُ، وَمَا عَمَتُهُ فِيمَنْ َ يُرِيدُهُ؟ فَقَالَ: كَيْفَ أصْبَحْتَ يَا زَيْدُ؟ قُلْتُ: أُحِبُّ الْخَيْرَ وَأهْلَهُ، وَإنْ قَدَرْتُ عَلَيْهِ بَادَرْتُ إلَيْهِ، وَإنْ فَاتَنِي حَزِنْتُ عَلَيْهِ وَحَنَنْتُ إلَيْهِ، فَقَالَ: #: فَتِلْكَ عَمَةُ اللهِ فِيمَنْ يُرِيدُهُ، وَلَوْ أرَادَكَ لِغَيْرِهَا لَهَيَّأكَ لَهَا[. أخرجه الترمذي .

5. (5840)- Zeydu'l-Hayr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Alah'ın Resulü dedim, Allah'ın rızasını arzu eden kimselere ve Allah'ın rızasını arzu etmeyen kimselere Allah'ın koyduğu alâmet nedir, bana haber verin!" Cevaben:
"Ey Zeyd sen nasıl sabahladın?" diye sordu.
"Hayrı ve hayır ehlini seviyorum: Eğer hayır yapmaya muktedirsem yapmaya koşuyorum. Eğer yapamaz, kaçırırsam bu sebeple üzülüyorum ve onu yapmaya şevkim daha da artıyor! " dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:
"İşte bu söylediklerin Allah'ın rızasını arayanlara Allah'ın koyduğu alamettir. Eğer Allah senin başka

bir şey olmanı isteseydi, seni ona hazırladı" buyurdular." [Hadisi Rezin tahriç etmiştir.][447]

-5841 -6- وعن ابن عبّاس رَضِـيَ اللهُ عَنهمـا قـال:]قَـالَ رَسُـولُ اللهِ #: الْقَصْـدُ وَالتُّـؤَدَةُ وَحُسْنُ السَّمْتِ جَزْءٌ مِنْ اَرْبَعَـةٍ وَعِشْـرِينَ جَزْءاً مِنَ الْنُّبُوَّةِ[. أخرجه مالك والترمذي، واللفظ له.»القَصْدُ« الوسط بين الطرفين.
و»التُّؤَدَةُ« التأني والتثبت.و»السِّمت« الهيئة الحسنة والمراد أن هذه الخصال من شمائل ا'نبياء. وانها جزء معلوم من اجزاء افعـالهم فاقتـدوا بهم فيهـا وتـابعوهم. أن من جمـع هـذه الخصـال كـان فيه جزء من النبوة ن النبوة غير مكتسبة و مجتلبة با'سباب بل هى كرامة من الله تعالى .

6. (5841)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İtidal (orta yol üzere olmak), teenni(li davranmak), hal ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmi dört cüzünden bir cüzdür." [Muvatta, Şi'r 17 (2, 954, 955); Ebu Davud, Edeb 2, (4776).][448]

AÇIKLAMA:

Burada sayılan mümtaz sıfatlar, Allah'ın bir lütuf ve ikramı olarak bütün peygamberlere verilmiştir. Ta ki, insanlar onlara uymak suretiyle bu hasletleri kendilerine mal etsinler.
Bunların peygamberliğin yirmi dört cüzünden biri olması, peygamberliğin bölünebildiği, mukteseb olduğu manasına gelmze. Çünkü o, her şeyden önce Allah'ın bir lütfudur, iktisabla ulaşılamaz. Üstelik Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) son peygamberdir, ondan sonra yeryüzüne, kıyamete kadar peygamber gelmeyecektir.
Bazı alimler hadisten şu manayı da anlamışlardır: "Kimde bu vasıflar toplanırsa, o kimse, halk onu ta'zim, tebcil ve tevkir ile karşılar. Allah da ona, peygamberlerin elbisesi olan takva elbisesini giydirir."[449]

-5842 -7- وعن أبي أيوب رَضِـيَ اللهُ عَنه قـال:]قَـالَ رَسُولُ اللهِ #: أرْبَعٌ مِنْ سُـنَنِ الْمُرْسَـلِينَ: الْحَيَاءُ، وَالتَّعَطُّرُ، وَالنِّكَاحُ، وَالسِّوَاكُ[. أخرجه الترمذي .

7. (5842)- Ebu Eyyub (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Dört şey vardır, bunlar geçmiş peygamberlerin sünnetlerindendir: Haya, koku sürünme, evlenme, misvak kullanma." [Tirmizî, Nikah 1, (1080).][450]

AÇIKLAMA:

1- Dört şeyin eski peygamberlerin sünnetinden olması, bunları onların fiilen yapıp ümmetlerine de yapmaya kavlen teşvik ettiklerini ifade eder. Dolayısıyla "eski peygamberler"e nisbet edilen şeylerin, insanlığın bidayetine kadar gittiği ve hatta Hz. Adem aleyhisselam'a dayandığı söylenebilir. Bu ifade, zikredilen şeylerin insanlık için ehemmiyetli olduğunu da gösterir. Vahy-i İlahi, bidayetten beri, bazı

mühim şeyleri insanlığa duyurmuş, hayata sokmuş, müesseseleştirmiş demektir. İslam'ın bu telakkisi, insanlık tarihini mutlak vahşet ve cehaletle ve hatta maymunla başlatan bir kısım Batıcı maddeperestlerin görüşünden tamamen ayrılır.

Hadisin şerhinde bazı alimler, Hz. İsa örneğinde olduğu üzere, bir kısım evlenmeyen peygamberler bulunduğunu göstererek, üslupta tağlibe yer verildiğini, ifade âmm da olsa istisnaların olabileceğini belirtirler. Bunu misvak, koku gibi diğer hasletler için de düşünmek mümkündür. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hadiste, esas itibariyle bunların ıttıradından çok, eskiliğini duyurmak istemektedir.

2- Hadisin bazı vecihlerinde haya yerne hitan zikredilmiştir. Hitan erkek çocuklarının sünnet edilmeleridir. Bunun da eskiliğine dikkat çekilmiş olur. Nitekim bazı hadislerde hitanın Hz. İbrahim'den beri teşrî edildiği, ilk defa Hz. İbrahim'in sünneti olduğu belirtilmiştir.

3- Bazı şarihler, haya ile her insanda fıtrî ve cibillî olan hayanın kastedilmediğini, dinin muktezası olan hayanın kastedildiğini belirtirler. Çünkü dinin ısrarla üzerinde durduğu, hayaya giren edepler vardır: Avret yerlerinin örtülmesi, mürüvvete yakışmayan hallerden kaçınmak, fuhşiyat ve kabalıklardan, çirkin sözlerden uzak durmak gibi.

4- Haya yerine bazı rivayetlerde حناء

yani kına kelimesi zikredilmiştir. Bunun tashif olabileceğine dikkat çekmiştir. Çünkü kına erkeklere haramdır, zira kadınlara benzeme vardır. Kına ile yaşlıların saçını boyaması, önceki peygamberlerde olan bir sünnet değildir. Resulullah teşrî buyurmuştur, dolayısıyla bunun eski peygamberlere nisbeti sahih olmaz (Mirkat).[451]

5843- 8- وعن عبدالمهيمن بن عبّاس بن سهل بن سعد الساعدي عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: ا'نَاةُ مِنَ اللهِ تَعالى وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ[. أخرجه الترمذي .

8. (5843)- Abdulmüheymin İbnu Abbas İbni Sehl İbni Sa'd es-Saîdî, babası tarikiyle dedesinden naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Teennî Allah Teala'dandır, acele de şeytandan." [Tirmizî, Birr 66; (2013).][452]

AÇIKLAMA:

Teenninin Allah'tan olması, Allah'ın teennili hareket etmekten razı olması, karşılığında sevap vermesi demektir. Acelenin şeytandan olması, şeytanın kişiyi vesvesesi ile acele davranmaya sevketmesi demektir. Acelecilik, kişiyi titizlik ve neticeyi düşünmekten alıkoyar, attığı adımın veya söyleyeceği sözün zarar mı, kâr mı, hayır mı, şer mi getireceğini hesaplamasına fırsat vermez. Pekçok ayet ve hadiste menfi işler hep şeytana nisbet edilmiştir. Amr İbnu'l-As: "Kişi acelenin meyvesi olarak hep nedamet devşirmiştir" der.

5846 numaralı hadiste de acele üzerine bazı ilave açıklama kaydedeceğiz.[453]

5844- 9- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ 'شَجَّ عَبْدِ الْقَيْسِ: إنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللهُ تَعالى وَرَسُولُهُ الْحِلْمُ، وَا'نَاةُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

9. (5844)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Eşeccü Abdi'l-Kays'a dedi ki:
"Muhakkak ki sende Allah ve Resulünün sevdiği iki haslet var; hilm ve teenni." [Tirmizî, Birr 66, (2012); Müslim, İman 25, (17).][454]

AÇIKLAMA:

1- Eşecc izafetli olarak gelmiştir. Abdu'l-Kays'ın Eşecc'i demektir. Yani Abdulkays kabilesinin Resulullah'a gönderdiği heyetle gelen Eşecc olup, asıl adı Münzir İbnu Aiz'dir, Eşecc el-Abdî diye de tesmiye edilmiştir.
2- Hilm, Nevevî'ye göre burada akıl demektir. Kadı İyaz da hilmi "aklın sıhhatine ve sonuçları düşünen iyi görüşün varlığına delalet eden kelam" olarak tarif eder. Enat ise yine Nevevî'ye göre tesebbüt (titizlik) ve aceleyi terk demektir; dilimizde teenni dediğimiz şey; önünü sonunu, ne getirip ne götüreceğini hesap ederek hareket etmektir.
Resulullah'ın Eşecc (radıyallahu anh)'e bu iltifatının sebebiyle ilgili olarak şu vak'a rivayetlerde gelmiştir: "Abdulkays heyeti Medine'ye gelince heyet mensupları Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bir an önce görmek için acele ile huzuruna koşuşurlar. Eşecc ise, hayvanların başında kalır, onları biraraya toplar, devesini dağlar, en iyi elbisesini giyer, kendine çekidüzen verdikten sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın huzuruna çıkar. Aleyhissalâtu vesselâm onu kendine yaklaştırıp yanı başına oturtur. Sonra hey'ete:
"Hem kendiniz hem de kavminiz adına biat etmeye mi geldiniz?" buyururlar. Cemaat: "Evet!" der. Eşecc ise:
"Ey Allah'ın Resulü! Siz kişiyi, dininden daha ağır gelen bir şeyle techiz etmiyorsunuz. Biz size kendi adımıza biat edelim, kavmimize de onları davet edecek birini gönderelim, bu çağrı üzerine kim bize uyarsa o bizdendir, kim imtina eder de uymazsa onunla savaşalım!" der. İşte bu söz üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Doğru söyledin. Sende iki haslet var..." diyerek Eşecc'e iltifat buyurur." [455]

5845-10- وزاد أبو داود في روايـة ذكر فيها قصـة طويلة عن زارع:]وَكَانَ في وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ، أنَّ رَسُولَ اللهِ # لَمَّا قَـالَ لَهُ ذلِـكَ قَـالَ: يَـا رَسُولَ اللهِ! أنَا أتَخَلّقُ بِهِمَا أمِ اللهُ تَعالى جَبَلَنِي عَلَيْهِمَا؟ قَالَ: بَلِ اللهُ جَبَلَكَ عَلَيْهِمَا. فَقَالَ: الْحَمْدُلِلّهِ الّذِي جَبَلَنِي عَلى خِلّتَيْنِ يُحِبُّهَا اللهُ تَعالى وَرَسُولُ[.
10. (5845)- Ebu Davud merhum, Abdu'l-Kays heyetinde dahil olan Zâri'den naklettiği ve uzunca bir kıssanın da bulunduğu rivayetinde şu ziyadeye yer verir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine bunları söyleyince o (Eşecc):
“Ey Allah’ın Resûlü! Bu iki hasletle ben (şahsi gayretimle) mi ahlâklandım yoksa Allah mı cibilliyetime (yaratılışıma, tabiatıma) koydu?” diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:
“Allah Teâla Hazretleri seni o iki haslet üzere yarattı!” buyurdular. Bu cevap üzerine Eşecc: İKİ PARAGRAF ORJİNALDEN YAZILDI. BİLGİNİZE CD’DE YOK.
"Allah ve Resulü'nün sevdiği iki haslet üzere beni yaratan Allah'a hamd olsun!" dedi. [Ebu Davud,

Edeb 161, (5225).][456]

5846-11- وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: التَّؤَدَةُ في كُلِّ شَىْءٍ إٌَّ في عَمَلِ اŒخِرَةِ[. أخرجه أبو داود .

11. (5846)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Teenni, ahiretle ilgili olanlar dışında her amelde güzeldir." [Ebu Davud, Edeb 11, (4810).][457]

AÇIKLAMA:

Teenni bazı hadislerde mutlak olarak istihsan edilirken, burada kayıtlanmakta, ahiretle ilgili ameller istisna edilmektedir. el-Kadı: "Ahiret amellerinde teenni gayr-ı mahmuddur. Allah'a yakınlığı artırmak, dereceyi yükseltmek içinahirete müteallik işlerde azim ve bütün gayretin sarfı gerekmektedir" demiştir. Tîbî de şöyle der: "Hadisin manası şöyle olmalıdır: "Dünyevî işlerin sonunun kesinlikle hayırlı veya hayırsız olacağı bilinemediği için acele etmeyip tehir edilmesi uygundur. Uhrevî işler bunun aksinedir. Zira Rabbimiz Teala hazretleri "Hayırda yarışın" (Bakara 148)."Rabbinizden size erişecek bir bağışlanmayı ve bir cenneti kazanmak için yarışın.." (Hadid 21) buyurmaktadır. Münavi, bu meseleye büyüklerden birinin menkıbesini örnek verir: "Beşinci helada idi, aceleyle hizmetçisini çağırdı ve: "Gömleğimi indir, falancaya ver!" emretti. Hizmetçisi: "Biraz sabretsen de heladan çıksan olmaz mı?" deyince: "Onu bağlamak hatırıma geldi, nefsimin bu karardan vazgeçmeyeceğinden emin değilim" cevabını verir."
Şunu da bilmekte fayda var: Bazı alimlerimiz hayırlı olduğu kesin olan işlerin acele yapılmasında bir beis görmemişlerdir. Buna delil olarak şu ayet gösterilir: "Gerçekten onlar daima hayırlı işlerde koşar ve rahmetimizi umup azabımızdan korkarak bize dua ederlerdi.." (Enbiya 90).
Aliyyu'l-Kâri bu meselede bir noktaya daha dikkatlerimizi çeker: "Allah'ın emirleri olan taatları yapma hususunda acele edip onlara koşma ile bizzat taatleri yerine getirirken acele etme arasında büyük bir mesafe vardır, bunlardan birincisi mahmud ikincisi mezmumdur." Yani ibadetleri vakti vaktinde yapmak için acele edeceğiz, ama ibadetleri alelacele bitirme telaşına düşmeyeceğiz, sindire sindire, ağır ağır yapacağız.[458]

5847-12- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنِ اسْتَعَاذَ بِاللهِ فأعِيذُوهُ، وَمَنْ سَألَ بِاللهِ فَأعْطُوهُ وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأجِيبُوهُ، وَمَنْ صَنَعَ إلَيْكُمْ مَعْرُوفاً فَكَافِئُوهُ، فإنْ لَمْ تَجِدُوا مَا تُكَافِئُونَهُ فَادْعُوا لَهُ حَتّى تَرَوْا أنَّكُمْ قَدْ كَافأتُمُوهُ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

12. (5847)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim Allah adına sığınma talebinde bulunursa ona sığınma verin, kim Allah adına isterse ona verin, kim sizi davet ederse ona icabet edin, kim size bir iyilik yaparsa karşılıkta bulunun, şayet verecek bir şey bulamazsanız kendinizi, ona karşılığını vermiş görünceye kadar dua edin." [Nesâî, Zekat 72, (5,

82); Ebu Davud, Zekat 38, (1672).] [459]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde Allah'ın simini şefaatçi kılarak yapılan taleplerden hayra yönelik olanlarının yerine getirilmesini talep etmektedir.
* Allah'ın adını zikrederek sığınma talep edene sığınma vermeyi şarih Tîbî şöyle açıklar: "Kim size yardım talebiyle "sizin" veya "gayrınızın" şerrinden korunmak maksadıyla: "Allah için bana şerrini dokundurma" derse bunu kabul edin. Allah'ın ismine hürmeten şerrinizi ondan uzak tutun" demektir. Hadis şöyle takdir edilebilir: "Kim, Allah'a sığınıp onun adına merhamet dileyerek sizden sığınma talep ederse..."
Kısacası dilimizde "Allah aşkına", "Allah için", "Allah rızası için", "Allahını seversen" gibi tabirler zikredilerek yapılan birkısım taleplere müsbet cevap verilmesi, böylesi durumlarda Rabbimiz Teala'nın yüce isminin hatırının gözetilmesi emredilmektedir. O ad adına yapılan istiaze kabul edilecek, o ad adına istenen sadaka verilecektir. Allah adının mü'minin gönlünde büyük yeri olmalı, o korunmalıdır. Bizim O'ndan olacak taleplerimizin kabulünün, O'nun gönlümüzde yer eden mevkiinin yüceliğiyle mütenasib olacağını bilmeliyiz.
2- Hadiste istenen diğer bir husus davetlere icabettir. Bu mutlak gelmiştir. Ancak başka hadisleri göz önüne alan alimlerimiz, "Bu davete icabet etmede Şer'î bir mani yoksa" diye kayıtlamışlardır. Sofrada içki bulunması gibi bir maninin olması halinde davete icabet edilmeyebilir.
3- Diğer bir talep, kavlî veya fiilî, maddî veya manevi bir iyilikte, ikramda bulunan imkan nisbetinde aynı ölçüde mukabelede bulunmaktır. Bu husus "İyiliğin mükafaatı iyilikten başka bir şey olur mu?" (Rahman 60); "Allah sana nasıl ihsanda bulundu ise sen de başkalarına ihsanda bulun" (Kasas 77) gibi ayetlerde dile getirildiği gibi, pekçok hadislerde de tekrar edilmiştir. Hadislerin bir kısmı daha önce kaydedildi (5780-5787 numaralı hadisler görülebilir).
4- Hadisin sonunda, Aleyhissalâtu vesselâm bize iyilik ve ihsanda bulunana, aynı ile mukabele edemediğimiz takdirde dua işini tekrarlamayı tavsiye etmektedir. Duanın tekrarı hakkını ödediğimize kani oluncaya kadar" devam edecektir. Bu hususta Resulullah şöyle buyurmuştur: "Kime bir iyilik yapıldığı zaman bu iyiliği yapana "Allah hayırlı mükafaatını versin!" derse en güzel senada bulunmuş olur." Bazı alimlerimiz bu hadise dayanarak: "Kim kendisine iyilik yapana bir kere جَزَاكَ اللهُ خَيْراً derse üzerindeki karşılığı ödemiş olur, öbürünün hakkı çok bile olsa!" demiştir. Bu sözüyle kişi, yapılan iyiliğe mukabeledeki aczini itiraf ederek ona (dünyevî ve uhrevî) mükâfaatını verme işini en iyi vekil olan Rab Teala'ya havele etmiş oluyor. Resulullah böylece senanın en iyisini yapıldığını söyleyerek, yapılan iyiliği en iyi vekil olan Allah'ın karşılıksız bırakmayacağını ifade etmiş olmaktadır. Bazı büyükler: "Elin karşılık vermede kısa ise, dilini şükür ve duada uzat" demiştir. [460]

5848-13- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يَمُوتَنَّ أحَدُكُمْ اَّ وَهُوَ يُحَسِّنُ الظَّنَّ بِاللهِ تَعالى[. أخرجه مسلم وأبو داود .

13. (5848)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular

ki:
"Sakın sizden kimse Allah hakkında hüsnüzanda bulunmadan son nefesini vermesin." [Müslim, Cennet 81, (2877); Ebu Davud, Cenaiz 17, (3113).][461]

5849-14- وفي أخرى للشيخين والترمذي، عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قالَ:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: قَالَ اللهُ تَعالى: أنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي[.زاد مسلم والترمذي:]وَأنَا مَعَهُ إذَا دَعَانِي[.

14. (5849)- Sahiheyn ve Tirmizî'de Ebu Hureyre'den gelen diğer bir hadiste Resulullah şöyle buyurmuştur:
"Allah Teala hazretleri şöyle buyurdu: "Ben, kulumun benim hakkımdaki zannına göreyimdir."
Müslim ve Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade vardır: "O bana dua edince ben onunlayım." [Buharî, Tevhid 35; Müslim, Zikr 1, (2675); Tirmizî, Zühd 51, (2389).][462]

5850-15- وفي رواية ‘بي داود والترمذي، عن أبى هريرة أيضاً قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ حُسْنَ الظَّنِ بِاللهِ تَعالى مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ[.

15. (5850)- Ebu Davud ve Tirmizî'de Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediği kaydedilmiştir:
"Allah Teala hakkında hüsnüzan, güzel ibadettendir." [Tirmizî, Daavat 146, (3604); Ebu Davud, Edeb 89, (4993).][463]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç rivayetin üçü de Allah hakkında hüsnüzanda bulunma hakkındadır. Hepsi de mü'minleri Allah hakkında hüsnüzanda bulunmaya teşvik etmektedir. Birinci hadiste, ölmezden önce Allah hakkındaki zannımızı mutlaka güzel kılmamız istenir. Bunun niçin gerekli ve ehemmiyetli olduğu müteakip hadislerde belirtilir.
***** Çünkü Allah Teala hazretleri kullarına, kendisi hakında beslediği zanna uygun şekilde muamele edecektir.
***** Çünkü hüsnüzan da başlı başına güzel bir ibadettir.
2- Allah hakkında hüsnüzanda bulunmak demek, istiğfar edince Allah'ın bizi affedeceği, mağfirette bulunacağı, dua edince icabet edeceği, ibadet edince mükâfaatta bulunacağı kanaatini beslemek demektir. Halbuki alimler, bu hususta beyne'rreca ve'lhavf tabiriyle ifade edilen ümid ve korkuyu beraber taşımanın esas olduğunu belirtmişlerdir. Yani hakkımızda adaletini tatbik edip layık olduğumuzu verdiği takdirde azaba düşeceğimiz endişesini yaşayıp devamlı tevbe istiğfar etmeliyiz, yaptığımız tevbe ve istiğfarları Allah'ın kabul edeceğini umarak şevklenmeli, rahatlamalıyız. Bunlardan sadece birinin içimizde galebesi İslamî edebe uymaz. Hatta, Nevevî'nin belirttiği üzere, gençlik ve sağlık halinde korkunun galebesi müstahsen addedilmiştir. Ancak sadedinde olduğumuz hadise göre, ölüme yakın, ümidin galebe çalmas gerekmekte, hüsnüzan galebe çalmadan son nefesin verilmemesi ısrarla tavsiye edilmektedir. Bu ısrarın bir sebebi yine Müslim'de kaydedilen bir diğer

ihbardır:
"Her kul, hangi hal üzere ölürse o hal üzere diriltilecektir." Yani Allah hakkındaki hüsnüzan üzere ölen, o hal üzere diriltilecektir.
Bu noktada Hattâbî'nin farklı bir yorumunu da hatırlatmak isteriz: "Amelleri iyi olan kimseler Allah hakkında hüsnüzanda bulunabilir. Bu sebeple (aleyhissalâtu vesselâm) hadiste sanki: "Amellerinizi güzel kılın da Allah hakkındaki zannınız güzel olsun, kiimin ameli kötü ise zannı da kötüdür" demek istemiştir."
Rafii de şöyle bir açıklama getirmiştir: "Hadisten, tevbeye ve zulümden vazgeçmeye bir teşvik anlamak da caizdir. Zira bir kimse bunu yaparsa Allah hakkındaki zannı güzelleşir ve rahmetini ümid eder."
Nevevî der ki: "Allah hakkında zannı güzelleştirmenin manası, Allah Teala'nın kendisine merhamet edeceğini zannetmesi ve bunu Allah'ın af ve rahmeti üzerine varid olan ayet ve hadisleri ve onlarda tevhid ehline vaadedilen af ve mağfireti ve kıyamet günü onların mazhar olacakları rahmeti düşünüp tedebbür ederek bu hususta ümit beslemesidir."
3- Hadis-i kudsi olarak gelen: "Ben kulumun benim hakkımdaki zannına göreyim..." hadisine gelince: "Bunun Buhârî'de kaydedilen bir veçhi şöyledir: "Ben, kulumun benim hakkımda yaptığı zanna göreyim. O , beni zikretti mi onunla beraberim. Eğer o beni nefsinde zikrederse ben de onu onunkinden daha hayırlı bir cemaat içerisinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zira yaklaşırım, o bana bir zira' yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."
Bu hadiste ümidin korkuya galip kılınmasına bir teşvik görülmektedir. Bazı alimler buradaki zannı "ilim"le te'vil ederken, bazıları da "yakin" ile te'vil etmiştir. Böyle olunca mana: "Ben kulumun benim hakkımdaki yakinine, dönüşü bana, hesabı benim üzer ime olacağına dair ilmine, keza benim onun hakkında hayır veya şerden lehine veya aleyhinde vereceğim hükmün reddedilmeyeceğine, benim menettiğimi verecek, verdiğime mani olacak birisinin olmadığına dair kanaatine göreyim" olur. Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Kulumun benim hakkımdaki zannı" ibaresinin manası: Vaadinde sadık olan Resulullah'a dayanarak dua edince icabet zannı, tevbe edince kabul zannı, istiğfar edince mağfiret zannı, şartlarına uyarak ibadet yapınca mükâfaat zannı beslemektir. Bu hususu bir başka hadis te'yid eder: "İcabetten emin olarak Allah'a dua edin."
Kurtubî devamla der ki: "Bu sebepledir ki, kişiye, Allah'ın kabul edip, günahlarını affedeceğine, kani olarak, üzerindeki vecibeleri yerine getirmesi gerekir. Zira o bunu vaadetmiştir. O vaadinde dönecek değildir. Şayet, yaptığı ibadetleri Allah'ın kabul etmeyeceğine: bu gayretlerinin kendisine fayda vermeyeceğine inanır veya öyle bir zanna düşerse, işte bu Allah'ın rahmetinden yeistir ve bu büyük günahlardandır. Kim bu hal üzere ölürse, bu hadisin bazı vecihlerinde geldiği üzere, kişi zannına havale edilir. Öyleyse kulum, hakkımda dilediği zanda bulunsun."
Kurtubî sözünü şöyle bağlar: "Kulun ısrarlı şekilde mağfiret zannında bulunması da halis cehalet ve aldanma olur. Bu inanç kişiyi Mürcie mezhebine götürür."[464]

5851-16- وعن أبى ذرّ رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: اتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ[. أخرجه الترمذي .

16. (5851)- Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)

buyurdular ki:
"Her nerede olursan ol Allah'tan ittika et ve kötülüğün arkasından iyilik yap, bu onu yok eder. İnsanlara iyi ahlakla muamele et." [Tirmizî, Birr 55, (1988).][465]

AÇIKLAMA:

Allah'tan ittika, takva sahibi olmak demektir. Onun azabından korkup bütün emirlerini yapıp nehiylerinden kaçınmak suretiyle kişi muttaki olabilir. Dinin temeli takvadır. Takvaya riayet etmeyen, dini hayatında kâmil olarak temsil edemez.
"Her nerede" diye çevirdiğimiz حيث kelimesinden her ne halde olursan ol manası da anlaşılabilir. Böylece "yalnız, başkasının yanında, fakirlikte, zenginlikte, bollukta, darlıkta, hastalıkta, sağlıkta" gibi değişik haller zikredilebilir. Bütün hallerde takva esas alınmalıdır.
Seyyie'den daha ziyade, küçük günahlar haseneden de namaz, sadaka, istiğfar gibi hayırlar anlaşılmıştır. Bu halde küçük günahlardan sonra işlenecek bu nevi hayırlar onlara kefaret olacaktır.
Hayır vesilesiyle Allah'ın günahı yok etmesi, hem kişinin kalbinden günahın lekesini silmesi, hem de kişinin amel defterinin günah safyasından günahı silmesi şeklinde gerçekleşir, kişinin her ikisine de ihtiyacı var. Çünkü küçük günahlardan hasıl olan lekeler çoğalarak kalbi tamamen kaplayıp karartabilir. Bu sebeple "küçük günahlarda ısrar etmek büyük günahtır" denmiştir. Mü'min küçük günahı da ciddiye alıp, tevbe, istiğfar, sadaka ve namaz gibi amellerle ondan kurtulma ve temizlenme gayretinde olmalıdır. Unutulmamalı ki: "Her bir günah içinde küfre giden bir yol vardır."
İnsanlara güzel ahlakla muamele çok farklı şekillerde olabilir, yerine göre tatlı dil, güler yüz, müsamaha, bağışlama, kusurlarını görmeme, hatasını yüzüne vurmama, ayıbını teşhir etmeme, eza ve cefasına katlanma, ihtilaf, hediye vs. Bunu yapabilen, hem dünyada hem ahirette mükâfaatını görecektir. Dünyada felah, başarı, sıhhat, takdir ve sevgi, ahirette Cenab-ı Hakk'ın mağfiretine mazhariyetle necat ve kurtuluş.[466]

5852 -17- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]سُئِلَ رَسُولُ اللهِ # عَنْ أكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ؟ قَالَ: الْفَمُ، وَالْفَرْجُ؛ وَسُئِلَ عَنْ أكْثَرَ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: تَقْوَى اللهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ[. أخرجه الترمذي .

17. (5852)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan ateşe insanları en çok atan şeyin ne olduğu soruldu:
"Ağız ve ferc!" buyurdular. En ziyade neyin insanları cennete soktuğundan sordular:
"Allah'a takva ve güzel ahlak!" buyurdular." [Tirmizî, Birr 62, (2005).][467]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde, insanların uhrevî kurtuluş ve felaketlerinde en ziyade müessir olan sebepleri açıklamaktadır. Cevami'u'lkelim ile mümtaz olan Efendimiz bu mühim meseleleri ana sebeplerine irca etmek suretiyle herkesin anlayacağı ve kabul edeceği bir basitlik içinde açıklıyor:
Cennete götüren iki sebep var:

1) Allah'a takva. Bu farzların ifası, haramların terkidir. Tabii ki bunun dereceleri var. Takvanın en aşağı derecesi şirkten kaçınmaktır.
2) Güzel ahlak. Güzel ahlak deyince öncelikle halka karşı davranışlar gözönüne alınacak. Abdullah İbnu'l-Mübarek, güzel ahlakı "güler yüz, bol iyilik, eziyetten kaçınmak" diye tarif etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Kızmaman, kin bağlamaman, insanlardan gelene tahammül etmen" diye tarif etmiştir. Bazı alimler: "Güzel ahlakın en aşağı mertebesi insanlara ezayı terketmektir, en yüce mertebesi de kendisine kötülük yapanlara iyilik yapmaktır" demiştir.
Tîbî: "Allah'a takva, kulun, kendine olan bütün emirleri yapması, yasaklardan kaçması sebebiyle Yaratanla muamelesinin iyiliğine işaret olmaktadır; güzel ahlak da, halkla olan muamelesinin iyi olduğuna işarettir. İşte bu iki haslet cennete girmeyi gerektirir" zıtları da ateşe girmeyi gerektirir.
Bu iki haslete mukabil olarak ağız ve ferc zikredilmiştir. Ağıza dil de dahildir. Dile hakimiyet dinin tamamının kurtuluş vesilesidir, helal yemek ise bütün mertebeleriyle takvanın başıdır. Fercin muhafazası diyanetin en yüce mertebesini teşkil eder. Cenab-ı Hak kurtuluşa eren mü'minlerin belli başlı vasıflarını sayarken: "ferclerini haramdan koruyanlar"ı da zikretmiştir. İslam alimleri ferc şehvetini, insana en ziyade galip olan ve harekete geçtiği zaman "aklı en az dinleyen şehvet" olarak tavsif ederler. Hakikat böyle olunca, kişi muktedir olduğu manileri bertaraf ederek bütün sebepleri hazırlayacak durumda bulunduğu halde Allah korkusuyla zinayı terkederse elbetteki yüce bir mertebe kazanacaktır. Nitekim Rab Teala hazretleri şöyle buyurmaktadır: "Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsini hevaya uymaktan uzak tutarsa, cennet onun gideceği yerdir" (Naziat 40).
Hadiste gerek ebedî saadet ve gerekse ebedî şekavetin sebepleri içinde en mühimlerinin mezkur iki sebebin biraraya gelmesi olduğu belirtilmiştir. Saadet için takva ve güzel ahlakın biraraya gelmesi, şekavet için ağız ve fercin kötülükte birleşmesi.[468]

5853- 18- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]سُئِلَ رَسُولُ اللهِ #: أيُّ الْمُؤْمِنِينَ أفْضَلُ؟ قَالَ: أحْسَنُهُمْ خُلُقاً، قِيلَ: فأيُّ الْمُؤْمِنِينَ أكْيَسُ؟ قَالَ: أكْثَرُهُمْ لِلْمَوْتِ ذِكْراً، وَأحْسَنُهُمْ لَهُ اِسْتِعْدَاداً قَبْلَ نُزُولِهِ بِهِمْ[. أخرجه رزين .

18. (5853)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soruldu: "Mü'minlerden hangisi efdal (en faziletli)dir?"
"Ahlakça en güzelleridir!" cevabını verdi. Tekrar soruldu:
"Pekiyi, mü'minlerden hangisi en akıllıdır?
"Ölümü en çok zikreden ve kendilerine gelmezden önce onun için en iyi hazırlığı yapanlardır. İşte akıllılar bunlardır." [Rezin tahric etmiştir. (İbnu Mace, Zühd 31, (4259).][469]

5854- 19- وعن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: الْحَسَبُ الْمَالُ، وَالْكَرَمُ التَّقْوَى[. أخرجه الترمذي.

19. (5854)- Hz. Semüre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Haseb maldır, kerem takvadır." [Tirmizî, Tefsir, Hucurat, (3268).][470]

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin cemiyet içinde taşıdığı değer, kazandığı itibardır. Bazan "Baba ve dedeleri cihetinden gelen şeref ve haysiyet" diye tarif edilir. Resulullah sadedinde olduğumuz hadiste kişinin bu izafî ve içtimâî şerefinin esas itibariyle mal ve maddeye dayandığını ifade etmek için "Haseb, maldır" buyurmuştur. Hasebin insanlar tarafından izafe edilen itibari değer olduğunu belirtmiştir. İnsanlar yanında şeref ve itibar sahibi olan bir kimse Allah nezdinde kerim (değerli) addedilmeyebilir. Allah yanında değerli (kerim) olan, takva elbisesini giyendir, müttakidir.
Hadisin manası şöyle ifade edilebilir: "İnsanlar nezdinde, kişinin kıymetini artıran şey maldır. Allah nezdinde değerini artıran şey de takvadır."[471]

5855-20- وعن أبى بكرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]سُئِلَ رَسُولُ اللهِ #: أىُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ؛ قِيلَ: فأيُّ النَّاسِ شَرٌّ؟ قَالَ: مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ[. أخرجه الترمذي .

20. (5855)- Hz. Ebu Bekre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a "Hangi insan daha hayırlıdır?" diye sorulmuştu:
"Ömrü uzun, ameli de güzel olandır" buyurdular."
"Öyleyse insanların kötüsü kimdir?" diye soruldu:
"Ömrü uzun, ameli kötü olandır!" buyurdular." [Tirmizî, Zühd 22, (2331).][472]

5856-21- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أ أخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ مِنْ شَرِّكُمْ؟ ثَّث مَرَّاتٍ. قَالُوا: بَلى، قَالَ: خَيْرُكُمْ مَنْ يُرجَى خَيْرُهُ وَيُؤْمَنُ شَرُّهُ، وَشَرُّكُمْ مَنْ َ يُرْجَى خَيْرُهُ وَ يُؤْمَنُ شَرُّهُ[. أخرجه الترمذي.

21. (5856)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün):
"Size en hayırlınız ve en şerliniz kim olduğunu haber vermiyeyim mi?" buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Cemaat: "Evet, haber veriniz!" dedi.
"En hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve şerri dokunmayacağı hususunda emin olunandır; en şerliniz de kendisinden hayır ümit edilmeyen ve şerrinden de emin olunmaya kimsedir." [Tirmizî, Fiten, 76, (2264).][473]

5857-22- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: خَصْلَتَانِ مَنْ كَانَتَا فيهِ كَتَبَهُ اللهُ تَعالى شَاكِراً صَابِراً، وَمَنْ لَمْ تَكُونَا فيهِ لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ َ شَاكِراً وَ صَابِراً، مَنْ نَظَرَ في دِينِهِ الى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَاقْتَدَى بِهِ. وَمَنْ نَظَرَ في دُنْيَاهُ الى مَنْ هُوَ دُونَهُ فَحَمِدَ اللهَ تَعالى عَلى مَا فَضَّلَهُ بِهِ عَلَيْهِ كَتَبَهُ اللهُ شَاكِراً صَابِراً، وَمَنْ نَظَرَ في دِينِهِ الى مَنْ هُوَ دُونَهُ وَنَظَرَ في دُنْيَاهُ إلى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَأَسِفَ عَلى مَا فَاتَهُ مَنْهُ لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ شَاكِراً وَ صَابِراً[. أخرجه الترمذي .

22. (5857)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"İki haslet vardır, bunlar kimde bulunursa allah onu şükredici ve sabrediciler arasına kaydeder:
* Diyanette kendinden üstün olana bakıp, ona uymak.
* Dünyalıkta kendinden aşağı olana bakıp, Allah'ın kendine vermiş olduğu üstünlüğe hamdetmek.
İşte böyle olan kimseyi Allah şükredici ve sabredici olarak yazar.
Kim de diyanette kendinden aşağı olana bakar, dünyalıkta da kendinden üstün olana bakar ve elde edemediğine üzülürse Allah onu şükredici ve sabredici olarak yazmaz." [Tirmizî, Kıyamet 59, (2514).][474]

5858-23- وعن عقبة بن عامر قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا النَّجَاةُ؟ قَالَ: أمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ، وَلْيَسَعْكَ بَيْتُكَ وَابْكِ عَلى خَطِيئَتِكَ[. أخرجه الترمذي .

23. (5858)- Ukbe İbnu Amir (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resulü! Kurtuluşumuz nasıl olacak?" diye sormuştum, şöyle cevap verdiler: "Dilini tut, evini genişlet, günahlarına da ağla!" [Tirmizî, Zühd 61, (2408).][475]

5859-24- وعن مالك قال:]بَلَغَنِي أنَّهُ قِيلَ لِلُقْمَانَ الْحَكِيمِ: مَا بَلَغَ بِكَ مَا نَرَى؟ قَالَ صِدْقُ الْحَدِيثِ، وَأدَاءُ ا َلأمَانَةِ، وَتَرْكُ مَا يَعْنِينِى[. وَزادَ في رواية وَالْوَفَاءُ بِالْوَعْدِ .

24. (5859)- İmam Malik anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Lokman Hekim'e: "Sende gördüğümüz bu (meziyetin mahiyeti) nedir?" diye sormuşlardı. [Bununla onun faziletlerini kastetmişlerdi]. Şu cevabı verdi:
"Doğru sözlülük, emaneti yerine getirmek, beni ilgilendirmeyen şeyi terketmek.
"Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Vaadime vefakârlık etmek." [Muvatta, Kelam 17, (2, 990).][476]

5860-25- وعن ابن مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أَ أُخْبِرُكُمْ بِمَنْ يَحْرُمُ عَلى النَّارِ، وَمَنْ تَحْرُمُ عَلَيْهِ النَّارُ؟ عَلى كُلِّ قَرِيبٍ هَيِّنٍ سَهْلٍ[. أخرجه الترمذي .

25. (5860)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kendisi ateşe haram edilen ve kendisine de ateşin haram kılındığı kimseyi size haber vermeyeyim mi? Ateş, (halka) her yakın olana, yumuşak huylu ve insanlara kolaylık gösterene haram kılınmıştır." [Tirmizî, Kıyamet 46, (2490).][477]

5861-26- وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ مَاتَ وَهُوَ بَرِئٌ مِنْ ثَثٍ: الْكِبْرِ، وَالْغُلُولِ، وَالدَّيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ[. أخرجه الترمذي.

26. (5861)- Hz. Sevban (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim şu üç şeyden berî olarak ölürse cennete girer:
* Kibir,
* Gulûl,

* Borç [Tirmizî, Siyer 21, (1572, 1573).][478]

AÇIKLAMA:

1- Gulûl, savaşa katılan askerlerden birinin ganimet malından çalmasıdır. İslamî prensibe göre savaşta elde edilen ganimetlerin hepsi komutana teslim edilir. Komutan, bunu gaziler arasında adilane bir surette taksim eder. İşte, aldığı ganimeti getirmeme hadisesine gulûl denmiştir. Bu, hırsızlığın bir nevidir. Resulullah bir iğneye, bir ayakkabı bağına varıncaya kadar, değeri ne kadar düşük de olsa her bir nesnenin mutlaka getirilmesini emretmiştir. Getirmemek gulûldür, hırsızlığın bir nevidir. Üzerinde gulûl bulunan bir asker ölecek olsa şehitliği kaybeder.
Alimler, gulûlü izah ederken, devlet malına yönelik herçeşit suistimalleri, zimmetleri, hırsızlıkları buna dahil etmişlerdir. Savaş sırasında yiyecek, silah, binecek gibi ganimetlerin gulül olma durumu hangi şartlarda gulûldür, hangi şartlarda gulûl değildir, çokça münakaşa edilmiştir, daha önce temas ettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz.
2- Hadiste dikkat çeken husus borç meselesidir. Bu mesele de daha önce genişçe açıklandı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), borçlanmanın israf kapısı olması haysiyetiyle, borçtan kaçınmayı emretmiştir. Hatta bidayetlerde borçlu olarak ölenlerin cenazesine bile katılmamıştır. Sonradan borç meselesindeki ısrarını kaldırmıştır. Yine de kişinin ödemekte zorlanacağı borçtan kaçınması esastır. Varislerine miras yerine borç bırakarak vefat etmek insanlar nazarında iyi olmayacağı gibi Allah nazarında da iyi olmadığını hadis ifade etmektedir.[479]

-5862 -27- وعن الخَدري رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #:َ حَلِيمَ إّ ذُو عَثْرَةٍ وَّ حَكِيمَ إَّ ذُو تَجْرِبَةٍ[. أخرجه الترمذي .

27. (5862)- Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Halim olan zelle sahibidir, hakim olan tecrübe sahibidir." [Tirmizî, Birr 86, (2034).] [480]

AÇIKLAMA:

Halim, hilm sahibi demektir, hilm de insanda tabiat yavaşlığı, ağırbaşlılık, teenni il edavranmak, ceza vermede acele etmemek gibi manalara gelir. Hais, halim kimselerin de zelleden yani hatadan, kusurdan, yanlış adım atmaktan uzak olmadığını ifade etmektedir. Bazı alimler hadisin, "Kâmil manada halinin ancak zelle (hata) yapan kimsenin olabileceği" manasını taşıdığına dikkat çekmişler, "Çünkü, hata yapıp, bundan dolayı mahçup olan insan affa mazhar oldu mu, ancak o zaman affetmenin nasıl bir yücelik olduğunu anlar, başkası bir kusur işlerse o zaman onlara hilmle davranır" demişlerdir.
Keza hadis, hakim kişinin de gerek nefsine de ve gerekse başkasında tecrübe sahibi olduğunu ifade eder. Ancak burada da hadisin "Kâmil manada hakim kişinin, hadiseleri tecrübe edenler, faydalı ve zararlıları, mesalih ve mefasidleri tecrübe edenler arasında bulunacağı" manasını taşıdığına dikkat çekilmiştir.[481]

5863-28- وعن حذيفة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #:َ يَكُنْ أحَدُكُمْ إمَّعَةً، يَقُولُ أنَا مَعَ النَّاسِ إنْ أحْسَنَ النَّاسُ أحْسَنْتُ وَإنْ أسَاءُوا أسَأتُ، ولكِنْ وَطِّنُوا أنْفُسَكُمْ إنْ أحْسَنَ النَّاسُ أنْ تُحْسِنُوا وَإنْ أسَاءُوا أنْ تَجْتَنِبُوا إسَاءَتَهُمْ[. أخرجه الترمذي.»ا“مَّعة« الذي يثبت مع أحد و على رأى لضعف رأيه .

28. (5863)- Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sakın sizden kimse kararsız olup da: "Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım" demesin. Aksine, nefsinizi sabit tutun, halka iyilik yaptı mı siz de iyilik yapın, kötülük yaparsa zulme yer vermeyin." [Tirmizî, Birr 63, (2008).][482]

AÇIKLAMA:

"Kararsız" diye çevirdiğimiz immea, rey sahibi olmayan zayıf karakterli kimselere denmektedir. Şahsiyet koyup, bir fikri, bir şahsı benimseyip sabit kalamadığı için herkese "seninleyim" diyebilmektedir.

Resulullah, bu halin atılmasını, hep başkasına tabi olma yolları arayacağına kişinin iyilikte sabit kalmasını, ne olursa olsun şerrin yardımcısı, hamisi durumuna düşülmemesini tavsiye etmektedir. Kişinin iyilik yapamama durumunda, başkasına kötülük yapması gerekmez. Kendini kötülükten tutmak da bir nevi iyilik yapmaktır ki, hadislerde bu tavsiye edilmiştir.[483]

5864-29- وعن حذيفة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #:َ يَنْبَغِى لِلْمُؤْمِنِ أنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ، قَالُوا: وَكَيْفَ يُذِلُّ نَفْسَهُ؟ قَالَ: يَتَعَرَّضُ مِنَ الْبَ ءِ لِمَا َ يُطِيقُ[. أخرجه الترمذي .

29. (5864)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir mü'minin nefsini alçaltıp zelil kılması muvafık değildir.

"Orada bulunanlar: "Kişi nefsini nasıl zelil kılar?" dediler.

"Takat getiremeyeceği belaya karşı kendini ileri sürer!" buyurdular." [Tirmizî, Fiten 67, (2255).][484]

5865-30- وعن معاوية رَضِيَ اللّهُ عَنه:]أنَّهُ كَتَبَ إلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنها أنْ أُكْتُبِي إلَيَّ كِتَاباً تُوصِينِي فيهِ وَ تُكْثِرِي، فَكَتَبَتْ: سَمٌ عَلَيْكَ، أمَا بعْدُ، فَإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: مَنِ الْتَمَسَ رِضَا اللّهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللّهُ تَعَالى مَؤْنَةَ النَّاسِ، وَمَنِ التَمَسَ رِضَا النَّاسِ بِسَخَطِ اللّهِ وَكَلَهُ اللّهُ تَعالى الى النَّاسِ، وَالسَّمُ عَلَيْكَ[. أخرجه الترمذي .

30. (5865)- Hz. Muaviye (radıyallahu anh)'in anlattığna göre, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ya: "Bana bir mektupla vasiyetkini yaz, fakat çok şey yazma!" diye bir mektup yolladı. Hz. Aişe de cevaben şöyle yazdı:

"Selam üzerine olsun! Emma ba'd: Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Kim halkın öfkesini dinlemeden Allah'ın rızasını ararsa insanların sıkıntısına karşı Allah kifayet eder. Kim de Allah'ın

öfkesini dinlemeden halkın rızasını ararsa, Allah onu insanlara havale eder" dediğini işittim, selam üzerine olsun!" [Tirmizî, Zühd 65, (2416).][485]

AÇIKLAMA:

Hadis, halkın çevremizin manevî baskısıyla Allah'ın rızasına uymayan hareketlerden kaçınmamızı irşad buyurmaktadır. Bu hadisi daha açık hale getiren Resulullah'ın bir diğer tavsiyesi şöyle: "Kim Allah'ın rızasını, halkın adem-i rızasında ararsa, Allah ondan razı olur, halkı da ondan razı kılar. Kim de Allah'ın adem-i rızasından halkın rızasını ararsa Allah ona buğzeder ve halkı da ondan soğutur." [486]

5866-31- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: الْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ خِبٌّ لَئِيمٌ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»غُرٌّ« أى ليس بذى مكر فهو ينخدع نقياده ولينه، وهو ضد الخِبِّ. يريد أن المؤمن المحمود من طبعه الغرارة وقله الفطنة للشر وترك البحث عنه كرماً وحسن خلق جةً .

31. (5866)- Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Mü'min saftır, kerimdir. Facir, hilekârdır, leimdir (alçaktır)." [Ebu Davud, Edeb 6, (4790); Tirmizî, Birr 41, (1965).][487]

5867-32- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

32. (5867)- Yine Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Mü'min, bir (yılanın) deliğinden iki defa sokulmaz." [Buharî, Edeb 83; Müslim, Zühd 63, (2998); Ebu Davud, Edeb 34, (4862).][488]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadis mü'minin hile hurda düşünmediğini, kimsenin içini araştırmayıp, zahirine göre değerlendirdiğini ifade ediyor. Bunun için de iyi niyet, hayırhahlık, uysallık gibi vasıflar mevcuttur. Saf kelimesiyle bu mana ifada edilebilir. Ancak saf kelimesi bazı kullanışlarda safdil denen hakkını aramayacak, hemen herkes tarafından aldatılacak manasında da kullanılır. Gırrı bu manada anlamamız caiz değil. Çünkü müteakip hadis, mü'minin açıkgöz, dikkatli ve uyanık olmasını tavsiye etmekte, aynı yılan tarafndan iki kere sokulmaması gerektiğini irşad buyurmaktadır. Şu halde önceki hadiste ifade edilen saflık, bu hadiste ifade edilen uyanıklıkla beraber olacak. Başkasının zararını hiç aramamak, kötülük düşünmemek gibi bir iç temizliği, fakat bize gelecek kötülüklere karşı da uyanıklık, aldanmaya yer vermeme titizliği istenmektedir.

Hattabi, hadisin ihbar sigasında olsa da emir ifade ettiğini, dolayısıyla Aleyhissalâtu vesselâm'ın gerek dünya ve gerek din işlerinde, Müslümanın uyanık, titiz ve kararlı olmasını, gafleti bırakıp fıtnatla hareket ederek peş peşe aldanmaya meydan vermemesini emrettiğini söyler.
Bazı alimler de: "Hadisin manası: Bir kimse bir günah işleyince dünyada cezasını çekerse ahirette ceza verilmez" demiştir.
Bazı alimler: "Bu hadisteki mü'minden murad kâmil mü'mindir. Kâmil mü'min, marifetinin yardımıyla hadisatın inceliklerine vakıf olur ve vukua geleceği önceden tahmin ederek tedbirini alır. Böyle olamayan gafil mü'minler, bir çok seferler sokulurlar" demiştir
.Bazı alimler şu yorumu yapmışlardır: "Şahsiyetli, sırf Allah için gadablanan mü'min, gadreden mütemerrid zalimin zulmüne göz yummaz, ona karşı halim olmaz, ondan bilakis intikamını alır. Nitekim Hz. Aişe: "Resulullah, kendi nefsi için intikam almadı. Ancak Allah'ın haramlarını ihlal edenlerden Allah için intikam alırdı" der.
Bu hadisi değerlendiren bazı alimler: "Hilm, mutlak manada mahmud (güzel) bir haslet değildir, tıpkı cömertlik gibi. Nitekim Rabbimiz Teala hazretleri de Ashab-ı Güzin'i tarif ederken "Kâfirlere karşı yavuzdurlar, aralarında merhametlidirler" (Fetih 29) buyurmuştur.
Hadis hakkında ulemanın yürüttüğü bu yoruların, farklı çevre şartları, zaman şartları gözönüne alınacak olursa, hepsinin bir haklılık yönü olduğu anlaşılır.[489]

5868ـ 33ـ وَعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: رَغِمَ أنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ ثُمَّ انْسَلَخَ وَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ، وَرَغِمَ أنفُ رَجُلٍ أدْرَكَ أبَوَيْهِ أوْ أحَدهُمَا وَهُوَ حَيٌّ وَلَمْ يُدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَرَغِمَ أنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ[. أخرجه الترمذي.

33. (5868)- Yine Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan girip çıktığı halde günahları affedilmemiş olan insanın burnu sürtülsün. Anne ve babasına veya bunlardan birine yetişip de onlar sayesinde cennete girmeyen kimsenin de burnu sürtülsün. Ben yanında zikredildiğim zaman bana salat okumayan kimsesinin de burnu sürtülsün!" [Tirmizî, Daavat 110, (3539).][490]

AÇIKLAMA:

1- Burnu sürtülsün tabiri "zelil olsun" demektir. Resulullah'ın bu sözü öyle olacağına bir ihbar olduğu gibi, öyle olması için bir bedduadır da, ikisi de olabilir.
2- Hadis burada zikredilen üç durumun kurtuluş için fevkalâde ehemmiyetli fırsatlar olduğunu belirtiyor:
* Anne ve babanın hukukuna riayet onların makbul dualarını celbedecektir.
* Resulullah'a okunacak salavat makbul bir duadır, kolay bir mağfiret vesilesidir.
* Ramazan ayının orucu, oruçlunun tevbe ve istiğfarı, bu ayda bulunan ve bin aydan hayırlı olduğu Kur'an tarafından müjdelenen Kadir gecesi gibi fevkalâde fırsatlar malumdur. Şu halde bu fırsatları değerlendirmeden Ramazan'ı geçiren kimsenin burnu sürtülecek, zelil kılınacak demektir.[491]

5869-34- وعن أنسٍ رَضِـيَ اللهُ عَنه:]أنَّ رَجُ قَـالَ: يَـا رَسُولَ اللهِ، أيْنَ أبِي؟ قَالَ: في النَّارِ، فَلَمّا قَفّا دَعَاهُ، فقَالَ: إنَّ أبِى وَأبَاكَ في النَّارِ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

34. (5869)- Hz Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam:
"Ey Allah'ın Resulü babam neredDuring?" diye sormuştu.
"Cehennemde!" buyurdular. Adam (gitmek üzere) geri dönünce, Aleyhissalâtu vesselâm adamı çağırdı ve:
"Muhakkak ki, benim babam da senin baban da ateşteler!" buyurdu." [Müslim, İman 347, (203); Ebu Davud, Sünnet 18, (4718).][492]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhterem peder ve validelerinin uhrevî durumları çokça münakaşa edilmiş bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivayete göre cehennemliktirler. Ama mü'min gönüller, Aleyhissalâtu vesselâm'ın peder ve validelerinin ateşte olmasına razı olmuyor, dilleri bunu söylemeye varmıyor. Üstelik, onlar hakkında "ehl-i necattır, cennetliktir" demeye imkan veren kuvvetli karineler var. Bu karineleri esas alanlar onların ehl-i cennet olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hususta en ziyade söz söyleyen Celaleddin Suyûtî hazretleridir. O, bu mesele üzerine bazısı nazım, bazısı nesir muhtelif risaleler te'lif etmiş ,orada deliller ve delillerle ilgili bazı yormları kaydederek Resulullah'ın ebeveynlerinin ehl-i cennet olduklarını cezmen beyan etmiştir. Bu risalelerden birinin adı: et-Ta'zim ve'l-Minnet fi enne Ebeveyni Resulullah fi'l-Cennret'dir.
Onların imamnını teyid eden deliller şöyle özetlenir:

1) Onlar Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den intikal eden ve haniflik adıyla bilinen dinî bir an'aneye tabi idiler, bu dinin mü'mini idiler.

2) "Fetret devri mü'mini" idiler. Fetret devri demek, iki peygamber arasında geçen ve peygambersiz olan ara devredir. Bu durumda, İslam'dan önce her kavme müstakil peygamber gelme esasına binain iki peygamberin gönderilme müddetleri içinde yaşasa bile, önceki peygamber kendilerine Resul olarak gönderilmeyen, yeni gelene de yetişemeyen kimse fetret devri insanı sayılır. Resulullah'ın ebeveyni, Hazret-i İsa Araplara gönderilmediği ve Resulullah'ın nübüvvetine de yetişmedikleri için fetret devri insanı sayılırlar. Ayet-i kerimede kendilerine resul gelmeyen hiçbir kavmin sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir: "Peygamber göndermedikçe de Biz k imseye azab edici değiliz" (İsra 15). Kaldı ki, Hz. İbrahim'den bakiye kalan dini bir an'ane cahiliye devri Araplarında mevcut idi.

3) Zayıf da olsa, bir rivayette, Resulullah'ın duası ile, ebeveyninin dirilip, İslam'a iman edip tekrar öldükleri ifade edilmiştir.

Bu meselenin münakaşasına girmeden, mevzu üzerine Bediüzzaman'ın bir cevabını kaydedeceğiz: "Resul-u Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in peder ve valideleri, ehl-i necattır ve ehl-i cennettir ve ehl-i imandır. Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin mübarek kalbini ve o kalbin taşıdığı farzedane şefkatini, elbette rencide etmez. Eğer denilse: Madem öyledir, neden onlar Resul-u Aleyhissalâtu vesselâm'a imana muvaffak olamadılar? Neden bi'setine yetişemediler?
Elcevap: Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin peder ve validesini, kendi keremiyle, Resul-u Ekrem Aleyhissalâtu vesselâm'in farzedane hissini memnun etmek için, valideynini minnet altında

bulundurmuyor. Valideynlik mertebesinden, manevi evlad mertebesine getirmemek için, halis kendi Minnet-i Rububiyeti altına alıp, onları mes'ud etmek ve Habib-i Ekremini de memnun etmekliği rahmeti iktiza etmiş ki, valideynini ve ceddini, ona zahiri ümmet etmemiş. Fakat ümmetin meziyeni, faziletini, saadetini onlara ihsan etmiştir. Evet, âli bir müşirin, yüzbaşı rütbesinde olan pederi huzuruna girmesi, birbirine zıd iki hissin taht-ı tesirinde bulunur. Padişah, o müşir olan Yaver-i Ekremine merhameten, pederini onun maiyetine vermiyor."[493]

5870- 35- وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: رَأى عِيسى عَلَيْهِ السَّمُ رَجُ يَسْرِقُ، فقَالَ: سَرَقْتَ؟ قَالَ: كَّ، وَالّذِي َ إلهَ إَّ هُوَ فَقَالَ عِيسَى: آمَنْتُ بِاللهِ وَكَذَّبْتُ عَيْنَيَّ[. أخرجه الشيخان والنسائي .

35. (5870)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İsa aleyhisselam hırsızlık yapan bir adam görmüştü:
"Hırsızlık mı yaptın?" dedi. Adam:
"Asla! Kendisinden başka ilah olmayan Zat'a yemin olsun" diye cevap verince Hz. İsa:
"Allah'a inandım, gözlerimi tekzib ettim!" dedi." [Buharî, Enbiya 48; Müslim, Fezail 149, (2368); Nesâî, Kudat 36, (8, 249).][494]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin açıklanması, alimler arasında bazı münakaşaları, farklı tevilleri getirmiştir. Öncelikle şunu belirtelim: metinde geçen سَرَقْتَ "çaldın" demektir. Biz, bunu siyaka uygun olarak soru tarzına döküp "Hırsızlık mı yaptın?" diye çevirdik. Kurtubî, hadisi şöyle yorumlar: "Hz. İsa'nın adama söylediği سَرَقْتَ hırsızlık yaptın sözünün zahiri: Adamın yaptığı hırsızlık hususunda kesin bir haberdir. Çünkü adamı, gizlice, ihtiyatla malı alırken görmüştür. Adamın "Asla!" sözü bu ihbarı reddir, ayrıca yeminle de reddini te'kid etmiştir. Hz. İsa'nın: "Allah'a inandım, gözlerimi tekzib ettim" sözü: "Allah'ın adını vererek yemin eden kimseyi tasdik ettim, sözgelimi, adam, kendi hakkı da bulunan bir maldan almış olabilir veya malın sahibi, adama daha önce alma izni vermiş olabilir veya adam, malı karıştırarak bir bakmak üzere ondan almış olabilir, hırsızlık niyeti yoktur." Kurtubî, ayrıca der ki: "Hz. İsa'nın kesin bir hırsızlık iddiasında bulunmamış olması da muhtemeldir, bu sözüyle: "Sen yoksa hırsızlık mı yapıyorsun?" manasında, soru edatı kullanmaksızın sormuştur ki bu tarz soru yaygındır."
Şurası açık ki, normal bir soru ihtimali uzaktır. Çünkü Hz. Peygamber, hadiseyi bir hırsızlık vak'ası olarak takdim etmiştir. Malın adama helal olma ihtimali de pek zayıftır, çünkü hırsızlık olduğu cezmen ifade edilmiştir.
İbnu'l-Cevzî, bu çeşit yorumları tekellüflü bulur. Der ki: "Hz. İsa'nın kalbinde Allah öyle yüce bir mevki tutuyordu ki, hiçbir kimsenin O'nun adını kullanarak yalan yere yemin etmesine vicdanı razı olmadı. Böyle olunca yemin edenin itham edilmesiyle, gözlerini itham etme şıklarından birini tercihle başbaşa kaldı. İşte bu durumda töhmeti gözlerine tercih etti. Tıpkı, Adem aleyhisselam gibi; o da İblis kendisine hayır nasihatte bulunduğuna dair yemin ettiği zaman İblis'in doğru söylediğini zannetmişti."

Hadisten, şüphenin arız olduğu hallerde hadd cezasının düşeceğine delil çıkarılmıştır.[495]

-5871 -36- وعن مالك قال:]بَلَغَنِي أنَّ رَجُ كَتَبَ إلى ابْنَ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنهما: أ إنَّ ‘هْلِ التَّقْوَى عَمَاتٍ يُعْرَفُونَ بِهَا، وَيَعْرِفُونَهَا مِنْ أنْفُسِهِمْ، مَنْ رضَيِ بِالْقَضَاءِ، وَشَكَرَ عَلى النَّعْمَاءِ، وَصَبَرَ عَلى الْبَ ءِ، وَصَدَقَ فِي اللِّسَانِ، وَوَفَى بِالْوَعْدِ وَالْعَهْدِ، وَدَانَ ‘حْكَامِ الْقُرآنِ، وَإنَّمَا ا ‘‘مَامُ سُوقٌ مِنَ ا ‘سْوَاقِ، فإنْ كَانَ مِنْ أهْلِ الْحَقِّ حَمَلَ إلَيْهِ أهْلُ الْحَقِّ حَقَّهُمْ، وَإنْ كَانَ مِنْ أهْلِ الْبَاطِلِ حَمَلَ إلَيْهِ أهْلُ الْبَاطِلِ بِاطِلَهُمْ[. أخرجه رزين .

36. (5871)- İmam Malik anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, bir adam İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'ye şöyle yazdı: "Haberiniz olsun: Takva ehlinin, birkısım alâmetleri vardır ki, bunlar sayesinde kendileri bilinebilir, onlar da bunları bilirler: Şöyle ki müttakî:

* (İhtilaf halinde) verilen hükme razı olur,
* Nimetlere şükredr,
* Belaya sabreder,
* Dilinden doğru çıkar,
* Vaadine ve ahdine vefa gösterir,
* Kur'an'ın ahkâmını kendine yol yapar.

İmam, çarşılardan bir çarşı (gibi)dir, hak ehlinden ise, ehl- ihak, hak (yükünü) ona yıkar; batıl ehlinden ise, batıl ehli de batıl (yükün)ü ona yıkar." [Rezin tahric etmiştir.] [496]

İKİNCİ FASIL

NEFSİN AFETLERİNE DE TEMAS EDEN HADİSLER

-5872 -1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: ثَثَةٌ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ تَعَالى يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يَنْظُرُ الَيْهِمْ وَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ ألِيمٌ: رَجلٌ عَلى فَضْلِ مَاءٍ بِفَةٍ يَمْنَعُهُ ابْنَ السَّبِيلِ، يَقُولُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ: الْيَوْمَ أمْنَعُكَ فَضْلِي كَمَا مَنَعْتَ فَضْلَ مَالَمْ تَعْمَلْ يَدَاكَ، وَرَجُلٌ بَايَعَ رَجُ بِسِلْعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ فَحَلَفَ لَهُ بِاسّهِ تَعالى لَقَدْ أخَذَهَا بِكَذَا وَكَذَا فَصَدَّقَهُ وَأخَذَهَا وَهُوَ عَلى غَيْرِ ذلِكَ، وَرَجُلٌ بَايَعَ إمَاماً َ يُبَايِعُهُ إّ لِدُنْيَا، فإنْ أعْطَاهُ مِنْهَا مَا يُرِيدُ وَفي لَهُ، وَإنْ لَمْ يُعْطِهِ لَمْ يَفِ لَهُ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

1. (5872)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:

"Üç kişi vardır ki, Allah kıyamet gününde onlarla ne konuşur, ne onlara nazar eder, ne de onları günahlarından arındırır, onlara elim bir azab vardır:

* Sahrada, fazla suyu bulunduğu halde ondan yolcuya vermeyen kimse, kıyamet günü Allah onun karşısına çıkıp: "Bugün ben de senden fazlımı (lütfumu) esirgiyorum, tıpkı senin (dünyada iken) kendi elinin eseri olmayan şeyin fazlasını esirgediğin gibi" der.
* İkindi vaktinden sonra, bir mal satıp müştesirisine Allah Teala'nın adını zikrederek bunu şu şu fiyatla almıştım diye yalandan yemin ederek, muhatabını inandıran ve bu suretle malını satan kimse.
* Sırf dünyevî bir menfaat için bir imama biat eden kimse; öyle ki, dünyalıktan istediklerini verirse

biatında sadıktır, vermezse sadık değildir." [Buhari, Şirb 2, Hiyel 12; Müslim, İman 173, (108); Ebu Davud, Büyû 62, (3474, 3475); Nesâî, Büyû 6, (7, 247).] [497]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın kıyamet günü konuşmaması; rızasını, af ve mağfiretini ifade eden konuşma yapmamasıdır. O gün her insanın en ziyade muhtaç olduğu şey bu konuşmadır. Mevkıf denen hesap meydanında uzun ve pek sıkıntılı bekleyişten sonra, af ve mağfireti ilan eden İlahî hitaptan mahrumiyet kadar büyük ziyan olamaz. Öyleyse, hadis-i şerif bu mahrumiyetin ana sebeplerinden üç tanesini zikretmektedir. Müteakip hadisten de anlaşılacağı üzere, bu büyük hüsrana sebep olan başka sebepler de var.
Resulullah, bu hadislerinde kıyamet gününde büyük hüsrana sebep olan öyle üç şey zikrediyor ki, bunlar birçok kimseler nazarında pek büyük sayılmayan davranışlardır. Sözgelimi bunlar sıkça üzerinde durulan "büyük günahlar", haramlar arasında zikredilmemişlerdir.
Elbette mü'mini bu hadis şöyle bir muhakemeye sevkedecektir: Sıkça ele alınan kebairden olmayan, pek ciddi gözükmeyen bu davranışlar böylesi ciddi mahrumiyetlere sebep oluyorsa, ya kebairin işlenmesi, ya tekrarla, ısrarla emredilen feraizin terki? Ebedî hayatımda bunlar ne gibi kayıplarıma sebep olacak?
2- Resulullah'ın dikkat çektiği üç şeyden biri, ihtiyaç fazlası sudur. Buhârî'nin bir rivayetinde "yolda fazla suyu bulunduğu halde bunu meneden" diyerek, meseleyi biraz daha açıklar. Yolda, kırda, sahrada, hayatî ehemmiyet taşıyan suyun fazlası ihtiyaç sahibine mutlaka verilmelidir, çünkü temin imkanı yoktur.
* Yalan yere yemin ne zaman yapılırsa yapılsın meşru değildir, haramdır. Burada ikindi namazından sonra diye kayıtlanmasının hikmeti nedir? sorusu hatıra gelir. Şarihler bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Aliyyu'l-Kâri'nin kaydına göre:
** Böylesi ağır yeminler o sıralarda yapılır.
** O vakit, kârsız olarak eve dönme zamanıdır, bu sebeple kâr etmek için yalan yemin yapılır.
** İkindiden sonranın zikri, o zamanın şerefi sebebiyledir, bu sebeple o şerefli vakitte yapılan yalan yemin daha galiz, daha çirkin bir yemin olur. Bu sebeple, Aleyhissalâtu vesselâm hüküm verme meclislerini ikindi namazından sonra teşkil ederdi.
Kastalânî, esasta aynı olsa da biraz farklı bir üslupla şunları söyler: "Hadis, ikindi sonrasıyla kayıtlama gayesi gütmez, bilakis çoğunluk duruma göre beyanda bulunmuştur. Zira, böylesi yeminler ekseriyetle günün sonunda yapılır, o sıralarda, herkes bir an önce işlerini bitirip evine dönmek ister."
Be-tahsis ikindinin zikrini, bu vaktin, günlük amellerin Allah'a yükseltilme zamanı olması sebebine bağlayan alim de olmuştur.
Elbette her bir görüşün bir haklılık yönü vardır.
3- Hadiste geçen imamdan maksad, halife yani devlet reisidir. İmama itaat esastır. Ona Allah rızası için biat etmek, bu biattan dünyevî ve şahsî menfaat beklememek esastır. İmam, herkese onu tatmin ve memnun edecek menfaat dağıtamayacağına göre, bu maksatla biat edenler, aradıklarını bulamayınca itaatten yüz çevirecekler, dolayısıyla birlik ve dirlik bozulacaktır. Bu sebeple Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), İslam cemaatinin birliğini yaralayacak bir meseleye böylece dikkat çekmiş olmaktadır. İmamet meselesini daha önce işlediğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz.

4- Hadiste geçen tezkiyeyi günahtan arındırma olarak tercüme ettik. Bazı alimler "medh u sena" olarak anlar ve "Allah onları medh u sena etmez" diye ifade eder.[498]

5873 -2- وعن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: ثَلاثَةٌ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَ يَنْظُرُ إلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ ألِيمٌ قَالَهَا ثَلاثاً، قُلْتُ: خَابُوا وَخَسِرُوا يَا رَسُولَ اللهِ، مَنْ هُمْ؟ قَالَ: الْمُسْبِلُ، وَالْمَنَّانُ، وَالْمُنْفِقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ[. أخرجه الخمسة إ البخاري.»المُسْبلُ« هو الذي يسبل إزاره إذا مشى تكبراً وفخراً.»وَالْمَنَّانُ« الذي يمن بصنيعه وعطائه .

2. (5873)- Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üç işi vardır, kıyamet gününde Allah onlara ne konuşur ne nazar eder ne de günahlardan arındırır, onlar için elim bir azab vardır!" buyurdu ve bunu üç kere de tekrar etti. Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Öyleyse onlar büyük zarar ve hüsrana uğramışlardır. Kimdir bunlar?" dedim. Şöyle saydılar:
"(Elbisesini kibirle, yerlere kadar salıp) süründüren, yaptığı iyiliği başa kakan, malını yalan yeminlerle reklam eden kimseler!" [Müslim, İman 171, (106); Ebu Davud, Libas 28, (4087, 4088); Tirmizî, Büyu 5, (1211); Nesâî, Büyu 5, (7, 245).][499]

5874 -3- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: ثَلاثَةٌ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَ يَنْظُرُ إلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ ألِيمٌ: شَيْخٌ زَانٍ وَمَلِكٌ كَذَّابٌ، وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ[. أخرجه مسلم، مختصراً، والنسائي بتمامه.»العَائِلُ« الذي له عيال يحتاج أن يقوم بأمرهم .

3. (5874)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah Teala hazretleri onlara konuşmaz, nazar etmez, günahlardan da arındırmaz, onlara elim bir azab vardır:
* Zina eden yaşlı,
* Yalan söyleyen devlet reisi,
* Büyüklenen fakir." [Müslim, İman 172, (107); Nesâî, Zekat 77, (5, 86).][500]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada üç farklı kişinin durumuna dikkat çekmektedir:
1) Zina eden yaşlı: Zina aslında herkese haram edilmiştir. Hatta cezaların en ağırı zina suçuna takdir edilmiştir. Fakat yaşlının zikri, bu cürmü işlemeye sevkeden sebeplerin onda son derece azalmasından ileri gelir. Gençlikteki cehalet artık onda yoktur. Gençleri zinaya zorlayan garizi ve fitrî olan şehevî duygular onda sönmüştür veya son derece azalmıştır. Bu durumda zina İlahî emri hiç kaale almamak olmaktadır.
2) Devlet reisinin yalanı da, aynı durumdadır. Kişiyi yalana sevkeden korkudur. Devlet reisinin korkacağı bir üst makam olmadığı, tebasına müdahane ve yaranmak gibi bir ihtiyacı bulunmadığı için o, kişiyi yalan söylemeye sevkeden sebeplerden tamamen uzaktır. Öyleyse, onun yalan söylemesi tıpkı

yaşlının zinası gibi. Hak nazarında suçunu hafifletici hiçbir mazerete dayanmaz. Üstelik devlet reisinin yalanından hasıl olacak zarar ve falaket bütün milleti ilgilendirir. Devletin bekası kalem ve kılınç üzerinde bilinir. Kalem idarenin adalet ve dürüstlüğünü temsil eder. Devlet reisinin yalan kalemle sembolleşen idarî, adlî bütün mekanizma ve sistemlerin ihlali demektir. Bunun cezası elbette büyük olacaktır.

3) İslam'da her çeşit kibir yasaklanmıştır. Büyüklük Allah'a mahsustur. Bunun fakirde görülmesi daha da kötü olmaktadır. Çünkü zengin malı sebebiyle kibirlenince, ne de olsa bir sebebe dayanır. Ya fakir? Yok olan bir şeyle kibirlenmesi Allah nazarında daha kötü bir davranış olmaktadır. Fakirin istiğnası ile kibrini karıştırmamak gerekir. İstiğna ve izzet-i nefis elbette memduhdur. Ama, aralarında zahirî bir benzerlik olsa da izzet-i nefisle kibir aynı şey değildir. Resulullah'ın zemettiği şey, fakirdeki istiğna ve izzet-i nefis değil, kibirdir. Bu kibir onu dünyada pekçok şeyden mahrum bırakır, kendisinin ve yakınlarının sıkıntılarını daha da artırır.[501]

-5875 ـ4ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: ثَلاَثَةٌ يَنْظُرُ اللهُ إلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ، وَالْمَرأةُ الْمُتَرَجِّلَةُ، وَالدَّيُّوثُ[. أخرجه النسائي .

4. (5875)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah onlara nazar etmez: Anne ve babasının hukukuna riayet etmeyen kimse, erkekleşen kadın ve deyyus kimse." [Nesâî, Zekat 69, (5, 80).][502]

-5876 ـ5ـ وله في أخرى:]ثَلاَثَةٌ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ، وَمُدْمِنُ الْخَمْرِ، وَالْمَنَّانُ بِمَا أعْطَى[.»المترجّلة« هي التي تتشبه بالرجال في هيئتهم وأفعالهم.»والدَّيُّوثُ« من الرجال الذي غيرة له و حميّة .

5. (5876)- Yine Nesai'nin bir rivayetinde Resulullah şöyle buyurmuştur:
"Üç kişi vardır, cennete girmeyecektir: Anne babasının hukukuna riayet etmeyen kimse; içki düşkünü olan kimse; verdiğini başa kakan kimse." [Nesâî, Zekat 69, (5, 81).] [503]

AÇIKLAMA:

* Kadının erkekleşmesi, kılık kıyafetinde ve ef'alinde erkeğe benzemesidir. Dinimiz bu iki cinsin kılık kıyafette hatta hal ve tavırda birbirlerine benzemelerini yasaklamıştır. Yasak sadece kadının erkeğe benzemesiyle ilgili değildir. Başka hadislerde erkeğin kadına benzemesi de yasaklanmıştır. İslam alimleri ilim ve re'yde kadınların erkeğe benzemelerinin mahmud olduğunu belirtirler.
* Deyyus, dilimize de giren bir kelimedir. Kadınına karşı kıskançlık duymayan, hamiyyeti olmayan kimse demektir. Her insanda yaratılıştan gelen bu his, su-i irade ile zayıflatılabilir, tıpkı hayvanlara terbiye yoluyla bazı alışkanlıklar kazandırılabildiği gibi. Ancak fıtrî, tabiî, gerekli ve memduh olan bu kıskançlık hissinin zorlanarak zayıflatılması insanı hayvanlaştıran bir durum ortaya çıkarır. Dinimiz bunu reddeder.
* İçki düşkünü, tevbe etmeden ölecek kadar içkiye devam eden kimsedir. Resulullah içki

düşkününü, soru üzerine: "Senede bir defa (bile olsa) üç yıl içki alan kimse" diye tarif eder.
* Allah'ın nazar etmemesi, rahmet ve mağfiretle bakmaması demektir. Değilse, hiçbir şey O'nun nazarından hariç kalamaz.
* Yapılan iyiliğin başa kakılması da dinimizin kötülediği bir husustur. İyilik Allah rızası için yapılır. Başa kakmak karşı tarafın şahsiyetini ezmektir. Ayet-i kerimede "Güzel sözün, başa kakılarak eza verilen sadakadan hayırlı olduğu" ifade edilmiştir (Bakara 263).
* Cennete girmemesi, ilk girenler arasında olmaması demektir. Ebediyen cennete girmeyecek demek değildir. Sayılan fiiller haram ise de, küfrü gerektirmezler. Fasığın cezası ebedî cehennem değildir. [504]

5877-6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: قَالَ اللهُ تَعَالَى: ثَلاَثَةٌ أنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَجُلٌ أعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرّاً فَأكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأجَرَ أجِيراً فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِهِ أجْرَهُ[. أخرجه البخاري .

6. (5877)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri dedi: "Üç kişi vardır, kıyamet günü ben onların hasmıyım: "Benim adıma (yemin) edip sonra gadreden kimse, hür bir kimseyi satıp parasını yiyen kimse, bir işçiyi ücretle tutup çalıştırdığı halde, ücretini vermeyen kimse." [Buharî, Büyû 106.][505]

AÇIKLAMA:

* İbnu't-Tin der ki: "Allah bütün zalimlerin hasmı olduğu halde, burada bilhassa üç kişiyi zikrederek, bunlara husumetin eşed olduğunu ifade buyurmuştur. Bu üç kişiden biri Allah'ın adı ile yemin ettiği halde, sonradan cayarak gadreden kimsedir. Bir diğeri hür kimseyi köle olarak satan kimsedir. Bu satıştan elde edilen para yenilmeyip başka maksadla kullanılsa, hüküm yine aynıdır. "Yeme"nin zikri, paradan maksadın öncelikle "yeme" olması sebebiyledir. Ebu Davud'un bir rivayeti "Üç kişi vardır, onlardan hiçbir namaz kabul edilmez" diye başlar ve "Bir hür kişiyi köleleştiren kimse" diye devam eder.
Mühelleb der ki: "Hür kimseyi satmanın günahı ağırdır. Çünkü, Müslümanlar hürriyette birbirlerine denktirler. Bu durumda kim bir hürrü satarsa, Allah'ın ona mübah kıldığı tasarruflardan onu men etmiş ve Allah'ın onu çıkardığı zillete atmış olur." İbnu'l-Cevzî şöyle der: "Hür kişi abdullahtır (yani Allah'ın kölesidir). Öyleyse, kim ona karşı cinayet işlerse, hasım olarak karşısında efendisini (yani Allah'ı) bulur.
Şarihler, hürrün satılması meselesinde bazı teferruat kaydederler, onlardan sarf-ı nazar ederek borç meselesinde hürrün satılma an'anesini belirtmek isteriz. Borcunu ödemeyenler arasında kendini satarak borcunu ödeyenler olmuştur. Bir başka ifade ile, borçlu kimseler bu sebeple satış muamelesine maruz kalmıştır. İbnu Hazm'ın kaydettiğine göre, borç sebebiyle hürün satılması görülen bir âdetti. Bu hal "Eğer borçlu kimse darlık içerisinde ise, ona, borcunu ödeyebilecek duruma gelinceye kadar mühlet verin" (Bakara 280) ayeti nazil oluncaya kadar devam etti. Tabiinden Zühre İbnu Evfa'nın borç sebebiyle bir hürrü sattığı bazı rivayetlerde gelmiş ise de, İmam Şafii hazretleri hürrün hangi suretle olursa olsun satılmasının yasak olduğu hususunda ümmetin icmaından bahseder.

* İşçiyi çalıştırıp ücretini vermemeyi, İslam alimleri, hür kimseyi köleleştirme olarak tavsif etmişlerdir. Hürrün satılması haramsa, karşılığını vermeden insanı çalıştırmak da onun gibi haramdır. [506]

-5878 -7- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ يَضْمَنْ لِي مَا بَيْنَ لَحِيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أضْمَنْ لَهُ الْجَنَّةَ[. أخرجه الترمذي .

7. (5878)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: Kim bana çeneleri ile bacakları arasındaki şeyler hususunda garanti verirse, ben de ona cennet hususunda garanti veririm." [Buharî, Rikak 23, Hudud 19; Tirmizî, Zühd 61, (2410).][507]

AÇIKLAMA:

Çene diye tercüme ettiğimiz lıhye, gerek altta ve gerekse üstte, üzerinde dişlerin bitmiş olduğu kemiktir.
Çeneleri arasındaki şeyden murad dil ve konuşmada işe yarayan diğer unsurlardır. Bacakları arasındakinden murad da ferçtir. Bunlar hakkında istenen garanti, onlarla günah işlemeyi terk garantisidir. Veya onların üzerine düşen hakkın edasıdır. Böyle olunca hadisin manası: "Kim diline terettüp eden vacibeleri yaparsa, yani konuşma, malayaniyatta sükut etme nevinden hakkı eda ederse, keza, fercini de helalden faydalanma, haramdan sakınma gibi kendine terettüp eden hakkı yerine getirirse, ben de ona cenneti garanti ederim" demek olur. Böylece hadis, dünyada kişiye en büyük belanın dil ve fercinden geleceğini beyan etmiş olmakta, dikkatini bu organlara çekmektedir.
Cennetin garantilenmesi, öncelikle oraya girme garantisini, sonra da orada yüksek derecelere ulaşma garantisini ifade eder. Tirmizî'nin bir rivayetinde bu hadisin meali bir başka üslubla ifade edilmiştir: "Allah kimi, çeneleri ile bacakları arasındaki şeylerin şerrinden korumuş ise, o kimse cennete girdi demektir."[508]

-5879 -8- وعن أبي برزة ا۟سلمي رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ أكْثَرَ مَا أخَافُ عَلَيْكُمْ شَهْوَاتُ الْغِنَى، وَبُطُونِكُمْ، وَفُرُوجِكُمْ، وَمُضِلَّاتُ الْفِتَنِ[. أخرجه رزين .

8. (5879)- Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizin hakkınızda en ziyade korktuğum şey, zenginlik hırsı ile karınlarınızın ve ferçlerinizin şehvetleri bir de fitnelerin şaşırtmalarıdır." [Rezin tahric etmiştir. (Hadis Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiştir. 4, 420, 423.[509]][510]
-5880 -9- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَ يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَ يَنْتَهِبُ نُهْبَةً ذَاتَ شَرَفٍ يَرْفَعُ النَّاسَ إلَيْهِ فِيهَا أبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ[. أخرجه الخمسة.قوله: »ذَاتَ شَرَفٍ« أي لها قدر فيرفع الناس أبصارهم إليها لعظم قدرها .

9. (5880)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Zani bir kimse, zina yaptığı sırada mü'min olarak zina yapmaz, hırsız da çaldığı sırada mü'min olarak hırsızlık yapmaz, içkici, içki içtiği sırada mü'min olduğu halde içki içmez; insanların, onun yüzünden gözlerini kendine kaldıracakları kadar nazarlarında kıymetli olan bir şeyi mü'min olarak yağmalamaz." [Buharî, Mezalim 30, Eşribe 1, Hudud 1, 20; Müslim, İman 100, (57); Ebu Davud, Sünnet 16, (4689); Tirmizî, İman 11, (2627) Nesâî, Sarık 1, (8, 64).][511]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, mezmum olan ve haram edilen zina, hırsızlık, içki ve yağmalamanın tahrimi, farklı bir üslubla ifade edilmiştir: "Bunlar işlenirken kişide iman yoktur." İfadenin zahirî manası bu ise de, Nevevî'nin de belirttiği üzere, alimler "haram işleyenler kâfir olmazlar, fasık olurlar" mealindeki Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat prensibini gözönüne alarak, "mü'min"i kâmil kelimesiyle kayıtlayarak "...kâmil mü'min olduğu halde hırsızlık yapmaz.." diye tefsire tabi tutarlar. Mü'mine, imanî tehlike endişesini hatırlatarak daha müessir olmak gayesiyle bu üslubun tercih edildiği anlaşılmaktadır. Pek çok meselenin tesbitinde bu çarpıcı üslubun takip edildiği görülür. Şu halde, nefiy, zatla ilgili değil, kemaliyle ilgilidir, tıpkı "ancak faydalı ilim ilimdir" "sadece ahiret hayatı vardır" tabirlerinde olduğu gibi. Öyle ise, bu hadis "Lailahe illallah diyen cennete gider, hırsızlık da yapsa, zina da yapsa" veya Ubade tubnu's-Samit'in: "Biz Resulullah'a zina etmemek, hırsızlık yapmamak... üzere biat ettik. Kim bunlardan birini yapar ve dünyada cezalandırılırsa bu ona kefarettir; kim de cezalandırılmazsa, onun işi Allah'a kalmıştır. O dilerse affeder, dilerse azab eder" hadisi; "Allah kendine şirk koşanı affetmez, bunun dışındaki bütün günahları dilediğinden affeder" (Nisa 48) ayeti ve bu manadaki başka ayet ve hadisler esas alınarak, sadedinde olduğumuz ve benzeri hadisler te'vil edilmiştir. Ehl-i Sünnet büyük günah işleyenin kâfir olmayacağı hususunda icma etmiştir. Bütün bu durumlar, sadedinde olduğumuz hadisin ve benzerlerinin te'vil edilip "kâmil manada" ibaresiyle kayıtlanmasını zaruri kılmıştır."
2- Burada biraz açıklama gerektiren husus yağma meselesidir: Nehb'i kısaca yağma diye ifade ettik. Bu bir şeyi göz göre göre zorla almaktır. Nühbe yağmalanan maldır. Hadiste yasaklanan yağma, sahibinin, alınmasına razı olmayacak derecede, nazarında maddî veya manevî bir şerefi olan ve bu şeref sebebiyle alan kimseye gözlerini diktiği malın göz göre göre alınmasıdır. Bu, gizlice yapılan hırsızlıktan farklı bir alıştır. Zaten hadiste hırsızlık ayrıca zikredilmiştir. Yağmanın hırsızlıktan daha şedid bir durum olduğu belirtilir. Çünkü bunda fazla bir cür'et ve her çeşit değerlere kıymet vermeme, aldırmama hali mevcuttur.
Kadı İyaz der ki: "Bazı alimler bu hadiste her çeşit günaha karşı bir uyarı ve tahzir olduğuna işaret etmiştir: Zina ile bütün şehvetlere, hırsızlıkla dünyaya rağbete ve harama karşı hırsa, içki ile Allah'tan sadır olup Allah'ın hukukuna karşı gaflet veren şeylere, vasfı yapılan yağma ile Allah'ın kullarına karşı istihfaf ve onlara hürmet ve onlardan hayanın terki ve meşru olmayan şekilde dünyalık cem'inde uyarıda bulunulmuştur."
Kurtubî'ye göre "bu hadis, kötülüklerin üç büyük temeline dikkat çekmektedir, bunların zıddı da iyiliğin üç ana esasını teşkil etmektedir. Bunlar: Haram olan ferçlerin mübah addedilmesi, aklî bozukluğa götüren şey, bu sadedde en ziyade yer verilen ve en çok zarar veren şey, şarab mevzubahis

edilmiştir. Üçüncüsü de hırsızlıktır. Bu da başkasının malını haksız olarak almanın en çok görülen yoludur."[512]

3- Hadisten Çıkarılan Bazı Fevaid:

* Zina eden -ister bakire, ister muhsan olsun, ister yabancı, ister mahrem olsun farketmeksizin hepsi- hadiste zikredilen tehdide maruzdur. Bu tehdide, zina ismi verilen haram değme, keza öpme ve bakma girmez. Çünkü bunlara, şeriat örfünde her ne kadar zina dense de, buraya girmez. Çünkü başka deliller muvacehesinde bunlar küçük günahlara girer.

* Az çalan da çok çalan da, hatta yağmalayan da tehdidin altına girer. Ancak bir kısım alimlerin burada "nisab miktarını bulan mal" kaydını koyduğunu belirtmekte fayda var. Nisabın altında kalan miktarı çalmak dahi haram ise de, kesmeyi gerektiren nisaba girmeyen miktarın bu tehdide girmeyeceğini söylemişlerdir.

* Başkasının malını haksız yere almanın şe'nini büyütmek var. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm yeminle ifade etmiştir, yeminde ta'zim vardır.

* İçki alan -içtiği miktar az da olsa, çok da olsa- bu tehdide maruzdur. Çünkü hamrın içilmesi kebairdendir.

* Bazıları, düğünde saçılan şekerlemeye varıncaya kadar her çeşit yağmanın haramlığına bu hadisten delil çıkarmış ise de, çoğunluk, sahibinin rızası olan, örfte bulunan yağmalamanın bundan hariç olduğu hükmünü benimsemiştir.[513]

-5881 ـ10- وعن أبي هريرة أيضاً رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا زَنى الرَّجُلُ خَرَجَ مِنْهُ ا"يمَانُ وَكَانَ عَلى رَأْسِهِ كالظُّلَّةِ، فإذَا نَزَعَ عَادَ إلَيْهِ ا"يمَانُ[. أخرجه أبو داود والترمذي.وزاد الترمذي، وروى عن أبى جعفر الباقر محمد بن علي أنه قال: في هذا خروج عن ا"يمان الى ا"سم.»نَزَعَ« أي أقلع عن الذنب وفارقه .

10. (5881)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi zina edince iman ondan çıkar ve başının üstünde bir bulut gibi muallak durur. Zinadan çıkınca iman adama geri döner." [Ebu Davud, Sünnet 16, (4690); Tirmizî, İman 11, (2627).]
Tirmizî, şu ziyadede bulunmuştur: "Ebu Cafer el-Bâkır Muhammed İbnu Ali'nin: "Bunda imandan çıkıp İslam'a geçiş vardır" dediği rivayet edilmiştir."[514]

AÇIKLAMA:

1- Bir önceki hadis üzerine alimler birçok yorumlarda bulunmuştur. Biz onlardan sadece bir kısmını ve umumiyetle benimsenenleri kaydettik. Yukarıdaki hadis, bu mevzuya getirilen Nebevî bir açıklamadır: Zaniden, zina esnasında iman ayrılmakta, geri dönmek üzere başının yukarısında beklemektedir. Bu ifadede iman, maddî bir teşbihe kavuşturulmuş olmaktadır. Buhârî'de gelen bir rivayette İkrime der ki: "İbnu Abbas'a zaniden iman nasıl çıkar diye sordum, bana: "Şöyle!" dedi ve parmaklarını kenetledi, sonra parmaklarını ayırıp, "Tevbe edince geri döner!" dedi ve tekrar parmaklarını kenetledi." Hakim'de Ebu Hureyre'den gelen bir açıklama kaydedilir. Bu açıklama şöyledir: "Kim zina eder veya içki içerse Allah ondan imanı çıkarır, tıpkı bir insanın gömleğini başından çıkarması gibi."

2- Tirmizî'nin ziyadesi şu yoruma sebep olmuştur : "Ebu Ca'fer merhum, imanı İslam'dan ayrı tutup ona daha hususi bir hüviyet tanımıştır. Böylece kişi imandan çıksa da İslam'da baki kalmaktadır. İbnu Hacer, bu yorumun, cumhurun: "Hadisteki imandan murad kâmil manadaki imandır, imanın kendisi değildir" sözüne muvafik olduğunu belirtir.[515]

5882-11- وعن جندب رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللهُ بِهِ، وَمَنْ رَائى رَائى اللهُ بِهِ[. أخرجه الشخيان.»سَمَّعَ« بفن إذا فضحه وأظهر من عيوبه ما كان يستره، ومن فعل ذلك بالناس فعل الله به مثله: أى ينتهكه ويكشف عيوبه للناس في الدنيا واŒخرة .

11. (5882)- Hz. Cündüb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim (başkalarının kusurlarını teşhir edip herkese) duyurursa, Allah da (onun kusurlarını) duyurur. Kim de riya yaparsa Allah da onun riyasını ortaya çıkarır." [Buhârî, Rikak 36; Müslim, Zühd 48, (2987).][516]

AÇIKLAMA:

Hadisin kelime kelime tercümesi "Kim işittirirse Allah da onu işittirir. Kim riya yaparsa Allah da ona riya yapar" şeklinde olmalıdır. İşittirmek, alimlerce , iki surette anlaşılmıştır:
1) İnsanların herkesçe bilinmeyen kusurunun teşhiri, başkalarına duyurulması. Bu dinin reddettiği bir davranıştır. Resulullah: "Kim bir mü'minin kusurunu dünyada örterse, Allah da onun kusurunu ahirette örter" buyurmuştur.
2) İkinci mana riyakârlıktır. Yani "kim, insanlara gösteriş olsun, onların aferini gelsin diye fazilet ve iyiliklerini izhar etmeye, duyurmaya çalışırsa..." demektir. Bu da süm'a denen dinin reddettiği bir başka huydur. Kişi hayrını, sevabını insanlara duyurmak için değil, Allah'ın rızası için yapmalıdır. Hele başkalarına yapılan iyiliklerin duyurulması pek mezmumdur.
Cevami'u'l-kelîme mazhar olan Aleyhissalâtu vesselâm burada birkaç kelimelik hadisleriyle İslam'ın temel meselelerini vazetmiş olmaktadır.
Kişi birkısım yasakları işleyince, maksudunun tersiyle cezalandırılmaktadır: "Ceza, amel cinsindendir."[517]

5883-12- وعن أبى سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ َ يَرْحَمِ النَّاسَ َ يَرْحَمْهُ اللهُ تَعالى[. أخرجه الترمذي .

12. (5883)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İnsanlara merhametli olmayana Allah Teala merhamet etmez." [Tirmizî, Birr 16, (1923).][518]

AÇIKLAMA:

Hadis, insanlara karşı merhametli olmaya teşvik etmektedir. Bir başka rivayette bütün canlılara şamil olacak bir üslubla: "Yerde olanlara merhamet etmeyenlere gökte olanlar merhamet etmez" buyrulur. İbnu Battal bu hadislerle Müslümanın bütün mahlukata; mü'min, kâfir, hayvan, merhametli olmaya teşvik edildiğini belirtir. "Merhamet, canlılara yiyecek içecek vermek, hayvanlara ağır yük yüklememek, dövme, acıktırma, yorma gibi vasıtalarla onlara karşı haddi aşmamak şeklinde tezahür etmelidir" der. Bir başka hadiste "Rahmet sadece şaki (bedbaht) olandan çıkarılmıştır" buyrularak merhametsizliğin ebedî hüsran alâmeti olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayet-i kerimede "İyilik yaparsanız kendi nefsiniz için yaparsınız" (İsra 7) buyrularak mahlukata yapılan merhametin de, netice itibariyle kişinin kendine yaptığına dikkat çekilmiştir.[519]

5884-13- وعن جابر بن عبدالله الأنصاري رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أتَّقُوا الظُّلْمَ، فإنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ فإنَّ الشُّحَّ أهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، حَمَلَهُمْ عَلى أنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ[. أخرجه مسلم.

13. (5884)- Cabir İbnu Abdillah el-Ensarî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Zulümden kaçının. Zira zulüm, kıyamet günü karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de kaçının, zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal addetmeye sevketmiştir." [Müslim, Birr 56, (2578).][520]

AÇIKLAMA:

1- Bazı alimler, hadisin zahirî manasının esas olduğunu söylemiş, dolayısıyla yapılan zulümlerin, kıyamette zalimin karşısına karanlıklar şeklinde çıkacağını, mü'minlerin önü ve yanları nurlu ve aydınlık olduğu halde, zalimin karanlık içinde kalıp yolunu bulamayacağını belirtmiştir. Nevevî, bunun kıyamet gününün şiddetleri olması ihtimalinden de bahseder ve: "Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır." (En'am 63) ayetinin bu şekilde tefsir edildiğini belirtir.
İbnu'l-Cevzî,zulmün iki şekilde yapılabileceğini belirtir ve bu konuda şu açıklamayı yapar: "Biri haksız yere başkasının malını almaktır. Diğeri de adaleti emreden kimseye karşı gelmektir. İkincisi birincisinden daha kötüdür."
İbnu'l-Cevzî, zulmün kalpteki kararmanın sonucu olduğunu, iman nuruyla aydınlanan bir kalbin, zulmün akibetini düşünerek zulme meydan vermeyeceğini söyler.
2- Cimriliğin sebep olduğu helakin, hem dünya hem de ahiret helaki olabileceğini söylemiştir. Zaten hadis, dünya helakini, dünyada bu sebeple birbirlerinin kanını döktüklerini, haramları bu yüzden, helal addettiklerini belirtmektedir. Bu tasvir, sadece dünya helakinin değil, ahiret helakinin de tasviridir.[521]

5885-14- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: شَرُّ مَا فِي الرَّجُلِ شُحٌّ هَالِعٌ، وَجُبْنٌ خَالِعٌ[. أخرجه أبو داود.»الشُّحُّ« أشد البخل.و»الهَلَعُ« أشد الجزع، والمراد أن الشحيح يجزع جزعاً شديداً ويحزن على

درهم يفوته أو يخرج من يده.و»الخَالِعُ« الذي كأنه خلع فؤاده لشدة خوفه وفزعه.

14. (5885)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"İnsanda bulunan en şerli şey aşırı cimrilik ve şiddetli korkudur." [Ebu Davud, 22, (2511).][522]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, "cimrilik" diye çevirdiğimiz "şuhh"u buhl'un aşırı şekli diye tarif eder. Buhl zaten: "Kişiyi üzerinde bulunan başkasına ait vacib bir hakkı vermekten mani olan, bu hak verildiği taktirde hırsa ve korkuya düşüren hal" olarak tarif edilmiştir. Şu halde şuhh bundan da ileri bir cimrilik mertebesi olmaktadır.[523]

5886 -15- وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَلْعُونٌ مَنْ ضَارَّ مُؤْمِناً أوْ مَكَرَ بِهِ[. أخرجه الترمذي .

15. (5886)- Ebu Bekr es- Sıddîk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Mü'mine zarar veren veya hile yapan mel'undur." [Tirmizî, Birr 27, (1942).][524]

AÇIKLAMA:

Mel'un, Allah'ın rahmetinden uzak manasına geldiğine göre, mü'mine zarar ve hile yapmanın, Allah katında nasıl ciddi bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim müteakiben kaydedilen hadiste: "Kim (mü'mine) zarar verirse Allah da onu zarara uğratır. Kim de (Müslümana) meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir" buyrulmuştur.

Zarar ve meşakkat mâna bakımından birbirine yakın ise de, zarar daha ziyade malın telef edilmesine, meşakkat ise şahsın kendisine ulaşan eziyete denir. Şu halde Müslümana bunların şu veya bu suretle, açıktan veya aldatma suretiyle gizlice yapılması haramdır. Allah'ın intikamını alacağı davranışlardır.[525]

5887 -16- وعن أبي صرمة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ ضَارَّ مُؤْمِناً ضَارَّ اللهُ تَعالى بِهِ، وَمَنْ شَاقَّ مُؤْمِناً شَاقَّ اللهُ تَعالى عَلَيْهِ[. أخرجه الترمذي.»الْمَضَارَّةُ« المضرة .

و»الْمُشَاقّةُ« النزاع .

16. (5887)- Ebu Sırma (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim mü'mine zarar verirse Allah da onu zarara uğratır. Kim de mü'mine meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir." [Tirmizî, Birr 27, (1941).][526]

5888-17- وعن أبي تميمة رَضِيَ اللهُ عَنه:]أنَّ أصْحَابَهُ قَالُوا لَهُ، وَقَدْ حَدَّثَهُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ #: أوْصِنَا، فَقَالَ: إنَّ أوَّلَ مَايَنْتِنُ مِنَ ا"نْسَانِ بَطْنُهُ، فَمَنِ اسْتَطَاعَ أنْ َ يُدْخِلَ بَطْنَهُ إَّ طَيِّباً فَلْيَفْعَلْ[. أخرجه البخاري .

17. (5888)- Ebu Temîme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Arkadaşları kendisine "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) size çok şeyler söyledi, öyleyse bize de bir tavsiyede bulunun!" demişlerdi. "İnsanda ilk (çürüyüp) kokacak olan yeri karnıdır. Öyleyse, kim, karnına temiz olandan başka bir şey girdirmeyebilirse mutlaka bunu yapsın!" tavsiyesinde bulundu." [Buhârî, Ahkam 9.][527]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki aslı uzuncadır. Müellif bir kısmını tayetmiştir. Ancak çıkarılan bu kısımlar, daha önceki hadislerde zikredilmiş durumda.
2- İnsanda ilk kokacak yerin karnın olması, ölümden sonrayla ilgilidir. Hadisin bazı veçhinde bu, tasrih edilmiştir.
Hadiste yapılan nasihat mevkuftur. Rivayetin başka vecihlerinde de hep mevkuf olarak gelmiştir, ref zannını veren de vardır.[528]

5889-18- وعن أبي بكرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَا مِنْ ذَنْبٍ أجْدَرُ مِنْ أنْ تُعَجِّلَ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةَ في الدُّنْيَا مَعَ مَا يُدَّخَرُ لَهُ في اŒخِرَةِ مِنَ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

18. (5889)- Ebu Bekre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İşleyene daha dünyada cezası çarçabuk gelmeye en layık günah zulüm ve sıla-ı rahmin koparılmasıdır, bu cezanın dünyada gelmesi, ahiretteki cezaya kefaret değildir." [Ebu Davud, Edeb 51, (4902); Tirmizî, Kıyamet 58, (2513).][529]

AÇIKLAMA:

Dünyada cezası gecikmeden gelmeye en layık iki günah zikredilmektedir:
1) Bağy: Bu her çeşit zulüm, haksızlık manasına geldiği gibi, sultana isyan, kibir manalarına da gelmektedir.
2) Kat'urrahm, bu, sıla-i rahmin koparılması yani akrabalık, yakınlık, arkadaşlık, komşuluk gibi insanlara karşı olan beşerî vazifelerimizin yerine getirilmemesidir. Bunlar arasında en mühimmi anne ve babaya karşı olan vazifelerimizdir. Hadiste ayırım yapılmadan, mutlak bir üslupla hepsi birden ifade edilmiş olmaktadır.
Hadis, bu iki günahın cezasının çabuk geleceğini belirttiği gibi, dünyevî cezanın uhrevî ukubete kefaret olmayacağına da ayrıca yer verir.[530]

5890-19- وعن عياض بن حمار رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ اللهَ أوْحَى إليَّ أنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى َ

يَبْغِي أَحَدٌ عَلى أَحَدٍ وَ يَفْخُرُ أَحَدٌ عَلى أَحَدٍ]. أخرجه أبو داود .

19. (5890)- İyaz İbnu Hımar (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri, bana: "Mütevazi olun, öyle ki, kimse kimseye zulmetmesin, kimse kimseye karşı böbürlenmesin" diye vahyetti." [Ebu Davud, Edeb 48, (4895).][531]

-5891 -20- وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: النَّارُ قَرِيبَةٌ مِنْ كُلِّ خِبٍّ بَخِيلٍ مَنَّانٍ؛ وفي رِوَايَة: َ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ خِبٌّ، وَ بَخِيلٌ وَ مَنَّانٌ]. أخرجه الترمذي .

20. (5891)- Hz. Ebu Bekr es-Sıddîk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Cehennem, bozguncu, cimri ve başa kakıcı her insana yakındır."
Bir rivayette de şöyle buyrulmuştur. "Cennete ne bozguncu, ne cimri, ne de başa kakıcı giremez." [Tirmizî, Birr 41, (1964).] [532]

-5892 -21- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: كُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا في غَيْرِ إسْرَافٍ وَ مَخِيلَةٍ]. أخرجه النسائي، وأخرجه البخاري في ترجمة باب .

21. (5892)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Yiyiniz, tasadduk ediniz, giyiniz. Fakat bunları yaparken israfa ve tekebbüre kaçmayınız." [Nesaî, Zekat 66, (5, 79). Hadisi buhari, bab başlığında kaydetmiştir (Libas 1).][533]

AÇIKLAMA:

Resulullah, hoşa giden yeme içme gibi hususların israf ve tekebbüre kaçmamak kaydıyla helal olduğunu belirtiyor. Aslında ayet-i kerimede de meseleye bu şekilde temas edilmiştir. "Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Allah israf edenleri sevmez" (A'raf 31). Çünkü "müsrifler şeytanların kardeşleridir" (İsra 27). İsraf, gerek iş ve gerekse sözde haddi aşmak olarak tarif edilmiştir. Bu infakta daha belirgin olduğu için ayet ve hadiste öncelikle infaktaki israf medar-ı bahs edilmiştir. [534]

-5893 -22- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنَّ أحَدَنَا يَجِدُ في نَفْسِهِ يُعَرِّضُ بِالشَّىْءِ ‘نْ يَكُونَ حَمَمَةً أحَبُّ إلَيْهِ مِنْ أنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، فقَالَ: اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، الْحَمْدُ للهِ الّذِي رَدَّ كَيْدَهُ الى الْوَسْوَسَةِ]. أخرجه أبو داود .

22. (5893)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dendi, herbirimiz içinde, (bazan öylesine çirkin) bir şeyin arız olduğunu görür ki, bunu söylemektense o şeyin bir kor parçası olup (kendisini) yakması ona daha sevimli gelmektedir!"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu söze şöyle mukabelede bulundu:
"Allahuekber, Allahuekber, [Allahuekber!] Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamd olsun!" [Ebu Davud, Edeb 118, (5112).][535]

5894 -23- وعن أبى زميل قال:]قُلْتُ بْنِ عَبّاسٍ رَضِيَ الله عَنهما: مَاشَىْءٌ أجِدُهُ في صَدْرِي؟ فَقَالَ: مَاهُوَ؟ قُلْتُ: وَاللهِ مَا أتَكَلَّمُ
بِهِ. فَقَالَ لِي: أشَىْءٌ مِنْ شَكٍّ؟ قَالَ وَضَحِكَ؛ ثُمَّ قَالَ: مَانَجَا أحَدٌ مِنْ ذلِكَ حَتّى أنْزَلَ الله تَعَالى: فَإنْ كُنْتَ في شَكٍّ مِمَّا أنْزَلْنَا إلَيْكَ فَاسْألِ الّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ. قَالَ فَقَالَ لِي: إذَا وَجَدْتَ في نَفْسِكَ شَيْئاً فَقُلْ: هُوَ ا'وَّلُ وَاŒخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ[. أخرجه أبو داود .

23. (5894)- Ebu Zümeyl rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a (bir gün): "İçimde duyduğum bu (fena) şeyler de ne?" diye sormuştum. Bana:
"Ne hissediyorsun ki?" dedi. Ben:
"Vallahi (onlar çok fena!) dilime alamam!" dedim.
"Şekk nevinden bir şey mi?" dedi ve güldü. Sonra açıkladı:
"Bu (çeşit vesveseler)den hiç kimse kurtulamaz. Nitekim Allah Teala hazretleri (Resulüne) şu ayeti inzal buyurmuştur. (Mealen): "Eğer sana indirdiğimiz (kitapta anlatılan bu kıssalar) hakkında bir şüphen varsa, senden evvel indirilmiş olanları okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak (olan kitap) gelmiştir, sakın şüphe edenlerden olma!" (Yunus 94).]
İbnu Abbas bana dedi ki: "Eğer içinde herhangi bir vesvese bulursan şöyle de: "O (Allah), hem evveldir, hem ahirdir, hem zahirdir, hem batındır. O herşeyi bilendir" (Hadid 3). [Ebu Davud, Edeb 118, (5110).][536]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis Ebu Davud'da "Vesveseyi Red" adını taşıyan bir babta kaydedilmiştir. Hadislerin muhtevasından da anlaşılacağı üzere her insana arız olan vesveseler hakkında mü'mine bir bilgi verilmek istenmektedir. Bu bilginin özü şudur: "Her insan, gayrı ihtiyarî olarak bazı vesveselere düşmektedir. Bu vesveseler, iradeye tabi olmadan geldiği ve vicdanda bir tasdik bulmadığı için insana herhangi bir zararı yoktur. Bu çeşit imana, edebe muhalif vesveseler geldiği zaman telaşlanmadan imanı takviye edici, iman esaslarını hatırlatıcı ayetlerden okumalıdır.
İbnu Abbas'ın vesvese anında okunmasını tavsiye ettiği ayet Rabb Teala'nın zatî vasıflarıyla ilgili: "O, evveldir, ahirdir, zahirdir, batındır, herşeyi bilicidir." Ayetin manasını şöyle anlamamız münasibtir: "O, evveldir: Başlangıcı olmadığı gibi, bütün varlıkların başlangıcı da O'nun ilim ve kudretine bağlıdır. O, ahirdir: Sonu olmadığı gibi, bütün varlıkların neticesi O'na bakar ve dönüşü O'nadır. O, zahirdir: Varlık ve birliğinin delilleri herşeyde apaçık görünür ve bütün varlıklar dış görünüşleri ve san'atlı yapılışlarıyla O'nun kudret ve sanatına şahidlik eder. O batındır. Herşeyin hakikatine vakıftır ve herşeyin içyüzü O'nun kudret ve hikmetine şahidlik eder. O herşeyi hakkıyla bilendir."
2- Vesvese hususunda sorulunca İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), ayeti okuyarak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da benzer vesveselere maruz kaldığını, bunun üzerine Efendimiz'i takviyeye

matuf o ayetin indiğini ifade etmek istiyor.
Müfessirler, ayette muhatap Resulullah mı başkaları mı ihtilaf etmiştir. Resulullah olduğunu söyleyenlerden bazısına göre: "Zahirde Resulullah ise de asıl murad edilen başkasıdır ve bu muhtevada başka örnekler vardır: "Ey peygamber! Allah'a muttaki ol, kâfirlere ve münafıklara itaat etme" (Ahzab 1) mealindeki ayette, "...Allah sorar: "Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara beni ve annemi Allah'tan başka ilahlar edinin diyen sen misin.?" (Maide 116) ayetlerinde olduğu gibi." Meseleyi açıklayan Razi, buna bizim "kızım sana söyledim gelinim sen anla!" tabirinin karşılığı olan Arapça'daki إِياك اعنى واسمعى ياجارة deyimini örnek verir.
Müfessirlerin yer verdikleri bir diğer görüşe göre, "Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) bir beşerdir. Bu sebeple onun kalbine de, diğer insanlara olduğu üzere müşevves hatıraların ve sıkıntı veren fikirlerin gelmesi caizdir. İşte bu çeşit vesveseler bir kısım delillerin getirilmesi, beyyinelerin takriri ile bertaraf edilebilir. İşte Rab Teala hazretleri bu maksatla zaman zaman ayetler inzal buyurarak Resulünün benzer vesveselerini izale etmiştir.
Sadedinde olduğumuz hadisten İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın da bu kanaatte olduğu anlaşılmaktadır."
Bu meselede ileri sürülen farklı görüşleri, toptan büyük müfessirimiz Fahreddin-i Razi'nin tefsirinde bulabiliriz.[537]

5895 ـ24 ـ وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ تَحَلَّمَ بِحُلْمٍ لَمْ يَرَهُ كُلِّفَ أنْ يَعْقِدَ بَيْنَ شَعِرَتَيْنِ، وَلَنْ يَفْعَلَ؛ وَمَنْ اسْتَمَعَ إلى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صُبَّ فِي أُذُنَيْهِ اŒنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ صَوَّرَ صُورَةً عُذِّبَ
وَكُلِّفَ أنْ يَنْفُخَ فِيهِ الرُّوحَ، وَلَيْسَ بِنَافِخٍ[. أخرجه البخاري وأبو داود.»اŒنكُ« بمد الهمزة وضم النون: الرصاص ا'سود .

24. (5895)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim görmediği halde rüya görme iddiasına kalkarsa (kıyamet günü) arpa daneciğine düğüm atması teklif edilir. Kim de kendisinden hoşlanmadıkları halde, bir grubun konuşmasını dinleme gayretine düşerse kıyamet günü kulağına erimiş kurşun dökülür. Kim bir sureti tasvir ederse (kıyamet günü) azaba uğrar ve bu yaptığına ruh üflemesi emredilir, ama üfleyemez." [Buharî, Ta'bîr 45; Ebu Dâvud, Edeb 96, (5024); Tirmizî, Rü'ya 8, (2284).][538]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde, dinen yasaklanan bazı şeylere cür'et edenlerin azablarının şiddet ve devamını ifade için birkısım teşbihlere başvurmuştur:
* Rüya hususunda yalan söylenmemelidir. Yani görmediği rüyayı, görmüş gibi anlatmamalıdır. Böyle bir davranışın cezası, âhirette büyük olacaktır. Arpa danesinin düğümlenmesinin teklifi bunu ifade eder. Çünkü, arpanın iki ucu bir araya getirilemez ki düğüm yapılabilsin. Bu yapılamadığı müddetçe azabı devam ettirilecek demektir.
* Kişi, kendisini sevmeyen, konuşmalarını dinlemesini istemeyen kimselerin konuşmalarını

dinlememelidir. Bu yasağa uymayıp, merak sâikasıyla onların konuşmasını gizlice dinlemeye çalışan kimse kıyamet günü şiddetle cezalanacaktır.
* Canlı tasviri yapılmamalıdır. Bunu yapanlara, yaptıkları heykel ve resim nev'indeki şeylere ruh üflemeleri gibi, yapmaları imkânsız bir teklifte bulunulacak, yapamadıkları müddetçe azaba uğrayacaklardır.

Resim mevzuunu daha önce genişçe işlediğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.[539]

5896-25- وعن واثلة بن اسقع رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ مِنْ أعْظَمِ الْفِرَى أنْ يُدْعى الرَّجُلُ إلى غَيْرِ أبِيهِ، أوْ يُرِيَ عَيْنَيْهِ مَا لَمْ تَرَ، أوْ يَقُولَ عَلى رَسُولِ اللهِ # شَيْئاً لَمْ يَقُلْ[. أخرجه البخاري.»الْفِرى« جمع فرية، وهي الكذب .

25. (5896)- Vâsıle İbnu'l-Eska' radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Şurası muhakkak ki, en büyük yalanlardan biri, kişinin kendisini babasından başka birisine nisbet etmesi veya görmediği bir şeyi gözlerinin gördüğünü iddia etmesi, yahut da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylemediği bir şeyi O'na söyletmesidir." [Buhârî, Menâkıb 5.][540]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, neseb meselesine ehemmiyet vermiştir. Nikâh, miras gibi pekçok hukuki ve hassas meselelerin odak noktasını teşkil eden nesebin tağşîşi, bu meselede insanların yanıltılması, arkadan birçok haramlara, haksızlıklara kapı açmak demektir. Bu sebeple olacak ki basit bir hadise gibi görülen yabana neseb iddiası ehemmiyetli bir hâdisedir. Hatta, hadisin Buhârî'deki aslında "Kişi, bu iddiayı bile bile yaparsa, Allah'a küfretmiş olur" ziyadesi mevcuttur. Bazı âlimler de bu ibareye: "...Haram olduğunu bildiği halde kendisini bir yabancıya nisbet etmeyi helal addederse..." diye kayıt koymuştur. Şunu da belirtelim ki çoğunluk, buradaki "küfr"ü, küfran-ı nimet ile te'vil etmiş, bu ifadenin, tağlîz ve zecr maksadıyla ağır bir üslûba yer verdiğini söylemiştir. mutlak ifade ile "Bunu yapan, ehl-i küfrün fiiline benzeyen bir fiilde bulunmuştur" demenin kastedildiği de söylenmiştir. Hadisin bir diğer veçhi de zecri ifade eder: "Aralarında nesebi bulunmayan bir kavme kendisini nisbet eden, cehennemdeki yerini hazırlasın" denmiştir.
Hadis, açık bir şekilde, kişinin bilinen nesebini inkar ederek bir başka nesebi iddia etmesinin haram olduğunu belirtiyor. Ancak "bilerek" kaydı, bilmeden yapanı tehdidden hariç tutmuştur. İslâm'da sorumluluk bilme ve niyete tabidir.
Hadis, zecr maksadıyla herhangi bir günahı küfre nisbet etmenin caiz olduğunu da ifade eder.
Hadisin bazı vecihlerini de gözönüne alan bazı alimler, müddeinin kendine ait olmayan bir şeyi "benimdir" diye iddia etmesinin haram olduğuna hükmetmiş ve hatta mal, ilim, taallüm, neseb, hâl, salâh, nimet, velâ vs. hangi çeşitten olursa olsun bâtıl iddiaların hepsini buraya dahil etmiştir.
Herhangi bir bâtıl fiile terettüp eden mefsedelerin miktarca artması nisbetinde onun tahrîmi şiddet kazanmaktadır.[541]

5897-26- وعن أبي قبة أن ثابت بن الضحاك رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ: مَنْ حَلَفَ عَلى يَمِينٍ بِمِلَّةٍ

غَيْرِ ا‘‘سَمِ كَاذِباً مُتَعَمِّداً فَهُوَ كَمَا قَالَ، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَىْءٍ عُذِّبَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَيْسَ عَلَى رَجُلٍ نَذْرٌ فِيمَا َ يَمْلِكُ، وَلَعْنُ الْمُؤْمِنِ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ رَمَى مُؤمِناً بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ ذَبَحَ نَفْسَهُ بِشَىْءٍ ذُبِحَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنِ ادَّعى دَعْوَةً كَاذِبَةً لِيَسْتَكْثِرَ بِهَا لَمْ يَزِدْهُ اللهُ إَّ قِلَّةً[. أخرجه الخمسة وفي رواية أبى داود والترمذي اختصار .

26. (5897)- Ebu Kılâbe merhum anlatıyor: "Sabit İbnu Dahhâk radıyallahu anh anlatmıştı: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim, bile bile, yalan yere İslâm'dan başka bir din ile yemin ederse, bu kimse dediği gibidir. Kim kendisini bir şeyle öldürüp (intihar ederse) kıyamet günü o şeyle azab verilir. Kişinin gücü dışında olan bir şey üzerine yaptığı nezir muteber değildir. Mü'mine lanet etmek onu öldürmek gibidir. Bir mü'mine küfür nisbet etmek onu öldürmek gibidir. Kim kendisini bir şeyle keserse kıyamet günü onunla kesilir. Kim malını çok göstermek için yalan bir iddiada bulunursa, Allah onun azlığını artırır." [Buhârî, Eymân 7, Cenâiz 84, Edeb 44, 73; Müslim, İman 176, (110); Tirmizî, İman 16, (2638); Ebu Dâvud, İman 9, (3257); Nesâî, Eymân 7, (7, 5, 6).][542]

AÇIKLAMA:

1- İslâm'dan başka bir din ile yemin: "Bu işi yaparsam Hıristiyan olayım" veya "Hıristiyanlık hakkı için bu işi ben yapmadım" şeklindeki yeminlerdir. Yemin, yemin edilen şeyin şanını yücelttiği için, İslâm'dan başka bir din ile yemin yasaklanmıştır. Resûlullah bir başka hadiste: "Ben İslâmiyet'ten berîyim" derse, bakılır, eğer bunu yalan olarak söyledi ise, o kimse dediği gibidir. Ama doğru söyledi ise, yine de İslâm'a salim olarak dönemez." buyurur. Şu halde sadece yalan yemin değil, doğru da olsa kendisini başka dine nisbet ederek yemin etmek yasaklanmıştır. Bu bahis daha teferruatlı olarak daha önce geçtiği için teferruata girmeyeceğiz (5819-5835 numaralı hadisler).

2- Nezirle ilgili bahiste daha önce geçtiği üzere (5746. hadis), kişinin mülkünde olmayan bir şeyi zikrederek yaptığı nezir muteber değildir. Söz gelimi "Şu işi yapmazsam Boğaz Köprüsü senin olsun" gibi.

3- Lanet Allah'ın rahmetinden uzak kılmaktır. Mü'mine lanet dileğiyle bedduada bulunmak olsun, mü'mine küfür nisbet etmek olsun her ikisi de mü'mini öldürmek gibi ciddi bir varta ilan edilmektedir. Bu davranış, o mü'minle olan her çeşit "sıla"yı kökten kesecek, derin bir yara açacaktır. Resûlullah, tekfirin boşta kalmayacağını, tekfir edilen kimse kâfir değilse, hükmün tekfirde bulunanın üzerine rücu edeceğini söylemiştir. Mü'minler, Resûllerinin sözüne kulak verip, birbirlerine karşı bu tabirleri kullanmamalıdırlar.

4- İntihar da yasaklanmakta, müntehir ne suretle canına kıymışsa, âhiret hayatında ilânihaye aynı sûret çerçevesinde azab göreceği belirtilmektedir. Müntehirin imanı ve cenaze namazının cevazı münakaşa konusu olmuştur. Daha önce açıklama geçti.[543]

5898 -27- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]مَا ظَهَرَ الْغُلُولُ فِي قَوْمٍ إَّ ألْقى اللهُ تَعالى فِي قُلُوبِهِمْ الرُّعْبَ، وَ فَشَا الزِّنَـا فِي قَوْمٍ إَّ كَثُرَ فيهِمُ الْمَوْتَ، وَ نَقَصَ قَوْمٌ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إَّ قَطَعَ عَنْهُمْ الرِّزْقَ، وَ حَكَمَ قَوْمٌ بِغَيْرِ حَقٍّ إَّ فَشَا فِيهِمُ الدَّمُ، وَ خَتَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ إَّ سَلَّطَ اللهُ تَعالي عَلَيْهِمُ الْعَدُوَّ[. أخرجه مالك.»الخَتْرُ« الغدر ونقض العهد .

27. (5898)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir kavimde gulûl (denen devlet malından hırsızlık) zuhûr ederse, Allah o kavmin kalplerine korku atar. Bir kavim içinde zina yayılırsa orada ölümler artar. Bir kavim, ölçü ve tartılarda (hile yaparak) miktarı azaltırsa Allah ondan rızkı keser. Bir kavmin (mahkemelerinde) haksız yere hükümler verilirse, o kavimde mutlaka kan yaygınlaşır. Bir kavm ahdinden dönüp gadre yer verirse, Allah onlara mutlaka düşmanlarını musallat eder." [Muvatta, Cihâd 26, (2, 460).][544]

AÇIKLAMA:

1- Hadis zahiren mevkuftur. Yani İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'nın sözü gözükmektedir. Ancak içtihadla söylenemeyecek meselelere temas edildiği için bu, hükmen merfu (Resûlullah sözü) kabul edilmiştir.

2- Resûlullah bu hadislerinde cemiyeti ayakta tutan temel ahlâkî umdeleri zikretmektedir. Böylece, İslâm nazarında, içtimâî saadet ve medenî terakki ile ahlakî yapının yakın ilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu içtimâî dinamikler:

* Devlet malının yağmalanmaması,
* Namus ve iffet,
* Ölçü ve tartılarda dürüstlük,
* Mahkemelerde adalet,
* Ahde vefa.

3- Bu hususlarla ilgili olarak Zürkânî'nin kaydettiği bazı açıklamalar şöyle:[545]

1) Gulûl: Ganimete yapılan hıyanettir. [Bunun her çeşit devlet malına yönelen hırsızlık ve yağmayı ifade ettiğini daha önce açıkladık. Ganimetten çalma mukabilinde kalbe atılan korku için: "Çünkü mal kalbi takviye eder, haram yolla alınca korkarlar" denmiştir. İbnu Abdilberr der ki: "Bu korku, düşmanlarındandır, onlardan korkarlar ve bir daha karşılaşmak istemezler, düşman da onlara galebe çalar. Şu da bilinmeli ki, bu korku sadece hırsızlığı yapanlara mahsus değildir, yapmayanlar ve onu uygun bulmayanlar da bundan hariç kalmazlar. Durumu düzeltmeye güç olduğu halde müdahale etmezler, kalpleri bu işi reddetmezse, korku herkese şâmil olur. Nitekim ayette Rabbimiz Teâla hazretleri (meâelen): "Keşke sizden önceki nesillerden, yeryüzünde fesadı önlemeye çalışan ilim ve fazilet sahipleri bulunsaydı. Ancak onlardan kurtardığımız pek azı bunu yaptılar. O nesillerden zulmedenler ise zevklerinin peşine düştüler ve mücrimler olup çıktılar" (Hud 116). Keza şu ayet var: "Onlar kendilerine verilen öğüdü unuttuklarında, biz de kötülükten sakındıranları kurtarıp, zulmedenleri ise Allah'a itaatten çıkmakta ısrar etmeleri yüzünden şiddetli bir azabla yakaladık" (A'raf 165).

2) Zinayı, gücü yetenler müdahale edip önlemezlerse o cemiyette ölümler artar. Bununla ilgili olarak Benî İsrail'den kıssa gelmiştir.

3) Ölçü ve tartıda hile, rızkı kökten kaldırmaz, bereketi kaldırır, darlığa sebep olur. Dolayısıyla bu hadisle "Kul işlediği günah sebebiyle rızıktan mahrum kalır" hadisi veya "Rızkı, ne taat artırır, ne de masiyet eksiltir" hadisi arasında münafaat yoktur. (Çünkü birincide rızıktaki bolluk maksuddur, ikincide ise rızkın aslı yani zaruri olan, hayatın idamesine lüzumlu olan miktardaki hakiki rızıktır.

Öteki ise mecazidir, onda artma eksilme olabilir. Ayetle garanti altında olduğu bildirilen rızık da bu ikinci rızıktır).

4- Hadis haksız yere verilen hükme yani adaletsizliğe, ceza olarak kanın yaygınlaşmasını gösteriyor. Yani adaletsizliğin hakim olduğu cemiyetlerde anarşi olacak, isyan olacak, mahkemelere güvenini kaybeden insanların, haklarını kendileri alma veya koruma gayretine düşeceklerini, bütün bu durumların cemiyeti yıkıma götüren kan dökme (=anarşi) hadiselerini yaygınlaştıracağını ifade ediyor. Bu sebepledir ki bütün İslâm cemiyetleri "adalet"i mülkün yani devletin temeli bilmiştir.

5- Son husus ahde vefadır. Kur'ân mükerrer ayetleriyle ahde vefayı, verilen sözün tutulmasını emretmektedir. Resûlullah bu hadiste vefasızlığın cezasını ve müeyyidesini hatırlatmaktadır: "Düşmanın tasallutu."

Bu içtimâî marazların bir hadiste ve belli bir sıraya göre zikri tesadüfen olmayabilir. Yani devlet malından hırsızlıkla başlayan tefessüh zina, ölçütartıda hile, adaletsizlik muhtelif safhalardan geçerek ahde vefasızlık noktasına ulaşmakta, Cenab-ı Hak düşmanlarını musallat ederek büyük bir ceza vermektedir: Bu cemiyet ya esarete düşecek, ya da dağılıp yok olacak. Musibetlerin tokadıyla uyanıp kendine gelmek, yeniden kurtuluş vetiresine girmek de bir başka ihtimal. Zira ayet-i kerimede, kendinde olan kötülükleri bertaraf eden kavme kurtuluş vaadedilmektedir (Ra'd 11).[546]

-5899 -28- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أبْغَضُ النَّاسِ إلى اللهِ تَعالى ثَلاثَةٌ: مُلْحِدٌ فِي الْحَرَمِ، وَمُبْتَغٍ فِي ا"سْلامِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَمُطَّلِبٌ دَمَ امْرِئٍ بِغَيْرِ حَقٍّ لِيُهْرِيقَ دَمَهُ[. أخرجه البخاري.»الْمُلْحِدُ« المائل عن الحق، وألحد في الحرم إذا ظلم فيه وتعدى .

28. (5899)- Yine İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"İnsanlar arasında Allah'ın en çok buğzettiği üç kişi vardır:

* Harem'de sapıtıp haktan ayrılan,
* İslâm'a girdiği halde cahiliye sünnetini arayan,
* Haksız yere, kanını dökmek için bir adamdan kan talep eden." [Buharî, Diyât 9.][547]

AÇIKLAMA:

1- İlhad haktan sapma manasına gelir. Büyük günaha ilhad dendiği gibi küçük günaha da ilhad denilebilir. Bu durumda Harem'de işlenen küçük günahın Allah indinde başka yerde işlenen büyük günahtan daha kötü olduğu manası çıkar. Buna "müşkil" diyen İbnu Hacer, ilhadla hadiste büyük günahın kastedilmiş olması gerektiğini belirtir.

2- İslâm'da cahiliye sünneti aramaktan murad, kişinin, birinde bir hakkı olduğu takdirde onu bizzat kendisinden talep etmesi gerekirken onunla müşterekliği olan evlad, kardeş, akraba gibi kendisi dışında birinden o hakkını almaya çalışmasıdır. Bununla, cahiliye âdetlerinin devamı, onların yayılıp infaz edilmesini arzu edenlerin kastedildiği de söylenmiştir. Cahiliye sünnetinin içine cahiliye devrinin her çeşit örf, âdet ve tatbikatları girer.

3- Allah'ın buğzuna sebep olan kan talebi normal bir talep değildir. Haksız yere, haddi aşan bir taleptir. Zaten haksız tabiri de bu talebin meşru bir kısas talebi olmadığını göstermektedir.[548]

5900 -29- وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عَنه:]وَكَتَبَ إِلَيْهِ مُعَاوِيَةَ أنِ اكْتُبْ إلى بِشَيْءٍ سَمِعْتُهُ منْ رَسُولِ اللهِ #؛ فَكَتَبَ إِلَيْهِ: سَمِعْتُهُ # يَقُولُ: إنَّ اللهَ تَعالى كَرِهَ لَكُمْ ثَلاثاً: قِيلَ وَقَالَ، وإضَاعَةَ الْمَالِ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

29. (5900)- Muğîre İbnu Şu'be radıyallahu anh'ın anlattığına göre "Hz. Muâviye radıyallahu anh kendisine: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittiğin bir şeyi bana yaz" diye mektup yazmıştır. O da Hz. Muâviye'ye şunu yazmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:

"Allah Teâla hazretleri, sizin için üç şeyi mekruh addetti:

* Dedikodu,

* Malın ziyâı.

* Çok sual!.." [Buhârî, Zekât 53, Edeb 6; Müslim, Akdiye 35, (539).][549]

5901- 30- وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قَال:]إنَّكُمْ لَتَعْمَلُونَ أعْمَاً هِيَ في أعْيُنِكُمْ أدَقُّ مِنَ الشَّعَرِ، كُنَّا نَعُدُّهَا عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ # مِنَ الْمُوبِقَاتِ[. أخرجه البخاري.»الْمُوبِقَاتِ« المهلكات .

30. (5901)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Siz birkısım ameller işliyorsunuz ki, onlar sizin nazarınızda kıldan daha ince (daha ehemmiyetsiz)dir. Halbuki biz onları, Resulullah zamanında helake atıcılardan addederdik." [Buharî, Rikak 32.][550]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, daha sahabe hayatta iken, Müslümanlar arasında dinî hassasiyetin bir hayli zaafa uğradığını ifade etmektedir. Hz. Aişe ve diğer sahabilerden bu paralelde yakınmalar çoktur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da muhtelif hadislerinde insanlarda görülecek olan bu gevşemeyi haber vermiştir. Bir Buhârî hadisi şöyle: "İlk salihler birer birer gider. Geriye insanların adileri kalır. Onlar tıpkı arpa döküntüsü veya hurma atıntısı gibidirler. Allah onlara beş paralık değer vermez." Yine Buhârî'de gelen bir başka hadiste, zaman içinde alim ve fazıl kalmayıp, insanların, cahilleri kendilerine reis yapacakları ifade edilir.

2- Hz. Enes (radıyallahu anh), ehemmiyetsiz gibi görülen günahlardan kaçınmayı tavsiye etmiş olmaktadır. Resulullah devrinde, insanların Aleyhissalâtu vesselâm'dan aldıkları dersin feyziyle küçük günahlardan bile ciddi şekilde kaçındıklarını beyan ediyor. Nitekim Resulullah:

"Küçük günahlardan sakının. Zira küçük günahların meseli, bir vadiye inen bir cemaate benzer. Onlardan herkes bir çöp getirir. Bu çöplerle yemeklerini pişirirler. Küçük günahlar da böyledir, birikince sahibini helaka atar.

"İbnu Battal: "Küçük günahlar çoğalınca büyük olur" demiştir. Bazı rivayetlerde, küçük günahları da, Ashab'ın, Resulullah zamanında "büyük" addettikleri belirtilmiştir. Ebu Eyyub el-Ensarî hazretlerinin şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Kişi vardır, güzel amellerde bulunur ve buna güvenerek küçük günahları unutur. Allah'a kavuştuğu zaman bu küçükler etrafını sarmış olur. Kişi vardır günah işler,

fakat bu günahından devamlı korkar. Öyle ki Allah'a kavuştuğunda azabtan emin olur."[551]

5902-31- وعن واثلة بن ا'سقع رَضِيَ الله عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ تُظْهِر الشَّمَاتَةَ بِأخِيكَ فَيُعَافِيَهُ الله وَيَبْتَلِيَكَ[. أخرجه الترمذي .

31. (5902)- Vâsıle İbnu'l-Eskâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kardeşine karşı şamata yapma. Allah ona afiyet sana da belayı verir." [Tirmizî, Kıyamet 55, (2508).][552]

AÇIKLAMA:

Şamata dilimize de geçen bir kelimedir; düşmanlık ettiğin veya sana düşmanlık eden kimsenin maruz kaldığı musibet karşısında sevinmektir. Resulullah mü'minin mü'mine şamata yapmasını menetmekte ve bu durumun tersine dönüp, şamata yapanın müsibete düşebileceğini hatırlatmaktadır. Şu halde şama, bir başka hadiste tavsiye edilen "düşmana karşı davranışta ölçülü olma" prensibine aykırı düşmektedir.[553]

5903-32- وعن أبي الدرداء رَضِيَ الله عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: حُبُّكَ الشَّىْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ[. أخرجه أبو داود .

32. (5903)- Ebu'd Derda (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır eder (de onun eksiklerini görmez, kusurlarını işitmez olursun" [Ebu Davud, Edeb 125, (5130).][554]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Ahmed İbnu Hanbel'de hem merfu ve hem de mevkuf olarak rivayet edilmiştir, merfu olması daha muvafık gözükmektedir. Hadis, kalbe hakim olan sevginin, mahbubun kusurunu göremeyecek kadar gözü kör ve kulakları sağır edeceğini belirtiyor. Dinimiz bu fitrî zaaf sebebiyle, pek yakınların şehadetini makbul addetmiştir, çünkü doğruyu söyleyemez.[555]

5904-33- وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِى مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ[. أخرجه أبو داود.

33. (5904)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şeytan insanoğlunda, kanın cereyanı gibi cereyan eder." [Ebu Davud, Sünnet 18, (47819).][556]

AÇIKLAMA:

el-Kâdı ve bazılarının kaydına göre birkısım alimler hadisin zahirini esas alıp, şeytanın insanın içinde dolaştığını kabul etmek gerektiğini, Allah Teala hazretlerinin ona, insanın içinde, kanın dolaştığı gibi dolaşma güç ve kuvveti verdiğini söylemiştir. Bir kısmı da: "Bu, şeytanın saptırma ve vesveseyi çokça yapması sebebiyle yapılan bir istiaredir, şeytanın insandan, tıpkı kanın ayrılmadığı gibi hiç ayrılmadığını ifade etmektedir" demiştir.[557]

5905-34- وعن مالك:]أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَنَهْلِكُ وَفِينَا صَالِحُونَ؟ قَالَ: نَعَمْ، إذَا كَثُرَ الْخَبَثُ[. »الْخَبَثُ« الزنا .

34. (5905)- İmam Malik rahimehullah'a ulaştığına göre, "Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ), Efendimiz'den sormuştur:

"Ey Allah'ın Resulü! Aramızda salihler mevcut iken bizler helak mi olacağız?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet, buyurmuşlardır, pislik (zina) artarsa!" [Muvatta, Kelam 22, (2, 991).][558]

5906-35- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: لَيْسَ مِنَّا مَنْ خَبَّبَ امْرَأةً عَلى زَوْجِهَا أوْ عَبْداً عَلى سَيِّدِهِ[. أخرجه أبو داود.»خَبَّبَ« أي أفسد وخدع .

35. (5906)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Hanımını kocasına karşı, köleyi efendisine karşı ayartan bizden değildir!" [Ebu Davud, Talak 1, (2175), Edeb 135, (5170).][559]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kadınla bizzat evlenmek veya bir başkasıyla evlenmesini sağlamak maksadıyla kocasından boşanmaya teşvik etmeyi, çeşitli yollara başvurarak boşanma hususunda kadını aldatmayı yasaklamaktadır. Keza, bir efendinin kölesi veya cariyesini, zina veya livataya sevketmek veya kaçmasını sağlamak veya efendisini, onu satmaya zorlamak için hilelere başvurmayı yasaklamaktadır. Şu halde, kadınlakoca, köle ile efendi arasına sokulacak her türlü fitne ve fesad dinen yasaktır, pek büyük manevî mesuliyeti mucibtir.[560]

5907-36- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أَ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرَارِكُمْ؟ الَّذِي يَأكُلُ وَحْدَهُ، وَيَجْلِدُ عَبْدَهُ، وَيَمْنَعُ رِفْدَهُ[. أخرجه رزين .

36. (5907)- Yine Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Size şerlilerinizi haber vereyim mi? Onlar, tek başlarına yiyenler, kölelerini dövenler, yardımı

esirgeyenlerdir." [Rezin tahriç etmiştir.] [561]

ÜÇÜNCÜ FASIL

DİLİN AFETLERİ

5908 -1- عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنه يرفعه قال:]إذَا أصْبَحَ ابْنُ آدَمَ فإنَّ ا ٬عْضَاءَ كُلَّهَا تُكَفِّرُ اللِّسَانَ فَتَقُولُ: اتَّقِ اللّهَ فِينَا، فإنَّمَا نَحْنُ بِكَ، إنِ اسْتَقَمْتَ اسْتَقَمْنَا وَإنِ اعْوَجَجْتَ اعْوَجَجْنَا[. أخرجه الترمذي .

1. (5908)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan anlatıyor: "Ademoğlu sabaha erdi mi, bütün azaları, dile temenna edip: "Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Zira biz sana tabiyiz. Sen istikamette olursan biz de istikamette oluruz, sen sapıtırsan biz de sapıtırız!" derler." [Tirmizî, Zühd 61, (2409).][562]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen tekfir, kişinin tezellülâne eğilmesi, başını indirmesidir. Daha ziyade Yahudilerde görülen ve dilimizde temenna denen, kişinin hürmeten arkadaşının önünde eğilerek başını aşağı indirmesidir. Bu rüku değildir, ancak rükuya yakın bir eğilmedir.
Azaların dile konuşması, hakikat olabileceği gibi lisan-ı halle bir mecaz da olabilir denmiştir.
Hadis, bütün azaların iyilik ve kötülükte dile tabi olduğunu ifade ediyor. Bazı şarihler bir diğer hadise atıf yaparak demiştir ki: "Eğer dersen ki: "Resulullah: "Vücudda bir et parçası var, eğer o düzelirse bedenin tamamı düzelir, eğer o bozulursa bedenin tamamı bozulur, bilesiniz o kalptir" buyurmuştur. Bu hadisle arada bir zıtlık yok mu?" Biz de deriz ki: Arada zıtlık yoktur. Çünkü dil, kalbin tercümanıdır ve bedenin dışındaki halifesidir. Öyleyse iş dile nisbet edilmişse bu, mecaz yoluyla yapılan bir nisbettir."[563]

5909 -2- وعن سفيان بن عبداللّه رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قُلْتُ
يَا رَسُولَ اللّهِ! حَدِّثْنِي بِأمْرٍ أعْتَصِمُ بِهِ، قَالَ: قُلْ رَبِّي اللّهُ، ثُمَّ اسْتَقِمْ، قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ! مَا أخْوَفُ مَا تَخَافُ عَلَيَّ؟ فَأخَذَ بِلِسَانِهِ، ثُمَّ قَالَ: هذَا[. أخرجه الترمذي .

2. (5909)- Süfyan İbnu Abdillah (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, uyacağım bir amel tavsiye et bana!" Şu cevabı verdi:
"Rabbim Allah'tır de, sonra doğru ol!"
"Ey Allah'ın Resulü dedim tekrar. Benim hakkımda en çok korktuğunuz şey nedir?" Eliyle dilini tutup sonra: "İşte şu!" buyurdu." [Tirmizî, Zühd 61, (2412).][564]

5910 -3- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ اŒخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْراً أوْ لِيَصْمُتْ[. أخرجه الترمذي.وله في أخرى، عن ابن عمر قال: »قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ صَمَتَ نَجَا« .

3. (5910)- Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun." [Tirmizî, Kıyamet 51, (2502).]

Tirmizî'nin İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den yaptığı diğer bir rivayette, Resulullah: "Kim susarsa kurtulur" buyurmuştur.[565]

AÇIKLAMA:

İnsanın her sözü kaydedilip yazıldığı ve kıyamet gününde her kelamdan hesap verileceği için, ahirete inananların , hesabı kolay olan hayır konuşmaları tavsiye edilmektedir. Yani, kişi konuşmak isteyince önce bir düşünmeli, söyleyeceği zarar getirmeyecekse konuşmalı, zarar getirecekse susmalıdır. Zarar getirmesi, harama, mekruha götürmesi veya fesada sebep olmasıdır. Öyle ise bu ihtimallerin bulunmayacağı veya hayrın açık ve belirgin olduğu söz söylenebilir. Hatta mübahda dahi sükut tavsiye edilmiştir. Çünkü o da mekruh ve hatta harama müncer olabilir.[566]

5911-4- وعن علي بن الحسين عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مِنْ حُسْنِ إسْمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَاَ يَعْنِيهِ[. أخرجه مالك مرسً والترمذي موصوً .

4. (5911)- Ali İbnu'l-Huseyn, Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kişinin malayani şeyleri terki İslam'ının güzelliğinden ileri gelir." [Tirmizî, Zühd 11, (2318, 2319); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 3, (2, 903).][567]

5912-5- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه:]تُوُفِّىَ رَجُلٌ فَقَالَ رَجُلٌ آخَرُ لَهُ، وَرَسُولُ اللهِ # يَسْمَعُ: أبْشِرْ بِالْجَنَّةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: وَمَا يُدْرِيكَ؟ لَعَلَّهُ تَكَلَّمَ بِمَاَ يَعْنِيهِ، أوْ بَخِلَ بِمَاَ يُغْنِيهِ[. أخرجه الترمذي .

5. (5912)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam ölmüştü, diğer biri, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın işiteceği şekilde onun için şöyle söyledi: "Cennet mübarek olsun!" Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sordu:

"Nereden biliyorsun? Belki de o malayani konuştu veya kendisini zengin kılmayacak bir miktarda cimrilik etti!" [Tirmizî, Zühd 11, (2217).][568]

AÇIKLAMA:

Malayani, dilimize de girmiş olan kelimelerdendir. Kısaca "dünya ve ahiret için zaruri olmayan şey" diye tarif edilir. Alimlerimiz, malayaniyi açıklamada bazı incelikleri beyan ederler. Pekçok hadiste buna temas edildiği için, şümulunu bilmemizde fayda var: İbnu Receb'e göre malayani hem fiil ve

hem de sözlerimizde olabilir. Kişinin malayaniden uzaklaşması, haramları, şüpheleri, mekruhları, fuzuli olan mübahları terkiyle gerçekleşir. Fuzuli mübah, gerekli olmayan her şeydir. Müslümanlığın kemalini arayan kimseye bunların hepsini terketmesi gerekir.
Aliyyu'l-Kâri, tahlili biraz daha derinleştirerek: "Kişiyi fiil, söz, nazar ve fikrî olarak ilgilendirmeyen herşey malayanidir." Yani, sadece davranış ve sözde değil, baktığımız, düşündüğümüz, hayal ettiğimiz şeylerde de lüzumsuz ve gereksiz şeylerden kaçınmak gerekmektedir: "Malayani'nin hakikatı der, din ve dünyasının zaruretinde muhtaç olmadığı şeydir. Mevlasının rızasını kazanmada ona faydası olmayan şeydir; bunun da ölçüsü, onsuz hayatının devam etmesidir." Şu halde hayatımızın idamesinde muhtaç olunmayan şeyler malayanidir. Bu nokta-i nazardan fazla söz, ziyade davranış hep malayaniye girer.
Gazâlî'ye göre malayaninin tarifi: "Kişi, şuküt ettiği takdirde günaha girmediği, haline ve maline bir zarar vermediği her sözdür; sözgelimi bir grupla oturup seyahatinden bahseden, bu seyahati sırasında gördüğü dağlar ve nehirlerden ve başından geçen hadiselerden, hoşuna giden yiyecek ve içeceklerden, kılık kıyafetten, karşılaştığı zatlar ve onların hallerinden anlatan bir kimse, eğer bu hususları anlatmayıp da sükut etseydi, ne günaha girerdi ne de bir zarara uğrardı. O kimse bu işte ileri gitse, ister istemez anlattıklarına bazı mübalağalar, ilaveler, çıkarmalar yapar ve kendini satmalar, değişik şeyleri görmüş olmakla böbürlenmeler, hava atmalar, şunun bunun gıybetini yapmalar, Allah'ın yarattıklarından bazı şeyleri tahkirler araya girer. Halbuki insan bu esnada pek kıymetli olan ömrünü zayi etmiştir. Zikir, tefekkür gibi daha kıymetli şeyler yapmak varken bu faydasız ve hatta zararlarla dolu şeyleri anlatmakla faydalıyı zararlı ile değiştirmiştir. Oysa insanoğlu, dilinin amelinden hesaba çekilecektir."
Şu halde malayaniyi, İslam'ın insana getirdiği mesuliyet telakkisi çerçevesinde anlamak gerekmektedir. Kalbinin, dilinin ve göz, kulak, akıl, hayal gibi bütün azalarının amellerinden hesap verecek olan insanın, bu hesapta terazinin sevap kefesine girmeyecek şeylerden kaçınması gerekir. Böylesi bir malayani anlayışı, insanı, hayal kurarken bile iradî olmaya, iradesiyle faydalı şeyleri hayal etmeye, her meselede şuurlu ve iradeli şekilde hayır aramaya ve bu alışkanlığı kazanmaya sevkeder. Nitekim ayette, "...Siz içinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker..." (Bakara 284) buyrulur. Bu ayet, söz ve fiil ötesinde, hayal, duygu ve düşüncelerin bile kayda geçirildiğini, zayi olup gitmediğini ifade etmektedir.[569]

5913 -6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ رِضْوانِ اللهِ تَعالَى يُلْقِي لَهَا بَالاً يَرْفَعُهُ اللهُ بِهَا دَرَجَاتٍ فِي الْجَنَّةِ، وَإنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللهِ يُلْقِي لَهَا بَالاً يَهْوِي بِهَا فِي النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفاً[. أخرجه الثلاثة والترمذي.

6. (5913)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kul (bazan), Allah'ın rızasına uygun olan bir kelamı, ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah onun sebebiyle cennetteki derecesini yükseltir. Yine kul (bazan) Allah'ın hoşnutsuzluğuna sebep olan bir kelimeyi ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah, o sebeple onu cehennemde yetmiş yıllık aşağıya atar." [Buharî, Rikak 23; Müslim, Zühd 49, (2988); Muvatta, 4, (985); Tirmizî, Zühd 10, (2315).][570]

5914ـ 7ـ وعن قيس بن أبي حازم قال:]دَخَلَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُ عَلى إمْرَأةٍ مِنْ أحْمَسٍ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ، فَرَآهَا َ تَتَكَلَّمُ. فقَالَ: مَالَهَا َ تَتَكَلَّمُ؟ قَالُوا: حَجَّتْ مُصْمِتَةً، فَقَالَ لَهَا: تَكَلَّمِي، فَإنَّ هَذَا َ يَحِلُّ، هَذا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمَتْ. فَقَالَتْ: مَنْ أنْتَ؟ فَقَالَ: امْرُؤٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، فَقَالَتْ: مِنْ أيِّ الْمُهَاجِرِينَ؟ قَالَ: مِنْ قُرَيْشٍ. قَالَتْ: مِنْ أيّ قُرَيْشٍ؟ قَالَ: إنَّكِ لَسَئُولٌ، أنَا أبُو بَكْرٍ. قَالَتْ: مَا بَقَاؤُنَا عَلى هَذَا ا'مْرِ الصَّالِحَ الّذِى جَاءَ اللهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: بَقَاؤُكُمْ مَااسْتَقَامَتْ أئِمَّتُكُمْ. قَالَتْ: وَمَا ا'ئِمَةُ؟ قَالَ: أمَا كَانَ لِقَوْمِكِ رُؤُوسٌ وَأشْرَافٌ يَأمُرُونَهُمْ فَيُطِيعُونَهُمْ؟ قَالَتْ: بَلَى. قَالَ: فَهُمْ أُولَئِكَ[. أخرجه البخاري .

7. (5914)- Kays İbnu Ebi Hâzım rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), Zeyneb adında Ahmesli bir kadının yanına girmişti. Onun için hiç konuşmadığını gördü: "Nesi var, niye konuşmuyor?" diye sordu. Oradakiler:
"Hiç konuşmadan hacc yapıyor!" dediler. Hz. Ebu Bekr kadına:
"Konuş. Zira bu yaptığın helal değil, bu cahiliye işidir" dedi. Kadın da konuşmaya başladı. Önce:
"Sen kimsin?" diye sordu. Hz. Ebu Bekir:
"Muhacirlerden biriyim!" dedi.
"Hangi muhacirlerdensin?"
"Kureyş'ten."
"Kureyş'ten kimlerdensin."
"Oo! Sen çok soru sordun! Ben Ebu Bekr'im."
"Allah'ın cahiliyeden sonra bize lutfettiği bu güzel din üzerine ne kadar baki kalacağız?"
"İmamlarınız müstakim (doğru yolda) olduğu müddetçe bakisiniz."
"İmamlar ne demek?"
"Kavmindeki reisler ve eşraflar var ya, halka emrederler, halk da onlara itaat eder?"
"Evet!"
"İşte onlar imamlardır." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 26 .][571]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hiç konuşmadan hacc yapmanın caiz olmadığını göstermektedir. Hadis, Hz. Ebu Bekr'in sözü imiş gibi gözükse de merfu yani Resulullah'ın sözü kabul edilmiştir. Çünkü, Hz. Ebu Bekr'in ifade ettiği dinî hükmü ancak Resulullah verebilir, öyle ise Hz. Sıddık, o hükmü Aleyhissalâtu vesselâm'dan işitmiş olmalıdır.
Hadisin başka veçhinde, adı geçen kadının bir nezir sonucu hiç konuşmadan haccetmekte olduğu tasrih edilir. Hz. Ebu Bekr, kadına konuşmasını emretmiş fakat kefarette bulunmasını emretmemiştir. Üstelik böylesi bir haccın "cahiliye işi" olduğunu söylemiştir. Birkısım alimler cahiliye usulünce aktedilen nezirlerin mün'akid olmayacağını, binaenaleyh, öylesi bir nezirden vazgeçmek gereğinden başka, herhangi bir kefaret terettüp etmeyeceğini söylemiştir.
2- Hattâbî, cahiliye menasiki arasında samt (sükut)un da bulunduğunu, mesela kişinin, gece ve gündüz hiç konuşmamak üzere itikaf yaptığını, İslam'ın bunu yasaklayıp itikaf sırasında hayırlı şeyleri konuşmalarını emrettiğini kaydeder. İbnu Kudâme, el-Muğnî'de: "İslam şeriatında konuşmayı terk yoktur. Hatta rivayetlerin zahiri, bunun haram olduğuna delalet eder" diye hükmeder ve: "Böyle bir

nezirde bulunana o nezre uyması gerekmez. Şafii ve ashab-ı re'y de böyle hükmetmiştir. Bu hükme muhalefet edeni bilmiyoruz" der.
3- Hadis, en sonunda cemiyetin istikamet üzere olmasında baştakilerin, eşrafın ehemmiyet ve rolünü te'yit etmektedir. Zaten başka rivayetlerde "İnsanlar krallarının dini üzeredirler" buyrulmuştur. Baştaki dinin dışına çıksa kendisi sapmakla kalmaz, halkı da saptırır. [572]

5915-8- وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ تَقُولُوا لِلْمُنَافِقِ سَيِّدٌ فإنَّهُ إنْ يَكُ سَيِّداً فَقَدْ أسْخَطْتُمْ اللهَ تَعالى[. أخرجه أبو داود .

8. (5915)- Hz. Büreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Münafığa "efendi" demeyin. Zira eğer o, seyyid olursa Allah'ı kızdırırsınız." [Ebu Davud, Edeb 83, (4977).][573]

AÇIKLAMA:

Seyyid: Efendi, sahib manasına gelir. Bu sebeple, bir gruba veya bir köleye veya bir emvale sahip olan kimseye seyyid denmektedir. Bunun dilimizdeki en yakın karşılığı efendidir. Yerine göre ağa kelimesi de kullanılabilir.
Seyyid kelimesi, birisi hakkında kullanmak tazim, yani o kimseyi büyüklemek manasını ifade ettiği için Allah'ın gadabına sebep olmaktadır. Çünkü İlahî ölçüler nazarında, münafık ta'zime müstehak olmayanlardandır. Çünkü o kendisine yalan ve nifakı prensip edinmiştir, hiç böyle birisi saygıya, efendiliğe müstehak olur mu?
Hadisin şu manaya geldiği de söylenmiştir: "Eğer münafık, size efendi olursa, ona itaat etmeniz gerekecek, ona itaat edecek olursanız Rabbinizi kızdırmış olacaksınız" veya: "Münafığa efendi demeyin, eğer ona efendi derseniz Rabbinizi kendinize kızdırmış olursunuz."[574]

5916-9- وعن أم حبيبـة رَضِـيَ اللهُ عَنها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: كُلُّ كَمِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ َ لَهُ، ا َّ أمْرٌ بِمَعْرُوفٍ، أوْ نَهْىٌ عَنْ مُنْكَرٍ، أوْ ذِكْرُ اللهِ تَعالى[. أخرجه الترمذي .

9. (5916)- Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ademoğlunun, emr-i bi'lma'ruf veya nehy-i ani'lmünker veya Allah Teala hazretlerine zikir hariç bütün sözleri lehine değil, aleyhinedir." [Tirmizî, Zühd 63, (2414).][575]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kâri der ki: "Hadisin zahiri, istisna edilen; emr-i bi'lma'ruf, nehy-i ani'lmünker ve zikrullah dışında bütün konuşmaların kişinin aleyhinde olduğunu, mübah bir nev bulunmadığını gösteriyor.

Ancak, bunu mübalağaya ve istikametli olmayan kelamdan zecrde (yani caydırmada) te'kide hamletmek gerekir. Şurası muhakkak ki, mübah söz, ahirette ona bir fayda sağlayacak değildir. Şu da söylenmiştir: "Hadisin takdiri şöyledir: "Ademoğlunun, zikri geçenler ve benzerleri dışında kalan her sözü, onun için bir üzüntü ve pişmanlıktır. Onda menfaatine bir yön yoktur. Bu sadedde gelen diğer birçok hadis de bunu te'yid eder. Sadedinde olduğumuz hadisin şu ayetten iktibas edilmiş olması muhtemeldir, (mealen): "İnsanların birbirleri arasında gizlice konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi, bir iyilik yapmayı veya insanların arasını düzeltmeyi teşvik eden kimselerin bu maksatla yaptıkları gizli konuşmalar bundan müstesnadır. Kim bunu Allah rızası için yaparsa, elbette biz ona pek büyük bir mükâfaat vereceğiz" (Nisa 114).]
Şu hade gerek ayetlerde ve gerek hadislerde gelen hayra müteallik konuşmak çeşitleri dışındaki konuşmalar kişinin lehine değildir. Hadiste sadece üç tane istisnanın zikri, hem o üç kısma giren kelamın ehemmiyetini tebarüz ettirir, hem de bunlar dışında kalan mübah kelamlarda son derece dikkatli olmaya uyarı teşkil eder. Alimler, mübah kelamın aleyhte olmayacak hududda kalsa bile ahirette faydasının olmayacağına dikkat çekerler. Normal bir sohbet mübahtır, ama gıybete, dedikoduya, malayaniye bulaşma tehlikesi her an mevcuttur. Bütün mübahlar böyledir. Dolayısıyla, Aleyhissalâtu vesselâm, Allah'ın rızasına, ahiret ekimine âzamî ölçüde muvafık bir hayat tarzının yollarını gösterirken, telaffuz ettiğimiz kelam meselesinde, mü'minleri âzamî ihtiyatlı olmaya çağıran bir üslub takip etmiştir, mücazefe yoktur.[576]

5917 -10- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ اللهَ تَعَالى يُبْغِضُ البَلِيغَ مِنَ الرِّجَالِ الّذِي يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ كَمَا تَتَخَلَّلُ الْبَقَرَةُ[. أخرجه الترمذي .

10. (5917)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allah Teala hazretleri, insanlardan, sığırların dilleriyle toplamaları gibi, dilleriyle toplayan belagat sahiplerine buğzeder." [Tirmizî, Edeb 82, (2857).][577]

AÇIKLAMA:

Tahallül, sığırın dilini dişi üzerinde dolandırmasıdır. Fakat sığırlarda otu diliyle toplayıp, ağızlarına verme hadisesi ifade edilmektedir. Hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, belagat sahibi insanları sığırların bu yiyiş tarzlarına teşbih etmekle geçimini diliyle sağlayan belagat yani güzel söz sahibi insanları dikkatlere arzetmektedir. Bu kimseler çoğunlukla erkek olduğu için "erkek" diye tahsis etmiştir. Aslında aynı tarzda meslek icra eden herkes, kadın veya erkek, hadisin tehdidinin şümulüne girer. Bu sebeple tercümede "insanlar" kelimesini tercih ettik.
Alimler, fıtrî olan belagatın zemmedilmediğini, bunun şu veya bu tarzda insanları aldatma vasıtası yapılmasının zemmedildiğini belirtirler. Siyasî, iktisadî, ideolojik, askerî her çeşit propaganda belagata dayanır ve bunlar maalesef insanları ladatma ve istismar etmeyi hedeflemektedir. Resulullah buna alet olan "beliğ"leri tehdid etmektedir.[578]

5918 -11- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ تَعَلَّمَ صَرْفَ الْكَلاَمِ لِيَسْتَبِيَ بِهِ قُلُوبَ

الرِّجَالِ لَمْ يَقْبَلِ اللهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَرْفاً وَ عَدْلاً. أخرجه أبو داود.»والْمُرادُ« بصـرف الكم، ما يتكلفه ا"نسانُ من الزيادة فيه على الحاجـة وإنما كره # ذلك لما يدخله من الرياء والتصـنيع ويخالطه من الكذب والتزيد.و»استباءُ« افتعال من السبي كأنه ينهب بكمه قلوب السامعين .

11. (5918)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim, insanların kalbini çelmek için kelamın kullanılışını öğrenirse, Allah kıyamet günü, ondan ne farz ne nafile hiçbir ibadetini kabul etmez!" [Ebu Davud, Edeb 94, (5006).][579]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, hadis metninde geçen sarfu'lkelam tabirini ihtiyaç fazlası kelam diye ifade etmiştir. Bu durumda mana: "Kim insanların kalbini çelmek için ihtiyaç fazlası söz öğrenirse..." olur. Halbuki sarf kelimesinin çevirmek, kullanmak gibi daha geniş bir kullanımı var. Sözgelimi ayet-i kerimede "Allah kalplerini çevirdi" (Tevbe 127) tabiri geçer. Sarraf kelimesi altını gümüşe, gümüşü altına, parayı dövize çeviren manasında halen kullanılmaktadır. Keza tasarruf da sarfın mübalağalı kullanımıdır. Yani demek istiyoruz ki, sadedinde olduğumuz hadiste geçen sarfu'lkelam tabirini kelamı kulllanma manasında anlamak da mümkün olacaktır. Öyleyse hadisten : "İnsanların kalplerini çelmek (veya esir etmek) için kelamı kullanmayı öğrenmenin yasaklandığını" anlayabiliriz. Böylece günümüzde geliştirilen propaganda, reklam gibi, insan tabiatının birkısım zaaflarını istismara dayalı meslek ve sanat ve hatta geçim dallarının din nokta-i nazarından değerlendirilmesi daha kolay bir hal alır.
Esasen, Hattâbî'nin açıklamasının devamı da hadisten anladığımız bu manayı dolaylı olarak te'yid eder. Der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sarfu'lkelamı mekruh addetmiştir. Çünkü (bu ziyade sebebiyle) kişi, sözüne riya ve yapmacıklık sokmakta, yalan ve fazlalıklar karıştırmaktadır. Bunu önlemek için sözün ihtiyacı görecek kadar olmasını, ilavede bulunmamasını, zahirinin batınına, sırrının aleniyetine muvafık olmasını emretmiştir." Resulullah'ın bu yasağında reklam ve propagandanın ferdî, ailevî ve içtimâî zararlarının da maksud olduğu söylenebilir.
Hadiste geçen mevzumuzu tamamlayan ikinci kilit kelime, çelme diye tercüme ettiğimiz لِيَسْتَبِي deki istiba kelimesidir. Bu kelime düşmanı esir etmek manasına gelen seby mastarından gelir. Yani kalpleri çelme tabiri yerine kalpleri esir etme tabirini kullansak asla daha uygundur. Şu halde hadiste, kalpleri esir etmek maksadıyla belagat ve fesahatin kullanılması yasaklanmaktadır.
Yukarıda kaydedilen son birkaç hadis reklamcılıkla yakından ilgilidir. Bu sebeple reklam üzerine bir istidrad kaydediyoruz:[580]

İSDİDRAD:

Hadislere Göre Reklam

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le reklamcılık arasında irtibat, ilk nazarda yadırganabilir; "Reklam günümüzün hadisesi, hadislerle irtibat kurmak bir zorlanma, bir tekellüf olmaz mı?" diyen bile çıkabilir.

Böyle düşünmek, herşeyden önce Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrini yeterince tanımamaktan kaynaklanır. O devir içtimâî hayatında, günümüzdeki sosyal müesseselerden pek çoğuna tekabül eden karşılıklarına rastlamak mümkündür. Reklamcılık bunlardan biridir. Belki bugünkü kadar yaygın, bugünkü kadar kesif değildir, ama mevcuttur. Hatta bugünkü gibi tamamen müstakil bir endüstri, bir geçim dalı da olmayabilir, ama her şeye rağmen reklamcılık vardır, reklam faaliyetleri mevcuttur.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde reklam işlerini daha ziyade şairler, hatipler ve kâhinler yürütüyorlardı. Meşhur bir hatibin veya şairin bir mal üzerine sarfedeceği bir cümle, bir beyit malı mergub yapıyor, değerini artırıyordu. Evlenmekte zorluk çeken kızların bile, böyle bir övgü ile mergub hale gelmesi, taliplerinin artması olağan hadiselerdendi.
Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) şair ve kâhinlerin insanlar üzerindeki çoğunlukla istismar edilen ve kötüye kullanılan bu müessiriyetini gördüğü için, henüz peygamber olmamışken bile şair ve kâhinlerden hoşlanmazdı. Peygamberliğin başlangıcında mazhar olduğu olağanüstü haller, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı tecessüse değil, korkuya atmıştı. Bazı rivayetlerde, açık şekilde kâhin ve şair olmaktan korktuğunu ifade eder.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadisinde mealen "Beyanda sihir vardır" diyerek sanatlı sözün insan üzerindeki kesin tesirini belirtmiştir. Bu hadis beyanın akıl ve kalpler üzerinde -aynen sihirde olduğu gibi- irade dışında yön verici bir tesire sahip olduğunu belirtir. Yani nasıl ki sihirbaz, sihri ile, gözleri sihirleyerek batılı hak gösterdiği gibi, mahir bir hatip, sanatkârâne bir konuşmasıyla akılları çelip, muhakeme ve idrakini meşgul etmek suretiyle batılı hak veya hakkı batıl diye gösterebilir.
Şu halde belagatlı söz, insan fitratında müessir bir silahtır. Bu hayırda da, şerde de kullanılabilir. Hz. Peygamber, bunun şerde kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Resulullah'ın müşrik şairlerle amansız mücadelesi, ayrı bir konudur.
Bugün reklam, aynen cahiliye kâhin ve şairlerinin tarzındaki secili sözlere ve aldatıcı üsluba dayandığı için, yukarıdaki hadislerle reklam arasında kurulan irtibatın garip karşılanmayacağını ümid ederiz. Kaldı ki doğrudan konuya temas eden hadisler de var. Bir hadis mealen şöyle: "Kim, kelamı kullanma sanatını, insanların kalbini (istediği istikamete) meylettirmek maksadıyla öğrenirse Allah, kıyamet günü, onun ne farz, ne de nafile hiçbir hayrını kabul etmez."
Şüphesiz bu hadis sırf reklamcıları hedefleyerek söylenmiş değildir. Ancak, söz sanatını kötüye alet eden her çeşit faaliyetleri buna sokabiliriz. Bugün reklamların, israfı artırma, zorla ihtiyaç uyandırma, zaruri olmayan birkısım istihlak maddelerini zaruri ihtiyaç maddeleri sınıfına sokma, talebi artırarak fiyatların yükselmesine sebep olma gibi pek çok zararları en iyimser çevreler bile kabul etmektedir. Reklamın zararları bizzat iktisatçılar tarafından kabul edilen bir keyfiyettir. Her zararlı şeye karşı olan İslam'ın başta israf pek çok zararlara analık yapan günümüzün reklamcılığına karşı olması pek tabiidir.
Mamafih, yukarıdaki hadis meseleye dolaylı olarak temas ederse de, daha doğrudan temas eden hadisler de var. Resulullah birinde şöyle buyurur: "Allah nazarında, insanların en menfuru (rızkını) sığırlar gibi diliyle toplayan belagatlı kimsedir."
Bu hadis, fevkalâde bir teşbihle geçimini aldatıcı reklamcılığa bağlayan kimselere işaret etmektedir. Nitekim şarihler hadisi söylediğimiz şekilde açıklarlar: "Burada derler, geçimini teminde dilini kullananlar kastedilmektedir" ve şöyle devam ederler: "Nasıl ki, sığırlar, yerden dilleriyle yiyeceklerini toplarken yaşkuru, yumuşaksert, yoncadiken ayırımı yapmazlar, bazı insanlar da kazançlarını temin ederken ,tıpkı onlar gibi hareket ederek, hakbatıl, faydalızararlı, haramhelal

ayırımı yapmaksızın dilleriyle insanları aldatarak kazanırlar."[581]

Söz Sanatı Kıyamet Alâmeti Mi?

Her çeşit gayrımeşru kazancın haram edilmiş olduğu dinimizde, görüldüğü üzere, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yiyeceğini diliyle toplayanlara ayrıca dikkat çekmesi, bunların farklı bir zümre olduğunu söylememize daha da haklılık kazandırmaktadır. Mamafih kaydedeceğimiz şu üçüncü hadis bu zümrenin, kıyamete doğru, yani belli bir zamandan sonra zuhur edeceğini belirtmektedir: "Tıpkı sığırların dilleriyle yemesi gibi, dilleriyle yiyen bir zümre çıkmadıkça kıyamet kopmaz."
Burada da aynı teşbih sözkonusu, Resulullah, istikbalde çıkacak ve geçimini "söz sanatı"na bağlayacak bir zümreyi, en bariz vasfıyla nazarlara arzetmektedir. Kıyamet alâmetleri arasında zikredilmiş olması, kötülenenlerin de ikinci bir unsurudur. Çünkü içtimâî bozukluklar, lisan-ı nübüvvette, hep kıyamet alâmeti olarak ifade edilmiştir.
Tekrar edelim: Hz. Peygamber, belagata, beliğ insana karşı değildir. Belagatın kötüye kullanılmasına karşıdır. Ayrı şekilde tüccarın veya müstahsilin malını tanıtmasına, pazara arzetmesine de karşı değildir. Medenî bir cemiyette ihtiyaç duyulan herhangi bir şeye İslam'ın karşı olmasını söylemek mümkün değildir.
Biz yukarıdaki hadislerden reklamcılığın aleyhine bir mana çıkardı isek, bununla temelde insan fitratındaki birkısım zaafları istismara dayanan günümüz reklamcılığını kastediyoruz. Mesela meşrubat reklamı yapılırken şehevî yönleriyle nazara verilen kadının araya sokulması tanıtma değil, beşerî zaafın istismarıdır. Hatta, kadının reklama sokulmasını, günümüz reklamcılığını İslam açısından gayr-ı meşru kılan bir başka amil olarak belirtmek isteriz. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Benden sonra kadınlardan daha büyük fitne bırakmıyorum" derken, kadının bu çeşit istismarlarını da kastetmiş olmalıdır. Modern reklamdan kadın çıkarılsa, onun zararlılığı yarı yarıya azalır. Reklamın söz kısmından da aldatıcı, iğfal edici unsurlar çıkarılsa geriye meşru tanıtma kalır. [582]

İslam Aldatmayı Yasaklar

Şunu da kaydetmek isteriz: Kanaatimizce bugünkü sesli ve görüntülü reklamı İslam nokta-i nazarından değerlendirirken sadece kadın ve istismarcı belagat yönüyle değerlendirmek yeterli değildir. Reklama giren aldatıcı (yalan) unsurlar da ciddiyetle gözden geçirilmelidir. İslam dini aldatmayı şiddetle yasaklar. Bu hususta pek çok hadis var. Birinde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: "Bir Müslümanı aldatan veya zarar veren, ona hile yapan bizden değildir." Şu halde, bu nokta-i nazardan reklamlarda aldatıcı, zarar verici bir yön bulunduğu müddetçe onun tecvizi mümkün değildir. Televizyon ve radyolardan çıkan hal-i hazır reklamların "aldatıcı"lıktan "zararlı"lıktan uzak olduğu söylenemez.
Meseleye İslam açısından bakınca bir başka hususa daha temas etmek gerekecektir; ahlakî yön. Şüphesiz bu çok su götüren bir noktadır. Hele ahlakî değerler meselesinde ölçüyü, miyarı kaybetmiş bir ortamda olunursa. Ben teferruata girmeden İslam'ın adaba giren bir inceliğini hatırlatacağım: Dinimiz, canı çekip de bulamayacakları daha fazla rahatsız etmemek gerekçesiyle sokakta aleniyet vasfını taşıyan şartlarda bir şeyler yemeyi edeb dışı ilan etmiş, mürüvvet (insaniyet) noksanlığına

alâmet kabul etmiştir. Hatta böyle kimselerin şahitliği makbul mu, değil mi münakaşa bile edilmiştir. Demek istediğimiz şu ki, büyük çoğunluğuyla milletimiz peynir-ekmeği bulmakta zorluk çekerken, bilmem hangi malın reklamını yapacağız diye sadece bin bir hile ile milleti soyan bir avuç zümrenin sofrasına girebilecek yemekleri televizyonda teşhir etmeyi fevkalâde kabalık ve milletimize karşı saygısızlık olarak görüyoruz. Ahlak meselesinde gerisi buna kıyas edilsin.
Şu halde, insan fitratındaki bazı zaafların istismarına yönelik belagat, seks, aldatma ve millî ahlakımıza uymayan unsurlara yer veren reklama İslam fetva veremez, çünkü zararlıdır.
Sigara, içki, muzır neşriyat gibi zararlıların reklamına ise hiçbir surette fetva vermeyeceği açıktır.
Bir avuç zümrenin menfaati için topyekün milletin zararına göz yummak medenilik sayılamaz. [583]

5919 -12- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ، قَالَهَا ثَلاثاً[. أخرجه مسلم وأبو داود.»التَّنطُّعُ« في الكم: التعمق فيه والتفاصح .

12. (5919)- İbnu Mesud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kelamda ileri gidenler helak oldular! Kelamda ileri gidenler helak oldular! Kelamda ileri gidenler helak oldular!" [Müslim, İlm 7, (2670); Ebu Davud, Sünnet 6, (4609).][584]

AÇIKLAMA:

Mütenatti, muteammik ve mütekaır, yani derinleşen manasındadır. İbnu'l-Esir lügat yönüyle boğazının gerisinden konuşan manasına geldiğini, kelimenin ağızın gerisindeki üst mağara (yutak kısmı) manasına gelen nita' kelimesinden geldiğini, sonradan gerek kelam ve gerekse fiildeki her çeşit derinleşmeye dendiğini belirtir.
Kelimenin kazandığı kullanım genişliğine etraflıca yer veren Münavi, hadiste mütenattiun ile kelama kazandırılan güzellik vasıtasıyla kalpleri esir etmeye çalışanların kastedildiğini belirttikten sonra, Zemahşeri'nin hadiste muhtelif kıraatlerde mücadele ve münakaşanın yasaklandığını, çünkü hepsinin (Resulullah tarafından öğretilmeleri sebebiyle) güzel ve doğru olmakta birleştiğini anladığını belirtir. Sonra açıklamasına devam eder: "Nevevî der ki: "Hadis, avama hitap ederken fesahat yapmaya zorlanarak, lügat parçalayarak veya söze i'rab inceliklerini doldurarak kelamda derinliğe yer vermenin mekruh olduğunu ifade etmektedir."
Münavi, diğer birkısım alimlerin de: "Hadiste nehyedilen mütenattiundan muradın "kendisini ilgilendirmeyen şeylerde mübalağaya kaçanlar" olduğunu söylediğini kaydeder. Keza bazı alimler de mütenattiun ile vukuu nadir ve halli zor meselelerden soru soran kimselerin kastedildiğini belirtmişlerdir. Çok sual sormanın yasaklanmasıyla ilgili bahiste hadisin bu manasını esas alarak mütenattiunu dırdırcılar diye tercüme etmiştik. Diğer bazı alimler ise bununla "İbadetlerinde, şeriatın kanunlarından da dışarı çıkacak kadar aşırılıklara düşerek şeytanın vesveselerine alet olanların kastedildiğini" söylemiştir. [585]

Tali Meselelerde Araştırma Sebebi **[586]**

Mütenattıun kelimesinden alimlerin anladığı farklı manaların beyanı, alimlerimize mühim bir hususun aydınlatılması lüzumunu hissettirmiştir. İbnu Hacer, bazı alimlerin şöyle dediğini kaydeder: "Gerçek şu ki: "Hakkında nass olmayan bir mesele hususunda araştırma iki kısımdır:

1) Bu, meselenin nassın delaletine girip girmediğini araştırmaktır. Nassın delaletine giriş veçhi ihtilaflı da olsa, bunun ortaya çıkarılması müstahsendir, matlubdur, mekruh değildir. Hatta bazı durumlarda bu iş, kendisine terettüp eden kimseye farzdır.

2) Farklılıklar üzerine dikkati teksif edip birbirine denk olan iki şeyi, bunların arasını birleştirecek bir vasıf bulunduğu halde, şeriata müsbet veya menfi bir tesiri olmayan bir fark sebebiyle ayırmak veya bilakis, iki farklı şeyi mesela reddedilecek bir vasıfla birleştirmek. İşte selef, bu çeşit tedkikat ve derinleşmeyi zemmetmiştir. Mütenattiun helak oldu hadisi de bunların haline mutabıktır. Alimler, bu söylenen derinleşmede zaman kaybı görmüşlerdir. Çünkü elde edilen neticede bir fayda yoktur. Bunun misali kitapta veya sünette veya icmada bir aslı olmayan vukuu nadir bir meselede teferruata inmektir. Kişi böyle bir meselede neticeye ulaşmak için zaman ayırmıştır. Halbuki o zamanı bir başka şeye ayırsa idi onun için daha iyi olacaktı. Hele bu meşguliyet, onu, vukuu olan meselelerde geniş açıklama yapmaktan gaflete sevketmişse zararı daha büyüktür.

Bundan da fenası, şeriatın, keyfiyetini araştırmadan iman etmeyi emrettiği bir kısım meselelerdeki araştırmadır. Sözgelimi mahsusat yani duyularla algılanan âlemde bir benzeri, şahidi olmayan mesela kıyamet, ruh, bu ümmetin ömrünün müddeti gibi meselelerden sualler bu gruba girer. Çünkü bunlar veya benzerleri sadece nakille bilinebilir. Bunların çoğuna, araştırma yapmaksızın iman gerekir.

Bazı alimler, tenattuun misalinin, sorulan şey hakkında müsaade fetvası verildikten sonra, yasak fetvasını verdirecek şekilde soruyu çoğaltmak olduğunu söylemiştir. Şöyle ki: Bir kimse, çarşıda satışa arzedilen malın, satanın eline nasıl ulaştığını araştırmadan satın almasının mekruh olup olmadığını sorsa, buna "caizdir, mekruh değildir" diye cevap verilir. Ama o tutup: "Ben o malın yağma veya gasb yoluyla satıcının eline ulaşmasından korkuyorum" diyecek olsa, o zaman bu meselede bir endişe araya girer ve kendisine şöyle cevap verilir: "Eğer bu paralelde sabit bir delil varsa onu satın almak haramdır, tereddüd varsa mekruhtur veya en azından evla olana muhaliftir." Eğer soru sahibi bu dırdıra yer vermeseydi müftü "caizdir" fetvasına bir eklemede bulunmayacaktı.

İbnu Hacer, sıkça vukua gelen hadiselerle ilgili sual kapısını kapamanın da iyi olmayacağına dikkat çektikten sonra, vukuu nadir meselelerde tefurruata inmenin de mezmum olacağını belirtir. Sadedinde olduğumuz hadisi böyle anlamamızda isabet vardır.[587]

5920-13- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَدِمَ رَجُلانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا، فَعَجِبَ النَّاسُ لِبَيَانِهِمَا؛ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْراً[. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود والترمذي .

13. (5920)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Meşrık cihetinden iki adam geldi ve bir hitabede bulundular. Onların beyanlarındaki güzellik herkesin hoşuna gitti. Bunun üzerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Beyanın bir kısmında mutlaka bir sihir var!" buyurdular." [Buharî, Tıbb 51; Muvatta, Kelam 7, (2, 986); Ebu Davud, Edeb 94, (5007); Tirnmizî, Birr 81, (2029).][588]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin geniş açıklamasını daha önce kaydettiğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadarını tebarüz ettirebiliriz: Aleyhissalâtu vesselâm güzel sözde insanı teşhir eden bir güç olduğunu te'yid etmektedir. Bazı alimler, bu hadiste sözün güzelleştirilmesinin medhi ve buna teşvik olduğunu söylerken, bazıları da hadiste, kelamı güzelleştirme özentisinin zemmedildiğini söylemiştir. En doğrusu, beyan ve güzel sözün hakta kullanılmasının memduh, batıl ve aldatmada kullanılmasının mezmum olduğudur.[589]

-5921 ـ14ـ وعن أبي أمامـة رَضِـيَ اللهُ عَنه قـال:]قَـالَ رَسُولُ اللهِ #: أنَـا زَعِيمُ بَيْتٍ في رَبَضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ
وَإنْ كَـانَ مُحِقّـاًَ، وَبَيْتٍ فِي وَسَـطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكَـذِبَ وَإنْ كَانَ مَازِحاً، وَبِبَيْتٍ في أعْلَـى الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسُنَ خُلُقُهُ[. أخرجه أبو داود بهـذا اللفظ، والترمـذي عن أنس بمعناه.»رَبْضُ الجَنَّةِ« ما حولها من العِمَارَةِ.و»الْمِرَاءُ« الجـدال والخصام .

14. (5921)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ben, haklı bile olsa münakaşayı terkeden kimseye cennetin kenarında bir köşkü garanti ediyorum. Şaka bile olsa yalanı terkedene de cennetin ortasında bir köşkü, ahlakı güzel olana da cennetin en üstünde bir köşkü garanti ediyorum." [Ebu Davud, Edeb 7, (4800).][590]

-5922 ـ15ـ وعن ابن عبّاس رَضِـيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: كَفَى بِكَ إثْماً أنْ َ تَزَال مُخَاصِـماً[. أخرجه الترمذي .

15. (5922)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sana günah olarak, husumeti devam ettirmen yeterlidir (çünkü bu, gıybete kapı açar). [Tirmizî, Birr 58, (1995).][591]

-5923 ـ16ـ وعن أبي بكرة رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يَقُولَنَّ أحَدُكُمْ قُمْتُ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَصُمْتُهُ كُلَّهُ، قَالَ: فَ َ أدْرِى، أكَرِهَ التَّزْكِيَةَ؟ أوْ قَالَ: َبُدَّ مِنْ نَوْمَةٍ أوْ رَقْدَةٍ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

16. (5923)- Hz. Ebu Bekre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sizden kimse: "Ramazan'ın tamamında (namaza) kalktım, tamamında orucumu tuttum" demesin."
(Hadisi Ebu Bekre'den rivayet eden Hasan Basri der ki): "Bilemiyorum, Aleyhissalâtu vesselâm bu sözüyle kişinin nefsini tezkiye etmiş olmasını mı mekruh addetti veya "uyumak da lazım yatmak da" mı de(mek iste)di?" [Ebu Davud, Savm 47, (2415); Nesâî, Sıyam 6, (4, 130).][592]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen dercin sahibi ihtilaflıdır. Ahmed İbnu Hanbel'e göre Hasan Basri'dir, bazı rivayetlerde Katâde'dir.
2- "Ramazan'ın tamamında kalktım, tamamında oruç tuttum" demek niçin yasaklanmıştır? Bu da farklı yorumlara sebep olmuştur. Görüldüğü üzere, Hasan Basrî hazretleri, bu sözde kişinin nefsini tezkiye etme havasını sezmiş, bu tezkiye için Resululah'ın yasak koymuş olabileceğini söylemiştir.
Sindî der ki: "Şurası açık ki, uyku oruca mani değil. Buradaki yasaklamaya beyan edilen sebep, "Ramazan'ın tamamında kalktım, tamamını tuttum" demeyi yasaklamakta ise de "Ramazanı tuttum" demeyi yasaklamıyor. Bu durumda yasaklama sebebi, kalkma ve tutmanın medarı olan kabulle ilgilidir, bu ise meçhuldür." Sindî, hadisin Nesai'deki veçhinde geçen "gaflet de, uyku da vardır" cümlesindeki gaflet kelimesini de bu açıklaması istikametinde şöyle yorumlar: "Kişi bu gaflet hali sırasında, oruç edebine uymayacak bir şekilde asi olup günah işleyebilir, bu durumda oruç tutma iddiasına nasıl kalkabilir?"[593]

5924 -17- وعن سهل بن حنيف رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يَقُولَنَّ أحَدُكُمْ خَبُثَتْ نَفْسِي، وَلَكِنْ لِيَقُلْ: لَقِسَتْ نَفْسِي[. أخرجه الشيخان.»لَقِسَتْ« بكسر القاف: أي غثت، وإنما كره »خَبِثَتْ« هرباً من الخبث .

17. (5924)- Sehl İbnu Hanif (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sakın biriniz: "Nefsim pis oldu!" demesin, aksine: "Nefsim kötü oldu" desin." [Buharî, Edeb 100; Müslim, Elfaz 17, (2251); Ebu Davud, Edeb 84, (4978).][594]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada aynı manaya gelen iki kelimeden birini, kişinin kendisi için kullanmasını yasaklamaktadır. Yasaklanan kelime hubuset (= habis olmak) dilimize de girmiştir. Alimler hubuset kelimesinin Arapça'da itikad olarak batıl için, söz olarak yalan, fiil olarak çirkin için, hülasa gerek kavlî ve gerekse fiilî olan bütün haram ve mezmum olan sıfatlar için kullanıldığını belirtirler. Öylle ise Aleyhissalâtu vesselâm, kişinin nefsini kötülerken kötülük ifade etmekle birlikte nezaheti taşmayan kelimelerin seçilmesini tavsiye etmiş olmaktadır. Hubuset kelimesinin aynı manaya gelen lakisete nazaran çirkin ve kaba olduğu belirtilir.
Hattâbî: "Böylece Aleyhissalâtu vesselâm, ashabına, edeb ve mantık öğretmiş olmakta; güzeli kullanmaya, çirkini terketmeye irşad etmiş bulunmaktadır" der.[595]

5925 -18- وعن مالك أنه بلغه عن يحيى بن سعيد:]أنَّ عِيسى عَلَيْهِ السَّمُ مَرَّ بِخنْزِيرِ بِالطَّرِيقِ، فقَالَ لَهُ: انْفُذْ بِسَمٍ. فَقِيلَ لَهُ: تَقُولُ هذَا للخِنْزِيرِ؟ فقَالَ: إنِّى أخَافُ أنْ أعَوِّدَ لِسَانِى النُّطْقَ بِالسُّوءِ[.

18. (5925)- İmam Malik'e Yahya İbnu Said'den ulaştığına göre "Hz. İsa yolda bir domuza rastlar. Ona: "Selametle yoldan çekil!" der. Yanında bulunanlar: "Bunu şu domuz için mi söylüyorsun.?" diye

sorarlar. (O ise domuz kelimesini diliyle telaffuz etmekten çekindiğini ifade eder ve):
"Ben, dilimin çirkin şeyi söylemeye alışmasından korkuyorum!" cevabını verir." [Muvatta, Kelam 4, (2, 985).][596]

AÇIKLAMA:

Burada da bir nezahet örneği görmekteyiz. Hz. İsa aleyhisselam çirkin addedilen ve hakaret için kullanılan hınzır (=domuz) kelimesini ağzına almaktan çekiniyor. Şarih Zürkânî der ki: "Edebi Allah tarafından verilen o yüce zatta bu inceliği görmede şaşılacak bir şey yoktur."[597]

5926 -19- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # إذَا بَلَغَهُ عَنِ الرَّجُلِ شَىْءٌ لَمْ يَقِلْ: مَا بَالُ فُنٍ يَقُولُ: وَلكِنْ يَقُولُ: مَا بَالُ أقْوَامٍ يَقُولُونَ كَذَا وَكَذَا[. أخرجه أبو داود .

19. (5926)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir adamdan kendisine menfi bir söz ulaştığı vakit: "Falan niye böyle söylemiş?" demezdi. Fakat: "İnsanlara ne oluyor da şöyle şöyle söylüyorlar?" derdi." [Ebu Davud, Edeb 6, (4788).] [598]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hiç kimseyi kötü yönüyle teşhir etmediğini, yüzüne ayıbını vurmadığını, herhangi bir kimseden gördüğü veya duyduğu menfi bir duruma "İnsanlar niye şöyle söylüyorlar, niye şöyle yapıyorlar" diyerek umumi bir üslubla temas ettiğini belirtmektedir. Resulullah'ın insanlara af ve müsamaha ile davranması için şu ayet inmiştir: "Kolaylık göster, affa sarıl, iyiliği tavsiye et, cahillerden yüz çevir" (A'raf 199), Rivayetlerde Cenab-ı Hakk'ın bu ayetle Resulüne, insanlara davranışında bu ahlak esaslarına göre hareket etmesini emrettiği sarih olarak belirtilir.[599]

5927 -20- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ تُكْثِرُوا الْكَمَ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ تَعالَى، فَإنَّ كَثْرَةَ الْكَمِ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَى قَسْوَةُ الْقَلْبِ، وَإنَّ أبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللهِ تَعَالى الْقَاسِي الْقَلْبِ[. أخرجه الترمذي .

20. (5927)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allah'ın zikri dışında kelamı çok yapmayın. Zira, Allah'ın zikri dışında çok kelam, kalbe kasvet (katılık) verir. Şunu bilin ki, insanların Allah'a en uzak olanı kalbi katı olanlardır." [Tirmizî, Zühd 62, (2413).][600]

5928 -21- وعن أبى مالك اۡشعري رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أرْبَعٌ في أُمَّتِى مِنْ أمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، َ يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ بِاۡحْسَابِ، وَالْطّعْنُ فِي اۡنْسَابِ، وَاۡسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ، وَالنِّيَاحَةُ؛ وَقَالَ: النَّائِحَةُ إذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ[. أخرجه مسلم .

21. (5928)- Ebu Malik el-Eş'ari (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ümmetimde dört şey vardır, cahiliye işlerindendir, bunları terketmeyeceklerdir:
* Haseble iftihar,
* Nesebi sebebiyle insanlara ta'n,
* Yıldızlardan yağmur bekleme,
* (Ölenin ardından) matem!"
Resulullah sözlerine şöyle devam etti: "Matemci kadın, şayet tevbe etmeden ölecek olursa, kıyamet günü üzerinde katrandan bir elbise, uyuzlu bir gömlek olduğu halde (kabrinden) kaldırılır." [Müslim, Cenaiz 9, (934).][601]

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin mal, mevki, zenginlik gibi dünyevî maddî sebeplerle sahip olduğu itibara denir. Dinimiz bu sebeple övünmeyi, böbürlenmeyi yasaklamıştır. Üstünlük takvadadır. Ehl-i takva Allah karşısındaki, insanlar karşısındaki haddini hududunu bileceği için, ne kadar zengin de olsa mütevazi olur, böbürlenme olmaz, olsa zaten müttaki değildir.
Niyâha yas etmek, ölünün arkasından yüksek sesle feryad u figan etmektir.
Hadis, sayılan ve cahiliye devrine nisbet edilen bu hasletlerin haram olduğuna delildir.
Hadis, ayrıca son nefese kadar tevbelerin makbul olacağına bir müjdedir.[602]

ـ5929 ـ22ـ وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]اسْتَأذَنَ رَجُلٌ عَلى رَسُولِ اللهِ # فقَالَ: بِئْسَ أخُو الْعَشِيرَةِ، فَلَمَّا دَخَلَ انْبَسَطَ إلَيْهِ وَأنَ لَهُ الْقَوْلَ. فَلَمَّا خَرَجَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ حِينَ سَمِعْتَ الْرَّجُلَ قُلْتَ كَذَا وَكَذَا، ثُمَّ تَطَلَّقْتَ فِي وَجْهِهِ وَانْبَسَطْتَ إلَيْهِ؟ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ مَتَى عَهِدْتَنِي فَاحِشاً؟ إنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ تَعالى مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ فُحْشِهِ[. أخرجه الستة إ النسائي .

22. (5929)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna girmek için izin istemişti. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bir aşiretin kardeşi ne kötü!" buyurdu. Ama adam girince ona iyi davrandı, yumuşak sözle hitap etti. Adam gidince:
"Ey Allah'ın Resulü! Adamın sesini işitince şöyle şöyle söyledin. Sonra yüzüne karşı mültefit oldun, iyi davrandın" dedim. Şu cevabı verdi:
"Ey Aişe! Beni ne zaman kaba buldun? Kıyamet günü, Allah Teala hazretlerinin yanında mevkice insanların en kötüsü, kabalığından korkarak halkın kendini terkettiği kimsedir." [Buharî, Edeb 38; 48; Müslim, Birr 73, (2591); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 4, (2, 903, 904); Ebu Davud, Edeb 6, (4791, 4792, 4793); Tirmizî, Birr 59, (1997).][603]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına gelen kimse Uyeyne İbnu Hısn İbnu Huzeyfe el-Fezari'dir. Kendisine el-Ahmaku'l-Muta' (itaat edilen ahmak) denmiştir. Yanına geldiği zamanki Resulullah'ın iltifatını, birkısım şarihler, onun kalbini kazanarak kavminin

Müslüman olmasını sağlama ümidiyle izah etmiştir. Çünkü U-yeyne, kavminin reisi idi.

2- Alimler, Resulullah'ın davranışının mezmum olan gıybete girmediğini, dış güzelliğine aldanan bir kısım insanlara ondan herhangi bir zarar gelmesinden korkan kimseye, insanları onun şerrinden kurtarmak için, muttali olduğu bu durumu haber vermesi gerektiğini belirtirler. Ancak bunu paraya binaen değil, hayırhahlık niyetiyle yapmalıdır.

3- Kurtubî: "Hadiste, fisk ve fuhşu bilinen her kimsenin, keza verdiği hükümde adaletsizlik yapan, insanları bid'alara çağıran kimselerin de gıybetlerinin caiz olduğu hükmü vardır, ne var ki, şerlerinden korunmak için bunları idare etmek (müdara) da caizdir, yeter ki bu idare Allah Telanın dininde müdahaneye müncer olmasın." Sonra der ki: "Müdahane ile müdara arasında şu fark vardır: Müdara dünyanın veya dinin veya her ikisinin de salahı için dünyalığın harcanmasıdır, bu mübahtır, bazan da müstehabtır. Müdahane ise dünyanın salahı için dinin terkidir. Aleyhissalâtu vesselâm, Uyeyne için, dünyalık harcadı, münasebetini güzel kıldı, konuşmasında rıfka yer verdi. Bununla birlikte onu sözleriyle övmedi, böylece kavli ile fiili arasıda tenakuz girmedi. Zira onun hakkında söylediği söz doğrudur, ona olan davranışı iyi münasebettir."

4- İyaz der ki: "Allah bilir ya, o sırada Uyeyne henüz Müslüman değildi, bu sebeple onun hakkındaki söz gıybet sayılmaz veya Müslümandı ama Müslümanlığı samimi değildi. Aleyhissalâtu vesselâm bu durumu açıklamak istedi. Ta ki, onun batınını bilmeyenler aldanıp zarara uğramasınlar. Nitekim, ondan, gerek Resulullah'ın sağlığında ve gerekse vefatından sonra, imanının zaafına delalet eden bazı işler sadır olmuştur. Böylece, onun hakkında Resulullah'ın söyledikleri, peygamberliğine delil teşkil eden mucize olur. Huzuruna girince onu yumuşak sözle karşılaması, onu kazanma gayesine matuftur."

5- Bu hadis müdarada, kâfir ve fasıkların gıybet edilmesinin cevazında asıldır. [604]

5930 -23- وعن عدي بن حاتم رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]خَطَبَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ # فقَالَ: مَنْ يُطِعُ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى. فَقَالَ #: بِئْسَ الْخَطِيبُ أنْتَ، قُلْ وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي .

23. (5930)- İbnu Hatim (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bir adam bir hitabede bulundu ve dedi ki: "Kim Allah ve Resulü'ne itaat ederse doğru yolu bulmuştur, kim de o ikisine isyan ederse doğru yoldan sapmıştır."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Sen ne kötü hatipsin. Şöyle söyle: "...Kim Allah ve Resulüne isyan ederse..." buyurdular." [Müslim, Cum'a 48, (870); Ebu Davud, Edeb 85, (4981), Salat 229, (1099); Nesâî, Nikah 40, (6, 90).][605]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hatibin: "Allah ve Resulü" tabirini zikredeceği yerde, onlar yerine "ikisi" diyerek kısaltmış olmasını tenkid etmiştir. Nevevî, bu yasağın sebebini şöyle izah eder: "Hutbenin şe'ni meseleyi açmak ve izah etmek, imkan nisbetinde remz ve işaretlerden kaçınmaktır. Nitekim bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir şey söylediği vakit anlaşılsın diye onu üç kere tekrarladığı rivayetlerde sabittir." Bir kısım alimler de: "Resulullah, hatib eşitlik gerektiren bir zamirde Allah'la Resulü'nü beraberce zikrettiği için müdahale etmiş, tazim için Allah'ın ismini önce

zikredip, ona atfen kendi ismini zikretmesini emretmiştir" demiştir. Müteakiben kaydedilecek hadiste de görüleceği üzere, Resulullah: "Sizden kimse "Allah'ın istediği ve falan kimsenin istediği" demesin, aksine Allah'ın istediği, sonra da falanın istediği desin" buyurmuştur. Bunlar birkısım kelimelerin kullanılmasında bile dikkatli olmanın gereğine işaret ederler. Hülasa, Resulullah Allah'la peygamber arasında bir eşitlik anlayışının doğması muhtemel olan bir ifade tarzına karşı uyarmış, böyle bir itikadın yanlışlığının bilinmesi için Allah'ın isminin, Resulü'nün isminden önce zikredilmesini emretmiş olmaktadır.[606]

-5931 ـ24- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ تَقُولُوا مَاشَاءَ اللهُ وَشَاءَ فُنٌ. وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ شَاءَ فُنٌ[. أخرجه أبو داود.

24. (5931)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'ın istediği ve falanın istediği" demeyin, lakin şöyle deyin: "Allah'ın istediği , sonra da falanın istediği." [Ebu Davud, Edeb 84, (4980).][607]

AÇIKLAMA:

Yukarıda Hattâbî'den kaydettiğimiz üzere, cümlede iki şeyi "ve" ile birleştirdiğimiz zaman o iki şeyin müsaviliği ve söylenende ortaklığı ifade eder. Halbuki sümme eşitlik ve ortaklığı değil, biri önce biri sonra olmak üzere yan yana dizilmeyi ifade eder. Böylece, sadedinde olduğumuz hadis, İlâhî meşietin başka meşietlere tekaddüm ettiğini, diğerlerinin onun peşinden geldiğini ifade etmektedir.[608]

مسلم ومالك وأبو داود.وروى »أهلكَهُمْ« بضم الكاف وفتحها. ومعناه بالضم أشدهم هكاً، وبالفتح أنه هو الذي أيأسهم من الرحمة بتجرئتهم على ارتكاب الذنوب ومقارفة المعاصى .

25. (5932)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Bir kimsenin "İnsanlar helak oldu!" dediğini duyarsanız, bilin ki o, kendisi, herkesten çok helak olandır." [Müslim, Birr 139, (2623); Muvatta, Kelam 2, (2, 989); Ebu Davud Edeb 85, (4983).][609]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen اَهْلَكُ kelimesi اَهْلَكَ şeklinde de okunmuştur. Birinci okunuş daha yaygın olduğu için manada onu esas aldık. İkinci okunuşta mana, "insanları, böyle söyleyen kimse helak etmiştir" olur.
Her iki mana da doğrudur. Şöyle ki: "İnsanlar helak oldu, iyi kalmadı" sözünün içinde, herkesi kötülerken kendisini övme manası vardır. Bu mana hem ye'si, hem ucbu , hem de zulüm ve gıybeti ifade eder. Dolayısıyla böyle söyleyeni, Resulullah, herkesin kötüsü olarak ilan edip, zemmetmektedir. Aslında kimin kimden üstün olduğunu Allah bilir. Alimler, kişi bu sözü, din

hususundaki kendi hatalarını ve diğer insanların eksikliklerini gördüğü vakit üzüntüsünü ifade etmek maksadıyla söylemişse, bunun bir mahzuru olmayacağını belirtirler.
İkinci okunuşa göre de mana doğrudur. Çünkü: "İnsanlar helak oldu" diyen kişi bu sözüyle insanları kendisi helake mahkum etmiştir, onları helak eden Allah değildir. Allah'ın rahmeti geniştir, dilediğine rahmetiyle muamele edecektir. Öyleyse herkesin helak olduğunu söyleyen kimse, herhangi bir delile dayanmadan, zannıyla, zu'muyla bu hükmü vermiştir, böyle bir hükme itibar edilmez. Ayrıca böyle hükmeden kimse, bu sözüyle insanları ye'se atarak taati terketmeye ve günahlara girmeye sevkedebilir. Bu da onların helaka atılmasıdır" (en-Nihaye)."[610]

5933 -26- وعنه رَضِـيَ اللهُ عَنه قـال:]قَـالَ رَسُولُ اللهِ #: كُـلُّ أُمَّتِـي مُعَافَـى إِّ الْمُجَاهِرُونَ، وَإِنَّ مِنَ الْمُجَاهَرَةِ أنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمً ثُمَّ يُصْـبِحُ وقَـدْ سَتَرَهُ اللهُ تَعالى عَلَيْهِ فَيَقُولُ: يَا فُنُ عَمِلْتُ الْبَارِحَـةَ كَذَا وَكَذَا، وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ، فَيُصْبِحُ فَيَكْشِفُ سِتْرَ اللهِ عَلَيْهِ[. أخرجه الشيخان.

26. (5933)- Yine Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ümmetimin hepsi affa mazhar olacaktır, günahı alenî işleyenler hariç. Kişinin geceleyin işlediği kötü bir ameli Allah örtmüştür. Ama, sabah olunca o: "Ey falan, bu gece ben şu şu işleri yaptım!" der. Böylece o, geceleyin Allah kendini örtmüş olduğu halde, sabahleyin, üzerindeki Allah'ın örtüsünü açar. İşte bu, günahı alenî işlemenin bir çeşididir." [Buharî, Edeb 60; Müslim, Zühd 52, (2990).] [611]

AÇIKLAMA:

Hadis, bu ümmetten herkesin aff-ı İlahî'ye mazhar olacağını, bu umumi aftan sadece günahını aşikâr yapıp ilan edenlerin hariç kalacağını ifade etmektedir. Bazı alimler mananın: "Ümmetimden herkesin gıybeti terkedilir, alenî işleyenler (mücahir) hariç" olduğunu söylemiştir. Bu manayı verenler muafa kelimesinin metruk manasında olduğunu, bunun aslı olan afvın terk manasına geldiğini söylerler.
"Günahı alenî işleyen" diye tercüme ettiğimiz mücahir, "günahını izhar eden, Allah'ın üzerine çektiği örtüyü kaldırıp günahını başkasına anlatan" diye tarif edilmiştir.
Nevevî: "Fıskını veya bid'asını açığa vuran kimsenin, açığa vurduğu günahlarıyla yadedilmesi caizdir, diğerleriyle yadedilmesi caiz değildir" der.
Günahın izhar edilmesini bazı alimler: "Allah, Resulü ve salih mü'minlerin hakkını istihfaftır (hafife almak)" diye değerlendirmişlerdir.
Günahların setri, istihfaftan selamettir. Çünkü günahlar kişiyi alçaltır. Ayrıca, işlenen günah, haddi gerektiriyorsa, örtme haddi önler, had gerektirmiyorsa tazirden kurtarır. Eğer günah sırf Allah'ın hakkına müteallik bir günah ise, Allah'ın rahmeti gadabını getirdiği için, Ekremü'l-ekremin olduğu için onları evleviyetle affeder. Bu sebeple Allah, dünyada örttüğü bir günahı ahirette de teşhir etmeyecek demektir. Şu halde günahını açığa vuran kimse bu imtiyazdan mahrum kalacaktır.
Resulullah bütün bu faziletleri sebebiyle günahların gizli kalmasını, açığa vurulmamasını emretmiştir: "Allah'ın yasakladığı şu pisliklerden kaçının. Kim de bunlardan bir şey işleyecek olursa onu Allah'ın örtmesiyle örtsün" buyurmuştur.

Resulullah başka hadislerinde de sarih olarak dünyada günahını açığa vurmayıp gizleyen kimseyi Allah'ın kıyamet günü affedeceğini müjdeler.[612]

5934 -27- وعن عوف بن مالـك رَضِـيَ اللهُ عَنه قـال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #:َ يَقُصُّ عَلى النَّاسِ إَّ أمِيرٌ أوْ مَأمُورٌ أوْ مُخْتَالٌ[. أخرجه أبو داود.أراد أن من لم ينصـبه ا'مير وخطب الناس بنفسه مستبداً بذلك طلبا للرياسة من غير أن يأمره أحد من أولـي ا'مر بذلك فهو مختال: أي مراء .

27. (5934)- Avf İbn Malik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Halka kıssa (mevize, nasihat) anlatma işini emîr veya (emîrin tayin edeceği) memur veya tekebbür sahibi yapar." [Ebu Davud, İlm 13, (3665).] [613]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kıssa anlatmadan murad halkı irşad etmek üzere yapılan konuşmalardır. Va'z, nasihat gibi. Bazıları "Bundan murad sadece hutbedir" demiştir.
2- Hadis bu işin rastgele insanlara bırakılamayacağını, öncelikle emîrin hakkı olduğunu belirtir. Emîr, her yerde her hutbeye (veya va'z u nasihata) yetişemeyeceğine göre, o işi yapacak kimseleri tayin eder, kendi adına o memurları konuşur. Me'mur kelimesiyle: "Allah tarafından memur edilen bazı alim ve velilerin kastedildiği" de söylenmiştir.
3- Muhtal ile, makam talib eden mütekebbir, müftehir kimsenin kastedildiği belirtilmiştir. Va'zetmeye, kimse onu tavzif etmediği halde o, kendi kendine bu işe girişmiştir.
4- en-Nihaye'de şöyle denir: "Hadisin manası şudur: "Bu iş, ya emîre mahsustur, ki ibret alsınlar diye halka va'zeder ve geçmiş şeyleri onlara haber verir, yahut da bu işle memur kimseye mahsustur. Bunun hükmü de emîrin hükmü gibidir, kendiliğinden anlatmaz. Kıssacı bunlardan biri değilse, bu işi insanlara karşı kibirlenmek, kendini satmak veya söz ve davranışıyla halka mürailik yapmak için riya olarak yapar, bunun vaazı ve sözleri gerçek vaaz değildir."
5- Hattâbî'ye göre, hadisten şu mana da çıkarılmıştır: "Halka konuşanlar üç kısımdır: "Müzekkir, vaiz ve kass (kıssacı):
* Müzekkir: İnsanlara Allah'ın nimetlerini hatırlatıp bunlarla onları şükre sevkeden kimsedir.
* Vaiz: İnsanları Allah'la korkutan, Allah'ın cezalarını hatırlatan bununla onları measiden caydıran kimsedir.
* Kass (kıssacı): İnsanlara geçmiş insanların haberlerini anlatan kimsedir. Bunlar kıssalar anlattıkları için bunların gerçekle ilgisi olmayan şeyleri ilave edeceklerinden, eksiklikler bırakıp bırakmayacaklarından emin olunmaz. Ama, müzekkir ve vaiz hakkında bu endişe yoktur." [614]

DÖRDÜNCÜ FASIL

MUHTELİF NEVLER

-5935 -1- عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ الله عَنه قال:]صَلّى بِنَا رَسُولُ اللهِ # يَوْماً صَةَ الْعَصْرِ. ثَمّ قَامَ خَطِيباً، فَلَمْ يَدَعْ شَيْئاً يَكُونُ إلى قِيَامِ السَّاعَةِ إَّ أخْبَرَنَا بِهِ حَفِظَهُ مَنْ حَفِظَهُ، وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ، وَكَانَ فِيمَا قَالَ: إنَّ الدُّنْيَا خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ وَإنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَنَاظِرٌ كَيْفَ تَعْمَلُونَ؟ أَ فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النِّسَاءَ، أَ يَمْنَعَنَّ رَجُ هَيْبَةُ النَّاسِ أنْ يَقُولَ بِحَقٍّ إذَا عَلِمَهُ. قَالَ: فَبَكَى أبُو سَعِيدٍ رَحِمَهُ اللهُ، وَقَالَ: قَدْ وَاللهِ رَأيْنَا أشْيَاءَ فَهِبْنَا، وَكَانَ فِيمَا قَالَ: أَ إنَّهُ يُنْصَبُ لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقَدْرِ غَدْرَتِهِ، وَغَدْرَةَ أعْظَمُ مِنْ غَدْرَةِ إمَامِ عَامَّةٍ، يُرْكَزُ لِوَاؤُهُ عِنْدَ أسْتِهِ، وَكَانَ فِيمَا حَفِظْنَا يَوْمَئِذٍ، أَ إنَّ بَنِي آدَمَ خُلِقُوا عَلى طَبَقَاتٍ شَتَّى فَمِنْهُمْ مَنْ يُولَدُ مُؤْمِناً، وَيَحْيَا وَيَمُوتُ مُؤْمِناً؛ وَمِنْهُمْ مَنْ يُولَدُ مُؤْمِناً، وَيَحْيَا مُؤْمِناً؛ وَيَمُوتُ كَافِراً؛ ومِنْهُمْ مَنْ يُولَدُ كَافِراً وَيَحْيَا كَافِراً، وَيَمُوتُ مُؤْمِناً؛ وَمِنْهُمْ مَنْ يُولَدُ كَافِراً وَيَحْيَا كَافِراً، وَيَمُوتُ كَافِراً؛ أَ وَإنَّ مِنْهُمُ الْبَطِئَ الْغَضَبِ سَرِيعَ ألْفَيْءِ، وَالسَّرِيعَ الْغَضَبِ سَرِيعَ الْفَيْءِ، وَالْبَطِئَ الْغَضَبِ بَطِئَ الْفَيْءِ، فَتِلْكَ بِتِلْكَ، أَ وَإنَّ مِنْهُمْ بَطِئَ الْفَيْءِ سَرِيعَ الْغَضَبِ، أَ وَخَيْرُهُمْ بَطِئُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الْفَيْءِ؛ وَشَرُّهُمْ سَرِيعُ الْغَضَبِ بَطِئُ الْفَيْءِ، أَ وَإنَّ مَنْهُمْ حَسَنَ الْقَضَاءِ حَسَنَ الطَّلَبِ، وَمِنْهُمْ سَيِّءُ الْقَضَاءِ
حَسَنُ الطَّلَبِ، وَمِنْهُمْ سَيِّءُ الطَّلَبِ؛ حَسَنُ الْقَضَاءِ، فَتِلْكَ فَتِلْكَ، أَ وَإنَّ مَنْهُمْ السَّيِّءَ الْقَضَاءِ السَّيِّءَ الطَّلَبِ؛ أَ وَخَيْرُهُمْ الْحَسَنُ الْقَضَاءِ الْحَسَنُ الطَّلَبِ، وَشَرُّهُمْ سَيِّءُ الْقَضَاءِ سَيِّءُ الطَّلَبِ، أَ وَإنَّ الْغَضَبَ جَمْرَةٌ في قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، أمَا رَأيْتُمْ إلى حُمْرَةِ عَيْنَيْهِ وَانْتِفَاخِ أوْدَاجِهِ؛ فَمَنْ أحَسَ بِشَيْءٍ مِنْ ذلِكَ فَلْيَلْصَقْ بِا٭رْضِ. قَالَ: وَجَعَلْنَا نَلْتَفِتُ الَى الشَّمْسِ، هَلْ بَقِىَ مِنَ النَّهَارِ شَيْءٌ؟ فَقَالَ #: أَ إنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا فِيمَا مَضَى مِنْهَا إَ كَمَا بَقِيَ مِنْ يَوْمِكُمْ هذَا فِيمَا مَضَى مِنْهُ[. أخرجه الترمذي.»الْفَىْءُ« الرجوع .

1. (5935)- Ebu Saidil-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ikindi namazı kıldırdı. Sonra bir hutbede bulundu. Bu hutbede, kıyamet vaktine kadar olacak her şeyi bize haber verdi. Bunu belleyen belledi, unutan unuttu. Söyledikleri arasında şu da vardı:

"Dünya caziptir, tatlıdır. Allah sizi buraya halife olarak göndermiştir, nasıl amel edeceğinize bakmaktadır.

* Aman uyanık olun! Dünyadan kaçının, kadından kaçının.

* Aman uyanık olun! Kimseyi, insanların korkusu, bildiği bir hakikati söylemekten alıkoymasın!"

Ravi der ki: "(Bunu söyleyince) Ebu Said merhum ağladı. Sonra sözlerine devam etti:

"Vallahi öyle şeyler gördük ki, korktuk. Resulullah'ın söyledikleri arasında şu da vardı:

* Haberiniz olsun! Kıyamet günü, her bir vefasız için vefasızlığı nisbetinde bir bayrak dikilecektir. Baş imamın (devlet reisinin) vefasızlığından daha büyük bir vefasızlık olmayacaktır. Onun bayrağı kıçının yanına dikilir."

O günkü bellediklerimiz meyanında şu da vardı:

* Haberiniz olsun! İnsanoğlu çok çeşitli tabakalar halinde yaratılmıştır:

* Kimisi vardır, mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar, kâfir olarak ölür.

** Kimisi vardır, kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, mü'min olarak ölür.

** Kimisi vardır, kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, kâfir olarak ölür.

** Haberiniz olsun kimisi vardır yavaş öfkelenir, (öfkesinden) çabuk döner; kimisi vardır çabuk öfkelenir, çabuk döner; kimisi vardır, yavaş öfkelenir, yavaş döner. İşte bunlar birbirlerini dengeler.

** Haberiniz olsun onlardan bir kısmı vardır; çabuk döner, çabuk kızar. Bilesiniz bunların en hayırlısı ağır öfkelenen, çabuk dönendir; en şerlileri de çabuk öfkelenip yavaş dönendir.

* İnsanlardan borcunu iyi ödeyen, (başkasındaki alacağını) iyi talep eden vardır. Kimisi de kötü öder, iyi talep eder; kimi de kötü talep eder, iyi öder, bunlar birbirlerini dengeler. Bilesiniz birkısmı

vardır kötü öder, kötü talep eder. Bilesiniz bunların en hayırlısı iyi ödeyen, iyi talep edendir; en kötüleri de kötü ödeyen, kötü talep edendir.

* Bilesiniz! Öfke ademoğlunun kalbinde bir kordur. Gözlerinin kızarmasını, avurtlarının şişmesini görmüyor musunuz! Kim, öfkeden bir başlangıç hissederse, yere yaslansın, (öfkesi geçinceye kadar öyle kalsın)."

Ebu Said dedi ki: "Biz (bu sırada) gündüzün aydınlığı devam ediyor mu diye güneşe bakmaya başladık. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Haberiniz olsun! Dünyanın ömründen geçmiş kısmına nisbeten geri kalan kısmı, şu günümüzden geçen kısma nazaran geri kalan kısmına nisbeti gibidir." [Tirmizî, Fiten 26, (2192).][615]

5936 -2- وعن عياض بن حمار رَضِيَ الله عنه قَالَ:]قَالَ #: إنَّ رَبِّي أمَرَنِي أنْ أُعَلِّمَكُمْ مَا جَهِلْتُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي يَوْمِي هَذَا؛ كُلُّ مَالٍ نَحَلْتُهُ عَبْداً حَلٌ، وَإنِّي خَلَقْتُ عِبَادِي حُنَفَاءَ كُلَّهُمْ، وَإنَّهُمْ أتَتْهُمُ الشَّيَاطِنَ فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ وحَرَّمَتْ عَلَيْهِمْ
مَا أهْلَلْتُ لَهُمْ، وَأمَرَتْهُمْ أنْ يُشْرِكُوا بِى مَالَمْ أُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَاناً، وَإنَّ الله تَعالى نَظَرَ إلَى أهْلِ ا٭رْضِ فَمَقَتَهُمْ، عَرَبَهُمْ وَعَجَمَهُمْ، إ بَقَايَا مِنْ أهْلِ الْكِتَابِ، وَقَالَ: إنَّمَا بَعَثْتُكَ ٭بْتَلِيَكَ وأبْتَلِيَ بِكَ، وَأنْزَلْتُ عَلَيْكَ كتَاباً َ يَغْسِلهُ الْمَاءُ، تَقْرَؤُهُ نَائِماً وَيَقْظَانَ؛ وَإنَّ الله تَعَالَى أمَرَنِي أنْ أُحَرِّقَ قَرُيْشاً. فَقُلْتُ: رَبِّ إذاً يَثْغَلُوا رَأسِي فَيَدَعُوهُ خَبْزَةً. فَقَالَ: اسْتَخْرِجْهُمْ كَمَا أخْرَجُوكَ، وَاغْزُهُمْ نُغْزِكَ. وَأنْفِقْ فَسَنُنْفِقْ عَلَيْكَ. وَابْعَثْ جَيْشاً نَبْعَثْ خَمْسَةً مِثْلَهُ، وَقَاتِلْ بِمَنْ أطَاعَكَ مَنْ عَصَاكَ. قَالَ: وَأهْلُ الْجَنَّةِ ثَثَةٌ: ذُو سُلْطَانٍ مُقْسِطٌ مُتَصَدِّقٌ مُوَفَقٌ، ورَجُلٌ رَحِيمٌ رَقِيقُ الْقَلْبِ لِكُلِّ ذِي قُرْبى وَمُسْلِمٍ، وَعَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ ذُو عَيَالٍ. قَالَ: وَأهْلُ النَّارِ خَمْسَةٌ: الضَّعِيفُ الَّذِى َ زَبْرَ لَهُ، الَّذِينَ هُمْ فيكُمْ تبعاً َ يَتْبَعُونَ أهْ َو مَا، وَالخَائِنُ الَّذِي َ يَخْفِى لَهُ طَمَعٌ، وَإنْ دَقَّ، إّ خَانَهُ، وَرَجُلٌ َ يُصْبِحُ وَ يُمْسِي إّ وَهُوَ يُخَادِعُكَ عَنْ أهْلِكَ وَمَالِكَ، وَذَكَرَ الْبُخْلَ وَالْكَذِبَ، وَالشِّنْظِيرَ الْفَحّاشَ، وَإنَّ الله تعالى أوْحَى إلَيَّ أنْ تَوَاضَعُوا حتّى َ يَفْخَرُ أحَدٌ عَلى أحَدٍ، وَ يَبْغِي أحَدٌ عَلَى أحَدٍ[. أخرجه مسلم.»اجْتَالَتْهُمُ الشَّيَاطِينُ« بالجيم: أي استخفتهم فجالوا معهم.وقوله »أنْ أحرّقَ قُرَيْشاً« هو كناية عن القتال.و»يَثْغلُوا رَأسِي« أي يشدخوه.و» َ زَبْرَ لَهُ« أي عقل و تماسك.و» يخفى« بالكسر: أي يظهر، من خفي البرق إذا لمع لمعاناً خفيفاً .
و»الشِّنْظِيرُ« السيء الخلق.و»بالفحّاش« المبالغ في الفحش .

2. (5936)- İyaz İbnu Hımar (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Rabbim, bugün bana öğrettiği şeylerden bilmediklerinizi size öğretmemi emretti. (Ve buyurdu ki): "Benim bir kula verdiğim bir mal helaldir. Ben bütün kullarımı hanif (=Müslüman, hakka taraftar) olarak yarattım. Ancak şeytanlar onlara gelip, (fıtrî) dinlerinden alıp götürdüler, kendilerine helal kıldığım şeyleri haram kıldılar. Kendisine bir güç vermediğim şeyi bana şirk koşmalarını emrettiler."

Allah Teala hazretleri arz ehline baktı ve Ehl-i Kitap'tan bir kısmı hariç onların Arap, acem hepsine öfkelendi ve dedi ki:

"Ben seni imtihan etmek ve seninle de (başkasını) imtihan etmek üzere gönderdim. Sana, suyun yıkayıp (yok edemeyeceği) bir kitap gönderdim. Ta ki sen onu uyurken de uyanıkken de okuyasın!"

Allah Teala hazretleri bana, Kureyş'i ateşe vermemi (onlarla savaşmamı) emretti. Ben:

"Ey Rabbim, bu durumda onlar başımı yararlar ve bir ekmek parçasına çevirirler!" dedim.

"Öyleyse, seni çıkardıkları gibi sen de onları (Mekke'den) çıkar! Onlara karşı gazada bulun da biz de sana yardım edelim; infakta bulun biz de sana infak edelim. Sen bir ordu gönder, biz de sana onun beş

misli (yardımcı melek ordusu) gönderelim. Sana itaat edenlerle birlik ol, asilere karşı savaş!" buyurdu. Cennetlikler üç kısımdır:

* Kuvvet sahibi, adaletli, sadaka veren ve muvaffak olanlar.
* Bütün yakınlarına ve Müslümanlara karşı merhametli ve yumuşak kalpli olanlar.
* İffetli, namuslu ve çoluk çocuk sahibi olanlar."

Resulullah devamla dedi ki:

"Cehennem ehli de beş kısımdır:

* Aklı olmayan zayıflar. Bunlar, aranızda tabi olarak bulunurlar, hiçbir ehle ve mala tabi değildirler.
* Tamahkârlığını izhar etmeyen hain kişiler. Böylesi, bir kapıyı çalsa mutlaka ihanet eder.
* Akşam, sabah her fırsatta malın ve ehlin hususunda seni aldatan adamlar.
* Cimrilik ve yalanı da zikretti.
* Bir de kötü huylu kaba sözlü insan."

Resulullah devamla buyudular ki:

"Allah Teala hazretleri, bana mütevazi olmanızı emretti. Öyle ki, hiç kimse hiç kimseye karşı böbürlenmesin, hiç kimse hiç kimseye karşı tecavüzde bulunmasın." [Müslim, Cennet 63, (2865).] [616]

-5937 -3- وعن أبي أمامـة رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ اللهَ قَـدْ أعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ فَ وَصِـيَّةَ لِـوَارِثٍ، الْوَلَـدُ لِلْفِرَاشِ، وَلِلْعَـاهِرِ الْحَجَرُ، وَحِسَـابُهُمْ عَلَى اللهِ؛ وَمَنِ ادَّعَى إلى غَيْرِ أبِيهِ أوْ انْتَمَى إلى غَيْرِ مَـوَالِيهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَـةُ اللهِ التَّابِعَـةُ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ تُنْفِقُ امْرَأةٌ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إَّ بِإذْنِـهِ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَ الطَّعَامَ؟ قَالَ: ذلِكَ مِنْ أفْضَـلِ أمْوَالِنَـا. وَقَـالَ: العَارِيَـةُ مَـؤَدَّاةٌ، وَالْمِنْحَـةُ مَرْدُودَةٌ، وَالـدَّيْنُ مَقْضِـيٌّ، وَالزَّعِيمُ غَـارِمٌ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

3. (5937)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Öyleyse varis lehine vasiyet yoktur. Çocuk yatağa aittir. Zani için mahrumiyet[617] vardır. Gerçek hesapları Allah'a aittir. Kim kendisini babasından başkasına nisbet eder veya hakiki velisinden başkasını veli gösterirse, kıyamet gününe kadar Allah'ın laneti üzerine olsun."

Resulullah devamla dedi ki:

"Kadın, kocasının evinden onun izni olmadan (başkasına) infak edemez!"

Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Yiyecek de mi?" denildi."

Bu, mallarınızın en kıymetlisidir!" buyurdular. Sonra sözlerine şöyle devam ettiler: "Ariyet (olarak alınan sahibine) ödenir. Minha (olarak alınan sahibine) geri verilir. Borç ödenir, kefil olan borçlu sayılır." [Tirmizî, Vesaya 5, (2121); Ebu Davud, Büyû 90, (3565).][618]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, birçok hükmü beraberce teşrî etmektedir:

* Variseye vasiyet yapılamaz. Allah varislere murisin malından muayyen bir hak ayırmıştır. Öyle ise

vasiyette de bulunarak bu miktar artırılamaz.

* Çocuk kimin yatağında doğmuşsa neseb itibariyle ona aittir. Yani anneye aittir. Burada anne, firaş (=yatak) olarak tesmiye edilmiştir. Hadis, çocuğun yatağa kim sahipse ona ait olduğunu ifade ediyor. Yatağın sahibi koca, efendi veya vatiu'şşüphe (kadına temas ettiği şüphesini taşıyan kimse) bu hususta birdir. Ancak zaniye neseb hakkı yoktur. Onun fiili ona hadd tatbikini gerekli kılmıştır. Çünkü hadiste zani için taş var" buyrulmuştur.

* Nesebini inkâr etmek, hakiki nesebini bildiği halde bir başkasına nisbet etmek haramdır. Neseb bağı veraset gibi birkısım hukuk getirdiği gibi evlenme yasakları gibi daha başka ahkâma da kaynaktır. Dolayısıyla bilerek nesebini inkâr veya yabancı bir nesebe intisab, İslam'ın üzerinde hassasiyetle durduğu birçok haramların işlenmesine, mahzurların vukuuna zemin hazırlayacaktır.

* "Gerçek hesapları Allah'a aittir" sözüyle şu kastedilmiştir: "Biz zanilere hadd uygularız, hesapları Allah'a kalmıştır, Allah dilerse onları affeder, dilerse günahları sebebiyle cezalandırır."

Sadedinde olduğumuz hadisin manası bu olmakla beraber, bir başka hadiste:

"Kime dünyada hadd tatbik edilmişse, ahirette bu günahı sebebiyle azab edilmez. Zira Allah Teala hazretleri, üzerine hadd vurulan bir kimseye cezayı iki sefer yapmaz, onun keremi buna müsaade etmez." Mamafih, hadisteki ibare ile, bir başka zinası veya günahı olup da hadd tatbik edilmeyen kimsenin kastedilmiş olması da muhtemeldir. İşte bunun hesabı Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir. Aliyyu'l-Kâri der ki: "Şöyle demek de mümkündür: "Biz şer'î ahkâmı zahire göre icra ederiz, sırları ise Allah bilir, öyleyse hesapları Allah'adır, hak ettikleri cezayı da Allah verir." Veya: "Cezalarının mütebakisi veya bu günahta ısrar etmelerinin cezası veya diğer günahlara girmelerinin cezası Allah'ın meşieti (dilemesi) altındadır."

* Kadın kocasının izni olmadan asgari değerde bir şey tasadduk edemez. Yiyecek gibi kıymetli olan bir şeyi hiç edemez. Bu ifade, kadının evdeki maldan tasarrufta kocaya ne kadar bağımlı olduğunu ifade eder. Çünkü malın sahibi kocadır.

* Alimler, ariyetin, sahibine ödenmesi meselesinde ihtilaf etmiştir. Bu ihtilaf "zaman" mevzuundaki ihtilaflarıyla ilgilidir. Zamana hükmedenler "mevcutsa aynen öder, telef olmuşsa kıymetini öder" demiştir. Muhalif görüşte olanlara göre, ödeme esası iane alan kimsenin, aldığı malı sahibine geri vermeye mecbur edilmesidir.

* Minha: Kişi başkasına -sütünden istifade etmesi için- sütlü bir hayvanı veya meyvesinden istifade etmesi için meyveli bir ağacı ekmesi için tarlayı geçici olarak bağışlamış ise, bu mala minha denmektedir. Böylece minhanın malın aslının değil, ondan elde edilen menfaatin temliki olduğu ifade edilmiş olmaktadır.

* Son olarak hadis, kefilin, kefil olduğu borcu ödemesi gerektiğini ifade ediyor.[619]

5938 ـ4ـ وَعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #:َ تُسَمُّوا الْعِنَبَ الْكَرْمَ، وَ تَقُولُوا: خَيْبَةَ الدَّهْرِ، فإنَّ اللّهَ هُوَ الدَّهْرُ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

4. (5938)- Hz.Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Üzümü kerm diye isimlendirmeyin. "Vay şu dehrin mahrumiyet ve hüsranına!" diye kahırlı söz söylemeyin. Zira Allah'ın kendisi dehrdir." [Buharî, Edeb 101; Müslim, Elfaz 516, (2246, 2247); Ebu

Davud, Edeb 81, (4974); Muvatta, Kelam 3, (2, 984).][620]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kısım hadislerinde dilin kullanılışı ile ilgili edebe dikkat çekmektedir. Günlük konuşmalarda mü'min kullandığı kelimelere bile dikkat etmelidir. Cemiyette geçmişten intikal eden veya bir moda esintisi ile lisana sokuşturulan bir kısım ifadeler, kelimeler, teşbihler vs. itikad inceliklerine muhalif olabilir, edebi rencide edebilir, imanî bir teyakkuzla bunlara karşı dikkatli ve hassas olmalıdır. Bu meselenin aslını Kur'an-ı Kerim'de geçen (mealen): "Ey iman edenler! Raînâ (bizi gözet) demeyin, unzurna (bize bak) deyin ve peygambere kulak verin.." (Bakara 104), veya "Yahudilerden bir kısmı vardı ki, kelimelerin yerlerini değiştirirler, dillerini eğip büğerek, dini tahkir maksadıyla, sana: "İşittik ve isyan ettik. Dinle işitmez olasıca, bize hürmet et ki, bizden istifade edesin" derler. Eğer onlar, "işittik ve itaat ettik. Dinle ve bizi gözet" demiş olsalardı elbette onlar için daha hayırlı ve daha doğru olurdu..." (Nisa 46) gibi ayetler teşkil eder.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, üzüme "kerm" denmesini ve dehre hakaretamiz söz sarfedilmesini yasaklamaktadır. Bu hususlarda ulemanın şu açıklamalarına rastlamaktayız:

* Kerm lafzı, cahiliye Arapları tarafından hem ıneb yani üzüm (ve asması), hem de üzümden yapılan şarab için kullanılıyordu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm kelimenin hem üzüm ve hem de şarap manasında kullanılmasını yasaklamış, kermin "üzüm" manasının zaman içinde unutulmasını arzu etmiştir. Çünkü kerm, şarabı hatırlatarak, onun içilmesine bir iştiyak uyandırarak harama teşvik vesilesi olabilir.

* Dehre sebbetme yasağına gelince, dehri lügatçiler "kâinatın ezelden ebede kadar devam eden bekası müddetinin ismi" diye tarif etmiştir. Cahiliye devrinde, bütün hadisler bütün musibetler gece ve gündüzden ibaret olan "dehr"e nisbet edilirdi. İnancı bu olan cahiliye adamları iki kısımdı. Bir kısmı, Allah'a iman etmez, dehirden ve hadiselerin mahalli olan gece ve gündüzden başka bir müessir tanımazlardı. Bunlar her fenalığı dehre nisbet ederlerdi. Dehriye denen bu fırkanın: "Bizi ancak dehr öldürür" dedikleri Kur'an'da hikâye edilmiştir (Casiye 24). İkinci kısmı ise bir yaratıcıya inanır, fakat kötü şeyleri ona nisbet etmezler, dehre nisbet ederlerdi, ve: "Vay dehrin mahrumiyet ve hüsranına!" diye sebbederlerdi.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu akideyi ortadan kaldırdığını, yasakladığını göstermektedir. Öyleyse hadiste, kâinatta cereyan eden bütün hadiselerin Allah tarafından yaratıldığı ifade edilmiş olmaktadır. Kötü ve şer olan hadiselerin dehre nisbet edilerek dehre küfredilmesi yanlıştır. Bu inanç bir nevi şirktir. Halbuki İslam hayır ve şer her şeyi Allah'ın yarattığı inancını getirmiştir. Aslında şerri dehre nisbet işini Allah'ı tenzih için yaparlardı. İslam'a göre şerri yaratmada bir kusur yoktur. Kusur, şerri kesbetmededir. Cenab-ı Hak hayır dileyene hayır, şer dileyene şer yaratıyor. İmtihan için yaratılan insan için bundan başkası zaten düşünülemez.

Hadiste geçen "Allah'ın kendisi dehrdir" sözüne gelince; bu bütün varlığın hasıl olduğu mutlak zamanı tasarruf eden zatın Allah olduğunu, dehrin Allah'ın kontrol ve tasarrufunda olduğunu ifade eder.[621]

ـ5939 ـ5ـ وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: َ تَقُولُوا الْكَرْمَ وَلَكِنْ قُولُوا الْعِنَبَ وَالْحَبَلَةَ[.

أخرجه مسلم.و»الحبلةَ« بفتح الحاء والباء، وربما سكنت القضيب من شجر ا'عناب .

5. (5939)- Vâil İbnu Hucr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kerm demeyin, fakat ıneb ve habele (asma) deyin." [Müslim, Elfaz 12, (2248).][622]

AÇIKLAMA:

Önceki hadis vesilesiyle yapılan açıklamaya ilaveten şunu ilave edeceğiz: Habele (veya hable) üzümün kütüğüne denmektedir. Dilimizde asma kelimesi, üzüm ağacının adıdır. Dolayısıyla habeleyi asma olarak tercüme edebiliriz. Aleyhissalâtu vesselâm, üzümü ifade için, şarap manasına da gelen kerm (üzüm) kelimesini kullanmaktansa, aynı manayı ifade eden ıneb (üzüm) veya habele (asma) kelimelerinden birini kullanmayı emretmektedir.
Bu yasaklamayı zahiri manası olan üzümle ilgili olarak ele alırsak, muhtevanın sadece Arapça konuşanlarla ilgili olduğunu, lakin dilde kelimelerin kullanılmasındaki bazı inceliklere dikkat gerektiği nokta-i nazarından ele alırsak bütün mü'minleri ilgilendirdiğini görürüz.[623]

5940 -6- وعن عبداللّه بن حبشي رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ قطَعَ سِدْرَةً صَوَّبَ اللّهُ رَأْسَهُ في النَّارِ[. أخرجه أبو داود.وقال: هذا الحديث مختصر. يعني:]مَنْ قَطَعَ سِدْرَةً فِي فَةٍ يَسْتَظِلُّ بِهَا ابْنُ السَّبِيلِ وَالْبَهَائِمُ عَبَثاً وَظُلْماً بِغَيْرِ حَقٍّ يَكُونُ لَهُ فِيهَا، صَوَّبَ اللّهُ رَأْسَهُ في النَّارِ[.»السِّدْرُ« شجر النبق وورقة غسول.

6. (5940)- Abdullah İbnu Habeşî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir sidre ağacını keserse, Allah onun başını cehenneme uzatır." [Ebu Davud, Edeb 171, (5239).]
[Bu hadis hakkında kendisine sorulunca] Ebu Davud şu cevabı vermiştir: "Bu hadis muhtasardır. Manası şudur: "Kırda bayırda yolcuların ve hayvanların gölgesinden istifade ettikleri bir sidre ağacını, o ağaçta herhangi bir hak sahibi olmayan bir kimse, haksız olarak keserse Allah onun başını cehenneme uzatır" demektir."[624]

5941 -7- وعن حسان ابن إبراهيم قال:]سَأَلْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ عَنْ قَطْعِ السِّدْرِ، وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إلى قَصْرِ عُرْوَةَ. فَقَالَ: أتَرى هذِهِ ا'بْوَابَ وَالْمَصَارِيعَ كُلَّهَا؟ إنَّمَا هِيَ مِنْ سِدْرِ عُرْوَةَ كَانَ عُرْوَةُ يَقْطَعُهُ مِنْ أرْضِهِ؛ وَقَالَ: َ بَأسَ بِهِ[. أخرجه أبو داود .

7. (5941)- Hasan İbnu İbrahim anlatıyor: "Hişam İbnu Urve'ye sidre ağacının kesilmesi hakkında (caiz mi, değil mi diye) sordum. Bu sırada Urve'nin kasrına dayalı vaziyette idi, şöyle cevap verdi:
"Şu kapıları, kapı kanatlarını hep görmüyor musun? Bunların hepsi Urve'nin sidre ağacındandır. Urve onu tarlasından kesmiş ve: "Bunda bir beis yok!" demişti." [Bir başka rivayete göre, Hişam, soru sahibi Hasan İbnu İbrahim'e cevabında şöyle devam etmiştir: "Ey Iraklı! Bu (yasak hikâyesi, senin getirdiğin bir bid'adır." Hasan İbnu İbrahim, Hişam'a: "Hayır bid'a sizin canibinizden geldi. Ben Mekke'de şöyle söyleyeni işittim: "Allah sidre ağacını kesen kimseye lanet etsin!" [Ebu Davud, Edeb

171, (5241).][625]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet sidre ağacının kesilmesinin yasak olup olmaması ile ilgilidir. Öncelikle şunu belirtelim; sidre ağacı, dilimizde Arabistan kirazı[626] diye bilinen bir ağaçtır. Kur'an'da bir kaç kere zikri geçer. Yaprakları kurutulup dövülür ve yıkanma esnasında sabun gibi temizleyici olarak kullanılırdı. Bu ağacın durumu, kaydedilen iki rivayetten de anlaşılacağı üzere münakaşa edilmiştir. Hatta İmam Suyuti hazretleri, Keşfu'z-Zünûn'un kaydına göre Ref'u'l-Hazer an Katıı's-Sidr adlı bir de risale te'lif etmiştir.
Meseleyi münakaşa eden alimler, bu ağacın kesilmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Kesimini mutlak şekilde yasaklayacak bir kudsiyeti yoktur. Yasak, hadisi kitabına alan Ebu Davud merhumun da not ettiği üzere, ağacın taşıdığı kudsiyetten ziyade, onun insanlara olan faydalılık durumundan ileri gelmektedir. Binaenaleyh, hadisi, devre ve şartlara göre, devlet yetkililerinin birkısım ağaçların kesimine tahdid ve yasak koyabileceklerine şer'î bir delil olmaktadır.
Şerhlerde mesele üzerine daha geniş açıklama var ise de bize bu kadarı yeterlidir.[627]

5942 -8- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]مُرَّ عَلى رَسُولِ اللهِ # بِحِمَارٍ قَدْ وُسِمَ فِي وَجْهِهِ، فَقَالَ: لَعَنَ اللهُ مَنْ وَسَمَهُ، وَنَهى عَنِ الضَّرْبِ في الْوَجْهِ، وَعَنِ الْوَسْمِ فِيهِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

8. (5942)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yanlarında yüzü dağlanarak en vurulmuş bir merkep olduğu halde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğrayanlar oldu: "Bunu böyle enleyenlere Allah lanet etsin!" buyurdular ve yüze vurmaktan ve yüze enlemekten nehyettiler." [Müslim, Libas 106, (2116); Ebu Davud, Cihad 56, (2564); Tirmizî, Cihad 30, (1710).][628]

AÇIKLAMA:

Vesm, Arapça'da nişan vurmak, işaret koymak gibi manalara gelir. Dilimizde enlemek deriz. Köylerde, her ailenin kendine mahsus bir eni vardır, onu hayvanlarına vurur. Böylece, hayvanların hangi aileye ait olduğu bilinir. Umumiyetle kulaklara dağlama, delme, dilme ve yarma suretlerinden biriyle bu en vurulur
Sadedinde olduğumuz hadiste, böyle bir damganın yüze vurulması yasaklanmaktadır. Çünkü en, sabit kalan bir damgadır. Bu, hayvanın tabii güzelliğini bozar.
2- Nevevî der ki: "İnsan olsun hayvan olsun muhterem olan bütün canlıların yüzlerine vurmak yasaktır. Merkep, at, deve, katır, koyun vs. bu hususta birdir. Yasak insan hakkında daha şiddetlidir. Çünkü yüz, güzelliklerin toplandığı yerdir. Ayrıca yüz hassas bir uzuvdur, vurmadan iz kalabilir, bu onu çirkinleştirir veya duyu organlarından birine zarar verir.
Yüze en vurmaya gelince, bu bi'l-icma yasaktır. İnsan dışındaki hayvanların yüz hariç herhangi bir yerine en vurmak ise caizdir."
Hayvanların kulağına Aleyhissalâtu vesselâm'ın bizzat en vurduğuna dair rivayetler vardır. Müteakip

iki rivayet bu sadeddedir. Mamafih dağlama yoluyla en vurmanın mekruh olduğunu söyleyen alim de olmuştur.[629]

-5943 -9- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]رَأى رَسُولُ اللهِ # حِمَاراً مَوْسُومَ الْوَجْهِ فأنْكَرَ ذلِكَ. قَالَ: فَوَاللهِ أَسِمُهُ إَّ أقْصَى شَئٍ مِنَ الْوَجْهِ، وَأمَرَ بِحَمَارٍ فَكَوىَ فِي جَاعِرَتَيْهِ، فَهُوَ أوَّلُ مَنْ كَوَى الْجَاعِرَتَيْنِ[. أخرجه مسلم.»الْجَاعِرَتَانِ« موضع الرقمتين من أست الخمار، وهو مضرب الفرس بذنبه على فخديه، وقيل: هما حرفا الوركين المشرفين على الفخذين .

9. (5943)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), yüzünden enlenmiş bir merkeb görmüştü, bunu uygun bulmadığını belirtti ve:
"Allah'a yemin olsun! (Ben olsaydım) eni bu hayvanın yüzünün en uzak noktasına vururdum!" buyurdu. Sonra emir verdi, kendi merkebinin sağrılarına en vuruldu. Böylece sağrıları ilk dağlayıp (en vuran) Aleyhissalâtu vesselâm oldu." [Müslim, Libas 108, (2118).][630]

-5944 -10- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]غَدَوْتُ بِعَبْدِ اللهِ بْنِ أبِى طَلْحَةَ إلى رسولِ اللهِ # لِيُحَنِّكَهُ فَرَأيْتُهُ وَفي يَدِهِ الْمِيسَمُ يَسِمُ إبِلَ الصَّدَقَةِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

10. (5944)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ebi Talha'yı, tahnik ediversin diye Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürdüm. Onu elinde en vurma şişi olduğu halde zekat develerini enlerken buldum." [Buharî, Libas 22, Zekat 69, Zebaih 35; Müslim, Libas 112, (2119); Ebu Davud, Cihad 57, (2563).][631]

AÇIKLAMA:

Enleme ile ilgili açıklama yukarıda geçti.[632]

-5945 -11- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا اسْتَجْنَحَ اللَّيْلُ، أوْ كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ فَكُفُّوا صِبْيَانَكُمْ، فإنَّ الشَّيَاطِينَ
تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ. فإذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ الْعِشَاءِ فَخَلُّوهُمْ، وَأغْلِقْ بَابَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَأطْفِ مِصْبَاحَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَأوْكِ سِقَاءَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَخَمِّرْ إنَائَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَلَوْ أنْ تَعْرُضَ عَلَيْهِ شَيْئاً فأنَّ الشَّيْطَانَ َ يَفْتَحُ بَاباً مُغْلَقاً، وَأطْفِئُوا الْمَصَابِيحَ فإنَّ الْفُوَيْسِقَةَ رُبَّمَا جَرَّتِ الْفَتِيلَةَ فأحْرَقَتْ أهْلَ الْبَيْتِ[. أخرجه الستة إ النسائي.»جُنْحُ اللَّيْلِ« إقبال ظمه، وقيل شدة ظلمته.و»الوِكَاءُ« خيط يشد به المزادة ونحوها.و»التَّخْمِيرُ« التغطية .

11. (5945)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Karanlık çöktüğü zaman çocuklarınızı dışarı salmayın. Çünkü şeytanlar bu esnada her tarafa yayılırlar. Yatsı vaktinden bir müddet geçince, onları serbest bırakın. Kapını kapa, Allah'ın ismini zikret. Kandilini söndür, Allah'ın ismini zikret. Yemek kabının ağzını kapa ve Allah'ın ismini zikret, (kapayacak birşey bulamadığın takdirde [çubuk gibi] herhangi bir şeyi üzerine uzatıp koymak

suretiyle de olsa (bunu yap)! Zira şeytan, kapalı kapıyı açamaz. Kandilleri söndürün, zira fasıkçık (fare), olur ki, fitili çeker de ev halkını yakar." [Buhari, Bed'ü'l-Halk 11, 14, Eşribe 22, İsti'zan 49, 50; Müslim, Eşribe 96, (2012); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 21, (2, 928, 929); Ebu Davud, Eşribe 22, (3731, 3732, 3733, 3734); Tirmizî, Et'ime 15, (1813).][633]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadiste Resul-ü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), terbiye, emniyet, sağlık gibi farklı sahalara giren hayatî tavsiyelerde bulunmakta, pratik bilgiler sunmaktadır.
* İbnu'l-Cevzî, akşam karanlığında çocukların dışarı salınması ile ilgili ifadeyi şöyle açıklar: "Bu saatte, çocuklar hususunda korkulur. Çünkü şeytanların girdikleri pislik umumiyetle çocuklarda vardır. Diğer taraftan, şeytana karşı korunmayı sağlayacak zikir çocuklarda yoktur. Şeytanlar ise, yayılmaları esnasında, takılıp kalmaları mümkün olan şeylere takılıp kalırlar. Bu sebeple o vakitte çocuklar hususunda korkulur.
Şeytanların o vakitte yayılmalarındaki hikmete gelince, onlar için geceleyin yayılmak gündüzleyin yayılmaktan daha kolay, daha çok mümkündür. Çünkü karanlık, şeytanî kuvvetler için aydınlıktan çok daha müsaittir. Sadece karanlık değil, bütün siyahlar bu şekildedir. Bundandır ki, bir Ebu Zerr rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm namazı bozan şeyler arasında "şeytan olan siyah köpek"in de yer aldığını söylemiştir.
Hadiste, şeytanın verebileceği şerlere karşı çeşitli tedbirler zikredilmektedir: Kapların, kapıların iyi kapanması, bu işleri yaparken besmele çekilmesi, çocukların ve hayvanların akşamyatsı arasında rastgele ortalığa bırakılmaması. Bir başka hadiste: "Kul evine girerken besmele çekerse, şeytan: "Biz bunların yanında geceleyemeyiz" der" buyrulmuştur."[634]

5946 -12- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]جَاءَتْ فأرَةٌ تَجُرُّ فَتِيلَةً فَألْقَتْهَا بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ # عَلَى الْخُمْرَةِ الّتِي كَانَ قَاعِداً عَلَيْهَا، فَأحْرَقَتْ مِنْهَا مِثْلَ مَوْضِعَ دِرْهَمٍ. فَقَالَ #: إذَا نِمْتُمْ فَأطْفِئُوا سُرُجَكُمْ فإنَّ الشَّيْطَانَ يَدُلُّ مِثْلَ هذِهِ عَلَى هذَا فَتَحْرِقَكُمْ[. أخرجه أبو داود.»الْخُمْرَةَ« حصير صغير من سعف النخل أو نحوه .

12. (5946)- Hz. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir fare gelerek çektiği bir fitili Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önüne, üzerinde oturmakta olduğu hasır minderin üstüne bırakıp gitti. Fitil, hasırdan bir dirhem kadar bir yer yaktı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Uyuyacağınız zaman kandillerinizi söndürün. Zira şeytan, böylelerine rehberlik edip böylesi işler yaptırarak sizi yakar" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 173, (5247).][635]

5947 -13- وعن أبى موسى رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]احْتَرَقَ بَيْتٌ بِالْمَدِينَةِ عَلى أهْلِهِ مِنَ اللَّيْلِ فَأُخْبِرَ النَّبِيُّ # بِشَأنِهِمْ. فقَالَ: إنَّ هذِهِ النَّارَ عَدُوٌّ لَكُمْ. فإذَا نِمْتُمْ فَأطْفِئُوهَا عَنْكُمْ[. أخرجه الشيخان .

13. (5947)- Ebu Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Medine'de bir ev, geceleyin aile halkı içinde olduğu halde yandı. Durumları Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilmişti: "Bu ateş var ya! Sizin düşmanınızdır. Uyuduğunuz zaman onu söndürün de size zarar vermesin!" buyurdular." [Buharî,

İsti'zan; Müslim, Eşribe 101, (2016).][636]

5948-14- وعن علي بن عمر بن علي بن الحسين بن علي رَضِيَ اللهُ عَنهم قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أَمِلُّوا الْخُرُوجَ بَعْدَ هَدْأَةِ الرِّجْلِ فإنَّ للهِ دَوَابَّ يَبُثُّهُنَّ في ا'رْضِ في تِلْكَ السَّاعَةِ[. أخرجه أبو داود .

14. (5948)- Ali İbnu Ömer İbni Ali İbni'l-Hüseyin İbni Ali (radıyallahu anhüm) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ayaklar çekildikten sonra (evlerden dışarı) çıkmayı azaltın. Çünkü Allah Teala hazretlerinin birkısım hayvanatı vardır, bu saatten sonra (yuvalarından çıkıp) ortalığa yayılırlar." [Ebu Davud Edeb 115, (5103).][637]

AÇIKLAMA:

Hadis, geceleyin herkes evine çekilip ortalık sükunete erdikten sonra evlerden dışarı çıkmayı azaltmayı tavsiye etmektedir. Burada bir tahrim mevzubahis değildir, bir tavsiye, bir irşad, daha evla olana bir işaret vardır. Münavi, sebep olarak, sokakların tenhalaşma saatinde sokağa çıkıldığı takdirde, bu sükûnette ortaya çıkan birkısım hayvanlara eza verilebileceğini veya hayvanlardan ezaya maruz olunabileceğini belirtir. "Öyle ise der, ihtiyata uygun olanı o zamanlarda dışarı çıkmamaktır." Ancak hadiste gerekli hallerde çıkmaya ruhsat da mevcuttur.[638]

5949-15- وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَدِمَ رَسُولُ اللهِ # الْمَدِينَةَ وَهُمْ يَأبِرُونَ النَّخْلَ، فَقَالَ: مَا تَصْنَعُونَ؟ قَالُوا: شَيْئاً كُنَّا نَصْنَعُهُ فَقَالَ: لَعَلَّكُمْ لَوْ لَمْ تَصْنَعُوهُ لَكَانَ خَيْراً فَتَرَكُوهُ فَنَفضَتْ فَذُكِرَ لَهُ ذلِكَ فقَالَ: إنَّمَا أنَا بَشَرٌ إذَا أمَرْتُكُمْ بِشَىْءٍ مِنْ أمْرِ دِينِكَمْ فَخُذُوا بِهِ، وَإذَا أمَرْتُكُمْ بِشَىْءٍ مِنْ رَأىِ فإنَّمَا أنَا بَشَرٌ[. أخرجه مسلم.»تَأبِيرُ النخل« تلقيحه وإصحه.»وَنَفَضَتِ الشَّجَرَةُ حَملَهَا« إذا ألقته من آنه بها.

15. (5949)- Rafi İbnu Hadic (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiğinde Medineliler hurma telkih ediyorlardı:
"Ne yapıyorsunuz?" diye onlara sordu. Medineliler:
"Bu, eskiden beri yapmakta olduğumuz bir şey! deyip (açıkladılar). Aleyhissalâtu vesselâm da: "Eğer bunu yapmasanız belki de sizin için daha iyi olur!" buyurdular. Bunun üzerine Medineliler o işi bıraktılar. Hurma ağaçları (o yıl çağla) döktü (ve meyve tutmadı).
Durum Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilince şöyle buyurdular:
"Bilin ki, ben bir beşerim. Size dininizle ilgili bir emirde bulunursam onu derhal alın. Eğer kendi re'yime dayanan bir şey emredersem, bilin ki ben bir insanım!" [Müslim, Fezail 140, (2362).][639]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dinî emirleri ile dünyevî meselelerle ilgili beyanları arasında bir tefrik yapılabileceğini ifade eder. Çünkü hurma telkihi işini terketmeleri istikametindeki tavsiyesinden bilahare rücu etmiştir.

Hâdise şudur: Bilindiği üzere, incir ağacı gibi hurma ağacı da erkek veya dişidir. Meyve dişi ağaçta hasıl olur. Ancak, dişi ağacın meyve tutabilmesi için, erkek ağacın çiçeklerinden hasıl olan tozun dişi ağacın çiçeklerine kadar ulaşarak telkih etmesi (döllenmesi) gerekmektedir. Eğer bu döllenme olmazsa, meyve rüşeymi daha çağla iken dökülür ve meyve hasıl olmaz.
Erkek ağaçtan çıkan tozların dişi ağaca ulaşmasını rüzgârlar, arılar, kelebekler tabii olarak yapmakta ise de, bunun insan eliyle, daha şuurlu ve sistemli olarak yapılması halinde daha garantili ve dolayısıyla ürün daha bol olacağından, Medineliler bu işi her yıl eskiden beri yapmakta imiş. Aleyhissalâtu vesselâm bu tatbikata muttali olup mahiyetini de öğrenince, bunun bir faydası olmayacağını, terkinin evla olacağını söyler.
Ama ağaçlar yeterince meyve tutmaz, kendi kendine döllenebildiğince bir ürün verir ve tabii ki düşük olur.
Durum Resulullah'a söylenince: "Ben bir insanım, dünyanızın işini benden iyi bilirsiniz!" buyurur.
Burada şöyle bir soru hatıra gelebilir: "Her sözü vahye dayanan Resulullah gerçeğe mutabık olmayan, sırf hevaya dayanan söz de sarfeder mi?"
Biz bu soruya iki suretle cevap vereceğiz:
1) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), her hususta rehberimizdir. Izdırap, öfke, keder, neşe, musibet hallerinde de rehberdir. Musibete uğrayan insan nasıl davranmalı, hastalanan ne yapmalı, ızdırabı olan, öfkelenen ne şekilde hareket etmeli vs. Hayatımızın mühim bir yönünü de yanılmalarımız, hatalarımız, isabetsiz karar ve hükümlerimiz teşkil eder. Rehber-i ekmelimiz (aleyhissalâtu vesselâm), yanılma örnekleri de vererek, çekinmeden hatadan dönme sünnetini va'zetmiştir. Bilhassa mevkii, makamı, rütbesi yüksek olan kimselerin hatalarını itiraf etmeleri zor olur ve yanlış hükümleri büyük çapta zararlara sebep olur. Halbuki mü'min kişi, böyle bir durumda kolayca: "Peygamberim bile hatalı karardan rücu etmiştir" diyerek kolayca derhal dönüş yapabilir.
Binaenaleyh bu çeşit yanılmaları, hatalı içtihadlarda bulunarak rücu etmeleri, Peygamberimiz'in kâmil manada rehberlik vazifesinin gerekli olan bir parçasıdır. Nitekim Muvatta'da gelen bir hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, unutma, yanılma gibi hadiselerin İlahî iradenin sonucu olarak vuka geldiğini ifade etmiştir: "Ben unuturum veya unutturulurum, ta ki sünnet koyayım."
Bu hadisle Resulullah gerçekten pek feyizli bir sünnet koymuştur. Kişi, yanlış karar verince, bundan dönmelidir, mevki, makam, ünvan hatadan dönmeye mani olmamalıdır.
Rehber-i ekmel olabilmesi için Resulullah'ın bazan da yanılması zaruri idi, aksini düşünmemiz mümkün değildir. Böylesi bir yanılma ve hata Resul-i Ekrem'in yüceliğini daha da artıran bir yanılmadır.
2) Meseleye ikinci nokta-i nazar, vahyin farklı derecelere sahip olması, Resulullah'ın Kur'an-ı Kerim dışında mazhar olduğu vahyin de bir kısım mertebeleri bulunmasıyla ilgilidir: "Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından buna yedi deniz daha ilave edilse, Allah'ın kelimeleri yazmakla tükenmezdi..." (Lokman 27) ayetinde de ifade edildiği üzere, Allah'ın kelamı Kur' an veya diğer semavi kitaplardan ibaret değildir. Elbette Kur'an Kelamullah olarak en yüce mertebededir. Ancak, bilhassa zîşuur ve zîhayat mahlukatın (ins, cin, melek, hayvanat) bütün tekellüm ve ilhamatları, İlahî irade ve yaratma ile olmakta, her birinde kabiliyetlerine göre Allah'ın kelam sıfatının farklı tecellileri meydana gelmektedir. Bu tecelli olmasaydı tekellüm ve muhabere olamazdı.
Şu halde Resulullah'ın peygamberlikten ayrı olarak sahip olduğu beşerî şahsiyeti itibariyle de farklı veçheleri, durumları olacaktır. Öyleyse onun sözleri arasında birkısım mertebelerin olacağını kabul etmemiz gerekecektir. Aksi takdirde "hepsi vahy-i İlahîdir" diye, bütün sözlerini Kur'an mertebesinde

görmemiz bizi hataya sevkeder. Kur'an ve sünnet ayrımın bizzat Aleyhissalâtu vesselâm yapmış, Ashab yapmış, Tabiun ve Etbauttabiin uleması yapmış.
Bize düşen, ulemanın yolundan gidip herşeyin hakkını vermektir, ifrat ve tefritten kaçınmaktır. Zira zamanımızda Kur'an'la sünneti karıştıracak müfritlere rastlanabileceği gibi, -bilhassa sadedinde olduğumuz hadisi örnek vererek- Kur'an dışında herşeyi inkâra kalkan, hadisi tanımayan kimselere de çokça rastlanmaktadır.
Resulullah'ın sözlerindeki bu mertebeye Bediüzzaman şöyle dikkat çekmiştir:
"Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), hem beşerdir, beşeriyet itibariyle beşer gibi muamele eder; hem resuldür, risalet itibariyle Cenab-ı Hakk'ın tercümanıdır, elçisidir. Risaleti, vahye istinad eder. Vahiy iki kısımdır:
Biri: "Vahy-i sarîhî"dir ki, Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) onda sırf bir tercümandır, mübelliğdir (tebliğ edicidir), müdahalesi yoktur. Kur'an ve bazı ehadis-i kudsiye gibi...
İkinci kısım: "Vahy-i zımnî"dir. Şu kısmın mücmel ve hülasası vahye ve ilhama istinad eder, fakat tafsilatı ve tasviratı, Resul-ü Ekrem(aleyhissalâtu vesselâm)'e aittir. O vahiyden gelen mücmel hadiseyi tafsil ve tasvire Zat-ı Ahmediyye (aleyhissalâtu vesselâm), bazen yine ilhama ya vahye istinad edip beyan eder, veyahud kendi ferasetiyle beyan eder. Ve kendi içtihadıyla yaptığı tafsilat ve tasviratı ya vazife-i risalet noktasında ulvi kuvve-i kudsiyye ile beyan eder veyahut örf ve âdet ve efkâr-ı amme seviyesine göre, beşeriyeti noktasında beyan eder.
İşte her hadiste bütün tafsilatına, vahy-i mahz noktasiyle bakılmaz. Beşeriyetin muktezası olan efkâr ve muamelatında, risaletin ulvi asarı aranılmaz. Madem bazı hadiseler mücmel olarak mutlak bir surette ona vahyen gelir. O da kendi ferasetiyle ve tearüf-ü umumi cihetiyle tasvir eder. Şu tasvirdeki müteşabihata ve müşkilata bazen tefsir lazım geliyor, hatta tabir lazım geliyor. Çünkü: Bazı hakikatlar var ki, temsil ile fehme takrib edilir. Nasıl ki bir vakit huzur-u Nebevî'de derince bir gürültü işitildi. Ferman etti ki: "Şu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp, şimdi cehennemin dibine düşmüş bir taşın gürültüsüdür." Bir saat sonra cevap geldi ki: "Yetmiş yaşına giren meşhur bir münafık ölüp, cehenneme gitti." Zat-ı Ahmediye (aleyhissalâtu vesselâm)'nin beliğ bir temsil ile beyan ettiği hadisenin te'vilini gösterdi." [640]

5950 -16- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا سَمِعْتُمْ صِيَاحَ الدِّيَكَةِ فَاسْألُوا اللهَ مِنْ فَضْلِهِ، فإنَّهَا رَأَتْ مَلَكاً وَإذَا سَمِعْتُمْ نَهِيقَ الْحِمَارِ فَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ، فإنَّهَا رَأتْ شَيْطَاناً[. أخرجه الخمسة إ النسائي .

16. (5950)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Horozların öttüğünü işittiğiniz vakit, Allah'tan lütuf ve ikramını talep edin. Zira onlar bir melek görmüştür. Merkebin anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allah'a sığının. Çünkü o da bir şeytan görmüştür." [Buharî, Bed'ü'lhalk 15; Müslim, Zikr 82, (2729); Ebu Davud, Edeb 115, (5102); Tirmizî, Da'avat 58, (3455).][641]

5951- -17- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا سَمِعْتُمْ نُبَاحَ الْكَبِ وَنَهِيقَ الْحَمِيرِ بِاللَّيْلِ فَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ فإنَّهُمْ يَرَوْنَ مَا تَرَوْنَ[. أخرجه أبو داود .

17. (5951)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Geceleyin köpeklerin havlamasını ve merkeplerin anırmasını işittiğiniz zaman, şeytandan Allah'a sığının. Çünkü onlar, sizlerin görmediklerinizi görürler."[642]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadiste birkaç hayvanın sesleriyle ilgili açıklama yapılmaktadır.

1) Horoz diğer hayvanlardan farklı bir hususiyet taşır: Bilhassa geceleri ötüşünü belli periyodlarla yapar ve bunu hiç değiştirmez. Her gün fecirden önce ve fecirden sonra muntazam ötüşleri vardır. Gecelerin uzayıp kısalması onun fecir öncesi ve fecir sonrası periyodik ötüşlerini aksatmaz. Şafiîler, sabah vaktinin tayininde horozların ötüşünü esas almayı hükme bağlamışlardır. Nitekim bir başka rivayette "Horoza sövmeyin. Çünkü o, namaza çağırır" buyrulmuştur.

Resulullah, horozların bu muntazam ötüşlerinin tesadüfî olmadığını, İlahî irade ile melek tarafından uyarıldıklarını nazar-ı dikkate arzetmektedir. Onlar madem ki bu işe müekkel bir meleği görerek ötmektedirler. Öyleyse o sırada yapılacak duaya meleğin "amin"i kazanılabilir. Böylece yapılan duanın kabul görme şansı artar. Ayrıca bu duayı yapan meleklerin, kendisi için istiğfarını ve ihlasına şehadetlerini de kazanmış olur. Bu yorumu yapan İyaz devamla der ki: "Bu hadisten hareketle, salihlerin huzurunda, teberrüken duada bulunmak müstehab addedilmiştir." Halimî, yukarıda kaydettiğimiz horoza sövmeyi yasaklayan hadisten: "Her ne ki, kendisinden bir istifade, bir hayır elde edilir, ona sövmek veya hakaret etmek caiz değildir, bilakis hürmet ve tekrim gerekir" hükmünü çıkarmıştır. Şarih Davudî, "horozdan beş şey öğrenilir" der ve sayar: "Güzel ses, seherde uyanma, kıskançlık, sehavet ve kesretü'lcima."

2) Köpek havlaması ve merkeb anırmasına gelince; bu da şeytanın şerrinden Allah'a sığınmaya sevketmelidir. Bazı alimler bu hadisten hareketle, günahların yanına Allah'ın gadabının indiğine, dolayısıyla öyleleri görülünce istiaze etmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

Şu halde günlük hayatını kulluk edebi içerisinde geçirmekle mükellef olan insan, şahid olduğu farklı tezahürlerin her birini Allah'ı hatırlamaya vesile kılıp zikir edecektir: Horoz sesiyle Allah'tan lütfunu isteyecek, merkeb ve köpek sesiyle şeytandan istiazede bulunacaktır. Başka hadislerde yıldız kayması, rüzgâr esmesi vs. başka zikirlerin vesile ve fırsatları kılınmıştır.[643]

-5952 -18- وعن ابن عمر رَضِـيَ اللهُ عَنهمـا قـال:]قَـالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَـةِ، وَأخَـذْتُمْ أذْنَابَ الْبقَرِ، وَرَضِـيتُمْ بـالزَّرْعِ، وَتَرَكْتُـمُ الْجِهَـادَ سَـلّطَ اللهُ عَلَيْكُـمْ ذُلًّا يَنْزِعُـهُ عَنْكُـمْ حَـتّى تَرْجِعُـوا إلى دِينِكُـمْ[. أخرجـه أبو داود.»الْعِينـة« أن يبيع التـاجر من رجـل سـلعة بثمن معلوم ثم يشتريهـا منه بأقل من الثمن الـذي باعها به. وأكثر الفقهاء على جوازها مع الكراهيـة، وسـميت عينـة لحصول النقد لصاحب العينة ‘ن اشـتقاقها من العين، وهو النقد الحاضر .

18. (5952)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İyne usulüyle alışverişte bulunur, sığırların peşine düşer, ziraate razı olur ve cihadı da terkederseniz, Allah size öyle bir zillet verir ki, dininize tekrar rücu etmedikçe o zilleti kaldırmaz." [Ebu Davud, Büyû 56, (3462).] [644]

AÇIKLAMA:

1- İyne usulüyle satışı şarihler şöyle tarif etmiştir: Tüccar, malını veresiye olarak belli bir vade ile müşteriye satar. Sonra bu malı müşteriden daha ucuz bir fiyatla satın alır. Bu tarz alışveriş caiz mi, değil mi münakaşa edilmiştir. İmam Malik Ebu Hanife, Ahmed İbnu Hanbel gibi bir kısım fukaha "caiz değil" derken, İmam Şafii ve ashabı "caizdir" demiştir.

2- Hadis, esas itibariyle, insanların ticaret ve ziraate kendilerini vererek cihadı ihmal etmelerini yasaklamaktadır. İlk nazarda, hadisten ticaret ve ziraatin kötülendiği anlaşılabilir. Aksine hadis, cihadın terkinden gelecek zillete dikkat çekmektedir. Daha önce de zikredildiği üzere Aleyhissalâtu vesselâm aslî meslekler olarak "ticaret, ziraat ve san'atı" saymıştır. Ama ne ticaret, ne ziraat ne de san'at cihad gibi mühim bir meşguliyeti ihmale sevketmemelidir. Şevkânî'nin dediği gibi "İslam'ın izzet ve diğer dinlere üstünlüğünü izhar vesilesi olan "Allah yolunda cihad"ın terki halinde Allah, Müslümanlara, düşüncelerinin aksiyle muamele ederek zillet verir: Atların sırtında olduktan sonra sığırların peşlerine takar, halbuki at sırtı, sığırın peşinden makamca daha üstün, daha izzetlidir." [645]

ORJİNALİNDE BÖYLE BİR ŞEY YOK!

"Zannediyorum bu hadisin bize anlattığı, işaret ettiği hususları ancak, sanayî inkılâbı ve sanayî hareketlerinden sonra anlayabildik.. onu da doğru anlayabildi isek.. cihadı, zaten unutmuştuk; sanayî derken ziraat ve hayvancılığı da ihmal ettik ve kendimizi bir başka dengesizliğin berzahında bulduk. Oysaki, yapılacak şeyi, hem de 14 asır evvel Allah Rasûlü haber veriyordu. Ve O, her meselede olduğu gibi, bu meselede de fevkalâde dengeliydi. Elbette ki, ziraat ve hayvancılık olacaktır. Nitekim bu tür çalışmaları teşvik eden hadis-i şerifler de vardır. Ancak, bütün himmeti bunlara hasretmek, işte doğru olmayan budur.Şehir hayatına karışmadan, bir dağa çekilip, kendi füyuzât hisleriyle baş başa kalmayı arzulayan insandan tutun da, teşebbüs gücünden mahrum ziraatçı ve hayvancıya kadar şümulü olan bu ifade, bize mühim bir iktisat ve ekonomi dersi vermektedir. Ayrıca, devletler muvazenesinde yerinizi almak için, gerekli caydırıcı gücü elde tutmadığınız, cihadı terkettiğiniz veya cihadı terkedip de, devletler muvazenesindeki yerinizi kaybettiğiniz zaman Allah, size altından kalkamayacağınız bir mezellet musallat edeceğini.. tegallüpler, esaretler, tahakkümler altında kalıp ezileceğinizi de hatırlatmaktadır ki, bu durum, yeniden dine dönüp, İslâm'ı hayata hayat kılacağınız âna kadar da devam edecektir. Verdiğimiz misâl, -anlatma darlığı da mahfuz- deryadan bir katredir ve Allah Rasûlü'nün bu hususta daha nice sözleri var. Ne var ki biz, bu biricik misâlle iktifa edeceğiz. Allah Rasûlü, nasıl ki, istidat ve kabiliyetleri tahdid edip sınır altına almamış, öyle de bedenî güç ve kuvvetleri dahi hakir görmemiştir. Görmemiş ve aksine şöyle buyurmuştur: "Kuvvetli bir mü'min, (beden sıhhatine sahip olan bir mü'min) Allah indinde zayıf mü'minden daha hayırlı ve sevimlidir." (109)Allah indinde sevimli olmak isteyenler, kalb sıhhatiyle beraber beden sıhhatine, cisim sıhhatiyle beraber ruh sıhhatine de sahip olmalıdırlar. Görülüyor ki, Allah Rasulü (sav): "Zayıflayacaksınız, perhize girecek, bedenî güç ve kuvvetinizi kıracaksınız ki Allah indinde makbul olasınız" demiyor. Belki ruhbanlığa, keşişliğe ve papazlığa karşı realiteyi, fıtrî ve tabiî olmayı öne çıkarıyor ve meselelere, tabiatı içinde bir mecra araştırıyor; ve bizi o istikamete kanalize ediyor.(110)

5953-19- وعن أبى أمامة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]رَأى رَسُولُ اللهِ # سِكَّةً وَشَيْئاً مِنْ آلَةِ الْحَرْثِ، فَقَالَ: يَدْخُلُ هذَا

بَيْتَ قَوْمٍ إّ أَدْخَلَهُ اللهُ الـذّلَّ]. أخرجه البخـاري.والمعنى أن اهـل الحرث تنـالهم الذلـة لمـا يطـالبون بـه من الخراج والعشر ونحوهما .

19. (5953)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın saban ve diğer bir ziraat aleti görünce: "Bunun girdiği bir eve, Allah mutlaka zillet de sokar!" dediğini işittim." [Buharî, Hars 2.][646]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ziraatin girdiği yere zilletin gireceğini ifade etmektedir. Bazı şarihler, buradaki "zillet"le tarladan verilecek verginin kastedildiğini belirtirler. "Çünkü derler, idareciler, arazi hukuku olarak vergi talep ederler." Arazide çalışma, ehl-i zimmetin karşısına çıkan ilk meşguliyet idi. Sahabe araziye bağlanmaktan hoşlanmıyordu. İbnu't-Tin bu hadisin, Resulullah'ın gaybtan haber verme nevine giren bir mucizesi olduğunu belirtir ve "Zira der, şimdi müşahede edilen şu ki, zulmün çoğu ziraatle meşgul olanların başında patlamaktadır." İbnu't-Tin'i te'yiden şunu ilave edebiliriz: Yirminci asırda müşahede edilen de aynıdır: İktisadî hayatı ziraate bağlı olan ve hele ziraatte iptidailiği temsil eden "saban"a bağlı olan memleketler "üçüncü dünya" denen geri memleketlerdir. Sanayîleşen, ziraatini de yeni tekniklerle yapan memleketler ilerlemiş, kalkınmış memleketlerdir. İleri memleketlerde umumi nüfus içerisinde ziraatle uğraşanların nisbeti % 15 ile % 10 arasındadır. Zillete mahkum geri milletlerin halkı ise, büyük çoğunluğu ziraatle meşguldür ve ziraatleri de iptidaidir; "saban"a bağlıdır.
Ama ziraat ihmal mi edilmeli. Hayır! Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm ziraate teşviklerde de bulunmuştur: "Hangi Müslüman bir dikim veya ekimde bulunur, ondan da bir kuş veya insan veya hayvan yerse, bu onun için bir sadaka yerine geçer." Bu hadiste arazinin imar edilmesine, ekilip dikilmesine fevkalâde bir teşvik var.
Bu paralelde başka hadisler de var. Öyleyse, hadislerde ziraate hem teşvik var ve hem de ziraatin mahzurlarına uyarı var. İmam Buhârî, sadedinde olduğumuz hadisi, rivayetlerde gelen bu ihtilaflı durumu te'lif edip bağdaştıran bir başlık altında kaydeder. Bab başlığı şöyle:
"Ziraat aletiyle meşgul olmanın akibetlerinden yahud ziraatte, emredilmiş olan sınırın geçilmesi nevinden sakınılacak şeyler babı"
Buhârî'nin başlığı, ziraat aleyhine gelen rivayetlerin ziraatten hasıl olacak kötü sonuçlara hamledilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yani, kişi ziraatle meşguliyeti sebebiyle kendisine emredilmiş olan birkısım vecibeleri ihmal ederse bu mahzurludur veya ziraatle meşguliyette haddi aşarak gerekli olan başka meşguliyetleri ihmal ederse bu da mahzurludur. Meseleyi bir millet seviyesinde ele alacak olursak, akıllı idarecilerin, bir zamanlar memleketimizde görüldüğü üzere "Türkiye bir ziraat memleketidir" diye yanlış politikalar takip yerine, "Türkiye sanayileşmelidir", "Beynelmilel ticarette yeri olmalıdır" gibi ziraatin de dışına çıkan hedefler tesbit ederek, nüfusunun bir kısmını ziraatın dışına çıkarıp başka sahalara kaydırması gerekir. Hadisten alimlerimiz bunu anlamıştır. Ziraat hususunda farklı beyanlarda bulunan Resulullah da bunu kastetmiş olmalıdır. [647]

5954ـ 20ـ وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه قـال:]كَتَبَ رَسُولُ اللهِ # إلى كِسْرَى وَإلى قَيْصَـرَ وَإلى النَّجَاشِـيِّ، وَلَيْسَ

بِالنَّجَاشِيِّ الَّذِي صَلَّى عَلَيْهِ، وَإلى كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ يَدْعُوهُمْ إلى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ[. أخرجه مسلم والترمذي .

20. (5954)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kisra'ya ve Necâşî'ye -bu Necâşî, üzerine cenaze namazı kıldığı Necâşî değildir- ve bütün inatçı cebbarlara, onları aziz ve celil olan Allah'a davet eden mektuplar yazdı." [Müslim, Cihad 75, (1774); Tirmizî, İsti'zan 23, (2717).][648]

AÇIKLAMA

Burada, Resulullah'ın, komşu devletlerin reislerine gönderdiği İslam'a davet mektuplarından bahsedilmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm mezkur mektupları Hudeybiye Sulhü'nden dönünce yazmıştır. Bir anda altı ayrı lidere elçiler çıkararak mektuplar göndermiştir. Bu bahis teferruatlı olarak daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.
Sadedinde olduğumuz hadiste ilave bir açıklama yer almaktadır: Resulullah'ın mektup gönderdiği Necâşî, öldüğü vakit gıyabında cenaze namazını kıldırdığı Necâşî değildir. Esasen Necâşî, isim olmayıp ünvandır. İlk Müslümanlarda halife veya emîru'lmü'minîn, Osmanlılarda padişah, İran'da şah.. dendiği gibi Habeşliler'de de o devirlerde devlet reisine Necâşî denmekte imiş. Muhammed Hamidullah'ın tahkikine göre, Resulullah'ın sağlığında Habeşistan'da iki ayrı Necâşî yaşamıştır, bir üçüncünün de yaşamış olması ihtimal dahilindedir. Bu hususta kesin konuşmaya vesikalar yeterli değildir (İslam Peygamberi 478-515 numaralı paragraflar).[649]

5955 -21- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]بَعَثَ رَسُولُ اللهِ # بِكِتَابِهِ إلى كِسْرَى، فَلَمَّا قَرَأهُ مَزَّقَهُ، فَدَعَا عَلَيْهِمْ أنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ[. أخرجه البخاري .

21. (5955)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kisra'ya mektubunu göndermişti. Kisra, mektubu okuyunca yırttı. Aleyhissalâtu vesselâm da "paramparça olmaları için" beddua etti." [Buharî İlm 7.][650]

AÇIKLAMA:

Hadis, Buhârî'deki aslından özetlenerek alınmıştır. Orada, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mektubu Bahreyn'in idarecisine gönderdiği, onun da Kisra'ya yolladığı ifade edilir.
Başka rivayetler, Bahreyn'deki idarecinin, bilahere İslam'la şereflenen Münzir İbnu Savâ olduğunu, İran kisrasının da Ebreviz[651] İbnu Hürmüz İbnu Enuşirevan olduğunu belirtir.
Rivayetler, mektubu okutan Kisra'nın daha bidayetteki üslub hoşuna gitmediği için öfkelenerek, okumayı tamamlatmadan kibir ve öfkeyle yırttığını belirtir. Onu kızdıran husus, mektuba kendi ismiyle değil, Allah Resulü'nün ismiyle başlamış olmasıdır. Mektup şöyle:
"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!
Allah'ın Resulü Muhammed'den İranlıların büyük reisi Kisra'ya:
Hidayet yoluna girip ona tabi olana, Allah'a, O'nun kulu ve Resulü' ne iman edene, Allah'tan

başka ilah olmadığına, O'nun bir tek ve ortaksız bulunduğuna, Muhammed'in O'nun resulü ve kulu olduğuna şehadet edip kabul edene selam olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslam daveti ile (İslam'a) çağırıyorum. Zira ben, kim olursa olsun can taşıyan herkese belli bir tehlikeyi haber verip uyandırmak ve inanmayanlar üzerinde Allah'ın sözünü gerçekleştirmek için istisnasız bütün insanlara gönderilmiş bir Allah Resulüyüm. O halde sen İslam'a gir de emniyet ve selameti bul! Şayet kaçınacak olursan bu halde hiç şüphesiz Mecusilerin günahı senin üzerinde toplanacaktır."

Mektubun saygısızca karşılanıp yırtıldığı haberi Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaşınca: "Allah da onun mülkünü paramparça etsin!" diye beddua eder.

Meselenin kaynaklarda gelen devamına göre, Kisra Perviz, bu mektup üzerine, Yemen'deki valisine yazarak, Resulullah'ın derhal merkeze gönderilmesi için emir verir. Yemen valisi bu maksadla Medine'ye bir heyet çıkarır. Heyet mektubu verince Aleyhissalâtu vesselâm, ertesi güne cevap yazacağını söyler. Ertesi gün heyete: "Bu gece benim efendim (Rabbim) senin efendini Seroeh eliyle öldürttü!" der. Heyet Yemen'e geri döner. Orada, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bildirdiği günde Kisra'nın öldürüldüğünü tahkik edince Müslüman olurlar.

Resulullah'ın Kisra'ya yazdığı mektubun aslı günümüze intikal etmiştir.[652]

5956 -22- وعن أسامة بن زيد رَضِيَ الله عَنهما قال:]رَكِبَ النَّبِيُّ # عَلى حِمَارٍ عَلَيْهِ إكَافٌ تَحْتَهُ قَطِيفَةٌ فَدَكِيَّةٌ وَأرْدَفَ أُسَامَةَ رَضِيَ الله عَنه وَرَاءَهُ، يَعُودُ سَعْدَ ابْنَ عُبَادَةَ رَضِيَ الله عنه في بَنِي الْحَرْثِ بْنِ الْخَزْرَجِ قَبْلَ وَقْعَةِ بَدْرٍ فَسَارَا حَتّى مَرّا بِمَجْلِسٍ فيهِ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيّ ابْنُ سَلُولٍ، وَذلِكَ قَبْلَ أنْ يُسْلِمَ عَبْدُاللهِ ابْنُ أُبَيّ، فإذَا في الْمَجْلِسِ أخْلاَطٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُشْرِكِينَ عَبَدَةِ ا'وْثَانِ وَالْيَهُودِ وَالْمُسْلِمِينَ، وفِي الْمَجْلِسِ عَبْدُاللهِ بْنُ رَوَاحَةَ رَضِيَ الله عَنْهُ، فَلَمَّا غَشِيَتِ الْمَجْلِسَ عَجَاجَةُ الدَّابَّةِ خَمّرَ عَبْدُاللهِ بْنُ أُبَيّ أنْفَهُ بِرِدَائِهِ، ثُمَّ قَالَ: تَغَبّرُوا عَلَيْنَا، فَسَلَّمَ رَسُولُ اللهِ # عَلَيْهِمْ ثُمَّ وَقَفَ، وَنزَلَ فَدعَاهُمْ إلَى اللهِ تَعَالَى، وَقَرَأ عَلَيْهِمُ الْقُرآنَ. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيّ: أيُّهَا الْمَرْءُ إنَّهُ َ أحْسَنَ مِمَّا تَقُولُ إنْ كَانَ حَقّاً فَ تُؤْذِنَا بِهِ فِي مَجَالِسِنَا. ارْجِعْ إلَى رَحْلِكَ، فَمَنْ جَاءَكَ فَاقْصُصْ عَلَيْهِ، فَقَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ رَوَاحَةَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ، فَاغْشَنَا بِهِ فِي مَجَالِسِنَا، فَإنَّا نُحِبُّ ذلِكَ فَاسْتَبَّ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْيَهُودُ حَتّى كَادُوا يَتَثَاوَرُونَ فَلَمْ يَزِلِ النَّبِيُّ # يُخَفّضُهُمْ حَتّى سَكَتُوا، ثُمَّ رَكِبَ النَّبِيُّ # دَابّتَهُ، ثُمَّ سَارَ حَتّى دَخَلَ عَلى سَعْدِ ابْنِ عُبَادَةَ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ #: يَا سَعْدُ! ألَمْ تَسْمَعْ إلى مَا قَالَ أبُو حُبَابٍ؟ يُرِيدُ عَبْدُاللهِ ابْنِ أُبَيّ، قَالَ كذَا وَكذَا. فقَالَ سَعْدُ ابْنُ عُبَادَةَ: يَا رَسُولَ اللهِ، اعْفُ عَنْهُ، وَاصْفَحْ عَنْهُ فَوَالّذِي أنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَقَدْ جَاءَ اللهُ بِالْحَقّ الّذِي أُنْزِلَ عَلَيْكَ وَلَقَدْ اجْتَمَعَ أهْلُ هَذِهِ الْبُحَيْرَةِ عَلَى أنْ يُتَوّجُوهُ فَيُعَصّبُوهُ بِالْعَصَابَةِ، فَلَمَّا أبَى اللهُ تَعَالَى ذلِكَ بِالْحَقّ الّذِي أعْطَاكَ اللهُ شَرِقَ بِذلِكَ، فَذلِكَ الّذِي فَعَلَ بِهِ مَا رَأيْتَ. فَعَفَا عَنْهُ رَسُولُ اللهِ #، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ # وَأصْحَابُهُ يَعْفُونَ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَأهْلِ الْكِتَابِ كَمَا أمَرَهُمُ اللهُ تَعَالَى وَيَصْبِرُونَ عَلَى ا'ذَى. قَالَ اللهُ تَعَالَى: وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الّذِينَ أشْرَكُوا أذىً كَثِيراً وَإنْ تَصْبِرُوا وَتَتّقُوا فإنَّ ذلِكَ مِنْ عَزْمِ ا'مُورِ؛ وَقَالَ تَعالى: وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّنَكُمْ مَنْ بَعْدِ إيمَانِكُمْ كُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّى يَأتِي اللهُ بِأمْرِهِ، وَكَانَ النَّبِيُّ # يَتَأوّلُ في الْعَفْوِ مَا أمَرَهُ اللهُ بِهِ حَتّى أذِنَ اللهُ فِيهِمْ، فَلَمّا غزَا # بَدْراً، وَقتَلَ اللهُ تَعالى فِيهَا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، وَقَفَلَ رَسُولُ اللهِ # وَأصْحَابُهُ مَنْصُورِينَ غَانِمِينَ، مَعَهُمْ أُسَارَى مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، قَالَ ابْنُ أُبَيّ ابْنُ سَلُولٍ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ عَبَدَةَ ا'وْثَانِ هَذَا أمْرٌ قَدْ تَوَجَّه، فَبَايَعُوا رَسُولَ اللّه # عَلَى ا'سْمِ فَأسْلَمُوا[. أخرجه الشيخان.قوله »يتثَاورونَ« يقال ثار القوم للخصام إذا انقضّوا مسرعين ''يقاع الفتنة، وتثاوروا تفاعلوا منه.و»يخفِضهُم« أي يهويهم ويسكتهم.و»البُحَيْرَةُ« تصغير بحرة وهي البلدة، والمراد بها المدينة الشريفة .

و»شَرِقَ بذلكَ« أي غص به، شبه ما أصابه من فوات الرياسة بالغصة.و»الصَّنَاديد« ا'شراف والسادة الشجعان

واحدهم صنديد.وقوله »هذَا أمرٌ قَدْ تَوجَّه« أي قد استمر ف مطمع في إزالته .

22. (5956)- Üsame İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), üzerinde semer bulunan bir merkebe bindi, altında Fedek kadifesi vardı. Üsameyi de arkasına aldı. Beni'l-Haris İbnu'l-Hazrec'te oturan Sa'd İbnu Ubade (radıyallahu anh)'ye, Bedir Savaşı'ndan önce geçmiş olsun ziyaretine gitti. Beraberce giderken, aralarında Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül'ün de bulunduğu bir cemaate rastladılar, oturuyorlardı. Abdullah İbnu Ubey o sırada henüz Müslüman olmamıştı. Cemaatte Müslümanlar, müşrikler, putperest olanlar, Yahudiler, Müslümanlar karışık vaziyette idi. Bu cemaatte Abdullah İbnu Ravaha (radıyallahu anh) da vardı. Onlara Resulullah'ın bindiği merkebin kaldırdığı toz isabet edince, Abdullah İbnu Ubey burnunu örtüsüyle sarıp: "Bizi toz içinde bırakma!" diye homurdandı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cemaate selam verip durdu. Merkepten inip onları Allah'a davet etti, onlara Kur'an okudu. Abdullah İbnu Ubey, Aleyhissalâtu vesselâm'a:
"Be adam! Bundan daha güzel birşey yok. Eğer söylediğin hak ise, bizim cemaatimizi rahatsız etme, evine dön! Kim sana gelirse ona anlat!" dedi. Bunun üzerine Abdullah İbnu Ravaha da:
"Evet ey Allah'ın Resulü! Sen bizim toplantılarımıza gel! Zira biz bunu istiyoruz!" dedi. Bundan sonra Müslümanlar, müşrikler ve Yahudiler aralarında atıştılar. Nerdeyse birbirleriyle kapışacaklardı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları yatıştırmak için gayret sarfetti ve sustular.
Resulullah da bineğine atlayarak yoluna devam etti ve Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın yanına gelip evine girdi. Aleyhissalâtu vesselâm ona:
"Ey Sa'd! Ebu Hubab'ın ne dediğini işittin mi?" dedi. Ebu Hubab'la Abdullah İbnu Ubey'i kastediyordu. "Şöyle şöyle söyledi" buyurdu. Sa'd İbnu Ubade:
"Ey Allah'ın Resulü! Onu affet, Sana Kitab'ı gönderen Zat-ı Zülcelal'e kasem olsun, Allah'ın sana indirdiği Hak geldiği zaman, bu beldenin ahalisi, ona taç giydirmeye, sarık sarmaya ittifak etmişlerdi. Allah Teala hazretleri sana verdiği bu hakikatla onun başa geçmesini engelleyince, bu onun boğazına takıldı. İşte, şahid olduğun densizliği ona yaptıran da budur!" dedi. (Bu açıklama üzerine) Resulullah onu bağışladı.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı, müşrikleri ve Ehl-i Kitabı Allah'ın emrettiği üzere bağışlıyorlar, onların eza ve cefalarına sabrediyorlardı. Allah Teala hazretleri şöyle buyurmuştu: "Muhakkak siz, malınızda ve canınızda imtihan olunacaksınız ve sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve Allah'a ortak koşanlardan pek çok incitici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvaya sarılırsanız, işte bu, uğrunda azim ve sebat edilmeye değer işlerdendir" (Al-i İmran 186). Rab Teala bir başka ayet-i kerimede de şöyle buyurmuştur: "Kitap ehlinden çoğu, imanınızdan sonra sizi tekrar inkara döndürmek isterler. Bu, kendilerine hak iyice belli olduktan sonra nefislerinde duydukları kıskançlık yüzündendir. Allah'ın emri gelinceye kadar onlara aldırış etmeyin ve onları kınamayın. Muhakkak ki, Allah her şeye hakkıyla kadirdir" (Bakara 109).
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'ın buradaki emrini afla te'vil ediyordu. Bu hal Allah'ın onlarla (savaşa) izin vermesine kadar devam etti. (İzin gelince) Aleyhissalâtu vesselâm Bedir Gazvesi'ni yaptı. (Bu savaşta) Allah Teala hazretleri Kureyş'in ileri gelenlerinin canlarını aldı. Aleyhissalâtu vesselâm ve ashabı zafer ve ganimet elde ederek ve Kureyş'in ileri gelenlerini de esir alarak döndüler. Abdullah İbnu Ubey İbni Selül ve beraberindeki putperest müşrikler:
"Bu (İslam) hadisesinin artık talihi döndü!" dediler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a İslam üzere biat ettiler ve Müslüman oldular." [Buhari, Cihad 127, Tefsir, Al-i İmran 15, Marda 15, Libas

98, Edeb 115, İsti'zan 20; Müslim, Cihad 116, (1798).][653]

AÇIKLAMA:

Hadis, münafıkların Müslüman oluşlarını anlatmaktadır. Onlar, Müslümanlara karşı esas itibariyle, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın bineğinin ayaklarından kalkan tozu bahane ederek izhar ettikleri hasmane tavrı taşıdıkları halde, İslam'ın Bedir zaferinden sonra güçlenen Müslümanlar karşısında ayrı bir cephe almaktansa araya karışmayı, İslam safında görünmeyi menfaatlerine daha yakın görürler ve Müslüman olurlar. Zaman içinde birçok vesilede samimiyetsizliklerini izhar edeceklerdir.

* Hadis, Abdullah İbnu Ubey'i nifakla muhalefete iten sebebi de açıklıyor: "Resulullah'ın hicretinden önce, Medine halkı, kendilerine lider olarak Abdullah İbnu Ubey'i seçmeye karar vermiş, hatta giydirilecek taç, başının ölçüsü alınarak sipariş bile edilmiştir. Ne var ki Resulullah'ın hicretini müteakip o mesele askıya alınır ve Adullah'ın riyaseti suya düşer.

Resulullah'ın münafıklara karşı takip ettiği siyaseti daha önce muhtelif vesilelerle açıkladık.

* Hadiste açıklanan diğer bir husus, müslümanların, Allah'ın emri ile Bedir savaşına kadar kâfir ve münâfıkların eziyetlerine sabırla mukabele etmiş olmalarıdır. Müşriklerle savaş, Mekke döneminde kesinlikle yasaktır. Hicretten sonra ilk defa muhacirlere olmak üzere mukabele etme izni verilmiştir. Bedir savaşına Muhacir ve Ensâr her iki grup da katılmıştır. Bu savaştan, müslümanlar Allah'ın nusret ve izniyle az kayıpla çok sayıda esir ve ganimetlerle dönerler. Ayrıca azılı İslâm düşmanı Kureyşli liderlerin pek çoğu öldürülür.[654] Cd'de daha kısa yazılmış, kitabdakinin aynısını yazdım. Bilginize.

-5957 -23- وعن خالد بن معدان قال:]وَفَدَ الْمِقْدَامُ بْنُ مَعْدِى كَرِبَ، وَعَمْرُو ابْنُ ا'سْودِ، وَرَجُلٌ من بَنِي أسَدٍ مِنْ أهْلِ تِنَّسْرِينَ إلَى مُعَاوِيَةَ بْنِ أبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، فَقَالَ مُعَاوِيَةُ لِلْمِقْدَامِ: أعَلِمْتَ أنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تُوُفِّيَ، فَرَجَّعَ الْمِقْدَامُ. فَقَالَ لَهُ فُنٌ)-1(: أتَعُدُّهَا مُصِيبَةً؟ فَقَالَ الْمِقْدَامُ: وَلِمَ َ أرَاهَا مُصِيبَةً، وَقَدْ وَضَعَهُ رَسُولُ اللهِ # في حِجْرِهِ، فقَالَ: هذَا مِنِّي وَحُسَيْنٌ مِنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا؟ فَقَالَ ا'سَدِيُّ: جَمْرَةٌ أطْفَأهَا اللهُ تَعَالَى، فقَالَ الْمِقْدَامُ: أمَّا أنَا فَ أبْرَحُ الْيَوْمَ حَتّى أُغَيِّظَكَ وَأُسْمِعَكَ مَا تَكْرَهُ، ثُمَّ قَالَ: يَا مَعَاوِيَةُ إنْ أنَا صَدَقْتُ فَصَدِّقْنِي، وَإنْ أنَا كَذَبْتُ فَكَذِّبْنِي، قَالَ أفْعَلُ: قَالَ: فَأنْشُدُكَ بِاللهِ، هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللهِ # يَنْهَى عَنْ لُبْسِ الذَّهَبِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأنْشُدُكَ بِاللهِ هَلْ تَعْلَمُ أنَّ رَسُولَ اللهِ # نَهَى عَنْ لُبْسِ الْحَرِيرِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَال: فَأنْشُدُكَ بِاللهِ، هَلْ تَعْلَمُ أنَّ رَسُولَ اللهِ # نَهَى عَنْ لُبْسِ جُلُودِ السِّبَاعِ وَالرُّكُوبِ عَلَيْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ الْمِقْدَامُ: فَوَاللهِ لَقَدْ رَأيْتُ هذَا كُلَّهُ في بَيْتِكَ يَامُعَاوِيَةُ، فقَالَ مُعَاوِيَةُ: قَدْ عَلِمْتُ أنِّي لَنْ أنْجُوَ مِنْكَ يَا مِقْدَامُ قَالَ خَالِدٌ: فَأمَرَ مُعَاوِيَةُ لِلْمِقْدَامِ رَضِيَ اللهُ عَنه بِمَا لَمْ يَأمُرْ لِصَاحِبَيْهِ، وَفَرَضَ ‘بْنِهِ فِي الْمَئِينَ، فَفَرَّقَهَا الْمِقْدَامُ عَلَى أصْحَابِهِ وَلَمْ يُعْطِ ا'سَدِيّ أحَداً شَيْئاً مِمَّا أخَذَ، فَبَلَغَ ذلِكَ مُعَاوِيَةَ، فقَالَ: أمَّا الْمِقْدَامُ فَرَجُلٌ كَرِيمٌ بَسَطَ يَدَهُ وَأمَّا ا'سَدِيّ فَرَجُلٌ حَسَنُ ا'‘مْسَاكِ لِشَيْئِهِ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

23. (5957)- Halid İbnu Ma'dan anlatıyor: "Muaviye İbnu Ebi Süfyan (radıyallahu anhümâ)'a (hilafeti esnasında) Mikdam İbnu Ma'dikerb, Amr İbnu'l-Esved ve Kınnesrin ahalisinden Benî Esedli bir adam bir heyet halinde geldiler. Hz. Muaviye, Mikdam'a:

"Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)'nin vefat ettiğini biliyor musun?" dedi. Haberi işiten Mikdam

"İnna lillah ve inna ileyhi raciun!" diyerek (üzüntüsünü ifade etti.) Ona falan (Muaviye):
"Bunu bir musibet mi addediyorsun?" dedi. Mikdam:
"Niye musibet addetmiyeyim? Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu kucağına almış "Bu bendendir. Hüseyin ise Ali (radıyallahu anhümâ)' dendir!" buyurmuştu dedi. Benî Esed'den olan adam da (Hz. Muaviye'ye yaranmak için, Hz. Hasan'ın ölümünü bir fitnenin sönmesine teşbihen):
"Allah bir ateşi söndürdü!" diye söze karıştı. Mikdam:
"Bugün ben, seni kızdırmaya ve hoşlanmadığın şeyleri sana duyurmaya devam edeceğim!" dedi. Sonra şöyle seslendi:
"Ey Muaviye! Eğer doğru söylersem beni tasdik et, yalan söylersem beni tekzib et!" Hz. Muaviye (radıyallahu anh): "Pekâla öyle yapacağım" dedi. Mikdam:
"Allah aşkına söyle! Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın altın takınmayı yasakladığını işittin mi?" dedi. Hz. Muaviye: "Evet!" dedi.
Mikdam:
"Allah aşkına söyle! Resulullah'ın ipek giymeyi yasakladığını biliyor musun?" diye sordu. Hz. Muaviye: "Evet biliyorum!" dedi. Mikdam tekrar sordu:
"Allah aşkına söyle! Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vahşi hayvan derisini giymeyi, üzerlerine binmeyi yasakladığını biliyor musun?" Muaviye yine:
"Evet biliyorum!" diye cevapladı. Hz. Muaviye'nin bu sözü üzerine Mikdam dedi ki:
"Allah'a kasem olsun ey Muaviye, bütün bunları ben senin evinde gördüm." Hz. Muaviye şu cevabı verdi:
"Ey Mikdam, anladım ki senin elinden bana kurtuluş yok (söylediklerinin hepsi doğru)!"
Halid (İbnu Velid) der ki: "Hz. Muaviye, Mikdam (radıyallahu anhümâ)'a diğer iki arkadaşına (Amr İbnu'l-Esved ve Esedli adam) nazaran daha çok ihsan ve atada bulunulmasını emretti. Ayrıca (Mikdam'ın) oğluna (beytü'lmalden) iki yüz (dirhem) tahsisatta bulundu. Mikdam ise (Hz. Muaviye'nin verdiği) ihsanları arkadaşlarına dağıttı. Esedli ise aldıklarından kimseye birşey vermedi.Bu durum Hz. Muaviye'ye ulaşınca: "Mikdam kerem sahibi cömert birisidir. Elini açmıştır. Esedli adam ise malik olduğu şeyi iyi tutan birisidir" dedi." [Ebu Davud, Libas 43, (4131); Nesâî, Fere' ve'l-Atire 12, (7, 176).][655]

AÇIKLAMA:

1- **Hadis, Hz. Muaviye (radıyallahu anh)'nin Hz. Hasan vefat edinceye kadar, onun hilafeti elde etmek maksadıyla bir harekette bulunur diye korktuğunu ve teyakkuz içinde olduğunu göstermektedir. Halbuki, Hz. Hasan (radıyallahu anh), babası Hz. Ali vefat edince, büyük bir çoğunluğun teveccühü ile halife seçilmiş olmasına rağmen Müslümanlar arasında masum kanı dökülmesin diye halifelikten feragat ederek Hz. Muaviye ile anlaşmıştı. Hz.Muaviye'nin hilafetten olma endişesi, sadece Hz. Hasan sebebiyle değil, Hz. Hüseyin ve hatta başka güçlü zatlar sebebiyle idi. Nitekim, bir gün oğlu Yezid'e şöyle tavsiyede bulunmuştur:**
"Ben senin için, hilafet hususunda Kureyş'e mensup şu dört kişiden başkasından korkmuyorum: Hüseyin İbnu Ali, Abdullah İbnu Amr, Abdullah İbnu Zübeyr, Abdurrahman İbnu Ebi Bekr."
2- Burada bildiği hakikatleri hiç çekinmeden ve pervasızca Hz. Muaviye'ye haykıran Mikdam, sahabidir ve meşhurlardandır. Şam'a yerleşmiştir.

3- Hadis, Hz. Muaviye'nin hakşinaslığını, hakkı söyleyen kimselere karşı takdirkârlığını da ifade etmektedir. Müdahenede bulunan Esedli adama fazla itibar etmediği halde, gerçekleri dobra dobra söyleyen Mikdam'a bol ihsanda bulunmuştur.

4- Hadis, yırtıcı hayvanların derisinin kullanılmasının haram olduğunu göstermektedir. Sebebini şarihler, onda zinet ve kibirlenme bulunması ile açıklarlar. Nehy kesilene de kesilmeyene de şamildir. İbnu'l-Esir, en-Nihaye'de kaplan derisiyle ilgili olarak der ki: "..Aleyhissalâtu vesselâm, bunun kullanılmasını, bunda zinet ve tekebbür bulunduğu ve ayrıca, onun acemlerin ziyyi olduğu için veya onun tüyleri debbağlanma kabul etmediği için nehyetmiştir. Hiçbir imam, kesilmemiş olan bir kaplan derisini debbağlamakla tüyünün temizleneceğini söylememiştir. Esasen avlanması zor olduğu için kaplanın derisi çoğunlukla kendiliğinden öldüğü zaman alınır."

Hadiste geçen "binme", oturma manasınadır. Kaplan vs. vahşi hayvanların derisi, hayvanların sırtına bağlanıp üzerine otururlurdu. Aleyhissalâtu vesselâm bu çeşit kullanımlarını yasaklamış olmaktadır. Şafiîlere göre nehiy mutlaktır, çünkü debbağlamak vahşi hayvanların derisi için temizlik değildir. Debbağlamanın temizleme sağlayacağını söyleyenlere göre yasak, debbağlanmasından önceye aittir. Bunu kullanmanın gayr-ı müslimlerin âdeti olması sebebiyle, yasağın her halukârda mutlak olduğu da ifade edilmiştir.[656]

5958-24- وعن عبداللّه بن عمرو الخزاعي عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]دَعَانِي رَسُولُ اللّهِ # وَأرَادَ أنْ يَبْعَثَنِي بِمَالٍ إلى أبِي سُفْيَانَ إلى مَكَّةَ لِيُقَسِّمَهُ فِي قُرَيْشٍ بَعْدَ الْفَتْحِ. فقَالَ: الْتَمِسْ صَاحِباً، فَجَاءَنِي عَمْرُو بنُ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيُّ، فقَالَ: بَلَغَنِي أنَّكَ تُرِيدُ الْخُرُوجَ إلى مَكَّةَ وَتَلْتَمِسُ صَاحِباً، قُلْتُ: أجَلْ، قَالَ: فَأنَا لَكَ صَاحِبٌ، فَجِئْتُ رَسُولَ اللّهِ #، فَقُلْتُ: قَدْ وَجَدْتُ صَاحِباً، قَالَ: مَنْ؟ قُلْتُ: عَمْرُو ابْنُ أُمَيَّةَ، فَقَالَ: إذَا هَبَطْتَ بِدَ قَوْمِهِ فَاحْذَرْهُ، فإنَّهُ قَدْ قَالَ الْقَائِلُ: أخُوكَ الْبَكْرِىُّ َ تَأمَنْهُ، فَخَرَجْنَا حَتّى إذَا كُنَّا بِا'بْوَاءِ، فَقَالَ: إنِّي أُرِيدُ حَاجَةً إلى قَوْمِي، وَوَدِدْتُ أنْ تَلْبَثَ لِي قَلِيَ، قُلْتُ: انْصَرِفْ رَاشِداً، فَلَمَّا وَلى ذَكَرْتُ قَوْلَ رَسُولِ اللّهِ #، فَشَدَدْتُ عَلى بَعِيرِى فَخَرَجْتُ أوْضِعَهُ، حَتّى إذَا كُنْتُ بِا'ظَافِرِ إذَا هُوَ يُعَارِضُنِي فِي رَهْطٍ فَأوْضَعْتُ، فَسَبِقْتُهُ فَلَمَّا رَآنِى قَدْ فُتُّهُ جَاءَنِي، فَقَالَ: قَدْ كَانَتْ لِي إلِي قَوْمِي حَاجَةٌ، قُلْتُ: أجَلْ. وَمَضَيْنَا حَتّى قَدِمْنَا مَكَّةَ. فَدَفَعْتُ الْمَالَ إلَى أبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنه[. أخرجه أبو داود.»أوْضَعَ نَاقَتَهُ« إذَا حَثَها على السير، وا‘يضاع ضرب من السير سريع .

24. (5958)- Abdullah İbnu Amr el-Huzâî, babası (radıyallahu anh)' tan naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Fetih'ten sonra beni çağırdı ve benimle, Mekke'ye Ebu Süfyan'a, Kureyşliler arasında dağıtması için, biraz mal göndermek istedi. Bana: "Kendine bir arkadaş ara!" buyurdu. Derken bana Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî geldi ve: "Duydum ki, sen Mekke'ye gidecekmişsin ve yanına bir arkadaş arıyormuşsun!" dedi.

"Evet!" dedim.

"Ben sana arkadaşım!" dedi. Ben hemen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip: "Kendime bir arkadaş buldum!" dedim.

"Kim?" buyurdular.

"Amr İbnu Ümeyye'dir!" dedim.

"O, kavminin yöresine gelince ona karşı muteyakkız ol! Çünkü evvel adam[657] şöyle demiş: "Bekrî arkadaşına güvenme!" buyurdular! Derken yola çıktık. Ebva'ya kadar geldik. Amr: "Benim, kavmimle

bir işim var. Beni burada biraz beklemeni arzu ediyorum!" dedi. Ben de: "İşin rastgelsin!" dedim. Ayrılınca, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözünü hatırlayıp devemi hızlandırdım. (Ebva'dan) çıkıp deveyi hızlı yürümeye zorladım. Ezafir'e gelince, Amr'ın bir grup adamla karşımdan geldiğini gördüm. Devemi daha da hızlandırdım ve onu geçtim. Kendine hedef olmaktan kurtulduğumu anlamıştı, yanındakiler geri döndü. Amr (tek başına) bana yetişti ve:
"Kavmimle bir işim vardı! (İşimi görüp bitirdim)" dedi. Ben de:
"Pekâla!" dedim. Yolumuza devam edip Mekke'ye geldik. Ben emanet malı Ebu Süfyan (radıyallahu anh)'a teslim ettim." [Ebu Davud, Edeb 34, (4861). Hadisin senedi zayıftır).][658]

5959 -25- وعن همّام بن منبّه قال:]حَدَّثَنَا أبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهُ أحَادِيثَ، مِنْهَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: اشْتَرَى رَجُلٌ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ عَقَاراً مِنْ رَجُلٍ فَوَجَدَ الَّذِي اشْتَرَى الْعَقَارَ فِي العَقَارِ جَرَّةً فِيهَا ذَهَبٌ. فقَالَ لِلْبَائِعِ: خُذْ ذَهَبَكَ فإنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْعَقارَ وَلَمْ أبْتَغْ مِنْكَ الذَّهَبَ. فَقَالَ الْبَائِعُ: إنَّمَا بِعْتُكَ ا'رْضَ وَمَا فيهَا، فَتَحَاكَمَا إلى رَجُلٍ. فقَالَ الرَّجُلُ: ألَكُمَا وَلَدٌ؟ فقَالَ أحَدُهُمَا: لِي غُمٌ، وَقَالَ: اŒخَرُ لِي جَارِيَةٌ، فقَالَ: أنْكِحَا الْغُمَ الجَارِيَةَ، وَأنْفِقَا عَلَيْهِمَا مِنْهُ، وَتَصَدَّقَا[. أخرجه الشيخان .

25. (5959)- Hemmam İbnu Münebbih anlatıyor: "Ebu Hureyre (radıyallahu anh) bize pekçok hadis söylemişti. (Bir defasında) şöyle dedi: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sizden önce yaşayanlardan bir adam bir kimseden bir akar satın aldı. Bu akarı satın alan kimse, orada, içinde altın bulunan bir küp buldu. Satana gelip: "Altınını al! Ben senden akarı satın aldım, altını satın almadım!" dedi. Satan da: "Ben sana araziyi içinde bulunan herşeyiyle birlikte sattım!" dedi. (Anlaşamayınca) bir adamı hakem tayin ettiler. Adam (onları dinledikten sonra): "Sizin çocuklarınız var mı?" dedi. Onlardan biri: "Oğlum var", diğeri de "kızım var!" dedi. Hakem:
"Oğlanla kızı evlendirin! Bu paradan ikisi için harcayın ve tasaddukta bulunun" dedi." [Buhari, Enbiya 50; Müslim, Akdiye 21, (1721).][659]

AÇIKLAMA:

1- Akar, lügatte ev ve çiftliğe denmiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste akarla tarlanın kastedildiği tasrih edilmiştir.
2- Alıcı ile satıcı arasında akid yönüyle bir ihtilaf mevzubahis değil. Fakat, bulunan altının akde dahil olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. İbnu Hacer der ki: "Böyle bir durumda, bizim şeriatimizin hükmü şudur: "Söz müşterinin sözüdür, altın da satanın mülküdür." Hadisteki ihtilafın akdin suretiyle ilgili olma ihtimali var; yani; müşteri: "Akidde arazi ve içindekilerin satıldığının tasrih edilmediğini, sadece arazinin satıldığını söylemiş, satan da: "İçindekilerin satıldığı da tasrih edildi" demiş olabilir" denmiştir.
Hadisin bir başka veçhinde "müşterinin bir ev satın aldığı, onu tamir ettiği, bu sırada bir hazine bulduğu, bu hazineyi teslim alması için eski sahibini çağırınca, onun: "Bunu ben görmedim, bundan haberim de yok" dediği ve her ikisinin kadıya başvurarak: "Bunu teslim alacak birini gönder, o dilediğin yere koysun" dedikleri, kadı'nın buna yanaşmadığı" belirtilir. İbnu Hacer devamla şu yorumu kaydeder: "Bu durumda bulunan bu malın hükmü, o şeriatte -bilinirse ki mal cahiliye devrinde gömülmüştür- rikaz hükmüne tabidir; aksi halde, bilinirse ki Müslümanlar tarafından

gömülmüştür, bu durumda lukata hükmüne tabidir, şayet ne zaman gömüldüğü bilinemezse, malın hükmü yitik mal hükmündedir, beytulmale konur veya belki de şeriatlerinde böyle bir tafsilat yoktu, bu sebeple kadı mal üzerine belirtilen şekilde hükmetti."

3- Hadiste, aralarında hükmetmek üzere "bir adam"ı hakem yaptıkları ifade edilmiştir. Bu adamın kadı olduğu belli değildir. Ancak hadisin bir başka veçhinde bu zatın halk için tayin edilen hakim olduğu belirtilmiştir. Bu durumda, hadis iki dava sahibinin rastgele bir adam çağırarak aralarında hükmettirmelerinin ve bu hükmün de infaz edilmesinin caiz olacağını söyleyenlere delil olmaz. Bu husus alimler arasında ihtilaflıdır. İmam Malik ve Şafii: "Caiz olur yeter ki adamda hüküm verme ehliyeti bulunsun ve aralarında hakla hükmetsin, hükmün belde kadısının hükmüne muvafık olup olmaması birdir" demişlerdir. Şafiî sadece hududu bundan müstesna kılar. Ebu Hanife, verilen hükmün belde kadısının hükmüne muhalif olmamasını şart koşmuştur. Kurtubî, "adamdan, bunlardan biri için hüküm çıkmadığını, adamın kendine zahir olan duruma göre mezkur malın hükmü, yitik malın hükmüne tabi olması gereğini esas alarak bu iki zatta müşahede ettiği, vera ve iyi hal sebebiyle bunların o mala bir başkasından daha ehak olduklarını görüp, bunların neslinin iyi olacağını, çocuklarının salih olacaklarını ümid ederek aralarında sulh yapmaya hükmetti" diye cezmen beyanda bulunur.

Bazı alimler, buna dayanarak, "İki kişinin arasını bulup ihtilaflarını tatlıya bağlamak için hakim olmaya, resmen bu işle vazifeli olmaya gerek yok, herkes bunu yapabilir" demiştir.[660]

5960 -26- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: تَجِدُونَ النَّاسَ كَإبِلٍ مِائَةٍ َ تُوجَدُ فِيهَا رَاحِلَةٌ[. أخرجه الشيخان
والترمـذي.والمراد بذلك أن المرضـى المنتخب من الناس في عزه وجوده كالنجيب من ا"بل الذي يوجد في كثير من ا"بل .

26. (5960)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanları, içinde binmeye mahsus tek hayvan olmayan yüz develik bir sürü gibi bulursun." [Buharî, Rikak, 35; Müslim, Fedailu's-Sahabe 232, (2547); Tirmizî, Emsal 7, (2876).] [661]

AÇIKLAMA:

1- Râhile binmeye mahsus devedir. Bunlar, develerin iyi cinsini teşkil eder, muti ve uysaldırlar. İnsanların sohbete, güvene elverişli olanının azlığı böyle ifade ediliyor: "Yüz develik sürüde bir tane iyi bulunmadığı gibi, yüz insan içerisinde de bir tane iyi bulmak zordur" denmek isteniyor.

2- Hattâbî der ki: "Bu hadisi alimler iki surette te'vil ettiler:

* İnsanlar dinî ahkâmda eşittirler, ahkâm onlardan şerefce, makamca üstün olanlara bir imtiyaz tanımaz, düşük olanlara nazaran üstünlük vermez. Hepsi de, içinde tek râhile bulunmayan yüz develik sürü gibidirler. Râhile seyahat esnasında üzerine binilen devedir. Öyleyse hepsi hamule gibidir, yani yük vurulan deve gibidirler, seyahate ve üzerine binmeye elverişli değildirler.

* İnsanların çoğu eksikliği olan kimselerdir, fazilet sahipleri pek nadirdir. Bunlar yük develeri arasında binek develeri (râhile) gibi nadirdirler. Bu hususa şu ayet de işaret buyurur: "Lakin

insanların çoğu bilmezler."

Müteakip alimler, her iki yoruma da açıklamalarında yer vermişlerdir.[662]

-5961 -27- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ يَصْعَدِ الثَّنِيَّةَ ثَنِيَّةَ الْمُرَارِ فَإنَّهُ يُحَطُّ عَنهُ مَا حُطَّ عَنْ بَنِى إسْرَائِيلَ، فَكَانَ أوَّلُ مَنْ صَعِدَهَا خَيْلَنَا بَنِي الْخَزْرَجِ، ثُمَّ تَتَامَّ النَّاسُ، فَقَالَ #: كُلُّكُمْ مَغْفُورٌ لَهُ إَصَاحِبُ الْجَمَلِ ا'حْمَرِ، فَأتَيْنَاهُ فَقُلْنَا: تَعَالَ يَسْتَغْفِرْ لَكَ رَسُولُ اللهِ #، وَكَانَ يَنْشُدُ ضَالَّةً. فَقَالَ: ‘نْ أجِدَ ضَالَّتِي خَيْرٌ لِي مِنْ أنْ يَسْتَغْفِرَ لِي صَاحِبُكُمْ[. أخرجه مسلم.»ثَنِيةُ الْمُرارِ« بضم الميم وكسرها، والضم أشهر، وهي عند الحديبية.و»تتامَّ الناسُ« أى جاءوا كلهم وتموا .

27. (5961)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Mürar yoluna kim çıkacak? Gerçekten ondan, günah olarak, Benî İsrail'den affedilen kadar günah affedilecek!"
Oraya ilk çıkan Benî Hazrec'ten bizim süvarimiz oldu. Sonra herkes peşpeşe oraya geldi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Kızıl devenin sahibi [olan bedevî] hariç hepiniz mağfirete erdiniz!" buyurdular. Biz adamın yanına gelip: "Gel! sana da Resulullah istiğfarda bulunuversin!" dedik. O ise bir yitiğini arıyordu.
"Yitiğimi bulmam, benim için, arkadaşınızın istiğfarından hayırlıdır!" dedi." [Müslim, Münafik 12, (2880).][663]

AÇIKLAMA:

Seriyye, sarp dağ yolu manasına gelir. Resulullah'ın oraya çıkma mukabilinde büyük sevap vaadetmesi oranın düşmana yakın ve tehlikeli, çıkılması da zor bir yer olması sebebiyledir. Rivayette belli değil ise de, bunun bir sefer sırasında söylendiği anlaşılmaktadır. Bu sefer Hudeybiye Seferi olabilir. Kızıldevenin sahibinin Ced İbnu Kays adında bir münafik olduğu belirtilmiştir.[664]

-5962 -28- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: تَدُورُ رَحَى ا'سْ‍لَمِ بِخَمْسٍ وَثَ‍لثِينَ أوْ سِتٍّ وَثَ‍لثِينَ أوْ سَبْعٍ وَثَ‍لثِينَ، فإنْ يَهْلِكُوا فَسَبِيلُ مَنْ هَلَكَ، وَإنْ يَقُمْ لَهُمْ دِينُهُمْ يَقُمْ لَهُمْ سَبْعِينَ عَاماً، قُلْتُ: مِمَّا بَقِىَ أوْ مِمَّا مَضَى؟ قَالَ: مِمَّا مَضَى[. أخرجه أبو داود .

28. (5962)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İslam'ın değirmeni otuz beş veya otuz altı veya otuz yedi (yıl) döner. Eğer, (dini terkederek kendilerini) helak ederlerse, daha önce helak olanların yolunu tutmuş olurlar. Dinleri ayakta kalırsa, onlar için yetmiş yıl ayakta kalır!"
Ben dedim ki: "(Bu yetmiş yıllık müddet) zikri geçen (otuz beş yıllık müddet)ten sonra mı başlayacak, yoksa geçen kısım buna dahil mi?"
"Mezkur müddet buna dahildir!" buyurdular." [Ebu Davud, Fiten1, (4254).][665]

AÇIKLAMA:

Hadis bazı farklı yorumlara tabi tutulmuştur. İbnu'l-Esir'in, Camiu'l-Usul'de kaydettiğine göre, hadisin manası şudur: "İslam bidayette tam doğru bir istikamet takip edecek ve zalimlerin çıkaracağı fitne hadiselerinden uzak olacaktır. Bu istikametli hal 35 yıl devam edecektir. Resulullah bu sözü, vefatına beş veya altı yıl kala söylemiş olmalıdır. Bu, Hülefa-i Raşidîn'in 30 yıl olan hilafet müddetine eklenince, hadiste geçen 35 rakamı ortaya çıkar. Eğer "otuz beş" rakamı hicretten itibaren hesap edilirse, o tarih de Mısırlı ihtilalcilerin, Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın evini muhasara ettikleri zamana müsadif olur. 36 rakamını esas alırsak Cemel Vak'ası'na, 37 rakamını esas alırsak Sıffîn Vak'ası'na müsadiftir.

"Yetmiş yıl ayakta kalır" ifadesini Hattâbî şöyle izah eder: "Mana muhtemelen: "Emevilerin saltanat müddetidir. Bundan sonra Abbasilere geçmiştir. Zira, hükümranlığın Benî Umeyye'de kesinleşmesi ile Horasan'da Abbasi Devleti'nin dailerinin zuhur etmesi arasında yetmiş yıl kadar bir müddet mevcuttur." Bu açıklama önceki açıklama ile uyuşmadığı için su götürür."

Türbüştî, bu tenkide katılır ve şöyle bir açıklama kaydeder: "Resulullah bu rakamlarla Emevilerin ve de başkalarının saltanatını kastetmemiştir. Aksine bununla, ümmetin idarecilere itaat; hududu ve şer'î ahkâmı tatbik etme müddetini kastetmiştir. Bunu da hicretle başlatmıştır. Ashab'a, 35 veya 36 veya 37 yıl aynı hal üzere devam edeceklerini, sonra aralarına ihtilaf girip birliklerinin bozulacağını, eğer helak olurlarsa önceden helak olan milletlerin yolunu takiben helak olacaklarını, eğer halleri eskiden olduğu gibi, itaat ve hakka yardım etme esaslarına dönerse, iyi hal üzere yetmiş yıl kadar devam edeceklerini haber vermiş olmaktadır."

Bu açıklamada da vak'aya mutabık olmayan bazı hususların varlığı gösterilmiştir. [666]

5963- 29- وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنِّى ‘رْجُو أنْ َ يُعْجِزَ اللهُ أمَّتِي عِنْدَ رَبِّهَا أنْ يُؤَخِّرُهَا نِصْفَ يَوْمٍ، قِيلَ لِسَعْدٍ: كَمْ نِصْفُ يَوْمٍ؟ قَالَ: خَمْسُمَائَةِ سَنَةٍ[. أخرجه أبو داود .

29. (5963)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ümid ederim ki Allah, ümmetimi Rabbinin nezdinde yarım gün te'hirden aciz kılmayacaktır."

Sa'd'a: "Yarım gün ne kadardır?" diye sorulmuştu. "Beş yüz yıl" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Mehalim 18, (4350).][667]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler hadisin yorumunda ihtilaf etmişlerdir. En ziyade yer verilen açıklamaları kaydedeceğiz:

1) Bir yoruma göre Resulullah: "Ben ümid ederim ki, ümmetimin Allah yanındaki mevkii, onun ömrünün, şu içinde bulunduğum zamandan beş yüz yıl geçinceye kadar uzamasına yetecektir. Yani kıyamet en az beş yüz yıl sonra kopacaktır."

2) Bir diğer yoruma göre, Resulullah, dünyada beş yüz sene dininin bakî kalacağını ve milletinin nizam üzere devam edeceğini kastetmiştir. Yani, ümmeti ayıplardan ve günahları irtikabtan salim

olarak beş yüz yıl tehir edilecek, ümmet bu müddet boyunca salah-ı halini muhafaza edecektir.
3) Bir de şu söylenmiştir: "Ümmetimin zenginleri, kıyamet günü kendilerinden önce cennete girmiş olan fakirlere orada kavuşmak üzere, mevkıfta hesap vermek üzere beş yüz sene beklemekten aciz değildir."
2- Hadiste geçen "yarım gün" tabirini Hz. Sa'd (radıyallahu anh) "Beş yüz yıl" diye açıklar. Onu bu yoruma sevkeden husus ayette gelen rakamdır. (Mealen): "Rabbinin katında bir gün sizin hesabınıza göre bin yıl gibidir" (Hacc 47).[668]

5964 -30- وعن عيسى بن واقد رَضِيَ الله عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: إذَا كَانَتْ سَنَةٌ ثَمَانِينَ وَمِائَةٍ فَقَدْ أحْلَلْتُ مَّتِى‘
الْعُزْبَةَ والتَّرَهُّبَ في رُؤُوسِ الْجِبَالِ[. أخرجه رزين)-1(.

30. (5964)- İsa İbnu Vâkid (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yüz seksen (hicrî) yılı gelmiş olsaydı, ümmetime bekârlık ve dağların başlarında ruhbanlığı helal kılardım." [Rezin tahric etmiştir.][669]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin sahih olmadığına dikkat çekilmiştir. Çünkü sahih hadislerde Resulullah hep evlenmeye teşvik etmiş, bekârlığa teşvikte bulunmamıştır. Sahih hadislere muhalefet eden rivayetler merduddur. Öyle ise bekârlığa teşvik edici rivayetlere itibar edilemez.[670]

5965 -31- وعن أم سلمة رَضِيَ الله عَنها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # يُسَمِّى الفَأرَةَ الْفَوَيْسِقَةَ، وَقَالَ: أرَاهَا إَّ مِنَ الْمَمْسُوخِ، فَإنَّهَا إذَا جُعِلَ لَهَا ألْبَانُ ا‘‘بِلَ لَمْ تَشْرَبْ، وإذَا جُعِلَ لَهَا إلْبَانُ الشّاءِ شَرِبَتْ[. أخرجه رزين.قلت: وهو في صحيح البخاري، واللّه أعلم .

31. (5965)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) fareye fuveysika der ve şunu ilave ederdi:
"Ben bunu meshe uğramışlardan biliyorum. Çünkü o, kendisine (içmesi için) deve sütü konulsa onu içmez. Ama koyun sütü verilse onu içer." [Rezin tahriç etmiştir. Buhârî'de kaydedilmiştir (Bed'ü'l-Halk 15; Müslim, Zühd 62, (2997).][671]

AÇIKLAMA:

1- Fuveysika, fasık kelimesinin ism-i tasğîridir, fasıkcık demek olur. Fasık haddi aşan asi manasına gelir. Şeriat ıstılahı olarak fasık, haramları işleyen, farzları terkeden demektir.
2- Mesh: bir şeyin daha kötü bir surete çevrilmesidir. insanın sureten hayvan olması gibi. Nitekim sadedinde olduğumuz hadiste farenin meshe uğramış insan olma ihtimaline yer verilmektedir. Bu husus müteakip hadiste hınzır ve maymun hakkında cezmen beyan edilmektedir. Sadedinde olduğumuz

hadis, Müslim'de Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den kaydedilen veçhinde bu yönüyle daha açıktır: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İsrailoğullarından bir ümmet kaybedildi. Ne olduğu bilinemiyor. Ben onların fareden başka bir şey olmadıkları kanaatindeyim. Görmüyor musunuz, onlara deve sütü konsa içmezler, koyun sütü konsa içerler." Ebu Hureyre devamla der ki:
"Bu hadisi Ka'b'a rivayet ettim. Bana "Bunu sen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittin mi?" dedi. Ben: "Evet!" dedim. O birçok defalar aynı soruyu tekrarlayınca, kendisine: "Tevrat mı okuyorum? (Elbette, Resulullah'tan işittiğimi anlatıyorum. Bana vahiy gelmiyor, Ka'bu'l Ahbar gibi daha önceki semavî kitapları da bilmiyorum, öyleyse anlattıklarımın kaynağı sadece Hz. Resulullah'tır, ondan işittiklerimdir!)" dedim."

3- Mesh mevzuunun anlaşılması için, bu meseleye Kur'an-ı Kerim'de temas edildiğinin de bilinmesi gerekir. Cenab-ı Hak muhtelif ayetlerde, Allah'ın emirlerini dinlemeyip nefislerine uyan ve peygamberlerine asi olan geçmiş kavimlere, ibretlik olmak üzere gelen ceza çeşitlerinden birinin de mesh olduğunu belirtir. Ezcümle, Benî İsrail, "deniz kenarında bulunan bir karyede cumartesi gününün hurmetine riayet etmeyerek dinin hududunu tecavüz etmişlerdi de, biz de onlara maymun olunuz, sürününüz dedik. Ve bu kıssayı o zaman hazır olanlara ve arkalarından gelen ve gelecek haleflerine (bütün insanlara) ibret-i müessire ve müttakilere de bir mev'ize ve muhtıra yaptık" (Bakara 65-66).
Bir başka ayette meshe uğrayanlara verilen cezanın en büyük ceza olduğu ifade edilmiştir: "(Ey Muhammed, o Ehl-i Kitab'a) şöyle de: "Sizin şer dediğinizden, Allah katında bir ceza olarak daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın lanet edip gazabına uğrattığı ve içlerinden bir kısmını maymun ve domuz yaptığı, tağuta kulluk eden kimselerin ahiretteki yeri pek kötü bir mekandır ve onlar dosdoğru yoldan ayrılmakta herkesten ziyade sapkın kimselerdir" (Maide 60).
Burada zikredilen maymun ve domuza çevrilme hadisesinin yorumunda müfessirler bazı farklılıklara yer verirler. Bir kısmı, bu ayette kastedilenlerin önceki ayette zikredilen ashab-ı sebt (=cumartesinin hurmetini ihlal edenler) olduğunu, gençlerinin maymun, ihtiyarlarının hınzır suretine çevrildiklerini söyler. Bazıları da, -Hıristiyanlarda da mevzubahis olan maide-i İsa ashabının meshini gözönüne alarak- "Ayette geçen maymuna çevrilmeden murat ashab-ı sebt, hınzıra çevrilmeden murad da "maide-i İsa ashabıdır" demiştir. [672]

Mesh Maddî Mi Manevî Mi?

Müfessirler, bu mesele üzerinde de ayrıca durmuşlardır. Bir kısmı meshin sadece manevî olduğunu, birkısmı da hem maddî hem de manevî olduğunu söylemiştir. Aslında ikisini de kabul etmek gerekir. Zira ayet ve hadislerin zahirleri maddî ve manevî mesh hususunda açıktır. Ancak günümüzün, imanı zayıf veya hiç yok bir kısım insanları, insanların maymundan geldiğine dair batıl bir iddianın saplantısı ve maddeciliğin şaşkınlığı içinde insandan maddî olarak maymun veya domuz yapılacağını aklına zor sığdırırlar. Bunlara mesh hadisesinin manevî de olma yönü öncelikle medar-ı bahsedilebilir. Her iki meshin varlığına da inanan Elmalılı Hamdi merhum mevzuyu tahlil eder ve der ki: "(Ayette zikredilenler) zahiren ve batınen kuyruklu maymuna mı döndüler? Yoksa, zahiren ve sureten insan, batınen ve manen maymun gibi mi oldular? Bunun tefsirinde iki kavil vardır. Bir hayli müfessirîn zahire nazaran mesh-i tamme kail olmuşlardır. Fakat mücahid ve ona peyrev (tabi) olan diğer müfessirîn bu hükmün temsilî olduğuna ve binaenaleyh mesh-i manevîye kail olmuşlardır ki,

zamanımızın zihniyetine bu daha karib (yakın) görünüyor."

Mevzunun tamamlanması için müteakip açıklama da okunmalıdır.[673]

5966- 32- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ، الْقِرَدَةُ وَالخَنَازِيرُ، هِيَ مِمَّا مَسَخَ اللهُ تَعالى؟ فقَالَ: إنَّ اللهَ تَعالى لَمْ يُهْلِكْ قَوْماً فَجَعَلَ لَهُمْ نَسَّ، وإنَّ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ كَانَتْ قَبْلَ ذلِكَ[. أخرجه رزين .

32. (5966)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! Maymun ve domuzlar Allah Teala'nın mesh ettiği insanlardan mı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Allah Teala hazretleri bir kavmi helak etti mi ona nesil (devam) vermez. Maymun ve domuzlar daha önce de vardı." [Müslim, Kader 33, (2663).][674]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirtildiği üzere, mesh, insanın maymun, domuz gibi çirkin hayvanlar şeklinde suretinin değiştirilmesidir. Bu hal, ceza olarak, Benî İsrail'den bir grubun başına gelmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis, bu suretle cezalandırılan kimselerin neslinin devam etmeyeceğini, onların ölümleriyle o neslin tükeneceğini ifade etmektedir. Hadis ayrıca, maymun ve domuz cinslerinin hayvan olarak, Benî İsrail'in başına gelen mesh hadisesinden önce de mevcut olduğunu te'yid etmektedir. Dolayısıyla bugün yeryüzünde mevcut maymun ve domuzların, mesh suretiyle cezalandırılan o insanlarla hiçbir ilgisi yoktur.

Ancak, her devirde olduğu gibi günümüzde de manevî meshten bahsedilebilir. İnsanoğlu Rabbi'nin emirleri çerçevesinde hareket etmeyip, nefsanî temayülleri istikametinde yoldan çıkar, içgüdü denen insiyaklarının doğrultusunda hareket ederse, kazandığı manevî şahsiyeti, kendisinde galebe çalan vasfa göre, domuz, köpek, sırtlan, ayı, yılan, maymun vs. suretlerinden birini kazanır. Çünkü hayvanlardan herbiri mezmum olan bir vasfı temsil eder: Sözgelimi: Maymun taklitçilik ve şahsiyetsizliği, yılan hıyaneti, domuz pislik ve deyyusluğu temsil ederler.

Batı medeniyetinin insandaki hevayı teşcî ederek, insanları manen meshe attığı kanaatini, eserlerinde tekrar tekrar işleyen Bediüzzaman'dan birkaç pasaj kaydediyoruz:"

(Mimsiz Batı medeniyetinin) cazibedar hizmeti, heva ve hevesi teşcî ve arzularını tatmin ve metalibini (talep ettiği şeyleri) teshildir. O heva ise, şe'ni, insaniyeti derece-i melekiyeden, dereke-i kelbiyete indirmektir. İnsanın mesh-i manevîsine sebep olmaktadır. Bu medenilerden çoğu, eğer içi dışına çevrilse kurt, ayı, hınzır, maymun postu görülecek gibi hayale gelir."

Bir başka ifadesi şöyle: "Ey kâfirlerin çokluklarından ve onların bazı hakaik-i imaniyenin inkârındaki ittifaklarından telaşa düşen ve itikadını bozan biçare insan! Bil ki, kıymet ve ehemmiyet, kemiyette ve adet çokluğunda değil, çünkü insan, eğer insan olmazsa, şeytan bir hayvana inkılab eder. İnsan, bazı frenkler ve frenkmeşrebler gibi ihtirasat-ı hayvaniyede terakki ettikçe, daha şiddetli bir hayvaniyet mertebesini alır. Sen görüyorsun ki, hayvanatın kemmiyet ve adet itibariyle hadsiz bir çokluğu varken, ona nisbeten insan gayet az iken, umum enva-ı hayvanat üstünde sultan ve halife ve hakim olmuştur. İşte muzır kâfirler ve kâfirlerin yolunda giden sefihler, Cenab-ı Hakk'ın hayvanatından bir nevi habislerdir ki, Fatır-ı Hakim, onları dünyanın imareti için halk etmiştir. Mü' min ibadına ettiği nimetlerin derecelerini bildirmek için, onları bir vahid-i kıyasî yapıp, akıbetinde

müstehak odukları cehenneme teslim eder."
İnsanın maruz kaldığı manevî meshle ilgili bu açıklama, insanın hayvandan da aşağı derekelere düşeceğini haber veren şu mealdeki ayetin güzel ve muknî bir tefsiri olmaktadır: "Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan pek çoğunu biz, cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, onunla anlamazlar. Gözleri vardır, onunla görmezler. Kulakları vardır, onunla işitmezler. Onlar hayvan gibi, hatta hayvandan da aşağıdırlar. Onlar gafillerin ta kendileridir." (A'raf 179).[675]

-5967 -33- وعن عائشة رَضِيـ يَ اللهُ عَنها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: هَلْ رُؤِىَ فِيكُمْ الْمُغْرِبُونَ؟ قُلْتُ: وَمَا الْمُغْرِبُونَ؟ قَالَ: الّذِىنَ يَشْتَرِكُ فِيهِم الجِنُّ[. أخرجه أبو داود.إنما سمعوا مغربين. ‘نه دخل فيهم عرق غريب ووجد فيهم شبه الغرباء لمداخلة من ليس من جنسهم و على طباعهم وشكلهم، وقيل اراد بمشاركة الجن فيهم أمرهم إياهُمْ بالزنى وتحسينه لهم فجاء أودُهُمْ من غير رشدة، ومنه قوله تعالى: وَشَارِكْهُمْ فِي ا‘مْوَالِ وَا‘وْدِ .

33. (5967)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün): "Aranızda muğarribler görüldü mü?" diye sordu. Ben:
"Muğarribler de ne?" dedim.
"Onlar kendilerine cinlerin iştirak ettikleri kimselerdir!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 116, (5107).][676]

AÇIKLAMA:

Muğarrib, dilimizde de mevcut garib kelimesi ile aynı kökten gelmektedir; garb. Bu, uzak demektir. Nitekim ailesinden uzakta olana garib denmiştir. Muğarrib, asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış manasına gelir. Hattâbî, hadiste zikredildiği şekilde cinin iştirak ettiği kimselere muğarrib denmesini, kendi cinsinden olmayan şekil ve tabiatça farklı varlıkların müdahalesi ile herhangi garib bir damarın bulunma veya uzak bir nesebten gelme şüphesi sebebiyle açıklar.
Bazı şarihler "onlara cinin iştiraki" ifadesiyle cinlerin onlara "zinayı emredip güzel göstermesi, böylece çocuklarının rüşd üzere olmaması"nın kastedildiğini söylemiştir. Nitekim bu manayı te'yiden ayet-i kerimede "Allah ona (şeytana): "Çık git" buyurdu. "Onlardan (insanlardan) her kim sana uyarsa, kâfi bir ceza olarak cehennem hepinizin cezasıdır. Onlardan kime gücün yeterse sesinle kandırıp yoldan çıkarmaya çalış. Onlara süvarilerin ve piyadelerinle, bütün yardımcılarınla davette bulun. Mallarına ve evlatlarına ortak olup onları harama yönelt. Onlara vaadlerde bulun..." (İsra 64).
Fethu'l-Vedud'da muğarrib ile, cima sırasında Allah'ın zikrinden uzaklaştırıldığı için kendilerine bu işte şeytanın da iştirak ettiği kimsenin kastedildiğini söyleyen alimden de bahsedilmiştir.

Bazıları: "Muğarrib insan: "İnsan ve cinnin suyundan[677] müştereken yaratılan insandır. Çünkü böylece o insana yabancı bir damar girmiş, veya uzak bir nesebten gelmiştir. Böylece kendi cinslerinden olmayan bir şeyin müdahalesi ile asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış olurlar. Nitekim hadiste "Ey kadınlar! Sizden biri, cinlerin kendisiyle cima yaptığını hissediyor mu?" ibaresi gelmiştir. Burada Aleyhissalâtu vesselâm'ın, insanlar arasında maruf olan şu hususu kastetmiş olabileceğine dikkat çekilmiştir: "Bazı kadınlara birkısım cinler aşık olur ve onlarla cima yaparlar."
İlmî açıklaması, günümüz ilminin kayıtlı ve sınırlı şartları içinde şimdilik zor olan bu mesele dinî

nokta-i nazardan ehemmiyet taşımalı ki, Resulullah münasebet-i cinsiyeye başlarken okunacak duanın, şeytanın iştirakini önleyeceğini ve kadın o temastan hamile kaldığı takdirde şeytanın çocuğa zarar veremeyeceğini belirtmiş, yeni doğan çocuğun kulaklarına ezan ve ikamet okunmasına ehemmiyet vermiştir.
Mü'min hikmetini anlamasa da, aklî izahını yapamasa da vahye göre konuşan Peygamberimiz'in tavsiyelerini elinden geldikçe yapma gayretine girer. Bu onun Rabbine kulluk, Peygamberi'ne ümmetlik edebinin gereğidir.[678]

5968ـ 34ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ سَكَنَ الْبَادِيَةَ جَفَا، وَمَنْ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ، وَمَنْ أتَى أبْوَابَ السُّلْطَانِ افْتَتَنَ، وَمَا ازْدَادَ عَبْدٌ مِنَ السُّلْطَانِ دَنُوًّا إَ ازْدَادَ مِنَ اللهِ بُعْدًا[. أخرجه أصحاب السنن.

34. (5968)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Badiyede (kırda, sahrada, köyde) yaşayan kabalaşır, av peşinden koşan gaflete düşer. Sultanın kapısına gelen fitneye düşer. Kişi sultana yakınlığı artırdığı nisbette Allah'tan uzaklaşır." [Ebu Davud, Sayd 4, (2859, 5860); Tirmizî, Fiten 69, (2257); Nesâî, Sayd 24, (7, 195).][679]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çevre şartlarının ve meslekî meşguliyetin ruh hayatı ve ahlakı üzerine derin tesirler bırakacağını belirtmektedir. Badiye çöl demektir. Bizim dilimizdeki kır ve köy kelimeleri de yerine göre badiyenin karşılığıdır. Bedevi daha ziyade çölde yaşayan, göçebe hayatı yaşayan kimseye denir. Bunlar görgü yönüyle kaba ve eksiklikleri olan insanlardır. Tefekkür hayatları da nakıstır. Dinin inceliklerini anlamazlar, oldukça maddeperesttirler. Onların dinî durumları Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir. (Mealen): "Bedeviler, küfür ve nifakta insanların en şiddetlisidirler. Allah'ın Resulü'ne indirdiği emir ve yasakları bilmeye daha müsaid kimselerdir" (Tevbe 97). el-Kâdı, bedevilerin insanlarla münasebetlerinin azlığı ve aralarında ilim ehlinin yokluğu sebebiyle sıla-ı rahmla ifade edilen beşerî ve insanî inceliklerin çoğunlukla onlarda gelişmediğini, tabiatlarının böylece vahşileştiğini belirtir. Namazda konuşmak, mescide akıtmak gibi nice davranışlarını, Aleyhissalâtu vesselâm müsamaha ve afla karşılamış, onların saf olan kalplerini kolayca kazanmıştır .
2- Hadiste belirtilen diğer bir husus avcıların gafil olacağıdır. Burada avcılık kısmen tavsiye edilmemiş olmaktadır. Gaflet, taat ve ibadetten, cuma ve cemaate katılmaktan geri kalmak olarak açıklanmış, ayrıca hayvanları öldürme işiyle vahşi hayvanlara benzediği için, zamanla avcının kalbinden şefkat ve merhamet duygularının azalacağı da belirtilmiştir. Alimler bunu oyun ve eğlence için avlananlara hamlederler. Şu halde av mübah ise de, bunu ihtiyaç halinde yapmalıdır, ihtiyaç yokken sırf eğlence için, zevk için avlanmak mekruhtur.
3- Hadiste sultanın huzuruna çıkmamak tavsiye edilmiş, sultanla görüşmenin kişiyi fitneye atacağı belirtilmiştir. Alimler bunu "zaruri olmayan görüşmeler" diye kayıtlarlar. Zaruret olunca mekruh olmamalıdır. "Çünkü derler, sultana uyacağı ve müdahaneye mecbur kalacağı için dinine zarar verir, muhalefet edecek olsa sultanın hışmına uğrayarak dünyasına zarar verir. Buna rağmen, sultanla temas kurup müdahane etmeden, nasihat edip emr-i bilma'ruf ve, nehy-i anilmünkerde bulunabilen kimsenin

en üstün cihadı yapacağı bizzat Resulullah tarafından müjdelenmiştir." [680]

5969 -35- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: يُوشِك إنْ طَالَتْ بِكَ مُدَّةٌ أنْ تَرَى قَوْماً في أيْدِيهِمْ مِثْلُ أذْنَابِ الْبَقَرِ يَغْدُونَ في غَضَبِ اللهِ وَيَرُوحُونَ في سَخَطِ اللهِ، وَقَالَ: صِنْفَانِ مِنْ أهْلِ النَّارِ، وَلَمْ أرَهُمَا قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مَائِتٌ مُمِيتٌ رُؤُوسُهُنَّ كَأسْنَمَةِ الْبُخْتِ، َيَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ، وَ يَرِحْنَ رِيحَهَا، وَإنّ رِيحَهَا لَتُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا[. أخرجه مسلم.قوله »كاسيات« أى بنعم الله.»عَارِيَاتٌ« من شكره، وقيل يسترن بعض أجسامهن ويكشفن بعضها، وقيل يلبسن ثيابا رقيقاً تصف ما تحتها، فهن كاسيات في ظاهر ا'مر عاريات في الحقيقة.و»مَائِتٌ« أي: زائغات عن طاعة الله وما يلزمهن من حفظ الفروج.»مُميت« يعملن غيرهن ذلك، وقيل مائثُ للشر مميت للرجال الى الفتنة، وقيل غير ذلك.وقوله »رُؤُسُهنَّ كأسنِمة الْبُخْتِ« أي يكبرونها من القانع والخمر والعمائم، أو بصلة الشعر بما يصيرها كأسنمة البخت .

35. (5969)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ömrün biraz uzarsa ellerinde sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyan birtakım insanları çok geçmeden göreceksin. Onlar Allah'ın gadabına uğrayarak sabaha ererler, Allah'ın nefretine uğrayarak akşama ererler."
Resulullah bir başka rivayette de: "Ateş ehlinden iki sınıf vardır, henüz onları görmedim: Yanlarında sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyıp onu insanlara vuran insanlar; giyinmiş, çıplak kadınlar ki bunlar Allah'a taatten dışarı çıkmışlardır. Bunlar, başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları deve hörgücü gibidir. Bu kadınlar cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Halbuki onun kokusu şu şu kadar uzak mesafeden duyulur" buyurdular." [Müslim, Cennet 53, (2857), 52, (2128).][681]

AÇIKLAMA:

1- Teysir iki ayrı rivayeti birleştirerek tek bir rivayet gibi sunmuştur. Biz iki paragraf şeklinde ayırdık. Her iki hadisi de Ebu Hureyre rivayet etmiş olmakla birlikte Müslim, bunları kitabına ayrı ayrı almıştır. Hatta, ikinci paragrafta yer alan rivayet Kitabu'l-Cennet'te daha önce yani 52 numarada kaydediliyor, birinci paragraftaki hadis ise daha sonra yani 53 numarada kaydediliyor. Dahası, bu hadis, Müslim'in az sayıdaki mükerrerlerinden biridir, daha önce Kitabu'l-Libas'ta 2128 müteselsil numara ile 125. hadis olarak kaydedilmiştir.
2- Alimlerimiz bu hadisleri, Resulullah'ın gaybtan haber verme nevine giren mucizelerinden olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü hadislerde zikri geçen ihbarlar az bir zaman sonra vukua gelmeye başlamıştır.
Sığır kuyruğuna benzeyen şey, zabıta memurlarının kamçıları ile yorumlanmıştır. Resulullah'tan bir müddet sonra, bilhassa Emeviler devrinde halka zulmeden idareciler eksik olmamıştır. Mesele çoğu durumda "kamçılama seviyesi"nde kalmayıp idama kadar ulaşmıştır. İmam Malik, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Âzam gibi nice büyükler bile bu zulümlerden nasiplerini almışlardır. Resulullah halka zulmeden insanların akşam ve sabah Allah'ın hışım, gadab ve nefretlerine maruz kaldıklarını belirterek onların davranışlarını tel'in ediyor.
3- Kâsiyat "giyinmiş kadınlar" demektir, âriyat da "çıplak kadınlar" demektir. Kadın, hadiste iki zıt vasıfla tavsif edilmektedir: "Giyinmiş fakat çıplak kadın." Alimler, bunu farklı yorumlara tabi

tutarlar:
* Bazıları kâsiyatı Allah'ın nimetine bürünmüş fakat şükür yönüyle çıplak yani nimetlerin şükrünü eda etmeyen kadınlar diye yorumlamıştır.
* Bir kısmı: Kadın kadınlık yönünü ortaya koymak, dikkatleri çekmek için, vücudunun bir kısmını örttüğü halde, diğer bir kısmını açar diye yorumlamıştır.
* Bir kısmı da bedenini gösteren şeffaf elbiseler giyenler kastedilmiş demiştir.
Bu açıklamaların hepsi doğrudur. İslamî tesettüre aykırı olan bütün giyimler bu hadiste ifade edilmiş durumdadır. İslamî tesettür sadece "giyinmek" aramaz, giyinmenin tarzını da ister.
* Belirlenen hududu örtecek büyüklükte olmalıdır; el, ayak ve yüz hariç bütün beden örtülmelidir.
* Vücud hatlarını gösterecek darlıkta olmamalıdır. Çok dar giyinen "giyinmiş çıplak" hükmündedir. Batı menşeli modaları takip edenler bu hallere düşmektedirler.
* Elbise bedeni göstermemelidir. Çok ince naylon ve şeffaf elbise giyenler de giyinmiş çıplak durumundadır.
* Hadislerde yasaklanan bir başka kıyafet şöhret elbisesidir. Yani dikkatleri üzerine çekmek gayesini güden kıyafetler. İslam elbiseyi örtünmek için emrettiği halde günümüzde birçok çevreler elbiseyi örtünmeden çok dikkatleri üzerine çekme vasıtası olarak kullanıyorlar. Şu halde bu nev'e giren giyimler de giyinmiş çıplak manasına dahildir.
4- Mâilat: Lügat olarak eğilen, meyleden kadın demektir. Alimler umumiyetle Allah'ın gösterdiği istikametten ayrılan, yanlış istikametlere meyleden diye anlamışlardır. Bazı alimler de bu tabirle sağını solunu oynatarak, kırıtarak yürüyenlerin kastedildiğini söylemiştir. Mümilat da başkasını baştan çıkaran, başkasına salınarak yürümeyi öğreten kadın manasına gelir.
5- Başlarını deve hörgücü gibi yapacak kadınlar tabiri bilhassa günümüzün kadınlarını tasvir ediyor gibidir. Kadınlar, değişik saç modaları uygulayarak saçlarını muhtelif şekillerde bağlayarak tepelerinde hotos denen çıkıntılar teşkil etmektedirler. Mü'min kadınlar, gerek giyecekte ve gerekse baş tuvaletinde bu hadislerin tehdidini dikkatle gözönüne alıp cennetin kokusundan bile mahrum kalmaktan korkmalıdırlar.[682]

5970 -36- وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]نَهَى رَسُولُ اللهِ # أنْ يُقَدَّ السَّيْرُ بَيْنَ إصْبَعَيْنِ[. أخرجه أبو داود .

36. (5970)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) derinin iki parmak arasında dilinmesini yasakladı." [Ebu Davud, Cihad 74.][683]

AÇIKLAMA:

Deriyi boydan boya dilim dilim bölerken bunun iki parmak arasında yapılması, bıçağın kayarak parmağı kesme ihtimali bulunduğu için yasaklanmış olmalıdır. Tıpkı kınından çıkarılmış vaziyette kılıç teatisini yasaklamış olması gibi, çünkü bu da bir kısım muhatarayı (riski) beraberinde getirmektedir.
Bu hadisten hareketle, bazan görülen, kumaş ve bez kesimlerindeki iki parmak arasından bıçak veya

makas yürütme işi de yasak telakki edilebilir. Çünkü aynı tehlike burada da vardır. Dolayısıyla, kazaya sebep olması kuvvetle muhtemel iş ve uygulamalarda emniyet tedbirini dinî bir emir olarak telakki etmeliyiz.[684]

-5971 -37- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت:]مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَنْسُبُ أحَداً إِلى الدِّينِ[. أخرجه أبو داود .

37. (5971)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resulullah'ın kimseyi dinden başka bir şeye nisbet ettiğini görmedim." [Ebu Davud, Edeb 86, (4987).][685]

AÇIKLAMA:

Cahiliye devrinde insanlar kavim ve kabilelerine, hanedanlarına nisbet edilerek tanıtılırdı. Bu onlar için iftihar vesilesi idi. İslam iftihar edilecek intisabı dinde göstermiştir. İnsanları ayıran en mühim unsur dindir. Aynı dinde olan insanlar aynı değerleri paylaştıkları için müştereklik arzederler. Bu sebeple en mühim intisab dindir. Zamanımızda, bu mühim prensip unutulduğu için, kabrin öbür tarafına geçince Allah nazarında hiçbir değer taşımayan yeni intisablar öncelik kazanmıştır. Kardeş olmaları gereken bütün mü'minler bilhassa ırkî ve mahallî intisablara öncelik kazandırdıkları için geçmişte yekvücut olan İslam âlemi bir yamalı bohça gibi parça parça olmuş ve kendini yutacak düşmana hazır lokmalar haline gelmiştir.
Bu da yetmiyormuş gibi, aynı ırka mensup olanlar da yeni oyunlarla çağdaş, ilerici, gerici, devrimci, Batıcı... gibi daha tali intisab kutuplarına bölünerek millî birlikler atomize edilmiş, iyice tecezziye uğratılmıştır. Düşmanlarımızın iktisadî, siyasî birliklerle bütünleşmeye başladığı yeni safhada, Müslümanlar da dinden başka intisabları atarak dinde birleşmeye gitmelidirler. Varlığımızın devamı buna bağlıdır.[686]

-5972 -38- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَرَأَ رَسُولُ اللهِ # فِيمَا أُمِرَ وَسَكَتَ فِيمَا أُمِرَ، وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيّاً، وَلَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ[. أخرجه البخاري .

38. (5972)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazda) emrolunduğu yerde açıktan okudu, emrolunduğu yerde sükut etti (gizli okudu). "Ve senin Rabbin unutkan değildir" (Meryem 64); "Andolsun ki, Allah'ın Resulü'nde sizin için (her hususta) güzel bir örnek vardır" (Ahzab 21). [Buharî, Ezan 105.] [687]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette İbnu Abbas, akşam, sabah ve yatsı namazlarında açıktan yapılan kıraat ile, öğle ve ikindi namazlarında gizli yapılan Kur'an tilavetinin bir tesadüf, bir unutma işi olmayıp, Cenab-ı Hakk'ın Resulü'nü irşadıyla olduğunu, Hz. Peygamber'e her hususta İlahî emrin geldiğini, kıraat meselesinin de böyle olduğunu ifade etmektedir.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), bu fikrine şahit olarak kaydettiği iki ayetin birincisiyle Rab Teala'nın herşeyi bildiğini, ikincisiyle de bütün Müslümanların, Resulullah'ta gelen örneğe uymak zorunda olduklarını, zira her hususta en güzeli O'nun temsil ettiğini söylemektedir.[688]

5973-39- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَا أُعْطِيكُمْ مِنْ شَىْءٍ وَ أمْنَعُكُموهُ، إنْ أنَا إ مَأمُورٌ، وفي رواية: أنَا قَاسِمٌ أضَعُ حَيْثُ أُمِرْتُ[. أخرجه البخاري وأبو داود .

39. (5973)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ben size (kendiliğinden) ne bir şey veriyor, ne de sizi bir şeyden menediyorum. Ben sadece bir memurum (Allah'ın emrine göre veriyorum).
"Bir rivayette de şöyle demiştir: "Ben (sadece, emre uygun şekilde) taksim ediyicim, emredildiğim yere koyarım." [Buharî, Humus 7; Ebu Davud, Harac 13, (2949).][689]

AÇIKLAMA:

Resulullah bunu ganimet ve fey gibi malların taksiminde söylüyordu. Ta ki, herkes kendisine verilene razı olsun, ashabının içine, noksan ve ziyade sebebiyle, yanlış düşünceler girmesin. Nitekim bazı kereler taksimde tam bir eşitliğe riayet etmiyordu. Bazı kereler samimi, eski Müslümanlara hiç vermezken, müellefe-i kulûb denen kalpleri kazanılacaklara veriyor, bazan da samimilere az veriyor, öbürlerine daha çok veriyordu. Bunun en güzel örneği Huneyn Savaşı'nda Havazinlilerden elde edilen ganimetin taksimi idi. Burada yeni Müslüman olan Mekkelilere bol bol verirken, Ensar'a az vermiş veya hiç vermemişti. Hatta Medineliler: "Resulullah artık hemşehrilerine kavuştu, bize ihtiyacı kalmadı, bizi terkediyor..." gibi karamsar düşüncelere saplanmışlardı. Duruma muttali olan Aleyhissalâtu vesselâm, onların gönüllerini alıcı açıklamalar yaptı.
Kendisi taksimde olsun, ahkâmın tatbikinde olsun, heva ve şahsî arzusuyla hareket etmiyor, kimseyi kayırmıyor, kimseyi herhangi bir ahkâmın tatbikinden istisna tutmuyordu. Böyle bir yetkisi, imtiyazı yoktu. O sadece bir memurdu. Her işi İlahî emir tahtında yürütüyordu. Nitekim ayet-i kerimede de: "Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni insanlara bildir. Bunu yapmazsan elçiliğini yerine getirmemiş olursun..." (Maide 67) buyrulmuştur.[690]

5974-40- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما قال:]كَانَ رَسُولَ اللهِ # عَبْداً مَأمُوراً، مَا اخْتَصَّنَا مِنْ دُونِ النَّاسِ بِشَىْءٍ إ بِثَثٍ: أمَرَنَا أنْ نُسْبِغَ الْوُضُوءَ، وَأنْ نَأكُلَ الصَّدَقَةَ، وَ نُنْزِيَ حِمَاراً عَلى فَرَسٍ[. أخرجه الترمذي والنسائي .

40. (5974)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ eden) me' mur bir kul idi. Bize (Al-i Beytine) insanlardan ayrı olarak üç şey dışında hiçbir tefrikte bulunmadı. O üç şey de şunlardır:
* Abdesti mükemmel yapmamızı emretti.
* Sadaka yememenizi emretti.

* Merkebi at üzerine aşırmamamızı emretti." [Tirmizî, Cihad 23, (1701); Nesâî, Taharet 106, (1, 89).] [691]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Abbas'ın bu ifadesi Şia'nın: "Resulullah Al-i Beyt'e hususi bir ilim ve vasiyet bırakmıştır" şeklindeki ileri sürdükleri iddialara cevap sadedindedir. Şia, Hz. Ali'ye de, Resulullah'ın hususi bir ilim ve kendinden sonra halife olması için vasiyet bıraktığı şayiasını çıkarmıştır. Hz. Ali bu meselede sıkça suale maruz kalmış, o da verdiği cevapta bu iddiaları reddetmiş, Kur'an-ı Kerim dışında hususi bir ilim almadığını belirtmiş, "sadece kılıncımın kabzasındaki şu tomar hariç" demiştir. "Tomarda ne var?" sorusuna cevap sadedinde belirttiği hususlar bilinen şeylerdir. Daha önce geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.
Bu hadiste zikredilen üç istisnadan ikisi dahi herkese tavsiye edilmiş hususlardır: Abdestin mükemmel alınması bütün ümmete mendubtur; merkebin at üzerine aşırılmaması da öyle... Bazı alimlere göre bütün ümmete mekruhtur. Maksad da hayvan neslinin korunmasıdır. Böyle hükmedenlere göre merkeb ve at karışımından hasıl olan katır melezdir ve ata nazaran değeri düşüktür: Katırda, savaş esnasında atın ortaya koyduğu manevra mahareti -ki kerr u ferr denir- mevcut değildir. Bu sebeple ganimetten ata ayrıca pay ayrılırken, katıra uygun bir şey ayrılmaz vs. Aksi görüşte olanlar, katırla ilgili tahdidin geçici olduğunu belirterek, atı merkebe aşırmada kerahet görmezler. Geriye kalan "sadaka malından yememe" tefriki Al-i Beyt'in izzet ve hürmetini muhafazaya matuftur. Çünkü Resulullah sadaka ve zekatı insanların malını temizleyen kir olarak tavsif etmiş ve Al-i Beytine yasaklamıştır. Hediye kabul edip zekat ve sadaka kabul etmemek O'nun hasaisinden, mümeyyiz vasıflarından biridir. Kendisine gelen hediyelere de fazlasıyla mukabelede bulunurdu.
Şunu da kaydedelim ki bazı alimler sayılan bu hususların Al-i Beyt hakkında vücud ifade edebileceğini söylemişlerdir.
2- Merkebin ata aşırılma yasağı üzerine yürütülen münakaşada, bunda mahzur görmeyenlerin delilleri üzerinde bir nebze durmada fayda görüyoruz.
Tahavi bu mesele üzerine yaptığı tahlilde, cevaz taraftarlarının birkaç delilini zikreder. Özetleyerek sunacağız:
* Eğer merkebi ata aşırmak mekruh olsaydı katıra binmek de mekruh olurdu Halbuki, katıra binmenin cevazında ümmet icma etmiştir. Resulullah'ın da katıra bindiği rivayetlerde gelmiştir. Resulullah'ın kerahet ifade eden hadisi, at besleyenler hakkında sevap vaadeden teşvikkar hadislerin katır besleyenler hakkında beyan edilmemesinden ileri gelir.
* Yasağın Al-i Beyt'e mahsus olarak ifade edilmesine gelince, Tahavi bunu İbnu Abbas'tan kaydettiği şu rivayette açıklar: "Abdullah İbnu'l-Hasen (radıyallahu anh)'e rastladım, Ka'be'yi tavaf ediyordu. Al-i Beyt'e, merkebi ata aşırmakla ilgili hadisi okudum. Şunu söyledi: "Doğru söyledi. O zaman Benî Haşim'de at çok azdı. Atın aralarında çoğalmasını arzu etti." Abdullah İbnu'l-Hasen bu tefsiriyle, merkebi ata aşırma yasağının sadece Benî Haşim hakkında geldiğini belirtmiş oldu. Ayrıca, belirtti ki bu yasak tahrim için değildir. Bunun sebebi aralarında atın azlığı idi. Böyle olunca o illet kalktı, ellerinde at çoğaldı mı onlar da diğerleri gibi olur. Yasağın Al-i Beyt'e mahsus olduğu ortaya çıkınca, diğer Müslümanlara yasak mevzubahis olmadığı anlaşılır. Atı çoğaltmaya her ne kadar sevap vaadedilmiş, bunun efdaliyeti belirtilmiş ise de, katır çoğaltma hakkında yasak konmamış olmalıdır."

Tahavi, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in böyle hükmettiklerini belirtir.[692]

5975 -41- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يُحَدِّثُنَا عَنْ بَنِي إسْرَائِيلَ حَتّى يُصْبِحَ مَا يَقُومُ إَّ عُظْمَ صَةٍ[. أخرجه أبو داود.»عُظْمُ الشئِ« أكبره، وأراد به هنا الفريضة .

41. (5975)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize (bazan) sabah oluncaya kadar Benî İsrail kıssası anlatırdı. Anlatma işini farz namaz için kalkınca bırakırdı." [Ebu Davud, İlm 11, (3663).][693]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benî İsrail'den rivayet edilen ibretli kıssaların anlatılmasını tecviz etmiştir. Bunların hakikatı tahkik edilemez. Çünkü asıl kaynağından Resulullah dönemine kadar senet mevcut değildir. Birçoğunun uydurma olma ihtimali de vardır. Buna rağmen faydalılık yönü ağır bastığı için cevaz verilmiş olmalıdır. Alimlerimiz, bu cevazdan yalana cevaz manasının çıkarılmaması gerektiğini belirtirler. Resulullah hiçbir surette yalana cevaz vermemiştir. Hele, Resulullah'a nisbet edilen rivayetlere çok dikkat etmek, hatırda kalan yarım yamalak sözleri Resulullah'a nisbet etmemek gerekir.
Sadedinde olduğumuz hadis, zaman zaman Resulullah'ın İsrailî kıssalardan bizzat anlattığını, hem de uzun müddet anlattığını ifade etmektedir.
Şarihler, bu hadis vesilesiyle, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bidayette, Ehl-i Kitab'ın kitaplarını okumayı yasakladı ise de, ahkâm-ı İslamiye iyice yerleşince, fitne korkusu kalktığı için yasağı kaldırdığını belirtirler. Ancak kizb olduğu bilinenlerin, herşeye rağmen rivayetinin caiz olmadığını açıklarlar.[694]

5976 -42- وعن علقمة بن عبدالله عن أبيه قال:]نَهى رَسُولُ اللهِ # أنْ تُكْسَرَ سِكَّةُ الْمُسْلِمِينَ الْجَائِزَةُ بَيْنَهُمْ إَّ مِنْ بأسٍ[. أخرجه أبو داود.والمراد »بِالسِّكَةِ« الدراهم والدنانير المضروبة بالسكة، وإنما كره تقريضها لما فيها من ذكر الله تعالى، و'ن ذلك يضيع قيمتها، وقيل كانت في صدر ا'سم عدداً و وزناً، فكان يَعمد أحدهم إلى أطرافها فيأخذها بالمقراض تنقيصاً لها وبخسا.وقوله: »إَّ مِنْ بأسٍ« أى من أمر يقتضى كسرها إما لرداءتها أو شك في صحة نقدها .

42. (5976)- Alkame İbnu Abdillah babasından nakilediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Müslümanlar arasında (tedavülü) caiz olan sikke (dökülmüş paraların) bir kusur olmadan kırılmasını yasakladı." [Ebu Davud, Büyû 50, (3449).][695]

AÇIKLAMA:

1- Sikke, esas itibariyle madenî para üzerine işlenen nakşa denir ise de, madenî paraya da sikke

denmiştir. Gerek altından (dinar) ve gerekse gümüşten (dirhem) darbedilen (dökülen) bütün paralara da sikke denir.

2- Hattâbî, bu yasağın illet ve sebebi hususunda alimlerin ihtilaf ettiklerini belirtir. Buna göre:

* Bazıları: "Üzerinde Allah'ın ismi olduğu için yasakladı" demiştir.

* Bazıları: "Kırmada malın ziyan olması var, bu sebeple yasakladı" demiştir.

* Bazıları da: "Dirhemleri kırpıp etrafını alıyorlardı, bu yasaklandı" demiştir. Çünkü kırpma artınca, para olarak kullanılmaz olur. Yeniden dökümü pahalıya mal olur.

* Bazı ilim adamları, paranın kırılmasını, ağırlığının düşme endişesiyle, hileyi önlemek için yasakladı demiştir.

3- Paranın kırılmasını tecviz eden "kusur" (be's) paraya hile karıştırılmış olması, ayarının düşürülmesi, sahte basılmış olması gibi durumlardır. Bazı alimler, "sultan, kendinden önceki sultanın bastırdığı sikkeleri iptal edip, kendi adına sikke bastırmak istediği takdirde eskileri kırmak caiz olur" demiştir. Ancak bunun pahalıya malolan bir iş olduğu belirtilir.

Son olarak şunu kaydedelim: Hadiste gelen yasağa Kur'an'da şahid gösterilmiştir. Cenab-ı Hak: "...Halkın malından eksiltip de kimsenin hakkını yemeyin..." (A'raf 85) mealindeki ayet-i kerimede, -bazı yorumculara göre- paradaki eksiltme kastedilmiştir.[696]

5977 -43- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللهِ #: أُعْقِلُهَا وَأتَوَكَّلُ أوْ أُطْلِقُهَا وَأتَوَكَّلُ؟ قَالَ: اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ[. أخرجه الترمذي .

43. (5977)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Hayvanımı bağlayarak mı yoksa serbest bırakarak mı Allah'a tevekkül edeyim?" diye sormuştu. Ona: "Bağla ve tevekkül et!" buyurdu." [Tirmizî, Kıyamet 61, (2519).][697]

AÇIKLAMA:

Hadis, hayvanı bağlamanın tevekküle aykırı olmadığını ifade etmektedir. Yani, bize terettüp eden tedbiri aldıktan sonra tevekkül etmemiz esastır. Tedbire tevessül etmeden tevekkül adına tedbir almamak İslam'ın tevekkül anlayışına zıddır. Bediüzzaman: "Tertib-i mukaddematta "tefviz" tenbelliktir, meyl-i sa'yi kuvvetlendirir. Mevcudla iktifa dûnhimmetliktir" der.[698]

5978 -44- وعن إبراهيم قال:]أرَادَ الضَّحَّاكُ بْنُ قَيْسٍ أنْ يَسْتَعْمِلَ مَسْرُوقاً، فقَالَ لَهُ عُمَارَةُ بْنُ عُقْبَةَ: أتَسْتَعْمِلُ رَجُلاً مِنْ بَقَايَا قَتَلَةِ عُثْمَان رَضِيَ اللهُ عنه؟ فَقَالَ مَسْرُوقٌ رَحِمَهُ اللهُ: حَدّثَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنه أنَّ رَسُولَ اللهِ # لَمَّا أرَادَ قَتْلَ أبِيكَ عُقْبَةَ، قَالَ: مَنْ لِلصِّبْيَةِ؟ فَقَالَ: النَّارُ، وَقَدْ رَضِيتُ لَكَ مَا رَضِي لَكَ رَسُولُ اللهِ #[. أخرجه أبو داود .

44. (5978)- İbrahim Nehai anlatıyor: "Dahhak İbnu Kays, Mesruk'u işçi olarak kullanmak istemişti. Umare tu'bnu Ukbe ona:

"Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın katillerinden baki kalmış bir adamı isti'mal mi edeceksin?" dedi.

Mesruk rahimehullah da ona:
"Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bana rivayet etti: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) baban Utbe'yi öldürmek istediği zaman, (baban):
"Çocuklara kim hami olacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Ateş" buyurdular. Senin için Resulullah'ın (münasib görüp) razı olduğuna ben de razıyım!" dedi." [Ebu Davud, Cihad 128, (2686).] [699]

AÇIKLAMA:

1- Umâre'nin babası Ukbe İbnu Ebi Muayt insanların en bedbahtlarından biridir. Resulullah, Ka'be'nin avlusunda namaz kılarken, secde esnasında, hakaret için deve karnı atmıştır. Utbe'yi İbnu Mes'ud sabren öldürmüştür.
2- "Çocukları ateş himaye edecektir" şeklindeki Nebevî cevap iki suretle anlaşılmıştır:
1) Zayi olma: Yani eğer ateş, çocuklara kefil olmaya elverişli ise, işte kefil odur.
2) Cevap hakimane bir üslubla: "Sana ateş var" demektir. Yani: "Sen kendi işine bak, seni bekleyen ateş, problem olarak sana yeter, çocukların meselesini bırak, onlar sahipsiz değil. Allah onlara kefildir" demektir. Bazı alimlere göre hadiste esas olan mana budur. Diğer bazılarına göre önceki mana esastır. Bu kanaatte olan Aliyyu'l-Kâri: "Eğer ikinci mana esas olsaydı "ateş"e bedel "Allah" derdi" der.
Görüldüğü üzere Mesruk, Umare'nin kendine attığı taşa, taş atarak cevap vermiş olmakta, mukabele etmiş bulunmaktadır. [700]

5979 -45- وعن حذيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنه قال:]جَاءَ السَّيْدُ وَالْعَاقِبُ صَاحِبَا نَجْرَانَ إلى رَسُولِ اللهِ # يُرِيدَانِ أنْ يُعِنَاهُ، قَالَ: فَقَالَ أحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ َ تَفْعَلْ، فَوَاللهِ إنْ كَانَ نَبِيّاً فَعَنَنَا َ نُفْلِحُ أبَداً نَحْنُ وَ عَقِبُنَا مَنْ بَعْدِنَا، قَاَ لَهُ: إنَّا نُعْطِيكَ مَا سَألْتَنَا، وَابْعَثْ مَعَنَا رَجُ أمِيناً، وَ تَبْعَثْ مَعَنَا إَّ أمِيناً فَقَالَ #: ‘بْعَثَنَّ مَعَكُمْ رَجُ أمِيناً، حَقَّ أمِينٍ، فَاسْتَشْرَفَ لَهُ أصْحَابُ رَسُولِ اللهِ # فقَالَ: قُمْ يَا أبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ، فَلَمَّا قَامَ قَالَ رَسُولُ اللهِ #: هذَا أمِينُ هذِهِ ا‘مَّةِ[. أخرجه البخاري.وعن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: لَوْ بَايَعَنِي عَشَرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ لَمْ يَبْقَ عَلى ظَهْرِهَا يَهُودِيّ إَّ أسْلَمَ، وَفي رَوايَة لَوْ آمَنَ بِي عَشَرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ Œمَنَ بِىَ الْيَهُودُ[. أخرجه الشيخان.

45. (5979)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Necran'ın iki sahibi Seyyid ve Âkıb, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler. Onunla mülâane yapmak istiyorlardı.
Bunlardan biri arkadaşına:
"Bunu yapma! Eğer (Muhammed gerçek) bir peygamberse ve bize lanette bulunursa biz bir daha felah bulamadığımız gibi, bizden sonra gelecek nesiller de iflah olmazlar!" dedi. Resulullah'a gelip:
"Biz sana istediğini vereceğiz, bizimle emin birini gönder. Bizimle emin olmayanı gönderme!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Ben sizinle gerçekten hakkıyla emin bir adam göndereceğim" buyurdu. Bunun üzerine Resulullah'ın ashabı (bu övülen şahıs olabilmek için) ona yaklaştı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Ey Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah, sen kalk!" emretti. Ebu Ubeyde kalkınca, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İşte şu, bu ümmetin eminidir!" buyurdular." [Buhârî, Fedailu'l-Ashab 21, Megazî 72, İcazetu Haberi'l-Vahid 1.]

[701]

AÇIKLAMA:

1- Necran, Mekke'den Yemen cihetine giderken yedi merhale uzaklıkta genişçe bir bölgenin adıdır, yetmiş üç karyeye sahiptir, sür'atli bir atlı için bir günlük yürüme mesafesindedir. İbnu İshak, halkı Hıristiyan olan bu bölgeden yirmi kişilik bir heyetin, daha Mekke'de iken Resulullah'a geldiğini, Medine'de de uğradığını kaydeder. Böylece onların iki sefer heyet gönderdiklerine hükmedilir. Farklı rivayetlerde sayıları 14, 24 olarak geçer, hatta isimleri dahi zikredilir. Seyyid'in adı Eyhem'dir -Şurahbil de denmiştir- bu heyetin başkanıdır. Âkıb'ın ismi Abdülmesih'dir.
Resulullah bunları İslam'a davet eder, onlara Kur'an tilavet eder. Fakat teklifi kabul etmezler. Resulullah bunun üzerine: "Benim söylediklerimi inkar ederseniz, gelin mübahele edelim" der. Mübahale: "İhtilaf eden her iki tarafın "Haksız olanlara Allah lanet etsin!" diye beraberce bedduada bulunmasıdır. Resulullah'ın bu teklifi şu mealdeki ayetle Kur'an'da ebedîleşir: "Sana bu ilim geldikten sonra, kim seninle mücadele edecek olursa de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimiz ve kendinizi çağırıp toplanalım. Sonra niyaz edelim ki, Allah'ın laneti yalancılar üzerine olsun!" (Al-i İmran 61). Ayet üzerine Resulullah, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Fatıma'nın ellerinden tutup, lanetleşmek üzere yürür, ciddiyet ve kararlılığını gösterir. Necranlılar, böylesi ciddi bir mübahale teklifi karşısında duraklarlar. Müsaade isteyip kendi aralarında istişare ederler. Sözü dinlenen büyükleri (ki rivayetlerde bazan Seyyid, bazan Âkıb, bazan Şurahbil Ebu Meryem diye ihtilaflıdır): "Allah'a kasem olsun, eğer bu peygamber ise, lanetleşme yaptığımız takdirde ebediyen ne biz felah buluruz, ne de arkadan gelen nesillerimiz iflah olur" der ve bunu kabul etmeyip Müslümanların istediklerini vererek sulh yapmayı kabul ederler. Bazı rivayetlerde iki bin hulle (takım elbise) üzerine sulh yaparlar. Bunlardan bin takımı Receb ayında, bin takımı da Safer ayında teslim edilecek ve her hulle ile birlikte bir okiyye (gümüş) verilecek. İbnu Sa'd, Seyyid ve Âkıb'ın bundan sonra dönüp Müslüman olduklarını kaydeder.
2- Necranlılarla ilgili bu kıssadan bazı fevaid çıkarılmıştır:

* Kâfirin, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu itiraf etmesi iman sayılmaz, İslam'ın ahkâmını iltizam şarttır.

* Ehl-i Kitap'la mücadele caizdir, maslahat gerektirirse vacib de olabilir.

* Hüccet zahir olduktan sonra, ısrar ettiği takdirde muhalefet edenle lanetleşme caizdir. İbnu Hacer der ki: "Tecrübe ile sabittir, haksız olduğu halde mübahaleye katılan kimse, mübahale ettiği günden itibaren bir yıl geçmeden musibete uğrar. Ben mülhidlerden bu hususta taassuba düşen birinin iki ay geçmeden helak olduğuna şahid oldum."

* İmamın uygun göreceği mal mukabilinde zımmîlerle sulh yapılabilir. Bu mal cizye yerine geçer.

* İmam, İslam'ın maslahatı için müsalaha yaptığı gayr-ı müslimlere emin bir alimi göndermelidir.

* Hadis, Ebu Ubeyde hakkında fevkalâde bir menkîbe ihtiva etmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Necran'a Hz. Ali'yi de gönderdiğine dair başka rivayetler bir diğer vak'a ile ilgili olmalıdır. Çünkü Ebu Ubeyde'nin onlarla gidip, Hıristiyanlardan cizyelerini, Müslüman olanlardan da zekatlarını toplayıp getirdiği rivayetlerde açıktır.[702]

5980- 46- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: تكُونُ إبلٌ لِلشَّيَاطِينِ، وَبُيُوتٌ لِلشَّيَاطِينِ فأَمَّا إبِلُ الشَّيَاطِينِ فَقَدْ رَأيْتُهَا، يَخْرُجُ أحَدُكُمْ بِنَجِيبَاتٍ مَعَهُ قَدْ أسْمَنَهَا فَ يَعْلُو بَعِيراً مِنْهَا، وَيَمُرُّ بِأخِيهِ قَدِ انْقَطَعَ بِهِ فَ يَحْمِلُهُ، وَأمَّا بُيُوتُ الشَّيَاطِينِ فَ أرَاهَا إ هذِهِ ا٭قْفَاصَ الّتِي تَسْتُرُ النَّاسُ بِالدِّيبَاجِ[. أخرجه أبو داود .

46. (5980)- Yine Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Şeytanlar için develer vardır. Şeytanlar için evler vardır. Şeytanlara ait develere gelince, ben, onları gördüm. (Şöyle ki): Biriniz, yedeğinde, iyi besledidiği seçkin develerle (yola) çıkar, bunlardan hiçbirine binmez. Yol esnasında yürümekten kesilmiş (bir din) kardeşine rastlar, devesine onu da almaz (işte bu develer şeytana aittir, çünkü gösteriş ve tefahur için beslenmiştir). Şeytana ait evlere gelince, onların, (müreffeh) insalar tarafından (seyahata çıkınca kullanılan ve) ipeklerle örtülmüş kafeslerden (hevdeç) başkası olmadığını zannediyorum." [Ebu Davud, Cihad 62, (2568).][703]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ciddi bir ihtiyaç olmadığı halde sırf gösteriş ve tefahur için veya aşırı lüks ve tereffüh için yapılan harcamaları şeytana nisbet etmektedir. Burada bu söylenen hususa iki mühim örnek zikredilmiştir. Kullanılmayan ve ihtiyaç sahibi çıktığı zaman da ariyet olarak verilmeyen develer, yine tereffüh için edinilen ipek perdelerle örtülü hevdeçler. Hevdeç, yol sırasında develerin üzerine yerleştirilen küçük hücredir. Yolcu bunun içine girer. Onun sayesinde güneş, rüzgâr, kum gibi çölün birkısım zararlarından kendini korur. Aslında hevdeç yasaklanmış değildir. Resulullah'ın zevcelerinin, seyahat sırasında hevdeç içinde oldukları rivayetlerde açıktır. Hadiste reddedilen hevdeç, ipekle örtülmüş olanıdır. Bu, gösteriş ve tereffüh (lüks) alâmetidir. Bu iki örneğe kıyasen hayatımıza giren diğer lüks ve israf çeşitlerini de şeytana nisbet etmemiz mümkündür. Nitekim daha önce de geçtiği üzere, Resulullah evde gösteriş için bulundurulan ihtiyaç fazlası yatağın da "şeytana ait" olduğunu söylemiştir.[704]

5981- 47- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: لَيْسَتِ السَّنَةُ بِأنْ َ تُمْطَرُوا، وَلَكِنِ السَّنَةُ أنْ تُمْطَرُوا وَتُمْطَرُوا وَ تُنْبِتُ ا٭رْضُ شَيْئاً[. أخرجه مسلم .

47. (5981)- Yine Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"(Kıtlık) senesi, yağmurun yağmadığı (sene) değildir. Asıl kıtlık senesi, yağmur bol bol yağdığı halde yerin hiçbirşey bitirmediği senedir." [Müslim, Fiten 44, (2904).][705]

AÇIKLAMA:

Hadis, gerçek kıtlığın yağmursuzluktan olmayacağını belirtmektedir. Nitekim yağmur yağmadığı takdirde, belli bir ölçüde akarsulardan istifade olur. Fakat düzensiz çok yağışın hasıl edeceği durum

daha da kötü olabilir. Ekinler, sebzeler fazla yağıştan da zarar görür, mahsuller olgunlaşamaz ve çürür.
Günümüz şartlarında, hadisi, arazinin kirlenmiş olması sebebiyle yağmura rağmen otun bitmemesi veya havanın aşırı kirlenmiş olması sebebiyle yağmurun zehirlenmesi ve arazideki bitkilere ve ağaçlara yaramaması ve araziyi çoraklaştırması olarak anlayabiliriz. Bu suretle, arazinin müteakip yıllarda kullanılma şansı da kalmamaktadır. Ekim sahalarının böylesi bir çevre kirlenmesine maruz kalması, o memlekete gerçek kıtlığı getirecek demektir.
Hadisi, bu ikinci manada anlayıp, arazilerin kimyevî kirliliklerden korunmasına Nebevî bir ihtar kabul edilmesi kanaatindeyiz.[706]

5982 -48- وعن مطرِّف بن عبدالله بن الشخير عن أبيه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَثَلُ ابْنِ آدَمَ وَإلى جَنْبِهِ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةٌ فإنْ أخْطَأَتْهُ الْمَنَايَا وَقَعَ فِي الْهَرَمِ حَتّى يَمُوتَ[. أخرجه الترمذي .

48. (5982)- Mutarraf İbnu Abdillah İbni'ş-Şıhhîr, babasından naklen diyor ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ademoğlunun misali, yanıbaşında doksan dokuz tane (öldürücü) belanın bulunmasına benzer. Bu belalardan kurtulmuş olsa bile, sonunda ölünceye kadar çekeceği düşkünlük hali yakalayacaktır." [Tirmizî, Kader 14 (2151).][707]

AÇIKLAMA:

Alimler, hadisten insanın musibetlerle karşılaşmasının kaçınılmaz bir kader olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Etrafı her an isabet etmesi muhtemel ciddi belalarla çevrilidir. Bu belaların ,"ölüm" manasına gelen meniyye kelimesinin cem'i (çoğulu) olan menaya ile ifadesi, belaların öldürücü vasıfta ciddî olduğunu ifade etmek içindir. Hastalıklar, yangınlar, boğulmalar, kazalar, trafik kazaları, anarşi, serseri kurşun vs. çeşitleriyle musibetler o kadar çoktur ki, kişi bunları fazla düşünecek olsa hayat iyice bir çekilmez hale gelir. Öyleyse hadis, bunların herkes için kaçınılmaz kader olduğunu düşünüp, tevekküle ve Allah'a itimat etmeye teşvik etmektedir. Bu musibetlerden sıyrılıp çıkanları muhakkak olan düşkünlük ve ölüm beklemektedir. Herem'i düşkünlük diye ifade ettik. Dilimizde pîr-i fani kelimesi de bu manada kullanılır. Ayet-i kerime düşkünlüğü erzel-i ömür diye ifade eder ve "Bildiği şeyi bilmez hale gelme" (Nahl 6) olarak tavsif buyurur. Kişiye ölümü aratan bir hal, bir musibet de budur. Alimler buna devasız hastalık da demişlerdir.
Hülasa mü'min "dünyayı mü'min hapishanesi, kâfirin cenneti" bilmeli, Allah'ın takdir ettiği bu yazgıya razı olmalı, musibetlere sabrederek imtihanını başarıyla tamamlamalıdır. Mülk suresinde dünya hayatının zevk u sefa için değil, bir imtihan için yaratıldığı belirtilmektedir. Bu imtihanın soruları musibetlerdir, başarılma şartı da sabır ve rızadır.[708]

5983 -49- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ[. أخرجه البخاري والترمذي .

49. (5983)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki (büyük) nimet vardır. İnsanların çoğu onlar hususunda aldanmıştır:

* Sıhhat,

* Ve boş vakit!" [Buharî, Rikak 1; Tirmizî, Zühd 1, (2305).][709]

AÇIKLAMA:

İbnu Battal der ki: "Hadisin manası şudur: "Muhakkak ki kişi, ihtiyaçları görülmemiş halde bedenen sıhhatli olursa, "boş" olur. Kimde bu iki husus tahakkuk ederse, aldanmama hususunda hırs göstermelidir. Bu durumda aldanması Allah'ın kendine verdiği nimetlerin şükrünü edayı terketmesidir. O'nun şükrü, Allah'ın emirlerine uyması ve yasaklarından kaçınmasıdır. Bundan geri kalan aldanmıştır. "İnsanların çoğu" tabiri ile Resulullah aldanmışlıktan kurtulanların azlığına işaret etmiştir."

İbnu'l-Cevzî der ki: "İnsan, bazan sıhhatlidir fakat geçim meşguliyeti sebebiyle boş değildir; bazan geçim derdi yoktur fakat sağlıklı değildir. İkisi birleşince, Allah'a taat hususunda kişiye tenbellik galebe çalarsa o zaman "aldanmış" olur. Şöyle ki: Dünya ahiretin tarlasıdır, burada kârı ahirette ortaya çıkacak ticaret yapılır. Kim boş vaktini ve sağlığını Allah'a taatte kullanırsa işte bu, gıbta edilecek (mağbut) kimsedir, kim de bunları Allah'a isyanda kullanırsa işte bu, aldanmıştır (mağbun). Çünkü boş vakti, meşguliyet; sağlığı hastalık takip eder."

Tîbî der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mükellefe, bir tüccarı misal olarak zikretmiştir: "Bu tüccarın sermayesi var, ana para zayi olmadan kâr etmek istiyor. Bunun yolu da alışveriş yapacak adam aramaktan geçer, aldanmaması için hem doğruluğa hem de maharete ihtiyacı var. İşte sağlık ve boş vakit sermayedir. Kişinin iman ederek nefsiyle ve din düşmanlarıyla mücahedede bulunarak Allah'la alışveriş muamelesine girişmesi gerekir, ta ki o dünya ve ahiret kârlarını elde etsin. Rabb Teala'nın şu sözü bu söylenene yakındır. (Mealen): "Ey iman edenler! Pek acı bir azabtan kurtaracak kârlı bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve Resulü'ne iman eder, Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad edersiniz. Eğer bilseniz, bu sizin için daha hayırlıdır" (Saff 10-11). Kişinin, elindeki sermaye ve kârı kaybetmemek için, nefse uymaktan, şeytanla muameleye girmekten kaçınması gerekir. Hadiste geçen "o iki şeyde insanların çoğu aldanmıştır" sözü, Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne benzer. (Mealen): "Kullarımdan hakkıyla şükredenler ne kadar az" (Sebe 13). Hadiste geçen "çok", ayette geçen "az"ın mukabilindedir.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: "Allah'ın kul üzerindeki ilk nimetinin hangisi olduğunda ihtilaf edilmiştir:

* Bazıları: "İman!" demiştir,

* Bazıları: "Hayat!" demiştir.

* Bazıları: "Sıhhat" demiştir.

Ama doğru olanı öncekidir, çünkü o, mutlak bir nimettir. Hayat ve sıhhat ise dünyevî nimetlerdir, hakiki nimet değillerdir. Onlar, imanla birlikte olursa nimettirler. İşte bu durumda insanların çoğu onlarda aldanırlar. Yani kârları ya tamamen gider veya azalır. Kim kendini devamlı olarak kötüyü emreden nefsine kaptırarak rahat peşinde koşar ve Allah'ın koyduğu hududa riayet etmez ve ibadete devamı bırakırsa, işte bu aldanmıştır. Boş olan adamın durumu da böyledir. Çünkü meşgul kimsenin, boş kimsenin aksine umumiyetle bir mazereti olur, boştan ise mazeret kalkar ve boşluğu, aleyhine bir

delil teşkil eder."[710]

5984 -50- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَدِمَ مُسَيْلِمَةُ الكَذَّابُ عَلى عَهْدِ رَسُول اللّهِ # فَجَعَلَ يَقُولُ: إن جَعَلَ لِي مُحَمّدٌ ا٫مْرَ مِنْ بَعْدِهِ اتّبَعْتُهُ، وَقَدِمَ الْمَدِينَةَ في بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ، فَأقْبَلَ إلَيْهِ رَسُولُ اللّهِ # وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ ابْنِ شَمّاسٍ، وَفِى يَدِ رَسُولِ اللّهِ # قِطْعَةُ جَرِيدٍ حَتّى وَقَفَ عَلَيْهِ في أصْحَابِهِ، فَقَالَ: لَوْ سَألْتَنِي هذِهِ الْقِطْعَةَ مَا أعْطَيْتُكَهَا، وَلَنْ تَعْدُو أمْرَ اللّهِ فِيكَ، وَلَئِنْ أدْبَرْتَ لِيَعْقِرَنّكَ اللّهُ، وَإنّي ٭رَاكَ الّذِي أُرِيتُ فِيكَ مَا أُرِيتُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاس: فَسَألْتُ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللّهِ #، وَإنَّكَ الّذِي أُرِيتُ فِيكَ مَا أُرِيتُ، فأخْبَرَنِي أبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنه، أنَّ رَسُولَ اللّهِ # قَالَ: بَيْنَا أنَا نَائِمٌ رَأيْتُ فِي يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ فَأهَمَّنِي شَأنُهُمَا، فَأوْحَى اللّهُ تَعَالَى إلَيَّ أنِ انْفُخْهُمَا، فَنَفَخْتَهُمَا، فَطَارَا فَأوَّلْتُهُمَا كَذّابِينَ يَخْرُجَانِ مِنْ بَعْدِي، وَكَانَ أحَدُهُمَا الْعَنَسِيَّ صَاحِبَ صَنْعَاءَ، وَاŒخَرُ مُسِيلَمَةَ صَاحِبَ الْيَمَامَةِ[. أخرجه الشيخان.والمراد »بالعَقر« هنا الهك .

50. (5984)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müseylime-i Kezzab, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında [Medine'ye] geldi ve: "Eğer Muhammed bu işi (hilafeti) kendinden sonra bana bırakırsa ben ona tabi olurum" demeye başladı. Sonra kavminden kalabalık bir cemaatle Medine'ye geldi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da Sabit İbnu Kays İbni Şemmas ile birlikte ona uğradı. Bu sırada Aleyhissalâtu vesselâm'ın elinde bir dal parçası vardı. Arkadaşlarının arasında oturmakta olan Müseylime'ye yaklaştı ve:
"Sen benden şu parçayı istemiş olsan dahi bunu sana vermem! Sen, Allah'ın senin hakkındaki emrini asla tecavüz edemeyeceksin. (Şayet bana itaatten) yüz çevirecek olursan Allah mutlaka senin hakkından gelecektir. Öyle zannediyorum ki, sen hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin! [İşte Sabit, bana bedel sana cevap verecek!" buyurup, oradan ayrıldı.]
İbnu Abbas der ki: "Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Öyle zannediyorum ki, sen hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin" sözü ile neyi kastettiğini sordum. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) bana şu hususu haber verdi: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurmuştu ki:
"Ben bir gün rüyamda, elimde iki altın bilezik gördüm. Yine rüyamda onlara fazla bir ilgi göstermiştim. Allah Teala hazretleri: "Onlara üfle!" diye vahyetti, ben de üfledim, derken uçup gittiler. Ben bunları, benden sonra çıkacak iki yalancı ile yorumladım." [Ravi, Ubeydullah der ki]: "Bunlardan biri, San'a'nın sahibi el-Anesî, diğeri de Yemame'nin sahibi Müseylime'dir." [Buharî, Menakıb 25, Megazî 70, 71, Tevhid 29; Müslim, Rü'ya 21, (2273).][711]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ebubekir zamanında isyan bayrağı kaldıran iki yalancı peygamberden söz etmektedir. Kitaplarda Müseylime ile ilgili rivayetler, teferruatta bazı farklılıklar arzeder. Ancak en sahih olanı Sahiheyn'de gelen şeklidir.
Müseylime, rivayetten de anlaşılacağı üzere, Yemame'nin sahibiydi. Kendisi aynı zamanda edipti. Halkı arasında itibarı fazla olduğu için Rahmanu'l-Yemame lakabıyla anılırdı. Onu isyana, peygamberlik iddiasına sevkedecek olan husus da , bu itibarı ve kavminin desteğine olan güveni olmalıdır.

2- Bu rivayet, Resulullah'ın Müseylime'ye kadar geldiğini ifade etmektedir. Sabit İbnu Kays'la birlikte gelmiş ve Yemamelilerin huzurunda, peygamberliğe ortaklık, Resulullah'tan sonra idareye varislik, -bazı rivayetlere göre arzın ortaklaşa paylaşılması- gibi taleplerini reddedip, bu çeşit düşüncelerle hareket ettiği takdirde bir çöp bile istese vermeyeceğini kesin bir dille ifade etmiştir.

3- Resulullah'ın onun yanına gelmesi bazı farklı yorumlara sebep olmuştur. Müseylime'nin büyüklük taslayarak, kibrinden, Resulullah'ın huzuruna gelmekten imtina etmiş olarak ağırlıkların başında kalmış olabileceğini, ama Resulullah'ın önce, bütün heyetlere yaptığı gibi nezaketle muamele edip diplomasinin gereğini yerine getirdiği, iyi muamele ve tatlı sözle heyetin kalbini kazanmayı esas aldığı, sonra da Müseylime'de anlayış göremeyince, hakkındaki azimkâr kararını ve hüccetini adamlarının huzurunda kendisine duyurmak üzere yanına gelmiş olabileceği belirtilmiştir. Resulullah'ın bu davranışından, imamın, küffardan görüşme arzusu ile gelen bir heyete, Müslümanların maslahatı gerektiriyorsa, bizzat gidebileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- Sabit İbnu Kays Resulullah'ın hatibi idi. İhtiyaç halinde onu bu maksatla istihdam ederdi. Müseylime'nin sözcülüğünü ettiği heyete, talepleri hususunda kesin cevabını veren Aleyhissalâtu vesselâm, heyetin arzulayacağı teferruatı konuşma hususunda onu vekil bırakıp ayrılmıştır. Kendisi cevamiu'lkelimdi. Özür ifade etmişti: "Bir çöp bile vermeyecekti." Gerisini hatibiyle konuşabilirlerdi. Resulullah'ın bu davranışı da, Müslüman diplomasisine bir kaide kazandırmıştır. İmam, ihtiyaç duyduğu taktirde, bu çeşit temaslarda bir başkasını vekil tayin edebilir, hatipten istifade edebilir, inatçılara karşı belagat sahiplerinin yardımını talep edebilir.

Müseylimetu'l-Kezzab Resulullah'ın haber verdiği gibi, Hz. Sıddîk (radıyallahu anh) zamanında Müslümanlar tarafından öldürülecek ve fitnesi defedilecektir. Müseylime'nin, Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşi tarafından, aynı harbe ile öldürüldüğü rivayetlerde gelmiştir.

5- Resulullah rüyada gördüğü altın bilezikleri, yalancılarla te'vil etmiştir. Çünkü yalan, bir şeyi asıl yerinden bir başka yere koymaktır. Kolunda altın bilezik görmesini, altın erkeğe haram ve yasak olması sebebiyle, onu olmaması gereken yerde görmekle yalancı ile te'vil etmiş; kendinin olmayan şeyi iddia edecek adamın çıkacağını söylemiştir. Üflemekle uçmalarını da, her ikisinin de tepelenip, ortadan kaldırılacaklarıyla te'vil etmiştir. Üflemekle ortadan kalkan şeyin adiliği, düşüklüğü ve değersizliği ayrıca ifade edilmiş olmaktadır.

6- Hadiste zikri geçen ikinci yalancı el-Esved el-Anesi'dir. Buna Zü'l-Hımar da denirdi. Çünkü yüzünü örterdi. Hımar, örtü manasına gelmektedir. Resulullah'ın San'a'daki İran asıllı amili Bâzan vefat edince, San'a'ya adamlarıyla gelen Zü'l-Hımar oralara hakim olur ve Bâzan'ın hanımı el-Merzübane ile evlenir. Ancak, Merzubane'nin bir gece ona halis şarap içirerek sarhoş etmesi sonucu, duvarı delerek sarayına giren takipçi yiğitler, Zü'l-Hımar'ı öldürürler. Duvarı delerek girmeleri, kapısını bin kadar muhafızın beklemesi sebebiyledir. Kadın ve sarayda bulunan bazı kıymetli eşyalar kaçırılır. Derhal Medine'ye haber uçurulur. Resulullah'ın vefatı sırasında haber gelir. Bazı rivayetler, onun Resulullah'ın ölümünden bir gün bir gece önce öldürüldüğünü, Resulullah'ın vahiy yoluyla durumdan haberdar olduğunu ve ashabına bildirdiğini, sonra haberin Hz. Ebu Bekr'e geldiğini belirtir.

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in ridde denen bu irtidad hareketlerine karşı azimkâr davranışı, ciddiyet ve ısrarla üzerlerine giderek onları anında bertaraf etmesi İslam'a sebkat eden mühim hizmetlerinden biridir. Bilhassa Müseylime'nin hareketi genç İslam devletini epeyce uğraştırmıştır.

7- Şunu belirtmede fayda var: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın sağlığında başlayan bu irtidad

ve isyan hareketlerine karşı nasıl bir yol takip edileceğini bizzat Aleyhissalâtu vesselâm tesbit etmiştir: Resulullah derhal aktif şekilde mukabele etmiş, çevredeki devlete sadık Müslüman idarecilere talimatlar göndererek, isyancıların gerek savaş ve gerekse suikast yoluyla ortadan kaldırılmalarını emretmiştir. Taberi Tarihi bu çeşit Nebevî mektuplardan 19 tanesinin metnini nakletmektedir.[712]

5985 -51- وعن سلمة بن نعيم بن مسعود ا'شجعي عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنه قَالَ:]سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ لَهُمَا حِينَ قَرَأ كِتَابَ مُسَيْلِمَةَ إلَيْهِ: مَا تَقُونِ أنْتُمَا؟ قَالَ: نَقُولُ كَمَا قَالَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: لَوْ َ أنَّ الرُّسُلَ َ تُقْتَلُ لَضَرَبْتُ أعْنَاقَكُمَا[. أخرجه أبو داود .

51. (5985)- Seleme İbnu Nuaym İbnu Mes'ud el-Eşcaî, babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Müseylime'nin kendisine yazdığı mektubu okuyunca, mektubu getiren iki elçiye şöyle söylediğini işitmiştir: "Bu yazdığı meselede siz ne diyorsunuz?" Elçiler:
"Biz de onun söylediğini söyleriz!" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Eğer elçileri öldürmemek kaide olmasaydı boyunlarınızı muhakkak uçururdum!" buyurdular." [Ebu Davud, Cihad 166, (2761).][713]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Müseylime'nin Resulullah'a yazdığı bir mektubu mevzubahis etmektedir. Ancak, mektubun muhtevasını vermemektedir. Başka kaynakların kaydına göre Müseylime'nin mektubu şöyledir:
"Allah'ın Resulü Müseylime'den Allah'ın Resulü Muhammed'e,
Selam üzerine olsun. Emma ba'd: Din meselesinde ben sana ortak kılındım. Arzın yarısı bizimdir, yarısı da Kureyş'indir. Ne var ki Kureyş mütecavizdir."
Resulullah bu mektuba şu cevabı vermiştir:
"Bismillahirrahmanirrahim,
Allah'ın Resulü Muhammed'den yalancı Müseylime'ye,
Selam hidayete tabi olana olsun. Emma ba'd: Arz Allah'ındır, onu kullarından dilediğine miras kılar. Akibet ise muttakilerindir."
Görüldüğü üzere Müseylime kendini resulullah olarak takdim etmekte ve arzın yarısını talep etmektedir. Elçiler de buna inanmış olduklarını ifade etmişlerdir. Resulullah bu sebeple "elçiye zeval yok" prensibi olmasaydı sizi öldürürdüm" demiştir.
Alimler Resulullah'ın bu sözünden hareketle küffardan imama gelecek elçi küfür ifade eden sözler de sarfetse, ona dokunmanın haram olduğuna hükmetmiştir.
2- Bu vesile ile şunu da ilave edelim: Hicrî 11. yılda ortaya çıkan irtidad ve isyan eden ve hatta tıpkı Müseylime gibi mektup yazarak "ittifak anlaşması" yapmayı teklif eden Tuleyha da burada zikredilebilir. Resulullah'ın vefatından sonra ortaya çıkan isyankârlardan Zu't-Tac, Lakit İbnu Malik, el-Eş'as el-Kindî, Ümmü Zemil Bintu Ümmü Kirfe, Secâhî de burada zikredilebilir. Gatafanlılar arasında zuhur eden bu sonuncusu kendisinin dişi peygamber olduğunu da iddia etmiştir. el-Eş'asu'l-Kindî, el-Esved'in öldürülmesinden sonra Yemen'de zuhur etmiştir. Zu't-Tac, Umman'da, Ümmü Zemil

de Gatafan'da zuhur etmiştir.
Bu mevzuyu tahlil eden Muhammed Hamidullah, açıklamalarını şöyle noktalar: "Gerek Resulullah Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) ve gerekse onun yerini alan Halife Ebu Bekr (radıyallahu anh) sükunet içinde fakat enerjik bir şekilde davranmışlardır. Sonunda elde edilen başarı, insanlık tarihinde cereyan eden bu büyük inkılab ve ıslahat hareketini yok olup gitmekten kurtarmış ve bu İlahî hareketin bütün dünyaya hitap edebilmesi için gereken yolu açmıştır.[714]

5986-52- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ الله عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ # حِينَ خَرَجْنَا مَعَهُ إلى الطَّائِفِ فَمَرَرْنَا بِقَبْرٍ، فَقَالَ: هَذَا قَبْرُ أبِي رِغَالٍ فَكَانَ هَذَا الْحَرَمُ يَدْفَعُ عَنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ أصَابَتْهُ الْنِّقْمَةُ الَّتِى أصَابَتْ قَوْمَهُ بِهَذَا الْمَكَانِ فَدُفِنَ فِيهِ، وَآيَةُ ذلِكَ أنَّهُ دُفِنَ مَعَهُ غُصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ. فَإنْ أنْتُمْ نَبَشْتُمْ عَنْهُ أصِبْتُمُوهُ فَابْتَدَرَ النَّاسُ فَاسْتَخْرَجُوا الْغُصْنَ[. أخرجه أبو داود .

52. (5986)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) beraberindekilerle Taif'e giderken bir kabre uğrayınca şunu söylemişti: "Bu kabir, Ebu Riğal'in kabridir. Şu Harem mıntıkası sebebiyle (kavmine gelen musibetten) masun kalmıştı. (Harem'den harice) çıkınca kavmini çarpan bela onu da burada yakaladı ve buraya defnedildi. Söylediğimin delili, altından bir dalın beraberinde gömülmüş olmasıdır. Eğer kabri açacak olsanız, onu bulup çıkarırsınız!"
Bunun üzerine halk, alelacele orayı kazıp mezkur altın dalı çıkardı." [Ebu Davud, Harac 41, (3088).] [715]

AÇIKLAMA:

1- Ebu Riğal'in şahsiyeti ihtilaflıdır. Bir rivayete göre Ebu Sakif'tir. Yani Taiflilerin ecdadı. Semud kavminden idi. Harem bölgesi ondan belayı kırk gün bertaraf etmişti, ancak Mekke'deki işi bitip Harem'i çıkınca bela ona da çarpmıştır. Bir başka açıklamaya göre, "Mekke'yi basmaya gelen Ebrehe komutasındaki Habeş ordusuna delil olmuş yol gösteriyordu, yolda ölmüştür." Diğer bir açıklamaya göre Salih Peygamber'in öşür tahsildarıdır, zalimane davranmıştır. Vergi için geldiği bir kabilede annesi ölen bir bebeğe süt veren tek koyunu zorla almıştır. Allah da onun belasını vermiştir.
Hülasa kötülüğe, uğursuzluğa misal olarak zikredilen bir kimsedir. Mekke ile Taif arasında kabri mevcuttur. Hacıların onun kabrini taşlaması âdet olmuştur.
2- Dal diye tercüme ettiğimiz gusn'dan muradın bir çırpı, baston yerine kullanılan uzunca bir çubuk olduğu tahmin edilmiştir. Ancak bu çubuk altındandır. Dendiğine göre yirmi küsur rıtl ağırlığındadır.
3- Hattâbî der ki: "Bunun hükmü rikâzın hükmü gibidir. Çünkü cahiliye devrinde gömülmüş olan bir mal durumundadır, sahibi bilinmemektedir. Ebu Riğal ise, Allah'ın helak ettiği Semud kavminin bakiyesindendi. Onlardan bir nesil, bir devam kalmadı. Böylece bu mal rikaz hükmüne girmiştir. Hadiste, Müslümanlar için bir faide bir maksad mevcut olduğu takdirde müşrik kabirlerinin açılabileceğine, onların kabirlerinin, Müslüman kabirleri gibi bir hürmet taşımadığına delil vardır." [716]

-5987 -53- وعن علي بن أبى طالب رَضِـيَ اللهُ عَنه قال:]كَانَ آخِرُ كَمِ رَسُولِ اللهِ #: الصَّـةَ الصَّةَ، اتَّقُوا اللهَ فِيمَا مَلَكَتْ أيْمَانُكُمْ[. أخرجه أبو داود.

53. (5987)- Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son sözü: "Namaz! Namaz! Sağ ellerinizinsahip olduğu (köleler) hakkında Allah'tan korkun!" olmuştu." [Ebu Davud Edeb 133, (5156); ibnu Mace, Vesaya 1, (2698).][717]

AÇIKLAMA:

1- Burda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en son tavsiyesini görmekteyiz. En son tavsiye bir bakıma, bir dinin peygamberi olarak onun nazarında en mühim şeyin ne olduğunu ifade eder. Bu namazdır. Nitekim başka hadislerde namaz dinin direği olarak ifade edilmiş, namazı gereğince kılanın dini ayakta tutacağı, kılmayanın da dini yıkmış olacağı belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de de namazın insanı her çeşit kötülüklerden koruyacağı ifade edilmiştir (Ankebut 45). Resulullah'ın namazdan sonra dikkat çektiği şey insan hukukuna müteallıktir: Kölelere karşı Allah'tan korkmak. Yani kölenin haklarına riayet etmek. Yapamayacağı iş vermemek, gündüz çalıştı ise gece çalıştırmamak, ma'ruf üzere yedirip içirmek, dövmemek, hakaret etmemek... gibi köle hakkında beyan edilen esaslara[718] riayet. Türbüştî, "köle haklarının namazla birlikte zikri ile Resulullah bu hakların da namaz gibi mutlaka uyulması gereken bir vecibe olduğunu beyan etmeyi kastetmiştir" der. Bazı alimler kişinin malik olduğu hayvanların da buraya dahil olduğunu söylemiştir. Nitekim -daha önce kaydettiğimiz üzere- hadislerde hayvan hakları da medar-ı bahs edilmiştir

Köle haklarıyla ilgili olarak bu dikkat çekmenin gerisinde hür insanın hukuku mevcuttur. Yani, bir kısım haklardan mahrum ölenlerin hakkı ehemmiyet arzederse, hür insanların hakları daha çok ehemmiyet arzeder: Malı, canı, ırzı haramdır. Bu haramlar hususunda Allah'tan korkmak gerekir.

Bazı alimler, "sağ elin sahip olduğu" tabiriyle -belirtildiği üzere- kölelere ihsanı (iyi muameleyi) anlarken, diğer bazıları da "sağ ellerin sahip olduğu emvalin zekat hakkını" anlamıştır.

2- Resulullah "Namaz! Namaz!" buyurmuştur, ifadeyi mutlak bırakmıştır. Bu ifade veciz olmakla birlikte manası geniştir, ölüm anında olan lisan-ı nübüvvete yaraşan bir özlülüğe sahiptir. Şu manaları takdir edebiliriz:

* Namazları, hakkını vererek kılın: Farzları, vecibeleri, sünnetleri, ta'dil-i erkanı üzere kılın.

* Namazlarınızı vakti vaktinde devamlı kılın.

* Namazın yeni nesillere öğretilmesini ihmal etmeyin.

* Namazları cemaatle kılın! vs.

3- Resulullah'ın son söyledikleri hususunda başka teferruat da var, daha önce geçti (5405).[719]

Son Söz

Bu eserin müellifi -ki Allah onu gayesinde muvaffak kılsın ve rahmetinden ümit ettiği şeye ulaştırsın-der ki:

İşte hadislerden cemedip özetleyerek, seçip kısaltarak telif ettiğim eserin sonuna geldim.. Altı ana kitap böylece birleştirilmiş oldu. Bu eser sayesinde inşaallah, Kütüb-i Sitte'nin muhtevasına yeterince kavuşulmuş olacak. Şimdiye kadar böylesi bir çalışma kimseye nasib olmadı. Bu eseri, sırf Cenab-ı Hakk'ın rızası için te'lif ettim. Ne riya, ne gösteriş, ne böbürlenme niyetime yaklaşmadı. Rivayetlerin tekerrür edenlerinden en kısa, en cami olanlarıyla uzun hadislerden hacimce en az, en faydalı olanlarla yetindim. Bununla Rab Teala hazretlerinden bol sevap ümid ediyorum. O, öylesine cömertir ki kendi hakkında beslenen ümitleri boş çevirmez. Kapısını çalıp isteyenlere hemen icabet eder.
Bu eseri İmam Ebu Abdillah Muhammed İbn İsmail el-Buhârî'nin Sahih'inde vurduğu mühürle mühürlemek istiyorum. Onun mühür makamında kitabına koyduğu şey, bütün hayırların ve sarih beşaretlerin esbabını cemeden pek ehemmiyetli bir hadistir. Ben bu hadisi, benden Resulullah aleyhissalatu vesselam'a kadar uzanan muttasıl senediyle kaydediyorum. Allah Teala hazretlerinden, halka ulaşmada onu bu dünyada bana sebep kıldığı gibi, ahirette rızasına ulaşmamda da sebep kılmasını talep ediyorum. Günah ve kusurlarımı itiraf edip, latif ve habir olan Rabbime güvenerek diyorum ki:
Bize şeyhimiz el-İmam el-Allametu'l-Asil vel-Muhaddisu's-Salih Zeynü'd-Din Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Zeyni'l-Abidin Ahmed İbni Abdillatif eş-Şerci rahimehullah, 886 yılında Zebid şehrindeki evinde -ki bu şehri Allah imanla mamur eylesin- tarafımdan kendisine okunmak suretiyle haber verdi ve dedi ki:
"Bize şeyhimiz el-imam Muhaddisu'd-Diyari'l-Yemeniyye ve İbnu Muhaddisiha Nefisü'd-Din Ebu'r-Rebî Süleyman İbnu İbrahim İbni Ömer el-Alevî rahimehullah Teala 823 yılında (Yemen'in) Taizz şehrinde -sema değilse de- icazeten bize haber verdi ve dedi ki:
"Babam el-İmam Burhanu'd-Din icazeten, şeyhimiz el-imam el-Allame Şeyhu Ôl-Muhaddisin Şerefu'd-Din Musa İbnu Mürri İbnu Muhammed İbni Ali el-Gazûlî ed-Dımeşkî semaan bize haber verdi ve dedi ki:
"Bize eş-Şeyh el-Ma'mer Müsnidü'd-Dünya Ebu'l-Abbas Ahmed İbnu Ebi Talib el-Haccar es-Salihî öncekine icazeten, ikincisine semaen haber verdi ve dedi ki:
“Bize eş-Şeyh es-Salih Ebu Abdillah el-Hüseyin İbnu'l-Mübarek ez-Zebidî semaen haber verdi ve dedi ki:
"Bize Ebu'l-Vakt Abdu'l-Evvel İbnu İsa İbni Şuayb es-Siczî el-Herevî semâen haber verdi ve dedi ki:
"Bize el-İmam Ebu'l-Muzaffer Abdu'r-Rahman İbnu Muhammed İbnu Muzaffer ed-Davudî, semaen haber verdi ve dedi ki:
"Bize el-İmam Ebu Muhammed Abdullah İbnu Ahmed İbni Hamuye es-Serahsî semaen haber verdi ve dedi ki:
"Bize Ebu Abdillah Muhammed İbnu Yusuf el-Firebrî semaen haber verdi ve dedi ki:
"Bize İmamu'l-Muhaddisin Ebu Abdillah Muhammed İbni İsmail İbni İbrahim el-Buhârî rahimehullah Teala semaen haber verdi ve dedi ki:
"Bize Ahmed İbnu Eşkab tahdis etti ve dedi ki: "Bize Muhammed İbnu Fudayl, İmaretu'bnu'l-Ka'ka'dan o da Ebu Zürâa'dan, o da Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den haber verdi ki, o şöyle demiştir.
"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Dilde hafif, mizanda ağır, Rahman'ın yanında sevgili iki kelime vardır: Sübhanallahi ve bihamdihi, Sübhanallahi'l-azim (Allah'ı hamdederek tenzih ederim yüce Allah (noksan sıfatlardan) müberradır."

Teysiru'l-Vüsul ila Camiil-Usul min Hadisi'r-Resul (sallallahu aleyhi ve sellem) burada sona ermiştir.

*** Eserin müellifi -ki Allah onun günahlarını affetsin ve ona hayatta da ölünce de hususi lütfuyla muamele etsin- der ki:

Bu ihtisar işini Hicret-i Nebeviye'nin 916 yılında Haram aylarında Zilkade ayının ilk gününe müsadif mübarek cuma günü kuşluk vaktinde tamamladım. Tashih ve mukabele işini de 917 yılının başında Allah'ın haram aylarından Muharrem ayının ilk gününde tamamladım. Hamdimiz, izzet ve celalinin bereketiyle sahih amellerin tamamlanmasını müyesser kılan Allah'adır.

Bu kitabın benden rivayetine, Müslümanlardan hayatımı idrak edenlerin hepsine izin verdim. Allah bunu da kerim olan rızasına halis kılsın, cennât-i naimine vesile kılsın.

Rabbimiz bunu bizden kabul et! Sen işiten ve bilensin.[720]

Mütercimin Son Sözü

Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi adı ile neşrettiğimiz eserin aslını teşkil eden Teysiru'l-Vüsul ila Camiil-Usûl adlı İbnu Deybe'nin eseri burada sona ermiştir. Bu değerli eserin açıklamalı şekilde tamamlanmasını bu aciz ve pürkusur kuluna müyesser kılan Rabbimize hamdimiz sonsuzdur. Eserin her bir harfi adedince elhamdülillah, okuyanların ve kıyamete kadar okuyacak olanların telaffuz edecekleri harfler adedinde elhamdülillah.

Rabbimizden, eserin hazırlanması sırasında ve tab'ı sırasında beşerî eksikliklerimiz sebebiyle kasda makrun olmadan südûr eden hatalarımızın affını diliyor, eksikleriyle birlikte rızasına ve sevgili Resulü'nün dar-ı bekada beraberliğine vesile kılmasını niyaz ediyoruz.

Cenab-ı Hak, ihlasla bu eseri okuyup, bizlere dua edecek mü'minlerden de razı olsun, onlara da dar-ı bekada Resul-i Ekrem'iyle beraberlik nasib etsin. Amin.

رَبَّنَا َ تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَأْنَا رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمّدٍ وَعلى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلى إبْرَاهِيمَ وَعلى آلِ اِبْرَاهِيمَ

Erzurum, 28.3.1992 Pazar[721]

Not:

1- Bu eserin aslı olan Teysiru'l-Vüsul ortalama 400'er sayfalık dört ciltten mürekkeptir.[722] Tercüme ve şerhinin 15 cilde tamamlanacağını tahmin ve böyle ilan etmiş olmamıza rağmen Mukaddime olarak esere koymayı gerekli bulduğumuz Usul-ü Hadis ve birkısım hadis meseleleriyle ilgili bahisler eserin tahminî hacmini taşırmış oldu.

2- Ayrıca bu eserin aslı, her ne kadar Kütüb-i Sitte'nin bir ihtisarı ise de, altıncı kitabını, İmam Malik merhumun Muvatta nam meşhur ve muteber eseri teşkil etmektedir. Halbuki günümüzde Kütüb-i Sitte deyince, altınıcı kitap olarak İbnu Mace'nin Sünen'ini kastederiz. Bu değerli çalışmamızdaki mezkur eksikliği gidermek için İbnu Mace'de yer alıp da diğer beş eserde (Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Nesai) yer almayan ziyade hadisleri, İbnu Mace'deki fıkhî tertip üzere en sona aynen ilave etmeyi uygun gördük. Böylece hem Teysiru'l-Vüsul'ün orijinalitesi korunmuş oldu, hem de İbnu Mace'nin ziyadelerinden mahrum kalınmamış oldu. Çalışmamız bu haliyle altı değil, yedi kitabı ihtiva

etmektedir.
İbnu Mace'den ilave edeceğimiz ziyade hadislerin takriben iki cilt tutacağını tahmin ediyoruz.

3- Esere bir de Fihrist cildi ilave edeceğiz. Burada öncelikle, kitapta yer verilen mevzuların alfabetik sıraya göre listesini yapıp, kitabın nerelerinde geçtiğini cilt ve sayfa numaralarıyla göstereceğiz. Böylece, eser bir ansiklopedi mahiyetini kazanacak, istediğimiz dinî bir bahsin nerelerde işlendiğini anında bulup kolayca istifade edeceğiz.

Fihrist cildinde ıstılahlar ve anlaşılması zor kelimelerle ilgili lügatçeye, hayatı işlenen sahabe ve diğer şahıslar, ayet ve hadislerle ilgili başka fihristlere de yer vereceğiz.

Bu mütemmim çalışmaların da bir an önce tamamlanmasını Cenab-ı Hakk'ın rahmetinden Resul-ü Ekrem'ini şefaatçi kılarak talep ediyor, okuyucularımızın dualarını bekliyoruz.

وَالسَّمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ

İbrahim CANAN[723]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/5.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/5.

[3] Bu mevzuda teferruat için Ömer Nasuhi Bilmen merhumun Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu'na müracaat edilmelidir. (2. cilt, 45-50).

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/5-7.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/7.

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/7.

[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/8.

[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/8.

[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/8-9.

[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/10.

[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/10.

[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/10.

[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/10.

[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/11.

[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/11.

[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/11-12.

[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/12.

[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/12-13.

[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/13.

[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/13-14.

[21]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/14.
[22]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/14-15.
[23]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/15.
[24]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/15-16.
[25]
Bu meselelere Ahzâb sûresi ile ilgili tefsirde kısa kısa temas etmiş olmamıza rağmen (Bak. 4. cilt, 178. sayfa), ehemmiyetine binaen burada biraz daha genişçe temes etmeyi faydalı buluyoruz.3) Velâ-i Müvâlât: Nesebi meçhul birisi ile tes'sîs edilen yardımlaşma rabıtası (akrabalığı).Velâ-i Ataka : Azad edilen köle ile efendi arasında teessüs eden bir râbıta (akrabalık bağı). Ölüm halinde tevârüsü gerektirir.Civâr : Bir yabancıya tanınan himâye, eman.
[26]

[27]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/16-17.
[28]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/17.
[29]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/17-18.
[30]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/18.
[31]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/18-20.
[32]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/20.
[33]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/20-22.
[34]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/23.
[35]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/23-24.
[36]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/24.
[37]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/25.
[38]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/25.
[39]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/25-27.
[40]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/28.
[41]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/28.
[42]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/29.
[43]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/29.
[44]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/29-30.
[45]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/30.
[46]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/30-31.
[47]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/31.
[48]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/31.
[49]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/32-33.
[50]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/33.
[51]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/33.

[52] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/33-34.
[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/34.
[54] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/34-35.
[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/35-36.
[56] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/37.
[57] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/37.
[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/37-38.
[59] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/38-39.
[60] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/39.
[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/39-40.
[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/40.
[63] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/40.
[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/40.
[65] Bu hususta ileri sürülen farklı ve teferruatlı görüşlerden birine göre -ki Evzâ'î de benimser- radâ'süte bağlıdır, zamana değil, daha iki yıl dolamadan, meselâ birinci yıl içerisinde çocuk sütten kesilip yemeğe tam alışacak olsa, bundan sonra emilen sütle kardeşlik ve hurmet hâsıl olmaz. Diğer bir görüşe göre sütle yaşlılar için bile - en azından örtünmeyen gerektirmeyen- kardeşlik hâsıl olmaktadır. (Çeşitli münâkaşalar için bak. Fethu'l-Bârî, 11, 49-53; A. Ma'bûd 6, 53-62).
[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/41-42.
[67] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/42-43.
[68] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/44.
[69] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/44.
[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/44-45.
[71] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/45.
[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/46.
[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/46-47.
[74] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/48.
[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/48-49.
[76] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/49.
[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/49.
[78] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/50.
[79] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/50.
[80] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/50-51.
[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/52.

[82] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/52-53.

[83] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/53.

[84] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/54.

[85] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/54.

[86] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/54.

[87] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/54.

[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/55.

[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/55.

[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/55.

[91] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/55.

[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/56.

[93] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/56.

[94] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/57.

[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/57.

[96] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/57-58.

[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/58.

[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/59.

[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/59.

[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/59.

[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/59-61.

[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/62.

[103] Hicret üzere biatın mâna ve ehemmiyetini Hicretle ilgili bahsin sonunda tahlil edeceğiz (5797. Hadis).

[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/62-63.

[105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/64.

[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/64.

[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/64.

[108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/64.

[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/65.

[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/65.

[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/66.

[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/66.

[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/66.

[114]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/66-67.
[115]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/67.
[116]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/68.
[117]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/68.
[118]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/69.
[119]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/69.
[120]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/69.
[121]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/70.
[122]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/70.
[123]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/71.
[124]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/71-72.
[125]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/73.
[126]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/73.
[127]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/73.
[128]
Bir peygamberin rü'yada bile olsa gördüğünün vahya dayandığı ve binâenaleyh hak olduğu (bak. Râzî, a.g.e. 26, 153) kaziyyesi ve usulcülerin bir hüküm geldikte icra edilmeden neshedilip edilmeyeceği hususunu tartışmış olmaları (Râzî, a.g.e., 26, 155) gibi hususlar gözönüne alınırsa, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmeye tevessülüyle alâkalı âyetlere (Saffât 37, 101-102) dayanarak Hz. İbrahim zamanına kadar - belki de birkısım kayıtlara tâbi olarak- çocuk kurban etmenin câri olduğu, ondan sonra bu tatbikatın meşruiyetinin neshedildiği de düşünülebilir.
[129]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/74-76.
[130]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/76-77.
[131]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/78.
[132]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/78-79.
[133]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/80.
[134]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/80.
[135]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/80-82.
[136]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/82.
[137]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/83.
[138]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/84.
[139]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/84-85.
[140]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/85.
[141]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/85.
[142]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/85-86.
[143]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/87.

[144]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/87.
[145]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/89.
[146]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/90.
[147]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/90.
[148]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/90-92.
[149]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/93.
[150]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/93-94.
[151]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/94.
[152]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/95.
[153]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/95.
[154]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/96.
[155]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/96.
[156]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/97.
[157]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/97-98.
[158]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/98.
[159]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/98.
[160]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/99.
[161]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/99.
[162]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/99.
[163]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/100.
[164]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/100-101.
[165]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/101.
[166]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/101-102.
[167]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/102.
[168]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/102-103.
[169]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/103.
[170]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/103.
[171]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/103-104.
[172]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/104.
[173]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/105.
[174]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/106.
[175]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/106.

[176]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/106.
[177]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/107.
[178]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/107-108.
[179]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/108.
[180]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/109.
[181]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/109-110.
[182]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/110.
[183]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/110-111.
[184]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/111.
[185]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/111.
[186]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/112-114.
[187]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/114.
[188]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/114-115.
[189]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/116.
[190]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/116-117.
[191]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/118.
[192]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/118-119.
[193]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/120.
[194]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/120.
[195]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/120-122.
[196]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/122.
[197]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/122-124.
[198]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/124.
[199]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/124.
[200]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/125.
[201]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/125-127.
[202]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/127.
[203]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/127-128.
[204]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/128.
[205]
Sözgelimi, meşhûr diktatör Stalin için bizzat Kuruşçef tarafından yapılan bir tasvîr bu husûsa canlı bir misâl olur. Kuruşçef, Stalin'in hastalık derecesine varan şüpheciliğini ifadeden sonra, şunu ilâve eder. "Stalin insana bakar ve şöyle derdi: "Gözlerininz bugün neden böyle aldatıcı?" veya "Bugün neden böyle etrafınıza bakıyorsunuz da gözlerimimn içine bakmıyorsunuz?" Stalin kuruntulu, hastalık derecesinde şüpheci bir insandı." (Lin Yutang, Gizli İsim, Çeviren: Suzan Akpınar, Işık Kitapları, İstanbul, 1962, s. 73.)

[206] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/128-130.
[207] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/131.
[208] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/131-132.
[209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/132-133.
[210] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/133.
[211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/134.
[212] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/134.
[213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/134.
[214] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/134-135.
[215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/135.
[216] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/135-136.
[217] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/136.
[218] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/136-137.
[219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/137.
[220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/138.
[221] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/138.
[222] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/138-139.
[223] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/139-141.
[224] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141.
[225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141.
[226] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141.
[227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141.
[228] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141-143.
[229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/143.
[230] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/143-144.
[231] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/144-145.
[232] Bu mevzunun etraflı olarak tahlilini görmek isteyenlere İslâm Işığında Anarşi kitabımızın beşinci bölümünü (Batıda Anarşinin Doğuşu Sebepleri, Neticeleri) tavsiye ederiz (2. baskı, Cihan yayınevi, İstanbul, 1984).
[233] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/145-146.
[234] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/146-147.
[235] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/147-148.
[236] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/147-151.
[237] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/151-152.

[238]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/152-153.
[239]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/153.
[240]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/153-154.
[241]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/158.
[242]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/159-160.
[243]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/160.
[244]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/161-162.
[245]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/162-164.
[246]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/164-165.
[247]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/167.
[248]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/167-168.
[249]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/168.
[250]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/168.
[251]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/168.
[252]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/169.
[253]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/169.
[254]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/169.
[255]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/169-170.
[256]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/170.
[257]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/170.
[258]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/170.
[259]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/170-171.
[260]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/171.
[261]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/171-172.
[262]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/172.
[263]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/173.
[264]
Türkçe meâllerde "dinlenme" , "istirahat" diye tercüme edilen kelimelerin Kur'ânî aslı sübâttır ve işten kesilme, çalışmayı terk mânalarına gelir (Müfredât: 220).10) Günümüzde, dinlenmek üzere başvurulan oyun, eğlence, içki gibi vasıtaların gayeye ne derece hizmet ettiği, iş hayatında verimliliğe ne ölçüde müessir olduğu, yukarıda bahsettiğimiz İslâmî vasıtaların müessiriyet derecesi gerçekten araştırmaya değer bir husustur. Şu kadarını hatırlatalım ki, Komünist Rusya, 1985 yılı içinde, içkinin iş hayatına olan menfi te'sirini gözönüne alarak içki yasağı getirmiştir. İlgili haberin bir pasajını 23 Mayıs 1985 tarihli Hürriyet Gazetesinden takip edelim: "...Sovyetler Birliği'nin bazı cumhuriyetlerinde, alkol yüzünden fabrikalardaki üretim, hafta sonu tatillerinin ardından yüzde 30'a indiği, iş kazalarının ise yüzde 50'lik bir artış gösterdiği gene istatistiklerin ortaya koyduğu sonuçlardan. Ülkedeki boşanmaların yüzde 50'si de eşlerden birinin alkolik olması nedeniyle gerçekleşiyor."
[265]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/173.

[266] Şu açıklama, kaylûlenin ehemmiyetini belirtmekten başka miktar hakkında da fikir verdiği için burada kayda değer: "...Bu uyku (kaylûle), hem ömrü, hem rızkı tezyîde medardır. Çünkü, yarım saat kaylûle, iki saat gece uykusuna muadil gelir. Demek, ömrüne her gün bir buçuk saat ilave ediyor. Rızkı için çalışmak müddetine, yine birbuçuk saati ölümün kardeşi olan uykunun elinden kurtarıp yaşatıyor ve çalışmak zamanına ilave ediyor" (Lem'alar, s.256).Şunu da belirtelim ki, müfessirler diğer bâzı âyetlerin delâletine dayanarak "kaylûle" deyince mutlaka "uyku" anlaşılması gerekmediğini, "uyku refakat etmese bile, gündüzün sıcağı arttığı sırada, gün ortasında (nısf-u nehâr) yapılan istirâhate kaylûle deneceği" ne dikkat çekmişlerdir (Râzî: 14/21).

[267] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/173-175.

[268] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/175.

[269] Bugünkü kahvehanenin (veya daha kibar adıyla kıraathanenin) ilk çıkışını işaretleyen bir kayda Ebu'l-Ferec İsfehânî'nin (v. 356/966) el-Ağânî'sinde rastlarız. Şöyle der: "Abdülhakem İbnu Amr İbn-i Abdillah İbn-i Safvânel-Cumahî bir beyt (ev) tanzim etti. İçerisine santraç, tavla ve kırka (çocuklara mahsus bir oyun) takımları veiçerisinde her ilimden bahseden defterler koydu. Duvar üzerine de askılık olarak çiviler çaktı. Oraya gelenler, elbiselerinibunlardan birine astıktan sonra bir defter alarak okuyor veya bir oyun takımı alarak arkadaşlarıyla oynuyordu" (Accâc, es-Sünne Kable't-Tedvîn, s. 301, el-Ağânî'den naklen).

[270] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/175-176.

[271] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/177.

[272] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/177-178.

[273] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/179.

[274] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/179.

[275] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/180.

[276] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/180-181.

[277] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/181.

[278] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/182.

[279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/183.

[280] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/183.

[281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/183-185.

[282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/185-186.

[283] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/186.

[284] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/187.

[285] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/187.

[286] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/187.

[287] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/188.

[288] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/188.

[289] Bu mevzuya daha önce de temas etmiştik: 4.cilt s. 347 ve devamı.

[290] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/188-191.

[291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/192.

[292] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/192-197.

[293]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/199-200.
[294]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/200.
[295]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/200-201.
[296]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/201.
[297]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/202.
[298]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/202.
[299]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/202-203.
[300]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/203-204.
[301]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/204-205.
[302]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/205.
[303]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/205-206.
[304]
Zamanla ilgili tâbirlerin târifleri, İsfehânî'nin Müfredâtu'l-Kur'ân'ından alınmıştır.
[305]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/206.
[306]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/206.
[307]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/206-208.
[308]
Tevbe 37. Bu âyet, günümüzde de, meselâ Ramazan aynı devamlı kış mevsimine almayı teklif edenlere cevap olmaktadır.
[309]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/208-210.
[310]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/210.
[311]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/210-211.
[312]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/211.
[313]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/211.
[314]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/211-212.
[315]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/212.
[316]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/212-213.
[317]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/213-215.
[318]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/215-217.
[319]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/217-220.
[320]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/220-222.
[321]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/222-226.
[322]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/226-228.
[323]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/228-233.
[324]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/234.

[325] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/238.
[326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/238.
[327] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/238-239.
[328] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/239.
[329] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/239-240.
[330] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/240.
[331] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/240.
[332] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/240-241.
[333] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/241-242.
[334] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/242.
[335] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/242-243.
[336] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/243.
[337] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/244.
[338] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/244.
[339] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/245.
[340] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/245.
[341] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/245.
[342] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/246.
[343] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/246.
[344] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/246.
[345] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/247.
[346] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/247.
[347] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/248.
[348] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/248.
[349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/249.
[350] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/249.
[351] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/249-250.
[352] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/250-251.
[353] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/252.
[354] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/252.
[355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/252.
[356] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/253.

[357] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/253.
[358] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/253-254.
[359] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/254.
[360] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/254.
[361] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/254-255.
[362] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/256-257.
[363] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/257.
[364] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/257.
[365] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/258.
[366] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/258.
[367] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/258.
[368] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/258-259.
[369] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/260.
[370] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/260-262.
[371] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/262.
[372] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/263.
[373] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/264.
[374] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/264-265.
[375] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/265.
[376] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/265-266.
[377] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/266.
[378] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/266.
[379] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/267.
[380] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/267.
[381] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/268.
[382] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/268.
[383] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/269.
[384] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/270.
[385] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/270-271.
[386] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/271-272.
[387] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/272.
[388] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/272.

[389]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/273.
[390]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/273-274.
[391]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/275-276.
[392]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/276-277.
[393]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/277.
[394]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/278.
[395]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/279.
[396]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/279-280.
[397]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/281.
[398]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/281-283.
[399]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/285.
[400]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/286.
[401]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/286.
[402]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/286.
[403]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/287.
[404]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/287.
[405]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/287.
[406]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/287-288.
[407]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/289.
[408]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/289-291.
[409]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/291.
[410]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/291-292.
[411]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/292.
[412]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/292.
[413]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/293.
[414]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/293.
[415]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/294.
[416]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/294-295.
[417]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/295.
[418]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/295-296.
[419]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/296.
[420]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/297.

[421]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/297.
[422]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/298.
[423]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/298.
[424]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/299-301.
[425]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/302.
[426]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/302.
[427]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/303.
[428]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/303-304.
[429]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/304.
[430]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/305-306.
[431]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/306.
[432]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/306.
[433]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/307.
[434]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/307.
[435]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/308.
[436]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/308-309.
[437]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/309.
[438]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/309.
[439]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/310.
[440]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/310-311.
[441]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/311-312.
[442]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/314-315.
[443]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/315-316.
[444]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/316.
[445]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/317.
[446]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/317.
[447]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/318.
[448]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/318-319.
[449]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/319.
[450]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/319.
[451]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/319-320.
[452]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/320.

[453] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/320-321.
[454] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/321.
[455] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/321-322.
[456] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/322.
[457] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/322.
[458] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/322-323.
[459] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/323.
[460] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/324-325.
[461] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/325.
[462] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/325.
[463] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/326.
[464] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/326-327.
[465] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/328.
[466] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/328-329.
[467] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/329.
[468] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/329-330.
[469] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/330.
[470] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/331.
[471] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/331.
[472] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/331.
[473] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/332.
[474] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/332.
[475] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/333.
[476] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/333.
[477] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/333.
[478] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/334.
[479] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/334.
[480] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/334.
[481] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/335.
[482] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/335.
[483] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/335-336.
[484] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/336.

[485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/336.
[486] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/336-337.
[487] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/337.
[488] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/337.
[489] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/337-338.
[490] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/339.
[491] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/339.
[492] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/339.
[493] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/339-341.
[494] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/341.
[495] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/341-342.
[496] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/342-343.
[497] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/344.
[498] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/345-346.
[499] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/346-347.
[500] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/347.
[501] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/347-348.
[502] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/348.
[503] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/348.
[504] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/349.
[505] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/349-350.
[506] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/350.
[507] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/351.
[508] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/351.
[509] Hadis, Müsned'de... شهوات الف في بطونهم şeklinde biraz farkla gelmiştir.
[510] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/351.
[511] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/352.
[512] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/352-353.
[513] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/353-354.
[514] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/354.
[515] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/354-355.
[516] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/355.

[517] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/355-356.
[518] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/356.
[519] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/356.
[520] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/357.
[521] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/357.
[522] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/358.
[523] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/358.
[524] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/358.
[525] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/358.
[526] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/359.
[527] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/359.
[528] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/359.
[529] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/359-360.
[530] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/360.
[531] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/360-361.
[532] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/361.
[533] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/361.
[534] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/361.
[535] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/361.
[536] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/362.
[537] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/362-363.
[538] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/364.
[539] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/364.
[540] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/365.
[541] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/365-366.
[542] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/366.
[543] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/366-367.
[544] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/367.
[545] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/367-368.
[546] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/368-369.
[547] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/369-370.
[548] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/370.

[549]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/370.
[550]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/371.
[551]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/371-372.
[552]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/372.
[553]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/372.
[554]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/372.
[555]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/372.
[556]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/373.
[557]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/373.
[558]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/373.
[559]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/373.
[560]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/374.
[561]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/374.
[562]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/375.
[563]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/375.
[564]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/376.
[565]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/376.
[566]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/376.
[567]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/377.
[568]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/377.
[569]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/377-378.
[570]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/379.
[571]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/379-380.
[572]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/380.
[573]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/381.
[574]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/381.
[575]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/381.
[576]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/381-382.
[577]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/382.
[578]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/382-383.
[579]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/383.
[580]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/383-384.

[581] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/384-386.

[582] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/386-387.

[583] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/387.

[584] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/388.

[585] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/388.

[586] Sual bahsine daha önce de temas ettiğimiz halde burada bir kere daha temas edip meselenin bir başka buudunu belirtmeye bizi sevkeden sebeplerden biri, zamanımızda, gizli şer güçlerin, okuyan gençlerimizi, gerçek meselelerden uzaklaştırmak, dinlerini, millî kültürlerini, memleketimizin gerçek problemlerini ve sağlıklı çözüm yollarını öğrenmelerine mâni olmak, kafalarını karıştırarak dinlerinde şüphelere sevketmek için, her yıl, ciddiyet ve faideden uzak bir kısım sualleri piyasaya sürerek, onlarla meşgul etmeyolunu tutmalıdır. Bu ince husus iyi anlaşılmalı, soru geldiği zaman, soru meselesinin iç yüzü açıklanmalıdır.

[587] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/389-390.

[588] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/390.

[589] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/390.

[590] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/391.

[591] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/391.

[592] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/391-392.

[593] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/392.

[594] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/392.

[595] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/392-393.

[596] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/393.

[597] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/393.

[598] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/393.

[599] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/394.

[600] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/394.

[601] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/394-395.

[602] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/395.

[603] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/395-396.

[604] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/396.

[605] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/397.

[606] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/397.

[607] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/398.

[608] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/398.

[609] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/398.

[610] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/398-399.

[611] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/399.

[612] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/399-400.

[613] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/400.

[614] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/4/1.

[615] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/403-404.

[616] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/406-407.

[617] Hadisteki hacer mahrumiyetten başka taş manasına da geldiği için "zâniye taşlama ile öldürme (recm) var" manası da analşılmıştır.

[618] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/407-408.

[619] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/408-409.

[620] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/409.

[621] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/409-411.

[622] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/411.

[623] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/411.

[624] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/412.

[625] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/412.

[626] Bu ağaç, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın neşreddiği mealde sedir olarak tercüme edilmiştir (Sebe 16, Vâkı'a 28), yanlıştır, sidre ağacı sedir ağacı değildir.

[627] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/412-413.

[628] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/413.

[629] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/413-414.

[630] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/414.

[631] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/414.

[632] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/414.

[633] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/415.

[634] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/415-416.

[635] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/416.

[636] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/416-417.

[637] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/417.

[638] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/417.

[639] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/418.

[640] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/418-420.

[641] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/421.

[642] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/421.

[643]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/421-422.
[644]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/422.
[645]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/423.
[646]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/423.
[647]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/423-424.
[648]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/425.
[649]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/425.
[650]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/425-426.
[651]
M. Hamidullah ismin Pervîz olduğunu belirtir.
[652]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/426-427.
[653]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/429-430.
[654]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/430-431.
[655]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/432-433.
[656]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/433-434.
[657]
Atasözü şeklinde umumilik kazanan bu çeşit nasihatlar bazı yörelerimizde "evvel adam demiş ki" diyerek anlatılır.
[658]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/435.
[659]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/436.
[660]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/436-437.
[661]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/438.
[662]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/438.
[663]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/439.
[664]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/439.
[665]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/439-440.
[666]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/440.
[667]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/441.
[668]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/441.
[669]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/442.
[670]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/442.
[671]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/442.
[672]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/442-443.
[673]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/444.
[674]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/444.

[675] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/444-446.

[676] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/446.

[677] Hadiste gelen, "cinin iştiraki" meselesinin, cinin suyu ile insanın suyunun karışması şeklinde maddileştirilmesi "bazı" şârihlerin şahsi kanaatidir. Bunlar, lafzın zahirinden ayrılamayan yorumculardır. Belirtmek isteriz: Hadisin medninde böylesine bir maddileştirme mevcut değildir. Meselenin bu kadar maddileştirilmesine katılamadığımızı belirtmek isteriz.

[678] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/446-447.

[679] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/448.

[680] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/448.

[681] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/449-450.

[682] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/450-451.

[683] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/451.

[684] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/451-452.

[685] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/452.

[686] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/452.

[687] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/452.

[688] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/453.

[689] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/453.

[690] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/453-454.

[691] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/454.

[692] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/454-455.

[693] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/456.

[694] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/456.

[695] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/457.

[696] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/457.

[697] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/458.

[698] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/458.

[699] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/458.

[700] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/459.

[701] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/460.

[702] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/460-461.

[703] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/462.

[704] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/462.

[705] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/462-463.

[706]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/463.
[707]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/463.
[708]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/463-464.
[709]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/464.
[710]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/464-465.
[711]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/466-467.
[712]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/467-469.
[713]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/469.
[714]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/469-470.
[715]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/470-471.
[716]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/471.
[717]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/472.
[718]
Resûlullah'ın köleye iyi muamele mevzuunda ne kadar hassasiyetle durduğunu göstermek için birkaç hadis kaydedeceğiz: "Resûlullah: "Kölelerine kötü muamelede bulunan cennete giremez" buyurmuştu ki "Ey Allah'ın Resulü! Bu ümmetin en çok köle ve yetimi olan ümmet olduğunu siz haber vermemiş miydiniz? Dediler. "Evet!" buyurdu. Öyleyse siz kölelerinize, aynen çocuklarınıza olan davranışınız gibi iyi davranın, yediğinizden yedirin." Tekrar sordular: "Dünyada bize en faydalı şey nedir?" Şu cevabı vartdi: "Allah yolunda cihad etmek üzere beslediğiniz at ve sizin işinizi gören köleniz. O bir de namazını kıldımı artık kardeşinizdir." (İbnu Mâce).Ebu Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz için hizmetçisi yemeğini yapıp getirince, o yemeğin sıcaklığını ve kokusunu almış (canı çekmiştir). Öyleyse yanına oturtup onunla birlikte yesin. Eğer yemek azsa hiç olsun eline bir veya birkaç lokmalık koysun." (Sahiheyn).Yine Ebu Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah aleyhisselâtu vesselâm buyurdular ki: "Kölenin yemek, içmek (efendi üzerindeki) hakkıdır. Ona gücü yeten iş verilmelidir" (Müslim).Ebu Hüreyre diyor ki: "Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular: "Salih bir kölenin ecri (Allah indinde) iki kattır." Ebu Hüreyre'nin ruhunu kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun "Şayet Allah yolunda cihad, hacc ve anneme hizmet olmasaydı köle olarak ölmeyi tercih ederdim" (Müslim).Ebu Mûsa el-Eş'arî, Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü nakletmiştir: "Rabbine ibadetini iyi yapan, efendisine karşı üzerindeki hakkı, hayırhahlığı, itaati tam eda eden kölenin ecri iki kattır" (Buhârî, aynı manada Müslim).
[719]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/472-473.
[720]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/473-475.
[721]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/475-476.
[722]
Teysiru'l-Vüsûl'ün muhtelif baskıları yapılmıştır. Bizim tercümede esas aldığımız nüsha 1390/1970 tarihli Kahire tab'ıdır.
[723]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/476.